SCRIITORII ROMÂNI MODERNI

BOGDAN PETRICEICU-HASDEU

SCRIERI LITERARE MORALE ȘI POLITICE

EDIȚIE CRITICĂ CU NOTE ȘI VARIANTE DE **MIRCEA ELIADE**

TOMUL I

UNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
I ARTĂ „REGELE CAROL II"

BOGDAN PETRICEICU-HASDEU

SCRIERI LITERARE, MORALE ŞI POLITICE

TOMUL I

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE HÂRTIE VIDALON VĂRGATĂ, DOUĂZECI ŞI CINCI DE EXEMPLARE NEPUSE ÎN COMERŢ, NUMEROTATE DELA 1 LA 25.

BOGDAN PETRICEICU-HASDEU

SCRIERI LITERARE, MORALE ŞI POLITICE

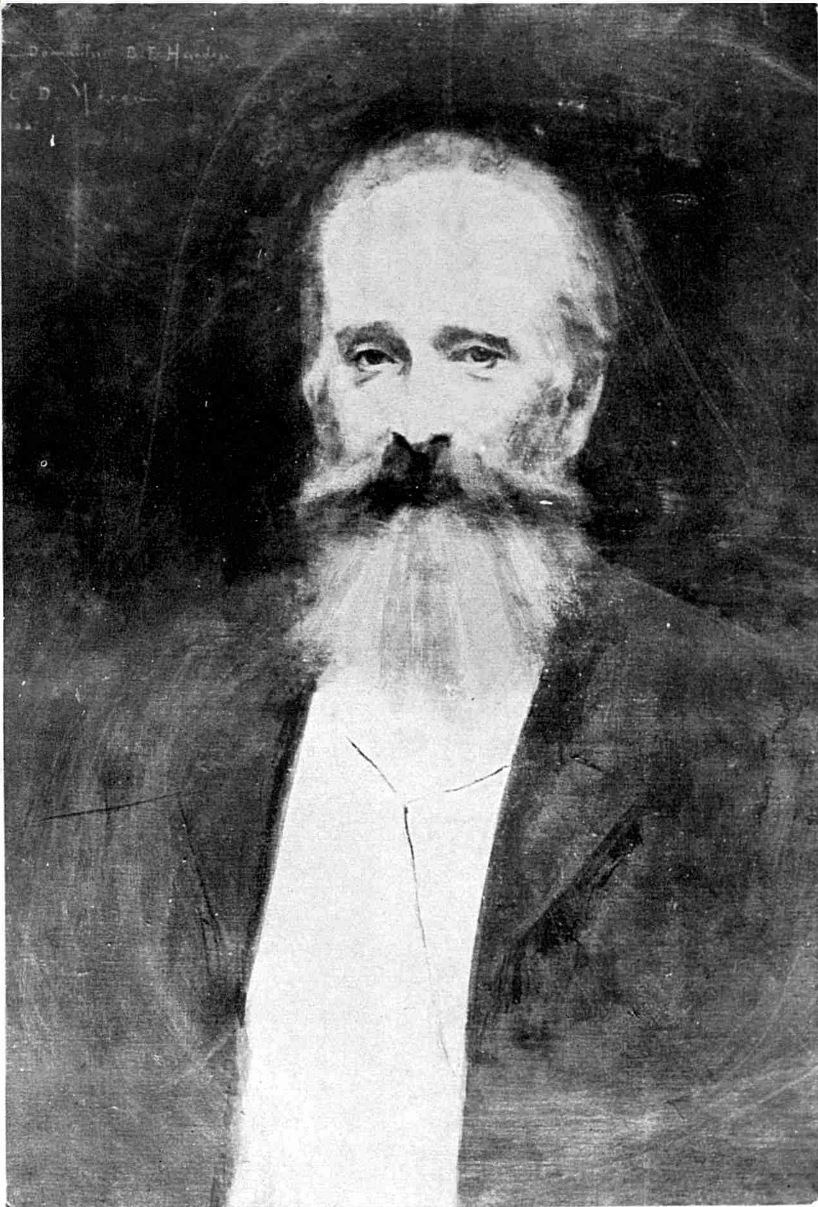
TOMUL I

EDIŢIE CRITICĂ CU NOTE ŞI VARIANTE
de
MIRCEA ELIADE

Cu trei planşe afară din text

BUCUREŞTI
FUNDAŢIA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ «REGELE CAROL II»
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
1937

BOGDAN PETRICEICU-HASDEU

Portret în uleiu, de Mirea. Colecția Academiei Române

P R E F A Ţ Ă

Când, în toamna anului 1933, d. profesor Alexandru Rosetti, directorul Fundaţiei pentru Literatură şi Artă « Regele Carol II », ne-a cerut să pregătim o ediţie critică din scrierile literare alese ale lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu, noi eram destul de înaintaţi în cercetările preliminare asupra unei eventuale tipăriri a operelor complete ale lui Hasdeu. De mulţi ani, profesorul Nae Ionescu se gândea la editarea operelor complete ale genialului şi necunoscutului Hasdeu şi ne însărcinase pe noi cu pregătirea planului acestei uriaşe întreprinderi. Ediţia operelor complete ar fi trebuit să cuprindă cam 20 de volume mari, în care absolut toate scrierile lui Hasdeu, publicate şi inedite, ar fi fost tipărite în ordine cronologică, după modelul ediţiei Goethe dela Weimar. Un an de cercetări preliminare ne-a convins că o asemenea monumentală ediţie nu este încă posibilă — pentru motivele pe care le vom arăta mai la vale — şi, mai ales, nu este oportună, înainte de a face accesibilă marelui public măcar o parte din opera literară şi morală a lui Hasdeu. Cu alte cuvinte, înainte de toate era urgentă descoperirea *lui Hasdeu de către publicul românesc; era necesară restaurarea acestui uluitor scriitor în istoria literaturii româneşti şi integrarea lui, în locul pe care îl merită, în istoria vieţii civile, morale şi profetice a veacului XIX românesc. O ediţie a operelor complete, distribuită pe cel puţin 20 de ani, ar fi întârziat restaurarea lui Hasdeu în cultura românească. Pe de altă parte, o asemenea ediţie cuprinzând absolut toate scrierile lui Hasdeu — aşa dar şi cele şapte, opt mii de pagini ştiinţifice — ar fi fost oarecum inaccesibilă marelui public şi ar fi îngreuiat* asimilarea *acestui genial scriitor, care a făcut tot ce i-a fost posibil în timpul şi mai ales spre sfârşitul vieţii sale*

ca să rămână un izolat și un « neînțeles ». Ceea ce voiam noi, în primul rând, era să se vadă întregul *acestei opere uriașe, în aparență haotică și desordonată ; să se ia cunoștință directă de poetul, romancierul, eseistul, moralistul și criticul Hasdeu ; să fie descoperit gânditorul politic, profetul, filosoful istoriei — pe care o soartă turbure l-a ținut treizeci de ani în întuneric. Numai după ce Hasdeu va « reintra în circulație », va fi citit și gustat — ne puteam gândi la ediția monumentală a operelor sale.*

De aceea am primit cu bucurie propunerea d-lui profesor Alexandru Rosetti de a pregăti o culegere critică din scrierile literare și morale ale lui Hasdeu. In ceea ce ne privește, n'am renunțat la hotărîrea ediției operelor complete. Chiar dacă puterile noastre nu ne vor ajunge s'o ducem până la capăt, nu desperăm de soarta acestei « Opere complete » ; căci ceea ce a fost mai greu — liniile de orientare, bibliografia, « șantierul » — a fost făcut prin ediția de față. Când am început noi lucrul — prin 1932, și încă mai înainte, pe vremea studenției — Hasdeu nu era numai un « necunoscut » și un autor compromis, dar era înainte de toate un autor inaccesibil prin lipsa unei informații temeinice și complete asupra operei sale. Existau, firește, câteva broșuri scrise despre și în jurul lui Hasdeu — dar niciuna din ele nu acoperea toată întinderea operei sale.

Nu e greu de înțeles cauza acestei aproape generale desinteresări față de opera lui Hasdeu. In primul rând, întinderea ei copleșește (cam 12.000 pagini in-quarto *mic) ; în al doilea rând, vastitatea științei și varietatea domeniilor străbătute de mintea aceasta genială și neastâmpărată sperie chiar pe cel mai răbdător și mai bine informat critic ; în sfârșit, scrierile lui Hasdeu sunt risipite prin numeroase colecții de reviste și ziare, și neexistând o bună bibliografie a lor, cercetătorul le descoperă după multă trudă și uneori numai din întâmplare. Toate acestea — la care se adaogă lipsa de interes, până mai deunăzi, față de secolul XIX românesc, cu singura excepție a lui Eminescu — au contribuit la înnecarea operei lui Hasdeu și poleirea numelui său cu un mit de cinci parale. Se știa despre Hasdeu că a fost « genial », că a fost părintele Iuliei, că era « spiritist » și i se spunea « magul dela Câmpina ». Operei vaste și robuste îi luase locul o falsă aureolă de vizionar și, uneori, gloria câtorva glume și calambururi.*

In asemenea condiții de lucru, totul trebuia făcut dela început. Trebuia să-ți faci singur drumul, să-ți creezi singur uneltele. Câțiva ani i-am cheltuit numai cu construirea «șantierului» acestei ediții, șantier care va sluji la ridicarea «Operei complete» de mai târziu. Mărturisim această lungă și anevoioasă muncă nu pentru a ne mândri cu ea, ci pentru ca cercetătorii cari vor veni după noi, cunoscând condițiile în care am fost nevoiți să lucrăm, să nu fie prea aspri față de eventualele lipsuri sau scăderi ale ediției de față.

Având necontenit în minte construcția măreață a «Operei complete», am ridicat șantierul pe o întindere mult mai mare decât arată aceste două tomuri de față. Gândul nostru era ca, o dată cu publicarea acestor două volume de texte, să apară un volum de extrase (un Fragmentarium *distribuit în diferite rubrici), un volum de bibliografie și note critice, și un volum introductiv, cuprinzând monografia noastră:* Hasdeu și contemporanii săi. *Doi ani după ce am început lucrul efectiv, am fost siliți să restrângem ediția la proporțiile ei actuale. Vieața nu ne îngăduia să ne dedicăm exclusiv acestei munci, care, dacă n'a fost excepțională, a fost în orice caz lungă, spinoasă și, uneori, desnădăjduită. Pe de altă parte, ne-am dat seama că atât timp cât nu ne sunt accesibile toate manuscrisele lui Hasdeu și întreaga sa corespondență cu Iulia, o monografie asupra lui* Hasdeu și contemporanii săi *e prematură. D. Iuliu Dragomirescu, în grija căruia au fost lăsate manuscrisele lui Hasdeu, a publicat numai câteva scrisori din această, se spune, excepțional de bogată corespondență între părinte și fiică, scrisori fără de care, ne-am convins, nu poate fi scrisă vieața lui Hasdeu. Până când d. Iuliu Dragomirescu nu se va hotărî să editeze această corespondență sau să o pună la dispoziția cercetătorilor, nu vom cunoaște o serie de amănunte personale și, mai ales, opiniile pe care le avea Hasdeu despre contemporanii săi. Am amânat deci această monografie, pentru pregătirea căreia am strâns materiale timp de doi ani — mulțumindu-ne să publicăm un* Curriculum vitae *și o* Introducere, *în care expunem pe scurt aspectele mai importante ale operei lui Hasdeu. Tot din cauza zelului cu care d. Iuliu Dragomirescu apără memoria lui Hasdeu, n'am putut folosi, la întocmirea ediției de față, decât trei din cele șase mape de manuscrise depuse la Academia Română. Din motive pe care nu le cunoaștem,*

d. Iuliu Dragomirescu a interzis Bibliotecii Academiei Române, printr'o notificare trimisă prin portărei, accesul celor şase mape cu manuscrise, pe care tot d-sa le depusese în depozit provizoriu cu câţiva ani mai înainte. Notificarea fiind compusă în termeni precişi, Direcţia Bibliotecii Academiei Române ne-a interzis şi nouă consultarea celorlalte mape. Dacă această ediţie apare fără niciun facsimil după manuscrisele lui Hasdeu şi fără un fragment dintr'o lucrare inedită din 1859 despre «Coloniile Romane din Dacia» — vina este, fără îndoială, a noastră; căci nu ne-am grăbit să luăm fotografii şi copii înainte de notificarea trimisă prin portărei. Din fericire, d-na E. Dvoicenko a putut transcrie în linişte preţiosul jurnal din tinereţe al lui Hasdeu, precum şi fragmente literare scrise în limba rusă — texte pe care le-a tradus şi le-a publicat într'o lucrare recentă, de mare folos pentru noi: Inceputurile literare ale lui B. P. Hasdeu *(Fundaţia pentru Literatură şi Artă «Regele Carol II», 1936).*

La alegerea materialului acestei ediţii am ţinut seama, în primul rând, de valoarea şi semnificaţia literară a textelor. De aceea am publicat aproape trei sferturi din opera poetică a lui Hasdeu; micul roman Duduca Mamuca *în cele două redacţiuni;* Răzvan şi Vidra *cu toate variantele; lungul şi, din nefericire, neterminatul pamflet* Mişcarea Literelor în Eşi*; mai multe foiletoane, cronici şi articole cu preocupări literare. Am publicat variantele la* Poezii *şi* Răzvan şi Vidra *pentru a pune în lumină preocupările de adevărat «artist» ale lui Hasdeu, veşnic nemulţumit de forma operelor sale, refăcând şi perfecţionând neîncetat forme şi versiuni vechi. Cei cari vor înfrunta truda de a urmări variantele textului lui* Răzvan şi Vidra *vor înţelege ce lungă şi sigură muncă de laborator a cheltuit Hasdeu pentru desăvârşirea sa poetică.*

Am încercat, apoi, să arătăm eleganţa şi originalitatea «eseistului» Hasdeu, să reîmprospătăm imaginea lui Hasdeu om de cultură, să-i luminăm vastitatea profetismului său naţional — publicând texte puţin cunoscute, unele din ele (d. ex. Filozofia portretului lui Ţepeş*) editate într'un număr restrâns de exemplare şi epuizate chiar din anul apariţiei (1864). Cea dintâi versiune a* Micuţei*, publicată în 1863, n'a fost niciodată tipărită în volum; nu ne îndoim însă că ea va ajuta «descoperirea» scriitorului Hasdeu, aşezându-l, după cum se şi cuvine, printre cei mai mari scriitori din câţi a avut România până în prezent.*

De o deosebită însemnătate ni se pare a fi activitatea ziaristică a lui Hasdeu. Am ales un număr restrâns de articole politice — restrâns, față de numărul enorm al scrierilor sale ziaristice — dar suntem siguri că ele sunt suficiente pentru a-l putea compara cu Eminescu. Aceeaşi înțelegere uluitoare a realizărilor noastre istorice, acelaşi sigur instinct de orientare în politica externă, acelaşi naționalism intransigent, aceeaşi claritate în expunere, eleganță şi conciziune. Hasdeu venea pe lângă toate acestea cu nelimitata sa informație istorică, juridică şi economică. Hasdeu a fost singurul din generația lui care a crezut într'o misiune istorică a românismului şi a demonstrat axele şi eficiența acestei misiuni.

N'am publicat, dintre scrierile care intrau în rubricele ediției noastre, Ion Vodă cel Cumplit *şi* Sic Cogito, *tocmai pentrucă ele sunt, împreună cu* Răzvan şi Vidra, *singurele cărți ale lui Hasdeu care circulă şi se găsesc permanent în librării. Am voit cu tot dinadinsul să arătăm celelalte aspecte ale operei lui Hasdeu, care erau ori necunoscute, ori depreciate.*

Textele au fost publicate conform ortografiei Academiei Române. Hasdeu însuşi şi-a schimbat de atâtea ori ortografia, încât nu ne puteam opri la alt criteriu obiectiv. Am păstrat însă grafia acelor cuvinte cărora le corespundea un particularism fonetic: oara, voace, răzaş, Oriinte, Francia, *etc. La* Addenda *şi* Note şi Variante, *am păstrat, acolo unde se specifică, forma* sum *pentru* sunt. *In general, modificările de ortografie sunt notate la locurile respective, în* Note şi Variante *şi* Addenda. *In pamfletul* Mişcarea Literelor din Eşi *am păstrat forma, literară,* monastire, *aşa cum scria pe atunci, 1862-64, Hasdeu. In* Răzvan, *conform ediției ultime pe care a îngrijit-o Hasdeu, am pus forma corectă,* mănăstire. *Acolo unde un cuvânt lipseşte, e pus de noi în paranteze drepte. Când un cuvânt se găseşte într'o formă ininteligibilă, am pus forma corectă şi, între parenteze, forma lui Hasdeu:* poziţiune [puseciune].

*
* *

Se cuvine să mulțumim, şi pe această cale, profesorului şi sfătuitorului nostru, Nae Ionescu, prin grija căruia am putut lucra un an încheiat la această ediție. Munca noastră ni s'ar fi părut şi mai grea fără încurajarea şi ajutorul profesorului Nae Ionescu. De asemenea, trebue

să mulțumesc d-lor D. Șandru, asistent universitar, și S. Mazilu, licențiat în filosofie, cari au transcris parte din articolele politice; d-rei Angela Busuioceanu, care a verificat unele indicații bibliografice; d-lor Dan Smântânescu, Alex. Iordan și C. Belgia, funcționari ai Bibliotecii Academiei Române, cari n'au obosit ajutându-mă în decurs de patru ani; d-lui profesor N. Ionescu, fost director al Liceului «Matei Basarab», care mi-a împrumutat din bogata sa bibliotecă exemplarul Micuței *și numeroase colecții de ziare vechi. Nu pot încheia această* Prefață *fără a mulțumi încă o dată d-lui profesor J. Byck, care a citit în întregime corecturile acestei ediții, ajutându-mă să rezolv multe dificultăți, verificând textul lui* Răzvan și Vidra *și îngrijindu-se să nu se strecoare greșelile de tipar pe care ochii mei nu le mai puteau vedea. D. profesor Alexandru Rosetti, directorul Editurii Fundației pentru Literatură și Artă «Regele Carol II», a purtat ediției de față atâta dragoste, încât nicio mulțumire nu poate fi deajuns.*

Mai 1937.

MIRCEA ELIADE

CURRICULUM VITAE

1838. *26 Februarie.* Naşterea lui Tadeu Patriceicu-Hasdeu în comuna Cristineşti, judeţul Hotin, Basarabia. Actul de naştere al lui Hasdeu a fost publicat în traducere românească de Calinic Istrati, *Prin satul Hăjdăilor* (« Junimea Literară », Cernăuţi, 1925, Nr. 5—7) şi de d-na Ecaterina Dvoicenco, *Inceputurile literare ale lui B. P. Hasdeu* (Bucureşti, 1936), p. 17—18. Liviu Marian, *Data şi locul naşterii lui B. P. Hasdeu* (« Junimea Literară », 1928, nr. 1—3) şi *Bogdan Petriceicu Hasdeu. Schiţă biografică şi bibliografică* (Bucureşti, 1928), p. 3, a fost printre cei dintâi cercetători ai lui Hasdeu care au stabilit adevărata dată de naştere. Z. C. Arbure, *Basarabia în secolul XIX* (Bucureşti, 1899), p. 752 şi urm., fixase data de 16 Februarie 1838. Iuliu Dragomirescu, *Ideile şi faptele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu* (Bucureşti, 1913), p. 16, şi alţii, acceptă, greşit, data de 16 Februarie 1836. In articolul *Comemorarea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu* (« Tribuna Basarabiei », 30 Martie 1936), d. Iuliu Dragomirescu stăruie asupra acestei date: « La 16 Septembrie (?) 1936 s'au împlinit o sută de ani de la naşterea lui Hasdeu ». In articolul *Opera postumă a lui Hasdeu* (« Tribuna Basarabiei », 27 Aprilie), se îndreaptă eroarea de tipar: 16 Februarie 1836.

Despre genealogia lui Hasdeu, cf. Iuliu Dragomirescu, *Ideile şi faptele*, p. 6—15; L. Marian, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, p. 3—4; E. Dvoicenco, *Inceputurile literare*, p. 18—20. Despre strămoşul Nicolaie Hasdeu, « apărător al Vienei la 1683 », Hasdeu publică în *Columna lui Traian*, 1883, p. 366—368, un document păstrat de unchiul său Boleslav, din care reiese ajutorul dat de către Nicolaie, nepotul ex-principelui moldovean Ştefan Petriceicu, la apărarea Vienei, făcând parte

din armata regelui polon Ioan Sobieski. Cf. scrisoarea lui Alexandru Hasdeu către Bogdan, publicată în traducere românească de I. Dragomirescu, *Ideile și faptele*, p. 41—42. Cf. Teodor Bălan, *Noi documente privitoare la familia Hăjdeu* («Analele Dobrogei», VII, p. 115—132. Spița genealogică a lui Hasdeu). Despre Tadeu, tatăl lui Alexandru Hasdeu, cf. Ioan Pelivan, *Tadeu Ivanovici Hâjdău* (« Viața Basarabiei », I, nr. 3, p. 55—58); T. S. Bulat, *O scrisoare dela Tadeu Hâjdău* (*ibid.*, nr. 2, p. 55—56); P. P. Panaitescu, *Tadeu Hazdeu. scriitor, poet și traducător, etc.* (studiu scris în limba polonă, publicat în *Pamielnik Literacki*, Varșovia, 1929; cf. *Revista Istorică*, XI, p. 318—321). Despre Alexandru Hasdeu, în afară de notițele mai vechi, vezi acum în urmă L. Marian, *Alexandru Hasdeu și Academia Română* (« Memoriile Secțiunii Literare », Academia Română, 1932), E. Dvoicenco, *Alexandru Hasdeu și literatura română populară* (« Revista Istorică », XXII, nr. 1—3, 1936). Cf. amintirile și opiniile lui Hasdeu asupra părintelui său, în *Chevalerie* (*Oeuvres posthumes* de Julie Hasdeu, Paris, 1890), p. 259 și urm. O biografie a lui Alexandru, scrisă de Iosif Vulcan (« Panteonul Român »), a fost republicată de Hasdeu în *Columna lui Traian*, II, nr. 16 (78), 19 Aprilie 1871, ca prefață la nuvela « Domnia Arnăutului ». Opere de Alexandru Hasdeu, în românește: *Domnia Arnăutului* (ed. L. Marian, 1930); *Un filozof mistic* (ed. Majewski, București, 1930). Despre bunica sa, Valeria, cf. *Sic cogito* (ed. « Biblioteca pentru toți »), p. 353 și urm.

1838—1850. Copilăria în « fosta Polonie, Podolie și Volinie » (Dvoicenco, *Inceputurile literare*, p. 19).

1848. Moare la Camenița (Podolia) mama lui Bogdan, născută Elisaveta Daucș.

1850. « A. Hasdeu se stabilește cu toată familia sa în Basarabia, unde fiii săi, Tadeu și Nicolae, devin elevii liceului regional din Chișinău » (Dvoicenco, *op. laud.*, p. 20).

1852 (?). Se înscrie ca student la Universitatea din Harkov. Cf. Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele*, p. 23—25; Dvoicenco, *Inceputurile literare*, p. 21—27; L. Marian, *B. P. Hasdeu*, p. 4—5; L. Marian, *B. P. Hasdeu și Rusia* (Chișinău, 1925), p. 9. Lista lucrărilor, în rusește și franțuzește, rămase în manuscris: Iuliu Dragomirescu, *Ideile*

și faptele, p. 25. Prima încercare poetică a lui Hasdeu, oda scrisă în rusește pentru țarul Nicolaie I (Dvoicenco, p. 32 și 51).

1852. « Pe la sfârșitul anului 1852 am făcut cunoștința cu d-na Lazareva, văduva polițaiului din Chișinău... Am întâlnit la ea pe d-ra Alina Merjeewski, o fată de vreo 17 ani, nu bogată, dar înzestrată cu o inteligență deosebită și de o frumusețe rară... Copil de 16 ani — eram sigur, căutam să mă conving că Alina mă iubește!... » Din « Jurnalul intim », trad. Dvoicenco, *Inceputurile literare*, p. 195).

1853. « Disperat de trădarea Alinei, m'am hotărît să-mi înăbuș pasiunea, despărțindu-mă de ea, iar singurul mijloc pentru aceasta era intrarea în serviciul militar » (*ibidem*, p. 198). Alexandru Hasdeu refuză la început. « *Poussé à tout*, cum se zice, de împotrivirea tatălui meu, m'am hotărît să mă sinucid. Secretarul tatălui meu, F. G. Vigură, avea un pistol încărcat. Pândind momentul, când el era la tata, ocupat cu hârtiile, am intrat în camera lui, am luat pistolul de pe perete și, vârînd țeava în gură, am tras... Se vede că Providenței îi datorez vieața: faptul că arma nu luase foc m'a salvat... Cugetând, nu mi-am permis să mai încerc o dată voința Celui de Sus: m'am hotărît să aștept» (*Jurnal*, prima redacție; Dvoicenco, *op. laud.*, p. 198, notă).

1853. *29 Iulie.* Se adresează « vrăjitorului Panaioti Usturoiu, bulgar de origine », care trăia « în livezile din împrejurimile Chișinăului », întrebându-l « dacă voiu intra curând în serviciul militar ». « Niciodată nu voiu uita pe omul acela slab, cu fruntea înaltă și ochii adânciți în cap. A luat în mâini cărțile și a început să-mi ghicească. Iată cuvintele lui (29 Iulie 1853): « Tu vrei să intri în serviciul militar; tatăl tău nu-ți dă voie; el face bine; în curând va veni vremea ta. Tu ești condus de iubire, dar ea e fără rezultate: aceea pe care o iubești, în curând se va căsători cu rivalul tău. In curând ai să te faci ostaș, și norocul te va însoți. Soarta ta depinde de 3 expediții, care te vor ridica foarte mult în opinia oamenilor, și în tinerețe încă vei ajunge la cele mai înalte onoruri » (*Jurnal*, p. 198–199).

1854. *22 Maiu*; pleacă din Chișinău, «însoțit de tata, mama vitregă (a doua soție, Tumanova), bunica (Valeria) și de fratele meu Nicolaie» spre Duboșari, granița Basarabiei, ca să-și ajungă regimentul în care fusese primit (*Jurnal* p. 193). Drumul dela Dubosari la

Mirgorod, unde se afla « statul major al diviziei de rezervă a cavaleriei uşoare » (*ibidem*, p. 201 şi urm.).

Aventuri galante, p. 205—206: « Agafiţa Zorici, compatrioata mea, moldoveancă, care mi-a lăsat o dulce amintire. E o fată de 27 ani, dacă nu mai mult, dar, cu toată vârsta, ce tânără pare, ce atracţie respiră frumuseţea ei! Am petrecut la ea, cu Nazimov, o singură seară, şi aceste câteva ore au produs asupra mea o adâncă impresie! » « Ziua mi-o petreceam, de obiceiu, jucând biliard cu Cleopin şi cu bătrânul Split, sau făcând curte încântătoarei Sonicica, servitoarea d-nei Split, care şi ea însăşi nu e urîtă » (p. 206).

Plecarea din Mirgorod la Noua Odesa, *Jurnal*, p. 207 şi urm. Vieaţa la Noua Odesa, p. 215 şi urm.

1854 *5 Iunie.* Prima scrisoare dela părintele său, anunţându-l că: « Ministerul de războiu prin răspunsul său din 16 Mai, nr. 7798 către guvernatorul de războiu mi-a făcut cunoscut că eu trebuie să te înscriu la rezervă şi apoi transferarea ta în armata activă va depinde de succesele tale în studiul tuturor părţilor serviciului militar » (*Jurnal*, p. 222).

12 Iunie. A treia scrisoare dela Alexandru Hasdeu: « Nu lăsa şi ocupaţiile literare. Citeşte, citeşte mult; de asemenea, scrie mult; dar chibzuieşte, prelucrează ceea ce scrii; cultivă-te mai departe singur, pentru care învaţă neapărat limba germană » (*Jurnal*, p. 223).

28 Iunie. A patra scrisoare: « Scrie şi bunicăi Valeria, ca să-ţi trimită neapărat pentru echipament 75 ruble argint; scrie-i, că eu deja ţi-am trimis atâta, dar mai trebuie tot pe-atât. Şi eu i-am scris aşa. Ce-i de făcut? Am minţit pentru ca să-ţi măresc punga ta » (*Jurnal*, p. 223—24).

5 Septembrie. Ordin urgent de plecare spre Nicolaev.

« — Mi-e indiferent, căpitane », i-am răspuns eu cu sânge rece: « ce are să se întâmple, de aceea nu scapi: se vede că mi-e scris să rămân în cadre. Dvs. ştiţi că sunt fatalist! » (*Jurnal*, p. 226).

La Nicolaev. « Cearta cu Meyendorf şi provocarea la duel » (*Jurnal*, p. 228). Cf. V. Cosmovici, *Amintiri din tinereţea lui B. P. Hasdeu, povestite de el însuşi*, 1852—1857 (« Sămănătorul », 25 Noemvrie 1907, p. 984—989); L. Marian, *B. P. Hasdeu şi Rusia*, p. 10.

Despre aventurile sale la Harkov, Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele*, p. 23 («înaltul personaj turc»), p. 24 («caleașca trasă de cei opt ovrei»).

Alte amintiri militare, *Fragmente autobiografice*, Dvoicenco, *op. cit.*, p. 246 și urm.

In anii **1854—56,** compune în rusește poezii lirice, fragmente dramatice, și-și scrie *jurnalul.*

1857. Hasdeu trece Prutul. «Ce privește pe fiul meu, care în prezent este foarte bolnav [1]), am onoarea a raporta: *a)* nu țin minte când anume, dar în vremea general-guvernatorului Ilinschii, dânsul a primit un permis, cu care kneazul Muruzi, Kammerjunkerul Inaltei Curți, l-a adus la Iași și acolo l-a prezentat fostului Caimacam al Moldovei, kneazul Vogorides, care l-a numit judecător la Cahul» (din scrisoarea lui Alexandru Hasdeu către guvernatorul Basarabiei, trimisă în 27 Iulie 1867, publicată în traducere de Liviu Marian, *Alexandru Hasdeu și Academia Română*, p. 31). Cf. L. Marian, *Când și cum a trecut B. P. Hasdeu Prutul*, («Adevărul Literar», 19 Decembrie 1926). Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele* (p. 26), dă anul 1856 ca dată a trecerii Prutului. Prin tratatul dela Paris (30 Martie 1856), județul Cahul revenise Moldovei, așa că Hasdeu renunță la supușenia rusească. «Ceva mai mult: el luă pașaportul muscălesc și îl trimise sfâșiat la Consulat, declarând că ar vrea să facă tot așa toți Românii din Basarabia. Pentru acest fapt, guvernul moscovit îl osândi chiar, în lipsă, la exil în Siberia, desmoștenindu-l de drepturile ereditare asupra averii părintești și asupra averii unchiului său care n'avea urmași, în total vreo 30.000 galbeni» (Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele*, p. 27, trimite la *Sentinella Română*, Vineri 30 Septembrie 1866. Este vorba de articolul lui Hasdeu intitulat: *Răspuns la articolul d-lui Boleac*, apărut în *Trompetta Carpaților* din 24 Septembrie 1866 și în care, la p. 64, coloana 7, își face autobiografia ca să-și dovedească lipsa lui de «rusofilie»).

---

[1]) Alexandru Hasdeu invoca acest motiv ca să poată obține un pașaport de trecere în Principate, dela guvernatorul Basarabiei, general-maior și cavaler Platon Alexandrovici Antonovici.

In cursul acestui an își schimbă numele din Tadeu, în Bogdan. Se spune că « de vreo patrusprezece ori s'au încercat Muscalii să pună mâna pe dânsul, fără însă a ajunge la scop » (Iuliu Dragomirescu, *ibidem*, p. 27, citând pe Gr. Popp, *Conspept asupra literaturii române și literaților*, ed. II, 1876, p. 249).

« Domnul Hăsdeu, când au venit în Iași în 1857, sub titlul de princiul Petriceico Hăsdeu, trăsăsă la hanul lui Evangheli din dosul Mitropoliei. De aice călăuzit de cele patru volume de *Uricariu*, s'au îndreptat către mine. După putința mea l-am îmbrățoșat, ba l-am împrumutat și cu 25 galbeni, spre a-și putea urni nevoile ce le avea la hanu... » (Theodor Codrescu, prefața la vol. XIII din *Uricariu*, p. III, citat de Barbu Lăzăreanu, *Umorul lui Hasdeu*, p. 24).

La Iași, îndură mizerie (B. Lăzăreanu, *op. laud.*, p. 26, citând *Familia*, 4 Aprilie 1868; Gr. Popp, *Conspept*).

1858. « Prin adresa Nr. 2379 din 8 Martie 1858, i se înmânează opisul nr. 80 al prințului Niculaie Conachi Vogoride, prin care e numit judecător la Cahul » (Iuliu Dragomirescu, *op. cit.*, p. 27). Repede destituit de către chiar oamenii lui Vogoride, pentrucă refuză să devină unealta lui politică. (Mai târziu, la București, va ataca vehement pe Vogoride.)

Revine la Chișinău, cu pașaport moldovenesc, eliberat pe numele « Comisului Bogdan Petriceicu-Hasdeu » (L. Marian, *Când și cum a trecut B. P. Hasdeŭ Prutul*).

Noemvrie 1858, apare revista *Romania*. « Revista se tipărea în tipografia lui Adolf Bermann cu caractere semicirilice. Au apărut din ea numai 4 numere la 18 și 25/XI și la 2 și 9/XII 1858 » (L. Marian, *Activitatea publicistică a lui B. P. Hasdeu*, Chișinău, 1932, p. 4). Revista era mai mult istorico-filologică și scrisă în întregime de Hasdeu (*ibidem*).

1859. Continuă *Romania*, cu următorul titlu: *Romania. Revista ebdomadară sub redapciuné d-lui Bogdan Petriceiko-Hăjdău*. S'au tipărit 4 numere (dela 1—26 Ianuarie 1859). Cf. L. Marian, *Activitatea publicistică*, p. 4.

23 Septembrie 1859, dăruiește Bibliotecii Școalelor din Iași vreo 4000 de volume. Adresa din 28 Septembrie, primită din partea lui « Dm. Alexandresco, Departamentulu de Culturi și Instrupțiune publică », reprodusă de Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele*, p. 28.

Apare *Foaea de storiă română. Sub redapciunĕ lui Bogdan Petriceico-Hăjdău*, cu caractere semicirilice.

8 Octombrie 1859. Adresă prin care i se făgăduește « catedra de istorie, geografie și statistică la școala reală din Iași », cu începere dela 1 Ianuarie 1860. « Iar pentru restul anului curent veți primi o remunerare de 2000 (două mii lei) ». Cf. Iuliu Dragomirescu, *op. cit.*, p. 28—29.

(L. Predescu, *Un articol inedit al lui B. P. Hasdeu*, « Moldova Literară» III, p. 13—14. Reproduce articolul *Despre organizarea și completarea bibliotecii naciunali*, scris de Hasdeu în 3 Decembrie 1859; din manuscrisele Bibliotecii Universității din Iași. Despre un alt manuscris dela Iași, cam din aceeași epocă, E. Dvoicenco, *Un studiu necunoscut al lui Hasdeu despre traducerea cărții « De Imitatione Christi» în 1647*, « Revista Istorică, XVIII, 1932, p. 315—329).

1860. *18 Ianuarie;* i se comunică ordonanța de numire (*ibidem*, p. 28). « ...Fostul Domnitor Cuza l-a numit profesor de istorie și statistică la liceul din Iași și custode la biblioteca națională » (scrisoarea lui Alexandru Hasdeu către guvernatorul Basarabiei, L. Marian, *Alexandru Hasdeu și Academia Română*, p. 31).

Martie—Iulie, redactează *Foitia de istoria și literatura.* Redésa de Bogdanu Petriceicu Hasdau, profesoriu de istoria la Scoala reala centrala, bibliotecariul scoalelor Moldovei.

In cursul aceluiași an, revine la Chișinău pentru a cumpăra cărți. Consulatul rus din Principate intervine pentru extrădarea lui Hasdeu, care află un ocrotitor în partidul național (L. Marian, *Când și cum a trecut B. P. Hasdeu Prutul*).

Pierde posturile sale, prin « intrigi » (I. Dragomirescu, *op. cit.* p. 32).

1861. Colaborări la revistele ieșene (cf. Bibliografia).

Iulie—Septembrie. Misiunea în Polonia, unde a fost trimis împreună cu Panaiteanu. Cf. *Ateneul Român*, Iulie—August, p. 143, publicând fragmente din ziarul polon *Czas*; Iuliu Dragomirescu, *op. cit.*, p. 32—33. Amănunte despre această călătorie, în studiul *Luca Stroici. Fragment din « Călătoriile în părțile Galiției »* (« Ateneul Român », Septemvrie—Octomvrie 1861, p. 157—178). Cf. *Columna lui Traian*, I, nr. 1, p. 4.

Trăieşte anevoios; înfiinţează un « Institut privat de educaţiune » pentru elevi (L. Marian, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, p. 8).

1862. *22 Ianuarie*: îşi recapătă postul de profesor colegial superior şi de bibliotecar al Universităţii, retribuit cu o mie de lei pe lună. Adresa Ministerului, Iuliu Dragomirescu, *op. cit.*, p. 33, nota 3.

Scoate la Iaşi revista *Din Moldova*. Dela tomul II, revista poartă numele de *Lumina*.

« Intră în corespondenţă cu secretarul-arhivar K. W. Rasp dela « magistratul » (primăria municipiului) din Lemberg, capitala Galiţiei, dela care primeşte cópii şi extrase de documente, privitoare la istoria Românilor » (L. Marian, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, p. 8).

18 Aprilie: scrisoarea Comitetului de Inspecţiune a şcoalelor din România de dincoace de Milcov, prin care i se atrage atenţia asupra « frivolităţilor » din nuvela *Duduca Mamuca*, publicată de Hasdeu în « Lumina » (reprodusă de Barbu Lăzăreanu, *Umorul lui Hasdeu*, p. 9).

20 Mai: prin depeşa Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice cu nr. 14.845, Hasdeu este destituit din postul de profesor de istorie (*Anuariul Gimnasiului şi Internatului din Iasii pe anul scolasticu 1862—1863 publicatu de Directorul T. L. Maiorescu*; citat de Barbu Lăzăreanu, *Umorul lui Hasdeu*, p. 7).

3—4 Iunie: desbaterile procesului de presă, urmat de achitarea lui Hasdeu. (Apărarea lui Hasdeu, *Lumina*, III, nr. 17, p. 65—74; reprodusă în ediţia noastră, vol. I, p. 329—337; cf. Barbu Lăzăreanu, *op. laud.*, p. 13—20).

1863. Numit de Cuza membru în Comisiunea moşiilor mănăstireşti. « Ca magistrat în drept el a fost transferat cu decretul aceluiaşi Domnitor la Bucureşti în calitate de membru al Comisiunii moşiilor mănăstireşti, care îşi terminase acum lucrările, iar după aceea a fost numit director al Arhivelor naţionale şi preşedinte al Ateneului român » (scrisoarea lui Alexandru Hasdeu către Guvernatorul Basarabiei, L. Marian, *Alexandru Hasdeu şi Academia Română*, p. 31—32). V. Alecsandri intervenise pe lângă A. Odobescu, pe atunci ministru al Cultelor şi Instrucţiunii, ca să-l numească pe Hasdeu membru în comisia istorică. Adresa din 8 August, semnată de Odobescu, publicată fragmentar în articolul d-lui Iuliu Dragomirescu *Haşdeu la Bucureşti* (« Tribuna Basarabiei », 30 Martie 1936).

3 Noemvrie 1863, apare la Bucureşti revista săptămânală satirică, *Aghiuţă*.

Colaborări la reviste streine, 1862—1864 (cf. Bibliografia). In cursul acestui an, pierde postul de membru al comisiei istorice.

1864. *28 Februarie*, apare cea dintâi broşură a lui Hasdeu: *Luca Stroici, părintele filologiei române* (« de vânzare la toate librăriile şi la administraţiunea *Buciumului*; anunţ din *Buciumul*, 12 Martie stil nou). Broşura este tipărirea aparte a unor foiletoane din « Buciumul »; aceeaşi literă, acelaşi format de pagină, etc.

14 Martie, apare *Filosofia portretului lui Ţepeş* (tot la « *Buciumul* » ; retipărirea foiletoanelor).

Martie. Fundează « împreună cu refugiatul patriot bulgar şi duşman al Turcilor şi Grecilor, istoricul G. S. Rakowsky, ziarul politic *Viitorul*, scris în româneşte şi bulgăreşte, în care pleda pentru identitatea de tendinţi şi coordonarea de acţiune a ambelor naţiuni contra duşmanilor comuni» (L. Marian, *B. P. Hasdeu*, p. 9).

Inceputul lui *Aprilie*, apare în volum *Micuţa* (anunţată în *Aghiuţă*, nr. 22, 9 Aprilie).

17 Mai, încetează *Aghiuţă*, suprimată din ordinul ministrului Cogălniceanu.

Mai. In nr. 25 din *Aghiuţă* (7 Mai) următorul anunţ: « D. *B. P. Hajdeu* propune colaboraţiunea sa *ca istoric* la *orişicare* foaie română, fiind vederat că o aşa colaboraţiune curat ştiinţifică nu implică de loc simpatie sau solidaritate politică, ci numai simplu va da autorului mijloace de a lucra şi de a scoate la lumină un foarte mare număr de descoperiri de cea mai mare importanţă pentru istoria română ».

August. Ministerul Instrucţiunii însărcinează pe Hasdeu să editeze *Archiva Istorică* (cf. *Buciumul*, nr. 265, 4/16 August 1864, publică « prospectul pe baza căruia a primit d. Hajdeu postul ce i s'a încredinţat »).

« Am fost ministeriabil în 1864, când vodă-Cuza împroprietărise pe ţărani şi desproprietărise pe Greci » (din *I-a Scrisoare către d. Niculaie Ionescu*, « Columna lui Traian », II, nr. 1, 7 Ianuarie 1871).

1865. *27 Februarie*. Conferinţă la Ateneul Român despre Talmud ca profesiune de credinţă a judaismului (*Buletinul Instrucţiunii Publice*, I, p. 152).

4 Aprilie. Conferinţă la Ateneu despre istoria română şi istoricii români (*ibidem,* p. 152).

21 Aprilie, Conferinţă la Ateneu, despre Filimon şi Depărăţeanu (*ibidem*).

10 Iunie. Se cunună, în biserica Sf. Ilie Gorgani, cu Iulia Faliciu din Roşia Abrudului, dintr'o familie de Moţi (*O nevastă româncă,* Bucureşti, 1903; cf. fragmentele reproduse în ediţia noastră vol. II, *Note*).

20 August. Se suprimă *Archiva Istorică* din ordinul ministrului de Instrucţiune Publică, C. A. Rosetti (*Archiva Istorică,* vol. II, p. 176).

Conferinţă la Ateneu, despre Spătarul Milescu (cf. *Traian,* p. 135).

5 Decembrie. Conferinţă la Ateneu, « despre trei tipuri dramatice: Şiloc, Gobseck şi Moisi » (*Buletinul Instrucţiunii Publice,* I, p. 151).

Compune, sub îndemnul soţiei sale, cele două drame: *Răzvan* şi *Domniţa Ruxanda.*

Apar cele dintâi broşuri antisemite, cuprinzând textul conferinţelor dela Ateneul Român. Apare *Ioan Vodă cel Cumplit.*

1866. *6 Februarie.* Primul număr din revista umoristică şi de pamflet politic, *Satyrul.*

După 11 Februarie, ia atitudine hotărîtă contra Principelui strein. Incidentele dela Iaşi (Aprilie 1866) îl fac să renunţe la această atitudine.

Martie—Mai, scrisori dela Alexandru, publicate în traducere românească de Iuliu Dragomirescu, *op. cit.,* p. 43 şi urm.

20 Aprilie. Petiţia lui Hasdeu în *Românul* (p. 234), către Ministrul Instrucţiunii Publice, arătând că Tipografia Statului nu-i lucrează *Archiva Istorică.* El ia leafă de redactor, dar nu poate tipări nimic.

5 Iunie. Ultimul număr al *Satyrului.*

Toamna 1866. Premiera la Teatrul Naţional, a dramei sale istorice *Domniţa Ruxanda,* director fiind C. Demetriad, iar printre interpreţi: Costache Caragiale, Ştefan Velescu, etc. (L. Marian, *B. P. Hasdeu,* p. 10).

23 Octombrie. Discurs în sala Slătineanu; « nu despre Evrei va fi vorba acum, ci despre *boieri* ». Publicat în *Românul,* 26 Octombrie. Republicat în *Columna lui Traian,* I, nr. 26, p. 3, 10 Iunie 1870.

Octombrie. Incepe la Ateneul Român cursul public despre istoria dreptului constituţional al Românilor (*Românul,* 24 şi 25 Octomvrie

1866: « Miercuri seara la orele 7½, în salonul Ateneului, d. Hajdeu va urma cursul său de *istoria dreptului constituţional al Românilor*. Biletele se vor găsi la intrare o jumătate oră înainte ». Anunţul se repetă). Un fragment publicat, sub titlul *Fraternitatea şi Unirea*, în *Buletinul Instrucţiunii Publice*, Octomvrie 1866, p. 620—626.

1867. *10 Februarie*. Premiera dramei *Răzvan Vodă*, la teatrul Bossel, de sub conducerea lui Pascaly (L. Marian, *op. laud.*, p. 11—12).

23 Martie. Incepe publicarea lui *Răzvan Vodă* în ziarul *Perseveeranţa*, condus de Alexandru Candiano. Ultimul foileton, 29 Iunie.

8 Iulie. Ziarul *Sentinella Română* (an. IV, nr. 70) anunţă apariţia volumului *Răzvan Vodă*.

Vara anului 1867. Călătorie în Transilvania, în deosebi prin Munţii Apuseni (*Columna lui Traian*, an. VIII, 1877, p. 184).

In Comitetul Societăţii « Transilvania ».

Toamna anului 1867. Colaborează cu partidul liberal şi scrie articole politice şi polemice în ziarul *Românul* (cf. Bibliografia).

Decembrie. Călătorie prin Basarabia de Sud (cf. *O călătorie prin Basarabia meridională*, în *Românul*, 22 Decemvrie).

Decembrie. Ales deputat la colegiul III dela Bolgrad. (*Sentinella Română*, 20 Decembrie 1867, nr. 112, p. 447, publică câteva rânduri « Către alegătorii colegiului III dela Bolgrad ». Le spune că a cetit în « Monitorul Oficial » alegerea lui ca deputat şi le mulţumeşte. La colegiul I se alesese Vasile Paruso, la colegiul II, Apostol Mănescu, la colegiul IV, Al. Cociu; cf. *Sentinella*, p. 448.)

1868. Activitate parlamentară (cf. « Monitorul Oficial », 1868 şi urm.).

« Am fost ministerial în 1868, când d. Ion Brătianu, ale cărui numeroase rătăciri iarăşi nu vor găsi în mine o oarbă veneraţiune de idolatrie, începuse pentru un moment a sgândări idealul Daciei, rupse un moment cu tradiţiunea pupărilor coaliţioniste şi luase pentru un moment o atitudine atât de antiisraelită, încât nu se sfiise, dacă nu altceva, încai a pune în capul prefecturelor celor mai gingaşe de peste Milcov pe dd. Leca, Miller şi Lupascu... ». (I-a scrisoare către Nic. Ionescu, *Columna lui Traian*, II, nr. 1, 7 Ianuarie 1871).

24 Ianuarie. I se întrerupe discursul la Cameră. In *Românul* din 27 Ianuarie, Hasdeu reproduce pasajul corect, plângându-se că « Monitorul Oficial » i-a modificat ideile, stilul şi gramatica.

Februarie—Martie. Discută la Cameră legea organizării armatei. Nu i se îngăduie să-şi exprime complet ideile. Scrie în *Românul* din 3 şi 6 Martie, articolul *Armatea generală.* Rosetti opreşte urmarea. Hasdeu votează singur împotriva legii (*Columna lui Traian,* I, nr. 56, 16 Noembrie 1870).

30 Mai, e anunţată în « Românul » *Istoria toleranţii religioase,* unde apăruse între 28 Ianuarie şi 28 Februarie.

Iunie—August. Călătorie de studii în Serbia, Ungaria, Austria, Boemia, Bavaria, Franţa. (*Traian,* I, nr. 6, p. 24). Cunoaşte pe Iosif Vulcan (L. Marian, *B. P. Hasdeu,* p. 13).

Ales preşedinte al Societăţii « Românismul ».

Descoperă la Biblioteca Naţională din Paris « un exemplar prescurtat al *Basilicalelor* în limba greacă, întrebuinţat în România pe la 1400, cam sub domnia lui Mircea şi Alexandru cel Bun ». (Din Prefaţa la ed. *Indreptarea Legei ;* cf. *Columna,* II, nr. 18 (80), 3 Mai 1871.)

1869. *16 Aprilie.* Apare ziarul *Traian,* de două şi trei ori pe săptămână.

Călătorie în Serbia. Caută manuscrise la mănăstirea Opova, Sirmia (*Traian,* nr. 14).

August. Nealegerea lui Hasdeu la Academie (cf. *Traian,* nr. 44, 9 August, p. 176).

16 Octombrie. Scrisoarea din *Traian,* prin care renunţă la postul de director, devenind simplu colaborator.

2 Noembrie. Se naşte singurul lui copil, Iulia. Naş este Ion C. Brătianu.

15 Noembrie. Ales preşedinte al Societăţii « Românismul ». (Discursul, *Traian,* nr. 82, p. 330, 18 Noembrie.)

1870. *1 Martie.* Apare primul număr din *Columna lui Traian,* cu următoarea informaţie: « *Traian* a murit. A rămas *Columna lui Traian*... *Columna lui Traian* nu e *Traian,* dar *direcţiunea* ambelor este aceeaşi... ».

Articole politice anti-dinastice.

8 August. Arestarea lui Hasdeu, pentru 9 zile, bănuit că ar fi fost amestecat în complotul Candiano-Popescu (cf. *Columna,* 12 August; *Addenda,* vol. II, ediţia noastră. Barbu Lăzăreanu, *op. laud.,* p. 87 şi urm.).

August. Primul « rămăşag » împotriva *Convorbirilor.* (Texte reproduse în Barbu Lăzăreanu, *op. laud.,* p. 96 şi urm.)

26 Septembrie. Discurs despre « Cosmopolitism şi Naţionalism » la Societatea « Românismul ». (Cf. *Columna,* I, nr. 50, 30 Septembrie).

1871. *21 Mai.* Următorul « Apel » este publicat în nr. 20 (82) din 24 Mai 1871, al revistei *Columna lui Traian*:

« După patrusprezece luni de o dură viaţă, *Columna lui Traian* se vede într'un deficit de aproape 100 napoleoni, acoperiţi din timp în timp prin împrumuturi, şi anume 30 napoleoni datoriţi la Banca d-lui Mehedinţeanu, 48 napoleoni luaţi cu girul d-lui Nicu Dimitriu şi alţi vreo 20 rămaşi ca datorie la tipografie.

Rugăm pe toţi amicii acestui ziar, care numai el n'a fost şi nu este legat cu o clică, combătând fără cruţare în dreapta şi 'n stânga tot ce i se pare a fi contrariu Românismului şi Democraţiei — de a ne veni în ajutor prin abonamente şi ofrande.

Acest apel este grav şi rece, ca şi desperarea de a vedea România deschizându-şi braţele numai bufonilor streini ».

6 Iunie. Discurs la serbarea de pe câmpul Cotrocenilor organizată de Societatea « Românismul » pentru comemorarea a 50 de ani dela revoluţia lui Tudor Vladimirescu. (Cf. *Columna,* II, nr. 22).

Iulie—August. Călătorie de studii în Serbia şi Ungaria. Descoperă în Serbia prima parte din Pravila lui Matei Basarab. Descoperă *Anonymus Lugoshiensis* la 1 August, la Budapesta (cf. *Columna lui Traian,* II, nr. 30, p. 117). Bine primit de savanţii unguri, (*Familia,* 1871, p. 369).

13 Septembrie. Incepe să publice în *Columna* (II, nr. 34) vastul studiu: *Vladislav Basarab. Viaţa politică, socială, militară, religioasă, juridică, economică şi literară a Românilor din Muntenia între anii 1350—1380.*

11 Octombrie. Incepe propriu zis *Istòria Critică*: *Cartea I, Pământul şi poporul.*

22 Noembrie. Incepe al doilea paragraf: *Nomenclatura.*

22 Decembrie. Intr'un articol semnat «Comitatul», se anunţă transformarea *Columnei lui Traian* în revistă ştiinţifică.

«Chemarea politică a *Columnei lui Traian* s'a împlinit...

«Acum trei ani, simţul românesc era batjocorit. Cosmopolitism pe tot largul Daciei.

«Astăzi simţul românesc bate biruitor în toate sânurile, forţând până şi pe vechii sugari ai fantomei umanitare a îngâna măcar în aparenţă apucături mai naţionale.

«Astăzi cosmopolitismul s'a turtit întreg într'o biată foiţă dela Iaşi... Când există 30—40 organe politice româneşti, *Columna* se poate ocupa de educaţia ştiinţifică, literară şi industrială a poporului.

«Ca şi până acuma, ea [*Columna*] va apare o dată pe săptămână... ca şi până acuma, va fi românească şi numai românească; dar scuturându-se cu desăvârşire de trista complicitate în lupta fracţiunilor, va avea la tot pasul în vedere creşterea intelectuală, morală şi materială a naţiunii întregi.

«Dintre ştiinţe, vom concentra toată atenţiunea noastră mai cu seamă asupra istoriei române şi dreptului român...

«Din literatura propriu zisă, vom îmbrăţişa orice încercare originală a unei adevărate inspiraţiuni...; dar nu vom uita niciodată că sublima sorginte a oricărei literaturi se află pururea vie chiar în gura poporului, mai ales când acesta posedă colosala vigoare de fantezie a naţiunii române».

1872. *10 Aprilie.* Apare prima fasciculă, de 13 coale, din *Istoria Critică* (anunţată în *Columna lui Traian,* III, nr. 15, p. 119).

30 Aprilie. Vorbeşte în numele presei române la înmormântarea lui Heliade Rădulescu. (Discursul publicat în *Columna,* III, nr. 19, 6 Mai, p. 145.)

26 Iunie. In *Columna* (III, nr. 24, p. 191), se reproduce din *Transacţiuni Literare,* următoarea notiţă:

«Am auzit cu multă satisfacţiune, că are să se instituiască o societate de bărbaţi influinţi şi cu valoare ştiinţifică, cari să susţină întreprinderea d-lui Hasdeu: *Istoria Critică a Românilor.* Aşteptăm cu impaciinţă constituirea acestei societăţi pentru a depune cu toţii obolul nostru».

Intru cât ştim noi, ideia unei asemeni societăţi o concepuse cu o generoasă expansiune d. Ion Brătianu în timpul ultimei sale petreceri în Bucureşti; ea găsi însă o vie oposiţiune chiar din partea d-lui Hasdeu temându-se că orice specie de patronaj *organisat*, presupunând necesarmente un raport de îndatorire şi obligaţiune, îi va putea înlănţui mai mult sau mai puţin deplina libertate a cugetării, fără care piere sau lâncezeşte veritatea istorică.

Mai bine: *sărac şi curat*, după expresiunea Românului. In orice cas, cu vai şi cu chiu, va apare peste puţin a doua făscioară din *Istoria Critică a Românilor*».

Sfârşitul lui *August*. Apare a doua fasciculă a *Istoriei Critice*.

1 Decemvrie. Se anunţă în *Columna* apropiata apariţie «într'o ediţiune executată cu toată eleganţa artei tipografice», primul volum de poezii al lui Hasdeu. *Poesie* este apărut, probabil, în primele zile ale anului 1873.

1873. *Ianuarie*. Apare fascicula III din *Istoria Critică*.

20 Ianuarie. Hasdeu află — «fără ca să ne putem explica motivul unei întârzieri atât de monstruoase» (*Columna*, IV, nr. 3, 1 Februarie 1873) — de abia acum moartea părintelui său, Alexandru Hasdeu. Pe pagina I *Columna* din 1 Februarie, următorul anunţ cu litere mari:

«La 9 Noembrie 1872,

In urbea Hotin, a răposat în etate de 61 ani, sdrobit de suferinţe morale şi fisice, ultimul patriot român din Basarabia,

Alexandru Th. P. Hasdeu,

al cărui sublim discurs despre antica glorie a Românilor, rostit la 1832 abia în vârstă de 21 ani, răsunând din inimă în inimă în întreaga Dacie, espuse pe autor în nefericita-i patrie înstrăinată la un lung şir de goane în tot cursul vieţei,

ducând cu sine în mormânt
durerea
de a fi fost *oprit* să respire
măcar o dată şi măcar în treacăt
aerul României libere.

Fie-i ţărâna uşoară, precum îi va fi eternă memoria!»

3 Februarie. Printr'un decret, Domnitorul Carol îi decernează marea medalie de aur pentru « istoria națională ».

16 Februarie. Parlamentul votează un premiu « pentru continuarea *Istoriei Critice a Românilor* ».

Mai. Apare fascicula a IV-a a *Istoriei Critice,* cu care se termină volumul I.

1874. *Ianuarie.* Prima fasciculă din volumul II al *Istoriei Critice.*

Vara. « O excursiune științifică în Transilvania », care durează trei luni. Din *Columna,* V, nr. 6, p. 125:

« Escursiunea mea în Transilvania avea trei ținte: întâi, de a intra într'o legătură mai de aproape cu bărbații de știință Sași și Unguri; al doilea, de a cerceta bibliotecele sub raportul acelor publicațiuni pe care nu poate cineva să și le procure în București; al treilea și mai pe sus de toate, de a utiliza avutele archive și colecțiuni de manuscripte de acolo, rămase până acum cu desăvârșire străine istoricilor noștri.

Relațiunile personale cu d. Dr. Teutsch, apoi cu dd. Bielz, Dr. Trauschenfels, Reissenberger, Seivert, Wenrich, în fine cu d. Caroli Szabo și cu d. canonic Francisc Kovacs, cari toți se grăbiră cu o extremă amabilitate a-mi înlesni investigațiunile, au satisfăcut pe deplin prima din acele trei ținte.

Ziarele din Transilvania, atât germane precum și cele maghiare, nu puțin au concurs și ele a-mi face mai ușoară străbaterea sub prăfuitele bolte ale bibliotecelor și archivelor, prezentând publicității scopul călătoriei mele sub culorile cele mai simpatice... ».

14 Octombrie. La ora 7 seara, « în localul Universității... deschide la Facultatea de Litere, după invitația Onor. Ministrului de Instrucțiune Publică cursul de Filologie Comparativă, îmbrățișând limbile sanskrită, zendică, armeană, elenă, latină, albaneză, celtică, germanică, slavică și limbile romanice, toate în raport cu limba română » (*Columna,* IV, nr. 7, p. 188).

Decembrie. Hasdeu anunță (*Columna,* V, nr. 9, p. 240) că, primind cereri, va tipări cursul de Filologie comparativă, în volume de 400 pagini anual. « Cererile se primesc la ziarul *Românul,* la Socec și la autor ».

Despre Hasdeu savant, cf. Prof. Budilowicz, *Journal du Ministère de l'Instruction Public de Russie*, 1874, Decembrie, p. 17 sq.

1875. Apare a doua ediţie din *Istoria Critică*. Se prepară o traducere franceză, de către Frédéric Damé.

Titu Maiorescu suspendă cursul de Filologie comparativă.

Columna lui Traian apare în acest an numai în trei fascicule.

Despre Hasdeu, cf. Hugo Schuschardt, *Litt. Centralblatt*, 1875, nr. 12.

1876. *17 Mai.* E numit director al Arhivelor Statului, unde rămâne până la 1 Aprilie 1900.

31 Mai. Ministrul Instrucţiunii Publice, Gh. Chiţu, reînfiinţează cursul de Filologie comparativă (cf. *Columna*, VII, p. 288; VIII, p. 38—48).

5 Iunie. Hasdeu îşi începe cursul, şi-l va urma « în toate Sâmbetele, în sala amfiteatrului de Drept din Palatul Universităţii, seara între orele 8—9½ ». (*Columna*, VII, p. 288).

Septembrie. Misiune ştiinţifică la Cracovia, trimis de Ministerul Instrucţiunii Publice. « Din cauza călătoriei sale la Cracovia, d. Hasdeu n'a luat parte la numărul de faţă (*Columna*, VII, Septembrie). Dela numărul viitor, se va începe publicarea preţioaselor resultate ale acestei călătorii, în care d. Hasdeu a reuşit a descoperi toate documentele inedite, relative la istoria română, din vechiul *Archiv Regesc al Poloniei* ». Cunoaşte pe Wilhelm Schmidt, Baudouin de Courtenay, Ioan Urban Iarnik.

Despre studiul *Baudouin de Courtenay*, cf. L. Léger, *Revue critique d'histoire et de littérature*, 1876, nr. 52, p. 410—411.

1877. *13 Septembrie.* Ales membru al Academiei Române, secţia filologică, preşedinte fiind Ion Ghica.

Hugo Schuchardt scrie despre *Columna* în *Zeitschrift für romanische Philologie* (1 Bd., 2—3 Heft, p. 481—484).

1878. *Septembrie.* Participă la al patrulea Congres Internaţional al orientaliştilor, la Florenţa, ca delegat al României (L. Marian, *B. P. Hasdeu*, p. 16).

Apare în volum cel dintâi tom din *Cuvente den bătrâni*.

N. Caix scrie în *Giornale di filologia romana*, 1878, t. I, p. 55—56, despre articolul « Ghiuj » al lui Hasdeu. Prof. Budilowicz, în *Journal*

du Ministère de l'Instr. Publique de Russie, 1878, Februarie, p. 401—418, despre Hasdeu ca slavist. Cf. H. Meltzl, *Zeitschr. f. vergl. Litteratur*, 1878, nr. 6, p. 535, etc. E. Picot, *La République Française*, 14 Juin 1878, nr. 2397, etc.

1879. *3 Ianuarie.* Se inaugurează stagiunea teatrală din Bucureşti cu comedia în 2 acte, *Trei crai dela răsărit*, apărută sub numele *Orthonerozia* în *Columna*, 1872. « Artiştii cari au creat rolurile principale au fost: Iulian, Panu, Bălănescu, Mateescu şi doamnele Froza Sarandi şi Romanescu. La a doua reprezentaţie a comediei au asistat Regele Carol şi Regina Elisabeta » (L. Marian, *op. laud.*, p. 16).

Se alege pentru 7 ani secretar general al Academiei Române şi secretar al Secţiei Literare. (Despre Hasdeu la Academie, cf. Barbu Lăzăreanu, *Umorul lui Hasdeu*, p. 111 şi urm.; discursul de recepţie, *Anale*, 1879—1880; cf. t. VII, 1885, secţia I, p. 163; 1885—1886, discursuri de recepţie; 1885—1886, seria II-a, t. VIII, secţia I, p. 197, 203, 213; despre *Etymologicum*, cf. *Anale*, 1884—1885, t. VII, vol. I; 1887—1888, t. X, vol. I. Desbateri, rapoarte, etc., *Anale*, 1895—1896, t. XVIII, p. 402; t. XIX, 1896—1897, p. 321; t. XXIV, 1901—1902, p. 62, etc.)

1880. *10 Aprilie.* Academia acordă premiul « I. Heliade-Rădulescu » de 5000 lei aur, pentru cele două prime tomuri din *Cuvente den bătrâni.*

Vara. Călătorie ştiinţifică la Londra, studiind manuscrisul *Evangheliarului* dela 1574, păstrat la British Museum. « In curs de trei săptămâni, lucrând zi după zi, dela 10 oare ante-meridiane până la 5 după amiază, în cea mai gigantică sală de lectură din London, şi chiar din lume, eu am citit manuscriptul de două ori şi am extras din el tot ce mi s'a părut a fi interesant sub raportul filologic, fie ca archaisme lexice, fie ca fonetică, fie ca forme gramaticale, ca sens, ca sintaxă, ca fraseologie » (cf. *Columna*, Ianuarie 1882, p. 49, 60).

1881. « Hasdeu, admirator al lui Heliade şi unul din iniţiatorii ridicării unui monument pentru acesta, vorbeşte în 1881, cu ocazia desvelirii statuiei lui Heliade în faţa Universităţii din Bucureşti ». (L. Marian, *op. laud.*, p. 16); cf. L. Marian, *Hasdeu şi Heliade*, «Junimea Literară» XVI, p. 253-259).

Soția și fiica se stabilesc la Paris, unde Iulia își continuă studiile.

Apare al treilea tom din *Cuvente den bătrâni.*

Preocupările linguistice domină întreaga sa activitate.

1882. Reapare *Columna lui Traian* (care încetase în Decemvrie 1877), cu alt format, și cu preocupațiuni aproape exclusiv linguistice. Hasdeu începe să publice o serie de mici monografii linguistice, care vor fi reproduse anastatic în volumul *Din istoria limbii române* (1883). Dela nr. 1, începe editarea manuscrisului copiat la Londra.

4 Februarie. Ales în unanimitate membru al « Societății de linguistică din Paris », fiind propus de savanții M. Bréal și Abel Bergaigne (*Columna,* Ianuarie (?) 1882, p. 64).

13 Iulie. « Trimis de Guvernul Român la Paris, pentru a reprezenta România la desvelirea monumentului lui Jules Michelet. Hasdeu pronunță atunci un discurs entusiast, reprodus și comentat cu elogii de cele mai de seamă ziare pariziene. Cu această ocazie, el își vizitează nevasta și fiica... ». (L. Marian, *op. laud.,* p. 17). Ziarele pariziene sunt: *Le Temps, Le Rappel, L'Intransigeant.*

Trece prin Italia. « Este curios că primul document, pe care l-am scotocit în Arhivele din Genova, emană dela un strămoș al meu... » (*Columna,* 1882, nr. 7—9, p. 478).

1883. Se înființează la București « Societatea Presei ». Hasdeu este ales președinte al comitetului.

Aprilie. Candidează la alegerile parlamentare dela Craiova. « Am ținut în Craiova două întruniri. La una au fost peste 1500 de oameni. Toți amicii mi-au spus că discursul meu (improvizat, nu scris) a fost admirabil. In orice caz, am sguduit, am mișcat inimele tuturor, astfel că mulți au plâns când le-am spus, între altele, că: « am pierdut Basarabia, dar am venit să-mi caut un alt cuib în țara Basarabilor ». (Fragment dintr'o scrisoare din 14/28 Aprilie, adresată « Dragelor mele Iulii », publicată de d. Iuliu Dragomirescu, în *Tribuna Basarabiei,* 30 Martie 1936).

« Desele dureri de cap ale Lilichii mă neliniștesc foarte mult. Ce să fie? » (Post-scriptum la aceeași scrisoare).

Mai. Pentru 50 de voturi, Hasdeu eșuiază în alegeri. « Am căzut, dar am căzut într'un mod atât de strălucit încât s'au speriat chiar

duşmanii mei. Deşi Chiţu nu putea să mă susţină, deşi Stolojan m'a combătut cu înverşunare, deşi sosisem în Craiova abia cu o săptămână înainte de alegeri, deşi adversarii mei au cheltuit mii de franci, pe când eu n'am dat nimănui nici o para frântă, totuşi am avut 247 voturi, şi mi-au lipsit numai 50 voturi pentru ca să fiu proclamat deputat. Plecarea mea din Craiova a fost un adevărat marş triumfal. 150 persoane, floarea oraşului, în 40 birje au defilat după birja mea până la gară prin Craiova întreagă, şi la gară toasturi peste toasturi. Fiindcă declarasem că nu voi face politică militantă, ci numai de principii, chiar opoziţia a fost cu mine... ». (Fragment dintr'o scrisoare din 3/15 Mai, publicată de d. Iuliu Dragomirescu, în *Tribuna Basarabiei*, 30 Martie 1936).

« Durerile de cap ale Lilicuţii mă îngrijesc *grozav*. Ele au o mare influenţă şi asupra miopiei. Să nu lucreze *peste măsură*; are destul timp în viitor! » (Din aceeaşi scrisoare).

11 Iunie. La desvelirea monumentului lui Ştefan cel Mare, la Iaşi, în prezenţa Regelui Carol, rosteşte şi Hasdeu un discurs, în numele societăţilor profesorale oltene. Afirmă că « prin opera Regelui Carol I a început să se completeze opera marelui Ştefan » (L. Marian, *op. laud.*, p. 17—18).

Vara. In drum spre Paris (cf. scrisoarea din 3/15 Mai) se opreşte « la Pesta mai multe zile pentru a trage o copie de pe o bună parte a manuscrisului ». (*Columna*, 1883, p. 406—407; e vorba de mss. Anonymus Lugoshiensis, pe care îl descoperise la 1 August 1871).

29 Decembrie. Hasdeu e ales membru al Academiei Imperiale de Ştiinţe din Petersburg. Diploma publicată de d. Iuliu Dragomirescu în *Tribuna Basarabiei*, 9 Februarie 1937.

1884. *10 Ianuarie.* Hasdeu află că a fost ales membru al Academiei Ruseşti.

« In vara anului 1884, Hasdeu face, din însărcinarea ministrului instrucţiei publice Gh. Chiţu, o lungă călătorie de studii în străinătate, la Viena, München şi în special Elveţia, unde studiază de aproape organizaţia şcoalelor. Despre organizarea şi funcţionarea învăţământului elveţian, Hasdeu înaintează la înapoiere ministerului un lung şi documentat raport ». (L. Marian, *op. laud.*, p. 18).

Noembrie. Ales deputat la Craiova, « Jurnalele au şi publicat că mi-am dat demisia dela Arhivă pentru a rămâne deputat. E minciună. De Arhivă nu mă las odată cu capul. Mâine mă duc la Cameră, fac un discurs şi-mi dau demisia din deputat. Dacă Camera va refuza demisia, atunci rămân şi deputat şi arhivist ». (Scrisoare din 2/14 Noemvrie, publicată de d. Iuliu Dragomirescu, *Tribuna Basarabiei*, 30 Martie 1936.)

« Stolojanu a împins pe Cogălniceanu să conteste alegerea mea, sub cuvânt că Directorul Arhivei, ca funcţionar, nu poate fi deputat. Erau faţă în Cameră 120 deputaţi. Se scoală Cogălniceanu şi zice: Contest pe d. Hasdeu, care trebuie să fie invalidat. După lege, o contestare numai atunci se poate lua în consideraţiune, când o susţin cel puţin 5 deputaţi. Preşedintele întreabă dar: Sunt 5 deputaţi cari să susţină pe d. Cogălniceanu contra d-lui Hasdeu? Adâncă tăcere. Intrebă încă o dată. Aceeaşi tăcere. Intrebă a treia oară. O voce răspunde: Nu este nimeni contra d-lui Hasdeu. Atunci preşedintele rosteşte: Proclam pe d. Hasdeu deputat al Craiovei. Cogălniceanu a rămas ca un caraghios. Stolojanu devenise galben ca ceara. Toţi deputaţii mă felicitau. Tablou! » (Scrisoare din 18/30 Noembrie; *Tribuna Basarabiei*, 30 Martie 1936).

18 Decembrie. Iulia îi scrie să renunţe la Arhive — dacă nu se poate altfel — dar să nu-şi jignească alegătorii dându-şi demisia dela Cameră. (Scrisoare în limba franceză, ca toate ale Iuliei, din 18 Decembrie, publicată în *Tribuna Basarabiei*, 30 Martie 1936).

1885. Lucrează la redactarea primului volum din *Etymologicum.*

1886. Apare primul volum din *Magnum Etymologicum.*

Moare, la Viena, unchiul său Boleslav, lăsându-i drept moştenire « ceasornicul, două ţigarete, două peceţi, toate documentele familiei Hasdeu şi moşia din Basarabia... ». (Dintr'o scrisoare a lui B. P. Hasdeu către « dragele sale Iulii », publicată fragmentar de d. Iuliu Dragomirescu, *Ideile şi faptele*, p. 10, nota 2).

2 Octombrie. La Viena, prezintă la al 7-lea congres al orientaliştilor memoriul: *Sur les éléments turcs dans la langue roumaine.*

1887. Apare al doilea volum din *Magnum Etymologicum.*

15 Decembrie. Apare primul număr din *Revista Nouă.*

1888. *8 Ianuarie.* Lungă scrisoare dela Iulia, analizând primul număr al *Revistei Noi.* (Scrisoare publicată de d. Iuliu Dragomirescu, în *Tribuna Basarabiei,* 9 Februarie 1937).

« Mais je suis assez sérieusement malade depuis quelques jours. Oui, je suis malade: tu ne t'en doutes pas, n'est-ce-pas? Ma poitrine est oppressée et me fait très mal, ainsi que mon dos; je tousse d'une toux séche qui me déchire et me suffoque par moments. Je ne sors pas, je ne chantè pas, je prends des sirops, je me fais teindre d'iode le dos et la poitrine, je me lève à 6 heures au lieu de me lever à 4 comme de coutume, et je ne m'en porte pas beaucoup mieux. C'est que le temps ici est deplorable. Après un froid de 8 degrés, une chaleur de 5 à 7 degrés et maintenant un dégel assez froid avec un air imbibé d'humidité; tant que cela durera, je ne puis guère espérer d'amelioration à mon état, qui est, je l'avoue, pénible. Mais bah! tout passe à dix-huit ans, et le travail guerit de tout et tient lieu de santé... ». (Fragment din scrisoarea Iuliei, 8 Ianuarie 1888).

Iulia începuse a aduna materialul pentru teza sa de doctorat la Sorbona: « Filozofia în literatura nescrisă a poporului român, teodiceia, metafizica, logica, psihologia, etica ». (Ionescu-Gion, *Revista Nouă,* I, p. 407). Fără îndoială, subiectul i-a fost sugerat de Hasdeu. Sunt exact preocupările sale dintre 1875—1885.

Lazăr Şăineanu, pe atunci doctorand în Litere la Paris, îi scrie o lungă scrisoare despre sănătatea Iuliei, după ce consultase pe d-rul Percheron, specialist în boli de piept. Ii spune să grăbească aducerea Iuliei în ţară. La această scrisoare, Hasdeu îi răspunde astfel: « Iubite amice, nu poţi să-ţi închipuieşti mulţumirea pe care mi-a adus-o scrisoarea d-tale, liniştindu-mă tocmai atunci când aveam mai multă trebuinţă de linişte, căci nu primisem de mult nicio scrisoare dela familie. Iţi sunt recunoscător mai cu seamă pentrucă ai întrebat pe însuşi d-rul Percheron, şi te rog să nu mă uiţi şi pe viitor. Primit-ai Nr. 2 din *Revista Nouă?* Amic devotat, Hasdeu ». (Scrisoare publicată de Luca Vornea, *Lazăr Şăineanu,* Bucureşti, 1928, p. 21.)

Primăvara. Hasdeu pleacă la Paris. Aduce pe Iulia la Montreux.

Vara. Iulia la mănăstirea Agapia.

17 Septembrie. Moartea Iuliei.

15 Octombrie. Apar în *Revista Nouă* (an. I, nr. 10) « Quelques poésies tirées du recueil posthume de M-lle Julie B. P. Hasdeu ».

15 Noembrie. Numărul din *Revista Nouă* se deschide cu studiul lui Ionescu-Gion asupra Iuliei. Tot în acest număr, *Povestea Crinului* (p. 414—419) cea dintâi scriere a lui Hasdeu după moartea Iuliei.

1889. *15 Martie.* Se tipăreşte în *Revista Nouă* cea dintâi poezie a lui Hasdeu compusă după moartea Iuliei, *Aşteptând.*

17 Septembrie. Scrie poema *La Casa de nebuni*, un an după moartea Iuliei.

Noembrie. Republicând în *Revista Nouă* (nr. 10, p. 367—387) capitole din al doilea volum al *Istoriei Critice* (1874), sub titlul *O introducere în Istoria Universală* — Hasdeu adaogă comentarii în care se întrevăd cele dintâi afirmaţii spiritiste.

1890. Catedra lui Hasdeu dela Facultatea de Litere este suplinită de Lazăr Şăineanu.

1891. *10 Martie.* Sfârşeşte redactarea celui dintâi studiu din *Sic Cogito*: *Ştiinţa sufletului (Dumnezeu, Nemurire, Destăinuirea)*, pe care îl publică în *Revista Nouă*, III, nr. 11—12.

8 Aprilie. Sfârşeşte al doilea studiu, *Somnul şi sufletul* (publicat în *Revista Nouă*, IV, p. 2—22).

15 Mai. Sfârşeşte al treilea studiu, *Telegrafia iubirii* (*Revista Nouă*, IV, p. 56—76).

2 August. Redactează al patrulea studiu, *Ipnotismul şi spiritismul* (*Revista Nouă*, IV, p. 125—152).

10 Octombrie. Al cincilea studiu, *Materialismul în spiritism* (*ibidem*, p. 254—271).

1892. Apare volumul *Sic Cogito.*

9 Februarie. La Ateneul Român inaugurează seria de conferinţe cu *Noi în 1892.*

Işi reia lecţiile la Universitate — unde fusese suplinit de Lazăr Şăineanu — printr'un *Curs general de Filologie Comparată* (manuscrisul, redactat de un student după notele luate la prelegeri, descoperit de noi în biblioteca lui Hasdeu, păstrată la Arhivele Statului).

20 Decembrie. Inaugurează sesiunea conferinţelor Ateneului Român prin *Noi şi Voi.*

In revista *Ungaria*, care apărea la Cluj, redactată de români maghiarizaţi, Nic. Putnoky în studiul *Etymologicum Magnum Romaniae şi Filologia comparată din Rumânia în presente* (an. I, 1892, nr. 3, p. 118—121), laudă viaţa şi opera lui Hasdeu, apoi în continuare (*ibid.*, nr. 4, p. 150—156, nr. 5, p. 186—195), critică teoria circulaţiei cuvintelor. In nr. 9 al *Ungariei* (p. 369—373), Nicolau Putnoky publică două note sub titlul: *Ceva limbistic* (I. Sufixul ós în l. română; polemică cu Hasdeu. II. Sufix enigmatic şi Hasdeu).

1893. *19 Martie.* Citeşte în şedinţa solemnă a Academiei Române, darea de seamă asupra *Etymologicului.*

Incepe clădirea castelului dela Câmpina.

Apare al treilea tom din *Magnum Etymologicum.*

Polemici şi zeflemele — contra lui Maiorescu, Vlahuţă, Dobrogeanu-Gherea, Philippide.

1894. *9 Aprilie.* Citeşte înaintea Regelui Carol, la Academia Română, studiul asupra *Basmului.*

Incepe publicarea unor noi studii spiritiste, în *Revista Nouă* (VI, p. 406—418; VII, p. 47—58).

Decembrie. Apare în *Revista Nouă* poemul *Dumnezeu.*

1895. Este proclamat membru onorific al Academiei din New-York.

Ultimele scrieri literare şi polemice în *Revista Nouă*, care încetează apariţia în Septemvrie.

1896. « Hasdeu face, în amintirea fiicei sale moarte, o donaţiune de 50.000 lei Academiei Române, din cari aceasta urma să distribue odată la 3 ani premii pentru diferite lucrări, cu subiecte stabilite de Hasdeu. Nu uitase Hasdeu în donaţiunea aceasta nici de studenţii români basarabeni dela Universitatea din Bucureşti ». (L. Marian, *B. P. Hasdeu*, p. 19—20).

La Universitate, începe cursul *Elemente dacice în limba română.* (Caietele descoperite de noi la Arhivele Statului).

Se termină castelul « Iulia Hasdeu », dela Câmpina.

1897. Apare volumul *Sarcasm şi Ideal*, cuprinzând « ultimii nouă ani de literatură ».

Continuă la Universitate cursul despre Elementele dacice.

Se retrage la Câmpina, venind la Bucureşti numai pentru lecţiile universitare.

1898. Apare ultimul tom din *Magnum Etymologicum* (vol. IV, *Introducere*).

La Universitate face cursul: *Desvoltare asupra principalelor punte din vocalismul român ea şi oa.* (Manuscrise redactate de studenţi, descoperite de noi la Arhivele Statului).

1899. Se retrage dela Arhive. Dr. Istrati, pe atunci ministru al Instrucţiei Publice, îl decorează şi îi acordă o pensie viageră de 1500 lei pe lună.

1900. *Februarie.* Câteva lecţii universitare, despre *Elementele dacice ale limbei române.* (Manuscrise studenţeşti, la Arhivele Statului).

Martie. Se retrage la pensie dela catedra universitară.

7 Decembrie. Conferinţă la Ateneu despre *Prieteni cu voie sau fără voie* (cf. *Apărarea Naţională* 16 Decembrie).

1901. *7 Decembrie.* Conferinţă la Ateneu împotriva propagandei ruseşti, *Papa dela Neva* (cf. *Apărarea Naţională*. 18 Decembrie şi urm. Conferinţă apărută şi în broşură aparte).

1902. *13 Ianuarie.* Discurs la Academia Română asupra lui Heliade Rădulescu.

2 Iulie. Moartea soţiei sale, Iulia. (Cf. *O nevastă romăncă*).

Conduce pentru câteva luni (2 Ianuarie—12 Iunie) ziarul *Apărarea Naţională.* Ultimele sale articole politice. (Cf. Bibliografia).

1903. Apare ultima sa publicaţie, *O nevastă romăncă,* în care se dau din nou documente spiritiste.

1904. Ultimul său articol: Prefaţa-scrisoare la volumul *Studii* al lui N. I. Apostolescu.

1907. *Vara.* Agonia lui Hasdeu, singur, uitat, la Castelul din Câmpina.

25 August. Moartea lui Hasdeu.

27 August. Corpul lui Hasdeu este adus la Bucureşti şi înmormântat în cavoul cimitirului Belu, alături de cele două Iulii. D. Onciul vorbeşte din partea Arhivelor şi a Academiei. (*Anale,* t. XXX, 1907—1908, partea administrativă, p. 29).

29 August. Petre Locusteanu scrie în « Voința Națională » articolul: *Inmormântare de cl. II-a.*

23 Noembrie. Se autentifică la Secția de notariat a Tribunalului Ilfov din București, testamentul lui Hasdeu. Manuscrisele sunt încredințate d-lor C. M. Ciocazan și Iuliu Dragomirescu; de asemenea d-nii Ciocazan și Iuliu Dragomirescu au drepturile de proprietate asupra tuturor operelor literare și științifice ale lui Hasdeu.

INTRODUCERE

1. Tradiția enciclopedică.

Există în cultura românească o tradiție care începe cu Dimitrie Cantemir și pe care am putea-o numi « tradiția enciclopedică ». O bună parte din oamenii de seamă, scriitorii mari și profeții culturali ai neamului românesc, se integrează în această tradiție. Gheorghe Lazăr, Ion Heliade Rădulescu, Alexandru Odobescu, Ion Ghica, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Mihai Eminescu, Nicolae Iorga — iar pe un nivel mai jos, V. A. Ureche, Grigore Tocilescu. Niculae Densușianu — toți aceștia continuă, cu geniul sau puterile lor omenești, linia istorică deschisă de mintea vastă a lui Dimitrie Cantemir. Aceleași preocupări variate și contradictorii; aceiași sete de a străbate cât mai multe din geografiile spirituale ale lumii; aceiași activitate multilaterală, uneori grăbită, alteori improvizată, izvorînd însă întotdeauna din dorința de a sili cultura românească să sară cât mai multe etape, înălțând-o pe « plan mondial », dovedind puterea de creație a geniului românesc. Enciclopedismul a fost, poate, un destin al întregului secol XIX românesc; când trebuia să se creieze un Stat și să se adaoge o cultură celorlalte culturi « surori » din Europa. Câțiva oameni trebuiau să facă atunci *tot*, și să facă *repede*. Dar ce voință înspăimântătoare de creație! Se poate spune că anii 1821—1880 au fost singura jumătate de secol de megalomanie română, când noi ne credeam centrul atenției universale. Ceea ce caracterizează întreagă această epocă este setea de *monumental*, de grandios; orientarea artiștilor și a scriitorilor către cei mai mari maeștrii (izvorul și modelul erau Biblia, Homer,

Cervantes, Shakespeare, Rafael). Apoi, un sincer sentiment de colaborare, de solidarizare în creație; oricine era chemat și erau toți aleși (« scriți băieți! »), pentrucă *întreg poporul românesc era un popor ales* (românul era frate bun cu codrul, era viteaz, pur, « poet »). Nu ți se cerea decât să te hotărăști; geniul și virtuțile creatoare erau în tine, întru cât făceai și tu parte dintr'un popor excepțional. Dar nu se hotărau decât foarte puțini...

Optimismul civic și mesianismul românesc se împăcau de minune cu această nebunească voință de creație, cu această « tradiție enciclopedică » popularizată prin 1848 și devenită multă vreme aproape un program oficial. Aceiași voință de creație care făcea un Stat în douăzeci de ani, năzuia să realizeze reforme sociale care « să înmărmurească Europa » (bătrâna Europă « ațintită cu ochii la noi »), inventa o nouă limbă românească (Arune Pumnul, Heliade Rădulescu) — aceiași voință de creație și de monumental se întâlnește și în opera enciclopediștilor din secolul XIX românesc. Este, de fapt, singurul moment istoric când tradiția enciclopedică coincide perfect cu misiunea și programul pe care și-l impune România modernă. Au fost și mai înainte enciclopediști, și chiar cel mai genial dintre ei, Cantemir; au fost și după a doua jumătate a secolului — dar niciodată n'au cunoscut această perfectă coincidență cu « nevoile zilei », niciodată n'au avut înapoia lor totala aderență a elitelor și a tineretului.

S'a spus mai târziu despre această sete de monumental și megalomanie programatică — ci s'a spus cu mult talent — că era o simplă « maimuțăreală a Europei ». Cred că e o judecată pripită; oamenii aceia voiau să *întreacă* Europa, ei se simțeau « zorile unei noi umanități », începeau « un nou ev ». Oamenii Renașterii nu aveau conștiința că maimuțăresc antichitatea — ci că o restaurează; demnitatea lor umană le spunea că pot egala modèlele clasicității. Din nefericire, « Renașterea » noastră a fost mai puțin norocoasă; umanismul nostru (descoperirea limbii latine, căci pe cea greacă o cunoșteam mai mult sau mai puțin aproximativ prin dascălii fanarioți) s'a transformat prea repede în filologie și istorie, ca să ne apărăm latinitatea și drepturile istorice; orice valoare latină pe care o descopeream, o tranformam în instrument de luptă și de afirmare, niciodată în obiect de

contemplaţie. Cu toate acestea, *gestul* spiritual, dominant al secolului XIX românesc, este un gest al Renaşterii: creaţii pe mari modèle, planuri gigantice, conştiinţa demnităţii umane, mesianism românesc. « Dumnezeu era cu noi ».

Această *nerăbdare a creaţiei* caracterizează pe toţi marii români din secolul XIX: Bălcescu, Heliade Rădulescu, Hasdeu, Eminescu. Chiar Mihai Eminescu, atât de zgârcit cu paginile sale publicate şi pe care critica ni-l dă de exemplu pentru extrema lui conştiinciozitate — este un nerăbdător al creaţiei. Zece mii de pagini manuscrise nu cuprind numai munca lui de şantier, variantele şi şlefuirea versurilor sale geniale; cuprind nenumărate nuvele, piese de teatru, pagini de filozofie, folklor, încercări de economie politică şi istorie, până şi planul unor gramatici comparate. Astfel se pregătea cel mai concentrat scriitor român al veacului! Când se va face o morfologie culturală a sec. XIX românesc, se va vedea cât e de aproape Eminescu de Heliade Rădulescu, Bălcescu şi Hasdeu şi cât e de departe de Maiorescu şi « Junimea ». Cu Eminescu începe totuşi o polaritate funestă culturii româneşti: cărturarii şi oamenii politici sunt *pentru* sau *contra* Europei. Inainte de Eminescu — la Heliade Rădulescu şi, mai ales, la Hasdeu — cultura românească se situa altfel faţă de Europa. Avea curajul să se aşeze faţă în faţă, în raport de egalitate. Nu copiam Europa, nici nu o respingeam — ci ne măsuram cu ea. Hasdeu, marele naţionalist, nu are niciun sentiment de inferioritate faţă de Europa. In articolele sale politice, compara adesea România cu Italia. Nu avea sentimentul că participă la o *cultură mică*, meschină sau modestă (aşa cum credea, bunăoară, Maiorescu şi Caragiale). De aceia găsim la Bălcescu, Heliade Rădulescu şi Hasdeu cea mai bună atitudine spirituală şi politică faţă de Europa pe care o poate avea România modernă. Dela Eminescu încoace, ne zbatem ridicul într'o luptă sterilă: ne acuzăm unii pe alţii că suntem « reacţionari » sau « occidentalizaţi », că « mirosim a opincă » sau că « maimuţărim Parisul » — ca şi când *asta* ar fi problema culturii româneşti. Am arătat în altă parte şi de mai multe ori că asemenea discuţii (*pro* sau *contra* Europei) n'au niciun rost şi că cele mai *româneşti* genii creiatoare (un Cantemir, un Hasdeu, un Emincseu, un Iorga) s'au realizat tocmai prin asimilarea uneia sau a mai multor

culturi europene. Geniul românesc — ca orice geniu etnic — se manifestă rezistând, opunându-se, alegând şi respingând.

Este semnificativ faptul că *toţi* creatorii şi moraliştii români care participă la această « tradiţie enciclopedică » — au făcut politică, şi mai ales gazetărie politică. Ziarul a jucat un rol de frunte în crearea noului Stat românesc. Intocmai ca şi în Spania modernă — unde « structura enciclopedică » (Menéndez y Pelayo, Adolfo Bonilla y San Martin) şi « esseul » sau « glossa » (Unamuno, Ortega y Gasset, Eugenio d'Ors, Madariaga) sunt genurile dominante, singurele compatibile cu activitatea gazetărească şi cu politica—enciclopediştii şi profeţii secolului XIX românesc s'au cheltuit din belşug în luptele civile şi în gazetăria politică. Lucrurile sunt lesne de înţeles. Era o epocă în care « intelctualii », « junii luminaţi », erau chemaţi să conducă viaţa Statului. Respectul literii tipărite stăpânea toate clasele sociale. In acelaşi timp, « poporul » era izvorul tuturor energiilor şi virtuţilor; contactul cu el trebuia păstrat permanent şi cât se poate de dramatic. Ziarul era o voce — înainte de a fi un program şi o enciclopedie.

2. Hasdeu « geniu romantic ».

Dela cele dintâi manifestări ale activităţii publicistice, Hasdeu se integrează în această « tradiţie enciclopedică ». In revistele pe care le scoate pe rând la Iaşi: *România* (1858—59), *Foaea de storiă română* (1859), *Foiti'a de istoria şi literatura* (1860) — dar mai ales în *Din Moldova* (1862—1863), tânărul de douăzeci şi ceva de ani uluieşte prin mulţimea cunoştinţelor sale şi prin noutatea ştiinţelor pe care le stăpânea. Era o orgolioasă vehemenţă în titlurile şi rubricile prin care îşi distribuia Hasdeu ştiinţa: Diplomatologia, Dreptul Comercial, Archeologia, Glosologia, Isografica, Bibliologia, Odoporica, Iconica, Filologia, Bibliografia, etc. Citate în toate limbile slave, în greacă şi latină, în limbile romanice şi germană — vastă orientare în economie politică, ştiinţele juridice, arta militară, iconografie, ştiinţe naturale, lăsau, pe drept cuvânt, impresia unui Pico della Mirandola. După moartea lui Hasdeu, când au putut fi cercetate manuscrisele lui din adolescenţă, impresia aceasta este şi mai bine verificată. Intr'un caiet scris pe timpul studiilor la universitatea din Harkow şi care cuprinde « pe

întâiele pagini o disertaţie asupra lui Petru cel Mare scrisă cu litere cirilice», d. Iuliu Dragomirescu, în posesia căruia se află acest caiet, a găsit titlurile şi proiectele următoarelor lucrări:

1. « O lucrare în ruseşte asupra *Doinei.*

2. « *Un mot inédit sur l'existence de Dieu.* Lettre à Mr. C-g-n-o, « par le prince Bogdan Petriceico-Hazdao (publ.).

3. « *Coup d'oeil généalogique sur l'organisation de la nationalité « roumaine en général et sur celle du peuple moldave en particulier.* Pour « servir à l'intelligence de notre position extérieure et intérieure vis-à-vis « des étrangers. Par le prince Bogdan Petriceico Hazdao.

4. « *Codex diplomaticus daco-romaniae. Chrisobulaire Daco-roumain. « Uricariu daco-românesc* (cu cirilice) de Bogdan Petriceico Hajdao. « Partea I-a, Genealogia (roumain et francais).

5. « *Essai sur l'état primitif des ancêtres des Slaves, des Grecs, des « Roumains, des Germains, des Celtes, des Albanais,* etc., par le prince « Bogdan Petriceico H.

6. « *Georges Cuvier: De l'ésprit de la paléontologie.* Étude philosophie par le Prince.

« Tot în acest manuscris mai aflăm o lucrare intitulată: *Infini, ebauche d'un diagnostic de l'astronomie,* par le prince Dieu - donné (sic) Petriceiko-Hizdeu.

« Urmează un ciclu de opt poeme şi sonete, toate în ruseşte, sub titlul general de *Dragoş* (1352—1354) şi alte poeme cu diferite subiecte istorice româneşti... In sfârşit tot în acest caiet mai aflăm şi o lucrare întitulată: *Loi de l'infini,* problème d'astronomie, purtând nota: « inseré sous le pseudonyme P. B. Petrhaz dans la feuille belgique *Avancez No. 9* » (Iuliu Dragomirescu, *Ideile şi faptele,* p. 25). Toate aceste studii şi fragmente datează din anii 1852—1854. Hasdeu avea pe atunci 14—16 ani.

Setea aceasta timpurie de a şti tot, şi de a şti direct dela sursă — este înobilată la Hasdeu de pasiunea lui romantică pentru *sinteză,* pentru cunoaşterea totală a realităţii. Şi această cunoaştere o obţine prin metode noi, revoluţionate, « magice ». Incercând a face *Filozofia portretului lui Ţepeş* (studiu publicat întâi în « Lumina », t. III, 1863, p. 62—64, 75—79, 95—96, sub titlul de *Portretul lui Vlad Vodă Dracu,*

apoi, mai concentrat, în ziarul « Buciumul » Nr. 198, 200 şi 201, din 8, 12 şi 15 Martie 1864, şi tras în broşură aparte) Hasdeu mărturiseşte: « Iată sfera, asupra cărei ne vom întinde mai pe larg, cu atât mai bucuros că ea este de tot nouă în prelucrarea istoriei române, studiul de faţă fiind la noi prima încercare iconografică; iară mie unuia, îmi place mai ales a mă îndruma pe căi nebătute » (p. 13 a broşurei).

Hasdeu a rămas toată vieaţa acelaşi cercetător « pe căi nebătute ». In paginile enciclopedicei sale reviste *Din Moldova*, Hasdeu a introdus cele mai « revoluţionare » mijloace de a cerceta şi explica trecutul românesc. Se foloseşte de orice instrument de investigaţie istorică, şi de altele multe pe deasupra. Era dela început curajos şi încrezător. Nu refuza niciun mijloc prin care putea explica sufletul marilor domni români sau întâmplările obscure din trecutul nostru. In « filozofia portretului lui Ţepeş » foloseşte fiziognomia şi frenologia. Fruntea mare, trădează inteligenţa domnitorului; depărtarea dintre sprincene şi dunga verticală e semnul « individualizării »; nasul, arată « voinţă puternică, agerimea minţii unită cu o mare încredere în sine »; nările mari, semn de mari « patime »; buzele strânse, dovedesc aceiaşi voinţă, şi cruzime unită cu dispreţ (« buza mare de jos »). Iar în ceea ce priveşte ochii domnitorului, Hasdeu exclamă: « Uitaţi-vă bine în ochii lui Ţepeş; să nu ştiţi nimica despre celelalte trăsături ale feţei, şi să vă fie cu totul necunoscută biografia voevodului; ei bine! de pe singura aprofundarea acestor ochi, d-voastră aţi putea renaşte figura totală, precum Cuvier restaura o lume de pre un osământ! » (p. 30).

Dar în afară de « fiziognomie şi frenologie », câte alte ştiinţe solicită inteligenţa şi pasiunea lui Hasdeu, în timpul când redacta « Lumina »! (Şi, în acei ani, renunţase la multe din studiile şi planurile lui din adolescenţă). Este o uriaşă sete romantică de sinteză şi enciclopedie, de apropieri curajoase între fapte mult depărtate între ele. Distanţele se pierd în viziunea aceasta romantică, viziune ce concentrează spaţiul, creind un Univers de armonii nevăzute şi simboluri. Ochiul tânăr al lui Hasdeu vede asemănări nebănuite între toate ordinele existenţii. Parcă o plasă magică ar lega lucru de lucru, geniu de geniu, episod de episod. Apucând un fir din această nevăzută plasă ce unifică şi organizează întreg Universul de fapte şi semne — Hasdeu crede că surprinde sau

reconstitue orice realitate, văzută, nevăzută sau chiar « pierdută ». Instinctul său *romantic* este, de fapt, o concepţie magică pe care o găsea, de altfel, la o bună parte dintre marii săi contemporani europeni. Hasdeu credea că poate « restaura » persoana istorică pe care o studia aşa cum a făcut cu Vlad Ţepeş, urmând numai trăsăturile figurii — şi credea în acelaşi timp că poate « restaura » trecutul legendar al neamului aşa cum a făcut în uimitorul său studiu *Perit-au Dacii?* « Două-trei cuvinte dintr'o limbă pot restaura o lungă obscură fază într'o istorie naţională! » (*Viaţa de codru în Dacia*, « Columna lui Traian », IV, 1872, nr. 13, p. 247).

In acest sens poate fi numit Hasdeu « romantic »; în sensul că era copleşit de o intuiţie magică a Lumii şi a istoriei. Adică, găsea « corespondenţe » şi « armonii » între toate ordinele existenţii — şi credea că poate *vedea* « originile », începuturile, momentele acelea abisale în care se năşteau neamurile, se creiau legendele şi se lumina conştiinţa istorică. Această viziune « romantică » şi magică explică pasiunea pe care a consumat-o Hasdeu nu numai în plănuirea lucrărilor monumentale — dar mai ales în cercetarea « începuturilor » istoriei româneşti. Motivele acestea dominante — « începuturi » şi « monumental » — se regăsesc, după cum vom vedea, în întreaga operă a lui Hasdeu. In timp însă ce la contemporanii din ţările româneşti pasiunile acestea « romantice » se opreau la patriotism, libertate şi literatură — Hasdeu experimentează viziunea magică a lumii în toată profunda şi primejdioasa ei splendoare. Sarcasmul său e luciferic şi faustic; setea lui de « origini » depăşeşte simplul devotament pentru cauza românească; planurile lucrărilor sale sunt monumentale. Hasdeu cunoaşte o epocă de maturitate şi « clasicism » în gândire (chiar în timpul când Julia se prezenta la Sorbona) dar moartea fulgerătoare a fetei îl redă, mai pasionat, viziunilor abisale. Hasdeu — care, până atunci, nu căutase decât « începuturile » şi « corespondenţele » dintre lucruri — e copleşit de problemele ultime, aproape apocaliptice. Vrea să cunoască etapele din urmă ale sufletului, vrea să ştie taina armoniei şi a « corespondenţelor » cereşti. Este o viziune tragică de amurg — care culminează în *Sic cogito*. Dar şi atunci când a voit să cunoască lucrurile de dincolo, Hasdeu a aplicat aceeaşi « metodă magică »; de « restaurare », de

reconstituire, de ghicire a unor realităţi abisale prin simple « documente » omeneşti. Hasdeu n'a ajuns spiritist prin metafizică; a ajuns prin « interpretarea » documentelor spirite, prin « probele » (marea lui pasiune, iluzoria lui credinţă că se apucă de « concret ») obţinute la măsuţa de lemn fără cuie. Este aceeaşi « metodă » pe care a aplicat-o în toate lucrările sale anterioare: metoda magică, certitudinea că între toate ordinele existenţei, văzute şi nevăzute, sunt anumite corespondenţe, pe care înţelegându-le, « deslegându-le », omul poate pătrunde cu mintea oriunde, şi poate vedea atât *începutul* (istoria legendară, folclorul, etc.) cât şi *sfârşitul* (viaţa post-mortem)...

Metoda aceasta « magică » — asupra căreia vom reveni — îi oferea o înţelegere dramatică şi grandioasă a istoriei române. Putând să valorifice pe planul istoriei universale atât apariţiile « eroice » din trecutul neamului nostru (oameni cu « destin », descoperiţi de romantici), cât şi « fenomenele originare » româneşti (acele « virtuţi » naive, creiatoare, exaltate de întreaga gândire romantică) — Hasdeu nu şovăia să înalţe istoria neamului românesc alături de celelalte « istorii » europene. « Ne-am înţeles misiunea pe o scară colosală », mărturisea în prefaţa *Istoriei Critice*. Nu uita că în timpul lui Ioan Vodă cel Cumplit, Europa întreagă era obosită, înfrântă, stearpă — şi că numai în Moldova se înălţau zorile unor vremuri noui; numai un domn român avea curajul să înfrunte « colosul » turcesc. Cu câţiva ani înainte, în revista sa *Din Moldova*, la rubrica « archeologiea », publicase în Nr. 3 (p. 33—40) şi 9 (p. 34—37, vol. II) un fragment din Cursul de Istorie pe care îl ţinea în acel an la Colegiul Superior din Iaşi: *Conspeptul studiilor archeologice, în legătură cu istoriea universară şi a Românilor.* Este un studiu mai puţin cunoscut al lui Hasdeu, deşi luminează precis concepţia lui curajoasă asupra misiunei Românilor în Istoria Universală. Când, puţin timp după aceea, scrie în « Buciumul » (Nr. 111): « A sunat momentul ca să jucăm şi noi un rol în Europa, şi să ne întărim înăuntru, făcându-ne respectaţi din afară! » *(Comentariu asupra titlului Domnilor români)* — el se gândea mai mult la *misiunea* pe care trebue s'o împlinească poporul românesc în Istoria universală, decât la *politică.* Hasdeu avea despre trecutul poporului românesc păreri foarte măgulitoare (Românii creiatori de forme statale; românii

eroici), şi era nerăbdător să asiste la marea «deşteptare» naţională de după Unire. Se visase o bucată de vreme conducător politic al maselor ţărăneşti şi «ales al Naţiunii». Mediocritatea victorioasă a contemporanilor, tehnicile politice barbare ale conducătorilor, l-au desgustat repede. Discursurile sale politice, deşi erau înfierbântate şi inspirate, aveau prea mult miez, prea multe «idei» ca să poată fi gustate de auditor. Mai mult succes politic au avut lecţiile sale despre istoria Dreptului Constituţional al Românilor (toamna 1866), curs care se ţinea în «Salonul Ateneului» şi unde Hasdeu a vorbit, între altele, despre «Fraternitate şi Unire» (fragment publicat în «Buletinul Instrucţiunii Publice» Oct. 1866, p. 620—626) şi despre «Constituţia Română» (anunţ în «Românul» din 24 Octomvrie 1866). La acest curs public luau parte tinerii care se pregăteau să intre în vieaţa politică, precum şi un număr însemnat de funcţionari superiori, ofiţeri, gazetari, deputaţi — şi asupra acestui auditor ideile lui Hasdeu aveau într'adevăr înrîurire.

Istoricul care credea că «fiecare virgulă în viaţa umanităţii are un profund înţeles» (*Armenii în România*, «Columna lui Traian» I, Nr. 33, p. 4) nu-şi cruţa niciodată efortul de a «reconstitui» o epocă, un personagiu, o legendă, folosind toate documentele (toate «fontânele») chiar cele, în aparenţă, cu totul neînsemnate. Această metodă — care a triumfat în *Istoria Critică* — este aplicată şi la evenimentele contemporane. Ni s'a păstrat cea mai lungă şi mai savuroasă «cronică» a timpului pe care o cunoaşte literatura română din acea epocă: *Mişcarea literelor în Eşi*, cronică neterminată deşi ocupă un mare număr de pagini din «Lumina» (II, p. 89—104; III, 1—16, 50—58). Evident, este vorba de o «reconstituire» în felul lui Hasdeu, adică subiectivă, satirică, pasionată. Probabil că la origina acestei «cronici» se află pizma lui Hasdeu împotriva lui Titu Maiorescu şi furia lui că n'a stârnit încă vâlva şi nu şi-a cucerit încă gloria pe care o aştepta publicând *Din Moldova (Lumina)*. Studiul începe într'un ritm satiric pe care nu-l va folosi Hasdeu decât în revistele sale umoristice dela Bucureşti. «Până şi damele s'au apucat să urmeze nu numai la prelegeri libere, ci chiar la cursul universitar de istorie, înflăcărându-se de dorinţa de a auzi în ce mod «populele se rebelesc»... Iar în această «Atenă a

României » care este Iaşul, Hasdeu nu-şi are încă locul pe care îl merită. Şi atunci, cu inteligenţa sa ascuţită, cu sarcasmul său necruţător, cu şarja lui neistovită — « dă seama » de tot ce se întâmplă şi se publică în Capitala Moldovei; reviste, spectacole, conferinţe, lecţii universitare. Loveşte în dreapta şi în stânga, loveşte mediocri şi oameni învăţaţi cu aceeaşi furie, cu aceeaşi zeflemea, cu aceeaşi pasiune. Este cel dintâi « esseu pasionat » pe care îl cunoaşte literatura românească. Pentrucă Hasdeu încearcă să reconstitue o epocă trecând-o prin sensibilitatea lui jignită, prin marea lui personalitate sufocată de mediocritatea şi de suficienţa contemporană. Suferinţa lui personală, era în acelaşi timp şi suferinţa inteligenţii şi a talentului. Luptând pentru supremaţia valorilor reale — lupta în acelaşi timp pentru sine, Afirmând că geniul singur contează — se afirma în acelaşi timp pe sine. Pasiunea lui polemică nu era întotdeauna îndreptăţită. Dar, în acelaşi timp, nu era întotdeauna o polemică « personală »; căci judecând prin personalitatea lui, judeca de fapt prin cel mai « obiectiv » criteriu: inteligenţa şi geniul.

Cu atât mai paradoxal pare, aşa dar, atacul său violent împotriva profesorului de istorie universală. « D-l Ionescu zise atunci, între altele, fără ca să zâmbească măcar: « E *absurdă* părerea acelora ce pretind că istoria trebue să fie « nepărtinitoare ». Eu sunt martor ocular şi auricular, cum că « absurditatea » a ieşit în adevăr din gura profesorului. Prin urmare, după propria teorie a d-sale, istoria fiind de drit supusă părtinirii, şi părtinirea fiind necesarmente lucrul cel mai individual în lume, apoi « însemnătatea istorică » se traduce altfel prin o *însemnătate individuală*. Văratecul e însemnat pentru părtinirea d-lui Ionescu; deci, el posedă o însemnătate istorică... » (t. III, p. 56). De fapt, d. Ionescu mărturisea inocent şi arid ceea ce Hasdeu a făcut, fără voia lui poate, în întreaga sa operă istorică. « Părtinirea » d-lui Ionescu era, însă, absurdă şi nesemnificativă, pentrucă nu era justificată de nicio scânteie de geniu. Hasdeu, care credea în « obiectivitatea » istoriei, ca toţi romanticii, care se trudea să aducă cele mai numeroase şi mai critice argumente întru susţinerea unei ipoteze istorice, ca toţi gânditorii « magici » — nu putea accepta « subiectivitatea » unui mediocru. Subiectivitatea geniului, intuiţia romantică a totului,

reconstituirea grandioasă a trecutului pe temeiul câtorva risipite documente — era, de fapt, o metodă *obiectivă*. In nenumărate rânduri, şi la epoci felurite, Hasdeu se declară apărător al metodei « critice », al obiectivităţii istorice. Fireşte, el era omul care respecta sincer « documentul »[1]) (marea veneraţie a romanticilor faţă de « concret », de acel « cristal » care reflectează o lume întreagă şi se află în corespondenţă cu toate ordinele realităţii) — dar, după ce-l edita şi-l cerceta conştiincios, îl *interpreta* prin inteligenţă şi imaginaţie, îl silea să « spună » tot ce ştia despre locul şi timpul de unde a fost rupt. « A citi în trecut şi în prezent prin puterea unei colosale imaginaţiuni care, bazându-se pe puţine fragmente, reconstituie deodată un întreg grandios, — este cea mai sublimă sforţă, în care reuşeşte deabia unul dintr'o sută de poeţi! Ştiinţa înregistrează numai ceea ce ştie; poezia ghiceşte ceea ce nu ştie; şi se poate întâmpla ca ştiinţa să vină mult mai în urmă spre a constata prin fapte ceea ce poezia descoperise deja prin inspiraţiune (*Evreul în Shakespeare*, « Columna lui Traian », I, Nr. 14).

Această putere de a « ceti în trecut » este o facultate spirituală, o intuiţie globală a unor evenimente strâns legate între ele prin spaţiul şi timpul magic din care au izvorît. Analizele filologice, cercetarea abstractă şi arbitrară a cuvintelor (care sunt « documente » magice, cristale ce reflectă o lume, sâmburi de corespondenţe între toate ordinele existenţei) nu pot revela « un trecut » adică o realitate organică. Hasdeu, care era el însuşi un filolog de frunte, se împotrivea net « analogiilor etimologice », simple asemănări exterioare, care nu pătrundeau în miezul textelor. « Nimic nu poate fi, dacă nu mai periculos, cel puţin mai deşert în studiul istoriei, ca patima de a trage consecinţe din derivaţiuni şi analogii etimologice ». (*Limba slavică la Români*, « Traian » Nr. 53, p. 211, coloana 3). Legăturile dintre vieaţa sufletească şi limba unui neam, sunt tot atât de organice ca şi legătura ce există între toate activităţile (economice, spirituale, morale) ale acestui neam. Hasdeu avea precis intuiţia unităţii spirituale a vieţii

---

[1]) « ...documente adunate de prin toate părţile şi grupate mai la vale într'o ordine cronologică, arătându-se cu scrupulositate unde anume se află şi supunându-se totdeauna unei riguroase critici » (Introducere la *Archiv Istoric*, « Columna lui Traian », I. nr. 1, p. 4.).

popoarelor — după cum înţelegea caracterul structural al instituţiilor şi industriilor ce se nasc şi se organizează în lăuntrul unui neam. « Cuvintele lui Stuart-Mill nu pot încăpea în gura economistului francez (Leon Faucher) şi nici vice-versa. In fiecare din ei se recunoaşte lucrarea cea diferită a preocupaţiunilor de localitate. Literatura din America este plină de scrierile cele mai remarcabile despre sclavagiu, care ar fi un adevărat anacronism în toată Europa, afară numai de Rusia. Astfel economiştii germani insistă mai cu îngrijire asupra referinţei agricolo-manufacturare, numai şi numai pentrucă lor le lipseşte într'un grad mai simţit elementul fabricant. Cu cât însă şi mai tare trebue să strige Românii, care nu au nici măcar atâta? Tocmai aceasta o facem şi noi, dacă n'au făcut-o, din nenorocire, predecesorii noştri, orbiţi şi ameţiţi prin sălbateca poezie a unei stări « curat agricole » (*Agricultura şi Manufactura*, « Traian », An. II, Nr. 3, p. 10).

Concepţia organică şi *unitară* a oricărei realităţi istorice domină întreaga gândire a lui Hasdeu. De aici şi pasiunea lui pentru « începuturi », pentru origini; căci numai intuind precis începuturile unui neam sau ale unei realităţi istorice (conflicte de rasă, de religie, influenţele mediului primitiv; crearea limbilor evoluate, etc.) — poţi avea într'adevăr voluptatea intelectuală a cuprinderii *totului*, a *întregului*. Numai aşa se explică — prin pasiunea lui de a vedea şi înţelege realităţile *unitar* — de ce, cu tot individualismul său puternic, Hasdeu acorda totuşi importanţă numai *colectivului*. De aceea era în politică împotriva « tiraniei » individuale; pentrucă tirania sfărâma legile colective, legile istorice. « După mine, şi sper că în privinţa aceasta nu fac decât a exprima şi opiniunea d-voastră; după mine, o naţiune nu poate fi representată printr'un singur om; şi dovada cea mai bună, cea mai logică şi cea mai înţeleasă este istoria feluritelor parlamente sau camere; o istorie din care lesne ne încredinţăm că nici chiar sute de deputaţi de frunte nu reprezintă totdeauna cumsecade naţiunea ce-i alege; apoi dară cu cât mai vârtos nu poate represinta un singur individ, fie cât de mare! » (*Fraternitatea şi Unirea*, Fragment din cursul public al lui B. P. Hasdeu despre Dreptul Constituţional al Românilor. « Buletinul Instrucţiunii Publice », Octomvrie 1866, p. 264, coloana 2).

Hasdeu vedea concretul istoric numai în ceea ce era colectiv, organic şi *total*. Numai într'o lungă curgere laolaltă, într'o trăire milenară a unei colectivităţi omeneşti — istoricul poate intui *destinul* acestei colectivităţi. Este în această pasiune pentru « începuturi », « colectivitate », « fenomen originar » — aceeaşi emoţie romantică faţă de « aurora istoriei », faţă de orice « naştere » grandioasă. Pasiunea romantică pentru etapele germinale, pre-natale, pentru « întunerecul » larvar şi « somnul » nutritiv, pentru tot ce este « însămânţat », potenţial, « inform » (în sensul că era, încă, foarte aproape de matricea care îl zămislise) — străbate opera istorică a lui Hasdeu. Tot ce poate vesti « misiunea » unui popor, « destinul » unui om — în aceste « începuturi » se află. Metoda romantică a « restaurării » întregului dintr'un fragment ce exercită cu deosebire asupra acestor *semne*, asupra acestor « peceţii » în care se poate ghici — de către un ochiu care ştie că vadă « analogiile » şi « corespondenţele » — Destinul...

3. Hasdeu, scriitor romantic.

« Iară mie unuia îmi place mai ales a mă îndruma pe căi nebătute », mărturisea prin 1863. De sigur; pentrucă era « le prince Dieu-donné Bogdan Petriceicu Hasdeu », tânăr genial, os de domn, stăpân pe toate instrumentele cunoaşterii romantice, cu un trecut de aventuri amoroase şi militare, întocmai ca un erou de al lui Puşchin. « Dispreţul meu nebun faţă de bani şi de ziua de mâine » *(Fragmente autobiografice*, traducere de E. Dvoicenco, *Inceputurile literare*, p. 255), nu era numai obişnuita nepăsare a tinereţii; era şi stilul perfectului erou romantic, care se ştie « predestinat » şi are încredere în steaua lui. « Mi-e indiferent căpitane, i-am răspuns eu cu sânge rece » notează Hasdeu pe când avea vreo 16—17 ani; « ce are să se întâmple, de aceea nu scapi: se vede că mi-e scris să rămân în cadre. D-voastră ştiţi că sunt fatalist » (*Jurnalul intim*, trad. Dvoicenco, p. 226). Credinţa în destin este, fără îndoială, una din străvechile şi universalele melancolii ale sufletului omenesc. Niciodată, însă, mai mult ca în romantism n'a fost ea mai dramatică şi mai obsedantă. Destinul nu mai era atunci resemnarea omului faţă de întâmplări şi nenoroc; era, înainte de toate, credinţa în mirajul *stelei*, care înalţă pe om până la Lucifer. « Nici

chiar Dumnezeu el însuşi nu schimbă ceea ce-i scris! », exclamă Vidra când Răzvan îşi joacă ultima sa carte. Această Vidră care se ştie « din neamul acelui groaznic bărbat » Moţoc — erou satanic şi tragic, care a obsedat pe Hasdeu încă din tinereţe, şi căruia i-a închinat marele său roman *Ursita* — şovăie nedumerită o singură dată în toată drama: când Răzvan, împăcat oarecum cu gândul morţii, pleacă la luptă cântând:

Moartea-i mireasă,
Mormântu-i casă,
Viermii sânt naşi —
Hai la vrăjmaşi!

Pentru întâia oară Vidra e turburată, neliniştită. Ea, care credea atât de mult în *steaua* lui Răzvan, care-l mângâiase cu puţin înainte, încurajându-l:

« Acum, iubite, nu-i timp a mai cugeta!
« Steaua lui Răzvan e mare: încrede-te 'n steaua ta!...
« Fii bărbat în orice soartă; şi 'n cădere, şi 'n izbândă,
« Privind cu sângele rece la răsplată sau osândă! »

— aceeaşi Vidră, auzind cuvântul *moarte*, se cutremură; înţelegerea i se întunecă, certitudinile ei se sfarămă.

« Moarte!.. Moarte!.. Dar ce poate? Moară oamenii cei mici,
Precum călcâiul turteşte muşuroiul de furnici;
Omul însă, care lumea pe palmă-i ar vrea s'o poarte,
Zodia-i, scrisă pe frunte, respinge pismaşa moarte!..
(Se gândeşte)
Dumnezeule puternic! De ce mai faci uriaşi,
Dacă 'n rând cu toţi piticii, pradă morţii vrei să-i laşi?
Cum? Cereasca ta dreptate se pogoară pân' la fiară:
Vulturul trăeşte veacuri, iar musca de-abia o vară,
Şi numai omul cel mare, stăpâne, Tu-l osândeşti
Ca să moară d'opotrivă cu muştele omeneşti!..
(Se cutremură)
O, nu, nu! Răzvan nu moare!.. Orice paiu în astă lume
Trebui s'aibă vr'o ursită, o ţintă, vr'un scop anume,

La care-i dator să meargă, de vântul sorţii împins,
Şi cade numai atunci când este semnul atins!..
Calea lui Răzvan e lungă şi de-abia se desfăşoară:
Pân' la capăt e departe... Răzvan nu poate să moară!»

Nu poate să moară; căci toate lucrurile din lumea aceasta au un sens, au un scop, se ţin legate între ele printr'o plasă nevăzută de analogii şi corespondenţe, alcătuesc un întreg — şi acest întreg nu poate fi sfărâmat de o întâmplare. Destinul grandios sau mediocru este atât de evident în firea şi vieaţa unui om, încât îi este *scris*, pecetluit pe figura lui. Fisiognomia, ştiinţa magică, întemeiată pe «corespondenţe» — n'a folosit-o Hasdeu în interpretarea portretului lui Ţepeş numai ca să apuce «pe o cale nebătută». A folosit-o pentrucă credea în ea, pentrucă îi verifica intuiţia sa magică şi romantică a vieţii şi îi justifica propriile sale orgolii; «nas de şoim, frunte înaltă», aşa era şi Hasdeu, om predestinat faptelor mari, geniu universal, care se visase cândva stăpân şi Domn. Başotă, în *Răzvan şi Vidra,* face de mai multe ori «analize fisiognomice». Când apucă de piept pe Târgoveţul I, ca să afle cine scrisese cântecul împotriva Domniei, dovedeşte că ştie să cunoască oamenii:

«Tu ai o faţă cam proastă: frunte jos, gură căscată
Semnele cele mai bune de-o inimă nestricată...»

Iar, mai târziu, după ce vede «icoana» lui Răzvan lucrată la Cracovia:

«Şi cum o văzui, pe dată zis-am: mare, mare, mare!
Nas de şoim! o frunte 'naltă! din ochi inima tresare!
Mai în sfârşit, toată faţa numai duh şi numai foc!...
Căci pe cei aleşi de soartă eu unu-i ghicesc pe loc...»

Hasdeu n'a lăsat să se strecoare prea multe elemente autobiografice în opera sa. Dar nesfârşita lui sete de glorie şi de putere se trădează în toate cuvintele Vidrei, şi certitudinea propriului său geniu, a

marelui său destin în ţara şi cultura românească[1]), străbate în multe din « analizele fisiognomice ». Portretul lui Ioan Vodă cel Cumplit îl analizează ca şi pe al lui Vlad Ţepeş *(Ioan Vodă cel Cumplit,* p. 6—7; despre ochi, p. 18). Iar în *Ursita* (cap. III, *Buciumul,* III, 7 Iulie 1864, p. 986; în ed. Iuliu Dragomirescu, p. 37), încearcă să ducă mai departe chiar decât Lavater înţelegerea « semnelor » care transfigurează faţa unui om, trădându-i firea pentru oricine înţelege acest alfabet magic al fisiognomiei:

« Nu ştiu dacă toată lumea a observat un lucru: mie unuia mi se pare că nu l-a ghicit nici chiar Lavater. Natura copilului se poate recunoaşte când îl vezi plângând. Lacrimile nu desfigurează unele feţe copilăreşti, ba încă la dau oarecare expresiune blândă, dulce, simpatică; pe când sunt copii al căror plâns le strâmbă şi le schimonoseşte astfeliu toate trăsăturile feţei, în cât nu te poţi uita la el fără ca să resimţi un desgust, o aversiune, o depărtare involuntară.

Aşa era copilul, la care se uita acuma vornicul... »

« Destinul » unui om îşi are uneori rădăcinile adânc înfipte în acel « sânge » blestemat sau nobil, care se află la « originile » neamului său. Concepte perfect romantice; căci nu mai e vorba acum despre destinul unui Oedip, despre blestemul unui Atrid — ci de o realitate organică, imanentă fiinţei omeneşti, despre o plasmă vie, care face ca anumiţi oameni să nu se poată înţelege cu lumea, sau să fie eroi, luciferici, dramatici. Structurile organice, impenetrabile, cu neputinţă de omologat — structuri care se leagă, de multe ori, de « sânge », de « rasă » — sunt dacă nu descoperite, cel puţin popularizate de către romantici. Nu e numaidecât vorba, la Hasdeu, de influenţe literare, deşi romanticii

---

[1]) Cât de autobiografice sunt aceste versuri din *Răzvan şi Vidra* (act IV:)

« Râmlenii cei din vechime căutau fără 'ncetare
Ca să scoaţă la lumină tot ce-i bun şi tot ce-i mare,
Incât la plug şi la sapă găseau adesea bărbaţi
Cu cari se făleşte lumea: pe Catoni şi Cincinaţi...
La voi însă, când o rază
De soare pătrunde 'n ţară
Toţi se scoală, toţi turbează,
Toţi voiesc s'o dea afară!.. (arată la Răzvan, şi iese) ».

Hasdeu era acea « rază de soare », care a pătruns în ţară încrezător în geniul lui, în destinul lui, în sângele lui domnesc — şi care, totuşi, avea « doi poli de aur în buzunar » când s'a dus la cununie.

ruşi şi englezi l-au fascinat de timpuriu. Este mai degrabă o participare firească, organică, la acest stil de viaţă şi această structură mentală. Fascinaţia ţiganilor, neam nomad, « sânge » misterios, blestemat, enigmă etnică ale cărei nevăzute fire se leagă de « Faraon din Biblie » *(Răzvan şi Vidra)* — fascinaţia aceasta care a purtat pe Puşchin în aproape legendare aventuri, l-a urmărit şi pe Hasdeu.

« Destin », « glorie », « sarcasm » — virtuţile acestea de geniu romantic explică în bună parte vieaţa sa până la căsătorie, şi toată activitatea sa literară, ştiinţifică şi politică până pe la 1870. Sarcasmul era încă un semn al predestinatei izolări între oamenii mediocri, încă o « pecetie » luciferică. Niciun alt scriitor român n'a cântat mai sincer şi mai înfierbântat gloria, « setea de a fi tot mai mare şi mai mare », « setea de a merge înainte » — ca Hasdeu, în *Răzvan şi Vidra*. Şi dacă s'a spus despre această dramă că e romantică, lucrul e adevărat în primul rând pentrucă e străbătută de « destin » şi de « glorie ». S'a spus, de asemenea, că *Răzvan* e « sforăitoare » — pentrucă într'adevăr principalii ei eroi vorbesc uneori cu o pasiune delirantă. Dar cât e de perfect romantică această « patimă de a fi mare », această nebunie a ascensiunii, a violentării istoriei, a încrederii într'un destin imperial! Răzvan, convertit destul de târziu la această patimă a măririi, îşi dă seama de deşertăciunea ei şi o mărturiseşte în ceasul morţii. Dar Vidra rămâne întreagă, « din neamul acelui groaznic bărbat », Moţoc — până la urmă. Era mamă — şi credea în « sânge », în pecetia măririi care trece din frunte în frunte de-a-lungul istoriei.

Mi-se pare că nu se preţueşte în deajuns această magnifică dramă, pe care Hasdeu a îmbunătăţit-o necontenit, cu dragoste şi trudă (cf. *Variantele)*. In literatura română, în care patima gloriei şi « ambiţia » n'au ispitit imaginaţia niciunuia dintre marii scriitori — doar dacă s'a vorbit despre « parvenire », despre instinctul ignobil al ascensiunii sociale prin imoralitate şi muncă de cârtiţă — *Răzvan şi Vidra* nu rămâne numai o bine construită şi admirabil scrisă dramă istorică romantică, dar este unică chiar prin cuprinsul ei. Străbat aici pasiuni şi nostalgii necunoscute repertoriului literaturii româneşti — atât de

săracă în mituri, şi atât de bogată în personagii mediocre, « lipite de pământ » sau « desrădăcinate ». Există în *Răzvan şi Vidra* un model « imperial », eroic, « pasional » — despre care nu avem niciun motiv să credem că a fost anulat prin depăşirea romantismului.

Nu mai puţin romantică în structura ei, deşi « modernă » prin tehnică şi ritm — este nuvela *Duduca Mamuca*. Ceea ce uluește în primul rând în *Duduca Mamuca* este frăgezimea şi spontaneitatea prozei. Are toată rezonanţa unei povestiri autobiografice, scrise în fugă, aşa cum se scriu spovedaniile. Este aceeaşi tehnică romantică a « naturalului », a « jurnalului », pe care Hasdeu o folosea, fiindu-i organică, şi mai înainte de compunerea nuvelei *Duduca Mamuca*. « N'am nicio pretenţie să « sistematizez » schiţele mele, de aceea sunt în drept să spun ceea ce îmi vine în minte, adică cum mi se elaborează gândul în cap. Cine n'a scris, sau a scris fără a observa, acela nu poate nici să ghicească ce minunate întorsături face gândirea, până ce se opreşte asupra unui oarecare punct; cine, din contra, urmărea, ca pe un copil, desvoltarea reprezentaţiilor sale, acela ştie că, începând dela găină, poţi să te ridici până la cele mai înalte probleme ale înţelepciunii omeneşti » (*Fragmente autobiografice*, trad. Dvoicenco, p. 263). Divagaţie, aşa dar: dar o divagaţie care te ţine aproape de concret, purtându-te odată cu gândul viu, păstrându-te în « natural ». O confesiune directă, plină de « fapte ». Dar este în această confesiune foarte multă experienţă romantică. Mai înainte de toate « imoralitatea » ei — erotica ei placidă, « satanismul » acelui copilandru care încearcă să fie cinic, lucid, silindu-se să pară îmbătrânit înainte de vreme printr'o viziune nihilistă a vieţii, aşa cum şedea bine oricărui erou romantic. « Imorală » mai e *Duduca Mamuca* şi prin « actele gratuite » care abundă în cuprinsul ei. Copilandrul îşi propune să cucerească fata gazdei numai pentrucă voia să-şi verifice tehnica amoroasă. Era o « experienţă », una din multele « experienţe » pe care le provocase « inima rece » şi « inteligenţa pustiită » a acestui erou care, ca toţi eroii romantici, este şi el un « neînţeles », ascunde şi el un « mister », poartă şi el un « blestem », care-l face să se sinucidă în noaptea nunţii, fără niciun motiv. « Murise de mult »; era un « geniu pustiu »; era, în sens romantic, un « nihilist »; nu mai « credea » în nimic în afară de propria lui curiozitate. Nimbul

luciferic al acestui personagiu este unic în literatura română. Şi dacă Hasdeu a fost mândru de procesul de presă provocat la tipărirea unor foarte curajoase pasagii în revista *Lumina (Din Moldova)* — mândru şi mulţumit că, în sfârşit, numele său este cunoscut şi înspăimântă elitele Iaşului — apoi el însuşi a şovăit un an mai târziu, când a prelucrat a doua versiune, *Micuţa*. Multe din « imoralităţile » violente ale nuvelei au fost suprimate. Publicarea textului integral, din 1863, în ediţia de faţă poate fi considerată ca publicarea unui inedit — căci *Lumina* se tipărea într'un număr restrâns de exemplare, şi versiunea primă n'a apărut niciodată în volum.

« Ce e de făcut? » se întreabă Hasdeu în jurnalul său intim, pe când avea vârsta eroului din *Duduca Mamuca*. « Incă nimeni nu m'a înţeles complet, eu singur abia mă înţeleg » (Dvoicenco, *op. laud.*, p. 214). Câte elemente autobiografice au colaborat la scrierea acestei nuvele unice în literatura românească! « Neînţeles », « diabolic », ascunzând în orice caz un « mister » pe care nici el nu-l poate pătrunde — eroul lui Hasdeu « fascinează » întocmai ca marii damnaţi ai literaturii romantice. Femeile nu-i rezistă; le atrage o forţă, care este într'adevăr « magică »; pentrucă dacă romantismul a descoperit magia teoretică prin Novalis, magia e presupusă, ca fapt, ca « trăire », în toate experienţele care stau la baza creaţiei romantice. Cosmosul magic al romanticilor trebuia să fie împlinit de o vocaţie magică, « magnetică », « fascinantă ». Asemenea vrăjitorilor din toate vremurile, asemenea « magnetizatorilor » şi mesmerianilor dela sfârşitul veacului XVIII — eroii romantici fascinau prin simpla lor prezenţă. Nimb luciferic, sarcasm, « mister » sau numai melancolie — prin una din aceste forţe magice erau atrase femeile. « Zău, nu ştiu ce place femeilor în înfăţişarea mea! Nu mi s'a întâmplat să întâlnesc o femeie, care, despărţindu-se de mine, să nu-mi fi mărturisit, şi mie şi sie-şi, că îi plac — şi cu toate acestea, eu nu pot să mă laud cu frumuseţe: în înfăţişarea mea e ceva à la Peciorin » (*Jurnalul intim*, trad. Dvoicenco, p. 225). Peciorin, personajul principal din romanul lui Lermontov: *Un erou al timpului nostru.*

Şi cu toate acestea, mai târziu, Hasdeu a început să înţeleagă « ce place femeilor » în înfăţişarea sa. « Nas de şoim, frunte înaltă », şi,

mai ales, « unicitatea »[1]) existenţii sale — de geniu universal, de bărbat aprins, de inteligenţă sarcastică. Deşi după căsătorie şi-a ritmat puhoiul aventurilor galante — Hasdeu, o mărturiseşte singur *(O nevastă româncă)*, n'a renunţat niciodată la « piccadilele » lui, la verificarea, fără îndoială, gratuită, a vocaţiei sale romantice. Dar căsătoria l-a făcut să descopere, într'adevăr, « Femeia » — pe care o judecase până atunci mai mult în conformitate cu aforismul acesta din *Aghiuţă* (p. 62): « Faţa unei femei urîte este ca o cetate: artileria aşezată pe partea de sus nu lasă a se pune mâna pe partea de jos ». Spre sfârşitul vieţii, în omagiul pe care îl aduce — chiar de pe catedra Academiei — soţiei sale *(O nevastă româncă)*, Hasdeu recunoaşte imensa influenţă pe care a exercitat-o soţia asupra creşterii operei sale. In celebrul monolog din *Răzvan şi Vidra*, în drama *Femeia*, în multe poezii — se simte inspiraţia directă a soţiei. Hasdeu a descoperit prin ea niveluri feminine pe care nu avea cum să le cunoască scriind *Duduca Mamuca*. A descoperit celălalt pol al « femei »: izvoarele creeatoare, rădăcinile, Mamele. Şi în această « descoperire » stă tot o virtute romantică; aceeaşi sete de latenţele abisale, de izvoarele plăzmuitoare, de noaptea demetrică.

4. Hasdeu gazetar politic.

Ce însemna a face gazetărie în România, pe vremea când a debutat Hasdeu în vieaţa politică, o spune chiar el în magistralul său pamflet *Ziarele în România* (« Satyrul », 3 Aprilie; ediţia noastră, vol. II, p. 97—101).

« Pentru a scri o operă originală, un om, fie măcar şi un Român, are trebuinţă de învăţătură, de spirit, de meditaţiuni, de răbdare. Pentru a putea traduce, el are nevoie de a cunoaşte cu perfecţie limba sa proprie

[1]) « Mai nainte de toate, noi vom mărturi un păcat personal: ne plac Englesii, ne place literatura lor: ne place până şi limba cea rauçă şi desarmonioasă a acestor falnici insulari; ne place tot ce poartă pe sine caracteristicul sigiliu al superbei Britanii; căci originalitatea a fost totdeauna idolul nostru, şi prin urmare ne-ar fi imposibil de a nu admira singura grupă de oameni care nu voeşte a imita în nemica pe nimeni, preferind în toate a fi ea însăşi, o individualitate separată, o notă independentă în concertul umanităţii... » (*Anglia în Ardeal*, « Românul », 19 Septemvrie 1868).

şi limba străină, din care traduce. Pentru a fi ziarist sau, cum se zice, *publicist*, Românul nu are zor de nimic, nici chiar de gramatică! Tot ce-i trebue sunt ochi, sau urechi, urechi cu cât mai mari cu atât mai bine, şi o căpăţână în înţelesul material al cuvântului, adică un organ comun tuturor animalelor, şi în interiorul căruia se opşrează, într'un mod confuz, oarecari asociaţiuni de idei. A şti să scrii, nu strică; dar nu e de prima necesitate: ziaristul român preferă a dicta, din dată ce-şi poate procura un secretar, iar pentru a dicta ajunge a avea o gură.

« Dar aceste avantagii nu sunt singure şi nu sunt cele principale.

« Pe când autorul unei opere originale vorbeşte numai în propriul său nume; pe când traducătorul vorbeşte numai în numele unui autor străin; publicistul, chiar cel mai de pe urmă, declamă totdeauna în numele ţării întregi, zicându-se a fi expresia cea mai complectă a naţiunii. Şi să observaţi bine, că nimeni nu-l poate desminţi în această privinţă, afară numai de un alt publicist; căci nimeni altul nu posedă mandatul de reprezentant ai tuturor acelora ce nici nu-l cunosc, nici nu l-au văzut, nici n'au vorbit cu dânsul, nici n'a auzit poate de numele lui!

« Alt avantagiu nu mai puţin pretenţios este privilegiul ce au ziariştii români de a schimba pe toată ziua ceea ce se numeşte *principii*. A fi ziarist, este a fi acelaşi om în cursul unei singure zile; căci cuvântul *ziar* se trage din cuvântul *zi*. Din dată însă ce a trecut o noapte la mijloc, ziaristul schimbă faţa: ceea ce ieri a fost alb, devine negru; *da* se preface în *nu*, marele Cuza se transformă în tiranul Cuza, ilustrul Cogălniceanu se transfigurează în trădătorul Cogălniceanu... O noapte la mijloc, nu mai mult!

« Câteodată publicistul stigmatizează, în termeni fulgerători, demoralizarea ţării, corupţiunea funcţionarilor, abuzuirle administraţiunii, etc., etc.... Cetindu-l, ai crede că vorbeşte un Caton, că auzi pe un Socrat, că vezi pe un Brutu. Desamăgeşte-te! Ziaristul nostru el însuşi e înnoroiat în viţiuri, e scăldat în corupţiune, e înnecat în abuzuri! Ce vreţi! între drepturile, cuprinse în calitatea de publicist, se numără şi acela de a cere ca alţii să fie buni, fără ca să fim buni noi înşine.

« Aşa dară, jurnalistul, numai jurnalistul, se bucură în România de prerogativul de a nu şti nimic, de a vorbi verzi şi uscate în numele ţării, de a nu avea principii, sau mai bine, de a le avea prea multe; şi, în fine, de a predica moralitatea de pe însăşi tribuna imoralităţii! Acesta e tipul publicistului român. Sunt excepţiuni, dar excepţiunile nu sunt reguli; şi chiar excepţiunile, câte ne întâmpină aci, nu ni se par a fi destul de sigure. Se întâmplă, bunăoară, câte un jurnalist moral, dar ce folos! el nu ştie carte. Se întâmplă, pe de altă parte, câte un jurnalist meşter de a scri, dar fără cea mai mică autoritate morală. Se mai întâmplă câte un jurnalist cu principii nestrămutate, dar vai! acele principii sunt nestrămutate numai

în rătăciri. Cât priveşte sacramentalul obiceiu de a îndruga înşiră-te-mărgărite în numele naţiunii, o! în această pirvinţă vă putem garanta, că nu veţi găsi în România nicio excepţie ».

Erau, totuşi, câteva excepţii — şi printre acestea se număra fără îndoială chiar Bogdan Petriceicu Hasdeu; care nu făcea gazetărie numai cu talent, ci cu o vastă informaţie istorică, economică, juridică, şi nu scăpăra numai de inteligenţă, ci avea curaj, « nedepedenţă » şi sinceritate. Hasdeu debutase destul de tânăr în gazetăria politică. Intrase şi aici pe calea regală a pasiunii, elanului şi mirajului — aşa cum debutase în toate tărâmurile de activitate. Era « patriot » şi « democrat », şi aceste două mari iubiri — de neam şi de libertate — nu s'au stins niciodată în sufletul lui uraganic. Protestând odată împotriva afirmaţiei lui Armand Levy, care acuza ziarul *Traian* că ar fi « ante-garda » partidului « Brătianu », Hasdeu nu se sfieşte să mărturisească deschis: « Am ţinut totdeauna prea mult la demnitatea individuală pentru a nu suferi disciplina nimănui, şi am respectat totdeauna prea mult natura umană, pentru a nu disciplina pe nimeni...». (*Traian*, I, Nr. 11, p.42). Iubirea lui de libertate era egalată numai de iubirea sa pentru ţară şi neam.

Dacă a criticat atâta vreme [1]) cu asprime pe Domnitorul Carol I, a făcut-o pentrucă vedea primejduită *libertatea şi latinitatea* tânărului Stat românesc. Polemicile crude împotriva lui Cogălniceanu [2]), se îndreptau de fapt împotriva « dictaturei » acestui om politic. Nu tolera deloc bâta electorală. « *Parlamentul Popa-Tache* » scrie el odată (*Traian*, Nr. 53, 4 Septembrie 1869), surprinzând cu mână de maestru una din cele mai tragice constante ale politicei româneşti [3]).

[1]) Vezi nota *Hasdeu şi Domnitorul Carol*, dela sfârşitul volumului II.

[2]) Vezi nota *Hasdeu şi Cogălniceanu*, vol. II.

[3]) Despre afacerea Strussberg: « O discuţiune atât de voluminoasă, la care au concurs cu profusiune toţi vorbitorii Camerei, unii grăind câte două zile şi cei mai modeşti câte două oare, a procurat până acum naţiunii un singur rezultat pozitiv, şi anume că concesiunea în sine, aşa cum e votase Camera din 1868, este departe de a fi atât de rea precât de monstruoasă a fost aplicarea-i de către toate ministerele succesive, începând dela Beizadea-Mitică şi până la d. Manolache Costache ». Iar în concluzie: « Din nenorocire, în loc de un deznodământ atât de românesc, parlamentul preferă o mare MUŞAMA » (*Columna lui Traian*, II, nr. 10, 8 Martie 1871).

« D. Petre Grădişteanu pierdut-a vechia-i energie? Popa Tache nu mai trăieşte? Impuţinutu-s'au *giambaşii şi hamalii?* Aşa dară, Capitala va merge cu d-l Cogălniceanu, întocmai precum a mers...», (*Traian*, I, Nr. 8, 9 Mai 1869). Lucrurile nu s'au schimbat deloc, şi alături de celelalte neuitate merite, Hasdeu îl mai are şi pe acela de a fi surprins, numai după câţiva ani de vieaţă publică din România unită, această constantă a politicei româneşti.

Impotriva căreia protestează, însă, cu vehemenţă. « Orice încercare de regim personal va găsi în acest ziar un antagonism perpetuu şi implacabil », anunţă el în articolul de fond al primului număr din *Traian*. Cu doi ani mai înainte, în *Sentinella Română* (1 Dec. 1867. An. V, Nr. 105, p. 418) mărturiseşte: « Am colaborat şi voi colabora totdeauna prin articoli politici la toate foile ale căror principii nu sunt în contradicţiune cu credinţele mele democratice nestrămutate...». Iubirea sa de libertate şi de neam îi călăuzesc şi îi justifică toate luptele politice. Işi dă seama că, în acei primi ani de autonomie politică românească, orice încercare despotică este în acelaş timp reacţionară. Groaza de a vedea din nou ştirbită bruma de libertate cetăţenească şi autonomie naţională, de a asista la reîntronarea fanariotismului politic, deci la o umilinţă naţională — îl obsedează. Orice încălcare de drepturi, este o stingherire a redeşteptării conştiinţei româneşti. Critică « despotismul » lui Cogălniceanu şi « teutonismul » domnitorului Carol din aceleaşi motive patriotice; şi unul şi altul sunt obstacole primejdioase în calea redeşteptării naţionale. Singura mântuire i se pare a fi libertatea şi românismul. « Un om de geniu nu poate fi despot », spune el foarte frumos în *Columna lui Traian* din 23 Martie 1870. (An. I, Nr. 7, p. 1). « O adevărată capacitate nu poate fi personală, ci este eminamente colectivă; ea cată să fie o *putere reprezentativă* în toată vigoarea cuvântului, după cum o numea Americanul Emerson; ea se pune totdeauna în cea mai strânsă armonie cu necesitatea secolului său şi a naţiunii sale; mai pe scurt, ea este servă, în loc de a fi domn. Dictatorii cei mărunţi de pe malul Dâmboviţei ar trebui să se pătrunză bine de această supremă lege, înregistrată la tot pasul în filosofia istoriei. Un

individ poate să poruncească societăţii, numai întrucât societatea porunceşte individului, ca el să-i poruncească » *(ibid)*.

Dar această « societate » este înainte de toate românească, şi are legile ei de creştere, legi organice şi specifice, pe care nimeni nu trebue să le nesocotească. Vorbind despre politica pe care o duce Ion Ghica şi prietenii săi, scrie răspicat: « Nu aşa se creşte o naţiune. Ipocrizia conducătorilor formează sclavi idioţi, iar nu cetăţeni » *(Columna lui Traian*, I, Nr. 12, 9 April 1870). Are groază de orice inmixtiune străină. « Ministerul actual este opera Nemţilor. Ministerul viitor va fi opera Francilor. Negreşit, este un mare progres, cu ajutorul căruia vom putea ajunge, în fine, la un ministeriu care să fie opera Românilor... (*Traian*, Nr. 49, pag. 193). Din toate articolele sale din acea vreme, se desprinde limpede teama lui Hasdeu ca nu cumva Domnitorul Carol să încurajeze influenţa germană şi dictatura politicianistă, dând astfel înapoi cu o jumătate de secol mersul firesc al Statului nou românesc. Apărându-se de anumite atacuri guvernamentale, scrie « Ziarele guvernamentale strigă pe toate tonurile că a combate această hidoasă sistemă este a fi contra dinastiei. Dar interesele tronului pot oare diferi vreodată de ale Naţiunii? O ţară există fără dinastie, pe când o dinastie nu există fără ţară: supunerea dinastiei la ţară este o consecinţă logică » (*Traian*, an II, Nr. 7, 20 Ianuarie 1870). « Adus a domni peste un popor liber, Carol I nu-şi va găsi amici în cireada slugăriei! Chemat de către Latinii dela Dunăre, romănismul este singura forţă a Măriei Sale... » *(ibid.)*. Din numeroasele şi uneori violentele sale atacuri se desprinde acelaş leit-motiv: Domnitorul să ţină seama de firea poporului care l-a chemat, şi să se identifice cu singura sa posibilitate de creştere organică, *romănismul*.

« In regulă generală: străinul devine patriot într'o altă ţară numai atunci când popriile sale tendinţe anterioare, propriile sale simpatii şi antipatii, propria sa ideie predominatoare, coincid cu aspiraţiunile patriei adoptive » (*Baba Novac*, studiu publicat întâi în *Romănul*, 29 Martie 1868 şi urmare, reprodus apoi în *Columna lui Traian*, VII, 1876, Aprilie, pag. 145—165; citatul nostru, pag. 165). Către această « coincidenţă » erau orientate toate articolele lui Hasdeu în care se vorbea despre Domnitor. Nu trebue judecată critica lui Hasdeu ca o simplă atitu-

dine negativă faţă de orice făceau « boierii » şi « junimiştii » (elemente politice cu care el nu s'a împăcat niciodată). « Noi unii, astăzi ca şi la 1865, nu voim nicio dărâmare mai 'nainte de a şti ceea ce se va pune în loc. In politică numai incapacităţile cele mai absolute distrug toate, distrug mereu, distrug în dreapta şi'n stânga, şi nu edifică niciodată. Prima condiţiune pentru ca să se poată clădi ceva solid, ceva frumos, ceva bun, este ca lucrătorii să se înţeleagă nu atât asupra uşoarei operaţiuni de a da jos o ruină, pe cât mai ales asupra planului după care să se croiască în urmă un alt edificiu ». (« Buletin interior », *Columna lui Traian*, II, Nr. 36, 27 Septemvrie 1871). Nu e vorba, aşa dar, de critică cu orice preţ. In luptele sale politice şi ziaristice, Hasdeu a arătat de multe ori că are curajul să recunoască meritele adversarului, că nu şovăie să întindă o « mână frăţească » duşmanului de ieri. A arătat, mai ales, cât de sincer credea în « idei » şi « principii », trecând de multe ori peste hotărâri luate şi mărturisite, numai ca să nu păgubească « principiul » [1]).

De aceea, în urma evenimentelor dela Iaşi, din 3—4 Aprilie 1866, când (după spusele ziarului local *Vocea Naţională*, din 4 Aprilie, reproduse în *Românul* din 11—12 Aprilie, pag. 2) s'a strigat « Jos Unirea! » Hasdeu adresează redacţiei ziarului *Românul* următoarea scrisoare: « Domnule redactore, am fost contra principiului Domnului străin de rasă *nelatină*. De aceea am subscris în plebiscit în registrul contra alegerii principelui Carol I. Astăzi, însă, văzând tristele scene de reacţiune petrecute la Iaşi şi prin care se pune în pericol până şi marea idee de Unire, ca unul ce am fost şi voi fi totdeauna pentru Unire, mă grăbesc a-mi retrage votul, declarând că, *în interesul salvării Unirii*, sunt pentru alegerea lui Carol I » (*Românul*, anul X, Miercuri 6 Aprilie 1866, pag. 3). De altfel, după cum se ştie [2]), atitudinea anti-dinastică a lui Hasdeu s'a atenuat prin 1872—1875; iar spre sfârşitul vieţii ajunsese chiar un înfocat dinastic. A înţeles că domnia Regelui Carol I nu era o primejdie pentru românism. A înţeles că anumite « reforme democratice şi naţionale » sunt pe cale să se îndeplinească. Simpatia lui pentru *latini*,

[1]) « Deviza modestului grup de protestanţi dela *Columna lui Traian* a fost, este şi va fi: « *concordie pe baza principiului!* » (« Columna », I, nr. 23, 28 Mai 1870).

[2]) Vezi nota *Hasdeu şi Domnitorul Carol* (vol. II).

în deosebi pentru francezi, a început să se echilibreze, după înfrângerea lui Napoleon III şi în epoca de pregătire a alianţei ruso-franceze. In schimb, a rămas toată viaţa un înfierbântat « anti-muscal », cum spunea el. N'a uitat niciodată că e basarabean şi că Basarabia este cea mai ameninţată provincie românească [1]).

In era « cosmopolită » în care i se părea că trăieşte — plină de « generozităţi », fascinată, ca întreg paşoptismul, de « unitatea omului », de « umanitarism » — Hasdeu luptă din răsputeri pentru aşezarea istoriei proaspătului Stat românesc pe axele naţionalismului. Nu odată afirmă că « naţionalismul este o condiţie esenţială a tuturor creaţiunilor mari în sfera ideii. Ceea ce-i originalitatea pentru un individ, este naţionalitatea pentru un popor ». (*Cauzele şi rezultatele cosmopolitismului*, discurs publicat în *Columna lui Traian*, II, Nr. 7). Structura romantică a lui Hasdeu este încă odată verificată prin această stăruitoare reîntoarcere la « popor », la fenomenul originar etnic, la « individualitatea » de esenţă organică. Printre « luminaţii » timpului, printre « cosmopoliţii » cari credeau că democraţia implică numaidecât ştergerea virtuţiilor etnice — Hasdeu este, în orice caz, un izolat. « Ei bine, în România cuvântul *patriotism* se pare a fi proscris de o bucată de vreme. Oricine-l rosteşte, se expune neapărat râsului, ironiei, sarcasmului acelora ce-l ascultă. Nimeni nu ne împiedecă de a fi patrioţi, dar cu condiţiunea cea mai riguroasă de a nu vorbi în veci despre patriotism, de a nu-l menţiona, de a nu hazarda măcar o aluziune indirectă... Rânjească cât le place incolorii cosmopoliţi, fără simţ de naţionalitate, fără limbă şi fără ideie română; rânjească ei, iar noi vom vorbi despre patriotism, precum nenorocitul în oara de tribulaţiune invoacă numele divinităţii!... ». (*Patriotism şi neîncredere*, I, *Românul*, pag. 737, 1 Septemvrie 1868).

In activitatea gazetărească şi politică a lui Hasdeu, democraţia era organic legată de românism. « Am crezut totdeauna că mântuirea neamului nostru consistă nu în neguroasele sfere ale abstracţiunii,

---

[1]) Liviu Marian, *B. P. Hasdeu şi Rusia* (Chişinău, 1925). De altfel, Hasdeu şi-a dat foarte bine seama de legile politicei noastre externe. « România are cea mai imperioasă trebuinţă ca Prusia să se certe cu Rusia, căci altfel nu-i mântuire » (*Columna lui Traian*, I, 58, 30 Noemvrie 1870).

ci numai în stindardul cel viu al Românismului...[1]). Am crezut totdeauna că acest măreţ drapel nu poate fi ridicat sus de nişte mâini veştejite, ci numai şi numai de puternicul braţ al Junimii». (*Discursul* lui Hasdeu primind preşedenţia societăţii «Românismul», în şedinţa din 15 Noemvrie 1869, apărut în «*Traian*», Nr. 82, p. 330). «Există la noi o legiune de oameni pentru cari un Grec, un Turc, un Otentot, un Român — e tot una. Ei pretind că meschina cestiune a naţionalităţilor trebue să se piarză în grandioasa concepţiune a umanităţii. Nenorociţii, ei nu ştiu sau nu voesc a şti că adevăratul amic al genului omenesc este numai acela care-şi iubeşte mai înainte de toate propria sa ginte... Fiecare neam reprezintă în concertul total o idee diferită, fără care n'ar putea fi armonie... Amoarea cea adevărată se manifestă numai în concret: creându-şi un ideal, sufletul îl întrupează...». (*Ibid.*).

In acel faimos discurs din 15 Noemvrie 1869, îşi formulează Hasdeu una din cele mai interesante justificări ale naţionalismului: cosmopolitismul este *lenea de a iubi*. De ce să nu iubim atunci întreg Universul, toate stelele şi toţi urşii polari? Cosmopolitismul este în practică un egoism rafinat, spune el. «E comod de a iubi umanitatea, când aceasta ne scuteşte de a vedea altceva în lume, afară numai de propria noastră nulitate». Cosmopoliţii spun: întâiu libertate, şi apoi naţionalitate. Dar ca să poţi fi liber, trebue mai întâiu să exişti, ca român. Babilonienii nu mai există nu în sensul că n'au avut urmaşi, ci în sensul că nu mai există ca popor. Duşmanul neîmpăcat al românismului e cosmopolitismul, conclude Hasdeu. «Românismul este umanitate, libertate şi adevăr. Cosmopolitismul — egoism, sclavie şi minciună... Junimea este incapabilă a trăi în minciună şi în metafizică: îi trebuie adevăr şi viaţă!» (*Ibid.*).

[1]) «Acei ce confundă naţionalităţile într'o singură abstracţiune chaotică a umanităţii, de ce oare să nu facă încă un pas înainte [peste lozinca «om şi om»]: dobitoc şi dobitoc?

«Francesul este om, ca şi germanul; Germanul este om, ca şi Francesul; dar omul în genere, fie Frances sau German, este animal ca şi hiena, care-i desgroapă şi-i mănâncă pe furiş cadavrul.

«O consecinţă logică a patimei de a generaliza...» (*Cosmopolitism şi Naţionalism*, «Columna lui Traian», an I, nr. 50).

Iar acest « adevăr şi viaţă » îl găseşte numai în poporul românesc, « în opincă »[1]). Tinereţea singură poate înţelege acest izvor de apă vie. « In momentul de faţă numai junimea mai poate salva ţara!.. La noi bătrânii sunt obosiţi şi tinerii dorm: nefericită ţară!.. Deşteaptă-te dar, deşteaptă-te cu o oară înainte, generoasă junime română, aducându-ţi aminte că Măria Sa Carol I este tânăr ca şi tine: te va înţelege! ». (*Traian*, 12 Septemvrie 1869, Nr. 55, p. 217). Exista şi atunci o problemă a generaţiilor. «...Nu ne putem stăpâni de a nu constata încă odată abisul, lărgit pe zi ce merge, între generaţiunea cea veche şi generaţiunea cea nouă: una mai mult sau mai puţin cosmopolită şi cealaltă din ce în ce mai românească! ». (*Traian*, 7 Oct. 1869; cu prilejul rândurilor publicate de Heliade Rădulescu în *Trompeta Carpaţilor*, în favoarea teatrului grecesc din Bucureşti). Uneori, glasul lui Hasdeu ajunge profetic. « Apărând cu energie puritatea naţionalităţii noastre, fără a o confunda cu ortodoxia celorlalte popoare ale Orientului; şi demonstrând în gura mare că pe pământul Dunării de jos românismul este singura cale de scăpare, fără care vor pieri toţi, oricine va cuteza s'o nesocotească, începând dela Tron şi până la Opincă!..». (*Traian*, an. II, Nr. 13, 7 Februarie 1870). Bătrânii solidarizându-se cu idealurile « cosmopolite », Hasdeu vede toată nădejdea în tinereţe, în « generaţiunea nouă » care începea să despice idealul paşoptist, păstrând ideea de « libertate », dar alăturându-i un patriotism total. Orice altă soluţie politică e retrogradă, e « reacţionară şi despotică ». Hasdeu mărturiseşte răspicat desolidarizarea lui de Statul român pus la cale de bătrâni şi de boieri. « Noi respingem cu desăvârşire orice idee de petrificare ». (*Traian*, an. II, Nr. 6, 17 Ianuarie 1870). Este mărturisită aici toată rezistenţa lui organică împotriva « reacţiunii », a atitudinilor nedemne şi neromâneşti a

---

[1]) « Printre celelalte căi de a dezvolta [conştiinţa naţională], una din cele mai practice, dacă nu singura esenţială, ni se pare a fi formarea « femeii ».

« Soţia-mumă exercită o dublă influenţă supremă asupra societăţii...

« Astăzi, din contra, nemic nu este mai puţin românesc şi chiar mai anti-naţional decât creşterea fetelor noastre...

« Mai daţi viitoarele mume şi soţie ale copiilor noştri pe mâna jesuiţilor: atâta lipsia! » (*Traian*, nr. 61, p. 245).

conducătorilor politici. Hasdeu avea noţiuni bine precizate asupra naţiunii şi Statului. Nu găsea altă scăpare — pentru poporul românesc — decât într'o ofensivă a românismului, ofensivă pe care numai « juneţea generoasă » o putea înfăptui. Care sunt cauzele victoriei germane? se întreabă el în 26 August 1870 (*Columna lui Traian*, vol. I, Nr. 12, p. 1). Fără îndoială că ele nu stau nici în puşca cu ac, nici în instrucţia publică — ci în *spiritul naţionalist* al nouei Germanii. Franţa imperială era cosmopolită, în loc de a fi latină. « Fi-va Franţa republicană altfel?..».

Respingând categoric orice « idee de petrificare », Hasdeu luptă în primul rând contra boierilor [1]) contra « clasei cosmopolite », care era în acelaş timp şi « generaţiunea veche ». O spune chiar el, şi de nenumărate ori. « Nu ţin cu Rosetti, nu ţin cu Brătianu, *ţin cu aceia cari astăzi se luptă contra boierilor* ». (« Discurs » ţinut în sala Slătineanu, 23 Octomvrie 1866, publicat în « *Românul* », Miercuri 26 Octomvrie, şi republicat în « *Columna lui Traian* », I, Nr. 26, p. 9, 10 Iunie 1870). Dar « boierii » sunt uniţi şi tari, în timp ce liberalii sunt împărţiţi în două tabere, cuzişti şi roşii (« acum în urmă în centru şi roşii »).

Incă de pe când publica ziarul umoristic *Aghiuţă*, Hasdeu purta o cumplită luptă împotriva boierilor şi în favoarea ţăranilor. In numărul 7 din *Aghiuţă* (pag. 56) coperta arată două mici tablouri: « străjerii săteşti; cum au fost, cum vor fi ». Intr'o parte, ţăranii sunt arătaţi bătuţi cu biciul; alături, ţăranii înarmaţi, trăgând în ispravnic — aşa « cum vor fi ». Şi acest desen satiric nu e cel mai revoluţionar din toate câte a publicat Hasdeu în *Aghiuţă*. Chiar în numărul următor (p. 57), se află un desen despre « neviolabilitatea » domiciliului ». Scene

---

[1]) In articolul de fond din primul număr al lui *Traian*, rezuma astfel atitudinea sa politică: « ...în imaginea lui Traian se întruneşte ambele elemente ale existenţii noastre naţionale: românism şi democraţie ».

« Trei date formează totalitatea crezului nostru politic: 1821, 1848, 1866 ». « Sus meritul personal, jos prerogativa naşterii ». Iar în articlul din *Columna lui Traian* I, nr. 23, din 28 Mai 1870: « Scuturaţi-vă cu o oară înainte de cumetria boierească, îmbrânciţi la o parte umilitoarea disciplină, înălţaţi la o programă lămurită şi riguroasă, chemaţi la o sinceră înfrăţire tot ce-i adevărat naţional şi adevărat progresist în România... »

brutale alături de scene extrem de sentimentale; « feciorul boieresc » şi sub-prefectul arătaţi în cele mai sălbatice aspecte; iar ţăranii idealizaţi, aşa cum se găsesc mai târziu în literatura sămănătoristă. De aici, din *Aghiuţă* s'au desprins două « motive de inspiraţie » de mare circulaţie în literatura românească modernă; pe de o parte satira caragelească, pe de altă parte « ţărănismul » literar. Se găsesc în *Aghiuţă* un număr impresionant de motive caragealeşti: scrisoarea de amor[1]), dialogurile mahalageşti, ridiculul gen Rică Venturiano, şi altele, pe care geniul lui Caragiale le-a prelucrat şi le-a dat o valoare literară — dar care existau totuşi încă din 1864 la Hasdeu. Fără a fi atins vreodată perfecţiunea lui Caragiale, umorul şi satira lui Hasdeu înseamnă un vădit progres asupra producţiilor satirice contemporane. Hasdeu se revoltă împotriva unor glume din *Nichipercea* (...Pe unde se p... găina...), afirmând că Cilibi Moise întrece *Nichipercea* « nu numai prin spirit, ci încă prin buna creştere » (*Aghiuţă*, Nr. 11, p. 84, 16 Ianuarie 1864). De multe ori lasă să se înţeleagă că humorul şi satira lui sunt revoluţionare în literatura românească.

Republicând « Discursul » din 23 Octomvrue 1866, Hasdeu adaogă în *Columna lui Traian* şi programul pe care a voit să-l impună atunci « marelui partid de acţiune », şi care se rezuma în următorul « catechism »: « 1. Responsabilitatea ministerială şi administrativă; 2. Armarea ţării în realitate, iar nu printr'o farsă; 3. Instrucţiunea, iarăşi instrucţiunea şi tot mereu instrucţiunea poporului, contra căreia conspirase însăşi legea organică a ţării; 4. Cel mai riguros control financiar; 5. O energică şi sinceră combatere a invasiunei evreeşti; 6. O luptă pe moarte contra amestecului străinilor în afacerile ţării;

---

[1]) O « epistolă amoroasă a unui sergent major, comunicată de d. V... son, amic din Brăila », şi publicată în *Aghiuţă*, nr. 5, p. 52—53, 1 Decemvrie 1863, are toată savoarea caragialescă. De altfel, epistola era autentică. Sergentul major a prins pe d. Vellisson, care trimisese această scrisoare (adresată unei evreice « arfoniste ») lui Hasdeu — şi în numărul 7 din *Aghiuţă* (p. 54) apare următoarea telegramă, nu mai puţin caragealească. Brăila în 23/12 Decemvrie 1863, 5 ore după amiază: « Sergentul major Nicolae Panu şi alţi doi m'au bătut mortalminte astăzi în mijlocul pieţei şi în faţa a sute de oameni, scoţând şi săbiile. Protestaţi în numele legilor cui se cuvine. Vellisson ». Intr'un articol din *Columna* (I, nr. 9, 30 Martie 1870), expresia: « baioneta cea inţelleginte ».

7. Cea mai deplină libertate a cuvântului şi cea mai deplină libertate a sufragiului; 8. Un antagonism perpetuu contra tuturor tendinţelor boiereşti... ».

Dragostea faţă de « ţărani » şi ura împotriva « boierilor » — care străbate şi în operele sale istorice (d. ex. *Ioan Vodă cel Cumplit*) — nu se explică numai prin romantica simpatie faţă de « popor », de izvorul tuturor formelor originare, de fântâna vie a sentimentelor fundamentale şi pure. Mai intervine, fireşte, şi pizma acestui «prince Dieu-donné», care se ştia « os de Domn », împotriva unei clase sociale inferioare, impure (fanarioţii), anarhice. In numeroase rânduri arată Hasdeu interesele anti-naţionale ale boierilor. Pentru ei « Unirea » era începutul declinului. Nu vor mai putea juca rolul « nefast » pe care-l împliniseră dela Brâncoveanu încoace; nu vor mai putea, pe de altă parte, secătui « fântânele vii » ale istoriei neamului, ţărănimea. Brusca ascensiune politică (1868—1869) a « partidului boieresc » sileşte pe Hasdeu, după ce-i biciuise în atâtea satire din *Aghiuţă*, să scrie faimoasa lui *Odă la ciocoi*, care a avut un răsunător succes de presă şi de public, şi care este, fără îndoială, cea mai reuşită satiră politică din literatura română. Nu este, de altfel, singura. Pentrucă Hasdeu, după cum făcea « politică » în *Ioan Vodă cel Cumplit*, în *Răzvan şi Vidra* şi în cursul de Drept constituţional — făcea politică nu numai în satirile din *Aghiuţă* (cf. *Addenda*, vol. I), dar şi în foarte multe din poeziile sale epice. *Complotul bubei*, în afară de caracterul său anti-boieresc, reflectează perfect atitudinea politică a lui Hasdeu din acel an; întocmai ca şi « fabulele » şi « baladele » sale.

Lupta sa pentru « românism », pe care nu o va abandona niciodată complet, i se pare că dă roade. Inainte chiar de a transforma *Columna lui Traian* în publicaţie « curat ştiinţifică », pe motivul că timpurile sunt acum schimbate, şi conştiinţa naţională deşteptată — Hasdeu vorbeşte despre influenţa pe care au exercitat-o ziarele şi ideile sale.

« O legiune de organe naţionaliste, pline de energia juneţei şi învârtoşate de vigoarea credinţei pentru care luptă, propagând din toate părţile scânteia Românismului, pe care *Traian* cutezase cel dintâi a o desmormânta de sub noianul fantasmagoriei masonice a lui 48! » (*Columna lui Traian*, II, Nr. 35, « Buletin Interior », 20 Septembrie 1871).

Iar după Congresul Presei Naţionale, scrie în « Buletinul Interior» din *Columna lui Traian*, II, nr. 38, 11 Octomvrie 1871:

« Vântul Românismului şueră atât de tare, încât cei mai falnici stejari ai cosmopolitismului de mai deunăzi, cei mai înflăcăraţi adepţi ai lojilor franc-masonice, îşi pleacă umilitele lor frunţi dinaintea puternicului suflu al direcţiunii naţionale » [1]).

In unul din ultimele sale articole politice, *Carliştii* (23 Martie 1902; ediţia noastră, p. 300—304), Hasdeu încearcă o privire generală asupra istoriei româneşti în timpul Regelui Carol I, şi recunoaşte că s'a înşelat socotind că « influenţa nemţească » — atât de limitată, în realitate — va aduce după sine « cosmopolitismul ».

Făcând politică — mărturiseşte singur mai târziu — cu « patimă », Hasdeu judecă totuşi faptele cu o uluitoare obiectivitate. De altfel, el însuşi îşi dădea seama de poziţia lui cu totul specială în gazetăria epocei. « Ne putem făli, nu pentru prima oară, că am semnalat totdeauna pe deplin, cu mai multe zile înainte, ultima fază a lurcurilor, fiindcă niciodată nu ne-am pogorît a cerceta situaţiunea sub auspiciile oportunităţii, ci numai şi numai în vederea adevărului » (*Columna lui Traian*, I, Nr. 32, 4 Iulie 1870). De câte ori scrie despre politica internă, dovedeşte un mare talent de simplificare şi organizare a faptelor, un precis spirit de critică a informaţiilor. In totdeauna rezumă, clarifică, defineşte. « Fără această caracteristică definiţiune, ar fi cu anevoie a înţelege cineva toate câte se petrec şi se vor petrece încă în jurul nostru... » (*Columna lui Traian*, « Buletin Interior », anul I, Nr. 44).

[1]) De altfel Hasdeu, care mărturiseşte că iubeşte Franţa iar nu pe « ciocoii franţuziţi », protestează împotriva unei reprezentaţii în limba franceză:

« Ceea ce a preocupat Capitala în cursul ultimei săptămâne a fost o representaţiune teatrală în folosul răniţilor francezi de către un grup de diletanţi din clasa de sus a societăţii.

Din fatalitate, n'a dat-o *România* şi n'a dat-o *poporul*.

Zicem că n'a dat-o *România*, căci s'a jucat numai franţuzeşte, ca şi când n'am avea o limbă a noastră proprie.

Zicem că n'a dat-o *poporul*, căci toate lojele şi primele staluri fuseseră împărţite exclusivamente în cercul amicilor înainte de a se anunţa spectacolul, parcă înadins pentru ca nu cumva un *burtă-verde* sau un *mitocan* să cuteze a şedea alături cu un membru al *protipendadei*.

Trist! » (Buletin Interior, 22 Febr. « Columna » II, 8 (70) 1871).

Discută fapte şi svonuri recente, dar întotdeauna le caută rădăcinile şi semnificaţiile, încearcă să prevadă evenimentele, să preîntâmpine nenorocirile. « In economie, ca şi în politica pură, nu sunt mai preţioase tocmai rezultatele cele mai apropiate: vai de acel bărbat de Stat, carele îşi bate capul numai cu momentul de faţă » [1]). (« Ocnele în România »,

---

[1]) In articolele sale politice, Hasdeu a dezbătut probleme care au ajuns « actuale » deabia în ultimii ani. Bunoară, proiectul de lege pentru descentralizarea administrativă, judiciară, militară şi financiară, pe care îl propune în *Columna ui Traian* din 19 Iunie 1870 (I, nr. 28, p. 1). Sau importanţa pe care o acordă armatei (*Traian*, II, nr. 15, 12 Februarie 1870) şi care îl face câteva luni în urmă să propună o instrucţie pre-militară.

« ...dorind din tot adâncul sufletului ca Românii să reînvie moralmente bărbăţia ostaşilor lui Ştefan şi ai lui Mircea, am crede totuşi o neghiobie de prima ordine, în condiţiile ştiinţei militare de astăzi, de a cere cu sânge rece o copie materială după instituţiile din epoca arcului şi a buzduganului. Ideia noastră va fi românească, însă din secolul XIX... ».

« Introducând exerciţiul militar pe o scară generală în Instrucţiunea Publică, ne vom conforma cu însă-şi baza psicologică a pedagogiei — intima cunoştinţă a inimei umane...

« Ieşit din şcoala primară, elevul va poseda serviciul ostăşesc ca un bun soldat. Absolvind gimnaziul sau universitatea, el va rivaliza în dibăcie şi în exactitate cu orice veteran, tras pe sub raniţă în curs de doisprezece sau chiar cincisprezece ani » (*Armarea Naţională*, « Columna » I, nr. 56, 16 Noemvrie 1870).

Şi tot Hasdeu, în « Columna », II, nr. 14, 5 Aprilie 1871, face planul unui sat model: « In loc de a ameţi pe bietul ţăran prin metafizică, oferiţi-i un exemplu de imitat... »

Condiţiile satului-model:

« I. *Condiţiuni intelectuale:*

1. Şcoală;
2. Biserică;
3. Serviciu ostăşesc.

II. *Condiţiuni igienice:*

1. Locuinţă şi îmbrăcăminte;
2. Spitaluri;
3. Hrană.

III. *Condiţiuni economice:*

1. Institute de credit;
2. Căi de comunicare;
3. Irigaţiune şi canalizare ».

« N'ar strica şi o miniatură de muzeu ».

Columna lui Traian, I, Nr. 13, pag. 2). Numai Eminescu mai avea, alături de Hasdeu, asemenea serioase preocupări în ziaristică: de a căuta rădăcinile istorice ale evenimentelor, de a le preciza semnificaţiile şi ghici urmările.

Organic în tot ce simţea şi gândea, Hasdeu descifra spiritul « românismului » în toate manifestările sufleteşti ale poporului românesc. El care afirmase că « o fiinţă se nimiceşte când îşi neagă principiul » (*I-a Scrisoare deschisă către d-l Nicolau Ionescu*, « Columna », II, Nr. 1, 7 Ianuarie 1871), înţelegea că orice instituţie civilă românească trebue restaurată în conformitate cu structura sa specifică, iar nu « imitată » după forme streine. Nu numai legislaţia trebue închegată conform cu spiritul neamului (cf. *Caracterele naţionalităţii române ca baza legislaţiunii sale*, « Românul », 11, 13, 14, 20, 25 Ianuarie 1868; primul articol publicat în ediţia noastră, vol. II, pag. 164—168), dar şi armata trebue organizată conform tradiţiilor militare bătrâneşti (*Armarea generală*, « Românul », 3, 6 Martie 1868). Iar în articolul *Poliţia rurală* (« Românul », 22, 24 Martie 1868) se bucură de vestea că Guvernul cere să se respecte vechile instituţii româneşti. Citează câteva decumente, prin care încearcă să dovedească « solidaritatea comunală » românească.

Şi toate aceste credinţe politice ale lui Hasdeu nu erau numai simple entusiasme sentimentale faţă de « trecutul şi mărirea » neamului românesc. Hasdeu credea în autonomia şi impenetrabilitatea creaţiilor spiritului etnic. A fost fără îndoială cel dintâi care a vorbit de o « logică naţională », de structuri spirituale conforme structurilor etnice. « In adevăr, fiecare popor, ca şi fiecare individ, are o logică a sa, adică un mod propriu de a concepe şi a desvolta ideile. Logica excentricului Englez diferă de aceea a sistematicului Neamţ, melancolicul Spaniol cugetă altfel decât vivacele Francez, şi niciunul dintre ei, nici Englezul, nici Neamţul, nici Spaniolul, nici Francezul, nu se pot asemăna în această privinţă cu fantasticul Oriental » (« *Limba slavică la Români* », cap. I, § 7, *Traian* Nr. 47, p. 188). Destăinueşte păreri revoluţionare despre scopul şi justificarea ştiinţei, şi vorbeşte despre o « ştiinţă românească ». Iată ce spune într'un articol din 15 Iunie 1870: « Ştiinţa românească este: spiritul aplicat către natura naţiunii române. Puţin ne pasă de Ottentoţi şi de Irochezi! Vom fi

osândiţi a zace într'o trândavă stârpiciune, din dată ce imaginara groază a fruntariei ne va ţinea cu braţele încrucişate ». (*Columna lui Traian*, I, p. 27).

Ceea ce e mai curios, o spune asta Hasdeu, românul cel mai învăţat al secolului XIX! Dar o spune după ce a dovedit că-şi poate asimila toate metodele de investigaţie ale spiritului european, dela filologie şi numismatică, până la economia politică şi istoria dreptului... In orice caz, nu e cea din urmă « contradicţie » aparentă care ne întâmpină în gândirea lui Hasdeu. Romantic, dar de o structură romantică polară, Hasdeu încerca adesea să-şi domine şi să-şi « transforme » melancoliile prin acţiune, în deosebi activând împotriva sa însuşi. Fie că sunt « eforturi de obiectivizare », fie că sunt « contradicţiile » inerente marilor romantici, fie că sunt pur şi simplu polii opuşi ai imensului său câmp ideologic — toate acestea dovedesc o robustă personalitate, în care contrariile se pot întregi. Hasdeu, despotul, lupta pentru libertatea şi demnitatea individuală; el, prinţul, lupta contra aristocraţilor şi pentru opincă; el, omul cel mai universal al vremii sale, lupta pentru cel mai intransigent românism; el, cel mai genial şi mai « pasionat » istoric, lupta pentru « adevărul istoric ». In lupta aceasta împotriva lui însuşi, a biruit, aproape întotdeauna, el...

5. Concepţia istorică.

S'a spus — şi judecata aceasta circulă cu insistenţă — că opera istorică a lui Hasdeu e « haotică ». Astfel pare ea, fireşte, unui cetitor nepregătit şi, mai ales, lipsit de răbdare. Cel care urmăreşte însă cu atenţie paragrafele din *Istoria Critică*, bunăoară, îi pătrunde repede planul general; plan riguros, de o perfectă economie, păcătuind — dacă poate fi vorba de un « păcat » — numai prin proporţiile lui monumentale. Hasdeu însuşi şi-a dat seama că numeroasele sale monografii complimentare ar putea întuneca, la o pripită lectură, imaginea totală a *Istoriei critice*. In prefaţa la ediţia I-a scrie: « Aplicarea celei mai riguroase metode analitice silindu-mă a descompune toate elementele constitutive ale fiecărei chestiuni până la punctul *non-plus-ultra*, m'a atras vrând-nevrând în episoade mari şi mici, de care însă

sunt departe de a mă căi, căci ele mi-au permis a resolvi într'un mod incidental o mulţime de probleme de cea mai înaltă importanţă nu numai pentru Români, dară şi pentru studiul universal al istoriei... »

Istoria critică, fireşte, nu e construită « clasic ». Nu avea nimic de a face viziunea romantică a lui Hasdeu — dominată de « monumental » şi « originar » — cu o tectonică liniară, mediteraniană. Prin tot ce iubea Hasdeu în istorie (« originile », Mamele, plasma amorfă), şi prin sensul pe care îl dedea el istoriei româneşti (Dacii, elementele pre-latine) — nu i-ar fi fost firească o construcţie « clasică ». Deşi în politică milita pentru pan-latinism — structura sa mentală nu era deloc latină. In tot ce a făcut şi a scris Hasdeu, nu se ghiceşte nostalgia spiritului său pentru normele mediteraniene. Asta nu înseamnă, însă, că Hasdeu nu construia după canoane tot atât de riguroase. Dacă *Istoria Critică* ar fi fost sfârşită, caracterul său « gotic » — sau, mai precis, de *Summa historiae* — ar fi fost evident pentru oricine. Paragrafele, episoadele, care astăzi rătăcesc pe un neiniţiat — întocmai ca *quaestiones* şi *articuli* într'o *Summa* medievală — se întregesc într'o perfectă economie. Trebue să se ţină necontenit prezent în minte planul acestei monumentale lucrări. « In scrierea de faţă noi am dori să se răsfrângă, sub toate aspectele sale, traiul naţiunii române în sec. XIV: lucrarea naturii asupra omului şi a omului asupra naturii, endosmosul dintre geniu şi mulţime, persistenţa sângelui, spiritul epocii şi aşa mai încolo. Am împărţit întreaga materie în şapte cărţi: I. Pământul şi poporul; II. Tronul şi nobilimea; III. Arma; IV. Crucea; V. Economia şi Dreptul; VI. Limba şi literatura; VII. Concluziuni » (*Planul şi metodul*, în *Columna lui Traian*, II, p. 144). N'a fost sfârşită decât prima parte a cărţii I-a. Dar se poate reconstitui şi a doua parte — « poporul » — care ar fi fost probabil acea *Istorie etnografică a Munteniei* pe care o anunţă Hasdeu în *Istoria Critică* (ed. II, p. 199). Căci studiile pe care le publică în *Columna lui Traian*, după apariţia fasciculei 1 din volumul II al *Istoriei critice* — studii în care cercetează « originea civilizaţiei », « alfabetul dacic », « paleontologia vestmântului, armei şi locuinţei în România », originile agriculturii, viniculturii şi păstoriei la Români, etc. — nu sunt decât capitole dintr'o vastă monografie asupra preistoriei şi etnografiei Munteniei.

Construcţia monumentală a *Istoriei critice* a speriat în deosebi pe savanţii generaţiilor imediat următoare lui Hasdeu. Imensa erudiţie adunată în paginile ei, neputând fi decât arareori controlată, a început să fie pusă la îndoială. Nu ne referim la mediocri de specia lui Gh. Panu, care avea curajul să vorbească astfel de Hasdeu: « Nouă deocamdată nu ne trebue sanscritişti şi zendiceşti [1]), nouă ne trebue filologi ai limbelor romanice şi slavişti... » (scrisoarea către Iacob Negruzzi; Torouţiu şi Cardaş, *Studii şi documente*, vol. I, p. 162). Un Gh. Panu judecând pe Hasdeu! Sfătuind să se apuce de filologie slavă pe cel dintâi — şi poate cel mai mare — slavist român!.. Ne amintim, însă, că savanţi oneşti, ca Alexandru Phillippide, au fost nedrepţi cu ştiinţa lui Hasdeu. Că Hasdeu a făcut greşeli, că nu toate etimologiile sale erau justificate — era firesc. Dar A. Phillippide (*Specialistul român*, « Viaţa Românească », I, 1907, p. 419) pune la îndoială cinstea ştiinţifică a lui Hasdeu, insinuând că citează cărţi fără să le fi cetit. Uitase pe semne că Hasdeu, atunci când executase într'un pamflet magistral (ziarul *Binele Public*, Martie—Aprilie 1881) cartea elevului său Tocilescu, *Dacia înainte de Traian* — adusese probe zdrobitoare că Tocilescu copiază bibliografia de unde poate, chiar din cataloagele anticarilor. Al. Phillippide se miră că Hasdeu citează, pentru *friguri*, pe Hippocrat, Vico, cartea lui Iov şi Mahābhārata — deşi este o tendinţă generală a romanticilor, şi în artă şi în ştiinţă, să dea semnificaţie amănuntelor vulgare prin citate din izvoare « canonice ». Phillippide insinuiază însă lipsa de onestitate a lui Hasdeu pentrucă citează Mahābhārata *apud* Muir, *Original sanskrit texts*, London 1863, in 8°, t. 4, p. 314 — adăogând în paranteză: « D-l Hasdeu ştie sanscrita ca apa » (*Specialistul romîn*, p. 418). E greu de precizat câtă sanskrită ştia Hasdeu. E uşor de arătat, însă, că Phillippide ştia destul de puţină englezească. Pentrucă *Original sanskrit texts* nu înseamnă — cum credea

---

[1]) Că avem nevoie de iranişti, de « zendiceşti » cum spunea Panu, o dovedeşte faptul că d-l prof. O. Densuşianu (*Irano-romanica*, « Grai şi suflet », 1923—1924, p. 38—71, 235—250) a încercat să explice prin iraniană, între altele, cuvântul, *stână*, pe care, pe aceeaşi cale, îl explicase şi Hasdeu (*Columna lui Traian*, V, p. 105). Cf. asupra acestor etimologii, A. Rosetti, *Rev. de linguistique romane*, 1927, p. 230, şi *Resturi de limbă scito-sarmată* (« Viaţa Românească », LXXX, p. 114 şi urm.)

el — texte sanskrite publicate în *original*, ci pur şi simplu o culegere de texte sanskrite *autentice*. Şi degeaba se speria că Hasdeu cita pe Muir, pentrucă Muir dedea *traducerea* textelor sanskrite. Nu era deci nevoie să « ştie sanscrita ca apa » ca să poată face trimiterea la Muir; era destul să ştie bine limba engleză. Şi Hasdeu o ştia...

Pe asemenea observaţii — care uneori descopereau profunda ignoranţă a chiar acelora care le făceau (cazul Gh. Panu) — s'a întemeiat legenda că ştiinţa enciclopedică a lui Hasdeu e necontrolabilă, aproximativă şi haotică. Legendă nedreaptă, împotriva căreia au început să se ridice competenţii de astăzi — dovedind că Hasdeu a fost cel mai bun editor de texte vechi româneşti, cel mai învăţat român şi foarte onest în citate. Ceea ce a contribuit, fără îndoială, la « compromiterea » lui Hasdeu a fost faptul că din atâtea foarte ingenioase ipoteze, numai câteva au rezistat timpului. Dar această timpurie ofilire a ipotezelor este un lucru curent în filologie şi istorie. Câte teorii filologice dela 1870 mai sunt acceptate astăzi de ştiinţă? Câte ipoteze istorice dela 1870 n'au fost înmormântate după o generaţie? Scurta viaţă a unei ipoteze este destinul trist al oricărei « teorii » din ştiinţele istorice. Cu toate acestea au supravieţuit — în liniile lor mari — multe din « descoperirile » şi « legile » lui Hasdeu. Bunăoară, teoria circulaţiei cuvintelor; existenţa cuvintelor dacice în limba română; importanţa Olteniei în istoria românilor; pluralitatea Basarabilor; ipoteza asupra originei basmului; influenţa bogomilismului asupra literaturii scrise [1]), şi încă alte câteva ipoteze de lucru — sunt şi astăzi valide. Dar ceea ce interesează în opera unui istoric nu sunt ipotezele de lucru sau rezultatele pe care le obţine — ci *metoda* şi *concepţia* pe care o formulează el despre valoarea istoriei. Deşi n'a avut elevi în adevăratul înţeles al cuvântului — căci Gr. Tocilescu a însemnat un mare pas înapoi [2]) — *metoda* lui Hasdeu este astăzi, mai mult ca oricând, acceptată şi

---

[1]) Astăzi ipoteza aceasta este depreciată la noi, în urma observaţiilor d-lui prof. D. Russo (*Studii bizantino-romîne*, Bucureşti 1907). Ne propunem să arătăm, într'o lucrare specială, că totuşi Hasdeu a avut dreptate.

[2]) Unele ipoteze ale lui Hasdeu sunt reluate de prof. Ilie Bărbulescu (d. ex. *Individualitatea limbii române şi elementele slave vechi*, Bucureşti, 1929, p. 494, etc.). Vezi şi N. Mustaţă, *Arhiva*, XXXII, 1, p. 69.

rodită. Evident, nu e vorba de metoda de lucru — care e atât de personală la Hasdeu, datorită în primul rând structurei sale romantice, şi în al doilea rând « genialităţii » sale. Ci de felul de a interpreta anumite realităţi româneşti, acordându-le o maximă importanţă sau reducându-le la fapt divers. Bunăoară, pasiunea cu care Hasdeu a « militat » încă din prima tinereţe pentru importanţa elementului traco-dac în istoria, limba şi cultura românească — se poate spune că a rodit magnific în opera lui Vasile Pârvan şi a elevilor lui. Când se întreba Hasdeu, prin 1860: *Perit-au Dacii?* — întrebarea aceasta aproape că nu avea sens pentru contemporani. Şcoala latinistă nu-şi epuizase încă tirania şi gloria. Altele erau problemele care solicitau pasiunea şi inteligenţa elitelor româneşti. Hasdeu apare ca un meteor în această dispută în jurul « latinităţii », a « occidentalizării », a « barbariei ». Prin studiul său de tinereţe — care nu era, de altfel, decât o versiune definitivă a altor încercări din adolescenţă, — prin cercetările care au urmat, Hasdeu încearcă să fixeze pârghia istoriei românilor în alt punct de sprijin. Totul se schimbă, în perspectiva istoriei româneşti şi în justificarea misiunii istorice a neamului nostru, dacă privim din acest unghiu. Nu mai suntem pur şi simplu un popor romanic; — participăm la un popor *originar*, a cărei glorie precede pe cea a Romei...

Este uşor de înţeles pasiunea lui Hasdeu pentru problema dacă. In primul rând, simpatia romantică pentru « străvechi », primordial, « originar ». In al doilea rând, opoziţia — tot romantică — faţă de orice universalism, civil sau spiritual; tendinţa de a găsi, cu orice preţ, structuri organice, autonome, impenetrabile; etnicitate contra universalism (politic, celebrul « cosmopolitism şi naţionalism » al lui Hasdeu). Fenomentul acesta — de opoziţie contra universalismului — deşi a fost promovat de Reformă şi exaltat de gândirea romantică, are o apariţie mult mai frecventă în istorie, bine înţeles de semnificaţii locale. In epocile de criză ale istoriei unui neam, întoarcerea la « rădăcini », la « originar » şi « specific », opunerea sau chiar negarea « universalismului » — este un fenomen deseori verificat. Intoarcerea Indiei la hinduism — « fenomen originar » — şi abandonarea budhismului (« religie universală »), în timpul marilor invazii turco-mongole

şi a valului islamic, care amenința chiar *ființa* spirituală şi istorică a națiunei indiene. In timpurile moderne, primejdia care amenință *ființa* indiană este stăpânirea politică şi spirituală a unui neam european; de aceia asistăm astăzi la o « modă » *pre-ariană* în toată gândirea indiană. Se caută cu orice preț o desolidarizare de familia indo-europeană (din care fac parte şi Englezii), o ieşire din « universal » — şi găsirea unei rădăcini autonome, locale, « etnice ». Fenomen identic în Japonia, unde, în mijlocul secolului trecut, asistăm la redescoperirea religiei naționale, shintoismul, şi decadența precipitată a budhismului. « Criza » Japoniei din veacul XIX seamănă cu criza care a străbătut Franța imediat după Revoluție; pe de o parte frenezia libertății, conştiința unei etape aurorale în istorie, pe de altă parte primejdiile din afară. Şi atunci chiar aceste valori «abstracte» şi universale, care făcuseră gloria Revoluției, valori laice, « umane », au devenit pentru scurt timp « franceze ». Zeița Rațiunii era divinitatea poporului francez, egală Franței (cf. F. A. Aulard, *Le culte de la Raison et le culte de l'Être suprême*, 1793—1794; Paris 1892). « Criza » care va încerca conştiința românească de abia peste câteva generații — o străbătuse Hasdeu încă de pe la 1860. Căci era acelaşi amestec de frenezie a libertății (ca în Franța), a « intrării în lume » (asemănare cu Japonia dela jumătatea secolului XIX) — şi de primejdie a «înstrăinării» (« invazia », teroarea generației dela 1859—1870 — invazia care amenința Franța pe la 1793—1794), a « dezrădăcinării » (occidentalizarea — criză similară în Japonia).

Toate acestea au contribuit, într'o măsură mai mică sau mai mare, la cristalizarea pasiunii lui Hasdeu pentru « Daci ». De altfel, o generație după el, fenomenul s'a repetat în Franța — unde Camille Jullian scrie Istoria Galiei, afirmând că mult lăudata civilizație romană nu a fost decât un militarism brutal, care a distrus începuturile unei culturi promițătoare, « locale » (celtice). Iar pe la 1900 gândirea spaniolă se « desolidarizează » de latinitate şi Roma, prin Unamuno, revendicându-şi rădăcini « pasionale » (« africane »; Vizigoții). In Germania şi Anglia, atitudinile acestea de autonomie sunt frecvente. In cultura românească, după Hasdeu — care n'a izbutit să-şi intereseze contemporanii asupra acestei glorii pre-romane a rasei noastre —

« momentul dacic » trăeşte cu fervoare numai în strania *Dacie preistorică* a lui N. Densuşianu, ca să devină cu adevărat instrument de creaţie istorică la Pârvan şi elevii săi, şi mijloc de valorificare etică şi metafizică a existenţii la Lucian Blaga (« Revolta fondului autohton »). Astăzi, fascinaţia Dacilor depăşeşte interesul ştiinţific; totul ne îndeamnă a crede că setea de « originar » şi « local » se va adânci în spiritualitatea românească. De aceea afirmam că *metoda* lui Hasdeu rodeşte astăzi, şi se bucură de o actualitate pe care n'a cunoscut-o niciodată în timpul vieţii.

Romantic în filosofia istoriei, pe care o înţelege ca o eternă creştere, o nesfârşită desfăşurare — Hasdeu împrumută totuşi cărţilor pe care le citeşte pe la 1870 o anumită concepţie pozitivistă, socotind această continuă desfăşurare ca o « evoluţie ». (De altfel, în filozofia istorică a pozitivismului au trecut destule elemente romantice). Hasdeu se grăbeşte însă să precizeze măsura în care se lasă influenţat de pozitivism. « Suntem departe de a aparţine aşa numitei şcoale pozitiviste din Francia... Pozitivismul cel adevărat nu poate respinge direct sau indirect nici pe unul din elementele constitutive ale Universului... A nega spiritul sub simplul cuvânt că nu se demonstră prin fizică, este o procedură tot aşa de nelegitimă ca şi negarea materiei sub simplul cuvânt că nu se demonstră prin metafizică... Doctrina *pozitivă*, după cum ni place nouă a o concepe, probează *materia prin experiment*, probează *spiritul prin raţionament*, şi probează *prin experiment şi prin raţionament ceea ce este materie şi spirit totodată*, deoarece fiecare tărâm pur sau mixt posedă în parte câte o procedură conformă propriei sale naturi. Medicul carele ar examina ochii prin steotoscop şi pieptul prin oftalmoscop, ar fi un curios medic. Filozoful carele studiază spiritul pe o cale materială şi închide materia în criteriul raţiunii, este un ciudat filozof... Un pozitivism bazat pe istorie trebue să fie *materialist, spiritualist şi deist totodată*... Spiritul şi Divinitatea nu numai că predomnesc în istoria propriu zisă, dar ele transpiră chiar în antropologie, cea mai materialistă din toate ştiinţele care se ocupă cu studiul naturei umane... » (*Materia, spiritul şi divinitatea. Pozitivism istoric*, « Columna lui Traian », IV, nr. 8, 1 Iunie 1873, p. 144.) Asemenea afirmaţii, din partea unui istoric fără nicio simpatie pentru creştinism, şi în special

pentru ortodoxie, făcute în plin pozitivism — sunt semnificative. Hasdeu se va mândri cu ele, mai târziu, când le va republica întovărăşite de completări spiritiste, în *Revista Nouă.* Iar după ce discută ipotezele lui Darwin şi Lubbock, Hasdeu ajunge la următoarele concluzii: «...Este dar învederat că pe om îl produsese nu selecţiunea naturală, nu vreo altă lege fizică, nu materia cea neconştiintă, ci o cauză intenţională, o forţă inteligente, o putere prevăzătoare, având în scop progresul uman în viitor, iar nu mizerabilul *statu quo* al sălbatecului» (*ibidem*, p. 149).

Intr'un studiu următor, *Originea civilizaţiunii* («Columna», IV, nr. 9, Iulie 1873) îşi precizează concepţia providenţei în istorie.

Observă că «*progresul uman e numai posibil, nu necesar*» (p. 170), că «selecţiunea providenţială nu distruge liberul arbitriu uman şi nu înlătură responsabilitatea morală» *(ibid.)*. Decadenţa Egiptului nu poate fi explicată prin factori climaterici (p. 171). «Factorii climaterici, genealogici şi sociali ridică cele de mai multe ori pe ici-colea câte un colţişor al vălului, chiar atunci însă când el aruncă o vie lumină asupra chestiunii ginţilor, popoarelor, oamenilor mari, totuşi rămâne ceva în rezervă, un mic *residuum* mai esenţial decât toate, un sâmbure care nu se rezolvă decât prin selecţiunea providenţială...». «Această acţiune a Provedinţei, deşi continuă, totuşi nu impune umanităţii, ginţii, poporului sau individului vreo direcţiune necesară, ci-i facilitează numai posibilitatea de a merge mai bine sau mai iute, posibilitatea de a ajunge mai sus sau mai departe, o simplă posibilitate, rămânând în responsabilitatea omului de a-şi împlini misiunea sau de a o neglege, a face mai mult sau mai puţin, a se rădica sau a cădea. Fără Divinitate, civilisaţiunea ar sta prea jos; fără liber arbitriu, ar sta prea sus; simultanitatea Divinităţii cu liberul arbitriu împăcând singură în istorie susul extrem cu josul extrem; iar cât despre punturi intermediare, ele decurg din presiunea circumfuselor, căci Provedinţa nu schimbă raporturile lucrurilor» *(ibid.* p. 172).

Hasdeu încerca să valorifice moral «progresul» uman, fără să renunţe la prezenţa imanentă a divinităţii în istorie. Pe când pregătea volumul II din *Istoria Critică,* şi se lupta cu marile probleme ale începuturilor civilizaţiei — simţise nevoia de a-şi preciza şi poziţiile

sale filozofice Dar n'a făcut-o decât întâmplător. Era prea îndrăgostit de « fapt » sau de « legendă » — ca să încerce dezbaterea pe larg a unei teorii filozofice. Rezistența sa împotriva pozitivismului este totuși uimitoare, când ne amintim că primise entuziasmat metodele pozitive în lingvistică și antropologie. Efortul filozofic, în această etapă a lui Hasdeu, se concentrează în evitarea oricărei « teorii unilaterale » A fost unul dintre puținii români ai secolului XIX care nu judeca lumea « unilateral » — adică nu o socotea, cum spunea el, « exclusiv materială » sau « exclusiv spirituală ». Dacă, în această etapă, și-ar fi continuat meditațiile filozofice, ar fi formulat, fără îndoială, o teorie a « planurilor realității ».

S'a întors însă, foarte repede, la istorie. Mai precis, la etnografie și preistorie, ca să fie după șase luni fascinat pentru o bună bucată de timp de lingvistică. Renunță la dezbateri teoretice, însă în tot ce scrie se accentuiază setea lui romantică de « începuturi », pasiunea lui pentru structurile colective (instituții, obiceiuri, legende), pentru *global*, organic, concret. Acum începe să studieze cu mai multă râvnă folklorul, să-i caute izvoarele, să-i ghicească legile. Este în această aplecare a lui Hasdeu pentru faptul total, colectiv, anonim, originar — o întreagă concepție istorică, pé care epoca lui, a Unirii și a Independenții, nu a asimilat-o. Se promovau atunci « individualitățile » și se căutau în Istoria neamului « figuri » mari — nu instituții și obiceiuri. Concepția istorică a lui Hasdeu — primatul realităților originare, aurorale — nu începe să fie, la noi, decât de acum înainte actuală. Hasdeu se trudea totuși să justifice originalitatea unui popor sau a unei etape istorice în chiar totalitatea istoriei. « ...Obiceile cele mai originale, cele mai ciudate în aparență, cele mai excepționale la prima vedere, aparțin în *totalitatea timpilor* umanității întregi, dar în *perioade definite* caracterisă diferite popoare sau regiuni, astfel că — matematicește vorbind — usul x în totalitatea timpilor este comun lui A, B, C, D, E, F..., însă A și F l-au avut numai în periodul α, D numai în periodul β, B și E numai în periodul γ, etc.

Cu alte cuvinte, punctul fundamental de stabilit este: în epoca cutare obiceiul cutare distingea poporul cutare în regiunea cutare ». *(Originile Craiovei*, § 14, *Columna lui Traian*, VIII, 1877, p. 344).

Geniu romantic, Hasdeu rămâne înainte de toate unul dintre cele mai uluitoare genii pe care le-a zămislit neamul românesc. Hasdeu este de altfel singurul care a *trăit* un romantism românesc și a realizat o viziune magică românească. Valorificarea istoriei, înțeleasă ca un izvor de fenomene originare; valorificarea morții, înțeleasă ca pragul de unde încep un nesfârșit număr de « forme » care duc, una prin alta, la ultima perfecțiune: *Dumnezeu* — concepția aceasta magică a existenței și a omului nu a realizat-o niciun român din secolul XIX. Structura magică a gândirii lui Hasdeu se manifestă în toată opera sa: orgoliu și acțiune în viața și în lupta politică, elogiul eroismului și al ambiției imperiale *(Răzvan și Vidra)*, încredere în geniul său și în misiunea neamului său, optimism. Restaurând viziunea romantică pe adevăratele sale axe — magia — Hasdeu nu e numai cel mai profund romantic al nostru, dar și unul dintre cele mai însemnate figuri ale romantismului european. După Novalis, este singurul care a avut o intuiție magică a lumii atât de perfectă și de coherentă.

Geniu de o înspăimântătoare vastitate, Hasdeu și-a cheltuit puterile sale creatoare cu o nepăsare pe care numai un prinț, un romantic și un erou ca el și-o putea îngădui. Din tot ce ar fi putut crea, au rămas multe șantiere, și foarte puține monumente. Dar planul acestor șantiere sunt suficiente să acorde semnificație istorică unei întregi epoci.

Descoperit cel din urmă dintre toate figurile mari ale secolului XIX, Hasdeu va fi anevoie de asimilat total de cultura românească. Destinul lui de abia acum începe...

---

* * *

POEZII

MUZĂ

In țări nepătrunse de-a soarelui căi;
Unde ursul *calcă* peste *munți* de ghiață;
Se pogoară muza, învălită 'n ceață,
La a friguroasei Canade copii.

Iată că, din fundul vechilor păduri,
Cântec se strecoară 'n valuri întrerupte,
Zugrăvind cu dușmani sângeroase lupte,
Oglindind nespușii frumuseții nuri.

Astfel, lumea 'ntreagă falnic străbătând,
Oriunde s'avântă cântăreața zină,
Dragostea și slava ca un ec suspină
Către ceriuri sboară al omului gând.

1860

IONAŞCU VODĂ

BALADĂ

(1574)

« Robi să nu se facă! Nu voi să mă 'ncurc!
« Piară tot ce-i Turc! »
Astfel Ionaşcu Vodă porunceşte.
Sbârnâe săgeata, şi funebru-i cânt,
Acordat în vânt,
Şueră prin carne şi-apoi amuţeşte!

« Staţi! Destulă treabă! » — ţipă un ciocoi,
Stolnicul Moroi,
Aducând cu sine pe-un vizir sau paşă.
« Doamne! — către Vodă zice umilit, —
« Focu-i potolit,
« Să deschizi acuma şi punga vrăjmaşă!

« Seraskirul ăsta, ca să nu-l omori,
« O să-ţi dea comori:
« Gălbenaşi de aur parcă rupţi din soare!... »
Domnul în urgie strigă: « Măi fârtaţi!
« Dracului să-i daţi
« Turcul şi ciocoiul pe-o spânzurătoare! »

Şi pe când armaşii pe-amândoi în sus
Cioarelor i-au dus,

Zise Vodă către ceata-i voinicească:
« Cine vrea să scape ţara de necaz,
« Fie bun viteaz
« Şi la banul naibei să nu se gândească! »

1862

FEMEIA INNECATĂ

FABULĂ

Pe mal şezând
Plin de 'ntristare,
Eu petreceam prin gând
    Pe rând
Necazurile vieţii solitare.

    « Ce trai
    « De rai
« A fi căsătorit!
« Ce dulce armonie
« Să tot iubeşti necontenit,
« Fiind mereu iubit
« Cu duioşie!
« Mai în sfârşit
« Şi mie
« Imi trebue o soţie,
« Să mor — de bucurie! »

    Deodată
    Iată
Aleargă oarecine,
Dând busta peste mine.

« — Bre, ce-ai pățit, vecine? »
« — Rău
« Și bine!
« Nevasta mi-a căzut în râu:
« S'a dus
« Pe apă 'n sus,
« Și-i caut trupul eu! »

« — Cu voia dumitale,
« Ți-a fi, prietene, cam greu,
« Căci trebuia s'apuci la vale... ».

« — Invață, măi,
« Doar pe flăcăi
« Ca tine!
« Eu îmi cunosc nevasta foarte bine!
« Ea toate le făcea pe dos,
« Și prin urmare bietul val
« A fost silit s'o ducă nu în jos,
« Ci drept la deal:
« Pe placul ei
« Să 'nnoate,
« Căci altfel nu se poate! »

Destule sunt asemenea femei,
Dar nu se 'nneacă toate!

1873; prima variantă, 1862

ADEVĂRATUL POET

Doi duşmani făr' astâmpăr în urgie
In inima poetului se bat:
A ţărnii din aproape tiranie,
Şi-al cerului unècho depărtat!

In jos atârnă 'n greutate lutul;
In sus se 'nalţă-al însuflării foc...
Se rumpe inima la tot minutul:
Vrăjmaşii şi-au ales acelaşi loc!

Cumplită-i lupta! ea se poate simte!
Dar n'o depinge-al graiului penel:
El zugrăveşte plastice morminte,
Mormântul inimii i-ascuns de el!

Sunt clipe, când văpaia cea sublimă
Se urcă, strălucind ca meteor:
Se pare că splendoarea se dărâmă
Pe elementul ce-o popreşte'n sbor!

Sunt clipe când povara târîtoare
Intinde falnic orizontul său,
Şi-ascunde 'n adâncimi măreţul soare
Al cugetărilor lui Dumnezeu!

Căzut din sfera de lumini nestânse,
Trântit în glodul patimii lumeşti,
Poetul râde 'n amărîte plânse
Sau geme el în hohote drăceşti!

Idei contrare, cerul şi pământul,
Din inima sărmanului detun.
S'adună gloate spre-a'sculta cuvântul...
Şi-apoi rostesc osânda: «îi nebun!»

1863

ŞTEFAN TOMŞA VODĂ ŞI VORNICUL ION MOŢOC
ÎN PRINSOARE LA LEOPOLE
(1564)

Ştefan Tomşa Vodă plânge 'n închisoare,
Aruncat în lanţuri şi lipsit de soare:
« Ah! de ce, Moţoace, m'ai urcat pe tron? »

Vornicul zâmbeşte: tulburate şoapte
Nu-i însuflă 'n cuget stafia de noapte,
Nici d'obezi se 'ntristă vornicul Ion.

Iat'un ce 'nălbeşte în firida porţii;
« Nu priveşti, Moţoace, cum se scoală morţii?
« Despota cu-o ceată... ah, nu mă lăsa! »

Vornicul se uită spre acea negreaţă,
Vornicu-şi suceşte corbul de musteaţă:
« Eşti nebun! » el zice la Măria Sa.

Tomşa 'n jos pogoară ochii plini de frică:
« Ne 'nnecăm, Moţoace! au nu vezi nemică?
« Sângele se sue... cum de nu simţeşti? »

Vornicu-şi întinde mocăneasca-i ţurcă,
Ca pe puf pe-o piatră vornicul se culcă:
« Vremea bună, Tomşo! da voinic mai eşti... ».

Bufna jalnic geme; boaltele răsună;
Ceru-i făr' de stele; fulgeră şi tună:
« Scoală, ah, Moţoace! iadul s'o deschis! »

Lui Moţoc nu-i grijă, lumea 'n praf se sfarme!
Pe 'nnegrite lespezi el ca paşa doarme,
Mângâiet în somnu-i d'un fantastic vis!

Tomşa se 'nfioară: Doamne! o nălucă
Se ridică, creşte, de grumaz l-apucă!
« Ajutor, Moţoace, moartea s'o ivit... ».

Vornicul se 'ndreaptă, iată-l în picioare:
« Cu plecata frunte un Moţoc nu moare! »
Ş'un braţ de aramă 'n Tomşa s'o lovit.

1861

BRADUL

Când arde soarele de mai,
Când vântul iernii geme,
Măreţul brad pe 'naltul plai
Stă verde 'n orice vreme.

O rădăcină de colos
Şi-a sfredelit în stâncă,
Şi de pe stâncă maiestos
Mai sfredeleşte încă!

De mult cu blocul de granit
El s'a făcut tot una,
Şi pe-amândoi necontenit
Ii sguduie furtuna.

Şi lemn şi piatră la un loc,
Verdeaţa-i ne 'ntreruptă
Aspiră ger, îndură foc,
Cu trăsnetul se luptă!

La piept cu viforul turbat,
La cap cu norul rece,
De-atâţia ani nestrămutat
El tot aşa petrece.

De-ar fi să-i daţi în văi adânci
Odihnă desmierdată,
Răpindu-i viscole şi stânci
L-aţi omorî pe dată!

Când arde soarele de mai,
Când vântul iernii geme,
Mărețul brad pe 'naltul plai
Stă verde 'n orice vreme!

1872; prima variantă, 1863

TABLOU FLAMAND

BALADĂ

Umblând prin odaie, tatăl cu 'nfocare
Vorbea despre ţară, despre Adunare,
Despre Ministere, Dunăre, negoţ;
Osândea Prusacul, zicând că-i un câine,
Franţa se tot schimbă de azi până mâine,
Turcul n'are minte, Moscovitu-i hoţ.

Intr'un colţ de casă bunătatea mamă
Pieptena pe bietul căţeluş de damă,
Care de durere hămăia mereu.
« Ia te linişteşte! Mai aşteapt'o leacă!
« E ruşine, dragă, gura să nu-ţi tacă!
« Voi sfârşi odată! Nu fii aşa rău! »

Fata, dulce floare, care tot visează
Că 'n veci o s'o scalde rază după rază,
Şi nimic nu ştie de brume şi nori;
Fata pe fereastră priveşte 'n grădină,
Urmărind cu ochiul şireata albină,
Care după miere colinda pe flori.

Lângă o măsuţă, aproape de fată,
Un amic al casei asculta pe tată,

Repetând adesea: negreşit, da-da!
Şi fiindcă tatăl nu bagă de seamă,
Pe când căţeluşul ocupă pe mamă,
Amicul la fată lacom se uita!...

1863

LUI N. NICOLEANU

Râde omul, cât e june;
Cât e june, omul plânge;
Şi râzând-plângând,
Cântă cântece nebune,
Cântă cântece de sânge,
Cântă vrând-nevrând!

Râsu-i o speranţă plină,
Plânsu-i urmă de speranţă
Ruptă din apus;
Iar speranţa-i o grădină
D'unde cântecul se lanţă
Drept la Cel de sus!

Insă iată fără veste
Focu 'n spuză se preface,
Spuza piere 'n vânt:
Când speranţa nu mai este,
Tace plânsul, râsul tace...
Cum vrei să mai cânt!

Am ajuns o căzătură
Şi privesc cu nesimţire
Imprejurul meu:
Fără teamă de tortură,

Fără dor de fericire,
Voi să cuget eu!

Suflet veşted, minte rece,
Mi-a rămas atât în lume
S'o tot cântăresc:
Orice ţipă, orice trece,
Să despoi de mândru-i nume,
Masca să-i răpesc!

Tot ce-i falnic, tot ce-i mare,
Tot ce-ţi place în natură,
June cântăreţ,
Nu-i aşa precum se pare!
Totul merge cu măsură!
Totul are preţ!

Ziua sboară, noaptea vine:
Când din marea vieţii june
Vei sosi la mal,
O să vezi şi tu ca mine,
Şi ca mine tu vei spune:
Sarbăd carnaval!

Pân' atunci râsul şi jalea
Te 'mpresoară şi te 'mbată:
Cântă! nu 'nceta!
Cântecul deschide calea:
Cine n'a cântat vreodată,
Nu va cugeta!

1866

ODĂ LA CIOCOI

I

Ca lacoma omidă, ce-şi caută o pradă
Pe fragede mlădiţe;
Ca neagra lipitoare pe sânul de zăpadă
Al dulcii copiliţe;
Ciocoiule! un secol, un secol şi mai bine,
Setos de duşmănie,
Sugeai în frunză sucul şi sângele din vine
In blânda Românie!

II

De groază şi durere, de muncă şi bătaie,
In jaf şi 'n umilinţă,
Am tot strigat, dar glasul se 'nneacă şi se taie
D'atâta suferinţă;
Şi ca prin codri freamăt, ca murmur în izvoare,
Aşa în noi suspinul
Mai rămânea el singur să spună cum ne doare,
Cât de cumplit e chinul!...

III

Şi tu râdeai, jupâne, cu fală şi rânjire;
Râdeai precum un gâde,

Când vede capul jertfei sburat dintr'o izbire,
Se laudă şi râde;
Căci nu ştiai că vieaţa, închisă 'n nemişcare,
E cea mai cu putere;
Căci nu credeai c'un suflet se face şi mai tare,
Călindu-se 'n tăcere!...

IV

Suspinul, ca scânteia ce cade jos în paie
Sau p'un covor de spice,
Pândind o adiere s'o umfle 'ntr'o văpaie
Şi 'n slavă s'o ridice;
Suspinul, când poporul întreg din piept îl scoate
Ş'un echo se găseşte,
Suspinul, ca scânteia, turbat coprinde toate
Şi 'n praf le mistueşte!

V

Ca un satrap alene lungit într'o grădină
In moale cugetare,
Privind cum se iveşte în ziua cea senină
Un nor în depărtare;
Aşa privea ciocoiul cu genele adormite
Suspinul României,
Şi iată că 'ntr'o clipă din neguri grămădite
Dă flacăra urgiei!

VI

Căci el zicea în gându-i, ca toţi apăsătorii
In scurta lor vedere:
Nu-mi pasă de nimica! Nu mă 'nspăimântă norii!
E aburul ce piere!...

Da! abur este norul, suspinu-i o suflare
Ce 'n aer rătăceşte,
Uşoară, nesimţită, gingaşă, dar în care
Un trăsnet locuieşte!

VII

A patruzecea iarnă, a patruzecea vară
S'au dus pe-a vremii roată,
De când prin mii de echuri suspinului din ţară
Răspunse ţara toată;
Căci sunt anume timpuri, în care o ideie
Işi află un răsunet,
Şi-atunci, ori niciodată, ia foc dintr'o scânteie,
Suspinul naşte tunet!

VIII

Aşa cea sântă carte a Bibliei ne spune
Prin tainice cuvinte,
C'o trâmbiţă de înger odată va să sune
Pe stârvuri şi morminte;
Ş'un sunet, numai unul, va face să re 'nvie
Incenuşata fire,
Căci timpul este totul: o clipă dintr'o mie
Aduce mântuire!

IX

A patruzecea vară 'mbrăcase ieri câmpia
In busuioci şi 'n grâne,
De când suspinul nostru smulsese România
Din ghiara ta, jupâne;
A patruzecea iarnă în haina-i de mireasă
Se 'ndrumă după vară,
De când suspinul nostru pe litfa n'o mai lasă
A-şi bate joc de ţară!...

X

Şi ţara se deşteaptă, voioasă, zâmbitoare,
Plăpândă, răsfăţată;
Jos florile desmiardă, se uită sus la soare,
De raze 'nconjurată;
Scăldându-se 'n lumină, din ce în ce mai vie,
Ca trandafiru 'n rouă;
O altă simte viaţă, o veche bărbăţie
Şi o putere nouă!...

XI

Dar ce privesc, o Doamne! Eu cânt şi-acum deodată
Cutremurul m'apucă;
O ceaţă se lăţeşte, o brumă 'ntunecată,
O groaznică nălucă:
Ciocoii se rădică, ca hoituri învechite
Din cripta infernală,
Şi ca 'n trecut se-aşează pe holdele 'nverzite,
Răzbiţi de flămânzeală!...

XII

Nu-i oare vreo părere, vreun joc al fantaziei
Teribila icoană?
Tu n'ai fost mort, jupâne? Sub masca letargiei
Scăpat-ai viu din goană?
A ţării bucurie la patul morţii tale
Să fie o greşală?
Venit-ai iar în lume să 'nfrunţi cumplita jale
Cu faţa triumfală?

XIII

Sau poate că natura, sărind din căi bătute,
Din legile-i eterne,

Când teancul de verdeaţă, din mii de flori ţesute,
Pe ţarină s'aşterne,
Şi filomela cântă, şi soarele zâmbeşte,
Şi dragostea visează,
Atunci deodată ninge... dar neaua se topeşte
Sub călduroasa rază!

XIV

Un mort, ce 'n cursul vieţii a secerat blăsteme,
Poporul povesteşte
Că viermii nu-l mănâncă şi nemiloasa vreme
In veci nu-l putrezeşte:
Când vine miezul nopţii, când fulgeră şi tună,
Din gaura 'ngrozitoare
Strigoiul desmorţeşte şi iese la furtună...
Să fie asta oare?

XV

Mai ştiu că mortăciunea se 'ntâmplă câteodată
Să strângă din sprâncene,
Ori ochii să deschidă, ori mâna-i îngheţată
S'o lase jos alene,
Şi frica ne coprinde... dar amăgirea trece
Şi nu ne mai înşeală:
Cadavrul nu se scoală, cadavrul este rece,
Mişcare machinală!...

XVI

O nu! E viu ciocoiul! Nu-i vis, nu-i rătăcire,
Nu-i nea de primăvară!
Nu-i spaimă sburătoare, născută 'n zăpăcire
Şi gata să dispară!
Nu-i chiar nici letargia, ce lasă o pecete
Pe tristele-i victime!

O nu! E viu ciocoiul, cu bube şi cu pete,
Intocmai ca 'n vechime!...

XVII

Nu s'a schimbat nemica! Aceiaşi fudulie
De naşteri venetice
Din oameni fără nume, goniţi de prin Grecie
Şi pripăşiţi aice:
Aceeaşi goliciune la inimă, la minte,
La cugete române;
De jafuri lăcomie, dispreţ de cele sfinte
Şi lipsă de ruşine!!...

XVIII

O nu! E viu ciocoiul! Nu-i mumie, nu-s moaşte!
Priviţi-i crunta ghiară!
Şi pentru ca de 'ndată să-l poată recunoaşte
Nefericita ţară,
El trage după sine, ca 'n zile de 'nainte,
Invazia străină,
Chemând păgâni şi Unguri să danţe pe morminte
In patria română!...

XIX

La luptă dar! La luptă! Să ne vedem de-aproape!...
Lăcustele 'ngropate,
De n'aţi strivit chiar oul, din fundul negrei groape
Invie mai turbate!
Nu mai greşi de-acuma! Trecutul să te 'nveţe!
La vânătoare, frate!
La vânătoare! Insă... jos puştile şi beţe:
Să-i baţi prin libertate!...

1869

COMPLOTUL BUBEI

La descrizione che gli antichi ci hanno lasciata de 'leprosi, fa orrore. Nel 1321 que' miseri si consigliarono che, se trovasser modo di communicare à tutto il mondo l'orribil morbo di cui erano contaminati, potrebbere anch 'essi salire in signoria ed aver parte nelle umane grandezze. È peró si diedero, dicesi, a corrompere le acque con polvere velenosi, tanto in Francia che appresso al Reno...

Cibrario, Economia politica del medio evo, lib. III, cap. 2.

I

Era 'ntr'o bătrână pădure,
De unde vrăjmaşa secure
Nu smulse o creangă de brad:
Pe-o stâncă de fulger crăpată,
Pe-o râpă de şerpi îmbălată,
Pe-o beznă cu fundul în iad.

In cuibul acei văgăune, —
Precum într'o cronică spune
Din secolul patrusprezeci, —
A fost o petrecere mare:
Leproşii din mii de hotare
Veniră pe mii de poteci.

Vedeai o icoană grozavă:
Tot bube, pocnind de otravă
Pe braţe, pe coapse, pe frunţi;

Otrepuri, de mult închegate,
Lipite pe răni destupate,
Ca nişte oribile punţi!

Obrajii lor, — cronica spune, —
Părea ca un foc de tăciune,
Cu spuză 'nvălit împrejur,
Când negrul cu roşul s'alungă,
Trecând pe de laturi în dungă
Alb, vânăt, şi galben, şi sur!

Se-aşează pe gânduri în iarbă,
Şi buba pe bubă se 'ntreabă:
Cum merge şi ce-i de făcut,
In lume să nu mai domnească
Tăria şi fala trupească,
Frumosul călcând pe cel slut!

Se scoală atunci din grămadă
O fiară, un monstru, o pradă
A unui sarcasm infernal:
Atât de urît că, văzându-l,
N'ai pune pe oameni de-a-rândul
Cu cel mai hidos animal!

Se umflă a scoate cuvântul,
Şi parcă că vueşte mormântul,
Răsună un glas din plămâni,
Pe care ca toţi să-l auză,
Il trage prin nări şi prin buză,
Sudoarea curgând peste răni!...

« De prin puţuri şi izvoare
Toată lumea bea, —
Aşa el zicea, —

Fraţilor, pricepeţi oare
Cugetarea mea?

« Apa-i pentru noi scăpare,
Iute la fântâni,
Din glesne şi mâni
Daţi-le cu mic şi mare
Puroaie din răni!

« Toate ţările să fie
De sus până jos
Şi până la os
Un popor de carne vie:
Lepros şi lepros!

« Ha, ha, ha! Să vezi atunce
O viţă şi-un soi,
Intocmai ca voi:
Unde-i sântul ca s'arunce
Cu piatra în noi?... »

II

Trecu de-abia o lună,
Buboşii împreună
Acum din nou s'adună
In codrul cel spurcat;
Dar nu mai este jale,
Ci râsuri triumfale,
Sunând în deal şi 'n vale,
Ca dracii în sabat!

Aduce fiecare
Cu sine pe spinare
Bucata-i de mâncare
La prânzul canibal:

Nemăcinate grâne
Servind în loc de pâne
Cu vr'un ciolan de câne
Sau un picior de cal!

Apoi voioasa ceată,
De stârvuri săturată,
Incinge desfrânată
Un danţ neruşinat:
Satan rânjind se pune
Cu pompă să 'ncunune
Cumplita urîciune
Cu groaznicul păcat!...

Strigaţi de bucurie,
Săltaţi de veselie,
Căci lepra cu urgie
Se mişcă pas la pas:
Prin târguri şi prin sate,
Cu ape 'nveninate,
Ea ţările răzbate,
Puţin i-a mai rămas!

Priviţi-o cum pătrunde
In turnurile, unde
De-abia se mai ascunde
Seniorul tremurând:
Bordeiul şi palatul,
Săracul şi bogatul,
Opinca şi 'mpăratul
O vor simţi pe rând!

Atunci din voi oricare
Va fi uşor în stare
Şi el s'ajungă mare,
Căci lepra-i chiar pe tron!

Şi iată din nemică
Bubosul se rădică
Marchese ori vlădică,
Sau cel puţin baron!

Şi nu visează nime,
C'o nouă nobilime
Se urcă la 'nălţime
Pe feudalul car!
O bubă moştenită,
De secoli învechită,
E cea mai strălucită:
Lepros ereditar!

In urmă, se 'nţelege,
Veţi născoci o lege
Că nimeni nu s'alege
De nu va fi bubos:
Căci este cu dreptate,
Ca prin majoritate
Rotund să meargă toate
Sub cerul luminos!

O goană 'nverşunată
Se va porni pe dată
In lumea cea curată
Pe bietul nesupus,
Ce nu vrea să 'nţeleagă,
Că trebue o plagă
Să fie ţara 'ntreagă,
Când buba şade sus!

Printr'un decret se schimbă
Orice idee strâmbă,
Scoţându-se din limbă
Că lepra e un rău;

Şi după chip şi seamă,
Pe pânză şi pe-aramă,
Veţi face fără teamă
Bubos pe Dumnezeu!...

III

Poporul înconjoară pădurea fără veste
Şi-i pune foc:
Leproşii pân' la unul, bărbaţi, copii, neveste,
Au ars pe loc.

Memoria lor însă pe-o lespede funebră
De-atunci s'a scris,
Pe care se citeşte: «Creştini, fugiţi de lepră
Ca de-un abis!»

De câtva timp încoace, furtuna pe morminte
Cutreerând,
Se sbuciumă a şterge bătrânele cuvinte,
Străbunul gând.

De lene uită lumea ispitele-i antice,
Şi iar la sfat
Se grămădesc buboşii, visând să se ridice —
Pân' la Palat!...

1869

SĂRĂCIA

Sărăcia cea flămândă
Ca puşcaşul stă la pândă,
Cu cocoşul rădicat:
Dintr'un deget o mişcare,
Glonţul sboară cu turbare
Şi vânatul a picat!

Munca tare, munca deasă,
Numai dânsa nu mă lasă
Sbuciumându-mă să pier:
Tocmai astfel altădată
O cămaşă ferecată
Apăra pe-un cavaler!

Dar junia mea, o Doamne,
Face loc sbârcitei toamne:
Bătrâneţele-au sosit!
Zile reci şi fără soare,
Ca un negru şir de cioare
Pe cadavrul părăsit!

Munca geme şi suspină
Şi se roagă la odină, —
Invalid neputincios,

Care după lungi campanii,
Când apar din nou duşmanii,
Fără voie cade jos!

In zadar ca mai 'nainte
Imi asvârl trudita minte
Colo 'n sferele de sus:
Ea se 'nalţă o bucată
Şi s'afundă desperată,
Ca lumina în apus!

Totuşi surdă de durere,
Lumea strigă, lumea cere,
Lumea strânge birul ei!
Dându-i spirit pentru pâine,
Ea-ţi dă oase ca la câine:
Schimb de cărnuri şi idei!

Şi de ţi-a secat izvorul,
Te turteşte cu piciorul,
Scuipă ca 'ntr'o cârpă rea;
Căci pe lume n'o atinge
Că fitilul, ce se stinge,
Ars-au numai pentru ea!...

Sărăcia cea flămândă
Stă ca un puşcaş la pândă,
Cu cocoşul rădicat:
Dintr'un deget o mişcare,
Glonţul sboară cu turbare
Şi vânatul a picat!...

1870

VORNICUL IANCU MOŢOC

BALADĂ DIN SECOLUL XVI

Răsturnător în curs de douăzeci de ani, vornicul Iancu Moţoc alungă pe Alexandru Vodă şi aduce în locu-i un străin din Germania; dar mai la urmă dând jos şi pe acesta, pentru a pune pe tron o nouă creatură, poporul nu-l mai ascultă, ci primeşte înapoi pe gonitul Alexandru. Vornicul fuge în Polonia, unde însă, după stăruinţa Porţii Otomane, piere descapitat în capitala Galiţiei. Testamentul acestei triste celebrităţi se află până astăzi la Lemberg, în Tabula Municipală, Liber Testamentorum, t. 2, ab anno 1544 ad 1578, p. 225.

La cetatea Leov, în ţara leşească,
Va tăia călăul pe-un Român fugar:
Curge tot poporul, lacom s'o privească —
Lacom s'o privească, că-i un lucru rar.

Solul din Moldova, trimis ca să ceară
Marfa cumpărată: capul cel tăiat,
Stă cu nerăbdare mai curând să piară —
Mai curând să piară omul vinovat.

Mií şi mii de glasuri se pornesc deodată,
Ca şi când oraşul izbucnea de foc:
Vine! vine! vine! şi 'nsfârşit s'arată —
Şi 'nsfârşit s'arată vornicul Moţoc.

Dânsul alungase pe trei Domni din ţară,
Dând apoi cununa unui venetic,
Care 'n holda noastră, ne'mblânzită fiară —
Ne'mblânzită fiară, nu cruţa nimic.

Invăţat boierul să sufle şi 'ndată
A trânti pe-un Vodă, fie bun sau rău,
Cugeta să-şi spele fapta-i cea spurcată —
Fapta-i cea spurcată: Neamţul nătărău.

Dar sătul Românul, mai crescut la minte,
Tot mereu să 'ndure baterea de joc,
Nu-l mai amăgeşte, meşter la cuvinte —
Meşter la cuvinte, agerul Moţoc.

Cel ce 'nstrăinase ţara prin domnie
In străinătate cată ajutor;
Insă chiar străinii sfarmă cu urgie —
Sfarmă cu urgie pe ciocoiul lor.

« Iancule! — îi zice solul din Suceava, —
« Vezi tu cum păţeşte cel necredincios?
« Astfel toţi să moară, cine cuteza-va —
« Cine cuteza-va să dea Domnii jos! »

« — Minţi, lingău de câne, gata să iubească,
« Fie chiar murdară, palma de stăpân!
« Mulţi tirani zdrobit-au şi-o să mai zdrobească...
« Şi-o să mai zdrobească puiul de Român.

« Nu-i aci blăstemul ce mă urmăreşte;
« Vai, cu mult mai groaznic e păcatul meu!
« Moartea cea mai cruntă nu mă pedepseşte —
« Nu mă pedepseşte îndestul de greu!

« Când Românul nostru e croit să fie
« Ramură domnească, viţă de 'mpărat,
« Eu, nesocotitul, printr'o nebunie —
« Printr'o nebunie, Domn străin i-am dat!... »

Gâdea mişcă barda. Cârca se despică.
Ceafa după trepte zuruind cădea...
Astăzi este timpul ca lumea să zică —
Ca lumea să zică: aşa-i trebuia!...

1870

ŞTEFAN ŞI RADU

CÂNTEC BĂRBĂTESC

(1474)

Bate toba la Craiova
Şi s'aude la Moldova
Zicătoare oltenească

I

Ştefan cel Mare,
Acela care
Pereche n'are
Sub sântul soare,
Duce o ceată
Moldovenească
In loc de plată
Să-şi dobândească
Pradă bogată
Şi voinicească.

Radu cel Mare,
Acela care
Pereche n'are
Sub sântul soare,
I-a pus în cale,
Păzind moşia,
In deal şi 'n vale
Câtu-i câmpia,
Cetele sale
Din Muntenia...

Mare-i şi-i mare
Din ei oricare
Şi seamăn n'are
Sub sântul soare;
Dar din păcate,
Doi fii d'un tată
Meniţi a bate
Lifta spurcată,
Frate cu frate
Stau să se bată...

II

Ştefan Vodă pleacă 'n sbor
Pe cea iarbă de mohor
De 'naintea oştilor,
Pân' ce iată că 'ntâlneşte,
Intâlneşte şi chiteşte,
Şi chiteşte vitejeşte
C'un stejar de buzdugan
Pe cel Radu, Domn Muntean;
Şi-l chiteşte, mări drept
Lângă inimă în piept:
Parcă fulgeră şi tună,
Sună greu şi greu răsună!

Radul stă nevătămat,
Căci la sân mi-i înfăşat
Cu pieptarul fermecat;
Buzduganul sare 'n vânt,
Apoi cade la pământ,
Iar pe locul ce cădea,
Pământul se deschidea,
Şi 'n gâtleju-i destupat,
Cu năvală au intrat,
Supt o negură de prav,
Buzduganul cel grozav!

Radu Vodă, mânios,
Işi aduce mâna jos,
Şi când o rădică sus
Cea măciucă s'a şi dus,
Despărţindu-se de mână
Ca un trunchiu din rădăcină:
Dar nu merge butuceşte,
Ci străbate vultureşte,
Pân' ce iată c'a găsit
Pe cel Ştefan, Domn vestit,
Fără teamă, fără frică,
Fără grijă de nimică,
Numai de Tatăl cel sânt
Ce-i în cer şi pe pământ!

Ştefan Vodă, cum vedea,
Iute paloşul scotea,
Şi de fieru-i oţelit,
Pe unde-i mai ascuţit,
Măciuca s'a poticnit;
    Ş'apoi iată
    Că d'o dată
Dintr'o singură bucată
Două ţăndări se făcea,
Una 'n dreapta se ducea,
Alta 'n stânga rătăcea,
Şi pe locul ce cădea
Toate 'n ţărnă le trântea
Şi 'n pământ se mistuia!

Vezi că cine-i puiu de zmeu,
Fie greul cât de greu,
Mi-l ajută Dumnezeu;
Şi când doi Români se bat,
Nu-i nici unul mai bărbat!

III

Pe cel pisc, pierdut în nor,
Sta un şoim nemuritor,
Care-şi aducea aminte
Multe zile de'nainte
Căci trei veacuri au trecut
De când mă-sa l-a făcut
    Şi de-atunci
    Pe munţi şi 'n lunci
Fost-au iarnă, fost-au vară,
Dar el tot trăia în ţară,
Fost-au vânturi, fost-au ploi,
Dar el tot şedea la noi.

Agerul şoiman bătrân,
Frate neamului român,
Se uită de sus cu jale
La cei doi voinici din vale,
Şi-şi grăia în graiul său:
Când eram mai tânăr eu
    Moldovenii
    Şi Muntenii,
    Ardeleni
    Şi Bănăţeni
Incă nu erau pe lume,
Toţi purtând un singur nume...
Dare-ar Domnul să mai dea
Iar aşa să-i pociu vedea!

Ştefan Vodă năzdrăvan
Auzea pe cel şoiman:
Auzea frate pe frate;
Şi dând arma după spate,
Zice: Radule fărtate,
Nu-i cu cale a ne bate!

A ne bate nu-i cu cale,
Că şoimanii plâng de jale!
Arz'o focul duşmănie,
Să rămâi tu la Domnie
Şi-mi dă fiica-ţi de soţie:
Cu Domnia-ţi n'am ce face,
Dar Domniţa mult îmi place!

— Taci, Ştefane bărbărie,
Pe Maria n'o dau ţie.

— Nu fii câine, Radule,
Radule fărtatule!
Ţi-am mai zis o dată, măi,
Tu 'n Domnie să-ţi rămâi:
Decât ţară dela tine,
Iau mai bine
Ţări vecine
Dela limbile străine,
Dar nevastă vreau de-o viţă:
Porumbel şi porumbiţă!
Dă-mi-o dară să mi-o dai,
Că de nu, amar şi vai:
Şoimii plâng; corbii vor ride
Intre noi de ne-om ucide!

— Taci, Ştefane bărbărie!
De-ar mai fi orice să fie,
Pe Maria n'o dau ţie,
Iar de-ţi trebue pământeancă,
Ia-ţi muiere Moldoveancă!

— Lasă gluma, Radule,
Radule, turbatule!
Până-i treaba la cuvânt,
Zicu-ţi eu cuvântul sfânt:

Să rămâi tu la Domnie
Şi-mi dă fiica-ţi de soţie
Căci simţesc un aprig dor,
Dor de falnic viitor,
Ca să-mi facă ea fecior,
Fecior mie,
Nepot ţie,
La doi Domni o seminţie,
Bun la sfat şi bun la mână,
Fire neaoşă română
Din vulturul muntenesc
Cu zimbrul moldovenesc;
Şi de-i vrea tu, de nu-i vrea,
Eu mă jur c'o fi a mea!...

IV

Lumea-i lume; vremea trece.
Iat'o lună, iată zece,
Iată c'a trecut un an.

La Suceava-i bucurie
C'a făcut Doamna Marie
A făcut un băietan.

Crească mândru cât e bradul,
Că-i nepot lui Vodă Radul
Şi-i fecior al lui Ştefan!

1870

DORUL

I

Privind tăcuta undă,
Pe gânduri am rămas:
Cât este de profundă
La fiecare pas;
Şi totuşi izvoreşte
Din depărtate văi,
Apoi se risipeşte
Prin mii şi mii de căi!

Asemenea-i şi dorul
In pieptul meu sădit:
E depărtat izvorul,
Din care mi-a venit,
Şi în multe lumi străine
Cărările-i s'ascund,
Dar revărsat în mine
Cât este de profund!

II

Când razele de soare,
Cătând iubirea jos,
Pe 'mbalsamata floare

Aruncă voluptos
Lumină şi căldură,
Eu mă gândesc uimit
Că ele străbătură
Un spaţiu nefinit!

Şi dorul meu îşi are
Un soare născător;
Un cer fără hotare
Străbate şi-al meu dor;
Dar prin întunecime,
Pe drumu-i răcoros,
El vine din nălţime
Şi cald şi luminos!

III

O rază diafană
Şi undele de-azur,
De nor şi buruiană
Lovindu-se 'mprejur,
O sferă 'nveninată
Infruntă ne'ncetat,
Dar flacăra-i curată
Şi valul e curat!

Aşa-i şi doru 'n lume!
In negură şi spin,
Menite să-l sugrume,
Rămâne tot senin;
Nu simte şi n'aude
Sarcasmul trivial:
Ispitele-i sunt crude —
Şi-i pur ca un cristal!

1870

LUNTREA

Şi râde, şi plânge, şi 'ntocmai ca luntrea uşoară,
Plutind printre valuri
Departe de maluri
Se sbuciumă inima mea.

Când luntrea, o Doamne, se 'nalţă şi iar se coboară,
Ajunge odată
Mereu legănată
Doritul liman a vedea.

Şi eu am o ţintă, dar timpul ce fuge şi sboară
Lăsa-mă-va oare
Pe căi mişcătoare
S'ajung şovăind pân' la ea?

Când luntrei se 'ntâmplă că groaznicul vânt o doboară,
Cui pasă să ştie
In lumea cea vie:
Cu ce şi 'ncotro se ducea?

Şi 'n mine s'ascunde ferită de toţi o comoară:
D'a fi să se 'nnece
In unda cea rece,
Mài bine, ah, nu se năştea!

Şi râde, şi plânge, şi 'ntocmai ca luntrea uşoară,
Departe de maluri
Plutind printre valuri
Se sbuciumă inima mea!

1870

MUNTELE ŞI VALEA

Nebun, nebun de mii de ori
Acel ce cată grâu şi flori
Pe munţii rătăciţi în nori:
Sunt tari, sunt nalţi, sunt de granit,
Dar fruntea lor cea triumfală
Abia rodeşte cu sfială
Un muşchiu mărunt şi otrăvit.

Priviţi, priviţi aceste văi,
De râuleţe şi de căi,
De busuioace şi de clăi
Brăzdate ca un curcubeu:
Se scaldă struguru 'n lumină,
Şi iese mierea din albină,
Şi totu-i plin de Dumnezeu!

Nu sus, nu sus la cei avuţi,
In norii fumului pierduţi,
Se nasc fecundele virtuţi:
Poporul ce suspină jos
E singur valea roditoare,
In care creşte grâu şi floare,
Bun şi frumos!...

1870

FRUNZELE

Ut sylvae foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt....

Horatius

Bubue furtuna,
Una câte una
Frunzele răpite
Cad şi rătăcesc:

Arborul suspină,
Insă nu se 'nchină,
Infruntând ispite
Pieptu-i bărbătesc!

Şi la primăvară
O verdeaţă iară
Mugurind îmbracă
Falnicul stejar:

Vântul urlă-geme,
Trunchiul nu se teme,
Foile când pleacă —
Altele răsar!

Arboru-i ideia,
Frunzele-s aceia
Ce 'nviază ţara
Şi-o ridică sus:

Când furtuna muge
Şi fricosul fuge,
Alţii iau povara
Celor ce s'au dus!

1871

FEMEIA CU CĂŢELUL

(FABULĂ)

Mi-a venit azi o ideie,
Văzând pe pod o femeie,
Intocmai ca ţara mea,
Vai de mine şi de ea!

Un copilaş, ca o floare
Ce 'mboboceşte la soare,
Abia păşea pe picioare,
Mergând singurel pe pod,
Mereu izbit de norod
Şi făr' ajutor de nime
Croindu-şi drum prin mulţime,
Căci mă-sa, muiere rea,
In braţe la sân ţinea
O spurcată de căţea,
Indopând-o tot cu pâne
De-ţi părea mamă de câne, —
Pân' ce pruncuţul sărman
A căzut pe-un bolovan
Şi-a spart ceafa mititelul,
Rămânând numai — căţelul!

Ţara mea astăzi ori mâni
Tot asemenea o pate,

Uitând fiii săi Români
Pentru fel de fel de câni,
Aduşi din străinătate...

Păcate!

1871

CÂNII ŞI LUPII

(FABULĂ)

> **Toată deosebirea de organism între lup şi câne se mărgineşte în coadă.**
>
> *Duponchel*

Un câne plin de fală,
Numit Buffon,
Celebru liberton,
Scriind istoria ce-i zice naturală
Din cartea lui Biuffon,
Făcuse o 'ntrunire de cânime,
Dulăi, prepelicari, zăvozi,
Mai toţi nerozi,
Şi le grăi din înălţime:

« Câni
« Citadini!
« Voi să vă dau un sfat,
« Ca om de stat.
« Să ştergem urmele de barbarie,
« De care mi-e ruşine mie,
« Căci sunt civilizat.
« Netoleranţa ruginită,
« Moştenită
« Din timpii primitivi,
« Vă face exclusivi,

« Uitând că lumea-i azi cosmopolită.
« In secolul acesta liberal
« Nu trebue şi nu se poate
« A nu primi pe lupi la drepturile toate,
« Căci după codul natural
« Numit zoologie
« Se ştie
« C'aceşti jupâni
« Şi ei sunt tot un fel de câni,
« Cu noi de-o singură tulpină:
« Familia canină,
« Având strămoş pe mopsul cel scăpat
« In zile de potop
« Făcând un hop
« In Ararat!... ».

Senzaţiune mare
In lătrătoarea adunare!
Căţeii mai ales
Din spirit de progres
Se distingeau prin gălăgie,
Chemând pe lupi la hora de frăţie.
Un câne ciobănesc atunci a zis:
« Frumos e 'n teorie
« Şi 'n vis;
« Dar vă poftesc la stâni,
« Ca să vedeţi voi armonie
« De lupi şi câni! »

O fabulă pentru Români,
Cam înrudită
Cu *chestia israelită!*

1872

VIERSUL

Homer cânta mânia divinului Achile
Şi Dante Tartarul cânta:
Poetul, când se naşte în amărîte zile,
Amar şi el ca lumea, nu cântă pe copile,
Nici cupa bacchanală nu-l poate îmbăta!

Şi eu câte o dată smulg harpa din tăcere,
Când sparge Muza pieptul meu,
Căci inima zdrobită răsună prin cădere
Şi saltă disperată în spasmuri de durere,
Scoţând din agonie un ţipăt scurt şi greu;

O poezie neagră, o poezie dură,
O poezie de granit,
Mişcată de teroare şi palpitând de ură,
Ca vocea răguşită pe patul de tortură,
Când o silabă spune un chin nemărginit!

Ar fi o ironie să cânt eu flori şi stele
In veacul nostru pe pământ,
Când ele sunt o larvă, grimată cu văpsele,
Iar adevărul geme tempeste şi resbele,
Blăstem, urgie, neguri, pucioasă şi mormânt!

Lăsaţi pedestrei proze minciuna curtezană!
Al cântului entuziasm

Respinge veselia spoită şi vicleană,
Când totul împrejuru-i printr'o imensă rană
Exală din cangrenă un colosal miasm!

Homer cânta mânia divinului Achille
Şi Dante Tartarul cânta:
Poetul, când se naşte în amărîte zile,
Amar şi el ca lumea, nu cântă pe copile,
Nici cupa bacchanală nu-l poate îmbăta!

1872

OVIDIU LA GURILE DUNĂRII

TRISTIA, lib. III, eleg. 10

De-ar fi să-şi mai aducă aminte de Nasone
In Roma vreo fiinţă, şi dacă fără mine
A mai rămas acolo ceva din al meu nume,
Să ştie dar că 'n ţara, în care-al mării luciu
In veci nu se 'ntâlneşte cu zodia 'nstelată,
Aici îmi duc eu traiul în sânul barbariei,
Cu fiarele sarmate, cu Bessii şi cu Geţii,
Nedemni a le răspunde un echo 'n versul meu!

Cât mai adia vântul răcoritor al verii,
Aveam un zid de valuri, prin care ne scuteşte
De cruda lor năvală curgând la mijloc Istrul;
Vai însă când soseşte posomorîta iarnă
Rânjind grozava-i buză, şi când începe gleba
A cărunţi cu 'ncetul sub marmora de ger!

Şi crivăţul porneşte, şi neaua umple nordul,
Şi cade, cade, cade: nici soarele, nici ploaia
N'o mai topesc acuma, căci frigul o 'mpietreşte;
Şi până să disparā un strat, s'aşterne altul,
Şi-adesea 'n aste cuiburi de gheţuri îndesate
Priveşti într'o grămadă zăpezi din două ierni!

Şi-atâta-i de cumplită furtuna deslănţată
Incât răpeşte case, ducându-le departe,
Şi turnuri maiestoase în praf le risipeşte;
Şi zguduit atuncea în temelie polul,
De spaimă se 'nfioară sălbatecele ginţi!

Şi barbarul îmbracă nădragi şi piei informe,
Cât din a lui făptură de-abia se văd obrajii,
Dar până şi prin blană dă gerul în putere;
Şi pulberea de ghiaţă pe barbă scânteiază;
Şi te coprinde groaza, când sloiuri cristaline
Se 'nchiagă printre plete şi se ciocnesc cu freamăt
L'a capului mişcare; şi 'n vas înghiaţă vinul
De-l scoţi în bolovane păstrând figura oalei,
Şi 'n loc a soarbe spumă, mănânci bucăţi de vin!

Să mai descriu eu oare, cum râurile toate
In poduri le preface suflarea cruntei ierne,
Şi-atunci din oboseală c'un strop de apă vie
De vrei să-ţi stâmperi setea, spargi întărita ghiaţă
Săpând adânc o groapă căscată ca un lac!

Chiar uriaşul Istru, pe care nu-l întrece
A Nilului lărgime, acuma se sbârceşte
Sub viscolii de crivăţ, şi-albastrele-i talazuri
Se fac o scoarţă tare, şi pe furiş sub dânsa
Se scurge 'n toiul mării prin cele multe guri!

Şi p'unde mai deunăzi plutea corăbierul,
S'alunecă piciorul săltând fără sfială;
Şi-a calului copită izbeşte cu răsunet
In lespezi făurite din colosale valuri;
Şi boii fără frică pe-această nouă punte,
Sub care stau închise prăpăstii desfundate,
Alene trag căruţa nomadului Sarmat!

De necrezut, şi totuşi eu am văzut chiar marea,
Chiar marea 'ncătuşată de-un bloc imens de ghiaţă:
Tăcută, neclintită sub ţeasta-i lunecoasă;
Şi n'o văzusem numai, dar am umblat eu singur
Pe creştete marine călcând ca pe ţărână...
De-aveai şi tu a trece asemeni mări, Leandre,
Nu te 'nghiţea 'n vâlvoarea-i un mai îngust abis!

Respins de ger, delfinul tot în deşert se 'ncearcă
In aer să tresalte pe-a mării suprafaţă;
Şi vântul dela crivăţ, trântindu-se cu sgomot,
Turbează făr' să poată un val din loc să mişte;
Şi vasele, ca 'n cercuri de marmoră coprinse
De ghiaţa ce le 'ncinge, stau ţepene: vâslaşul
Talazurile dure azi nu le mai despică;
Şi 'n unda degerată, cu capete afară
Vezi peştii ce se 'ncrustă, şi unii mai trăiesc!

Atuncea dar când Pontul şi Dunărea spumândă
De iarnă 'mbrăţişate prin pieliţă de ghiaţă,
P'a Istrului lucioasă şi măturată cale
Călări pe cai sălbateci vrăjmaşii vin încoace,
Vestind a lor sosire săgeţile ce sboară,
Şi rămânând drept urmă pământul despuiat!

Ţăranii fug departe, lăsând câmpia pradă,
Şi barbarul răpeşte puţina-i avuţie,
Tot ce putu să strângă săteanul prin sudoare:
Şi carele, şi turme, şi sărăcia toată!
Apoi pe robi îi leagă cu mâinile la spate...
Se duc, se duc sărmanii, privind cu desperare
In urma lor ogoare ce n'o să le mai vază
Şi focul ce se 'nalţă din şubrede colibe;
Căci barbarul aprinde, doboară, mistueşte
Tot ce nu poate duce, tot ce nu vrea să ducă,

Şi stoluri de victime sucumbă sub săgeata-i
In vârf încârligată, al cărei fier supsese
Din ierburi ucigaşe un suc înveninat!

Aci şi 'n timp de pace războiul te 'ngrozeşte;
De nu mai vezi pe barbari, e spaima ce ţi-o lasă;
Şi nimeni nu cutează pe câmp să tragă brazde;
Şi ţarină uitată rămâne sterp pământul;
Nici desfătatul strugur nu creşte 'n umbra viţei;
Nici fierbe mustul dulce în 'naltele basinuri;
Un pom nu se zăreşte, pe care ca 'n vechime
Să scrie un Aconţiu cuvinte de iubire;
Pustie, tristă, nudă, nici arbore, nici frunză...
Fugi, fugi de-această ţară, tu omule ferice!
Şi totuşi din întreaga nemărginită lume
Aice, ah! aice osânda m'a trămis!

1872

DARUL DUNĂRII

DIN OVIDIU, PONTICE, III, 8

M'am tot gândit, amice, din dunăreana ţară
Ce ţi-aş putea eu oare la Roma să trămit?
E căutat argintul, sau aurul mai bine,
Dar a-l primi nu-ţi place, deprins mereu a da;
Şi-apoi în aste locuri nici s'au visat comoare,
Abia putând o brazdă să tragă bietul plug!

Pe-al tău vestmânt adesea purpura străluceşte:
Purpură strălucită aş vrea eu să-ţi ofer;
Dar turmele sarmate dau lână grosolană
Şi n'ar putea s'o pingă o labă de Sarmat;
Nici fetele nu ţese, ci macină la grâne
Sau umblă după apă cu doniţa pe cap!

Aice blânda viţă a strugurului dulce
Nu se 'mpleteşte verde în jurul unui ulm,
Nici arborul nu-şi pleacă mlădiţele 'ncărcate
De fructe pârguite sub luminosul cer:
Pelinul singur numai inform îmbracă şesul
Şi nu rodeşte câmpul decât amărăciuni!

Pe 'ntregul ţărm sinistru al mării furtunoase
Cătând o suvenire şi negăsind nimic,
Din crudul meu exiliu eu îţi trămit o tolbă,

Pe care-am îndesat-o cu scitice săgeţi,
Dorindu-ţi ca vrăjmaşii ce-i fi având să cază
Toţi unul câte unul sub otrăvitul fier!

In aste văgăune sălbatece şi dure
Săgeata 'nveninată e singurul condei,
Ce scrie 'n vastul spaţiu poeme sângeroase,
Având în loc de versuri cadavre puse 'n şir!
Resbelul în turbare e Muza dunăreană:
Cu fruntea descreţită primeşte darul meu!

1872

CIOCÂRLIA

Se duce ciocârlia spre ţări mai fericite,
Lăsând mâhnita iarnă cu viscole şi ger...
Plăpânda melodie, poete 'mbătrânite,
Cu 'ncetul se retrage ş'iluziile pier!

Natura cărunţită şi-acuma tot mai cată
Pe blânda cântătoare cu cântecu-i pierdut!
Nu mai spera, poete, în inima-ţi sfărmată
Să redeştepţi avântul doritului trecut!

Se duce ciocârlia să cânte 'n depărtare,
Acolo unde vara mai poate străluci...
Ce mai aştepţi, poete? E ziua de plecare!
Vei mai cânta odată... dar numai nu aici!

MATER DOLOROSA

Eşti Dumnezeu, Isuse, şi mântueşti o lume
Prin moartea-Ţi născătoare de noile idei;
Dar mamă e Maria... ce-i pasă unei mume
De lume şi ne lume, când piere fiul ei?

Tu mori, Cel făr' de moarte, căci alte cruci Te chiamă
In alte lumi, d'a rândul, pe buni a-i mângâia.
Eşti Dumnezeu, Isuse; Maria însă-i mamă:
Piroane, ea le simte; oţet, îl soarbe ea!

Ş'aleargă rătăcită, turnând Fecioara sfântă
Mărgăritari de lacrimi pe calea lui Isus;
Şi plânsul nu-i mai seacă, ci-ţi pare că s'avântă
S'avântă 'naripată spre sferele de sus.

Ţăranul povesteşte — a lui e poezia! —
Că din acele lacrămi albina s'a născut:
Amar i-e acul; mierea-i e dulce ca Maria;
Şi tot pen flori colindă, cătând pe cel pierdut...

1888

ALB ŞI NEGRU

Blânda toamnă dunăreană, desmierdându-ne, s'a dus,
Totu-i alb şi-i rece totul: jos, omătul; bruma, sus.
Moartă-i lumea cea albită, peste care, fără faţă,
Fără nori şi fără soare, greu atârnă alba ceaţă.

Şerpueşte 'n aer fumul şi se 'ntinde alburiu
Din colibe, troienite ca sicriu lângă sicriu.
In zădar privirea-ţi cată negre benghiuri în albeaţă!
Până' şi umbrele sânt albe pe cea marmură de ghiaţă!

Insă iată, ca şireaguri de călugări în sobor,
Văz ceva negrind în zare: ciorile pe şes cobor
Şi de spânul chip al iernii, vesel croncănind, s'agaţă...
Mult mai drag mi-e viul negru decât albul fără vieaţă!

1888

MULTIPLICAMINI

BALADĂ BURGHEZĂ

Hagi Tudose, vechi zaraf,
Şi-a logodit acum pe fata;
Căci, de! era fătoiul gata,
Ş'o cere coşcogea un graf.

Poveştile băbeşti ne spun
C'a fost, în vremea cea bătrână,
Un dafin ce 'nchidea pe-o zână:
Era un Wèrtheim, dară, mai bun.

Din Wèrtheim dară, tremurând
Şi 'ncet, Hagi Tudose scoate —
Nu pe vr'o zână, ci — bancnoate
Şi le desfăşură pe rând.

Apelpesit şi ahtiat,
Le 'nhaţă graful cu toptanul.
Ce-i mai rămâne? Deci la anul
Contesa naşte un băiat.

De bucurie nu mai pot
Cel vrednic tată şi cea mamă;
Hagi Tudose, mai cu samă,
E chiar nebun după nepot.

In sus, în jos, ca zăpăcit,
Nepotul! şi mereu nepotul!
Tejgheaua şi-a uitat cu totul
Hagi Tudose cel sgârcit.

Nu-i vorbă, fata şi-o iubea,
Dar pe nepot... he, altă treabă!
Mirată, fie-sa-l întreabă:
De ce nu-i astfel şi cu ea?

— « De ce? mai ştiu eu... cum, să-ţi zic?
« La catastih, negustoreşte,
« O văd că nu se potriveşte:
« Tu mare eşti, el este mic.

« Apoi... apoi... » — Tăcu apoi.
De unde tocmai el să ştie
Probleme din psihologie?
Şi stă, privind la amândoi.

— « El mic, ea mare; la cântar
« Fireşte-i mai uşor nepotul;
« Mai scurt, de-i măsura cu cotul,
« Il poţi băga într'un sertar.

« Il poţi băga într'un sertar;
« Şi dacă-i mic, iar dânsa-i mare,
« E şi mai eften, prin urmare... »
Se 'ncurcă bietul tejghetar.

Sudori pe fruntea-i curg şiroi
Simţindu-şi minţile mufluze,
Abia mai mişcă trist din buze
Şi stă, privind la amândoi.

Intr'un târziu, ieşind din hal,
El lasă inima-i să zică:
— « Mai dulce-i camăta, chiar mică,
« Decât un mare capital.

« De 'ntâi un ghem, apoi un vraf,
« Ş'atunci dobânda mai sporeşte... »

Un strănepot de-acu 'l doreşte
Hagi Tudose, vechi zaraf.

1888

AŞTEPTÂND

Din două aripi un avânt,
Din două sonuri un cuvânt,
Din rapsodii o epopee,

Oriunde aş fi, oriunde-i ea,
Noi pururea vom scânteia
Ca una singură idee!

I

Sunt trist, şi trist sunt totdeauna.
De când...? de ce să spui de când?
O ştie soarele şi luna
De-atunci privindu-mă pe rând!

Sunt trist; nu-mi cereţi veselie,
Lăsaţi-mă să plâng mereu.
A râde eu? ce ironie!
Ce râs grozav a râde eu!

Sunt trist; şi lacrima fierbinte,
Din geană-mi veşnic picurând,
Mi-aduce singură aminte
C'am fost eu vesel oarecând!

II

Un şir de ani, tu rândunică,
Pe vară te 'ntorceai la noi.
Eu revedeam pe-a mea Lilică:
Eram o lume amândoi!

Plecai la iarnă; eu aice,
Ca ursu 'n vizuina sa,
Trăiam dormind; dormeam ferice:
Dormind eu te puteam visa!

In vis iernatec, numai vară
Visam mereu; apoi deştept,
Re'ntoarsă, te primeam eu iară,
Cu flori şi frunze, pe-al meu piept!

Tu ai murit; şi totu-i rece,
Şi totu-i iarnă fără vis;
Dar iată-iată Moartea trece
In sboru-i către paradis...

Aşteaptă-mă, o! rândunică;
Pe vară ducu-mă la voi
Să-mi mai revăd pe a mea Lilică:
Să fim o lume amândoi!

III

Din vierme fluturul se naşte
Şi tu din mine te-ai născut:
Tu — floare vesel sburătoare,
Eu — nu ştiu ce mâhnit şi slut!

De pe 'nălţimi nemărginite
Pogoară-te la tatăl tău:
Să te mai văd; ş'apoi, voioasă,
Te-i duce iar la Dumnezeu!

De m'ai iubit a miia parte
Din cât eu veşnic te iubesc,
Pe-o clipă numai lasă raiul
Şi vino 'n sânul părintesc;

Sau, ca o stea cu mii de raze
Intinde o rază prin eter
Până la mine să străbată:
Un capăt jos şi altu 'n cer!

Desmoştenit de vieaţa vieţii,
De vrei un pic să mai învii
Pe negrul jalnicul tău tată,
De ce nu vii? de ce nu vii?

De o fi acòlo, 'n cea lume
Vr'o piedecă a crudei sorţi,
Oprind pe îngeri să mai vie
La cei ce, vai! nu-s încă morţi;

De-o fi, ei bine! cu al tău zâmbet
La Dumnezeu te 'nalţă drept:
Zâmbeşte-i cum zâmbeai tu mie,
Ş'o să te lase... eu te-aştept!

Tu — floare vesel sburătoare,
Eu — nu ştiu ce mâhnit şi slut:
Din vierme fluturul se naşte
Şi tu din mine te-ai născut!

IV

Şi nevăzută, ea-mi răspunde:
— Nu pot veni, dar sânt;
Fii mângâiat!...
— Eşti unde?... unde?

— Nu mă căta 'n mormânt!
Intr'însul vei găsi o haină,
Pe mine nu. Mi-e greu
Să-ţi desvălesc a morţii taină;

Şi de-aş putea, nu vreu!
Nu vreu, căci trebue-a ta cruce
Până 'n sfârşit s'o duci:
Să suferi!...

— Numai de m'aş duce,
Rădic şi mii de cruci!
Să ştiu că 'n cele lumi senine
Iar ne-om mai revedea...
De nu-mi răspunzi, ah! altul cine
Vre un răspuns să-mi dea?
Intreb pe filosofi de-a-rândul,
Intreb...

— Nu-i întreba!
Ei toarnă şi răstoarnă gândul,
Dar inimile — ba!
Cărarea vieţii viitoare
De vrei s'o nemereşti,
Vei şti răbda; ş'oricât te doare,
Să crezi şi să iubeşti!
Tu vei putea să 'nvingi ispita,
Căci doar eşti tat'al meu!
A crede şi-a iubi, atâta
Ne cere Dumnezeu...

V

Cu groază cugetam la moarte
Când tu erai în faţa mea:
«Ce neagră, ce cumplită soartă
«Să mor lăsând aci pe ea»!

Tu nu mai eşti: murit-au toate!
De atunci eu mă gândesc mereu:
«Ce dulce vis, ce voluptate,
«Când ea muri, să mor şi eu!»

VI

Câţi ucigaşi ce lumea-i osândeşte!
De ce un osândit nu se găseşte
Pe care eu să-l binecuvântez?
Lovească-mă curând oricum îi place,
Dar numai fără greş: un glonţ, şi pace! —
Atâta mai visez!

Averea-mi s'o răpească el nu poate,
Căci colo 'n cer sunt ale mele toate,
Şi pe pământ — orfan eu am rămas;
D'aceea, ah! tot rog să se găsească
O mână de-ucigaş prietenească,
La care să mă las.

Ea m'a uitat, a morţii dulcea zină,
Ea după care ne 'ncetat suspină
Şi geme sufletu-mi, ca Prometeu;
Un suflet ce se sbuciumă şi ţipă,
Dar care 'n veci nu s'a 'ndoit o clipă
C'aşa vrea Dumnezeu!

Ar fi uşor printr'o mişcare-a mânii
Să-mi sdrumec ţeasta, să-mi sdrobesc plămânii,
Sau un pahar cu-otravă să-mi închin;
Dar a fugi, oricum, e mişelie:
Ostaşul cade mândru 'n bătălie
De-i moartea prin Destin.

VII

Când vrei să mori, la doftori aleargă mai în grabă!
A lor e să omoare: aceasta-i steaua lor.
Li-i drag să curme-o vieaţă; şi fie chiar de giabă,
Ei spintecă şi taie c'un aer zâmbitor:

Nici că simţeşti tortura! Călăi iertaţi de lege
D'a pedepsi cu moartea pe cel nevinovat,
Ei sunt în omenire mai regi decât un rege:
Regi fără nici o frică, regi făr' nici un soldat!
Un doftor, cel mai gâde, nu-i greu a mi-l alege:
Eu vi l-am arătat.

Dar el n'o să mai vie, căci printr'o vorbă numa,
Rânjind în glumă — dânsu-i acel nelegiuit! —
Imi ucisese fiica, precum ucide ciuma
Când adiază 'n treacăt spre cel nenorocit!
Nu, nu, el n'o să vie la patu-mi de durere.

Il opinteşte groaza. O, Dante! tu să-i spui
Cum Ugolin cu dinţii rupea pe Ruggieri, —
Şi dinţii mei să simtă scrâşnind în capul lui!...
Il las' să tot trăiască, dar versu-mi să-l înfiere
In veacul veacului!

VIII

Ce sănătos mi-e stârvul! Nimica nu mă doare,
Şi totuşi mor.
Fiinţa-mi de boală şi nu de vârstă moare,
Murind de dor.

Zi după zi apune şi noapte după noapte,
Şi eu tot scap;
Dar nopţi şi zile 'ntr'una aud ciudate şoapte
In piept şi 'n cap.

In orice dimineaţă, uitându-mă la mine,
Mă văd mai dus;
In fiecare seară, grozavă poftă-mi vine
Să plec în sus.

Cu cât îmi scade carnea, tinzând mereu să moară
Incet-încet,
Pe atâta cugetarea-mi s'avântă mai uşoară:
Sunt mai poet.

Vorbesc cu nevăzutul şi dânsu-mi povesteşte;
Iar eu mă mir:
De ce, când sus mi-e duhul, jos nu mă mai porneşte
La cimitir?

In cer eu sorb prin suflet întreaga veşnicie,
Ş'aci-s — nimic:
Bucata-mi pământească încape 'ntr'o cutie...
Curând un dric!

Trec somnoros prin lume, şi numai printre stele
Mai sunt deştept:
Mă duc! mă duc la tine, lumina vieţii mele,
Nu mai aştept!

IX

E sfântă a ta slovă, şi-i drept ca ea să fie
La maică-ta 'n păstrare, ca moaştele 'n altar,
Dar cât e scris de tine,
Azi mâna-mi o prescrie:
Sunt ceasuri mai senine
In negrul meu amar.

Lungi nopţi prescriu, iar ziua tiparul pironeşte
Inalta-ţi cugetare: foi după foi răsar.
Cu lacrimi şi suspine,
Când tomul se găteşte,
Mă cred mai lângă tine:
Băut-am un pahar!

Grăbesc! Mai sunt în sticlă vr'o câteva pahare.
Tom după tom, ca raze din cer, voi repezi;
Şi lumea atunci pe tine
Privească cu mirare,
Iar eu, o mărăcine,
Pe loc m'oi veştezi.

X

Aţi fost voi oare la Abrud?
Acolo-s munţii o comoară:
In piatră dă ciocanul crud,
Mai dă, mai dă a suta oară,
Tot dă sălbatecul ciocan,
Sburând scântei ca din balaur:
Se sparge bietul bolovan,
Ş'atunci din el s'alege aur.

Ce piatră tare fost-am eu!
Ani mulţi Ursita ne'mpăcată
Mă tot izbea, izbea mereu,
Pân' ce m'am spart şi eu odată;
Şi din trecutu-mi spulberat
— Un bolovan în agonie —
Gemând, în lume-am revărsat
Odorul meu de poezie!

1889

LA CASA DE NEBUNI

Tăcând c'un semn opresc trăsura,
Tăcând mă sui. Alt semn mai fac.
Plecăm făr' a deschide gura:
Birjarul, eu şi caii tac.

Căci dobitoacele cuminte
Degeaba le mai ţii un spiciu,
Când ele, fără de cuvinte,
Pricep mai repede un biciu.

Vreau să vorbesc dar cu nebunii
In falansteru'n care unii
Sunt mari poeţi şi mari tribuni.
Deci: hai la casa de nebuni!

Imi iese doftorul. — Dă-mi pace!
Cu cei mintoşi eu n'am ce face,
Ş'aş vrea pe toţi să-i pot uita:
Venit-am nu la dumneata...

*

In jurul meu se 'ntinde un petec de grădină
Cu flori şi pomi, amestec de umbră şi lumină;
Iar printre ele falnici, încet, nepăsători
Păşesc, albind ca spectri, superbii visători.

In fund, tot alb ca dânşii, salcâmul înfloreşte.
Nebun şi el, mirosu-i în vânt îl risipeşte.
Jos la tulpina-i largă, sub desu-i coveltir,
Stă neclintit un tânăr c'o faţă de martir.

Privire mai senină şi mai pătrunzătoare,
Mai multă bunătate pe-o buză zâmbitoare,
O frunte mai măreaţă, pe care cu fiori
Priveşti un cer cu raze şi totuşi plin de nori,

O faţă mai cu farmec, o faţă mai oglindă
De 'naltă cugetare şi de simţire blândă,
Şi totul gingaş, palid, electro-străveziu...
Eu n'am văzut-o 'n vieaţă şi nu pot s'o descriu.

M'apropii. Cătătura-i pe loc mă pironeşte.
Rămâi într'o uimire. El galeş mă priveşte;
Ş'un glas ce te străbate prin timbru-i feciorese
Răsună: Vii la mine. O ştiu şi te iubesc.

Când pentru 'ntâia dată
In lumea vinovată
  Al Tatălui cuvânt
S'aduc o vieaţă nouă
M'a pogorît, ca rouă
  Din stele pe pământ,

Căzui mâhnit pe pălămidă,
Căzui pe frunză cu omidă,
  Căzui pe buruieni cu spini,
Şi roua cea dumnezeiască
Din bălării făcu să crească
  Lămâi şi rodii şi măslini!

Acum pentru a doua oară
Din ceruri Tatăl mă coboară,
Căci răul bântue maí rău;
Mai rău ca oricând altădată
Icoana lumii e scăldată
De sângiuri fără Dumnezeu!

M'arăt, strigând să stângă
Văpaia cea nătângă
A groaznicului tun...
Vorbesc, şi 'ndată gloata
Mă 'mpinge la Golgoata
Şi ţipă că-s nebun!

Aştept Caiafii să m'apuce,
Aştept să 'nfigă iar pe cruce,
Să 'ndoape cu oţet pe Crist.
Prin chin solia-mi se 'mplineşte
Prin moarte-mi omul se 'noeşte,
Şi tu-mi vei fi evanghelist.

D'aci vor înceta războaie,
Cel tare n'o să mai despoaie
Şi nu va mai răbda cel slab;
Ştiinţă, artă ş'avuţie,
Unite 'n pace prin frăţie,
Vor curge dintr'un singur jghiab.

In cer m'adastă plata.
Piroanele sunt gata.
Loviţi, loviţi, mereu!
Mă doare, şi-s ferice,
Căci răstignit aice
Mă întorc la Tatăl meu!...

*

Un nu ştiu cine, scund grăscior,
Buzat, cu faţa de bujor,
Spre noi înaintează
Şi-mi zice: lasă-l că-i ursuz!
El tot posteşte ca Isus
Şi veşnic aiurează.

Dar nu te turbura. Pe-aice tot ce este,
E numai visul meu, pe toţi eu vă visez.
Dormind vă născocesc, vă ţes ca 'ntr'o poveste.
— Dar ce eşti tu?
— Ce-s eu? Mă chiamă Chichirez...

A-ţi spune tocmai ce-s, nu prea găsesc cuvinte.
In vis, sunt un nebun, de nu m-aş deştepta;
In faptă, când nu dorm, sunt sănătos la minte
Ş'am un stomac de lup când are ce mânca.

Să te mănânc sau nu? Ba. Fii acum pe pace.
In vis eu sunt sătul şi nu m'auzi urlând.
Nebunii sunt hrăniţi, si-a fi nebun îmi place,
De nu m'aş deştepta, căci adormii — flămând.

Ce adormire, vai! Când trupul aţipise,
Atunci visez că trec pe lângă un brutar.
Sunt altfel om cinstit, dar ce să faci cu vise?
In vis, îmi pare rău, furai ca un tâlhar.

O jiml'o şterpelii. Mă prinde şi m'apucă.
Plecăm la comisar. Mă judecă pin vis.
Un poliţai visat nu-i oare o nălucă?
O palmă îi cârpesc şi dânşii m'au închis.

Eu îi priveam cu haz, ştiind că visu-i glumă,
De nu m'aş deştepta, flămând aşa cum fui;
Pe-un Cuza de-aş visa, eu îl înjur de mumă,
Ba şi-l omor în vis. E vis. Ce-i pasă lui?

Un mare tărăboi urmează dup' aceea:
Toţi sbiară că-s nebun, şi ţup! aici m'aduc...
Că-i vis, o ştiu, aşa-i, dar nostimă-i ideea
Pe cetăţeni flămânzi să-i duci la Balamuc!

De-atunci mănânc ticnit; am carne, pâine, poame,
Un singur rău: în vis mă satur îndestul
Ş'apoi visez c'adorm visând că-mi este foame.
Grozav!... Dar iar visez că mă deştept sătul.

Eram flămând. Acum petrec şi-s prea ferice.
Mai râd de cei nebuni, mai râd de mutra ta:
Eşti cam posac. De-ai fi aevea, eu ţi-aş zice
S'adormi şi tu. Ha, ha! De nu m'aş deştepta!

A! iată cineva mai potrivit cu tine:
Moşneag posomorât cu nasul tot pe sus.
Ce vis ciudat! eu, bre, m'aş mulţumi mai bine
Pe-un Capşa să-l visez decât d'alde Isus!

*

El pleacă, iar bătrânul, un chip de moaşte sfântă,
Surâde şi -mi întinde o mână de schelet;
De 'ntâi şopteşte 'n cer, privind cu ochii ţintă
In zarea dintre arbori, ş'apoi mă 'ntreabă 'ncet:

— L-ai auzit, ce dulce şi mângâios vorbeşte?
— Vorbeşte cine? unde-i?
— Nici tu n'ai auzit?
Eşti surd şi tu ca dânşii! Pe toţi vă 'nnebuneşte
Materia cea brută, pe toţi v'au asurzit!

Urechea-ţi nu-i ureche! Tu nu ştii c'ai în tine,
Ascuns în fundul minţii, pitit în duhul tău,
Un alt auz ce-aude din sferele senine
Pe spirite, pe îngeri, pe însuşi Dumnezeu!

Tu n'o ştii, căci ţărâna te 'nlănţue 'n cătuşă,
Căci sufletu-ţi robeşte robia cea mai grea,
Căci lutu-i puşcărie, din care n'ai vr'o uşă,
Silit a sparge zidul de vrei să ieşi din ea!

Tu nu-l auzi, sărmane? Şi câte el mai spune!
E fiul meu, pe care în lupta la Vidin
Un glonţ îl răpusese, şi totuşi — o minune! —
Din ceasul morţii sale trăeşte mai deplin.

Il vezi acum? Priveşte-l!
— Nu-l văd.
— Orbire crudă!
Eşti unul dintr' aceia ce jură pe tipic
In lume să nu ştie, sub soare să n'audă
Decât ce 'nvaţă 'n şcoală: o buche şi nimic!

Prin văzul căpăţânei eşti vita, care crede
Că firea dat-au ochii să vezi cum să mănânci!
La om e ochiu 'n suflet, privind ce nu se vede:
Mai rază decât raza, el trece şi prin stânci!

Nu-l vezi? E chipeş, mândru, cu nimbul tot lumine,
O frunte cer sub care doi gemeni curcubei
Cunună două stele ce m'aţintesc pe mine
Şi vin a se răsfrânge duios în ochii mei.

Sub stele... ah! ce zâmbet! Când piatra lăcrămează,
Din lacrima-i neştearsă se face-un stalactit;
Dar va zâmbi ş'o piatră, de i-ar fi dat să vază
Cum dânsul îmi zâmbeşte de când ne-am despărţit.

Şi gura-i se deschide; răsuri şi crini s'arată:
Sunt buze 'n care-mi pare că văd întregul Mai!
Iar ca parfum — cuvântu-i se 'ntinde şi mă 'mbată:
Ce-i muzică la oameni, la îngeri este grai...

*

De fiu-său el îmi vorbea
Iar eu vedeam pe fie-mea
Dentâi lucind ca o scânteie
Apoi ca pasăre de-argint
Plutind uşor către pământ,
Şi iat' o zână de femeie!

De fiu-său când îmi vorbea,
Eu auzeam pe fie-mea,
Dentâi ca unda 'n depărtare,
Apoi un tril, apoi un cânt,
Sunând din cer pân' la pământ
Şi răsunând în sărutare!

De fiu-său el îmi vorbea,
Dar eu eram cu fie-mea,
Şi sufletu-mi în fericire,
Sburând într'un nespus avânt,
Imi lasă corpul pe pământ
Rostogolit în nesimţire!

. . . .
. . . .

De-atunci o duc ca şi 'nainte:
Privesc ce unii dreg,
Ascult ce alţii spun,
Urăsc pe cei crezuţi cu minte,
Şi nu pot să 'nţeleg,
Că n'am ajuns nebun!

1889

GAUDEAMUS

Ce n'est pas d'un sommeil éternel que s'endort
Le mourant qui s'affaisse en fermant la paupière...
Iulia Hasdeu

Când o fi să mă duceţi la criptă...
Nu pe mine, ci vasul rămas:
D'ocamdată în vasu-i înfiptă
O făclie sclipind din cel vas
O senină
        lumină
            pe-un ceas;

Când o fi să-mi rostiţi la cuvinte
De iubire, dulceagul volum
Ce se 'ndrugă la toţi pe morminte,
Ba la unii popasuri pe drum:
Să rămâie
        tămâie
            cu fum;

Aş dori să văd feţe voioase
Şi s'aud împrejuru-mi cântând:
« A scăpat o simţire din oase
« Şi din carne scăpat-a un gând,
« Printre glume
        din lume
            plecând! »

Şi cu suflete dragi, cari în soare
Tot adastă sosirea-mi cu jind,
Eu veni-voi la cea sărbătoare
Pe coşciugul meu, raze 'mpletind,
O sglobie
chindie
să 'ntind!

Să mă bucur, sătul de-a mai plânge...
Ce mai lacrimi vărsai pân' să plec!
Aş putea, la un loc de le-aş strânge,
Innotând prin durerea-mi să trec
Şi cea groapă
de-o şchioapă
s'o 'nec!

Să mă bucur, căci omu-i o treaptă
Pe suişul cel fără de-apus,
Şi martirul meu cuget aşteaptă,
Ieri un vierme şi mâine-un Isus,
Cale lungă
s'ajungă
mai sus!

1889

TABLE-D'HÔTE

LA JUBILEUL DE 25 ANI AI REVISTEI „FAMILIA"

Am tot glumit
 Cât am trăit
In birtăşiţa lume;
Şi 'n loc de bani,
Ca mulţi golani
Mâncam plătindu-i glume;
Ş'am tot glumit,
Cât am trăit
La masa cea comună.

Ş'acum glumesc,
Dar mă grăbesc:
Să plec curând afară.
Un prânz mai prost
Nici c'a mai fost,
Nici să mai fie iară!
Am tot glumit
Cât am trăit
La masa cea comună;
Ş'acum glumesc,
Dar mă grăbesc;
Mâncaţi, şi poftă bună!

1889

DUMNEZEU

**Avez vous entendu, quand la nuit est sans voiles
La vaste mer chanter sa chanson aux étoiles ?
Quelle musique, amis ! Dieu parle en cette voix.
Sublime créateur de l'infini — son monde —
Dieu prête à l'océan cette basse profonde
Et l'océan chante ses lois.**

**Bonsoir, amis ! Ce Dieu, par qui le flot murmure,
Par qui tout prend naissance et vit dans la nature,
Qui fit ce qu'on ne peut ni comprendre ni voir,
Comme les flots des mers, comme les choeurs les anges,
Bénissez-le sans cesse et chantez ses louanges.
Au clair de lune, amis, bonsoir!**

***Julie Hasdeu,* Au bord de la mer.**

Aş vrea să smulg din mine un cântec, numai unul,
Un singur de pe urmă: copil întârziat
Ce nu se naşte încă, dar totuşi, plin de vieaţă,
Duioasa mumă-l simte sub inimă svâcnind.

Un cântec, numai unul, acum la cărunteţe,
Ca Făt-frumos din basmul cu «fost-au-fost un moş».
E gârbovit bătrânul, dar fiul cât un munte
Miratei lumi va zice: dintr'însul m'am născut.

Un cântec, numai unul... Când soarele-asfinţeşte
Pe-un alt tărâm să treacă, eternul călător
Pământului îi toarnă lumini mai arzătoare
Şi pleacă, iar odihna s'aşterne pe pământ.

Un cântec, numai unul! Dar rima cea cochetă
Aleargă după tineri, şi eu s'o prind nu pot;
Iar când, răutăcioasa, s'apropie de mine,
Gândirea mi-o ciopleşte, ieşind ceva mai mic.

A, rimă răsfăţată! Crezi tu că făr' de tine
Bătrânul nu-i în stare să-şi taie din granit
Un cântec ce nu piere, un imn ursit pe veacuri,
Păretele ciclopic durat făr' de ciment?

O rimă, ce-i aceea? E haina de paradă
C'un cârd de decoraţii smălţat şi poleit,
Sub care toţi de-a-rândul îţi par că-s de-o-potrivă,
Şi-adesea chiar piticul se leagănă măreţ.

Nu-i poezie rima. Homer ş' Anacreonte,
Virgiliu şi Horaţiu n'au stat a făuri
Pe « *Tisa*-plânsu-mi-*s'a*... », sonoare chiţibuşuri
Pe-o cârtiţă menite s'o schimbe 'n elefant.

Artistic e terţetul poemelor dantesce,
Nu-i însă pentru Dante. Gigant cu zurgălăi!
Divina-i Comedie ar fi şi mai divină
De i-ar lipsi aceste broboade pământeşti.

Shaekspeare, Shaekspeare cel mare, Shaekspeare cel fără seamăn,
Al cărui geniu soarbe tot neamul omenesc
Precum cristalul prismei îl vezi sorbind lumina,
Shaekspeare, când cată rimă, vai! nu mai e Shaekspeare.

Tu fugi de mine? Fie! Iţi mulţumesc. Odată
Fugit-ai şi de Milton cel orb şi prigonit,
Şi-atunci, din neputinţă croindu-şi o putere,
A scris el fără rimă sublimul Paradis.

Da, tu-mi plăceai şi mie în vremile trecute,
Când te-acăţam la viersuri, cum fetele din sat
Acaţă la cosiţă câte-un boboc de floare,
Măcar că fără benghiuri frumosu-i mai frumos.

Drăguţă-i garofiţa cu frageda-i catrinţă
Din roşu şi din galben, bucăţi de catifea;
Drăguţ e fluturaşul, garoafa sburătoare,
Catifelat şi dânsul, şi dânsul efemer;

Dar nu-i garoafă bradul, nici aquila nu-i flutur;
Lor nu le trebui roşu şi galben şi pestriţ:
Prin singura-i mărime se 'nalţă cel ce-i mare;
Cel mic se 'nzornonează, căci e pipernicit...

Un cântec, numai unul şi cel mai de pe urmă,
Aşi vrea să smulg din mine... Dar unde-i? Nu-l brodesc.
Acum îl simţ aice, şi-l simţ deja departe,
Şi-l simţ că-i pretutindeni, şi simţ că-l simţ mereu.

Eu nasc o cugetare, şi dânsa-şi ia avântul
Nimic n'o mai opreşte în spaţiu sau în timp;
A mea-i şi parcă-i alta, căci este fără margini;
A mea-i şi-i infinită, plutind în univers.

E infinit în mine nu omul cel de carne,
Nu hârca-i infinită, ci cugetarea mea:
Artistul făr' astâmpăr ce ne 'ntrerupt îmi joacă
Pe clapele din creier, cântând ca p'un clavir.

Şi clapele tocite se prenoesc, se schimbă;
La locu-i nu rămâne nici una dup'un an;
Dar eu sunt tot acelaşi prin tot ce cugetasem,
Prin tot ce cugeta-voi pe clape noi sau vechi.

Clavirul când se strică, eu mă silesc a-l drege,
Că m'am deprins cu dânsul, mi-e drag, m'am nărăvit;
Când nu se mai acordă, îl spulber cu mânie,
Sau fără supărare îl părăsesc şi plec.

Şi pleacă cugetarea-mi să-şi cate alte clape
P'un alt clavir...
Poete! păşeşte mai încet!
Nu desveli deodată altarul nemuririi:
Lumina-i ameţeşte pe cei nedumeriţi.

In mine-i infinitul!... Dar eu şi Hotentotul,
Un Cesar, un Platone, un Kant şi-un Eschimos
Suntem aceeaşi viţă: la cel mai crud sălbatec
S'ascunde 'n cugetare ceva nemărginit.

Când ţes aceste strofe, eu simţ că-i lângă mine
Un scapăr, o scânteie cu chipul lui Darwin,
Şi-adie peste capu-mi, şoptindu-i: « omu-i muscă!
« Ce-i musca? ce-i o iarbă? şi ce-i un bolovan?... »

Şi-a dispărut; iar glasu-i, mai răsunând în juru-mi,
Cuvinte răsturnate mi-aduce: « musca-i om !
« Din cremene-i o plantă, din plantă-i animalul,
« Din om un înger naşte, din înger un Isus!... »

Şi cufundat în gânduri, privind cu zăpăcire
O piatră la picioru-mi rostogolită jos,
Eu o luai în palmă şi-o netezii cu milă,
Zicându-i: chiar în tine-i un punct din Infinit!

Prin punct se 'ncepe lumea. Un punct dimensii n'are,
Nimic mai fără formă şi mai nepipăit;
Dar pune 'l în mişcare, şi linia se 'ntinde,
Şi linia-ţi dă totul: deci, totul e 'ntr'un punct.

Natura, firmamente, sistemele solare,
Cu toate câte 'n ele şi printre ele sunt,
Cu 'ncetul se desvoaltă din puncturi se ce mişcă,
Din puncturi ce se mişcă plecând din Dumnezeu.

Din Dumnezeu plecate, şi ele-s infinite:
Un punct nu se măsoară, fiind neţărmurit;
Din Forţa cea mai forţă plecând, şi ele-s forţe:
Un punct zideşte sfera, căci este centrul ei.

Nu-l înţelege mintea, nu poate să-l cuprinză,
Atât de mare este şi-i pare-atât de mic:
Minunea fără care în veci nu s'ar pricepe
Tot ce se 'ntemeiază pe-acest nepriceput!

Aşa 'n orice ştiinţă izvoru-i poezia.
Chimistul şi Astronomul încalecă pe sfinx,
Impinşi prin miriade de micuri infinite
Ce-i duc la infinitul cel mare: Dumnezeu.

Şi ceea ce născuse pe-acele miriade,
Şi ceea ce le 'nnoadă cu Unul infinit,
Şi ceea ce le-atrage unite laolaltă,
Cea mai supremă lege, e legea de-a iubi!...

Un cântec, numai unul şi cel mai de pe urmă,
Voind să-l smulg din mine, l-am asvârlit în cer;
Din cer mi-l crâmpoţeşte în creier cugetarea,
Dar nu-i întreg: sfârşitul rămase 'n cer pribeag.

Şi cugetarea-mi plânge, tânjind de umilinţă:
« Pân' la final — îmi zice — nu-i chip să mă rădic;
« Extazul singur numai atât de sus se 'nalţă;
« Extazul, care leagă pe-un om cu Dumnezeu! »

Extazul... ce-i extazul? O clipă seculară,
In care vezi atâtea trăite şi trăind,
Incât un veac îţi pare, nu vrei să crezi, şi totuşi
Ştiinţa-i nevoită să murmure: aşa-i!

Când omul cade 'n apă şi-i gata să se 'nnece, —
Trecând în panoramă pe denaintea sa
Intreaga-i vieaţă, vieaţa-i întreagă d'amăruntul
O simte 'n clipa ceea, o clipă, nu mai mult.

Când pe-un bolnav l-adoarme un doftor ca să-l taie,
Ii ciopârţeşte trupul, doar sufletu'n extaz
Nu ştie de durere, petrece, cântă, joacă,
Trăeşte luni o clipă, o clipă, nu mai mult..

Extazul n'are-aface cu clapele din creier,
Deşi 'n clavir răsună, spunându-i ce-a simţit:
O povestire lungă, cuvinte şi cuvinte,
Măcar c'a fost o clipă, o clipă, nu mai mult.

Extazul mă răpeşte. Aud Divinitatea:
« Mă 'ntrebi: ce-s Eu? iubire. Mă 'ntrebi: ce fac? iubesc.
« De n'aş urzi, pe cine Mi-aş revărsa iubirea?
« Ca să iubesc, Mă sfâşii, urzind din Mine lumi!

« Tot ce urzesc din sânu-Mi, e urzitor la rându-i.
« Pornind din Mine, este un microcosmic Eu,
« Ce l-am născut să crească în plină libertate:
« Să se renască singur, mai sus şi iar mai sus.

« Un germen de voinţă se mişcă chiar în piatră.
« E adormit, e leneş: o umbră de impuls;
« Dar când se redeşteaptă, mijeşte 'n piatră muşchiul,
« Iar dela muşchiu la Spirit — se 'ntinde scara 'n timp.

« Cu cât voinţa este mai forte, mai călită,
« Cu atâta se iuţeşte s'ajungă mai curând,
« Căci orice punct se 'ntoarce pe sânu-Mi: să se 'nşire
« In salba de luceferi un nou mărgăritar.

« Mi-e dragă chiar o piatră; dar un arhanghel! Dânsul
« Din muşchiu, prin suferinţe de secoli necurmaţi,
« Reintră iar în Mine, iubirea înmiită
« Din tot ce el iubise în sutele de vieţi!

« Atâţia taţi şi mume! atâţia fii şi fiice,
« Surori şi fraţi şi soaţe şi neamuri şi amici:
« Iubiri de el trăite, trăite şi rămase
« Un ocean într'însul, iubit şi iubitor!

« Şi-aceste oceanuri se tot desfundă 'n Mine.
« Mă 'ntrebi: ce-s Eu? iubire. Mă 'ntrebi: ce fac? iubesc.
« De n'aş urzi, pe cine Mi-aş revărsa iubirea?
« Ca să iubesc, Mă sfâşii, urzind din Mine lumi!

« Arhanghelii din sânu-Mi porniţi ca nişte puncturi
« De mii şi mii de veacuri, apoi filtraţi pe rând
« Prin pietre şi prin plante, prin animali, prin oameni,
« Când se re 'ntorc în Mine, triumfători atleţi,

« Cea rază de iubire, primită la plecare,
« Mai vie şi mai vie şi-acuma curcubeu,
« Ii sbuciumă, îi fierbe, îi face să urzească,
« Şi Eu: din nebuloase îi las a cerne sori!

« Iar când o omenire pe vre-una din planete,
« Căzută 'n desnădejde, Mă strigă 'n ajutor,
« Dintre arhangheli unul, ca Messia, s'avântă,
« Jertfindu-se să scape nevinovate oi!

« Şi jertfa-i Imi închină miresme iubitoare.,.
« Mă 'ntrebi: ce-s Eu? iubire. Mă 'ntrebi: ce fac? iubesc.
« De n'aşi urzi, pe cine Mi-aşi revărsa iubirea?
« Ca să iubesc, Mă sfâşii, urzind din Mine lumii... »

Şi când vorbea, Cuvântul, urnind acele puncturi,
Le răspândea din suflu-i, şi fiecare punct
Lua câte-o figură, un calapod, o formă:
Materia se încheagă având o forţă 'n ea...

Extazul încetează. Poetul se deşteaptă.
Mai luminos se simte: şi 'n el, şi 'n preajma luĭ.
Frânturi din amintire în creieru-i se-aşează,
Şi gândul, ca să toarcă, apucă noul fir.

Materie şi forţă! Din Forţa cea supremă
Ce-i numai forţă, una, monadă fără ţărm,
Orice se desfăşoară, orice se desdrumează,
Rămâne forţă, însă c'un straiu de individ.

Şi straiul se transformă. Prin vieţi evolutive
Treptat se subţiază, ajunge străveziu,
Nepipăit, elastic, intreţesut cu forţa,
A cărei e pojghiţă: un corp molecular.

Naturalistul, care din jos în sus învaţă,
Materie visează în universu'ntreg.
Din sus în jos cu fală priveşte filosoful,
Şi-i pare numai forţă. Se 'nşeală amândoi.

Poetul singur ştie, extaticul prin care
In jos zâmbeşte cerul, pământul plânge 'n sus;
Şi el, plăpânda harpă, vibrează totodată
Cu Dumnezeu-iubirea şi cu iubirea-om...

*

Un cântec, numai unul şi cel mai de pe urmă,
Voind să-l smulg din mine, îl asvârlii în cer;
Şi ca să prind fugarul, sburat-am după dânsul:
Văzui eternitatea... De ce m'am maĭ întors?

De ce? Căci fiecărui e dată o solie.
Mai are pân' la ţintă apostolatul meu.
Răbdare, şi 'nainte! Când voi sosi la capăt,
Să cânt cu serafimii:
O, Dumnezeule!

1894

PROZĂ LITERARĂ

DUDUCA MAMUCA

DIN MEMORIILE UNUI STUDINTE

Aveam şeaptesprezece ani; eram studinte în drepturi la o Universitate rusească oarecare, şi ţineam cu chirie trei odăi *au premier* în casa d-nei Ana P., veche actoriţă în demisiune, a cărei unică fată, domnişoara Maria, copiliţă de şasesprezece ani, apăruse atunci de curând pe scenă, culegând din capul locului aplauzele publicului iubitor de... domnişoare.

Eu o numeam « Mamuca », deşi era ruscă, ba chiar poate pentrucă era ruscă; pe de o parte, ca om, o iubeam; va să zică o iubeam pe de o parte; pe de altă parte, ca Român, nu-mi plăceau lucrurile şi chiar fetele ruseşti şi, numind pe frumuşica mea Mamuca, prin însăşi aceasta o românizam şi o iubeam oarecum şi pe cealaltă parte.

Ce-i dreptul, era frumoasă! Era frumoasă ca o romăncă! Avea nişte ochi... culoarea şi mărimea nu îmi aduc bine aminte! Avea un păr... de seama ochilor. Avea o guriţă..., Dar de atunci au trecut nouă ani, şi'n nouă ani am uitat mai multe feluri de guriţe! N'am uitat numai că Mamuca mea mi se părea a fi foarte frumoasă, nespus frumoasă, neînchipuit frumoasă, frumoasă straşnic!

Contractul de chirie se rostea aşa:

« D-l N. N. va plăti d-nei Ana P. câte patruzeci de ruble pe lună, pentru trei odăi şi pentru câte cinci feluri de bucate la prânz pe zi, între cari şi un aluat; idem câte o mâncare serile ».

A doua zi după mutarea mea în casa stimabilei doamne P., intrai în apartamentele d-sale, despărţite de ale mele prin un lung, îngust şi întunecos coridor; făcui o profundă reverinţă, zâmbii şi...

— Ce mai faceţi, cucoană?

— Sunt bine; iar d-voastră?

— Nu mai puţin.

— Mă bucur.

— Duduca nu-i acasă?

— Ii la repetiţie.

— Mă rog, cucoană: la câte ceasuri şedeţi la masă?

— La două nesmintit.

— Şi mâncaţi...?

— Se înţelege!

— Eram să vă întreb, dacă mâncaţi tot aceea ce-mi trimeteţi şi mie?

— Dară.

— Mâncaţi cu gust?

— Ce întrebare!

— O, cât sunteţi de fericită de a putea mânca cu gust!

— D-voastră, pe semne, aveţi stomac dezorganizat?

— O, nu; dar îmi lipseşte gustul de mâncare.

— Poate bucatele nu sunt bune?

— Nicidecum; din contra... dar este un lucru la mijloc, cucoană.

— Un lucru la mijloc?

— Nu-s deprins a mânca singur; în societate mâncarea se pare mai gustoasă, gustul se pare a fi mai mâncăcios... Aş vrea dară...

— Să şedeţi la masă cu noi?

— Dacă nu va fi cu supărare.

— Putem începe chiar de astăzi. Aţi fost asară la teatru?

— Am fost.

— Cum vi s'a părut Mariţa mea în rolul Gertrudei?

— Nu mi-a plăcut.

— Pentruce?

— Pentrucă nu mi-a plăcut.

— Aceasta-i o raţiune; însă...

— Domnişoara joacă cu prea mare foc.

— Şi de aceea nu vă place?

— Dar; artistul ar trebui să fie totdeauna rece, rece ca dreptul pozitiv, rece ca litera legilor, rece ca pandectele, rece ca...

— Dar fi-va el atunci natural?

— Pentru mine.

— Cum aşa: «pentru d-ta»?

— Natura mea fiind rece per excellentiam, răceala pentru mine e naturală.

Doamna P. trecuse peste patruzeci de ani; cu toate acestea, ca veche actoriţă «*jeune*», ea se socotea capabilă a juca orişicând un rol tânăr; aşa dar, pentru a vedea dacă sofismul meu e sincer, ea îmi puse mâna pe umăr şi, clipind din ochi, zise cu o voace foarte quasidulce:

— Oare nu şugueşti, amice? Eşti rece?

Am lăsat ochii în jos şi m'am închinat cu cea mai mare seriozitate.

— Plecăciune, cucoană.

— Vă duceţi?

— Iertaţi-mă, cucoană; aveţi prea mult foc.

— Eu?

— Nu sunteţi naturală.

Intrând în odaia mea, aprinsei o ţigară şi mă pusei a medita asupra principiilor juridice ale lui Bentham; deodată uşa a scârţâit şi s'a deschis; întorc capul şi văd... un nas! un nas în crăpătura uşii, un nas antedeluvian, adică un nas a cărui mărime covârşeşte în acelaşi grad mărimea nasurilor vulgare, precum mastodontele covârşea pe elefant. Eram să mă sparii: dar auzii tot într'o vreme, răsunând de sub baldachinul nasului, o voace, sau, aşa zicând, o sbierare bine cunoscută şi care mă făcu să ghicesc pe loc pe proprietarul colosalului nas.

— Aicea şade NN?

— Intră, intră, feldeşule! răspunsei din odaie, şi baronul von R. se afla deja lângă mine.

Baronul von R., studinte jurist şi coleg al meu, era un june Finlandez bogat, scurt, gros, alb, năsos, şi cunoscut obşteşte în societatea universitară sub porecla de «feldeş». Cine nu mai avea porecle! Pe mine, bunăoară, tovarăşii mă numeau «spiţer», zău nu ştiu din care cauză: sau pentrucă iubeam parfumurile şi pomezile, sau pentrucă aveam cam adesea nevoie de felurite doftorii, ca unul ce mă deosibeam din copilărie prin slăbiciunea constituţiunii; sau pentrucă curtenisem pe doamna Benedeck, frumoasa spiţerească văduvă, dela

care mi-au rămas până acum, ah! drept suvenire, treizeci şi şapte şipuşoare, mari şi mici, colorate şi necolorate...

R. s'a pus înaintea mea într'o poză foarte eroică, cu mâna stângă în şold, cu mâna dreaptă întinsă deasupra capului meu, cu piciorul stâng înapoi şi cel drept înaintat în depărtare ca de o palmă; cu nasul rădicat şi gura căscată. Apoi conversaţiunea s'a început aşa:

— Şiretule!

— O!

— Desfrânatule!

— A!

— Craiule!

— E!

— Vicleanule!

— U!

— Dobitocule!

— I! I! Mai stăi şi tu. Am sfârşit toate vocalele şi am nevoie a recurge la consune. Măi, ai înnebunit tu?

— Cum de ai îndrăznit, spiţerule, să te muţi în casa Anicăi?

— Mă tem că-ţi place cucoana Ana!

— Te provoc la duel.

— Şi la duel şi la *quadrille!* Despreţuesc numai *solo* şi *trio.*

— Unde ţi-s pistoalele?

Aveam pe masă două tifle, sucite în forma semilunei; luai una în mână, şi prezentai cealaltă lui R.

— Ia lasă gluma la o parte, zise baronul aşezându-se. Iţi place *mademoiselle* Marie?

— *Quelle idée!*

— Nu-ţi place?

— Cum vrei să-mi placă o copilă, un ce nedesvoltat, necopt, neformat, nematur, nedeplin, nesfârşit, nepractic, nepragmatic... *ça fait pitié!*

— Vorbeşti serios?

— Aş fi mare prost de a şugui cu un feldeş. Citit-ai călătoriile lui..?

— De ce dar te-ai mutat în casa Anicăi?

— Trebuia să mă mut undeva.

— Din casa lui Stepanov?

— Va să zică tu nu ştii nimica!

— Despre ce?

— O! o istorie foarte lungă! Află că Stepanov a căpătat un gust foarte estetic, de când i-a murit femeia, care era modelul urîciunii: *les extrémités se touchent*. El ţine numai o slujnică, dar frumuşică ca o gurie mahometană, şi nu numai că o ţine, dar încă ţine prea mult la dânsa. Se pare însă, că şi Frosa lui are un gust nu mai puţin estetic; încât Stepanov, pe care numai doară tu îl poţi întrece în privirea fizică, nu plăcea nicidecum bietei copile. Mutându-mă în casa lui, — sunt norocos cu grisete! — *veni, vidi, vici:* maĭ pe lung vorbind, chiar dela cea dintâi zi mi-am însuşit *jus servitutis quae in faciendo consistit* asupra Frosei. Trei luni de zile Stepanov nu ştia nimic despre co-proprietarul său, şi începeam deja a spera că voi căpăta în curând *jus prescriptionis*, când deodată... cam într'amurgul, Stepanov lipsind din casă, gustam în odaia mea, în braţele Forsei, ah... aud bătaia la uşă. — Cine-i acolo? — Pentr'o vorbă de cinci minute, domnule NN. (Era glasul lui Stepanov.) — Binevoiţi, domnule, peste cinci minute. Tu înţelegi, amice, greutatea poziţiunii [1]) în care mă aflam. Peste vreo douăzeci de minute Frosa ieşi din odaia mea, fără ca să-i fi trecut prin gând că Stepanov, lipovan păţit şi priceput, o aştepta mulcom chiar lângă uşa mea. După tragedia ce se petrecuse între dânşii şi la care eu nu vream a fi martur, Stepanov intră la mine. — Domnule! — Sluga d-tale! — Te poftesc să te muţi din casa mea. — N'oi întârzia a-ţi face această plăcere. — Chiar astăzi, domnule! — Ba după ce voi primi bani pentru a-ţi plăti luna trecută. — Nu vreau banii d-tale. — Imi plăteşti dară pentru că m'am silit a-ţi perfecţiona Frosa d-tale? — In vrâsta d-tale... — Aceste lucruri sunt mai iertate decât în vrâsta d-tale! — Când te muţi? — Mâine dimineaţă. — Desdedimineaţă?... Şi aşa mai departe. Precum vezi, feldeşule, mutarea mea în casa doamnei P. n'a fost precugetată.

— M'ai răcorit la inimă, spiţerule!

— Mi-am făcut datoria, ca spiţer; deşi în facultăţi nu se învaţă farmacopeea feldeşilor. Mai adaug a zice că sunt atât de departe de a iubi pe păpuşica ta, încât voi fi gata a-i vorbi în favoare-ţi, a-i

[1]) In text: puseciunei [Ed.].

iperboliza meritele tale, iperbolice numai în profil; a... *à propos*, de când oare te-au lepşit graţiile ei?

— De aseară; la teatru.

— La teatru... Hm! Ştii c'ar trebui să-i faci un *cadeau*?

— *Parbleu!* dar n'o cunosc până acum. Introdu-mă.

— Mai târziu. Nu eşti frumos (*c'est peu dire!*) şi deci, pentru a plăcea unei femei, trebue mai înainte de toate s'o previi făr' a fi văzut, s'o faci s'admire caracterul şi generozitatea ta, să-i apari ca un ideal sublim îmbrobodit într'un real urît. Dintru întâiu trebue să-i faci un *cadeau* anonim, lăsându-mă pe mine a-i desveli la ureche, parcă un secret, numele galantului adorator, adăogând din parte-mi un lung comentar despre ilustrele tale merite.

— Minunată idee! Vino, spiţerule, să te strâng în braţe!

— Bucuros; numai ţine nasul mai departe.

Ne-am sărutat, şi R., departe de a ghici pe buzele mele vicleana îmbrăţişare a lui Iuda, ieşi sau mai degrabă, sbură din odaie, rămâind ca să-mi trimiţă fără zăbavă, spre înmânare, cadoul în cestiune.

După ce tovarăşul dispăru, m'am uitat la ceasornic: era două fără un pătrar. Chemai pe Fedor, — aşa se numea feciorul meu.

— Dacă va veni cineva dela baronul R., să vii să-mi spui la cucoana Ana.

Fedor s'a închinat şi a ieşit: Ruşii se închină chiar când dorm!

M'am uitat iarăşi la ceasornic: era două fără zece minute.

— Bre! da încet mai trece timpul! Ş'apoi îmi mai trebuesc, după teoria probabilităţii, trei săptămâni pentru ca Mamuca să fie a mea pentru trei ceasuri!

Luai condeiul şi înmulţii 21 pe 24: a ieşit 504.

— Uită-te, mă rog! Să mă necăjesc eu 504 ceasuri pentru hatârul a 3! Aceasta nu se prea potriveşte cu principiile juridice utilitare ale lui Bentham: vreau să creez o şcoală a parte.

— Domnule NN.! cucoana Ana vă pofteşte la masă.

— Ah! nici n'am auzit cum ai intrat Cati! Duduca s'a întors dela repetiţie?

— Da.

— Vorbitu-s'a ceva despre mine?

— Cucoana Ana a spus că i se pare... că nu sunteţi... adecă...

— In toate minţile?

— Da.

— Şi ce a răspuns duduca?

— Că aceasta nu se poate spune despre un poet.

— Şi ce a răspuns cucoana?

— Că învăţaţii sunt totdeauna nebuni.

— Şi ce a răspuns duduca?

— A tăcut.

— Şi ce a răspuns *cucoana*?

— A tăcut.

— Bravo! Brutus, drăguţă, se făcea prost pentru a putea vârî cuţitul în pieptul lui Cesare; eu m'oi face prost pentru a putea... Dar ele m'aşteaptă cu masa.

La masă, găsii în adevăr, pe cucoana Ana şi pe duduca Mamuca şezând cu şervetele pe genunchi.

— Am auzit, domnule, c'ai fi având o natură foarte rece, — începu duduca.

— Natura mea nu vă place?

— De fel.

— Atunci nu sunteţi femeie.

— Daţi-mi voie a nu vă înţelege, domnule filozof.

— Străbunei d-voastre, Evei, plăcuse şarpele, cel mai rece din toate fiinţele însufleţite. In orice caz, dacă natura mea nu vă place d-voastre, am fost destul de fericit pentru ca ea să placă neneacăi matale. Să fi văzut azi dimineaţă cu ce ochi dulci...

Cucoana Ana, lângă care şedeam, m'a pişcat de genunchiu.

— De ce mă pişcaţi, cucoană?

Intrebarea mea a fost pronunţată cu o naivitate perfectă. Duduca tăcea, dar ochii săi, trecând dela mine la mumă-sa şi vice-versa, exprimau o curiozitate tragi-comică.

— D-ta vorbeşti azi nişte lucruri..., — începuse cucoana Ana.

— Ei bine! să vorbim despre alt-ceva. Curcanu-i minunat!

— Ii iepure, domnule! nu-i curcan, întâmpină duduca.

— Se cunoaşte, că n'ai studiat filozofia.

— De ce?

— Gustu-i subiectiv; gustul se află în noi; şi prin urmare iepurele d-voastră e curcan pentru mine, de vreme ce subiectul meu simte în acest minut un gust curcănesc!

Cucoana Ana, deşi cam bosumflată, n'a putut reţine râsul.

— Ai un spirit de contrazicere nepilduit, domnul meu.

— Contrazicerea e cu neputinţă în natură, doamna mea. D-voastră n'aţi citit pe Hegel!

Intră Fedor.

— A venit feciorul dela domnul baron.

— Mă iertaţi, cucoanelor! sunt silit a mă lipsi de societatea d-voastră; să lăsăm pe mâine discuţiile noastre filozofice.

Incă nu închisei bine uşa, când am auzit răsunând vocea d-nei P.

— Ce nătărău!

— Lucrurile merg bine. Norocul ajută pe nătărăi! — îmi zisei şi intrai în odaia mea.

Baronul — model de bunomie — îmi trimise, după vorba noastră, un *cadeau* superb: un «*nécessaire*» femeiesc de eben, încrustat cu aur smălţuit.

Ii răspunsei prin următoarele rânduri:

«Feldeşule!

«Mâini la ora dreptului penal îţi voiu raporta despre ispravă.

«Spiţerul, *manu proprio*»

«P.S. — Trimete-mi chiar acum, sania ta: aş vrea să ies niţel la aer. Ştiu că ai să şezi la masă, apoi ai să dormi... trăsura ta va fi liberă; prin urmare, aştept».

Până la acea zi, baronul nu acordase încă nimănui, absolutamente nimănui, favoarea ce-i ceream prin scrisoare. Peste o jumătate de oră o sanie de nucă sta la uşa mea.

— La bariera Şchiopului! — strigai vizitiului.

Prin acea barieră am fost făcut prima mea intrare în oraş, viind a studia la Universitate teoria Dreptăţii, pentru a nu o aplica apoi niciodată în viaţa practică.

In cei dintâi doi ani ai studiului juridic, m'am mutat de şapte ori din casă în casă. Voiam, acum, pe conta baronului, a revedea cele şase locuinţe trecute, reamintindu-mi *en passant* istoria petrecerii mele în fiecare din ele.

— Hoisa! în uliţa R.!

Trecui lângă o casă cu două rânduri al cărei *rez-de-chaussée* era ocupat prin cinci blănării! In rândul de sus, la cele două fereşti din capăt, am şezut eu trei luni fără patru zile. Celelalte odăi le ocupa proprietăreasa, femeie frumoasă, dar de patruzeci de ani; văduva unui bogat neguţător, stăpâna a cinci... ba a şase blănării. Am iubit-o două luni; şi m'am jurat de atunci a nu mai iubi în veci o femeie de patruzeci ani, sau în genere o blănăriţă: ele nu se mai încălzesc!

— Şala! în uliţa M.!

Iată o casă care nu voi uita-o niciodată. Sus şezusem eu, jos Enrieta, modistă franceză, creatură oftigoasă, dar atât de încântătoare, încât mă făcea a crede că oftiga e boala îngerilor. Am mai spus odată, că locul ei era dedesubt, al meu deasupra. Intr'o seară trimite la mine, rugându-mă a nu face vuet, d-ei fiind bolnavă. Aşa s'a început cunoştinţa. O, zeilor! ce izvor de voluptăţi, pururе nouă şi din ce în ce mai fermecătoare! Ea a murit sau, mai bine zicând, s'a stins peste şapte săptămâni pe braţele mele. Enrieta a fost singura femeie, pe care mă pot lăuda a fi iubit până la moarte.

— Hoisa! In uliţa F.!

Ha! iată şi fericita locuinţă a d-lui Consilier-titular! realizarea falansterelor lui Fourier. In casa din ogradă şedeam doi studinţi şi un impiegat, şi toţi ne bucuram deopotrivă, fără gelozie, fără sfezi, fără intrigi de nesecabilele favoruri ale doamnei, al cărei bărbat era al patrulea tovarăş şi cel de pe urmă!

Mai rămâneau două case: a spiţeresei Benedeck şi-a lui Stepanov.

— Destulă plimbare! înapoi!

— Trăiesc cam repede, cam repede, — gândeam în gândul meu, pe când sania se apropia de a şeaptea mea locuinţă, în care, o pot prezice de pe acum, făr' a mă abate dela arta romanistului, — eram menit a face fericirea « duducăi Mamucăi ».

Gaudeamus igitur
Juvenes dum sumus:
Post jucundam juventutem,
Post molestam senectutem,
Nos habebit humus!.....

Intorcându-mă acasă, am găsit un nou răvăşel dela baron. Nerăbdătorul amant pe semne n'a fost în stare a-şi îndeplini obişnuita siestă: insomnia este, în toate cercurile vieţii, apanajul amorului: călătorii povestesc, în adevăr, că însuşi feldeşul — vorba e anume despre un feldeş — când i se aprind călcâile, uită greutatea pachidermului său, sare, se svârcoleşte, înnebuneşte şi nu doarme. Baronul îmi scria aşa:

« Spiţerule!

« Am gândit mult despre modul în care ai putea face mai nimerit « ca zâna mea să poată ghici numele adoratorului său. S'ar putea ca « ideea mea să nu fie rea. Dacă ea îţi va putea conveni, iată esenţa « ei. Vei putea pune în « *nécessaire* » alăturata aici marcă a neamului « meu, ceea ce lesne va putea stârni curiozitatea ei, şi atunci îi vei « putea explica, că, după cunoştinţele tale eraldice, ea n'ar putea fi « decât a baronilor von R.

« Al tău până la moarte, R. ».

Scrisoarea o păstrez până acum ca model de originalitate şi de stil, mai cu seamă de stil.

Deacum nu mai este îndoială că feldeşul iubeşte pe Mamuca mea: un om teafăr n'ar fi întrebuinţat atâtea « pot » şi « put ». *Nécessaire*-ul şi sania, lucruri la cari nici m'am aşteptat din partea sa, vin a sprijini această evidenţă.

M'am uitat la marca lui R., întipărită pe un căpeţel de hârtie parfumată *couleur rose*. Scutul stemei nu prezinta decât o stea şeptegrană, figură foarte ordinară în eraldica svezească.

Am tras clopoţelul.

Marca mea, din cauza întâmplătoarei mele origini dela un domn moldovenesc oarecare de fericită memorie, înfăţişa un *cap-de-bou* cu o stea cincegrană între coarne. O întipării pe ceara tare deasupra scutului baronului, care, adecă scutul, iar nu baronul, s'a ascuns fript; şi închisei hârtiuţa în *nécessaire*.

— Această idee poate nu mi-ar fi venit în minte fără scrisoarea feldeşului, — îmi zisei în mine. Adevărata dragoste e inventivă! Acum trebue să mai pun lucrurile la cale aşa ca baronul să fie încredinţat că Mamuca a primit darul său, că-l iubeşte (pe dar sau pe baron — tot una!) *incognito*, ba că el a şi vorbit cu ea... O aşa mistificaţiune nu e tocmai grea; să recurgem la vreo grizetă, care mâini la *bal-masqué*... Ah, Doamne, ce inspiraţie! R. are o amantă... Fără a mă gândi mult, mă grăbii a scrie următoarea epistolă leşească:

« Moja Kochana Pạni!

« Am dovezi autentice despre necredinţa amantului d-tale. Permite-mi a veni chiar îndată, şi-ţi voiu proba lucrul, ba încă îţi voiu da mijloace de a te încredinţa în persoană. In aşteptarea răspunsului, care te interesează, cred, mai mult decât pe mine, sunt al d-tale Anonim ».

— Intriga e legată de minune, parcă într'un roman dumasian. Sărmana Leşcuţă va juca rolul Mamucăi.

Au intrat Fedor şi Cati.

— Aţi tras clopoţelul? — întrebă Fedor.

— Da.

— V'am adus mâncarea de seară, — zise Cati.

— Bine c'ai adus-o şi bine c'ai venit tocmai acum. Eram să trimit să te cheme. Iat'un lucruşor, Catincuţă: trebui să-l dai în mâna duducăi. Spune-i că ţi l-a înmânat pe 'ntuneric în coridor, un om pe care nu l-ai putut vedea şi care a fugit, rostind numai aceste cuvinte: « La *mademoiselle* Marie pentru reprezintaţia de aseară ». Ţine secretul până la o vreme, — adaosei vârîndu-i în mână o bancnotă rusească de trei carboave.

— Ce frumoasă lădiţă!

Cati ieşi cu *nécessaire*-ul, lăsând mâncarea sa pe masă; nişte perjă.

— Tu, prostule, du-te în uliţa Lopuhin, caută casa cu Nr. 86, întreabă pe doamna Victoria Przikszewska, dă-i în mână, auzi: în mână, această scrisoare, ş'aşteaptă răspunsul. Ce ţi-am spus?

— Că-s prost.

— Adevărat; ş'apoi?

— Ca să mă duc în uliţa Lopuhin.

— Minunat! mai departe?

— Să caut casa Nr. 68.

— 86, gogomanule.

— 86, cuconaşule.

— Şi ce să mai faci?

— Să 'ntreb pe doamna Chiftoria Şicşicşicska.

— Victoria Przikszewska, măgarule.

— Chiftoria Şicşicşicska, cuconaşule.

— Intreabă dar numai pe o doamnă văduvă leaşcă...; crez că doar n'or fi două văduve leşte sub acelaşi acoperământ!

— O văduvă leaşcă Nr. 86.

— Casa, iar nu văduva, Nr. 86, mă 'nţelegi acum?

— Şi s'aduc un răspuns.

— Să nu spui cumva cine te-a trimis.

— Atâta?

— Fuga!

Doamna Victoria Przikszewska sau cum o numea Fedor, Chiftoria Şicşicşicska — al patrulea personaj principial al romanului meu, ego fiind cel dintâiu — văduva unui căpitan ucis la Caucaz, primea dela recunoscătoarea ocârmuire rusească o pensiune atât de mică, încât, pentru a nu muri de foame spre economia finanţelor Statului, ea era silită a întreprinde negoţul frumuseţelor goale şi leneşe. In acest mod trecând asemenea căscării dela om la om, Victoria, într'una din zile, a dat peste *Feldeş*, şi *Feldeşul* tot atunci dete peste Victoria. — Ah! zise vicleana leaşcă, uitându-se galeş în ochii celui mai slut şi mai bogat studinte al Universităţii, — ah! în zadar am căutat până acum un bărbat care să mă 'nţeleagă! — Oh! răspunse bunaticul baron, topindu-se de focul cochetăriilor zambilei celei mai rafinate a oraşului,

— oh, în deşert am visat până azi o femeie, care să mă iubească! — Nu sunt cu stare! — Nu sunt frumos! — Ai simţiminte dulci, cari sunt destule pentru a aprinde amorul femeii! — Ai un chip îngeresc, care e deajuns pentru a învăpăia dorul bărbatului!.., Victoria a leşinat şi *Feldeşul* s'a apucat s'o trezească prin o detunătură de sărutări, însoţite, fireşte, de gâdilitoarea frecătură a piramidalului său nas. Rezultatul melodramei a fost că baronul, spre a înlătura sărăcia Leştei, o luă în întreţinere cu o mie de ruble pe an, o trăsură de birjă şi daruri neprevăzute în buget; iar Leaşca, vice-versa, spre a înlătura diformitatea baronului, îi hărăzia de poruncealå ceea ce « *le beau sexe* », după dreptul naturii şi al nomenclaturii, ar trebui să hărăzească numai bărbaţilor frumoşi sau cel puţin *nostimi*.

R. de mai multe ori invita pe intimii săi amici, între cari eu eram primul actor, actor în ambele înţelesurile acestui cuvânt, la ceaiu, la Victoria. Leaşca cânta din piano şi din gură; vre-unul din musafiri o ajuta din flaut sau din violină; vreo două-trei amice şi *con-breslaşe* ale gazdei, întovărăşite de *nenorocitorii* lor, încingeau o polcă sau un valţ; vreo câţiva studinţi sau militari se puneau la pichet sau la stos, şi seara trecea pe nesimţite spre mulţumirea tuturora. Nu ştiu dacă, înconjurată fiind de o societate atât de variată, şi scutită de gelozia baronului, omul cel mai lesne crezător din lume; nu ştiu, zic, dacă Victoria, alunecându-se pe calea virtuţii şi aducându-şi aminte trecutul, nu avea cumva alţi amanţi secundari, întâmplători sau *gratis*. Prezumpţiunea juridică mă face a o presupune ca ideal de credinţă femeiască. Eu unul, pe cinste, nu i-am făcut niciodată curte, nu din amicie pentru baron, nu pentrucă frumuşica văduviţă nu mi-ar fi plăcut, ci simplu de lene: Victoria şedea prea departe. O dată numai, după a sa dulce rugăminte, i-am scris în album un sonet *ex promptu*, în care ziceam, pare-mi-se, cu o pompă prea poetică, că fericirea cea mai fericită este de a fi fericit în fericire.

Fedor îmi aduse dela Victoria un bileţel cu cuvântul « Czekam », adecă, leşeşte, « aştept ».

— Ad'o birjă într'un minut!

Aveam pe masă un *domino:* m'am mascat, am pus în buzunar scrisoarea baronului cu « pot » şi « put » din care am şters cuvântul

« spiţer », fiindcă porecla mea era cam universalminte cunoscută; am aruncat pe umere blana; şi... iată-mă înaintea intrigatei Leşte, într'un salon baroneşte îmbrăcat, *tête-à-tête*.

— Doamna mea! cine sunt, vei şti mai pe urmă. Deocamdată, să nu pierdem timpul în vorbe. Cunoşti această slovă?

Ii arătai scrisoarea.

— O, Doamne! Slova lui R.

— Citeşte.

— Domnule! cine eşti? Spune-mi cine eşti? Om sau dimon?

— Sunt prea moral pentru a fi drac; condiţia de om îmi convine mai degrabă, dar vorba nu e despre personalitatea mea, ci numai despre necredinţa baronului; mâini sau poimâini, doamna mea, ai să fii delăsată; ai să pierzi acele mii de ruble; ai să rămâi cum ai fost mai înainte, în intervalul vieţii d-tale între căpitănie şi baronie... Eu unul sunt în stare a dărâma planurile lui R. şi a-ţi întări poziţia; dar trebue să-mi dai o ascultare deplină şi nemărginită. Te învoieşti?

— Ce ceri dela mine, mască?

— Nici bani, nici trup, măcar că ai cheltuit adese din aceste două ucruri fără a trage din ele vreun mare folos. Cer să vorbeşti, cum te voiu învăţa eu.

— Mă 'nvoiesc.

— Mâini este balul mascat. Trebui să fii acolo. Baronul are să vie de asemenea, din îndemnul meu, pentru a întâlni pe noua sa amantă, pe care iarăşi eu o voiu împiedica a ieşi din casă. Costumul lui voiu şti mâini şi ţi-l voiu arăta în bal. Ceea ce ai să vorbeşti, vei şti tot atunci. După ce vei veni, abordează-mă şi spune-mi cuvântul « czekam » pentru ca să te pot recunoaşte. Eşti blondă ca şi iubita lui R., eşti de aceeaşi statură... lucrul va merge bine.

— Te 'nţeleg acum; însă cum să te recunosc eu pe d-ta?

— Am uitat lucrul de căpetenie! Vino la nouă oare tocmai; mă vei vedea plimbându-mă cu mâinile pe piept *à la* Napoleon, ş'apoi am să fiu necostumat, cum mă vezi acuma.

— Cum ai să 'mpiedici pe mutra aceea să vie la bal?

— Vorbeşte cu respect despre sex frumos. Ca s'o 'mpiedic, e sarcina mea. Adio, Victorie!

— Ascultă, mască. Dacă vei izbuti a-mi înlănţui pe R., apoi...

— Apoi?

— Cum ţi se pare, oare sunt eu frumoasă?

— Să presupunem că-i aşa, pentru a ne feri de dispute economico-politice despre valoarea relativă a una mie de ruble...

— *Une de mes nuits sera à vous.*

— Lucrurile acestea se rostesc mai bine în franţuzeşte, decât în oricare altă limbă... Mă 'nvoesc şi eu, dacă numai voiu avea vreo noapte slobodă. Adio!

— La revedere, tiranule!

Mă 'ntorceam acasă mai vesel decât era Alexandru Machedon după bătălia dela Granic. Intr'o singură zi am făcut atâtea încurcături, câte nu lesne le-ar fi putut descurca într'un lung an capul unui Metternich! — De acum sper, — îmi ziceam, gurguţându-mă în sanie şi-ascultând monotonul son al zurgălăilor, — de acum sper că Mamuca va fi a mea nu în trei, ci numai în două săptămâni: am câştigat dar şeapte zile! Insă cine putea prevedea că baronul R. va veni hurduz-burduz cu cadoul său şi cu scrisoarea sa; că Victoria sau Chiftoria se va prinde în capcană aşa de uşor ş'aşa de strâns! Planul meu de 'ntru 'ntâi era de tot altminte; voiam să fac un asediu strategic, regulat, prelungit: curte, curte... După cum s'au întors lucrurile, văd că cucoana Ana, *Feldeşul* şi Leaşca vor fi tustrei instrumente pasive, cu al căror ajutor voi pătrunde, fără nici o greutate şi 'n timpul cel mai scurt, poate chiar într'o săptămână, în sanctuarul «duducăi Mamucăi». Nu e adevărat cântecul:

«Ochii şi sprincenele
Fac toate greşelele...»

Toate greşelele încap în sfera guriţei! Ah, guriţă, guriţă! cum de te-ai ascuns dela ochiul cântecului poporal, care străbate codrii cei mai deşi şi prăpăstiile cele mai adânci!

*

Toată noaptea am visat nişte năzdrăvănii şi năzbâtii de cele mai năstruşnice, precum se întâmplă în genere, după o zi plină de

agitaţiune. Mi se părea a fi femeie şi soră cu doamna Przikszewska; duduca Mamuca se metamorfozase îm bărbat, ceea ce, în adevăr, i se cam prilejea câteodată pe scenă; baronul R. mă curta pe mine, adecă pe exemplarul meu femeiesc; duduca Mamuca, se înţelege, ca tânăr curta pe Victoria. Nu mi-amintesc toate peripeţiile dramei; ştiu numai că ea s'a încheiat prin două cununii de tot în caracterul visurilor; Mamuca s'a însoţit cu Prziszewska şi eu cu *Feldeşul.*

La nouă ceasuri mă îndrumai spre universitate. Aveam ora dreptului penal. Profesorul, doctor de legi dela Berlin sau dela München, — nu ţin minte, — un june cu ochelari pe nas, cu nasul ridicat în sus de frică să nu-i pice ochelarii, ceea ce — ridicarea nasului — îi era lesne de făcut din cauza uşurităţii căpăţânii întregi, — profesorul, zic, ne traducea, sub numele de scripte originale, prelegerile dascălilor săi nemţeşti; le traducea din cuvânt în cuvânt, din literă în literă! Nu degeaba sună un cântec studenţesc, compus la Berlin sau la München, cine mai ştie!

So geht's in Academiis
Da giebt es viel Doctores,
Plus tamen est in titulis,
Sunt sine fructu flores,
Gelehrte wenig, Docten viel
Das lass' mir sehn im Quasi-Spiel,
Freche Stirn,
Schwaches Hirn,
Doctores sunt vel quasi,
Sie lehren nur so quasi...

X, aşa se numea profesorul, ne explica, vreau să zic ne memoriza acum despre cestiunea « preacurviei », *de adulteriis*, şi ne desvolta, ca de pe carte, teoria celebrului criminalist german Feuerbach, cumcă silnicirea unei femei e fiziceşte cu neputinţă. Spre încheiere, el a surâs şi a zis cu un aer de profunditate: « Eu unul, domnilor mei, mă unesc cu opinia lui Feuerbach numai întru cât priveşte pe bărbaţii fiziceşte neputincioşi ». După cum am aflat mai în urmă, pân' şi această încheiere era literalmente tradusă din nemţeşte.

— Domnule profesor! mi-ţi da voie a cere o deslegare? Deslegare în înţelesul juridic al cuvântului, — zisei ridicându-mă.

— Mai ales, domnule.

— Legile romane, în cazul preacurviei, vorbesc numai de *jure patris vel mariti*... prin urmare, este iertat a silnici o fată, adecă o femeie fără bărbat, care totodată, ar avea numai o mumă-văduvă.

Făcând această întrebare, eu gândeam, fireşte, la duduca Mamuca.

— Cestiunea e foarte gravă, — răspunse profesorul, apăsând ochelarii, care se pregăteau, pare-se, a sări de pe nas, pentru a întâmpina la cazul meu prin un alt caz tot atât de neprevăzut în scriptele nemţeşti ale profesorului. Cestiunea e foarte gravă. In lecţiunea viitoare o voiu desbate exegetic cu ajutorul texturilor pozitive şi filozofice.

In acest moment răsună clopoţelul, şi X ieşi din clasă buiguind fraza: « cestiunea e foarte gravă, foarte gravă... ». Pesemne şi el avea vreo duducă Mamucă!

— Ei bine, spiţerule! făcut-ai ceva? şopti baronul R. abordându-mă.

— Mai mult decât s'ar fi putut aştepta; ea îţi rândueşte un *rendez-vous* desearä la *bal masqué*.

— *Est-ce possible?*

— I-am spus că eşti frumos ca un Persian, că o iubeşti ca un Turc, că eşti înfocat ca un Arab, în fine, te-am prefăcut într'o minune orientală. Spre a nu mă desminţi, trebue să fii mascat şi să-ţi cunosc costumul mai dinainte pentru ca s'o pot preveni.

— Voiu fi drapat în flutur.

— *Admirable!* Vino[1]) la nouă trecute; ea te va aştepta. La bal te voi lămuri mai bine despre toate.

— Cadoul i-a plăcut?

— E încântată.

— Nu şezi azi cu mine la masă?

— Iartă-mă; am mai multe trebi... Uitat-ai amorul meu pentru Frosa lui Stepanov?

— *Fi donc!* O slujnică...

---

[1]) In text: *vine* [Ed].

— *De gustibus non est disputandum.* Mie îmi plac florile câmpeneşti, ţie florile cu miros. Nasul tău uşor înghite orice aromate, al meu se teme de gutunar! Adio!

— *Au revoir, mon cher! Au revoir!*

Mai tăgăduiască cineva cum că norocul nu e *causa causans* a tuturor noroacelor! Abia mă depărtai câţiva paşi dela columnada universităţii, intrând în uliţa Vanchin, cum deodată zăresc pe Mamuca eşind dintr'un magazin, urmată de Cati, care ţinea într'o mână o legătură şi în cealaltă o pereche de papucei. Aleasa inimii mele mergea repede înainte, lăsând în stratul de omăt urmele unui picioruş fabulos, şi ascunzându-şi năsuşorul în moşon — asemenea păsăruicii, când îşi adăposteşte căpuşorul în căldura aripioarei. Precum vedeţi şi iarna are o poezie a sa, diminutivă ca a lui Alecsandri, pe care trebui s'o căutăm în omăt şi 'n moşon.

— Imi pare bine că te-am întâlnit, domnişoară. Sunt sigur că însuţi ai fi dorit să mă vezi în *tête-à-tête*, pentru ca să-mi poţi face două întrebări despre care ai gândit şi ai visat toată noaptea.

— Cum ştii dumneata gândurile şi visurile mele, domnule NN? întrebă Mamuca cu o voace tremurândă, care dovedea că zisa mea, bazată în parte pe un fapt pozitiv şi în parte pe o inducere psihologică, a lovit-o drept în inimă.

— Va-să-zică am ghicit? Nu-i aşa? — zisei zâmbind.

— Eu n'am spus aceasta, — apucă înainte Mamuca, lăsând ochii în jos... Insă aerul de siguranţă cu care m'ai abordat a putut cu tot dreptul să mă minuneze.

— Să nu făţărniceşti în zadar, domnişoară; eu sunt un fel de năzdrăvan, e prea greu ca neştine să ascundă orişice dela mine. Dumneata ai gândit şi ai visat toată noaptea despre *nécessaire* de eben, ce l-ai primit aseară şi despre curtea ce mi-ar fi făcut neneaca dumitale ieri dimineaţă, când erai la repetiţie. Trebue să recunoşti adevărul.

— Dumneata mă sperii, domnule! Cum de ai putut pătrunde în cugetul meu? Cum de ai aflat despre *nécessaire*? De unde această schimbare în manierele dumitale? Ieri aş fi jurat că eşti...

— «Poet», cum m'ai numit d-ta, sau «nătărău», cum m'a împodobit doamna Ana. Ieri nu făceam deosebire între curcan şi iepure,

şi astăzi citesc în fundul inimelor; ieri mă lăudam cu răceala naturii mele şezând într'o odaie călduroasă, şi astăzi vorbesc cu foc călcând pe ghiaţă... Vrei oare să-ţi lămuresc această cimilitură?

— Cu orice preţ!

— Oho! preţul va fi foarte moderat: de seară la *bal masqué* întreabă-mă şi vei afla, cam pe la zece oare. Ieri mă credeai prost, acum mă socoţi geniu; peste puţine ceasuri mă vei vedea nici una nici alta, dar ceva mijlociu. Aşa dar te salut în aşteptarea a treiei «schimbări la faţă».

— Vei fi mascat?

— Nici sufleteşte, nici trupeşte, cel puţin pentru d-ta; destul că m'ai văzut în două zile sub două măşti: de acum înainte voiu fi cum sunt. Mi-i acorda mânuşiţa în semn de revedere?

Mamuca îmi întinse mânuţa sa, palpitândă de frig sau de emoţiune, nu ştiu; o strânsei cu aprindere şi ne despărţirăm pentru a nu intra în casă împreună. Cati, care, mergând în urma noastră, a înţeles pe jumătate câte ceva din conversaţie, mă ameninţă pe furiş cu degetul, ceea ce, în argotul subretelor, însemnează: «ce crai!» sau «ce blăstămat!», două sinonime în limba română, limba — duşmană a monarhismului.

Tactica mea ostăşească în privinţa duducăi Mamucăi se baza pe-o observaţiune filozofică foarte veche, ce o cunoşteam în teorie prin studiu, mai înainte de a o fi adeverit în practică prin un şir de experimente. Bărbaţii, afară doar de poeţi şi încă de poeţii cei fameni, când iubesc o femeie, o iubesc numai ca pe-o femeie şi adesea o iubesc chiar mai puţin; femeile, din contra, iubesc deobşte un ideal, un ce mai presus de natura omenească, un înger sau un drac, ca Jeannele d'Arc din veacul de mijloc, dar niciodată un bărbat cum sunt bărbaţii. Scelerateţa cea mai neagră atrage mai degrabă amorul unei femei decât o onestitate mediocră a unui nici-turc-nici-turlac. De aceea hoţilor şi tâlharilor celor vestiţi nu le lipseau amante de foc, pe când vreun preşedinte de municipalitate sau vreun prefect de poliţie ordinarminte nu sunt iubiţi nici chiar de legiuitele lor jumătăţi, cari nu găsesc în ei o destulă materie de simţimânt, bun sau rău, ci numai o destulă materie groasă sau grasă. Aşa dar,

convins despre patima femeilor pentru extremităţile bărbăteşti, m'am silit a apărea Mamucăi *extrem* sub toate privinţele, şi eram sigur de a-i fi căzut cu tronc la inimă, chiar să fi fost fiziceşte mai urît, decât generalul mangiur Ianc-Vanc. Voeşti oare, cititorule, ca să te iubească sexul, sau, cum zice d-l Cipar, sèpsul frumos? o voeşti? fii totdeauna *prea*: *prea* în dreapta, *prea* în stânga, *prea* în mijloc, *prea* dinainte, *prea* dinapoi, tot *prea* şi *prea*, în bunătate, în răutate, în idei, în fapte, în vorbe, în aprindere, în răceală, *in omnibus rebus et aliis quibusdam !*

Credincios sistemului meu, la masă eram *prea* tăcut; şi mersul conversaţiunii sămăna, prin monotonie şi delicateţă, cu al unei tragedii franceze în versuri, bunăoară:

Mamuca (către mine) — Vă duceţi desează la bal masçat?
Eu (către Mamuca) — Da.
Ana (către mine) — Veţi fi mascat?
Eu (către Ana) — Nu.
Mamuca (către mine) — Sosu-i prea sărat, nu-i aşa?
Eu (către Mamuca) — Da.
Ana (către mine) — Poate vreţi mai bine castraveţi.
Eu (către Ana) — Nu.
Mamuca (către mine) — Dimineaţa a fost foarte rece.
Eu (către Mamuca) — Da.
Ana (către mine) — Aveţi obiceiu de a dormi după masă?
Eu (către Ana) — Nu...

Dela masă la universitate, dela universitate la biliard, dela biliard acasă — sunt acţiunile care au umplut timpul meu până la opt oare de seară. Aşteptam cu nerăbdare minutul bătăliei, din care speram a ieşi încununat... ba tocmai nu, căci cununiile nu-mi plac de fel... speram, cum ar zice francezul, *avoir le dessus*; cu un simplu *le dessus* mă mulţumeam mai bine decât cu o mie de cununii! Locul bătăliei era plănuit la *bal masqué*, care se făcea obişnuit în cele trei saloane ale clubului; duşmanii mei de naţii deosebite erau numeroşi: baronul, Przikszewska, Mamuca; stratagema mea consta, ca a tuturor hatmanilor mari începând dela Cocles, întru a-i combate în timpuri şi cu arme diferite după oportunitate; sau, potrivit politicei lui Machiavelli, de

a face astfel ca ei să se scarmene unul pe altul, rămâind ca eu să culeg apoi folosurile luptei.

Punct la nouă ceasuri stam lângă uşa salonului întâiu. Eram dominat, adică, pentru ca neologiştii să n'o înţeleagă în sens rău, aveam pe faţă un *domino*. Purtam paltonul în care vizitasem aseară pe Victoria, şi ţineam mânile pe piept *à la Napoléon*. Deodată răsună la urechea mea cuvântul: « czekam ».

— Te aştept, dragă.

— Baronul e aici?

— Trebue să vie îndată, o să fie costumat în flutur.

— *Aceea* n'are să vie?

— Fii liniştită. Amanta baronului se chiamă Maria P., actoriţă, şi totodată, lucru de mirare, domnişoară. O cunoşti?

— Mă mai întrebi! Cine nu cunoaşte creaturi de-acelea!

— Fii cu sânge rece. Baronul îi trimise ieri un scump *nécessaire* de eben încrustat cu aur. Până acum el o cunoaşte numai din vedere şi n'are dela *el nici* un semn de 'nţelegere. Cată să joci bine rolul Mariei. Spune-i că ai primit cadoul, mulţumeşte-i, făgădueşte-i, şicanează-l, intrighează-l, fă ce-i vrea, eşti meşteră, numai...

— Numai?

— Vei strica totul de îndată ce îl vei întreba despre numele meu; trebueşte numai atâta pentru ca el să priceapă că joci un rol străin.

— Şi numele tău oare nu-l voiu afla niciodată?

— Il vei afla după ce m'oiu putea lăuda de a fi binefăcătorul tău. Uitat-ai făgăduinţa de aseară? Când voiu cere împlinirea ei, atuncea vei şti cum mă cheamă.

— Mă iubeşti dară?

— Ba.

— Apoi nu vei cere niciodată ceea ce ţi-am promis.

— Nu te iubesc, dar îmi placi; şi dela plăcere până la iubire e un singur pas; eu unul sunt deprins a urma plăcerii, şi'n privirea plăcerii eşti datornica mea.

— Nu încă.

— Iţi vorbesc cu siguranţă; dar pune-te ceva în lături; nu vezi cum mă caută fluturul nostru?

Victoria s'a depărtat câţiva paşi.

— Iubite *domino*, nu eşti cumva spiţer?

— Tocmai. Sunt spiţer din casa Anicăi tale.

— Ea-i aici?

— Cine? Anica?

— Dă-o dracului! *Mademoiselle* Marie.

— Acum văd că eşti un flutur din cunoştinţele mele; vreau să zic un feldeş metamorfozat în flutur, un «avatar», cum ar zice profesorul nostru de limba sanscrită. Apropos, vrei să-ţi vorbesc în limba sanscrită, limba ta naţională?

— *Taulati stanas stubdha.*

— *Ksama bhag'dadati driyatai.*

— Bravo. Acum recomandă-mă, frate Spiţere, la îngerul meu.

— Trebue să te previn mai înainte de toate despre un lucru de prima importanţă.

— Spune.

— Iţi aduci aminte istoria mea cu Frosa lui Stepanov?

— Scuteşte-mă, pentru mila lui Dumnezeu! mi-o repeţi de trei sute de ori pe zi! nu te pot întâlni fără ca s'aud îndată numele acelei nenorocite!

— Ce să fac, dragă Feldeşe, o iubesc. Dar să venim la vorba noastră. Mutându-mă în casa cucoanei Ana, mă temeam ca nu cumva să ajungă la ştirea sa scandalul meu cu Stepanov. Tu înţelegi că, având o fată mare, ea n'ar fi suferit pe un chirigiu... Deci, în contractul nostru mi-am schimbat personalitatea, încât muma şi fata mă cunosc sub nume, poreclă şi profesie imaginare de Teopomp Perepetuevici, student de medicină. Caută dară pentru propriul tău interes a nu mă desminţi.

— Iţi promit.

— Mai bine de toate, nici să vorbeşti despre mine.

— Fie şi aşa.

— Parola?

— Parola.

Il luai la braţ şi am înaintat la Przikszewska.

— Frumoasă mască! iată generosul tău adorator, celebrul flutur înamorat de floarea nurilor tăi și însetat de dorința de a întinde asupră-i splendidele sale aripi.

— *Domino* ți-a spus adevărul cel mai pur, idolule inimii mele.

— Dă-mi dar brațul tău, încântătorule fluturaș, și uită pentru această seară origina ta orientală, pentru a vorbi cum se vorbește în Europa.

— Vă las să gustați plăcerea dialogului: mă așteaptă alte măști mai puțin poetice.

Zicând acestea, mă repezii în sală unde mă aștepta Fedorul meu.

— Lasă blana în garderobă, îmbracă paltonul meu, pune pe față acest *domino*, și plimbă-te prin saloane: dar să nu vorbești cu niminea nici un cuvânt, chiar de ai asurzi de întrebări. Mă 'nțelegi?

Apoi reapărui în salon, în uniforma mea studențească (în țările barbare toți au livrelele lor, începând dela capul Statului) și fără *domino*, ca un personaj din nou venit, lăsând pe amuțitul Fedor a juca bine-rău, dar în tăcere, și prin urmare într'un mod foarte filozofic, vechiul meu rol.

Am trecut în salonul al doilea, ferindu-mă d'a fi însemnat de către feldeș, care șoptea nu știu ce la urechea falsei sale Mamuca.

— Câte poezii ai mai scris astăzi? mă 'ntrebă o mască.

— La *mascaralâc* nu se răspunde.

Inconjurai salonul al treilea.

— Spițereasa Benedeck moare după tine, — îmi zise în fugă un *domino*.

— N'are decât să citească pe «Bolnavul imaginar» al lui Molière și-apoi să-și pue un clistir de apă rece.

Mă 'ntorsei în salonul al doilea.

— Vrei să-ți povestesc viața ta dela leagăn și până 'n seara de astăzi? îmi zise o Circaziană.

— Te iert pentru depărtatul trecut: spune-mi numai ceea ce am făcut de ieri și până astăzi. Vezi că taci? Ești dar mufluză de parolă, și te las până a te îndrepta în opinia publică [1]).

[1]) Textul este: *te las pân'a nu îndrepta în opinia publică*. Firește, e o greșală de tipar. În versiunea 1864, textul e modificat astfel: *te las ca să te îndrepți în opinia publică*. [Ed.].

Apropiindu-mă de uşa salonului întâiu, văzui intrând două măşti proaspete. Una, mai înaltă şi mai grasă, purta o rochie lungă de atlas mohorît ş'avea pe cap un fel de coroană aurită cu dinţi; cealaltă, mai subţire şi mai mică, era îmbrăcată în rochie scurtă de atlas verde deschis, cu un spenţer de catifea pimbie ş'o cunună de flori artificiale pe cap. Câteva cuvinte întrauzite din gura măscuţei verzi şi adresate către masca mohorîtă, mă făcură a ghici pe ambe.

— Lasă-mă să intrighez un pic pe nătărăul d-tale, — zise cea dintâi.

— Cum îţi place, dar sunt încredinţată că peste cinci minute o să începi a căsca, — răspunse cealaltă depărtându-se.

Apucai braţul măscuţei.

— Ai venit să-mi ceri seama, Marie?

— M'ai cunoscut?

Apoi luai braţul Mamucăi, iertându-mi, drept precuvântare la ceea ce mă pregăteam a spune, să strâng [cu] desnădejde micuţa-i mână, care tremura în palma mea, după o expresie nouă în asemenea cazuri, ca un peştişor prins în reţea; şi ne aşezarăm într'un colţ al salonului, unde o uriaşă columnă arunca asupra-ne binefăcătoarea sa umbră.

Mămuca tăcea.

Când o femeie amuţeşte deodată în ajunul unei răstălmăciri amoroase; când, veselă şi glumeaţă până atunci, ea pleacă ochii în jos, sau se face a se juca cu aliseda ceasornicului... e semn bun! Ea au deja iubeşte, au presimte răsăritul dragostei. Crescut în şcoala poeţilor latini, adăpat la adâncele izvoare erotice ale lui Ovidiu, Petroniu, Properţiu, etc., eu cunoşteam din copilărie, ca pe tatăl-nostru, *meteorologia* amorului; şi, văzând tulburarea fetei, îmi zisei în gând: o am! adică: o voi avea!

Mânuţa Mamucăi se afla tot încă în a mea. Mă uitai în jur şi, însemnând numai dosul a două măşti cenuşii, cari steteau mai aproape de locuşorul nostru, prin o repede mişcare, o mişcare, a cărei repejune se poate alătura doară cu lovitura unui pumnal italian, întipării pe degetele copilei o sărutare de foc, ca toate acelea prin cari se 'ncepe o iubire şi cari, vai! sunt cu neputinţă mai în urmă.

Mamuca iute îşi retrase mâna şi se sculă în picioare:

— Văz, domnule, că nu meriţi încrederea mea; adio!

Atâta numai aşteptam, pentru a pune în lucrare planul, artisticeşte concertat de mai 'nainte.

— Adio! Ţi-am spus fără cuvinte, prin o singură sărutare, ceea ce trebuia să ştii: te iubesc! Adio! Adio, Marie!

Zicând aceasta, mă ridicai cu demnitate şi dispărui în vălmăşagul măştilor ce năbuşeau din ce în ce mai numeroase cu apropierea miezului nopţii. Apoi întorsei capul şi zării pe Mamuca reaşezându-se gânditoare în misterioasa noastră poziţie din dosul columnei.

Tocmai atunci trecu lângă *mine* şi feldeşul cu Przikszwska.

— Vi-to no-ta că-ta am-tu să-ta ţi-to spun-tu ce-to-va-ta, — zisei baronului în argotul studinţilor, care se cuprindea în aceea ca silabele să se despartă şi, după fiecare din ele, să se adauge unul din aceste trei postpuneri: *to*, *ta*, *tu*; anume: *to* după vocalele *e* şi *i*, *ta* după celelalte vocale; şi *tu* după consune; încât frazul meu însemna simplu: vino că am să-ţi spun ceva. Numai optsprezece *burşi* în întreaga universitate vorbeau în perfecţie şi cu o iuţeală neauzită în această limbă, ce o numeam *totatutică*. Eu şi feldeşul eram recunoscuţi ca doctori între ceilalţi.

— Cum să las singură pe Maria? — răspunse baronul.

— Trebue să-mi faci această slujbă pentru zece minute.

— Dar, scumpul meu...

— Lasă-mă dară pe mine să-i spun eu oarece la ureche.

Şi trecând din partea Victoriei îi şoptii leşeşte:

— *Domino* « czekam », te aşteaptă în salonul al doilea, lângă a treia fereastră.

— Va-să-zică dumneata îmi cunoşti secretul, domnule NN.?

— Se vede că aşa. Lasă 'ndată braţul lui R.

Victoria simţi că orice împotrivire la cererea mea ar fi fost primejdioasă şi, strângând mâna feldeşului, ea îi zise:

— La revedere, amoraşul meu, până la viitorul bal mascat.

— Cum? pân' atunci nu ne vom mai întâlni, îngerul meu?

— Nu ştiu; nu pot făgădui: nu atârn de mine.

Şi Przikszewska lăsă mâna feldeşului.

— Neomenosule! Cum să nu ai tu milă de patima mea, de focul meu, de chinul meu, de...

— Indatorire pentru îndatorire, iubite feldeşe. Ţi-a venit rândul a-mi dovedi prin fapte prietenia ta. Vezi acea mască verde-pembie din dosul columnei?

— O văz; dar ce-mi pasă mie...

— Ţie nu, fireşte; căci ea... ea nu este Mamuca! dar mult îmi pasă mie, fiindcă încep a o iubi, şi trebue să-i probez amorul meu, pân' acum respins, prin un ce eroic, care răpeşte şi supune inimile femeilor. Abordeaz-o şi fii scandalos cu ea; eu mă voiu apropia atunci şi te voiu provoca la duel; tu-mi vei da carta-ţi de vizită şi eu îţi voiu răspunde cu a mea... De la sine se 'nţelege că duelul va fi numai imaginar! Se cere efectul şi nimica mai mult!

— Vei fi mulţumit!

Şi baronul merse repede spre Mamuca, pe când eu însumi mă furişai după columnă, auzind şi pândind totul, dar fiind totodată nevăzut de către biata păsăruică vânată.

— Te cunosc, măscuţă, zise von R., aşezându-se lângă Mamuca. Ce de nopţi am petrecut împreună! Ce de mai ruble ai stors dela mine! Aş vrea să ne reînnoim cunoştinţa în astă noapte.

Sărmanul baron nu ştia cu cine vorbeşte.

Auzindu-l, abia îmi puteam reţinea râsul.

— Te'nşeli, domnule, — răspunse Mamuca cu o voace despreţuitoare şi voia să se scoale.

— Ia lasă, puică, marafeturile de o parte, — întâmpină baronul apucând-o de talie.

In acest moment apărui eu, parcă trecând din întâmplare, fără însă a mă uita la actorii scenei.

— Domnule NN! zise cu tulburare Mamuca. Dumneata mă cunoşti şi, prin urmare, eşti dator a mă apăra.

— Până la moarte, domnişoară! Cine eşti, domnule? — adausei, punând mâna pe umărul baronului şi măsurându-l cu mândrie dela cap până la picioare. Cine eşti? răspunde!

— Ia, sunt o mască, precum mă vezi, şi te poftesc prietene, să-mi slăbeşti umărul, căci, zău, nu sunt prea răbdător.

— Mă jur, că nu te voiu lăsa să faci un pas, — auzitu-m'ai! — mai 'nainte de a-mi declara numele tău.

— Această declarație oare va avea ea urmări? Trebue s'o știu pentru ca să nu-mi pierd vorba în vânt, domnul meu.

— Dacă ești dvorenin, fără îndoială; dacă nu ești nobil, vom găsi alte mijloace.

— Poftim dară!

Baronul îmi întinse carta sa, și eu, lăsându-i umărul, îi detei p'a mea.

— Mâini, la opt ceasuri, ne vom întâlni, domnule baron.

— Pentru plăcerea dumitale, domnule NN.

Am rămas iarăși față 'n față cu Mamuca; dar, mulțumită politicei mele, împrejurările s'au schimbat cu desăvârșire. Acuma, frumoasa mea privea în mine pe un cavaler din evul-mediu, gata a jertfi zilele pentru o singură slabă mișcare a mânuței sale. Cine știe, — gândea ea în sine, — dacă-l voiu mai vedea vreodată! Cine poate ghici dacă mâine dimineață glonțul sau sabia adversarului nu-l vor întinde mort pe câmpul luptei: și eu, numai eu sunt cauza...

— Toderiță! — zise cu 'nduioșare Mamuca, — tu nu trebue să te bați, eu nu vreau, eu nu-ți dau voie.

Precum vedeți, într'o scurtă minută, din « Domnul NN » devenisem Toderiță, din « dumneavoastră », tu.

— Ce auz, Marie? Nu mă 'nșel oare? Tu ai vrea să trăesc? Tu mă iubești?

— Făgăduește-mi că nu te vei bate.

— E cu neputință! Onorul mai presus de toate! Fi-voiu demn de dragostea ta, dacă m'ei vedea tremurând și ascunzându-mă dinaintea armei unui om provocat de către mine însumi?

— Dar dacă el te va ucide?

— Voiu pieri voios, ducând cu mine în mormânt credința că mor iubit de tine!

— O, Doamne!

— Această întâlnire, oh! poate să fie pentru noi cea de pe urmă, Marie; de aceea, am o rugăminte...

— Ce să fac! Nu știu ce să zic!

— Dacă baronul mă va ucide, trimite la tatăl meu, a cărui adresă o vei găsi între hârtiile mele, acest inel cu marca familiei, care trece în neamul nostru dela părinţi la fii. In saltarul de sus al biroului, vei afla zece mii de carboave în bilete de bancă şi actul de danie pe numele tău...

Să nu gândiţi, domnilor, cum că în adevăr saltarele mele ar fi văzut vreodată măcar zece mii de parale; însă, în ajunul unei morţi care nu era să se întâmple, interesul meu cerea ca să dau o idee cât mai frumoasă despre starea mea financiară. In aşteptarea biletelor promise în nefiinţă, prezentai acum Mamucăi inelul meu; ceea ce era încă o viclenie; căci de pe capul-de-bou al marcei, iubita mea recunoştea, fără ca să i-o fi spus eu însumi, călcându-mi oarecum fireasca modestie, cine anume e dăruitorul celebrului *nécessairc.*

Mamuca plângea sub mască.

— Recondu-mă acum la mama; şi...

Aici glasu-i i s'a rupt ca o coardă, din care artistul voieşte a scoate nişte sonuri mai presus de puterea instrumentului.

— Şi? ai zis «şi», sufletul meu? N'ai sfârşit încă.

— Şi dacă moartea te va cruţa...

— Iţi voiu jertfi rămăşiţa vieţii.

— Nu-ţi vei întoarce cuvântul?

— Nici în astă, nici în ceea lume!

După un jurământ atât de pompos, începurăm a căuta prin saloane pe rătăcita doamnă P., pe care am găsit-o, în fine, intrigând pe un consilier de stat cu capul alb şi pleşuv ca al sfinţilor.

Aci ne-am mai strâns de mână ca nealtădată, şi mă depărtai, după ce auzisem cuvintele Mamucăi către doamna Ana:

— Hai acasă! Mă doare capul...

Bravo! iată ce se chiamă a face treburi! Ulise în Odiseea n'a fost mai isteţ în născocirea şi gruparea tehnelor. Mâini, ca două şi două = patru, Mamuca trebue să cază în capcana mea!.. şi unde-i acela care s'ar putea lăuda, ca mine, a fi biruit numai în trei zile, fără 'ntrebuinţarea vreunei măsuri silnice, o fecioară nici măcar cunoscută de mai 'nainte? Nu-i vorbă că împrejurările au concurs în ajutorul meu; dar nu ştiu dacă altul ar fi ştiut să se folosească de ele cu o aşa

agerime! dacă n'ar fi scăpat cel puţin una din ele... ş'atunci zidirea întreagă se dărma pe capul lui, ca templul, în care s'a clătinat o singură columnă asupra lui Sampson. Insă lucrul nu e încă adus la capăt... Unde-i Fedor?

Astfel cugetam eu cu mândrie, căutând pe feciorul meu în toate unghiurile clubului, până ce-l zării în fine în salonul al treilea, strâmtorat într'un colţ, de către amăgita Victoria, care, luându-l de pe costum drept mine, îi povestea ruseşte, franţuzeşte, leşeşte şi nemţeşte conversaţia sa cu von R., şi'n zadar cerea dela el povăţuiri mai departe, căci ascultătorul Fedor, ţiind minte porunca, nu răspundea nici prin cel mai mic cuvânt.

— Ah, iată şi dumneata, domnule NN.! Fiindcă-mi cunoşti taina, spune-mi, pentru mila lui Dumnezeu, ce s'a întâmplat oare cu prietenul dumitale? Inchipueşte-ţi că de două ceasuri întrebuinţez în deşert toată elocvenţa mea pentru a scoate din gura lui măcar un singur son.

— Aşa-i politica amicului meu, dragă măscuţă. El va vorbi la timpul oportun, iar pân' atunci nu vei putea stoarce dela dânsul nimic, de l-ai tăia în bucăţele. Oh! crede-mă, doamna mea, amicul meu e mare diplomat!

Şi plecându-mă la urechea lui Fedor, care asculta cu uimire laudele ce-i dam şi cari el nu le prea înţelegea, îi zisei:

— Ia blana ş'aşteaptă afară.

Fedor ieşi fuga.

— Poznaşe lucruri! Chiar de necrezut! — zise Victoria, văzând alergarea lui Fedor. După modul în care el îmi vorbi aseară şi'n-astă seară, nu l-aş fi putut socoti ca unealta unui alt; şi cu toate astea, văz că dumneata, un copil,— iartă-mi această francheţă,— i-ai fi poruncind!

— El e Mefistofeles al meu, neneacă. Citit-ai Faustul lui Goethe? Adio!

Şi mă făcui nevăzut.

Ieşind afară, găsii pe Fedor fără palton şi fără domino, aşteptându-mă cu blana.

— Strigă o birjă; iar singur du-te acasă şi culcă-te: eu voiu dormi în târg.

— Ştii unde şade doftorul Tucia? întrebai pe droşcar, suindu-mă în sanie.

— Cum să nu ştiu, cuconaşule! Chiar acum am dus la dumnealui un boier la cărţi.

— Iute dară!

Şi lungindu-mă în sanie, întonai cântecul studinţilor, făcând să răsune pustiitele uliţe, şi sergenţii poliţiei să despere de a nu mă putea opri ca pe un pedestru...

Vita nostra brevis est,
Brevi fininetur:
Venit mors velociter,
Rapit nos ferociter,
Nemini parcetur...

*

Doctorul Tucia, un tânăr de douăzeci şi trei sau patru de ani, năltuţ, subţire, smolit la faţă, coroiat la nas, cu ochi mari, sprâncenat, cu o frunte destul de bine desemnată, avea una din acele figuri cari plac şi se par frumoase la întâia vedere, mai cu seamă pentru un nefizionomist, dar resping pe un cunoscător prin un nu-ştiu-ce egoistic, mârşav, viclean; un nu-ştiu-ce săpat în liniile frunţii, în îndoitura nasului, în trăsăturile buzelor, în schimositura zâmbetului, în focul ochilor; mai în sfârşit, un nu-ştiu-ce întipărit în toate deodată şi cu neputinţă de a se analiza în amănunţime. Nenorocirea femeilor e de a fi absolut lipsite de adâncimea spiritului. Judecând lucrurile numai după cea dintâi vedere, ele strigau: *Monsieur Tucia est charmant*, şi *monsieur Tucia* devenise, în câteva luni, doctorul favorit al damelor.

Tucia finea cursul de medicină când eu intrai la drepturi. Ne-am cunoscut la baronul von R., la care toţi paraziţii universităţii aveau facultatea lor... de a mânca, fiindu-le urît să şeadă la masă singuri... cheltuind din pungă.

Intr'o zi mesenii povesteau, fiecare în parte, despre *prima sa dragoste*. Unul descria în termenii omerici din stâna lui Eumen în Odiseea, laţul ce-i întinsese *chelăriţa babacăi*, şi cum l-a spăriet

căţeluşul mătuşicăi, care (căţeluşul, iar nu mătuşica) n'a mai văzut, pe semne, alţi oameni prinşi în laţ. Un al doilea, după o lungă prefaţă filosofică-pedagogică, se tânguia de a fi fost introdus la o *onorabilă văduvă*, care trăia din venitul fundului, de către nevrednicul său gubernor de limba franceză. Un al treilea recunoştea cu o naivă francheţă, cum că nici îşi mai aduce aminte timpul, locul şi împrejurările celei dintâi bătălii... Când rândul veni la mine, zisei aşa: sunt acum patru ani, domnilor, de când gustai pentru prima oară din arborul ştiinţei binelui şi-al răului. O mamă avea o fată. Şi mama şi fata şedeau într'o casă de lângă a tătâni-meu. Le vizitam. Amorul platonic cu fata merse prea departe. «Pe la miezul nopţii, — zise ea, — vino prin fereastră în odaia mea». Cine mai ştie cum s'a întâmplat, că mama, pândindu-ne, a auzit cuvintele fetei. La ceasul hotărît găsesc fereastra deschisă, sar în odaie, întreb: — «Tu eşti aice, Emilio?» Imi răspunde o şoaptă: — «Vino încetişor!» Ne culcăm. Rezultatul vă este cunoscut, domnilor; dar ceea ce nu ştiţi e mirarea mea, când Emilia mă dăscălea: «nu aşa... ia aşa...», etc. După trei oare, petrecute într'un extaz nedescris, profesoara mea mă congediază, tot pe fereastră, de frică «să nu se scoale neneaca». A doua zi revăd pe adevărata Emilie. Inchipuiţi-vă împietrirea mea, când o aud scuzându-se, că n'a putut să mă aştepte: «neneaca mă închisese în iatacul său şi singură se culcase nu ştiu unde». Atunci numai am înţeles cine a fost dăscăliţa mea: mama înlocuise pe fată... Ştiţi oare, domnilor, ce vârstă putea să aibe curajoasa mamă? Cinzeci şi şeapte de ani, trei luni şi opt zile! Am făcut acest calcul pe baza metricei originale! — Un tunet de hohote a răsunat la masă. — Beau în sănătatea lui NN. şi a quasi-Emiliei! strigă un studinte tenor. — Nu mai mă minunează perfecţia sa *in arte amandi:* era cine să-l înveţe! zise un studinte bas. — Cine a mai păţit una ca aceasta! ţipă un studinte soprano. — Nu vă miraţi, domnilor, întrerupse deodată Tucia, ridicându-se în picioare şi 'ntinzându-mi mâna peste masă. Suntem fraţi de cruce cu NN.: şi eu încă dădui peste o mamă în loc de fiică! numai că fata se numea Amalia, iar nu Emilia. — De atunci încoace Tucia se părea a fi prietenul meu cel mai intim, deşi niciodată nu l-am invitat la masă, din cauza... că bugetul nu prevedea

cheltuieli extraordinare. Peste o săptămână el îmi descoperi din amicie o taină, cunoscută de toată lumea, dar care m'a adus mai târziu la descoperirea unei alte taine, necunoscută de niminea.

El avea o amantă de care nu ştia cum să se mântue. Am promis — zicea medicul nostru — că o voiu lua a doua zi după doctorizarea mea... am promis înaintea marturilor... înţelegi că ar fi o neiertată nebunie din parte-mi de a-mi închide viitorul pentru totdeauna... Ea-i cusutoreasă... cum oare să facem? — Pentru ca să te pot sfătui în cunoştinţa cauzei, ar trebui s'o văd, să-i pătrund caracterul... — Pătrunde, frate, ce-i vrea! aş fi fericit de i-ai plăcea... — Şi de m'ai putea prinde? — *Pro forma.* — Hai la dânsa! — Sofica era frumuşică, copilă de şasesprezece ani, delicată, melancolică, sentimentală. Ea iubea pe Tucia ca o nebună. Dintru 'ntâiu, voiam s'o curtez; dar văzându-mi munca zădarnică, mă hotărîi cu o generozitate cam silită, a fi numai amicul bietei fete, cel puţin până la o vreme. Peste o bucată de timp, Sofica se îmbolnăveşte. Viind tocmai atunci, din întâmplare, eu mă aşezai într'o cămăruţă învecinată, cu capul plecat pe mână, pentru a nu auzi de aproape vaietele copilei şi plânsul mamei. Intră Tucia, scrie o reţetă şi trimite pe bătrâna la spiţerie. — Să iai, dragă Sofică, câte o linguriţă de ceaiu la jumătate, numai decât la jumătate de oră; iar eu mă duc, voiu veni deseară, mă grăbesc. — Zicând acestea, Tucia sărută pe Sofica şi ieşi, fără a fi visat măcar despre prezenţa mea. După ce se întoarse muma cu un şipuşor, ieşii şi eu, promiţând a reveni cât mai curând. Peste o zi mă abat la Sofica: ea era moartă! Pe fereastră se afla şipuşorul cu reţeta deasupra. Azardul m'a împins a-mi arunca ochii pe eticheta şipuşorului: *câte o linguriţă de ceaiu dimineaţa şi seara.* Crima lui Tucia apăru întreagă înaintea ochilor mei. Imi adusei aminte cuvintele lui: nu ştiu cum să scap de ea! Fără a rosti un cuvânt, mă asvârlii din odaie afară şi mă repezii drept la locuinţa lui Tucia. — Ştiu totul, Tucia! Ştiu totul! — Ce fel de ton? — Sofica a murit! — Fatalitate! o iubeai? — Să iai, dragă Sofică, câte o linguriţă de ceaiu la jumătate... Aici Tucia a sărit de pe scaun ca opărit şi m'a apucat de mână. — Cine ţi-a spus aceste cuvinte? — Mai ştiu şi altele: câte o linguriţă de ceaiu dimineaţa şi seara...

Alergând în goana calului dela Sofica la Tucia, eu mă aflam sub înrâurirea unei voci interne, strigânde: răzbună pieirea nevinovatei jertfe. Eram o simplă unealtă a simţământului. Cugetarea n'a avut nici o parte, cât de mică, la purtarea mea, până la minutul când mă văzui faţă cu Tucia şi pus în trista alternativă: sau de a-l acuza înaintea dreptăţii, cerând autopsia răposatei, sau de a mistui în sânu-mi cunoştinţa crimei, devenind părtaşul ei prin interesata mea tăcere. Presupuindu-se că legile vor pedepsi pe Tucia, au din aceasta va urma învierea Soficăi? Ca acuzator al doctorului, în cazul de faţă, în loc de a câştiga în opinia publică, oare nu voiu fi eu încă bănuit pentru nefasonabila mea familiaritate cu nişte cusutoriţe? Şi apoi, oare judecătorul nu mă va întreba: de ce n'ai cercetat reţeta lui Tucia chiar când ai auzit cuvintele lui? De ce o aşa idee ţi-a venit în cap tocmai după moartea Soficăi?... Mi-au trebuit numai câteva secunde pentru a vedea realitatea poziţiei în care m'am vârît. Propriul folos mai 'nainte de toate! îmi zisei drept încheiere. Vieaţa socială decurgând din combinarea intereselor individuale, — urmai mai departe, — datoria omului e de a-şi păzi cămaşa sa; treaba Providenţii e de a face, ca păzitorii cămeşilor să aibă nevoie unul de altul. Eu unul mi-oiu împlini sarcina; Providenţa împlinească-şi pe a sa, cum va şti mai bine... Acuma înţelegeţi în ce mod, îngropând în mine misterul şipuşorului, am ajuns a fi creditorul de recunoştinţă al lui Tucia; un creditor de nu iubit — ceea ce ar fi contrariu naturii — cel puţin temut şi ascultat.

Intrând în salon, văzui numai tot mese de joc. Ştosul, pichetul, faraonul, vistul, preferansul domneau despoticeşte în această societate, împăcându-se şi urmând unul după altul, ca boierii adunării obşteşti. Căutând un locşor mai retras, zării într'un colţ al odăii pe celebrul *licenţiat în litere dela universitatea de Marocco*, profesorul de literatură la facultatea filosofică; o personalitate a cărei singură vedere, ba chiar numele, aveau privilegiul de a face să râdă până şi studentul cel mai posomorît din oricare facultate. Vladimir Aleşchin-Uho, — aşa se numea individul, — se 'ntorsese atunci de curând din străinătate, unde a fost trimis să studieze literele spre a se urca pe vreuna din cele multe catedre vacante. După o călătorie de doi ani,

el reveni plin de... ştiinţă? ba de colb! Universitatea, în care ar fi studiat, şi gradul lui academic, erau pentru toţi o chestie tot atât de obscură ca patria şi opera lui Omer. Se ştie numai, că'n acea misterioasă universitate licenţiaţii în litere sunt scutiţi de a şti greceşte şi lătineşte, de unde studinţii au dedus cumcă ea nu se află în Europa, ci doară undeva în Africa, bunăoară la Marocco. Se ştie, — zicea un burş calamburist, — că la Marocco oamenii se îngrijesc mai mult de picioare, decât de capete: de aceea ne vin de acolo marochinuri bune şi licenţiaţi nici de o treabă. La discursul de deschidere toţi ascultătorii au dormit. La a doua lecţie erau prezinţi numai patru auzitori. Studinţii mei ştiu mai mult decât mine, — a gândit Vladimir în gândul său; dar ce-mi pasă! nu vie măcar nici unul: salariul merge înainte! Totuşi, licenţiatul nostru avea ambiţia de a se face cunoscut lumii cu orice preţ. După mai multe răzgândiri, el a găsit o cale sigură pentru a ajunge la nemurire, şi ca literat, şi ca patriot. Intr'o foaie periodică a început a apărea un şir de foiletoane şi de scrisori, în cari Vladimir vorbea despre tot ce ştia: adică, vorbea despre nemica. După aceea, el scoase la lumină o câtime nemărginită de cărţi elementare mici, prescurtate de pe cărţile elementare mari, făcute de alţii. In fine, el a cutezat chiar a deschide un jurnal literar, în care traducea, ca scrieri originale, articolele *Enciclopediei moderne* sau ceva asemenea, presărând ici-colo câte un cuvânt propriu. In aşa chip, toţi acei, ce ştiau ei mai puţin decât Vladimir, îl slăveau ca pe un spirit superior. Pe de altă parte, iroul nostru s'a declarat sprijinitor aprins al nenorociţilor. Din dată ce un ţăran beat îşi strica degetul, sau o actriţă fără talent se pretindea strâmbătăţită, — Vladimir făcea o loterie, alerga prin târg cu bilete, striga, ţipa, râdica ţara în picioare. Ce mare patriot! ziceau acei ce-l vedeau cutrierând oraşul pe ploaie, pe jos, fără cortel şi fără caloşi. Acuma el şedea pe o canapea, gonind cu mâna dela sine fumul, ce se lăţea în odaie din cauza numeroaselor ţigări: Vladimir nu fuma din moralitate; el chiar făcuse într'o vreme o lungă lecţie, spre a dovedi că întrebuinţarea tiutiunului este contra şcolii clasice şi caracterizează *devergondajul* romanticilor. In afacerea care m'a atras dela bal-mascat la Tucia, ajutorul lui Vladimir îmi era destul de trebuincios. Licenţiatul dela Marocco

era gazeta oraşului. Prin foiletoanele sale şi prin cursurile sale, nu în universitate, ci în uliţe şi'n casele oamenilor, el răspândea toate minciunile, câte i se spuneau din dreapta şi din stânga, îmbrobodindu-le în pompoasele haine de *liberalism*, *generositate*, *abnegaţie*, *punctul de onoare*, etc. Eu unul doream ca a doua zi tot târgul să ştie despre duelul meu cu baronul von R. Aşa dar, abordai pe Aleşchin-Uho.

— Despre ce o să vorbiţi în lecţia de mâine, domnule profesor?

— Voi continua, domnule NN., developementul nerecusabilei argumentaţiuni contra pernicioasei doptrine a sofiştilor realişti de a însinua în literatură, primaminte natura ca principiu de fond şi secundaminte spiritul ca principiu de formă.

— Prin urmare, o să cereţi ca autorii să scrie nenatural şi fără spirit? Inţelesu-v'am oare, domnule profesor?

— Perfeptaminte! Un literator, care se respeptă pe sine însuşi, debue necesarminte a fi ideale, iar nu naturale; grav, iar nu spirituale.

— Cuvântul *grav* nu este el oare, în teoria d-voastră, tot una cu *greu*?

— Completaminte; gravitatea fiind naturalminte opositul levităţii.

— Cât de rău îmi pare că nu voiu putea auzi mâine desvoltările acestei minunate lecţii! *Vraiment impossible de vous entendre!* Peste câteva ceasuri pot să fiu rănit sau chiar ucis! am un duel...

La cuvântul «duel», Vladimir cât să leşine: făcând un pas înapoi, el se împiedecă de un scaun de paie; scaunul se răsturnă peste o măsuţă de mahon, pe care se afla o urnă de bronz cu vreo cinci sute de cărţi de vizită; urna căzu jos pe favoritul lui Tucia, un uriaş motan de Siberia, care rupse la fugă cu coada în sus, asurzind adunarea cu un înfricoşat «mi-a-u»; iar cărţile de vizită se împrăştiară prin odaie astfel încât un «consilier de curte» a nimerit în scuipătoare şi un «cneaz» s'a trezit sub călcâiul unui tânăr zaraf jidan cu straie nemţeşti, cu favoriţi şi fără musteţi, care striga atunci «banco»! O adevărată revoluţie *pentru binele public!*

— Duelurile-s proibate, domnule NN; începuse Vladimir, revenind din înţepenirea ce l-a fost cuprins, şi uitându-se la tristele semne ale opintirii sale.

— Legile, domnule profesor, opresc numai duelurile cu pistol, cu sabie, cu rapieră... ele însă nu prevăd nicio pedeapsă pentru dueluri cu carabină.

— Vă duelaţi cu carabina?

— Fireşte! arma cea mai potrivită, când omul se bate pentru *una cara bella!*

— Şi cine vi-i antagonistul?

— Baronul von R.

— Romantic şi realist efrenat şi aşarnat! Tuaţi-l, domnule! Annihilaţi-l de pre suprafacia pavimentului! Un romantic! un realist! Ma care e causa duelului?

— Baronul a cutezat să fure dela mine papucul amantei mele, o jună... Dar să lăsăm treaba încurcată! Daţi-mi voie a vă întreba mai bine dacă nu aveţi cumva cu d-voastră un bilet sau o listă de binefacere?

— Trei, domnule NN! trei egalminte importanţi pentru felicitatea patriei. Un bilet la beneficiul d-rei Todorov, sublima noastră artistă dramatică, pe care debue s'o îmbărbătăm spre progresul artei în Europa; un bilet de loterie în favoarea unui nefelice sacagiu, voliu să zic apeductor, la care a murit unicul său cal în acomplisementul funcţiunilor sale, atât de utili umanităţii; în fine, o listă de subscriere pentru instaurarea şcoalelor de musică vocale şi instrumentale în toate comunele imperiului, spre regeneraţiunea moralităţii poporului.

Am început a căuta prin toate buzunările; apoi zisei cu un aer de desperare:

— Ce păcat c'am uitat punga acasă! cât de bucuros aş lua şi eu parte, mai cu seamă în ajunul unei morţi, ce mă va surprinde, poate, peste câteva ceasuri, la toate aceste arhipatriotice şi protomorale întreprinderi! In orice caz, o să las o sumă cu adresa domniei voastre.

Vladimir s'a uitat la ceasornic.

— Bon soir, domnule NN. Sper că ne-om mai revedea.

— Dacă mă va cruţa soarta armelor.

— De-ţi fi tuat, o să deplor evenementul într'un foileton.

— Imi veţi face o mare plăcere... în cea lume.

— Apropos. La câţi paşi vă duelaţi?

— La zece, ambele împuşcături de o dată. Eu unul sunt hotărît să înfig glonţul tocmai în nasul baronului... ţinta e destul de mare; pot să aleg o mulţime de punturi intermediare între vârful şi rădăcina.

— Tuaţi-l! Tuaţi-l! e romantic, realist... tuaţi-l!

Zicând acestea, Vladimir dispăru, plămădind deja în capul său drojdiile viitorului necrolog, cu ajutorul căruia numele meu era menit a răsuna dela Nistru până'n Siberia!

După ce toţi musafirii s'au împrăştiat unul câte unul; după ce slugile au strâns mesele verzi şi lămpile, şi-au aşezat scaunele în jurul odăii; după ce am rămas numai eu, doctorul, şi motanul, adormit acuma pe sobă, uitând ruşinoasa dar sănătoasa fugă, la care l-a silit vitejia lui Vladimir; am povestit lui Tucia scurta mea intrigă cu Mamuca, scopul falsului meu duel cu Feldeşul, şi cerui să-mi facă o amputaţie.

— Amputaţie? Innebunit-ai, Spiţerule? D'apoi nu eşti rănit.

— Vrei să zici, doctore, că am o rană imaginară? Ei bine! fă-mi o amputaţie tot atât de imaginară! Inchipueşte-ţi, bunăoară, că vezi o bortă cât colea în fruntea mea, şi urmează cu regularitate după cum te învaţă chirurgia. Ş'apoi îndată, fără zăbavă; sunt acum patru ceasuri şi la opt şi jumătate trebue să mă duci acasă în cupeaua ta, lungit fără mişcare ca Gustav Adolf după bătălia dela Lutzen. Apucă-te, *parbleu*! Mamuca mă aşteaptă, cum te aştepta într'o vreme răposata Sofica...

Numele Soficăi a produs un efect nedescris. Din negru, Tucia deveni rădăciniu. Fără a întâmpina prin un singur cuvânt, el ieşi în odaia de alături, aduse un plastir, o bucată de pânză ceruită şi bortelită ca o sită, comprese, bandaj... şi peste câteva minute eram îmbodolit cu trei cozi sau, cel puţin, cu o coadă, şi mă studiam cu mulţumire pe mine însumi în toate oglinzile salonului, zicând, ca junele d. Maiorescu, filosoful dela Banca Moldovei: «Lumea este o iluziune!» Erau doi inşi amputaţi, unul în oglindă, celălalt înaintea oglinzii... şi niciunul rănit!

— Mai trebueşte ceva, Tucia! Sunt prea rumen la faţă pentru un rănit în frunte! N'ai cumva vr'o biloseală?

Doctorul aduse un şipuşor cu prafuri şi mă prefăcu într'o mumie din timpul lui Ramses: mă văzui galben ca şi când îmi mai rămâneau numai trei secunde de viaţă.

— Iţi mulţumesc, frate Tucia. Sunt obosit şi picur de somn. Unde mă culci?

— Patul te aşteaptă în iatacul meu; te previn însă că, cu capul strâns cum eşti acuma, o să ai nişte vise prea poznaşe.

— O să ne văz spânzuraţi pe amândoi, iubite, ca cei doi tâlhari din Evanghelie; şi, adevăr grăind, nici suntem cu mult mai buni!

— De ar trebui spânzuraţi toţi câţi ne seamănă, crede-mă că n'ar fi cine să ne spânzure!

— Vrei să zici că toţi sunt de o potrivă răi?

Când omul e trudit şi adoarme aşa zicând în picioare, un son sau o idee, ce-i loveşte auzul sau mintea, devine pentru el ca un punct central, în jurul cărui el roteşte şi se învârteşte, întocmai ca fluturul atras de focul lumânării. «Toţi sunt răi... toţi sunt răi...», repeta cugetul meu, pe când trupul mi se răsfăţa pe puful aşternutului şi ochii se închideau sub îmbrăţişarea pleoapelor.

Mă visam că dorm cu faţa în sus; când deodată mă simt pe mine însumi deşertat ca prin o maşină pneumatică; ceva mi-a lipsit; o suflare uşoară şi dulce s'a ridicat dinăuntru pân' la gâtlejul meu, apoi se sui[1]) dealungul limbii, şuieră prin dinţi şi ieşi afară.

Gândeam că mă deştept prin vis; dar apoi mă răsgândisem, zicându-mi cu curiozitate: ian să vedem ce o să mai fie de acuma?

Suflarea, tâlhăreşte fugită din pieptul meu, dintru'ntâiu pluti deasupra-mi în armonioase unde, ce părea că şopteau: aa-bebe-cece-dede...; apoi îmbrăcă chipul unui micuţ îngeraş cu aripioare de vrabie şi, aşezându-se obrăzniceşte pe vârful nasului meu, începu cu mine o conversaţie foarte serioasă.

— Cine eşti? — întrebai cam cu ciudă pe îndrăzneţul călăreţ.

— Sunt inima ta, păcătosule!

— Mi-ai răspuns, prietene, prin două gogomănii deodată, încât nu-mi vine a crede ca să fii tocmai a mea. Dintâiu, m'ai făcut păcătos; pe când păcatele sunt însuşite inimilor şi, prin urmare, am contenit a fi păcătos, din dată ce ţi-a plesnit gustul a pribegi din mine. Al doilea, îmi zici că eşti o inimă? Dar ştii tu, nepricopsitule, ceea-ce

[1]) In text: *sânia* [Ed.].

vra să zică o inimă? Ascultat-ai tu vreo lecţie de a filosofilor facultăţii filosofice? Inţeles-ai tu, cap sec ce eşti, că o inimă este *πνεῦμα* sau *animus*? că *πνεῦμα* sau *animus* se subdivide în *νοῦς* sau *mens* şi în *ψυχή* sau *anima*? că *νοῦς* sau *mens* este inima gânditoare şi *ψυχή* sau *anima* este inima simţitoare? Cum dar putut-ai tu să-mi răspunzi mie, unui studinte din anul al doilea, o dobă de carte, prin substantivul «inima», fără a adăogi unul din cei doi adiectivi «gânditoare» sau «simţitoare»?

— Vorbeşti din scripte, iar nu din natură, — îmi întâmpină îngeraşul meu, bătându-mă înfricoşat cu călcâile sale în nările nasului. Inima e una ca şi adevărul; inima e şi gânditoare, şi simţitoare, fără ca aceste epitete să facă parte din definiţia ei; inima e elementul cel mai bun al omului: bunătatea e ceea ce o caracterizează, fie bunătate simţitoare, fie bunătate gânditoare. Eu sunt bunătatea ta; şi fără mine nu eşti decât un păcătos.

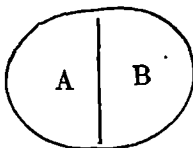
— Ergo, vâră-te înapoi în mine pentru ca să mă sfinţeşti!

— N'oi putea să te sfinţesc întru cât mă vei asupri prin răutatea trupului tău....

— Apoi de, dragă! sunt la trup aşa cum m'au făcut mama şi cu tata!

— Ascultă-mă cu aceeaşi atenţie cu care ai ascultat lecţiile filosofilor facultăţii filosofice, şi atunci vei pricepe că nu-ţi cer nimica cu neputinţă. Omul se alcătuieşte din două elemente externe: inima sau bunătatea şi trupul sau răutatea. Intre aceste două capete se află voinţa sau individualitatea, *τὸ ego, le moi, das Ich*, cum ziceţi voi, pedanţii!

Aci îngeraşul sbură de pe nasul meu, luă de pe masă un condeiu şi o bucăţică de hârtie, scrise un pic şi, aşezându-se apoi turceşte pe bărbia mea, îmi arătă următoarea figură:

— Iată un elipsoid: forma mişcărilor universale în genere şi ale celor omeneşti în parte. Diametrul desparte cele două elemente de mai sus: bunătatea sau hemisfera A şi răutatea sau hemisfera B. Puncturile A şi B sunt putincioasele focuri ale elipsoidului. Intr'unul din ele trebue să reşeadă voinţa omenească, care-şi poate alege locul după plac. Dacă ea reşede în A, bunătatea predomneşte asupra răutăţii; dacă ea reşede în B, răutatea predomneşte asupra bunătăţii. Eu pretind de la tine ca să-ţi muţi voinţa în punctul A, care sunt eu.

— Eşti egoistă, dragă inimioară! Totuşi, teoria ta mi-ar plăcea prin geometricitatea sa, de n'aş şti, mândruţa mea, că teoriile cele mai simetrice sunt tot încă numai teorii! Invaţă-mă dară cum s'o pun în practică. Iată greutatea!

— Intreabă pe Ivan de Fellow-schmutzig-nadie, care locuieşte pe piscul Monte-bianco în munţii Tibetului.

Zicând aceste, îngeraşul redeveni suflare şi se grăbi a intra înapoi în mine; fiind însă că ţineam gura închisă, el lesne îşi făcu drum prin nas; am strănutat şi m'am deşteptat... se înţelege tot prin vis.

Mă văd în odaia lui Tucia. Doctorul se ocupa cu o operaţie neauzită în analele chirurgiei. El tăia un om viu în bucăţi mici şi arunca fărmăturile într'un mare ceaun cu apă clocotită.

— Ce faci acolo, măi Tucia?

— Am tăiat un subiect.

— Pentru ce?

— Ca să fierb din el o otravă.

— Pentru cine?

— Pentru un alt subiect.

— Ai vreun cal de călărie?

— Ii bolnav de ariciu; dar de ce-ţi trebueşte?

— Vreau să plec în Tibet.

— Numai atâta? apoi încalecă motanul meu.

Deodată văzui pe motanul siberian al lui Tucia crescând cu o repeziciune neînchipuită şi prefăcându-se într'un uriaş tigru tibetan. Il încălecai şi... pe aici mi-i drumul!

Ieşind în uliţă, motanul-tigru se uită pe rând în patru părţi opuse ale lumii; apoi ţinti ochii spre apus; începu a se ridica în aer; şi la

fugă, la fugă, la fugă! D'apoi ce fugă! Deasupra mea pluteau norii; dedesubtul meu vedeam apărând şi dispărând într'o măreaţă panoramă Germania, Franţa, Oceanul Atlantic, Brazilia, Oceanul Oriental şi'n fine iată-mă-s în Tibet, înaintea unui creştet de munţi, în mijlocul cărora se înălţa un pisc colosal de marmură albă, purtând pe o coastă următoarea inscripţie românească, cu litere negre şi cu ortografia ardeleană:

ICI.
LVMINA . PERDOMINIREA ; BVNETATEI.
IVANV.
DE . FELLOWV . SCHMVTZIGV . NADIE.
ECCE.

In adevăr, în faţa mea, pe vârful piscului, şedea un individ gol ca în ziua naşterii. Inaintea lui se afla un copac, de pe care cădeau necontenit fructele cele mai alese, şi o cascadă, ce revărsa în jur băuturile cele mai plăcute. Individul tot muta capul din dreapta în stânga şi vice-versa, ca pendula unui ceasornic. Când capul se pleca în dreapta, omul deschidea gura, în care pica de pe copac câte un ananas sau ceva asemene; când capul se pleca în stânga, gura iarăşi se deschidea, primind de la stropiturile cascadei câte o duşcă de şampanie sau iohanisberg.

— Bună ziua, domnule gimnosofist!

— Hm! ce cauţi p'acilea?

— Am venit să vă întreb despre modul prin care aţi izbutit ca să covârşească în domnia voastră bunătatea asupra răutăţii, inima asupra trupului?

— Depărtându-mă dela oameni, nenio! Trăind la un loc cu alţii, te faci lup; trăgându-te la singurătate, redevii oaie; căci nimeni nu te muşcă şi n'ai pe cine muşca!

— Bravo, confratello! de acum înainte mă aşez şi eu pe acest pisc! Ian să vedem, buni-s ananaşii? bună-i şampania?

Abia rostii aceste cuvinte, cum filosoful îmi şi întipărise o palmă de cele voiniceşti, ce mă făcu să mă alunec şi să cad de pe pisc într'o

prăpastie adâncă de nouă mii de metri, în fundul căreia miauna şi rânjea dinţii motanul, îmbrăcat în haine de călugăr! De durere şi de spaimă m'am trezit, m'am trezit în realitate... Soarele era sus şi Tucia îşi pomăduia musteţile înaintea oglinzii, cântând o arie din *Così fan' tutti.*

— Sunt opt oare. Trăsura ne aşteaptă. Imbracă-te, leneşule!

— De-ai şti, Tucia, ce vis am visat! Curat o pagină din Hoffmann sau din Edgar Poe.

In acest minut un jandar aduse lui Tucia două scrisori: una de o mărime şi culoare ordinară, alta în o mică copertă trandafirie şi pecetluită cu o *inimă* de bulină. Doctorul deschise pe cea dintâiu şi citi cu glas:

« Iubite Esculape,

« Femeiea mea se află *un peu mal* de câteva zile; simte *une migraine terrible:* găseşte dar *là-dessus* o oră liberă *pour la voir.*

« Al dumitale amic şi serv.
Osip Pojarov »

— Aha! te chiamă poliţmaistrul *pour avoir sa femme, là-dessus;* pe semne tulumbele agiei nu mai ajută a stinge focul cucoanei! Iancieşte şi scrisorica: ghicesc dela cine-i.

— Spune că voiu veni la 9 şi jumătate, — zise Tucia jandarului, care ieşi îndată, cu toată vederata sa dorinţă de a studia mai îndelung cadavroasa mea faţă şi legătură dela cap.

— Ascultă, bădiţă, — urmă el către mine, — eu ţi-oiu citi răvaşul, nu-i vorbă; însă te rog din amicie, să ţii secretul.

— Fireşte! Cum se ţin toate secretele de amor între prieteni. Tucia amirosi scrisoarea, zicând: « mille fleurs » şi apoi citi:

« Tiranule,

« Văd cum mă răsplăteşti pentru sacrificiile mele. Iată o săptămână de când nu mai vii. Te aştept sau... te voiu despreţui!

« Până acuma a ta credincioasă
« Fani »

« *Postscriptum.* Ştii că Osipul nostru se duce la agia dela 9 ceasuri. Te sărut de o mie de ori, scumpul meu Niculăiţă!

« F. »

— Scrisorile părechii poliţieneşti ne sosesc foarte la timp; zise Tucia după o pauză de răzgândire. Falsul tău duel şi imaginata ta rană o să facă numai decât o mare svonă prin târg; deci, pentru ca să nu urmeze cumva vreo cercetare legală, eu voiu căuta să previu pe Pojarov, cum că totul e o şagă, un rămăşag, o jucărie... Gândi-tu-te-ai la aceasta, bre?

— Ba n'am avut când, fârtate; şi mă încredinţez că eram să fac cât pe ce o straşnică dobitocie, cu toate că sunt legist! Ar trebui să previi pe procurorul... eşti oare bine cu dânsul?

— Sunt cât se poate de bine cu soru-sa, pe care o curarisesc de nouă luni... Despre partea lui, fii liniştit!

Tucia sună clopoţelul.

— Tu, Gherasime, şi cu Gheorghie veţi merge cu mine; după ce vom ajunge la casa d-sale, îl veţi scoate din cupea şi-l veţi duce pe sus, ca şi când ar trage de moarte. Mă 'nţelegi? — zise el camerdinerului, care îl asculta cu gura căscată, ca pe un predicator lătinesc dela biserica papistaşă. Hai acuma! adause Tucia către mine, şi am ieşit. Şezând în trăsură, am improvizat următorul cântec în felul tuturor improvizaţiilor.

Dracul petrecând prin lume,
Şi-a făcut un groaznic nume;
Toţi fugeau, fugeau, fugeau,
Cum de dânsul auzeau!

In sfârşit, de ciudă mare,
El se zise bolnav tare,
Şi, lungindu-se pe pat,
Pielea popii a şi dat!

Oamenii cu bucurie,
S'au grăbit pe loc să vie,
Şi 'ngropându-l cu alaiu,
L-au trimis departe 'n raiu!

De atunci, cu-ocaua mică
El se plimbă fără frică;
Şi lucrându-şi după plac,
Strigă: «doară nu sunt drac!»

— Ghiceşti oare, măi Tucia, de ce dracul a înviat?

— De pildă?

— Pentrucă nu luase doftorii!

Aci am ajuns la poarta casei doamnei P.

Până acum n'am avut trebuinţă a descrie edificiul respectabilei mele gazde şi personalităţile celorlalţi chirigii amabili ai mei megiaşi. Urmând metodului matematic, am definit mai 'nainte de toate centrul; de aci nu-mi va fi greu a plimba o rază împrejur, din punt în punt, şi îndată veţi avea o circomferinţă!

Zidirea întreagă se alcătuia din rândul de jos, rândul de sus şi o mansardă. In rândul de sus locuiam peste sală eu şi însăşi stăpâna casei cu prăsila. In rândul de jos se afla sub mine o bacaliţă văduvă după trei bacali, dela care toţi studinţii cvartalului luau pe datorie ţâri, sardele *e tutti quanti*; sub Doamna P. — un Francez parfumar cu soţia sa, şapte fete şi trei băieţi, vrâstaţi treptat, începând dela patru luni şi până la nouăsprezece ani. In mansardă petreceau cu locuinţă, deasupra mea, două modiste nemţoaice, a căror etate se număra numai de când veniseră din străinătate, şi deasupra doamnei P. trei studinţi dela şcoala veterinară.

Când cupeaua lui Tucia s'a oprit la poartă, parfumarul, *Monsieur Jules*, deschise uşa, scoase capul dela care se răspândea mirosul a nu ştiu câte sute de esenţe, îşi apăsă pe ceafă scufica de lână albastră, şi rosti cu un aer de Talleyrand: «*Ça doit être que' que chose!*» Tot atunci o mână nu tocmai de cele mici a început a şterge de sudoare unul din geamurile la o ferăstruică a mansardei, şi apoi zării migăind ca în lampa magică figura unei modiste, *Fräulein Gretchen*, cea cu ochi-de-bou, după cum bunicul Omer numea pe blonda Minerva.

Gherasim al lui Tucia deschise portiţa cupelei.

— Mai încet! — strigă doctorul. Nu vezi în ce stare se află rănitul, dobitocule? *Mon cher monsieur Jules!* adause el către parfumarul.

Prêtez-nous votre secours ! O mon Dieu ! quel malheur !

— *Que vois-je ! M-sieur Toderitza blessé !*

In acest minut amândouă modistele, tustrei veterinarii, proprietărița țârilor, cei zece moștenitori ai parfumeriei cu mancele și muma lor, Cati și feciorul meu erau deja afară!

Bietul Fedor, ce-și închipuia acuma pe stăpânul său în gura morții, își frângea mâinile și își smulgea părul, aducându-și aminte, pe semne, că răposatul nu-i plătise leafa pe trei luni.

Veterinarii au început a explica modistelor diferența dintre un om rănit și un câne împușcat.

Franțuzimea necăjea pe Tucia pentru a afla *le pourquoi* al rănei.

Cati alergă ca o căprioară sus și se 'ntoarse cu doamna P. și Mamuca. Dar sărmana duducă nici a avut când să zărească bine pe cavalerescul său apărător dela balul mascat: ea a leșinat pe pragul ușii, căzând fără simțiri pe scară; și îndată grupa privitorilor s'a împărțit în două: modistele, băcălița și francezele au rămas lângă mine; veterinarii și Francezii s'au aruncat să ajute Mamucăi; atracția sexului fiind o lege fizică ca și atracția newtoniană!

Gherasim m'a ridicat de subsuori, Gheorghe m'a luat de picioare, Tucia îmi sprijinea capul, *Fräulein Gretchen* îmi ținea mâna dreaptă uitându-se cu o nespusă îngrijire plină de o sensibilitate curat nemțească la bandajul meu; *Fräulein Annchen*, modista cea mai tânără, bălaie ca un *pudel*, îmi ținea mâna stângă, strângând-o convulsiv din o prea mare simpatie; Francezele ciripeau; băcălița fosăia: cu astfel de alaiu am fost scos din trăsură. Mamuca, Cati și doamna P. se făcură deja nevăzute odată cu partea bărbătească a societății. Cu ochii aproape de tot închiși, fui suit în odaia mea și lungit în așternut. Tucia a rugat apoi pe toți să iasă, a tras zăvorul ușii, și am rămas numai noi.

Nebun de bucurie, am sărit din pat.

— M'ai îndatorat, Tucia, până la mormânt! îi zisei, sărutându-l în gură cu încântare. Ha, ha, ha! eram să mor de râs... nu de rană! De-acuma mă desbrac și mă culc. Tu să treci la doamna P. și s'o rogi a mă priveghea în lipsa ta. Apoi du-te la Aleșchin-Uho și povestește-i

duelul cum vei şti mai bine, încredinţându-l, totodată, că, rana fiind de moarte, voiu putea trăi cel mult până mâine. A propos, să nu uiţi pe poliţmaistrul şi pe procurorul.

— Las' pe mine!

— Poate ţi se va înfăţişa prilejul de a şopti vr'o două cuvinte la urechea Mamucăi. Spune-i că prezenţa sa mi-ar uşura durerea... că-ţi e cunoscută cauza duelului.

— Şi celelalte!

Eram deja desbrăcat şi întins pe perne, când Tucia luă ziua bună, îmi dori ispravă, şi ieşi.

Fedor, intrând pe vârful degetelor, se apropie de mine.

— Cuconaşule!

— Of!

— Cuconaşule!

— Uf!

— Cuconaşule!

— Ah!

— Cuconaşule!

— Tu... eşti... cheamă... pe... Ca-a-ti... Oh!

Fedor reveni peste un minut cu slujnica doamnei P.

Făcui lui Fedor semn cu mâna ca să iasă.

— Ce nenorocire s'a întâmplat cu d-voastră, domnule! — a început Cati, ştergând lacrimile ce-i curgeau din ochi, ca şi când ea ar fi mâncat o oca de hrean. Cine ar fi crezut! De-aţi şti cât de mult sufere duduca! D-ei, de aseară mi-a spus tot! n'a dormit toată noaptea..., astăzi văzându-vă rănit, a leşinat; se pare c'o să aibă friguri, de slăbiciune nu poate sta în picioare... Doftorul care v'a adus pe d-voastră, îi rânduеşte acum nişte doftorii...

— Doftorii?

Eram cât pe ce să mă arunc din pat, auzind despre doftoriile lui Tucia şi reamintindu-mi în clipeală istoria Soficăi! Cu mare ce m'am putut stăpâni, şi urmai cu vorba mai liniştit, tărăgănând glasul « cu limba de moarte »:

— Dra-gă... a-du... reţe-ta... s'o... văd... ca... să... nu... ştie... nime... D'ar... veni...du-du-ca... de... seară.

Sprintioara Cati n'a zăbovit a-mi aduce rețeta. Fiind prea bolnav pentru a o putea lua în mână, rugai pe frumoasa mea să mi-o ție înaintea ochilor și apoi citii:

Rp. Ambrae levant.
Scrup. j.
Pulv. Cantharid.
Scrup. jβ.
Acet. Morph.
Drachm. jβ.
Sacchar, albi.
Unc. j.
M. f. atque divide în XII partes aequales.
D. u. La ceas un praf.
18 $\frac{7}{XII}$ Dr. Thuttscha.

Admirai trei lucruri în această scurtă rețetă: iscălitura doctorului cu cinci consune la mijloc pentru a exprima un singur son; clasicitatea latinității doftoricești fără finale, și noul metod pentru a înlătura urmările leșinului prin «gândaci de turbat» și celelalte leacuri de același soiu!

— Tucia mă întrece în viclenie! — gândisem eu atunci. Mie unuia nici mi-a fost venit în cap să-mi înlesnesc biruința Mamucăi prin mijloace medicale! Iată o slujbă nepoftită, dar foarte bine primită.

— Gră-bește-te, dra-gă Ca-ti, la spi-țe-rie...

De aci înainte, din nenorocire, lipsește urmarea manuscriptului lui Toderiță NN., colegul meu la Universitatea dela Harcov în Rusia și care, într'un paroxism de misantropie, s'a împușcat aice în Iași sunt câteva săptămâni, a doua zi după ce se cununase cu o duducă înzestrată cu cinzeci mii de galbeni în numărătoare.

«Duduca Mamuca» s'a găsit pe masa ucisului, într'o copertă cu adresa mea și cu următoarea scrisorică:

Prietene,

« Eşti compatriot şi tovarăş al meu; eşti cam literat; vei fi şi tu misantrop ca mine, o prevăd de pe acuma; aşa dar, nimeni nu este mai capabil de a mă înţelege şi a complecta începutul acestor memorii, ce eu singur nu le-am putut sfârşi, viaţa devenindu-mi prea amară.

« In aşteptare, ca să-ţi vie şi ţie gustul a te împuşca, al tău T. NN. ».

Am primit cu bucurie amicala însărcinare şi m'am grăbit a aduna din suvenirile mele şi din hârtiile postume ale lui Toderiţă ştiri despre ulterioarele sorţi ale Duducăi Mamucăi, d-na Ana P., Victoria Przikszewska, baronul von R., doctorul Tucia, Vladimir Aleşchin-Uho, etc., etc.; ba încă şi despre faimosul motan siberian; din cari pe unii cunoşteam de mai 'nainte în persoană sau prin renume.

Mamuca a căzut în capcana lui Toderiţă chiar în ziua închipuitului duel cu baronul von R. Reţeta lui Tucia, compusă din afion şi gândaci de turbat, a făcut minuni în această împrejurare.

A doua zi, Toderiţă s'a sculat teafăr din pat; însă n'a eşit pentru buna cuviinţă, vreo trei zile de acasă şi a păstrat cu statornicie legătura dela cap. Aceste trei zile, sau încalte câte o jumătate din ele, au fost pentru el un adevărat paradis al lui Mahomet!

La a patra zi Mamuca începu să-i vorbească despre « necesitatea căsătoriei ».

— Ai uitat, iubito, că nu am vârsta legiuită? Să mai aşteptăm un an.

— Făgădueşte-mi înaintea mamaei că mă vei lua; nu-ţi cer alta, scumpul meu!

— Apoi lasă; chiar mâine o să vorbim cu cocoana Ana.

După masă, Toderiţă îşi deslegă capul şi alergă la baronul von R.

— Ei bine! este ceva nou, Spiţerule? Tot târgul vueşte despre duelul nostru şi despre rana ta. Văzut-ai astăzi pe *mademoiselle Marie?*

— Ai un noroc fabulos, Feldeşule!

— Sfârşeşte!

— Aşteapt-o astăzi pe la unsprezece de seară, în odaia mea.

— Pe dânsa?

— *Parbleu!* Ţi-am spus o dată!

— Nu glumeşti?

— O să vie cu siguranţă, totuşi...

— Totuşi...

— Să nu cumva să aprinzi lumânarea.

— Oare sunt aşa de urît?

— Ar fi greu să te poată măguli cineva în această privinţă!

— Fie cum vrei; mă învoesc; n'am ce face!

— Mai este ceva.

— Spune de odată.

— Să nu vorbeşti cu dânsa.

— Nu te pot înţelege!

— La *bal-masqué* toate glasurile sunt acoperite şi se par a fi deopotrivă; acolo, sub mască, ai putut scăpa cu una cu două... dar trebue să-ţi spui cu francheţă, că ai o voace foarte disarmonioasă, şi mă tem ca domnişoara să nu se sperie! E cam deprinsă a leşina.

— Ş'apoi aşa are să fie totdeauna?

— Ba numai la început, bădio, până ce-ţi vei face o cale bătută...

— Primesc şi aceasta; însă dacă ea singură va începe a vorbi?

— Urmează-ţi drumul înainte fără a răspunde!

— O dragoste originală!

— Cu atât mai bine: te lauzi peste tot locul a fi de şcoala lui Byron şi-a lui Victor Hugo.

— Dar tu, unde vei dormi? Eu unul te previu că-mi păstrez postul până dimineaţă.

— *A la bonne heure!* eu mă voiu pitula unde va da târgul şi norocul!

Baronul, parfumat ca o calfă de neguţător, intră într'amurg în apartamentul lui Toderiţă unde îl aştepta Fedor, prevenit de către stăpânu-său; pe când însuşi Toderiţă juca în biliard, palavragea şi râdea ca un nebun, şi curtenea trei arfoniste în cafeneaua «*Château aux fleurs*».

La unsprezece ore punct, Mamuca ieşi pe vârful degetelor din odaia sa, trecu cu mare pază coridorul, deschise încetişor o uşă şi... iat-o cuprinsă în braţele baronului. Tot atunci, Toderiţă eşia din «*Château aux fleurs*», cântând:

Marlborough s'en va-t-en guerre,
Mironton......................

Şi-şi îndreptă paşii acasă!

După ce se sui pe scară, iroul nostru avea înaintea sa două uşi: cea din dreapta ducea în odăile lui, cea din stânga în odăile doamnei P. El se opreşte, se pare a sta pe gânduri, apoi bate de trei ori la uşa vechei actoriţe, care odihnea de un ceas pe sânul... Morfeului.

— Cine-i acolea? — răsună dinăuntru o voace speriată.

Toderiţă deschise uşa, şi doamna Ana îl cunoscu la slaba lucire a candelei dinaintea icoanei sfântului Metrofan, un sfânt Rus, lucru de mirare!

— Ce să fie, Domnul meu? O tragedie!

— Ba numai o melodramă, doamna mea!

Toderiţă îi arăta cu mâna patul deşert al Mamucăi.

— Unde-i Maria? O, Doamne!

— Fiica dumneavoastră e în odaia mea, desmierdându-se niţel cu baronul von R.

Doamna P. sări din pat, uitându-şi de tot costumul de noapte, vreau să zic lipsa costumului, şi se repezi la uşe.

Toderiţă o reţinu.

— Incă un pas şi-ţi pierde pe sărmana fetiţă, care se află acum foarte înaintată pe calea norocului.

— Adevărat spui! voiu strânge pe toţi chirigii, voiu intra cu marturi...

— M'aţi înţeles de minune; însă mai este ceva la mijloc. Mai 'nainte de a fi a baronului, Maria a fost a mea şi chiar acuma ea îşi închipueşte, pe 'ntuneric, că se află lângă mine! Eu am vândut-o baronului, am vândut-o, doamna mea, după ce m'am folosit deplin cu brânduja marfei! *Nécessaire*-ul de abanos a fost din partea baronului, şi eu l-am prezintat în numele meu; duelul de mai deunăzi a fost o poveste; în sfârşit, am întrebuinţat mii de viclenii pentru a ajunge la scopul meu... Baronul nu trebue s'o ştie! Căutaţi ca Maria să nu mă dea de gol: altfel, ea este pierdută!

Doamna Ana izbi uşa şi sbură pe scara ce ducea la mansardă; de aci ea se pogorî în rândul de jos, şi'n câţeva secunde reapăru însoţită de două modiste, trei veterinari, bacaliţa şi *Monsieur Jules* cu tot neamul! Se înţelege dela sine că hainele nocturne ale acestei societăţi nu erau nicidecum «ca într'o zi de sărbătoare».

Toderiţă redeveni nevăzut: el merse liniştit înapoi la «*Château aux fleurs*» pentru a sfârşi o partidă de piramidă, cântând, astădată: *Te souviens-tu? disait un capitaine...*

Când gloata chirigiilor doamnei P. se ivi cu o mulţime de lumânări înaintea baronului şi a Mamucăi... simţul de pudoare şi frica legii de presă nu-mi permit a descrie starea în care se afla tocmai atunci fericita păreche. Ovidiu a zugrăvit-o de mult lătineşte:

«Nunc juvat in teneris dominae jacuisse lacertis;
Si quando, lateri nunc bene juncta meo est...»

Duduca a leşinat, după obiceiul pământului. Feldeşul se învălătuci în odial, se sculă în picioare ca statuia lui Dante, şi începu:

— Protestez...

Nu ştiu ceea ce s'a petrecut mai departe, afară numai de rezultatul care a fost îndatorirea baronului de a lua pe Mamuca de soţie.

Pe la două după miezul nopţii, Toderiţă, obosit ca un cal de poştă şi tăcut ca un peşte, reintră în stăpânirea apartamentelor sale, porunci lui Fedor să afume în toate colţurile etacului, şi adormi apoi, plănuind modul în care o să vorbească deacum înainte cu baronul, cu Mamuca, cu Victoria, etc.

Feldeşului nici în cap i-a plesnit vreodată să se îndoiască de buna credinţă a amicului său: interesul doamnei Ana şi al Mamucăi a fost, fireşte, de a nu-l desminţi în această privinţă. Peste o săptămână, baronul zise *Adio* universităţii şi se cunună cu duduca. Toderiţă a asistat la biserică, a jucat ş'a băut la nuntă, a fost cel dintâiu a ferici pe tineri.

Oricât de nepăsător în alegerea mijloacelor, iroul nostru avea o inimă bună. Cununia Mamucăi era o fatalitate pentru vechea amantă a Feldeşului, şi el, Toderiţă, se simţea a fi singura cauză a fatalităţii.

Peste câteva zile, el vine la noua baroneasă, pe când bărbatul său nu era acasă.

— A, vicleanule! Tot nu mă uiţi?

— Nu uit niciodată pe amicii mei şi tocmai de aceea am venit la tine cu o rugăminte.

— Refuz, orice să fie.

— Vom vedea, cucuţo, dacă ţi-a da mâna. Mai 'nainte de a te lua, baronul a avut o întreţinută...

— Şi dumneata cutezi a-mi povesti nişte asemenea mârşăvii?

— Fără « Dumneata » şi fără « mârşăvii », dragă baroneasă: ne cunoaştem de aproape. Aşa dar, biata întreţinută, *la povera ragazza*, a rămas acuma, din pricina ta, lipsită de pâine şi murind de foame. Păcat! Cer dela tine, dela dumneata, dela dumneavoastră, să faci sau să faceţi ca baronul să-i dea pentru asigurarea viitorului trei mii de ruble!

— Şi oare cum crezi tu că eu voiu să stăruesc în favorul unei...

— Te întreb o dată pentru totdeauna: vrei sau nu? da sau ba?

— Nu; de o mie de ori, nu!

— Chiar astăzi voiu descoperi Feldeşului adevărul intrigii noastre: ne vom bate, vei rămânea poate văduvă... ţiu prea puţin la viaţă!...

Toderiţă s'a sculat să iasă.

— Opreşte-te încă un minut! cât eşti de sălbatic!

După mai multe vorbe şi răzvorbe, Mamuca s'a îndatorat a stoarce dela bărbatu-său cele trei mii de ruble. Toderiţă a fost însărcinat din partea Feldeşului d'a duce banii la Victoria.

Peste nouă luni dup' acest eveniment, frumoasa Leşcă a născut un fiu, care fu botezat sub numele românesc de Şerban.

Victoria n'a ştiut niciodată cine a fost masca în palton, care a amăgit-o aşa de cumplit. De câte ori ea povestea noului său amant istoria balului mascat, el zâmbea şi zicea cu indiferenţă:

— Mare blăstemat, lua-l-ar toţi dracii!

Toderiţă n'a trăit cu dânsa mai mult de-un an şi a lăsat-o, drept moştenire, lui Tucia. Intr'o zi, când Victoria era dusă de-acasă, doctorul deschise cu o cheie falsă sipeţelul de sub-pat, scoase cele trei

mii de ruble şi n'a mai dat ochii cu săraca jertfă. Astăzi ei se judecă. Cu acest prilej un mare număr de învinovăţiri, pân'acum dosite, s'au grămădit asupra capului lui Tucia. Unii zic că Tucia se va osândi la lucrări publice; alţii susţin cum că va scăpa, fiind sprijinit de cucoanele cutare, cutare şi cutare.

Motanul lui Tucia a murit sunt trei zile în urma unui înfricoşat complot guzgănesc: doctorul socoteşte aceasta de rău ogur!

Vladimir Aleşchin-Uho, unul din apărătorii lui Tucia pe calea publicităţii, urmează a scrie foiletoane.

A treia zi după quasi-duelul lui Toderiţă cu baronul von R. apăruse în foaia « Adevărul » următoarea scrisoare a lui Vladimir, ascuns sub pseudonimul literei S, celei cu două feţe sucite:

« Harcov; 7 Septembrie 185...

« Am scris continualmente contra romantismului; am predicat continualmente contra romantismului; leptorii noştri pot dară espepta, că şi cu această ocasiune nu ne vom abţinea de a scrie şi de a predica contra romantismului.

« Romantismul şi, principalmente, acea frapţiune a lui, ce se denominează *realism*, e plaga societăţii noastre. Ea pretinde a fi echo al naturii, uitând că omul e microcosmul macrocosmului, după cum zice Spinoza, şi, prin consecinţă, natura e absurdă [1]).

« Duelul este unul din resortele favorite ale romantico-realiştilor.

« Am scris continualmente contra duelului: am predicat continualmente contra duelului; leptorii noştri pot dară espepta, că şi cu această ocasiune nu ne vom abţinea de a scrie şi de a predica contra duelului.

« Duelul şi, generalmente, ceiace se denominează punt de onoare, este pesta societăţii noastre. Unii pretind cum că aceasta innobilează anima, neconsiderând că anima se formează după macrocosmul binelui, cum zice Platone, şi, prin consecinţă, puntul de onoare e absurd... »

Şi aşa mai departe.

---

[1]) Nu ştiu, dacă nu cumva s'au furişat în foileton greşeli tipografice: cel puţin, recunoaştem verde a nu înţelege de fel logica lui Aleşchin-Uho.

Vladimir tângueşte soarta lui Toderiţă, ucis în frunte de către nesuferitul realist von R.; descrie în termenii cei mai patetici minutele sale cele de pe urmă; pune în gura murindului o disertaţie despre microcosm şi macrocosm, înşiră nenumărate minciuni sub numele de Spinoza, Platon, etc., etc., etc.

D-na Ana P. s'a dus an în Finlanda cu ginerele şi fiică-sa. Se spune cum că baroneasa ar fi iubind foarte mult pe Feldeşul său, ceea ce dovedeşte *à posteriori* că şi feldeşii au merite ale lor.

Fedor din fecior s'a înălţat la treapta de vizeteu: îl puteţi vedea în toate zilele gurguţându-se sus pe capra trăsurii vlădicăi, smeritul Chrisofil Paganopoleus. Fedor încredinţează cum că noul său stăpân ar întrece în desfrânare pe răposatul Toderiţă... dar cine l-ar mai crede!

Cati a bătut la talpă, cu un drugar dela tipografie, sumuşoara ce-i dăruise baroneasa lăsând oraşul, şi se bucură acum de numărul 666 în registrurile poliţiei.

DRAMĂ

RĂZVAN ȘI VIDRA

POEMĂ DRAMATICĂ ÎN CINCI CÂNTURI

Mărirea deșartă și iubirea de argint, acestea sunt niște neputinți iuți ale sufletului.
MITROP. TEOFIL, Cazania, 44

DEDICAŢIUNE

Soţiei mele
IULIA PETRICEICU-HASDEU

Cumplita sărăcie ş'invidia vicleană
Danţau în jurul meu:
In inimă durere, şi-o lacrimă pe geană,
Şi'n piept suspinul greu!

Tu însă, ca o lampă rămasă mângâiere
Când faclele s'au stâns,
Cu-o rază de iubire sorbeai acea durere,
Secai amarul plâns!

Suspinul singur numai îmi sta mereu în cale:
Oftam făr' să voiesc,
Ca umbrele, ce'n faţa luminii matinale
De noapte ne-amintesc!

In zilele acelea de sumbră poezie,
Cu-o mână 'n mâna ta,
Am scris această dramă, ce'n vieaţă-mi o să fie
Ca floarea « nu m'uita »!

In stalactit se închiagă o undă, picurată
P'o stâncă ne'ncetat:

Aşa oftarea-mi lungă aice-i închegată
Suspin cristalizat !

Mânia misantroapă a omului în goană,
Sarcasmul infernal,
Le vezi în astă carte, înfipte 'ntr'o icoană
Cu vârful de pumnal !

Şi cui să 'nchin eu oare, când timpul se răzbună,
Echoul amorţit
Din nemilosul viscol pe care împreună
Abia l-am resimţit?

O tu, ce chiar suspinul îl împărţeai cu mine,
Făcându-l mai uşor :
Tăiai oftarea 'ntreagă în două mici suspine,
Unite prin amor !...

B. P. H.

CÂNTUL I

UN ROB PENTR' UN GALBEN

In Moldova au cei mici despre cei mari acest obiceiu de pier fără județ, fără vină, și fără samă. Singuri cei mari judecători, singuri pârâși și singuri plinitori legii. Și de acest obiceiu Moldova nu scapă...
URECHE, sub anul 1564.

FEȚELE:

RĂZVAN, țigan desrobit
SBIEREA, boier bătrân
TĂNASE, cerșetor
BAȘOTĂ, mare vătav
DASCĂLUL
TÂRGOVEAȚA I
TÂRGOVEAȚA II
TÂRGOVEAȚA III
TÂRGOVEAȚA IV
TÂRGOVEȚUL I
TÂRGOVEȚUL II
TÂRGOVEȚUL III
FATA I
FATA II
SLUJITORII dela vătăfie.

O piață în Iași, în fund o biserică, mai încoace o piatră, în laturi case.

TĂNASE (şezând pe piatră)

Milueşte-mă, jupâne! Dumnezeu va da 'nzecit
Sufletelor ce se 'ndură de-un sărman nenorocit!

SBIEREA (oprindu-se în drum)

Cum? Ce spui? La sută mia? O camătă minunată!
De-ar fi astfel, toată starea-mi eu ţi-aş da-o chiar îndată...
Să ştii însă că dând una, n'o mai vezi, n'o mai găseşti...

TĂNASE (sculându-se)

Milueşte-mă, jupâne, cu ce singur socoteşti!
Ş'un bănuţ o să-mi ajungă... Iată de trei zile 'n gură
N'am luat un pic de pâine, n'am avut o fărmitură...

SBIEREA

De trei zile? Ce minciună!... Ş'apoi cine-i vinovat?
Pentru mine e tot una, de-ai mâncat sau n'ai mâncat...
Un bănuţ! Cum nu! E lesne!... Bănişorii nu s'aruncă.
Decât cerşitor, mai bine ia toporul şi la muncă.

(Răzvan se arată în fund şi se opreşte din dosul lui Sbierea.)

TĂNASE

Vai, jupâne! vai, jupâne!... Nu cerşeşte un Român,
Nu cerşeşte cât mai are un pai de nădejde 'n sân!

Nici eu nu cerşeam, jupâne, pe când aveam vitişoare,
Ş'un pământ cât trage plugul, ş'o prispuliţă la soare;
Dar vecinii, din rea pismă, la judecată m'au tras,
Ş'acum iată-mă-s, jupâne, gol pe poduri am rămas!....
Copilaşii plâng de foame...

SBIEREA

Copilaşii!... Vrea să zică
Tu eşti un nebun de frunte? După ce n'ai chiar nimică,
Te mai apuci de prăsilă... Auzi! Ii trebui copii!
Un neam de netoţi... Dă-mi pace! Ducă-se pe la pustii!

TĂNASE (aşezându-se)

Of, of, of!... Şi tu, jupâne, o să dai de vreo ispită!

(Sbierea face trei cruci mari de 'naintea bisericii şi se depărtează, fără a băga de seamă că i-a căzut o pungă din chimir.)

RĂZVAN

Aşa cruci evlavioase, aşa faţă răstignită,
Aşa 'nchinăciuni plecate, până la brâu şi mai jos,
Nu făcea nici sfântul Petre, nici însuşi Domnul Hristos!
Bre! Jupânul ăsta crede că drept la rai o să meargă,
Pe când dracii după dânsul cu limba scoasă aleargă!...

(Face câţiva paşi şi ridică de jos punga.)

Aoleu! O punguliţă!... Ba-i un săculeţ cam greu!...
Il va fi pierdut boierul cel cu zor de Dumnezeu...
Măi, opreşte-te, jupâne!... Stăi, jupâne, de m'ascultă!...

SBIEREA (din afară)

La naiba! Ţi-am spus o dată că nu-mi place vorba multă!
Un singur pas nu poţi face făr' să dai de vr'un calic!...
Fugi! N'am bani! N'am o groşiţă! N'am nemic, nemic, nemic!

RĂZVAN

Nemic n'are sărăcuţul! Aşa zice!... Prin urmare,
Omul neputând să piarză tocmai lucrul ce nu-l are,

Punga nu-i a lui. Atuncea... fie dar a cui o vrea,
De vreme ce toată lumea mi se leapădă de ea...

(Numără: unu... cinci... opt...)

Douăzeci, şi toţi cu găuri! Parc'ar fi să-mi povestească
Cum se desmierdau, sărmanii, în salba sărbătorească,
Pe-un grumaz de ţărăncuţă, grăsuliu şi răsfăţat,
Pân'ce ghiara ciocoimii din carne i-au înhăţat!...
De-ar avea banii o limbă, lucrurile ce ne-ar spune
Pe mulţi albi i-ar face negri, ca cel mai negru tăciune...
Nu! Eu nu vreau astă pungă!... Şi chiar foame de mi-ar fi,
Pâinea astfel cumpărată mă tem că m'ar otrăvi!...
Moşule!

TĂNASE

Ce vrei?

RĂZVAN

Jupânul nu ţi-a dat lescaie frântă?
Uite! Eu îţi dau o pungă... Scoală, moşule, şi cântă!

TĂNASE

Dela un Ţigan pomană?

RĂZVAN

Dec! Şi totuşi pe boier,
De-ţi da o scârbă de-aramă, tu l-ai fi urcat în cer?

TĂNASE

E Român, oricum...

RĂZVAN

Jupânul e Român? Vai, ce ocară!
Te 'nşeli, moşule! El este piatră, lemn, strigoi sau fiară,
Dar numai Român nu-l chiamă, că mult mai Român sunt eu!...

Nu căta că-ţi pare searbăd şi pârlit obrazul meu!...
Că nici noaptea nu-i bălană, dar pământul odihneşte;
Că şi pâinea de secară este neagră, dar hrăneşte!
Ş'apoi, moşule, eu unul nu-s Ţigan de rând, mă jur,
Nu, nu, crede-mă. In pieptu-mi bate suflet de vultur.
Măiculiţa fu Romancă...

TĂNASE

Moldoveancă?

RĂZVAN

Se 'nţelege.

TĂNASE

Moldoveancă? Ce-auz, Doamne! Dar asta-i o fărdelege:

Unde s'au aflat
Că s'a 'mpreunat
Corbi cu turturele
Şerpi cu floricele,
Urşi cu căprioare
Şi norii cu soare?...

O porumbiţă să 'ndure un bărbat ciorois...

RĂZVAN

Taci, măi!
Că simţesc cum intră 'n mine şaptezeci de năbădăi!...
N'atinge ţărâna mamei, că nu mai ştiu ce-o să fie!
Mi se 'ntâmplă multe pozne, când sunt cuprins de mânie.
Eu nu-s Ţigan... ţi-am mai spus-o!... Nu mă mai tot zăpăci!...
Mai pe scurt, na, iată banii!... Pleacă dracului d'aci!

TĂNASE

Dela un şerb nu voiu cere, nu voiu lua niciodată:
Ursita-mi e neferice, dar a ta-i chiar blestemată.
De mi-ar fi să mor de foame, mâna mea n'o voiu păta,
Primind milă dintr'o mână, care... nici ea nu-i a ta!

RĂZVAN

Eu şerb? dar bată-te focu, mitropolitul Năstase
Nu ştii oare că la moarte-i pe toţi robii săi iertase?...
Singurul vlădică 'n lume, sau cel puţin la Români,
Care nu voia ca fraţii să fie slugi şi stăpâni,
Fiind tot un os ş'o carne... Aşa scris-au în diată,
Poruncind să plece slobozi toţi Ţiganii săi deodată;
Toţi, moşule, pân' la unul; bărbaţi, copii şi muieri...
S'a spart lanţul! De-atunci, iată, două ierni şi două veri
Eu sbor în stânga şi'n dreapta, ca voioasa ciocârlie
Pe care n'o mai-popreşte ferecata colivie.

TĂNASE

Eşti Ţigan pe jumătate, nu eşti rob...

RĂZVAN

Asta-i nemic.
Mai este ceva. Văzut-ai?...

TĂNASE

Ce?

RĂZVAN

Un Ţigan grămătic?

TĂNASE

Grămătic? nu!... nu, băiete... N'am văzut, căci nu se vede,
Şi chiar de-aş vedea cu ochii, pare-mi-se că n'aş crede.

RĂZVAN

Ţiganii sunt tot ce-ţi place: şelari, fierari, potcovari...

TĂNASE

Calăi...

RĂZVAN

Adecă, nu-i vorbă, nici calăii nu sunt rari!
Dar grămătici, ba... Ei bine! Numai singur eu supt soare,
Dintre mii de ţigănime, ştiut-am să 'nvăţ scrisoare,
Sârbească şi românească, încât ajunsei de mic
In casa mitropoliei cel mai isteţ grămătic...
Grămătic, moşule dragă!... Acuma ia dară banii,
Şi te rog a nu mă pune într'un hal cu toţi Ţiganii...

TĂNASE.

Dar aceşti bani, măi băiete, vor fi un lucru... furat.

RĂZVAN

Aşa-i! Tocmai! Ai dreptate! Ai vorbit adevărat!
Toţi banii din ţara noastră poartă, moşule, pe sine
Semnul furilor ce-i pradă, printre lacrimi şi suspine,
Dela noi, dela opincă, dela omul cel sărman,
Ş'apoi nu vor să ne-arunce în obraz un gologan!
Sburători ce sug în umbră! Javre, moşule, d'acelea
La cari omenească-ţi pare numai faţa, numai pielea,
Iar sufletul pe dobândă fu luat dela satan,
Cu tocmeală să se 'ntoarcă mai murdar şi mai viclean!

TĂNASE

Bine, bine spui, băiete!...

RĂZVAN

Lucru furat! ai dreptate!
Insă n'oiu fi eu acela care va prăda pe-un frate!
Mama, buna măiculiţă, din mormânt ar tresări,
De-ar şti că 'n pieptu-mi se mişcă păcatul de-a tâlhări!...
Dar la naiba frunza verde! Ce să mai tocăm degiabă?
Iată banii, mulţumeşte, du-te, caută-ţi de treabă!
Află, moşule, atâta: fie banii chiar furaţi,
Copilaşii tăi te-aşteaptă fără pită şi 'nsetaţi!...

TĂNASE (luând punga și sculându-se)

Bogdaprosti, măi băiete!.., Bogdaprosti! Rău îmi pare
Ca să văz o lighioană c'un suflet atât de mare!
De-ai fi Român, cale-vale! dar Țigan, păcat! păcat!
Tat'-tău o fi fost, băiete, o groază de blestemat
De-au întortochiat pe mă-ta în lingușirile lui...
Multe dragostea mai face pe fața pământului!
E curat un fel de boală, ce de noi când se lipește,
Pe Român mi-l țigănește, pe Țigan mi-l românește,
Toate lucrurile 'n lume cu susul le pune 'n jos:
Ingerul urît se pare, ucigă-l crucea frumos!...
— Dar eram să uit, băiete, de-a te 'ntreba cum te chiamă?

RĂZVAN

Pe mine Răzvan... Smaranda chiema pe drăguța mamă;
Muri an... ba nu! trăiește! trăiește 'n cugetul meu,
Și va trăi totdeauna, până voi trăi și eu!...

TĂNASE

Dumnezeu să mi-te-ajute, precum tu m'ajuți pe mine;
Zilele tale să curgă tot zile lungi și senine;
Iar nevoia să doboare pe oricine-ți va fi dușman!...
Rămâi sănătos, băiete!... Ce păcat că ești Țigan!...

(pleacă murmurând: Răzvan, Răzvan, Răzvan... apoi se întoarce)

Știi ce? Mi-am luat de samă... Nu-mi trebue punga întreagă.
Mi-ajunge ș'un singur galben, zău așa, Răzvane dragă!
Mai sunt mulți săraci, băiete, și eu n'aș vrea de prisos,
Pe când se sbuciumă frații, simțind cuțitul la os!

(scoțând punga)

Na!...

RĂZVAN

Dar, moșule...

TĂNASE

Ascultă, nu mai face vorbă lungă!
Mai împarte tu ş'altora pâine din această pungă.

(Ia un galben şi dă sacul lui Răzvan)

Fă pe gândul meu, căci altfel, zău, nu primesc nici un ban...
Acuma, mă duc, băiete... Mare păcat că-i Ţigan!...

(iese)

RĂZVAN

Bietul om!... Ce fudulie! Ce vorbe late! Ce toană!
Cineva, privind, l-ar crede că-i un împărat în goană!
Ce dispreţ! D'abia ne vede... Taica lui n'a fost Ţigan!...

(se uită în jur cu pază, apoi scoate din sân o hârtie)

Lumea-şi bate joc de mine! Râde lumea de Răzvan!...
O să râz şi eu de lume!... Da, vom râde fiecare:
Ea de mine cu trufie, eu de dânsa cu turbare!...

(Lipeşte hârtia pe un stâlp şi iese, pe când uşa bisericii se deschide, venind mai mulţi, dintre care dascălul se opreşte lângă hârtie, iar ceilalţi se grămădesc.)

TÂRGOVEAŢA I

Uf! Nu mai stau pe picioare de necăjită ce sânt!
Zău, nu-i prea bună zăbava, fie locul cât de sfânt.
Părinţelul Agaftanghel ar fi un preot cu minte,
Dar lungeşte, vai!... Te face să fugi chiar de cele sfinte.

TÂRGOVEAŢA II

E mai deştept popa Tacu dela sfântul Nicolai;
In două vorbe ţi-arată calea 'n iad şi calea 'n raiu,
Ş'apoi îţi zice: alege-ţi! — şi 'ntr'o suflare sfârşeşte:
De-ţi place iadul sau raiul, cum vrei, el nu te sileşte...

(Dascălul, stând lângă hârtie, începe a râde cu hohot)

TÂRGOVEAŢA I

Dar tu ce râzi, măi fârtate, singur, chiar ca un smintit?
Te ştiam om de ispravă! Doară n'ai înnebunit?
Spune, ce scrie pe-acolo?

TÂRGOVEŢELE

Cine scrie şi cum scrie?

TÂRGOVEŢUL II

Nu cumva iarăşi vr'un cântec, rânjind de biata Domnie?

TÂRGOVEŢUL III

Sau poate vr'o păcăleală, pe vornici? pe logofeţi?

DASCĂLUL

Ἔγνων, ἀνέγνων, κατέγνων: nişte cai verzi pe păreţi!...

TÂRGOVEŢUL I

Eşti nerod, şi pace bună! Eu nu-s cărturar ca tine.

TÂRGOVEŢUL II

Nici eu!

TÂRGOVEŢUL III

Nici eu!

TOŢI

Chiar niciunul!...

DASCĂLUL

Aşa să fie!

TOŢI

Vezi bine!

DASCĂLUL

Vai de ţară!

TÂRGOVEŢUL I

Tu citeşte!

TÂRGOVEŢUL II

Eşti dascăl!

TÂRGOVEŢUL III

E treaba ta!

TÂRGOVEAŢA I

Curând! Curând!

TÂRGOVEAŢA II

Zi o dată!

CELELALTE

Nu mai putem aştepta!

DASCĂLUL

Fiindcă voi nu ştiţi carte...

TOŢI

Ei bine?

DASCĂLUL

Dar faceţi gură...

TOŢI

Ei bine?

DASCĂLUL

Căci din păcate, a Românului făptură
Este...

TOŢI

Ei bine?

DASCĂLUL

Să sbiere cu câtu-i mai nătărău...

TOŢI

Ei bine?

DASCĂLUL

De voi mi-e milă...

TOŢI

Ei bine?

DASCĂLUL

Voiu citi eu.

TÂRGOVEŢUL I

Citeşte!

TÂRGOVEŢUL II

Da! Da!

TÂRGOVEŢUL III

Incepe!

TÂRGOVEŢELE

Ascultare! Ascultare!

TÂRGOVEŢUL I

Eu port bumbac în ureche. Ridică-ţi glasul mai tare...

TÂRGOVEŢUL II

Dar nu răcnì, că pe mine mă cam supără la cap...

TÂRGOVEŢUL III

Mai în sfârşit, hai o dată, mişcă-ţi barba cea de ţap!

DASCĂLUL (citeşte)

Frunză verde de negară!
De când domneşte în ţară
Petru-Vodă şchiop şi slut,
De râs ţara s'a făcut!...

TOŢI

De râs ţara s'a făcut! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

TÂRGOVEAŢA I

Petru-Vodă şchiopătează, dar nu-i slut!

TÂRGOVEAŢA II

Nu, nu, nu este!
Ba-i chiar frumuşel la faţă ca Fătul cel din poveste!

TÂRGOVEŢII

Tăceţi, gâştelor, o dată!

TÂRGOVEŢELE

Auzi, obraznici, mojici!

DASCĂLUL

Ori m'eţi asculta, sau altfel mă duc şi vă las aici...

TÂRGOVEŢII

Ba nu... Citeşte! citeşte!

TÂRGOVEŢELE

Noi gâşte? Noi?... Ce ocară!

TÂRGOVEŢUL I

Tăceţi sau plecaţi!

TÂRGOVEŢUL II

Fireşte!

TÂRGOVEŢUL III

Da, da! Afară! Afară!

DASCĂLUL

Vreţi să m'ascultaţi o dată?

TÂRGOVEŢUL I

Negreşit! Nu ne pricepi?

TÂRGOVEŢUL II

Citeşte! Haide! Tăcere!

TÂRGOVEŢUL III

Apoi dară ce nu 'ncepi?

DASCĂLUL

Frunză verde de negară!
Vodă doarme în cămară,
Iar boierii tot furând,
Işi fac trebile pe rând!

TOŢI

Işi fac trebile pe rând! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

DASCĂLUL

Frunză verde de negară!
Norodul plânge şi sbiară,
Dar în cer şi pe pământ
Nu-l aude nici un sfânt!

TOŢI

Nu-l aude niciun sfânt! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

DASCĂLUL

Frunză verde de neg...

TÂRGOVEAŢA I (întrerupând)

Haide! iarăşi frunză de negară?
Ce Doamne! Tot numai una?... Ca şi când n'ar fi într'o vară
Feluri de feluri de frunze!...

TÂRGOVEAŢA II

Viorele, rosmarini...

TÂRGOVEAŢA III

Garofiţe, busuioace...

TÂRGOVEAŢA IV

Trandafiri, brânduşe...

TOATE

Crini...

TÂRGOVEŢUL I

Tăceţi o dată, că-i poznă!

TÂRGOVEŢUL II

O să vă luăm la goană!

TÂRGOVEAŢA I

Auzit-ai, soro, vorbe!

TÂRGOVĂŢUL III

Bre! Doar' nu eşti o icoană?

TÂRGOVEAŢA II

Dar nici dumneata un vodă, ca să ne batjocoreşti!

DASCĂLUL

Vreţi să citesc mai departe? Nu vreţi?...

TOŢI

Ba da, să citeşti!

DASCĂLUL

Frunză verde de negară!
Decât un Domn de ocară,
Iar boieri mişei şi hoţi,
Mai bine la dracu toţi!

TOŢI

Mai bine la dracu toţi! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

TÂRGOVEŢUL I

Măi! Oare tocmai la dracu?... Să nu fie?... Ştii... Mai lasă...

TÂRGOVEŢUL II

Ba nu! Nicidecum! La dracu!

TÂRGOVEŢUL III

La dracu cei ce ne-apasă!

TÂRGOVEŢUL I

Fie şi la dracu, totuşi... vr'o vorbă mai cu papuci...
De pildă: la cel cu coadă şi cu coarne să te duci;
Se 'nţelege că-i tot dracul, dar ocara-i mai cioplită...

DASCĂLUL

Aş! Cu coarne şi cu coadă poate să fie ş'o vită!
Mai bine dar drept la dracu!

TÂRGOVEŢUL II

Mai bine, pe legea mea!

MAI MULTE VOCI

Ho! Incet! Vine vătavul!

TÂRGOVEAŢA I

O să dăm de vr'o belea!...

(Se arată Başotă, înconjurat de slujitori.)

DASCĂLUL

Soseşte nenorocitul, tocmai când vorbeam de vite:
Se 'ntâmplă, zău, câteodată cimilituri potrivite.

BAŞOTĂ

Oameni buni! Ce staţi aicea? Ce veste? Ce v'aţi oprit?
Cu ce scop?... A! o hârtie! Să vedem, ce s'a citit?

TÂRGOVEŢUL I

Va fi o carte domnească...

TÂRGOVEŢUL II

O cazanie...

TÂRGOVEŢUL III

O rugă...

BAŞOTĂ

Slujitori! să fiţi cu pază, ca nici unul să nu fugă!...
Parc'aş fi sigur că-i iarăşi vr'un cântec neruşinat.

TÂRGOVEŢUL I

N'aş crede!

TÂRGOVEŢUL II

Nu-l mai citeşte!

TÂRGOVEŢUL III

Foarte rău ne-am încurcat...

BAŞOTĂ (apropiindu-se de placard şi silabisind: frun... frunză... verde... de negară... de când... dom... dom... domneşte....)

Cum? Impotriva domniei? Impotriva stăpânirii?
Şi voi toţi sunteţi în gloată părtaşi ai nelegiuirii?

A! v'am prins, litfe spurcate! Vi-i dragă vieaţa sau ba?
Să-mi spună dar adevărul, pe cine l-oiu întreba!

(Apucă de piet pe târgoveţul I)

Tu ai o faţă cam proastă: frunte jos, gură căscată,
Semnele cele mai bune de-o inimă nestricată...
Pune dar mâna pe cuget, ş'arată-mi cine l-a scris
Acest cântec ce cutează pe-un Vodă să-l iea în râs?

TÂRGOVEŢUL I

Iartă-mă, jupân vătave... măria ta şi stăpâne...
Eu nu ştiu chiar nemicuţa... de nu-i aşa, să fiu câne...
Eu am sosit acuşica... Sunt omul cel mai smerit...
Eu nu ştiu carte, jupâne... Nu eu, altul a citit...

(Răzvan, intrând pe nesimţite, se amestecă în gloată.)

BAŞOTĂ

A citit? Dar cine-anume? Care dintre toţi? Arată!

TÂRGOVEŢUL I (arată la Dascăl)

Acesta, jupân vătave...

BAŞOTĂ

A! Fiinţă blestemată!

DASCĂLUL

Da, da! Cam aşa, jupâne! Ce să zic? Eu am citit.
Dar nu cu voie veghiată: chiar dumnealor m'au poftit...
Cercetează-i şi-i întreabă... Nu sunt eu cel cu pricina.
A citi când nu te lasă, de! a cui să fie vina?

BAŞOTĂ

Oameni buni! Acuma dară, ca să văz ce-i de făcut,
Vă mai întreb, cum anume a citit acest limbut?

TÂRGOVEŢUL I

Curat pe moldovenie...

TÂRGOVEŢUL II

Negreşit! Cum se citeşte!

BAŞOTĂ

Drace! nu-i aci 'ntrebarea. Eu ştiu că moldoveneşte,
Dar citit-a oare iute? Fără a se 'nvălmăşa?
Resfirat? Limpede? Neted? Repede?

MAI MULŢI

Aşa! aşa!

BAŞOTĂ

Aşa-i, hoţule? Ei bine! Acuma ce-mi vei răspunde?

DASCĂLUL

Hoţ! *Γνῶθι σαυτὸν*, jupâne. Eu nu doresc a m'ascunde.
Citit-am cum este rostul; vezi bine că nu'n zadar
Am tot învăţat la buche. Sunt dascăl! Sunt cărturar!

BAŞOTĂ

Ticălosule! Cum, doamne, nu ţi-e greu, nu ţi-e ruşine
Să-mi spui mie la palavre, când vorbeşti tocmai cu mine?...
Eu! eu vătavul cel mare, mă 'nţelegi tu cine-s eu?
Mâna dreaptă a lui Hatman, carele la rândul său
Este şi el mâna dreaptă a lui Vodă... Prin urmare,
Vreau să-ţi spui, cap făr' de crieri! că eu, vătavul cel mare,
N'aş putea citi prea iute ceea ce alţii au scris.
Ş'apoi tu! tu s'o poţi face? Ar fi un lucru de râs
Un dăscălaş, o nemică, tu să mă 'ntreci chiar pe mine?
Aceasta-i peste putinţă! Aceasta nu se cuvine!...
Deci, judecata ţi-e scurtă, fiind foarte 'nvederat,
Că cine-i foarte obraznic este foarte vinovat.

Tu ai scris cântecul ăsta! Te cunoşti după sprânceană:
Un nas ascuţit de vulpe, o bărbiuţă vicleană,
Ochi mici şi buză subţire... chiar un chip de fariseu!
Vezi că te-am ghicit? Pe mine nu mă 'nşeli tu, fătul meu!...
Slujitorilor, luaţi-l! E bun de spânzurătoare!

RĂZVAN

Mai staţi! De ce-i aşa pripă? Turci, Tătari sunteţi voi oare
De săriţi dintr'o năvală grabnic a ne spânzura?
Jupân vătav, mână dreaptă! Mă rog nu te supăra!
Să fie oare cu cale, în ţara moldovenească,
A omorî pentr'un cântec o fiinţă omenească?

BAŞOTĂ

Ţigan! Cioară! Faraoane!

RĂZVAN

Fie toate cum vei vra,
Dar pe bietul om, jupâne, iartă-l, nu-l mai spânzura!
El nu-i faraon, nu-i cioară; e Român, îţi este frate...

TÂRGOVEŢII

Are dreptate Ţiganul! Ţiganul are dreptate!

BAŞOTĂ

O să-l învăţ eu îndată! Să mă 'nfrunte ş'un netot?
Băieţi! Pe-amândoi luaţi-i! Spânzuraţi-i bot la bot!

RĂZVAN

Zău? Ce spui? Aşa-i povestea? De minune! Foarte bine...
Atunci lăsaţi-l pe dascăl, şi luaţi-mă pe mine;
El nu-i vinovat, sărmanul; cântecul făcut-am eu;
L-am scris, l-am lipit şi pace! De nu-i bun, îmi pare rău...
Ce priviţi aşa la mine? Doară nu-s o arătare...

MAI MULŢI

Tu ai scris?

RĂZVAN

Chiar eu, fireşte.

BAŞOTĂ

Lucru vrednic de mirare.
Un ţigan să scrie stihuri, n'aş fi crezut-o... Ce-i drept,
Mutra-i oarecum arată suflet ager şi deştept...
Vrea să zică, ş'acea doină din săptămâna trecută . . . ?

RĂZVAN

Foaie verde magheran,
Logofotul e viclean...

Da, da, jupâne vătave! Tot de mine e făcută...

TOŢI

Bre!

BAŞOTĂ

Ciudat! Să ştie carte o jivină de ţigan!

RĂZVAN

Ba poate că'ntrec, jupâne, pe mulţi boieri din Divan...

BAŞOTĂ

Slujitori! lăsaţi pe dascăl, măcar că eu cu arcanul
Pe toţi dascălii i-aş prinde ş'aş spânzura cu toptanul;
Căci ei răzvrătesc norodul, ei învaţă pe cei mulţi
C'ar trebui ca boierii să umble goi şi desculţi;
Şi chiar ăst ţigan n'ar merge astăzi la spânzurătoare
De n'ar fi fost nici un dascăl ca să-l pună la scrisoare...
Cată dar, dascăle, cată! Scăpat-ai cum ai scăpat,
Dar păzeşte-te de dracul, c'o să dai de vr'un păcat!...
Acuma tu, faraoane, răspunde-mi dar d'ocamdată,
De ce te-apuci tu d'o treabă poprită şi neiertată?
O faci oare dela tine? sau cineva ţi-o fi spus?

RĂZVAN

Apoi de, jupân vătave, Stan e jos şi Oprea-i sus!
Dumneata mereu ne spânzuri, şi-astfel trăieşti boiereşte;
Eu fac doine şi doiniţe, ca să-mi petrec ţigăneşte;
Fiecare cu ce poate!... Nu-i dat dreptul orişicui
Să pună 'n ştreang omenirea în *mijlocul* târgului!...
Şi-apoi acest drept, jupâne, dacă mi s'ar da şi mie,
Eu n'aş omorî niciunul, ca să pot ierta o mie.

BAŞOTĂ (surâzând)

Şiret Ţigan!... Dar nu-i lesne a scăpa pe-un osândit!
Fapta ce tu ai făcut-o e un lucru de gândit.
A necinsti cârmuirea, a batjocori Divanul,
Poate numai doară Vodă, sau măria sa Sultanul...
Totuşi, dragul meu, o lege, un vechiu şi sfânt obiceiu,
Te-ar scoate din gura morţii... Eşti însurat sau holteiu?

RĂZVAN

Ba nu-s însurat, jupâne...

BAŞOTĂ

Mare noroc! Eşti ferice!
Ai putea să scapi cu zile... In pravila ţării zice
Cum-că de-osândă se iartă pe cine-l ia de bărbat
O copilă, o fecioară, un suflet nevinovat...
Aşa-i obiceiul nostru, datina cea strămoşească.
Acuma rămâne numai vr'o fată să se găsească...

(către târgoveţe)

Printre voi nu este oare?

FATA I

Sunt eu.

FATA II

Şi eu.

BAŞOTĂ

Minunat!
Două fete cum se cade? Nu-i aşa? De măritat?

FATA I

Negreşit!

FATA II

Fără 'ndoială!

BAŞOTĂ

Prea bine. Spuneţi-mi dară,
Care dintre voi, de milă, nu va lăsa ca să piară
De-o cazná foarte cumplită acest băiat priceput?
Insuşi eu voi face nunta, după cum am mai făcut,
Mi-eţi fi ciraci....

FATA I

Iertăciune! Eu una nu vreau, jupâne!...
Un bărbat Ţigan! O Doamne! Cum se poate!... E ruşine!

FATA II

Şi nici eu!... Ferească Sfântul!... Mai bine foc şi potop!
S'ajung de povestea lumii? Eu, fată de potropop?...

RĂZVAN

Aşa-i? Atunci de ce dară eşit-aţi voi amândouă,
Răsărind în sus deodată, ca ciupercile când plouă?
Ca să ne cântaţi cu ison că sunteţi de măritat?

FATA I

De ce!... Iată!... Să se ştie!...

FATA II

Ce Ţigan neruşinat!

RĂZVAN

Măi! Le-aţi auzit cu toţii dela mic şi pân' la mare!
Astfel dar, de-acu 'nainte veţi şti bine fiecare,
Spunând-o 'n toată Moldova, spre ştiinţa tuturor
Dela Nistru pân'la munte, că cine sunt dumnealor!
Mirese de poruncealà ce-ar vrea bărbaţi să-şi găsească...
Iar dumneaei mai cu seamă, o fată potropopească!

(Toţi râd cu hohote)

SBIEREA (intrând)

Ce oameni lipsiţi de minte. Să râză chiar de prisos:
Şi fără nici o dobândă, şi fără nici un folos.

RĂZVAN

Ai văzut, jupân vătave, că nu-i nici o fată 'n lume
Ca să nu se înfioare, când aude de-al meu nume...
Frumoasă-i legea străbună, ce iartă pe-un vinovat,
Dacă poate să-l iubească un înger fără păcat;
Frumoasă-i legea străbună, care pricepe c'o ceaţă
Se pierde, când o răzbate o rază de dimineaţă;
Frumoasă-i legea străbună, care crede că nu-i rău
Alesul unei fiinţe curate ca Dumnezeu!...
Frumoasă-i legea străbună... dar dânsa nu-i pentru mine,
Precum într'o florărie nu-i loc unui mărăcine,
Precum într'o sărbătoare nu-i loc unui cerşitor.
Precum în svonul de râsuri nu-i loc plânsului de dor;
Căci numai cerul primeşte, sub streaşina-i milostivă,
Scaiu şi floare, catifeaua şi sucmanul d'o potrivă!...
Eu Ţigan! eu... o, jupâne! Decât vai, decât amar,
Mai dulce-i spânzurătoarea! Nu mai aştepta'n zadar!...

(In acest interval Sbierea, zărind capătul pungii ieşit din cămaşa lui Răzvan, se pipăe cu îngrijire la chimir.)

BAŞOTĂ

Pentru cea de 'ntâi greşeală, moartea ştreangului e mare...
Slujitori, acum d'o dată... duceţi-mi-l la 'nchisoare.

SBIEREA (smulgând punga din sânul lui Răzvan)

Sacul meu, jupân vătave! Iată-l, săculeţul meu!

(se pune a număra banii)

BAŞOTĂ

Cum? Aşa să fie oare? L-ai furat? Tu?

RĂZVAN

Ba nu eu.

TÂRGOVEŢUL I

Ţiganul la mal se 'nneacă!

TÂRGOVEŢUL II

Ţiganul îşi dete 'n petec!

TÂRGOVEŢUL III

Zi că-i un Ţigan, şi pace!

TÂRGOVEŢELE

Un ticălos! Un besmetec!

SBIEREA

Fost-au două-zeci de galbeni... Numai nouă-spre'ci mai sânt!...
Unde-i unul? unul? unul?... Daţi-mi-l de sub pământ!

BAŞOTĂ

Unde-i galbănul, Ţigane?

SBIEREA

Un gălbănaş, rupt din soare,
Strălucitor, fără găuri, ferecat... M'auzi tu oare?

BAŞOTĂ

De ce nu răspunzi, Ţigane?

SBIEREA

De ce mă nenoroceşti?

RĂZVAN

Apoi de!... iartă, jupâne... Galbănu-ţi nu-l mai găseşti...
In locu-i va fi o pâine într'o colibă săracă...

SBIEREA

Eu nu te 'nţeleg! Eu nu ştiu!... Scoate-mi-l din piatră seacă!

BAŞOTĂ

Ţiganul e prea obraznic. Am fost cu dânsul prea blând.
Slujitorilor, luaţi-l! Spânzuraţi-l mai curând!

SBIEREA (apucând pe Başotă de mână)

Mai stăi, jupâne vătave! Nu te grăbi! Mai aşteaptă...
Spânzură-l, dar mai 'nainte fă-mi o judecată dreaptă.

BAŞOTĂ

Ciudat, boierule dragă! Apoi ce-ţi pot face eu?

SBIEREA

Cum ce? Vreau sfânta dreptate... Cum ce? Dă-mi galbănul meu!..
Uitat-ai pravila ţării? obiceiu? canoane? lege?...

DASCĂLUL

In ce guri încape legea!

SBIEREA

In gura mea, se 'nţelege!...
Ascultă, jupân vătave... Nu mă lăsa păgubaş!...
Sau Ţiganul să-mi întoarcă acel galbăn... gălbănaş...
Ori de nu... atunci, jupâne, stăpânul să mi-l plătească...
Astfel este obiceiul, pravila moldovenească...

BAŞOTĂ

Al cui eşti tu, măi Ţigane? Cine e stăpânul tău?

RĂZVAN

Sunt Ţigan iertat, jupâne; Ţiganul lui Dumnezeu!

SBIEREA

Iertat? cu atât mai bine! Dup'a legii glăsuire,
Băiatul mi se cuvine în loc de despăgubire,
Aşa-i, jupâne vătave!... Pravila zice curat:
Furul să se dea acelui dela care a furat.
Dă-mi-l rob.

RĂZVAN

Eu rob?

SBIEREA

Vezi bine.

BAŞOTĂ

Adecă, oricum să fie,
Vrei, boierule, să-l capeţi jidoveşte în robie.
Ştii c'un Ţigan, chiar de laie, se plăteşte oricând
Peste două-zeci de taleri, pe când ăsta nu-i de rând:
E frumos şi ştie carte...

SBIEREA

Ştie carte?

BAŞOTĂ

Foarte bine.

SBIEREA

Tocmai aşa rob îmi trebui. Este tocmai pentru mine.
Imi va ţine catastişe, socoteli şi daraveri.
Dă-mi-l după legea ţării...

DASCĂLUL

Cea făcută de boieri!

SBIEREA

Nu ştiu de cine-i făcută, dar ştiu că-i foarte cu cale.

BAŞOTĂ

Atuncea se schimbă treaba... Să-ţi spui verde dumitale
C'aş avea şi eu nevoie de-un Ţigan aşa de rar.
Cam cutezător, cam ţanţoş, dar deştept şi cărturar.
Nu 'nţeleg, nu pot pricepe şi nu vreau ca el să fie
Bună pradă pentru altul, pe când îmi place şi mie...
Deci, ia-ţi galbănul din parte-mi, iar eu pe Ţigan mi-l iau.

SBIEREA

Nu, jupâne! Niciodată! Nu, nu, nu! Nu vreau! Nu vreau!...
Vinovatul să-mi plătească! Nu altul! Nu orişicare!

BAŞOTĂ

Boierule! Ştii prea-bine, cine-i vătavul cel mare?...

SBIEREA

Dec! şi eu la visterie fost-am ftori-cămăraş!

BAŞOTĂ

Boierule! Află dară că postelnicul mi-e naş...

SBIEREA

Dar apoi şi eu, jupâne, cu logofătul sânt rudă...

BAŞOTĂ

Boierule! Nu m'aprinde! Mă faci să plesnesc de ciudă!

SBIEREA

Plesneşte! Eu nu te 'mpiedec... Dar Ţiganu-i tot al meu!...

BAŞOTĂ

Boierule! Taci din gură, căci mă jur că eu... eu... eu...

RĂZVAN (către popor)

Câinii osul ca s'apuce, corbii stârvul ca să 'mpartă,
Boierii ca să robească, unii cu alţii se ceartă!...

TÂRGOVEŢUL I

Se 'nţelege!

TOŢI

Aşa este!

SBIEREA

Ii vezi, jupâne vătav!
Taie-i pe toţi! Nimiceşte mojicimea cu nărav!
Dar pe Ţigan dă-mi-l mie.

RĂZVAN

Staţi, boieri! Vorba-i degiabă!
Nu m'eţi robi voi pe mine! Nu m'eţi robi! Mai de grabă
Veţi pune 'n lanţuri furtuna, cu tunete şi cu ploi,
Decât s'ajung eu vr'odată rob la unul dintre voi!...
Jupâne! Eu cer osânda. Spânzurătoarea m'aşteaptă.
Mi-am bătut joc de Domnie: e cea mai grozavă faptă!...
Cineva poate să râză de sfinţi şi de Dumnezeu,
Dar de Vodă, nu... Ei bine! Dă-mi, jupâne, ştreangul meu!

BAŞOTĂ

Slujitorilor, luaţi-l!... Ba nu...

(lui Sbierea la o parte)

Boierule dragă.
Uită cearta, căci, pe cinste, am glumit, a fost o şagă,
Un nemic. Dumneata, frate, cu logofătul eşti neam,

Şi chiar la logofeţie eu o judecată am
Cu neşte răzaşi... Un petec... Nu-i tocmai o treabă mare...
Mă 'nţelegi... Să fim prieteni... O pricină de hotare...

(se strâng de mâini cu căldură)

RĂZVAN

Ce mai aşteptaţi voi dară? Ce staţi? Ce vă mai gândiţi?...
Calăi ce pe robi ucideţi, pe cei slobozi îi robiţi!

TOŢI

Are dreptate Ţiganul! Ţiganul are dreptate!

BAŞOTĂ

Slujitori! Daţi-mi afară toate gurile căscate!

(Slujitorii gonesc poporul, care se depărtează cu nemulţumire.)

TÂRGOVEŢUL I

Lasă-mă, jupân vătave, să văz cioroi spânzurat!

CEILALŢI

Şi eu şi eu!...

BAŞOTĂ

Ba la naiba!

SBIEREA

Afară dela mezat!

BAŞOTĂ

Aşa-i! Acum sântem singuri! Nimeni nu-mi mai stă la spate,
Ca să strige că-i cu cale sau că nu este dreptate...
Slujitorilor, la lucru!... Apucaţi-l pe Ţigan!

RĂZVAN (lăsându-se în mâinile slujitorilor)

Mă dau eu singur, jupâne.

BAŞOTĂ

Treaba merge găitan.
Legaţi-mi-l şi duceţi-l!...

RĂZVAN

Intins la spânzurătoare!
Omul om, să fie slobod, decât rob, mai bine moare;
Ş'apoi moartea-i înviere pentru cel despreţuit!

SBIEREA

Aleu! Vorbeşte 'ntr'aiurea... Necum să fi 'nnebunit!...

BAŞOTĂ

Prietene! Ia-ţi Ţiganul, şi nu uità mai cu samă
Pricina cea de hotare...

RĂZVAN (sbuciumându-se cu disperare)

Unde eşti, o! mamă! mamă!

CÂNTUL II

RĂZBUNAREA

Ţiganul şi clăcaşul
Au fost gândirea mea;
Stăpânul, arendaşul,
Şi legea lor cea grea...

C. BOLLIAC.

FEŢELE:

RĂZVAN, Căpitan de haiduci	MOŞ-TĂNASE
RĂZAŞUL } ceauşi de haiduci	HOŢUL I
VULPOIU } ceauşi de haiduci	HOŢUL II
VĂSCAN GANEA, boier	HOŢUL III
VIDRA, nepoata vornicului Moţoc	CIOBANUL
SBIEREA	HAIDUCII

Un crâng în codrul Orheiului în Basarabia. In fund un pârău. Mai încoace un trunchiu răsturnat. In laturi stânci.

HOȚUL I

Ian să-mi spuneți, ce să facem ca să mai scurtăm din vreme?

HOȚUL II

Face-vom ce face frunza, când prin codru vântul geme;
Ori vom face izvorul, când aruncă spuma lui,
Scăpărând argint din undă, pe verdeața crângului;
Sau să facem ca securea, când fieru 'n copaciu lovește,
Iar copaciul nu se lasă, luptându-se bărbătește;
Frunza, securea, izvorul, toate ne cântă cu dor:
Să cântăm și noi ca frunză, ca secure, ca izvor!

HOȚUL III

Cântecul să fie freamăt, troscot, șoaptă, toate 'ntr'una;
Blând ca sărutarea mumei, crunt și groaznic ca furtuna!

HOȚUL I

Să cânte Răzașul dară!

RĂZAȘUL (*oftând*)

De ce nu, de-aș avea cui,
Ștergându-mi plânsul cu plânsul, cum se scoate cuiu prin cuiu!...
Dar ce zic! Nu sânt eu numai, care sufere și plânge;

N'oiu fi singur eu, în care doina-mi cugetul va frânge;
Tot ca mine varsă lacrămi, despuiaţi şi nevoiaşi,
Toţi acei ce 'n ţara noastră se mândresc a fi răzaşi,
Păstrând ca o moaşte sfântă, crisoave, peceţi, urice,
Putrezite de vechime şi 'n cari cu fală se zice
Că, scăldându-se în sânge, moşii şi strămoşii lor
Au câştigat ca răsplată câte-o brazdă de ogor!...
Tune, fulgere, trăsnească, cu potopul şi pojarul!
Mult-mare mi-este mânia! Mi-este mare-mult amarul!

HOŢUL I

Eu am auzit, bădiţă, c'adecă şi la Munteni
Ar fi răzaşi ca şi-ai noştri, numiţi acolo moşneni...

HOŢUL II

Sânt şi 'n Ardeal, măi fârtate; ba şi 'n ţara ungurească;
Le zice chineji, dar este chiar o breaslă răzăşească.

RĂZAŞUL

Apoi oriunde să fie, tot o soartă, tot un drac!
Tot vecinii mi-i înşeală, tot vecinii mi-i desbrac;
Vecini de cei cu putere, cu căftane daurite,
Numai fir, numai mătasă, numai cu samur blănite;
Vecini dintr'aceia care, c'o 'mbrâncire, c'un cuvânt,
Satul întreg plin de vieaţă mi-l prefac într'un mormânt!
Vecini dintre cari acuma, de-i văz în cale-mi, îi spintec,
Şi hohotesc spintecându-i...

HOŢUL III

Dar tu ai uitat de cântec.

RĂZAŞUL

Ba n'am uitat. Vrut-am numai sângele-mi să-l pui în joc,
Şi-astfel, pomenind trecutul, să pot cânta mai cu foc.

(Işi drege glasul, îşi apasă cuşma pe frunte şi cântă)

Frunză verde de sălcie!
Bat-o scârba răzăşie!
Eu credeam că-i boierie,
Şi-i curată calicie!
Ani întregi m'am judecat,
Sănătatea mi-am mâncat,
Şi nimic n'am câştigat.
Eu umblam la judecată,
Copiii-mi plângeau pe vatră,
Nevasta-mi era uitată! .
Dar acuma Dumnezeu
A făcut pe gândul meu,
Ca să-mi mai răzbun şi eu!
Pentru dalba haiducie,
Pentru mândra voinicie,
M'am lăsat de răzăşie,
Ş'am ales judecători,
Cei stejari nestrâmbători,
Ca să-mi fie frăţiori!

TOŢI

Numai codruleţul drag
Dă dreptate la sărac!
Numai arcul după spate
Dă săracului dreptate!

HOŢUL I

Zi, Răzaşule 'nainte! Zi 'nainte! Nu mai sta!
Că să ştiu că piere lumea, tot cu drag te-aş asculta!

HOŢUL II

Zi 'nainte! Zi 'nainte! Să te-auză sfântul soare!

HOŢUL III

Uf, uf, uf! Rău mă frământă! Mi-e şi cald, mi-e şi răcoare!

RĂZAŞUL (ia arcul în mână şi cântă)

Frunză verde lemn sucit!
Şi de când m'am haiducit,
Dragu-mi-i drumul cotit
Şi de umbr' acoperit.

Când văz pe ciocoiu viind,
Mă fac broască pe pământ.
Imi aşez săgeata 'n vânt,
Şi mi-l iau la căutare,
Dela cap pân' la picioare,
Fără ah, fără cruţare!
Şi chitesc, şi socotesc,
Şi cuget, şi mă gândesc,
Pe unde să-l nemeresc:
La retezul părului,
Din dosul işlicului
Unde-i greu ciocoiului!

TOŢI

Las' să moară ca un câne
Că mult te-a căsnit pe tine!
Las' să moară ca o fiară,
Că mult geme biata ţară!...

(Se arată, trecând puntea părăului, Ganea şi Ciobanul)

HOŢUL I

Un boier aice 'n codru!

CEILALŢI (apucând armele)

Un căftan!... Sântem trădaţi!

CIOBANUL

Linişţiţi-vă, că doar ne cunoaştem, măi fârtaţi!
Eu vi-l aduc pe credinţă: eu vi-s chezaş şi povaţă;
Voi aveţi lipsă de galbeni, el are lipsă de braţă...

GANEA

Care-i căpitanul vostru?

RĂZVAN (ieşind dintre tufe)

Ce-ţi trebue? Ce pofteşti?

GANEA

Pe Căpitan...

RĂZVAN

Căpitanul? sânt eu; dar tu cine eşti?

GANEA

Dumneata? Să fie oare? Sabia cea de văpaie,
De care tremură ţara?

RĂZVAN

Numai pe cei răi îi taie.

GANEA

Dumneata Răzvan?

RĂZVAN

Ei bine, ştii acuma cine-s eu;
Spune-mi dar şi tu, jupâne, cum se chiamă ciocul tău?

GANEA

Nu-i vorba de nume...

CIOBANUL

Lasă! ţi-oiu spune eu, căpitane.
Din botez Văscan îi zice, iar după poreclă Gane;
Feciorul lui Osip Gane ce fusese căminar...

GANEA

Eu n'am venit în pădure, ca să vorbim în zadar.
Lucrul, care nu zoreşte trebui isprăvit îndată...
Nu 'ncape nicio zăbavă... Află că iubesc o fată...

RĂZVAN

Atunci du-te la vr'un popă, dintre cei ce pentr'un zlot
Cunună soră cu frate şi mătuşă cu nepot!
N'ai ce căta pe la mine,
Preoţit de cruda soarte
Ca să cunun al-de tine

Numai cu duhul de moarte!
Aşa dar pleacă, jupâne; pleacă, vesel c'ai scăpat...
Insă de-ai venit aice cu vr'un scop înveninat...

(pune mâna pe pumnal)

CIOBANUL

Nu-l speria, căpitane... Boierii sânt slabi la fire:
Braţul, haina, mintea, faţa, inima, totu-i subţire.

RĂZVAN

Urmează-ţi vorba, jupâne. Te-ascult...

GANEA

Apoi îţi spuneam
C'am îndrăgit pe-oarecine, fireşte fată de neam;
Din nenorocire totuşi ea n'are mamă, nici tată,
Ş'unchiu-său vrea să-i răpească moştenirea cea bogată,
Luându-şi de gând s'o 'nchiză călugăriţă la schit...
O faptă nelegiuită! Un lucru nepilduit!

RĂZVAN

Sărmana!... Dar zestrea-i mare?...

CIOBANUL

Avuţii nenumărate!...

RĂZVAN

Sărmana!... Mori după dânsa?

CIOBANUL

Lângă Nistru patru sate!...

GANEA (dând lui Răzvan o pungă)

Iată trei sute de galbeni. Alţi trei sute, negreşit,
O să-ţi aducă ciobanul, după lucrul săvârşit...

RĂZVAN

Cum o chiamă pe sărmana?... Pe iubita cea bogată?

GANEA

Nu-i vorbă...

CIOBANUL

O chiamă Vidra... Ştii? A lui Moţoc nepoată...
Şi cin' oare n'o cunoaşte!

RĂZVAN

Da! Am auzit şi eu...

HOŢUL II

Un fătoiu ce călăreşte şi 'mpuşcă chiar ca un smeu.
Intr'o zi am întâlnit-o alergând la vânătoare...
E voinică, n'am ce zice! Şi-i frumoasă ca o floare...

RĂZAŞUL

Ştiut! După ce-i din osul acelui vornic Moţoc,
De care Moldova 'ntreagă mi se temea ca de foc!

GANEA

Căpitane! Noi în vorbe pierdem vremea fără treabă...

RĂZVAN

Se 'nţelege! Tu ai sete s'apuci zestrea mai în grabă!...
Spune-mi însă mai 'nainte, pentru banii ce ne-ai dat,
Ce fel de marfă anume să-ţi dea codru 'ntunecat?

GANEA

Chiar acuma, căpitane, zece călăraşi în silă
Târăsc la călugărie pe nefericea copilă...
Mănăstirea nu-i departe... S'o smulgi din mâinile lor...
Dă-mi-o mie...

RĂZVAN

Te iubeşte?

CIOBANUL

Aşa! Nu-i ceva uşor!
Vidra-i o fată semeaţă, bâcsită cu fudulie,
Care n'o să bage 'n samă nici chiar pe sfântul Ilie!...
Să iubească pe jupânul? Dec! Să-şi pună pofta 'n cuiu...
Boierul ştiu c'o iubeşte, dar nu ea pe dumnealui!...

GANEA

După cununie, lasă! şi iubirea o să vie...
Dar grăbeşte, căpitane...

RĂZVAN

Aşa-i! După cununie!
Adevărat. Eu uitasem c'asta-i lege pe la voi:
Numai zestrea înainte, iar iubirea mai apoi!
Mai apoi? ba nu! iubirea nu mai vine niciodată,
Unde dintre două inimi, una-i boarfă cumpărată!...
Dar, mai în sfârşit, ce-mi pasă!...

CIOBANUL

Curat aşa zic şi eu:
De nu se iubesc boierii, pentru dânşii e mai rău.

RĂZVAN

Băieţi! Mergeţi cu jupânul. Aţi auzit ce pofteşte.
Simbria-i destul de bună: faceţi treaba voiniceşte...

CIOBANUL

Sănătate, căpitane!...

GANEA

Niciodată n'oiu uita
Slujbuliţa cea frumoasă ce-o mi-i face dumneata,

Şi-ţi făgăduesc pe cinste, că dacă din întâmplare
Vei fi prins de cârmuire, te scap eu din supărare:
Sânt cumnat cu pârcălabul, iar vornicii amândoi
Mi-s cam rude de departe...

RĂZVAN

Ciocoii sânt tot ciocoi!

(către Răzaşul care vrea să plece cu ceilalţi)

Răzaşule! Mai aşteaptă...

RĂZAŞUL

Porunceşte.

RĂZVAN (luându-l de-o-parte)

Cată bine.
De-i pricepe că miroasă...

RĂZAŞUL

A trădare? Las' pe mine!

RĂZVAN

Dar nu v'atingeţi de Vidra... E femeie.

RĂZAŞUL

Chiar să vrei,
Răzaşul nu se pogoară la bătaie cu femei!

(Ganea, Ciobanul şi haiducii ies)

RĂZVAN

Femeie!... Precum pojarul se naşte dintr'o scânteie,
Aşa m'aprinde pe mine ciudată vorba: femeie!...
Femeie! De când pe dânsa o făcuse Dumnezeu,
El nu mai face nimica, fermecat de lucrul său,

Şi privind cu mulţumire la lumea cea zâmbitoare,
Zice: eu sânt rădăcină, dar femeia este floare!...
Femeie!... Şi totuşi omul, de lăcomie târît,
Iubeşte nu pe femeie, ci auru-i cântărit...
Pentru dânsul e femeie moşia cea măsurată,
O sculă preţeluită sau o pungă numărată!...

(Se aude afară un glas, strigând: Răzvan! Răzvan!)

Mă chiamă?... Cine să fie...

TĂNASE (arătându-se dintr'o parte)

A! Iată că te-am găsit!

RĂZVAN

Stăi!... Tu eşti... Mi-aduc aminte... Eşti acel nenorocit,
Carele la Iaşi pe poduri oboseai strigând «jupâne»,
Pân' să capeţi o lescaie sau o fărâmă de pâne!...
Te cunosc, deşi de-atuncea trecut-au un veac întreg:
Trei ani cumpliţi de robie...

TĂNASE

Robie? Nu te 'nţeleg!
Te ştiam slobod, băiete; sprinten ca o rândunică;
Bătându-ţi joc de necazuri... Zău! nu mai pricep nemică...

RĂZVAN

Da! O robie de spaimă, cum numai duhul cel rău,
De-ar putea să biruiască, ar robi pe Dumnezeu!
Fost-am şerb, fost-am în lanţuri, ş'acum inima-mi suspină
Intâlnindu-te pe tine, căci tu, tu ai fost pricină!...

TĂNASE

Eu?

RĂZVAN

Tu, moşule! Tu singur! Asta 'n veci eu n'oiu uita...
Ş'apoi iată-mă-s în codru, haiducind din vina ta;
Şi mâini de-mi va fi ursita să mor pe spânzurătoare,
Ţi-o voiu datora tot ţie...

TĂNASE (făcând semnul crucii)

Poznă!... Nu glumeşti tu oare?...
Să ştiu c'aşa-i adevărul, o clipă n'aş zăbovi,
Dându-ţi pieptul meu drept ţintă, să te poftesc a lovi!...

RĂZVAN

Tu! da, tu eşti o unealtă a puterii fără nume,
Care ţese nevăzută toate lucrurile 'n lume,
Astfel c'ades muritorul, bun ca blândul mieluşel,
Face rele peste rele, făr' s'o ştie singur el!...

TĂNASE

Dar ce spui?...

RĂZVAN

Ţi-aduci aminte nenorocita de pungă,
Din care luaşi un galbăn, zicându-mi c'o să-ţi ajungă,
Că sunt mulţi sărmani în ţară, că nu-ţi place de prisos,
Pe când se sbuciumă fraţii, simţind cuţitul la os?...
Moşule! Făcând aceasta, puteai să prevezi tu oare
C'o să mă cufunzi pe mine în robia 'ngrozitoare?...
Ei bine! căzut în fiare pentr'un galbăn ce-a lipsit,
De primeai tu punga 'ntreagă, eu scăpam nepedepsit!...
Ha, ha, ha! Ş'apoi mai strige căpăţinele 'nţelepte
C'omul ştie tot ce face, ştie tot ce-o să-l aştepte,
Uitând c'un flutur de seară, ce trece repede 'n sbor,
Este 'n stare să răstoarne toată prevederea lor!...
O faptă cât de frumoasă, ca o floare cu otravă,
Tăinueşte câteodată peirea cea mai grozavă!...
In sfârşit, tu eşti pricină!...

TĂNASE

Dar de ce, copilul meu,
Să nu mă veseşti în clipă, lăsându-mă 'n locul tău
Insuşi eu să 'ncarc robia pe căruntețele mele,
Şi scăpându-te pe tine, să port lanțuri cât de grele?...
Un Țigan ce milueşte pe-un neputincios bătrân,
Zică tot ce-i place lumea, este chiar ca ş'un Român...

RĂZVAN

Haide! Ce-a fost, se trecuse... Spune-mi acuma, iubite,
De ce-ți târăşti tu la codru oasele cele 'nvechite?
Cum de ți-ai lăsat copiii?

TĂNASE

Ba copiii m'au lăsat.

RĂZVAN

Te-au lăsat? Nu-mi vine-a crede!...

TĂNASE

Săracii au răposat.
In țara noastră cea mare şi bogată, măi băiete,
Sânt Români ce pier în foame! sânt Români ce mor de sete!...
Astfel în toată Moldova, păcătosului Tănas
Nici un sprijin, nici un razăm, nici un scut n'a mai rămas,
Decât numai să-şi însemne pieptul cu cea sfântă cruce
Şi zicându-şi «Doamne-ajută!» calea codrului s'apuce;
Căci de-o bucată de vreme, cerşitorind pe meidan,
Auzeam mereu tot vorbe de căpitanul Răzvan...

RĂZVAN

Cum? La Iaşi?...

TĂNASE

La Iaşi, băiete, se vorbeşte despre tine
Felurite verzi şi uscate, câte nici în cap nu-ți vine!

Unii te laudă foarte, ca pe-un strălucit viteaz;
Alţii, adică boierii, te sfâşie cu necaz;
Iar Ţiganii tăi... iertare! O să-mi pui lacăt la limbă,
C'altă orice i-aş mai face, degiaba! tot nu se schimbă!...

RĂZVAN

Zi, moşule! Zi 'nainte... Eu nu mă supăr de loc.

TĂNASE

Ei bine, Ţiganii sbiară că tu eşti al lor proroc:
Tu o să-i scoţi din cătuşe, tu o să-i speli din păcate,
In tine-i toată nădejdea, fără tine nu-i dreptate;
O nebună de Ţigancă le-a spus c'a visat prin somn
Că tu o s'ajungi odată nu numai jude, ci Domn!...

RĂZVAN

Ciudat!

TĂNASE

O blestemăţie! Auzi cine să domnească!
Insuşi dracul nu croeşte minciună mai ţigănească.
Dar nu-i vorba de Ţigancă... Apoi precum îţi spusei,
Rămâind singur în lume, fără copilaşii mei,
Fără milă şi 'ndurare, fără căpătâiu şi vatră,
Mai rău de cât chiar Ţiganii ce colindează cu şatră,
M'am pus pe gânduri, băiete: gânditu-m'am, răzgândit,
Ş'acum iată-mă-s aicea, bucuros că te-am găsit...
Nu căta că-s vechi de zile: în tinereţele mele
M'am bătut cu multe litfe care de care mai rele,
Ba Leşi, ba păgâni, ba Unguri, ba Frâncii de-ai lui Despot,
Şi ce-am învăţat atuncea, n'am uitat încă de tot...
Mă vezi prăpădit, dar altfel această mână secată
Tot ar mai putea trimite duşmanului o săgeată...
Decât să mor în oraşe de cruzimea celor răi,
Mai bine vroi în pădure prin mine să piară ei!...

O fiinţă cât de slabă sporeşte când îşi răzbună!
Incearcă-mă şi pe mine... Sânt haiduc şi pace bună!

RĂZVAN

Aşa te vreau, moş Tănase! Ş'o să vezi peste puţin,
C'oraşu-i o leghioană şi numai codru-i creştin...
In oraş totu-i robie; cel mai mic şi cel mai mare,
Toţi ca unul poartă lanţuri, toţi ca unul gem în fiare;
Fiecare slugăreşte, şi niciunul nu-i stăpân;
Insuşi Domnul cu ruşine pleacă fruntea la păgân!...
Pe când aicea stejarul lângă buruiană creşte,
Dar fie cât de puternic, el pe dânsa n'o robeşte;
Iar sălbaticele fiare, ce flămânde rătăcesc,
Omoară sărmana jertfă pe care mi-o nemeresc,
Dar n'o 'njugă cu năpaste, ca fiara cea omenească,
Care prada-i n'o ucide şi n'o iartă să trăiască!...
In oraş totul se 'ngroapă şi putrezeşte de viu
In locuinţa-i îngustă şi rece ca un sicriu,
Unde suflarea se curmă, unde văzduhul lipseşte,
Unde cărămidă, lespezi, lut şi piatră te 'nvăleşte;
Pe când aicea verdeaţa ne ţine loc de păreţi,
Ne-acopere numai frunza şi numai cerul măreţ,
Iar jos s'aşterne covorul, văpsit cu mii de văpsele
Ce singură firea-l ţese din ierburi şi floricele!...
Lumea totuşi de departe ne numeşte cu fiori
Ucigaşi, împuşcă 'n-lună, hoţi, tâlhari, omorîtori...
O nu, moşule! Nu crede! Aşa fost-au totdeauna
Că de cel gonit se leagă clevetirea şi minciuna,
Precum muşchiul se lăţeşte pe-un copaciu pe care-l tai,
Şi nu-l lasă pân' ce viermii nu-l prefac în putregaiu!
Săracul ţăran ce-şi perde vitişoarele sau plugul,
Robul osândit ce fuge, blestemând biciul şi jugul,
Toţi cei slabi, izbiţi de soartă, de nevoi înconjuraţi,
Află 'n codru mângâiere şi ne dau nume de fraţi.
Când priveşti Moldova întreagă părăsită în jaf şi 'n silă,

Pe cei buni în neputinţă, pe cei răi fără de milă,
Veneticul şi păgânul, cel de neam şi cel bogat,
Numai ei având dreptate şi la Vodă şi la sfat,
Căciuliţi de toată lumea, fără grijă de nemică...
O! atunce-ţi pare bine când deodată se ridică
Spaima de haiduci în ţară, născuţi din al ţării chin,
Precum o durere crudă naşte 'n piept câte-un suspin!

TĂNASE

Urmează, frate Răzvane! Mai vorbeşte! Mai vorbeşte!
Focul cuvintelor tale m'alină, mă răcoreşte!
Sânt vorbe de sus, băiete, iar nu de-un om pământean!
O Doamne! Să iasă tocmai dintr'o gură de Ţigan!...

VULPOIU (de departe)

Căpitane! Căpitane!

RĂZVAN

Ce veste?

VULPOIU (târînd după dânsul pe Sbierea)

O caracudă!
Am pescuit-o acuma pe-uscat fără multă trudă...

RĂZVAN

Sbierea? In mâinile mele?

SBIEREA

Chiar Răzvan!... Vai!... Sânt topit!...

TĂNASE

Te cunosc şi eu prea bine!

SBIEREA (căzând în genunchi)

Şi dumneata?... Am murit!...
Sfinte Petre!... Sfântă Ana!... Mucenice Spiridoane!...

Scăpaţi-mă din peire!... O să vă dau trei icoane,
Tot de aramă poleite cu aur... sau cu argint!...

VULPOIU

Drace! Nu ştiam eu singur c'am pus mâna chiar pe un sfânt!
L-am găsit în drum la stânga, într'o căruţă stricată;
De gras ce-l vezi, de departe mi se păru că-i o roată;
Dar fiindcă vrea să fugă, îi dădui un bobârnac,
Şi simţii atunci de-aproape că 'n roată-i ascuns un sac.
Deci acuma, căpitane, poţi să-i dai răvaş la dracul,
Că tot ce-a fost bun într'însul, nu mai este: iată sacul!...

SBIEREA (frângându-şi mâinile)

Taleri trei mii patru sute cincizeci şi şapte ş'un ort!
Sânt pierdut!... Prea sfântă Troiţă! Maică precistă!... Sânt mort!

TĂNASE

Daţi-mi cinevaşi o armă, căci poftesc cu pofta mare
Să-i număr, tot unul unul, vr'o zece mii pe spinare!

RĂZVAN

Eu Ţigan, şi iată cine se laudă că-i Român...
Fraţilor! Priviţi-l bine: eu sânt rob, dânsu-i... stăpân!..

TOŢI

Stăpân?...

RĂZVAN

Boierule, scoală!... Nu-i frumos şi nu-i cu cale
Să 'ngenunchezi de 'naintea unui rob al dumitale.
Jupânului, ce-i cu dreptul d'a şedea chiar în Divan,
Nu se cade să se plece de frica unui Ţigan...
Scoală dar ca ş'altădată, scuipă-mă şi pălmueşte,
Că Vodă nu-ţi cere sama, şi pravila nu te-opreşte!

Scoală dar ca ş'altădată, şi pune pe-argaţii tăi
Ca să-mi dea şi dânşii palme, ca să mă scuipe şi ei!
Ţara 'ntreagă nu-i a voastră?... Codru sau oraş, ce-ţi pasă?
Oricând ş'oriunde, jupâne, sânteţi tot la voi acasă!

(Sosesc Vidra, Ganea, Răzaşul şi ceilalţi hoţi.)

RĂZAŞUL

Căpitane! Iţi aducem pe nepoata lui Moţoc.
E cam cu nărav ciocoaica: n'o auzi vorbind de loc...

VULPOIU

Bre! Ce de mai boierime! Doi jupâni ş'o jupâneasă!

HOŢUL I

Parcă-i la curtea domnească!

HOŢUL II

O adunare aleasă!

RĂZAŞUL (privind la Sbierea)

Haida-de! Dar ăsta cine-i?... De când maica m'a făcut,
N'am întâlnit niciodată om mai pocit şi mai slut!

HOŢUL I

O gadină!

HOŢUL II

O şopârlă!

HOŢUL III

O năpârcă 'nveninată.

RĂZVAN

Tăcere! Să fiţi cu toţii marturi la o judecată.
Ăst boier, pe care-acuma îl vedeţi îngenunchiat
Şi care la Iaşi se plimbă mândru ca un împărat...

SBIEREA

Nu, nu, nu...

VULPOIU

Taci, caracudă!

RĂZVAN

Ăst boier prin răutate
Intrece gadini, şopârle şi năpârci înveninate...
Ca painjinul ce ţese pe furiş vicleanu-i ciur,
Şi-l întinde, şi-l anină, şi-l acaţă pe 'mprejur,
Şi drept din mijloc pândeşte, pironit în neclintire,
Aşteptând să-i intre gâza în capcana-i cea subţire,
Apoi lacom se repede, bucuros c'au înşelat,
Şi-o tot rumpe, şi-o tot vâră în stomahu-i desfundat,
Şi iar îşi cârpeşte ciurul, şi iar la pândă s'aşează,
Şi iar ocheşte 'n tăcere, nouă pradă să-i mai cază —
Astfel şi boierul ăsta e painjinul sătul,
Gata să-şi mai dreagă cursa, tot strigând că nu-i destul!

SBIEREA

Nu, nu...

VULPOIU

Taci, că te ia naiba!

HOŢUL I

Nici iadul n'o să-l primească!

RĂZVAN

Insă din jertfele sale, nu-i alta ca să-l urască
Cu furie mai cumplită, cu foc mai înverşunat,
Decum Răzvan îl urăşte, setos de-a fi răzbunat!
Pentr'un galbăn, ce pe drumuri l-am găsit pe neaşteptate,
El, cu pravila-i în mână şi pe buză-i cu dreptate,

Mă ia rob... rob pentr'un galbăn, şi mă face nevăzut
Intr'un beciu, de mucezeală în mocirlă prefăcut,
Unde mă legase' n zgardă, ca pe-un câine'n bătătură...
Il urăsc cu cea mai cruntă şi nepovestită ură!...

(Vidra face o mişcare de groază)

TĂNASE

Răzbunare! Răzbunare!

HOŢII

Furcă!

RĂZVAN

Da! voesc şi eu
Să-mi răzbun; dar moartea'n furcă i-ar fi prea puţin...

SBIEREA (căzând jos)

Valeu!

RĂZVAN

Cruce, ţeapă, glonţ, săgeată... Nu-i destulă răzbunare!
Vreau o altfel de pedeapsă; o pedeapsă şi mai mare...

RĂZAŞUL

Căpitane! Ian sfârşeşte! Că de cât să mai aştept,
Mai bine-acum dintr'o dată să-i înfig măciuca în piept!

RĂZVAN

Măi Vulpoiule, rădică-l!...

SBIEREA (când îl scoală Vulpoiu)

Vai mie!... Răzvane frate!...
Mă jur c'am lăsat acasă catastişe ne'ncheiate...
Iartă-mă!... Tocmai pe tocmai!... Fost-ai rob, te iert şi eu...
De vrei, îţi voiu da ş'un zapis... Martur mi-este Dumnezeu!...

RĂZVAN

Vulpoiule, du-l din codru! Scoate-mi-l pân' la răspânte,
Arată-i drumul cel mare, şi zi-i aceste cuvinte:
Iată dreapta, iată stânga, iată jos şi iată sus;
Alege la deal, la vale, la răsărit, la apus;
Răzvan te-avusese 'n palmă, şi numai c'un semn de mână
Ar fi putut să te facă praf, pulbere şi ţărână...
Totuşi uite! Nu-ţi lipseşte nici un fir din perii tăi...
Să trăiască codrul verde!... Pleacă slobod unde vrei...

(Vidra e foarte mişcată)

TĂNASE

Cum? Il ierţi? Il laşi să scape?...

RĂZAŞUL

Căpitane! Mi se pare
Că tu-ţi cam petreci cu glume, şi-ai uitat de răzbunare!

RĂZVAN

Răzbunarea cea mai crudă, este când duşmanul tău
E silit a recunoaşte că eşti bun şi dânsu-i rău!...

RĂZAŞUL

Astea nu se trec la mine! Doară nu-s o fată mare,
Ca să cred că răzbunarea nu-i decât o sărutare!...
Noi l-am prins, al nostru-i dară, al codrului, nu-i al tău!
Nu-l iert eu, bată-l să-l bată!...

VULPOIU

Şi nici eu nu-l iert!

HOŢUL I

Nici eu!

HOŢUL II

Bagă sama, căpitane! Noi nu te-am ales pe tine,
Ca să te pupi cu boierii şi să ne dai de ruşine!

O VOCE

Ţiganul se prea-gurguţă!

ALTĂ VOCE

Se cunoaşte că-i Ţigan!

MAI MULTE VOCI

Ţigan! Chiar Ţigan!...

RĂZVAN

Ţiganul nu mai este căpitan!

(Scoate din brâu o bardă poleită)

Când voi m'aţi pus peste codru dându-mi în mână securea,
Juratu-mi-aţi să m'asculte lunca, drumul şi pădurea.
Iată barda ce-a pătat-o jurământul cel viclean;
Daţi-o unui alt mai vrednic, care nu va fi Ţigan!
Puneţi dintre voi pe-acela care-i meşter să vă 'nveţe
A năvăli 'n slăbiciune, a vă izbi 'n bătrâneţe,
Sau pe-o singură furnică să daţi iureş câte doi!
Aşa căpitan vă trebui, dar Răzvan nu-i pentru voi!

(Aruncă barda şi voeşte a ieşi)

RĂZAŞUL

Haide, haide, căpitane! Te iuţeşti peste măsură!
Nu te pierdem noi pe tine pentru astă pocitură!

(priveşte încruntat la Sbierea, apoi ridică de jos securea şi o dă lui Răzvan)

Iată barda, ia-ţi-o iarăşi, fă ce-ţi place, fă cum ştii...
Dar eu unul... of, măicuţă!... l-aşi tăia făşii-făşii!

VULPOIU

Să trăiască căpitanul!

TOŢI

Căpitanul să trăiască!

TĂNASE

Da, da! Şi de ţigănie să nu se mai pomenească!

RĂZVAN (către Sbierea)

Stăpâne, acuma pleacă!...

SBIEREA

Să plec?... Cum?... Adevărat!...
O, ce om! Ce piatră scumpă! Ce suflet de matostat!...
Dar fiindcă scapi de moarte pe-un creştin foarte cucernic,
O să te blagoslovească Dumnezeu a-tot-puternic!...

RĂZVAN

Fugi, boierule, de-aice! Fă-mi şi tu pe placul meu!...
Mi-e scârbă s'aud din gură-ţi numele lui Dumnezeu!

VULPOIU (împingând pe Sbierea)

Mişcă! Mişcă, caracudă!

SBIEREA

Ba nu... Mă rog! Fără pripă!...
Mai avem o socoteală... Numai un cuvânt... O clipă!...
Daţi-mi sacul meu!... Răzvane!... Nu mă sărăci de tot!...
Taleri trei mii patru sute cincizeci şi şapte ş'un zlot!

(iese ghiontit de Vulpoiu)

VIDRA (înaintând şi întinzând mâna către Răzvan)

Aş fi mândră, căpitane, ca să strâng o mână, care
Nu voeşte să-şi răzbune decât numai prin iertare!...

RĂZVAN

Mâna mea?... Această mână, desmierdată de cuţit,
Arsă de foc şi de vânturi bătută necontenit,
Spălată de ploi şi grindini, aspră şi neagră din fire,
Cuteza-va ea s'atingă mâna-ţi albă şi subţire?...

VIDRA

De când oamenii din codru răpitu-m'au după drum,
N'am oftat, n'am zis o vorbă, fost-am mută pân' acum,
Oprind lacrima pe geană şi 'nnecând în piept suspine,
Ca să nu pogor pe Vidra pân' la ei şi pân' la tine...
Dar nu-i pasăre pe lume să nu cânte mai cu dor,
Când ziua-i plină de soare şi cerul e fără nor;
Nu-i femeie să nu-şi simţă inima-i în turburare,
Când s'aşterne de 'nainte-i luminând o faptă mare!...
Rob, Ţigan, haiduc, de-oriunde soarta să te fi adus,
Un suflet c'al dumitale îşi va face loc în sus!

(Răzvan rămâne aţintit)

TĂNASE

Aferim! Ce mai mueire! De-ar fi mulţi boieri ca tine...

GANEA

Ce faci, dragă jupâneasă? Cine-ar crede!... E ruşine!
Nepoata marelui vornic şi fiica unui spătar,
Dumneata să stai de vorbă... ce 'njosire!... c'un tâlhar!...

RĂZAŞUL

Căpitane! Căpitane!... Fă-ţi cu mine o pomană:
Dă-mi voie măcar dintr'însul să-ţi fierb de prânz o tocană!

HOŢII

Da, da! Să-l tăiem îndată!...

RĂZAŞUL

Să-l bucăţim mărunţel,
Ca să nu se mai cunoască de-a fost boier sau viţel!...

RĂZVAN (ieşind din gândire)

Cum? De ce-i aşa urgie?... Lăsaţi-l în bună pace!...
El nu v'a făcut nemica...

RĂZAŞUL

Nu cumva! Iată ce-mi place!
Doar n'ai fost surd, căpitane?... Nu-l mai apăra 'n zadar!...
Nu l-ai auzit tu singur că te numeşte tâlhar?...

RĂZVAN

Eu tâlhar?... Dar cine-a zis-o?... Răzvan nu putea s'auză.
Căci simţirea-i se pierduse, rătăcindu-se pe-o buză
Din care sorbea cu 'ncetul cuvinte ce-mi par mereu
Că tot încă sună, sună şi răsună 'n jurul meu!...
O tu, femeie măreaţă! tu un înger! tu o zână!
Tu, ivire minunată ce-mi rasai ca o lumină!
Să te mai auz o dată că locul meu este sus...
Aşa c'ai spus-o? Mai spune-mi! Mai spune-mi încă!...

VIDRA (cu sfială)

Am spus...

RĂZVAN

Ai spus!... Eu credeam că 'n lume nu va fi nicio fiinţă
Ca să-şi cufunde privirea sub gunoiu de umilinţă,
Pân' la omul care 'n vieaţă-i n'a gustat de nicăiri
Decât despreţ şi nemilă, batjocură şi loviri!...
Dar ştii tu oare puterea ce-o au cuvintele tale,
Luminându-mă ca raza străcurată jos în vale,
Unde de-ale nopţii umbre, supt un val întunecos,
Ascundeau în adormire tot ce-i bun, tot ce-i frumos?...
Tu mi-ai dat o lume nouă, mi-ai deschis o nouă cale!
C'un cuvânt, c'o vorbă numai, cu suflarea gurii tale,
Ca Domnul Hristos pe Lazăr tu din moarte m'ai sculat!...
Ce putere! Ce minune!...

RAZAŞUL

Căpitanu-i fermecat!

RĂZVAN

Dar tu stai şi taci acuma?... Iţi pare rău dumitale
C'ai picurat o nădejde peste un noian de jale?
Poate-ţi mai aduci aminte, cine eşti?... Ei bine dar,
Nici eu n'o să uit atuncea că Răzvan e un tâlhar!

(către Ganea)

Sânt tâlhar!... Aşa-i jupâne? Ei da! Sânt tâlhar! Fireşte!...
Am înţeles cum mă chiamă, ş'o să mă port tâlhăreşte...

(aruncând jos o pungă)

Na, boierule! Ia-ţi punga!...

GANEA

Ba nu! Ia-ţi-o dumneata...
Iţi mai datoresc trei sute... Crede-mă că n'oi uita...
Ciobanul o să-ţi aducă.

RĂZVAN

Nu-mi pasă de datorie!
Iată banii tăi, jupâne! Dă-mi o altfel de simbrie!
O simbrie tâlhărească! Las' prin cântec să ţi-o spui:
Numai cântecul deschide cugetul haiducului!

P'un deal, p'un colnic
Mergea un voinic,
Voinicul voinicilor
In ţara piticilor:
Cu faţa voinică
Ş'o inimă mică!
Lângă el mergea
Şi la el privea,
Şi mereu ofta,
Poate că-l iubea
O copilă dalbă
Cu galbeni în salbă,

O dulce fetiţă
Cu flori în cosiţă,
Cu raiu în guriţă!
Amândoi mergea,
Şi mergând grăia
Şi grăind zâmbea,
Când iată
D'odată
Pe drum mi s'arată,
Stând în calea lor
Vătavul haiducilor,
Căpitanul hoţilor,
Groaza veneticilor!
Şi cum mi s'arată,
Priveşte la fată,
O vede şi iată:
I se face milă
De biata copilă!
Şi zice apoi
Către cel ciocoi,
Către cel voinic,
Voinic de nemic:
Calea e a ta,
Mândra e a mea,
Şi de nu mi-o dai,
Hai la luptă, hai!

(Vidra îşi pune mâna pe frunte)

TĂNASE

Uf, uf, ce inimă mare! Păcat, zău, că nu-i creştin!...

GANEA

Eu nu 'nţeleg, căpitane... Ce vrei? Ţi-oi plăti deplin...

RĂZAŞUL

Nu 'nţelegi ce este lupta?

GANEA

Lupta?

RĂZAŞUL

Lupta voinicească:
Unul pe altul să-mi apuce, ş'apoi să mi se trântească!

GANEA

Dar căpitanu-i mai tare... mai umăros... mai cu piept...
Lesne poate să mă bată... nu se cade... n'ar fi drept.

RĂZVAN

A! jupânului, pe semne, îi place lupta nemţeşte?
Daţi-i săbii dumisale: să-şi aleagă ce pofteşte!...
Pentru mine-i chiar tot una: ne vom bate cum va vrea;
De-oiu muri, nu-i mare treabă, iar de nu, Vidra-i a mea!

(scoate paloşul, pe când Răzaşul dă pe al său lui Ganea)

Apucă spata, jupâne!...

GANEA (scoţând paloşul)

Din dragoste!

CIOBANUL

Patru sate!

RĂZVAN (năvălind)

Apără-te!...

VIDRA (descoperindu-şi faţa şi punându-se între amândoi)

Nu, Răzvane!... N'ai cu cine!... Nu te bate!...

CÂNTUL III

NEPOATA LUI MOŢOC

Să nu te blăsteme cineva:
s'ajungi slugă la cai albi
şi stăpân femeie s'aibi!
ANTON PANN

FEŢELE:

RĂZVAN, ostaş leşesc	MINSKI, PIOTROWSKI — căpitani
VIDRA, iubita lui	ISCOADA MUSCĂLEASCĂ
RĂZAŞUL, VULPOIU — tovarăşii lui	OSTAŞUL I
SBIEREA, prins în războï	OSTAŞUL II
HATMANUL	OSTAŞUL III
	CĂPITANI ŞI OSTAŞI LEŞEŞTI

O tabără leşească la marginile ţării muscăleşti: corturi, tunuri, arme.

(Trei ostaşi, din cari I şi II duc pe cel al treilea, greu rănit)

OSTAŞUL I

Mulţi Muscali ucis-ai oare?

OSTAŞUL II

Cu sabia?

OSTAŞUL I

Cu ce vrei!

OSTAŞUL II

Cu suliţa două sute şi cu paloşul vr'o trei!
Opt sau nouă-zece sute... Poate şi mai mult!...

OSTAŞUL I

De sigur!

OSTAŞUL II

Dar tu?

OSTAŞUL I

N'am ucis niciunul. Nu-mi place. N'am vrut eu singur!...
Rănit-am însă vr'o mie... Tu mă ştii că-s cam voinic:
Tot răni de cele mai grele, dela cap pân' la buric...

OSTAŞUL II

Vezi, aşa sântem noi Leşii!

OSTAŞUL I

Trăiască ţara leşească!
Muscalul de-ar fi cu dracul, tot nu-i chip s'o biruiască!...

OSTAŞUL III

Of!... Eu mă sfârşesc cu zile... şi voi ca nişte nebuni,
Când nu tremuraţi în tufe, vă desfătaţi în minciuni!...
Ah! duceţi-mă la doftor: încai moartea să mă scape...

(Câteşitrei ies la dreapta, pe când la stânga se arată Minski şi Piotrowski.)

MINSKI

Uite, măi! Inima'n mine plesneşte, gata să crape!
Sângele mi se rădică şi se suie în obraz
De ciudă, de 'ntărâtare, de durere, de necaz!
Cum ţi se pare, iubite? într'o tabără crăiască,
Tocmai în mijlocul nostru şi 'n ţara noastră leşească,
Un străin, o veniturä, un om fără căpătâi,
Un nătărău din Moldova să fie tot cel de'ntâiu?
Pe când eu zac la o parte, lăsat fără nicio treabă,
Uitat ca o jucărie, ca un copil, ca o babă!

PIOTROWSKI

Ce vrei! *Ut verum dicamus*, mărturiseşte şi tu
C'acest *vir Valachus* este *strenuissimus*...

MINSKI

Ba nu!
Eu nu recunosc aceasta! Nu se chiamă vitejie
A nu se teme de moarte numai din obrăznicie!
Un nu ştiu cine ca dânsul, un mojic necunoscut,
Nu-i este iertat a face lucrurile ce-a făcut!
Să cuteze el s'apuce steagul muscălesc cel mare...
Aceasta m'aruncă 'n friguri, în furie, în turbare!...

Să pătrunză chiar în cortul voievodului rusesc...
O! aceasta-i grozăvie! Sânt gata să 'nnebunesc!
Spune singur tu, fârtate, dacă nu era mai bine
Nişte astfel de izbânde să se fi făcut de tine?
Sau de-un altul orişicare... iar de mine mai ales!...
Spune, spune tu!...

PIOTROWSKI

Fireşte! *Non est in dubio res.*
Insă, *carissim' amice*, aşa va fi totdeauna
Că *virtus* nu-i alta 'n lume decât *prospera fortuna.*
Răzvan e *felix ad casum!* Totu-i merge găitan!
E noroc. *Venti faventes!*

MINSKI

Tot Răzvan! Răzvan! Răzvan!
Tabăra leşească 'ntreagă mi-l înalţă şi-l ridică,
Iar despre noi nu s'aude, nu se vorbeşte nemică!...
Dreptu-i oare, ca 'ntr'o ţară, în care eu sânt născut,
Un venetic fără nume să fie mai cunoscut?!...
Zici că-i noroc?... Nu-i aceasta!... Nici noroc, nici vitejie!
Este altceva, iubite, ş'o să ţi-o spun numai ţie...
Eu sunt sigur ş'aş fi gata chiar să jur c'acest Răzvan
E frate...

PIOTROWSKI

Frate cu cine?

MINSKI

Cu...

PIOTROWSKI

Dic quaeso!

MINSKI

Cu satan!

PIOTROWSKI

Ce spui, *Domine mi Deus!*... Dar de-unde s'o ştii aceasta?...

MINSKI

O vei şti şi tu ca mine... Spune-mi, văzut-ai nevasta
Imbrăcată bărbăteşte, haine negre, chip bălan,
Care întovărăşeşte ne 'ncetat pe acest Răzvan?

PIOTROWSKI

Am văzut-o... E frumoasă! *Virgo facie concina,*
Perdecora, pervenusta...

MINSKI

Ha, ha, ha! Asta-i pricina!
Răzvan zice că-i e soră, dar eu pot să-ţi dovedesc
C'acea muiere-i chiar dracul, numai botu-i femeiesc!
Dânsa-i o fermecătoare ce cu farmecele sale
Are puterea pe-oricine să 'ntunece, să-l înşale,
Să-i iea văzul, să-l orbească, să facă noapte'n amiaz,
Incât s'o crezi că-i frumoasă şi pe Răzvan că-i viteaz!...

PIOTROWSKI

Ce-i drept, *Sanctissimus Thomas* în *Summa Theologiae*
Firmat asemenea fapte, iar *Petrus Hispanus* scrie
Cum că *foemina* şi dracul sânt *affines* oarecum:
Dracul e foc, iar femeia iese dintr'însul ca fum...

MINSKI

Crede-mă c'acea muiere, orice-i spune, orice-i zice,
Orice-i vrea, e însuşi dracul...

PIOTROWSKI

Taci, că iată vin aice
Alii duo Valachi, ce-i tot văd mai-mai de-un an
Conjunctissime vivendo nedespărţiţi de Răzvan...

MINSKI (privind în partea de unde vin Răzaşul şi Vulpoiu)

Piha! Ce făpturi ciudate! Ce ființi nesuferite!
Ce mişcări respingătoare! Ce obrazuri necioplite!
Eu unul îți spui atâta că de-oi fi vr'odată crai —
Lucrul este cu putință, — ei bine, de trei ori vai
Ce legi aspre n'aş mai face, ca să dau peste hotară
Şi să gonesc într'o clipă toți Moldovenii afară!
Insă toți! Toți pân' la unul! Niciun om! Niciun picior!
Numai pe Răzvan, el singur, l-aş lăsa... ca să-l omor!

RĂZAŞUL (cântând de departe)

Vom îmblătì la săcară
Până 'n mândra primăvară
Ş'om ieşi la codru iară,
In capătul şesului,
La marginea drumului.
In calea Armeanului!

MINSKI (dulce)

Să trăiți, voinici!

VULPOIU

Prea bine; mulțumim...

RĂZAŞUL

Şi sănătate,
Căci în lume sănătatea e mai bună decât toate!

MINSKI

Mă prea-bucură 'ntâlnirea... Doream să vă văz de mult...
Eram să vă 'ntreb un lucru...

RĂZAŞUL

De nu-i fi lung, eu te-ascult,
Fiindcă noi, Moldovenii, ştim aşa că vorba lungă
E nebunie de crieri şi sărăcie de pungă.

MINSKI

Aş dori s'aflu... Pe cinste, Răzvan al vostru mi-i drag
Şi... vorbind c'un oarecine... făcut-am un rămăşag...
Ca să nu-l pierd... mă pricepeţi... vreau să zic... îmi trebui mie...
In sfârşit, ce fel de slujbă sau ce fel de boierie
Va fi avut în Moldova viteazul cel strălucit,
Ostaşul cel mai de frunte, bărbatul cel mai vestit,
Podoaba taberei noastre, un luceafăr, o minune!...

VULPOIU

Drace! Vrei numai atâta?...

RĂZAŞUL

Taci, Vulpoiule! Nu-i spune...

VULPOIU (zâmbind)

Ba să-i spui! Dece să piarză săracul un rămăşag?
Mai vârtos când ştiu acuma că Răzvan îi este drag!..
Invaţă dar dela mine, că slujba ce-o avusese
In ţara Moldovei este dintre cele mai alese;
O treaptă atât de 'naltă, încât era mititel
Boierul cel mai puternic, când se punea lângă el...

PIOTROWSKI

Admirandum !

MINSKI

Dar ce slujbă? Cum se chiamă?

RĂZAŞUL

Măi, ţi-ajungă!
Că ne-am înţeles odată de-a nu face vorbă lungă...
Sânt cam iute. Bagă sama!...

VULPOIU

Las', Răzaşule!... Eu vreau
La toate câte doreşte, să-i pot răspunde pe şleau.
Că doar nu ne cercetează cu vr'un scop de răutate,
Mai cu seamă când iubeşte pe Răzvan ca şi pe-un frate...
Aşa dar, mă 'ntrebi ce slujbă? Cum se chiamă?... Fel de fel!
Unii căpitan îi zice, alţii-i zice vătăşel...
Dar treapta-i mult mai de frunte, prin putere şi simbrie,
De cum pe la voi aice este chiar o hătmănie!...

PIOTROWSKI

Capitaneus pedestris?

VULPOIU

Ba şi chiar călare ades:
Pedestrime la strâmtoare şi călărime la şes...
In codru se pedestreşte, pe câmp încalecă iară:
Astfel este rânduiala oştilor la noi în ţară.

MINSKI

Dar avea moşii?

VULPOIU

Ha drace! L'asta eu nu m'am gândit!...

(după o tăcere)

Cât poate da o moşie, Răzvan căpăta 'nzecit...
Adecă cevaşi ca dijmă, în bani, în grâne şi 'n vite,
Ce trebuia la poruncă să-i dea toţi pe negândite...

PIOTROVSKI

Şi-ţi fi avut multe *pugnas, videlicet* bătălii?

VULPOIU

O! se 'ntâmpla câteodată şi 'ntr'o zi două sau trii,
Cât ţinea vremea de vară, căci în urmă, la iernatec,
Ne hodineam cum fac Turcii; obiceiu îndemânatec!

MINSKI

Dar spune-mi, acea femeie...

RĂZAŞUL (cu furie)

La dracu! La nouă draci!
La nouă sute!...

MINSKI

Ce-ţi trebui? Ce vrei, voinice?...

RĂZAŞUL

Să taci!
Bată-te mama pădurii! Te mai legi şi de muiere?

MINSKI

Ba nu; doream să ştiu numai...

RĂZAŞUL

Zău, mai bine fă-mi plăcere,
Ori ne lasă tu aicea, sau noi te lăsăm aici!

MINSKI (către Piotrowski)

Haidem, tovarăşe!

PIOTROWSKI

Ergo...

MINSKI

Să fiţi sănătoşi, voinici!

(Iese cu Piotrowski)

RĂZAŞUL

Bună treabă!... Pizma, ura, zavistia, vrăjmăşia,
Şi nici un pai de răsplată pentru toată vitejia,

Iată câştigul cel mare, ce Răzvan l-a dobândit
De când părăsise ţara şi codrul blagoslovit!
Vai de dreptatea leşească! Vai de bunătăţi streine!
Ne-am păcălit, măi fârtate! Rău ne-am păcălit!...

VULPOIU (gânditor)

Vezi bine!...

RĂZAŞUL

Mai înţelept moş Tănase, când zicea oftând cu foc:
Tu fă ce-ţi place, Răzvane, dar eu o să stau pe loc.
Nu las Moldova, şi pace! foamete, sete, ruşine,
Aice să sufăr toate, căci e cuibul meu!...

VULPOIU

Vezi bine!...

RĂZAŞUL

Şi eu, Vulpoiule dragă, trebuia verde să-i spui,
Iar nu să caut orbeşte buricul pământului,
Uitându-mi de răzăşie!... Poate că prin judecată,
De mai rămâneam în ţară, tot o câştigam o dată.
Hrisoavele mele iată-s!

(scoate din sân o legătură)

Aici trei urice sânt
Dela Alexandru Vodă şi dela Ştefan cel Sfânt,
Pe cari le stropesc cu lacrimi, le şterg de praf cu suspine,
Şi le ştiu pe din afară, făr' să fi citit!

VULPOIU

Vezi bine!...

RĂZAŞUL (sărută şi apoi ascunde legătura)

Ii ziceam eu: măi Răzvane, nu pleca! nu fi nebun!
Decât orice traiu în lume, traiul codrulu-i mai bun!...

Of! Nu vru să mă 'nţeleagă!... Şi tu ştii a cui e vina?
Aşa-i când tace cocoşul, lăsând să cânte găina;
Aşa-i când capra-i în frunte, poruncind în loc de ţap;
Aşa-i când bărbatu-i coadă; aşa-i când muierea-i cap!
Din dobitoacele toate, numai matca la albine
N'are cusur ca stăpână... Celelalte, vai!

VULPOIU

Vezi bine!

RĂZAŞUL

Dracul ne trimise 'n cale pe nepoata lui Moţoc!
Sărmanul Răzvan acuma nu-i om, ci-i un năpârstoc,
Pe care Vidra nu-l mişcă şi-l întoarce fără preget,
Şi la dreapta, şi la stânga, nu cu mâna, ci c'un deget!...
Ş'apoi eu nu dau cu gândul, oricât de mult chibzuesc,
De ce Vidrei nu-i plăcuse obiceiul haiducesc?

VULPOIU

M'am gândit şi eu l'aceasta, ş'am ajuns drept încheiere
Să cred că Vidra-i smintită, ca orişicare muiere,
Iar Răzvan, de-a fost odată cu o minte de bărbat,
De când ascultă pe Vidra şi dânsul s'a deochiat;
Căci nebunia s'acaţă mai rău ca un mărăcine
Şi trece ca o căscare dela om la om...

RĂZAŞUL (gânditor)

Vezi bine!

VULPOIU

Este 'nvederat că Leahul nu face haz de Răzvan...
Ş'apoi de-ar mai şti, o Doamne! că nu-i creştin, ci-i Ţigan...
Oho! L-ar goni departe! Ba cu dânsul şi pe tine...
Iată cum ne duce Vidra, trăgându-l de nas!

RĂZAŞUL

Vezi bine!

VULPOIU

Leşii au o lege-anume: un om de neam ţigănesc
Să nu calce cu piciorul pe pământul cel leşesc...
Alte neamuri să poftească, orişicând sau orişicine.
Iar Jidovii, mai cu seamă, sânt ca 'n ţara lor...

RĂZAŞUL

Vezi bine!

ISCOADA (arătându-se din fund)

Creştini cucernici...

VULPOIU

Ce-ţi trebui?

ISCOADA

V'am văzut, de nu mă 'nşel,
Umblând cu Răzvan...

RĂZEŞUL

La naiba! Nici tu nu te 'mpaci cu el?

ISCOADA

Nu mă 'mpac? Iartă-mă, Doamne! Eu nici nu 'nţeleg ce-i ură:
A iubi pe toţi creştinii mă 'nvaţă Sfânta Scriptură...
Aşa dar, vă rog să-mi spuneţi într'un chip cuviincios
Unde poci oare să-l aflu, în numele lui Hristos?...

(zărind pe Răzvan, care se apropie)

Dar ce văd! Iată chiar dânsul!... Dumneata eşti, mi se pare,
In toată creştinătatea luptătorul cel mai tare?
Ca sabia lui Arhanghel, ca toiagul lui Aron,
Praştia lui David prorocul, buzduganul lui Samson...

RĂZVAN

Sânt Răzvan...

ISCOADA

E de nevoie, nimenea ca să n'o ştie,
Să vorbim precum vorbise Moise cu Iehova...

RĂZVAN (către Vulpoiu şi Răzaşul, făcându-le semn să plece)

Fie!

RĂZAŞUL

Crede-mă c'ar fi mai bine ca şi pe noi să ne laşi.
Ai mulţi duşmani... Chiar Muscalii nu-ţi sunt aşa de vrăjmaşi
Ca Leahul cel pizmătareţ, care alta nu visează
Decât el să se ridice şi toată lumea să cază...

RĂZVAN

N'aveţi grijă! Fiţi în pace!... Puteţi să vă depărtaţi:
Braţul meu e lângă mine şi sabia-i lângă braţ...

VULPOIU (depărtându-se cu Răzaşul)

Haidem, Răzaşule dragă! Să-i spunem Vidrei aceasta:
Cine pe noi nu ne-ascultă, o s'asculte pe nevasta...

RĂZVAN

Sântem singuri. Ce vrei?

ISCOADA

Jură de-a nu spune nimănui
Taina cea de mântuire ce-am venit ca să ţi-o spui

(Răzvan face un semn de învoire)

Nu-i aşa! Eu vreau anume pe crucea prea lăudată,
Pe cei doisprezece apostoli şi pe maica cea curată,
Pe cele şapte biserici, pe cei patruzeci de sfinţi,

Pe soborul din Nikeia cu trei sute de părinţi,
Pe-o sută cincizeci de psalmuri, pe şaptezeci de tâlcovnici,
Pe toţi fericiţii pusnici şi mucenici şi duhovnici,
Şi pe ieslele, la care se 'nchinară cei trei crai,
Să-mi juri mai întâi de toate că Leşilor nu mă dai...

RĂZVAN

Tu nu eşti Leah prin urmare?

ISCOADA (făcând cruce)

Dumnezeu să mă păzească
De-a fi eretic ca Leşii de legea papistăşească!...
Dar dumneata, ca şi mine, eşti pravoslavnic curat,
Şi slujind în astă ţară, faci cel mai mare păcat,
Precum zice sfântul Pavel...

RĂZVAN

Aşa! Iarăşi cele sfinte?
Tu eşti Muscal! Numai dânşii sunt meşteri cu jurăminte
Tot cruci şi tot evanghelii să 'nşire ca din fuior
Chiar atunce când li-i gândul să ne 'nşele mai uşor!...
Ce vrei? Ce cauţi pe-aice! Dela cine vii şi de-unde?
Ce faci în oastea leşească şi ce-ai cu mine?... Răspunde!...

ISCOADA (văzând pe Vidra, care se apropiase şi se pusese în faţa lui)

Acest om... astă muiere... muierea nu-i tocmai om,
După cum mărturiseşte fericitul Chrisostom...

RĂZVAN

Taci!

ISCOADA

Femeia-i cam limbută: ea nu pricepe ce-i taina;
Vorba-i lungă ca şi coada, coada-i lungă ca şi haina,
Precum arată prorocul!...

RĂZVAN (apucându-l de barbă)

Zău, nu mă mai stăpânesc!

ISCOADA

Nu mă necinsti!... Sunt preot şi părinte sufletesc...

RĂZVAN

Zici că eşti preot?... Dar spune-mi, popei i se cade oare
Să-şi arunce jos veşmântul, călcând rasa sub picioare,
Şi prin fapta cea mai neagră să mânjească sfântul dar,
Iscoadă 'n întreaga lume, preot numai în altar?

ISCOADA

Fiule! Eu nu văd răul de-a lucra cu stăruinţă
Pentru sfântul ţar şi pentru pravoslavnica credinţă.
Păcatu-i al dumitale, care, fiind Moldovean,
Iţi dai sufletul în ghiara Leahului celui viclean,
Popor depărtat de lege, oi rătăcite din turmă
Şi pe cari o să-i strivească judecata cea din urmă,
La un loc cu Filistenii şi cu Gog şi cu Magog...
Ş'apoi făcându-le astea, unde-i folosul, mă rog?

RĂZVAN

Eu caut numai la cinste...

ISCOADA

Fleacuri! Treabă de cuvinte!
Folos, cinste, tot aceea, deşi se chiamă altminte!
Aşa dar, ce fel de cinste dobândit-ai, de când eşti,
Ca Nemvrodul din Scriptură, floarea cetei diavoleşti?

VIDRA

Are dreptate, Răzvane! Iat' a treia bătălie,
In care braţul tău varsă ploi de sânge pe câmpie,
Ş'apoi unde-i mulţumirea şi răsplata ce-o primeşti,

Rădicând pe brazda morţii clăi de stârvuri duşmăneşti?...
Pe când tu goneai vrăjmaşul, dând cu pieptul la năvală,
Altii mulţi s'ascund în umbră. de-unde răsărind cu fală,
Ii vezi mari, îi vezi în frunte, lăudaţi, slăviţi, aleşi,
Iar tu rămâi tot în urmă, ca o slugă printre Leşi!

RĂZVAN

Şi tu, Vidro?

ISCOADA

Jupâneasa vorbit-au dumnezeeşte!
Câte-o dată prin femeie Duhul cel Sfânt ne vorbeşte;
De pildă, Ana, Iudita, Estera... mai în sfârşit,
Este 'nvederat că Leahul de loc nu te-a răsplătit...
Rusul ştie mult mai bine să dea orişicui dreptate...

RĂZVAN

Taci! Destul!

VIDRA

Vorbeşte!

ISCOADA

Ţarul îţi dărueşte trei sate...

VIDRA (cu dispreţ)

Bogăţie? Nu-i aceasta!

ISCOADA

Trei sate lângă Kazan
Şi, cât va ţine războiul, o treaptă de căpitan...

VIDRA (mişcată)

Căpitan?

ISCOADA

Mai pe d'asupra, pentru creştineasca faptă,
După moarte fericirea ş'un locaş în raiu te-aşteaptă...

RĂZVAN

Nu primesc!

VIDRA

Ce spui, Răzvane! Dar de ce să nu primeşti?..
Nu-i puţin căpitănia în oştile muscăleşti.
Tu nu eşti născut aicea; poţi să mergi în lumea 'ntreagă.
De Leşi n'ai nicio nevoie şi nemica nu te leagă...
Cată-ţi norocul aiurea, dacă nu-l găsim aici!

RĂZVAN

Am jurat!

ISCOADA

Dar jurământul nu se dă la eretici.
Deci, mitropolitul nostru pe dată o să-l deslege,
Judecând după soboare şi dumnezeiasca lege,
Precum anume se scrie în sfântul Nomocanon,
Citeşte cap paisprezece soborul din Chalkedon,
Cap treizeci şi trei sau patru sobor din Laodikia,
Asemenea capul două sobor din Antiohia...

RĂZVAN

Fugi, popă fără credinţă, ce legea ţi-o iai în râs!
Fugi, şi spune celor javre ce la mine te-au trimis
Că Răzvan nu vrea să guste dreptatea voastră rusească,
Pentru care lumea toată-i o marfă negustorească,
Iar omul se socoteşte ca vita, ce-un precupeţ
O cumpără 'n aşteptare s'o desfacă mai cu preţ!
Numai la voi vrednicia prin cumpănă se cunoaşte,
Deprinşi a vinde cu dramul până şi sfintele moaşte,

Şi cu mâna pângărită rămăşiţa unui sfânt
A schimba, după tocmeală, pe aur sau pe argint!...
Fugi de-aci!...

VIDRA

Dar uiţi, iubite, că de ar fi oricum să fie
Muscalu-ţi dă chiar îndată cinstea de căpitănie...
Vei fi căpitan, Răzvane!... Căpitan, aceasta-i mult!...

ISCOADA

Şi trei sate mari...,

RĂZVAN

Lipseşte! Mi-e greu să te mai ascult!...

VULPOIU (venind iute, turburat)

Topenie! Grozăvie! Bazaconie!...

RĂZVAN

Ce este?

VULPOIU

Lucru nevisat în vise, nepovestit în poveste!...
Vezi pe hatmanul acolo, stând la vorbă şi la sfat,
De toată căpitănimea ocolit şi 'nconjurat?

(Iscoada se uită unde arată Vulpoiu şi fuge în partea cealaltă)

RĂZVAN

Ei bine, ce mă priveşte?

VULPOIU (cu necaz)

Ei bine! Ba zău nu-i bine!...
Ei vorbesc şi pun la cale şi se 'ntreabă chiar de tine...

RĂZVAN

De mine? Ce nălucire!

VULPOIU

Căpitanii într'un gând
Iţi tot caută pricină şi te defaimă pe rând;
Unul cere să te scoaţă din oaste, altul din ţară,
Al treilea chiar din lume te-ar da bucuros afară,
Iar hatmanul mi-i ascultă, neclintit ca un butuc;
De multe ce tot aude, s'a făcut şi el năuc!

VIDRA

Vezi, Răzvane, ce greşeală de-a ne vesteji aice,
Pe când într'o altă parte ai putea să fii ferice?
Hai în oastea muscălească! Atâta ne-a mai rămas...
Te-aşteaptă căpitănia, de-i face numai un pas...

VULPOIU

Vine hatmanul... Priveşte! S'au oprit în două rânduri...
E posomorît bătrânul: se cunoaşte că-i pe gânduri,

RĂZVAN

Fie ce-a fi, las' să fie!... Eu unul tot ce-am jurat
Păstrez cu fruntea senină şi cu cugetul curat!
Jurământul nu-i o glumă, născută printre pahare
Şi, de-o dată cu beţia, răsuflată prin uitare;
Jurământul pentru mine este mândrul curcubeu,
Ce leagă josul cu susul şi pe om cu Dumnezeu!...

VIDRA

Ba mai bine-i o unealtă, o păpuşă, o momeală,
Prin care cel ce nu crede pe toţi ceilalţi îi înşeală!...

(Se pune de o parte. Vin Hatmanul, Piotrowski, Minski, mai mulţi căpitani, şi în urma lor Răzaşul).

MINSKI

Ştiu bine, sunt foarte sigur şi de tot încredinţat
Că tabăra n'o să guste hotărîrea ce-ai luat...

PIOTROWSKI

Asciscere peregrinos, multe primejdii aduce:
Pe străini lasă-i în coadă, *sapientissime duce*...

HATMANUL

Cine pentru noi se luptă, nu-i străin, ci-i pământean...
Eu te căutam pe tine, viteazule căpitan.

RĂZVAN

Poate mă iai drept un altul, hatmane prea-luminate.
Eu nu-s căpitan...

HATMANUL

Aceasta-i cam puţin; după dreptate
Ar trebui să fii hatman, căci chiar bătălia de-azi,
Nu eu, tu ai câştigat-o, viteazul cel mai viteaz!

RĂZVAN

Iartă-mă...

HATMANUL (ridicând buzduganul)

Deci, în puterea semnului de hătmănie,
Răsplătind măcar în parte minunata-ţi bărbăţie,
Căpitan pe câmpul luptei te rădic şi te vestesc,
In faţa taberei mele şi prin numele crăesc!

(Muzica militară intonează un marş triumfal. Vulpoiu sare în sus, Răzaşul îşi freacă mâinile.)

RĂZVAN

Eu?.. Dar cum... In ce cuvinte...

MINSKI (cu căldură)

Căpitane, eu aş cere
Să te facă chiar polcovnic! Aş leşina de... plăcere!
O dorinţă 'nvăpăiată mă tot roade ne 'ncetat,
Ca dup' atâtea războaie să te văd... înaintat!...

PIOTROWSKI (sărutând pe Răzvan)

Satisfactionis causa, şi eu te sărut acuma,
Ştiindu-te *dignum esse* chiar *amplitudine summa!*

HATMANUL

Insă nici căpitănia, mă jur pe acest buzdugan,
Nu-i ceva destul de mare pentru braţul lui Răzvan.
La seimul cel mai de-aproape, ţara o să te primească,
Spre mai deplină răsplată, în boierimea leşească...
Voi stărui şi eu însumi şi toţi prietenii mei...
Dar pân' atunci, căpitane, spune-mi singur, ce mai vrei?

RĂZVAN

Nu pot mulţumi... n'am vorbe, hatmane prea luminate...

HATMANUL (zâmbind)

A, da! Mi-am adus aminte! Printre prăzile luate
In tabăra muscălească, găsit-am un moldovan,
Un boier, un om de frunte, judecând după căftan,
Deşi de multă vechime nu mai are nici o faţă,
Iar din ceaprazuri sclipeşte ici-colea d'abia vr'o aţă...
Ţi-l dăruesc...

(Răzvan se închină, Hatmanul şi căpitanii încep a ieşi.)

MINSKI (întorcându-se iute)

Căpitane! In veci nu m'oiu sătura
Toate bunurile lumii cu toptanul a-ţi ura,
Şi văzându-te pe cale la o treaptă şi mai 'naltă,
Inima-mi de bucurie saltă, saltă, saltă, saltă...

(Iese. Răzvan încrucişează mâinile pe piept şi rămâne nemişcat pe gânduri. Vidra îl priveşte în tăcere.)

VULPOIU

Iată 'n sfârşit, căpitane, eşti chiar căpitan acum!
Şi 'n pădure, căpitane, fuşi căpitan oare cum,
Astă-zi însă, căpitane, eşti mai cu căpitănie!

RĂZAŞUL

Bată-l norocul să-l bată! Hai să facem o beţie!

(târăşte afară pe Vulpoiu, cântând)

Frunză verde de castan!
Căpitanu-i căpitan!
Tan! tan! tan!
Tan! tan! tan!
Căpitanu-i căpitan!
Frunză verde de castan!...

RĂZVAN

Iartă-mă, scumpo iubită!... Chiar fericirea ne-apasă,
Când deodată, ca un fulger, pe sărmanul om se lasă!...
Simţ în mine-o greutate... Doresc şi nu pot s'o crez...
Nu-i cumva vr'o nălucire? Poate dorm? Poate visez?...

VIDRA

Cum? Atâta veselie? Pentru ce?... Pentr'o nimică?
Căpitan! Ce mare treabă!... Căpitanu-i o furnică!...
Veselească-se Răzaşul sau Vulpoiu, făpturi de rând,
Care pentru-un paiu sunt gata a se tăvăli cântând!...
Dar tu?... Tu s'o faci, Răzvane?... Căpitanii într'o oaste
Sunt atâţia, că 'n mulţime se lovesc coaste la coaste...
Căpitan!... O jucărie!... Căpitan!... E un covrig,
După care colindează bieţii copilaşii pe frig.

RĂZVAN

Ce? Căpitanu-i o glumă? Intr'o tabără crăiască?
Dar ce fel de lucru-ţi trebui, care să te mulţumească?...
Au nu mă 'nvăţai tu, Vidro, a merge chiar la duşman,
Câştigând prin viclenie tot cinstea de căpitan?...
Nu-mi spuneai tu dineoare, cu mânie şi mustrare,
Că 'ntr'o tabără domnească căpitanu-i lucru mare?...
Lămureşte-mă, iubito, unde vrei tu să m'aduci?
Nu-i de mult de când în codru, cu o ceată de haiduci,

Numele-mi suna prin ţară, ca o seceră ce sună
Când retează buruiana să crească iarba cea bună!
Eu credeam atunci că 'n lume nu-i chip să fie pe-aiuri
O zodie mai ferice ca traiul unei păduri,
Unde brazii şi stejarii, uriaşi din vremea veche,
Infruntând mii de furtune, viteji fără de păreche,
Mi se 'nchinau cu răbdare, m'apăra şi m'asculta,
Pân' ce din sânul lor verde nu m'a smuls voinţa ta!...
Te văzui... iubirea şterge tot ce-i place ca să şteargă:
Lăsat-am cărări înguste ş'am ieşit la calea largă,
Uitat-am codrul, Moldova, tot ce-a fost, tot ce-a trecut,
Venit-am în ţări străine, cum ai spus şi cum ai vrut...
Astăzi norocu-mi zâmbeşte: sânt căpitan şi pe cale...

VIDRA

De-a fi boier ca toţi Leşii: o boierime de jale!

RĂZVAN

Hatmanul mă socoteşte, de ceilalţi sânt căutat,
Numai tu pe bucuria-mi tragi un văl întunecat,
Pe când c'un ceas mai 'nainte erai de-o altă părere...
Nu sânt un copil, de care să-şi bată joc o muiere!

VIDRA

Da! O muiere din neamul acelui groaznic bărbat,
Care numai c'o 'mbrâncire patru Domni a răsturnat,
Ş'al căruia falnic sânge clocoteşte cu putere,
Ca talazurile mării, în pieptul meu de muiere!
Ah, ascultă-mă, Răzvane! Şi 'ntre firile de jos
Foarte mulţi sunt tari de mână ş'au un suflet inimos,
Dar totuşi rămân ca broasca cea cufundată 'ntr'o baltă,
De-unde numai câteodată, ieşind pe uscat, tresaltă,
Priveşte la mândrul soare, se 'ntinde pe-un verde strat,
Sughiţă 'n sine cu poftă văzduhul lin şi curat,

Incât ai crede, văzând-o, c'a priceput ce-i lumina
Şi nu mai poate să guste întunerecul şi tina,
Pe când n'a trecut o clipă: iată broasca înapoi
Se 'ntoarce iarăşi în noapte, în mocirlă şi 'n noroi!...
Vitejia cea mai mare, inima cea mai aleasă,
Mii de bunătăţi cu care nu ştiu cine te 'nzestrasă,
Sânt, iubitule, ca fierul ruginit şi fără preţ,
Până când încape 'n mâna lucrătorului isteţ
Ce-l apucă strâns în cleşte, îl curăţă pe cărbune,
Şi dintr'o grămadă neagră mi-l vezi scoţând o minune,
Strălucită ca oglinda, gingaşă încât suflând
Suflarea-i întipărită pe luciul cel plăpând!
Acel lucrător, Răzvane, se numeşte...

RĂZVAN

Se numeşte?

VIDRA

Setea de-a merge 'nainte... Iată ceea ce-ţi lipseşte,
Acea sete care frige şi 'nghieaţă inima mea!
Dar trebui s'o aibi, Răzvane!. Eu voiesc, şi-o vei avea...
Atunce când buza Vidrei obrazu-ţi pârlit l-atinge,
Ochii mei în ochii-ţi cată, mâna mea pe mâna-ţi strânge,
Sufletul meu desfăşoară
Câte-o părticea mereu
Ce pe furiş se strecoară
Adânc în sufletul tău!
Vidra-i pentru tine 'n lume
Ca izvoarele de munte
Ce fac Dunărea să spume
Din păraele mărunte...

VULPOIU (vine şovăind)

Hi, hi! Dunăre!... Departe!... Căpitane, eu sunt beat,
Ş'aş vrea să-ţi spui, căpitane, un lucru foarte ciudat...

Adecă-te, căpitane... zău, n'are nicio păreche...
Dar lasă-mă, căpitane... ca să ţi-o spui la ureche...

RĂZVAN

Spune...

VULPOIU

Apoi, căpitane, ştii Leahul cel blăstămat?...
Ştii cela ce-ţi strângea mâna?... Căpitane, eu sânt beat!...
Ştii, se vâră 'n om ca musca?... Ştii, chiar cu nepusă masa?...
Hi, hi! Ştii Leahul acela? Iubeşte pe jupâneasa!

RĂZVAN

Vidra?

VIDRA

Eu?

VULPOIU

Da, da, da. Vidra!... Mi-a spus că-i place de foc!
Zău aşa! Chiar acuşica!... Ha, ha, ha! Ce dobitoc!...

(Minski se arată în fund)

Dar iată-l! Intreabă-l singur! Bată-l năbădaica Leahul!
Hi, hi, hi!... Mi-e somn!... Mi-e lene!... Ba nu! Mă doare stomahul!...

(iese)

RĂZVAN (mergând iute înaintea lui Minski şi apucându-l de mână)

Ascultă-mă, cum te chiamă!... Ştii un lucru? Ştii sau ba?
Noi trebue să ne batem!...

MINSKI

Dar pentruce?

RĂZVAN

Nu 'ntreba!...
Pentru ce?... Pentru că... pentru... pentru că, privind la tine,
Simţesc un fel de simţire... mai în sfârşit nu mi-e bine!...
O să ne batem chiar astăzi... chiar acuş! M'ai auzit?...

MINSKI

Cum aşa? Nu pot pricepe, tovarăşe prea-iubit...
Eu nu ţi-am făcut nimica... Să ne batem nu-i cu cale...
Spune mai întâi pricina?

RĂZVAN (cu furie)

Nu-mi plac ochii dumitale!
Mă supără, mă 'ntărâtă, m'aprind... Nu mai pot vorbi!...

MINSKI (zâmbind cu dulceaţă)

Numai atâta? Ei bine... atunci, când ne-om întâlni,
Mă jur a-mi închide ochii... O să mă feresc de ceartă...
Dar sânt grăbit... Am o treabă... Mă duc... Iartă, iartă, iartă!..

(fuge)

RĂZVAN (cu desgust)

Ce mişel!...

VIDRA

Mă mir, Răzvane, văzându-te temător.
Nu cumva m'ai crede 'n stare pân' la viermi să mă pogor?...

RĂZVAN (luând-o de mână cu aprindere)

Şi palaturi aurite, ş'un acoperiş de paie,
Când flacăra le cuprinde, fac tot un fel de văpaie:
Iubirea-i un foc, iar focul, oricât de jos ar veni,
E grozav când izbucneşte, şi-i lesne a izbucni!
Mi-eşti dragă şi 'n toată lumea găsesc cu putinţă toate,
Dar dragoste fără teamă, nu se poate, nu se poate!...

VIDRA (arătând în urma lui Minski)

Cugetă acum, iubite, de-i cinste pentr'un Răzvan
O biată căpitănie: şi dânsul e căpitan!

OSTAŞUL (aducând pe Sbierea, care vine cu capul plecat şi numără pe degete)

Robul dela hatman...

(se închină şi iese)

RĂZVAN

Sbierea!...

SBIEREA (ridicând capul, cu bucurie)

Tu eşti, Răzvănică dragă?...
Şi dumneata, jupâneasă?... Parcă văd o pungă întreagă!..

RĂZVAN

Te rog să ne spui şi nouă, prin ce minune 'ncăpuşi,
Aşa departe de ţară, tocma 'n tabără la Ruşi?

SBIEREA

Incăpui ca două 'n patru... Ce întrebare! Nu ştii oare
Că tabăra muscălească este foarte încăpătoare?
Ş'apoi, mai având necazuri, slăbisem mai mult de-un sfert:
Carnea spânzură pe mine curat ca un sac deşert...

RĂZVAN

Eu te 'ntreb prin ce 'ntâmplare te găseşti în astă ţară?
Cum de te-au luat Muscalii?

SBIEREA

Dela Tătari mă luară...

RĂZVAN

Dar Tătarii?

SBIEREA

Mă robise mai an-ţărţ, când au trecut
Prin moşia mea Flămânzii, o moşie lângă Prut.
Asta n'ar fi fost nimica, să nu fi lùat cu mine
Un chimir cu trei fişicuri pline, pline, pline, pline:
Cel dintâi era cu taleri, altul numai cu florinţi,
Al treilea galbeni, galbeni de cei ungureşti cu zimţi!...
Ce chimir!... De piele neagră, şi bagă bine de seamă,
Avea 'n juru-i acăţate zece năsturaşi de-alamă...

RĂZVAN (zâmbind)

Tătarul dela Moldova, Muscalul dela Tătar,
Dela Muscal te ia Leahul, şi-ar fi cu putinţă iar
Dela Leah să te ia Neamţul, încât astfel într'o zi
Deodată cine mai ştie prin ce ţară te-ai trezi!...
Oare nu era mai lesne, cu puţină cheltuială,
Să te răscumperi din lanţuri şi să scapi de tărbăceală?

SBIEREA

Cum? Să mai plătesc? Vai mie! Ar fi mai bine să crap!
O asemenea prostie nici nu mi-a trecut prin cap!
Ce-mi pasă că nu sunt slobod, când stăpânul mă hrăneşte?
Iar pân' atunci în Moldova venitul meu creşte, creşte...
Şi-apoi eu am totdeauna o nădejde 'n Dumnezeu
Că sfântul mereu mă scapă, fără să-i dau nici un leu,
Decât numai câteodată vr'o lumânare de ceară,
Care, de frica scumpetei, o fac la mine la ţară...

RĂZVAN

Du-te, boierule, du-te! Nădejdea te-a mântuit...
Intoarce-te la Moldova, fără să fi cheltuit!
Te iert pentru-a doua oară...

SBIEREA (făcând cruce)

In sfârşit, o Doamne sfinte!

RĂZVAN

Te-am mai iertat în pădure...

SBIEREA

Bine că-mi aduci aminte.
Răzvănaşe, cer dreptate! Ar fi un păcat să tac...
Hoţii tăi atunci în codru mă despoiară de-un sac.
Fii şi tu om cum se cade, fă-ţi o pomană deplină:
Nu te bucura, drăguţă, de-o avuţie străină...
Dă-mi înapoi săculeţul! tu ştii c'a fost peste tot
Taleri trei mii patrusute cincizeci şi şapte ş'un zlot...

VIDRA (luând pe Răzvan la o parte)

Vezi! Invaţă dela dânsul patima ce vrea să zică!
Acest om pentr'o lescaie, acest om pentr'o nemică
Va suferi cu plăcere făr' să scoaţă un suspin,
Robie, lanţuri, ruşine, bătăi, închisoare, chin...

SBIEREA (zâmbind cu mândrie)

O da, da...

VIDRA

Şi-orice adaos, orice spor de bogăţie
In loc ca să-l mărginească, îi dă o poftă mai vie,
O dorinţă mai setoasă ş'un avânt mai arzător
De-a vedea lucind în ladă-i sunător pe sunător!

SBIEREA

O aşa... aşa...

VIDRA

Aşterne de 'nainte-i ca zăpadă
Covoare cu pietre scumpe, aur şi argint grămadă...

SBIEREA (cu desfătare)

Şi...

VIDRA

Dânsul tot n'o să-ţi zică: stăi! acuma-s mulţumit!

SBIEREA

Hai-de-de-de! Na! Fireşte! Doară n'am înnebunit!

VIDRA

O! dacă şi tu, Răzvane, ai simţi aşa de tare
Mândra patimă de-a creşte tot mai mare şi mai[1]) mare,
Precum Sbierea mii de galbeni din nemic a secerat,
Tu dintr'o căpitănie ai ajunge împărat!...

SBIEREA

Atunci mi-ei da şi dobânda... Acum însă, deocamdată,
Să ne răfuim cu sacul. Fii datornic bun de plată...
Răzvănică, sufleţele, să nu uiţi că eşti creştin...
Numai camătă s'ar face nouă sute pe puţin...

RĂZVAN

Nu!... Departe dela mine toate patimile care
Cu lăcomia lui Sbierea au vr'un fel de-asemănare.

VIDRA (respingându-l cu dispreţ)

Fugi! Mi-e milă şi mi-e jale! Mic, tot mic şi iarăşi mic!
In deşert din înjosire eu mă 'ncerc să te rădic!
Du-te dar de te 'nvârteşte în îngusta-ţi vizuină:
Cearcă-ţi mintea 'n întunerec, scaldă-ţi sufletul în tină!
Eu te las! Te las, Răzvane! Om tâmpit şi sfiicios!
O prăpaste ne desparte: eu prea sus şi tu prea jos!

(Vrea să iasă, Răzvan se repede după dânsa. Sbierea strigă: Sacul meu! sacul meu!)

---

[1]) Textul este: *tot mai mare şi mare* [Ed.]

CÂNTUL IV

INCĂ UN PAS

Pentru țigani s'au zis multe, ca să nu fie primiți
Căci rușine Eteriei a fi cu Țigani uniți,
Căci luându-se Elada, de vor fi și ei ostași
Vor cere cu tot cuvântul și ei să fie părtași...
BELDIMAN, Jalnica tragodie.

FEȚELE:

RĂZVAN, polcovnic leșesc	SBIEREA
VIDRA, nevasta lui	HATMANUL
RĂZAȘUL	BAȘOTĂ
VULPOIU	

RĂZAŞUL

Nu mai pot, bată-l năpastea! De-atâtica timp în şir
Să nu vezi o sărmăluţă, ci tot numai borş cu ştir!
Destulă străinătate!

(arată la gât)

M'am săturat pân' aice:
De amărîtă ce mi-e vieaţa, nu mai ştiu cum i-aş mai zice!...
Şase veri şi ierni vr'o şapte, nu o lună saŭ un an,
De când parc'aş fi o umbră după paşii lui Răzvan;
Ba zău, chiar umbra fârtate, când e lumină, s'ascunde,
Pe când eu rămân cu dânsul, amândoi oricând ş'oriunde!...
Haiducit-am împreună şi 'mpreună am trecut
In astă ţară leşească, unde dracul s'a născut!
Cu Muscalii, cu păgânii, nu vr'un an şi nu vr'o lună,
Şase veri şi ierni vr'o şapte bătutu-ne-am împreună!

VULPOIU (cu desplăceer)

Haide! Cineva te-ar crede că numai voi amândoi
Aţi făcut şi mari şi late! Dar uitat-ai pe Vulpoiu?

RĂZAŞUL

Orice-i zice tu, acuma, fostul nostru harambaşă
Ajuns-au obraz de cinste, cât un vizir sau un paşă;

E polcovnic, e om mare, şi ca mâini o să-l privim
Inălţându-se deodată şi mai ceva!... Aferim!
Nu-i vorbă... I se cuvine!... N'a câştigat de pomană!
Chiar săptămâna trecută a mai căpătat o rană
In lupta cea cu Tătarii...

VULPOIU

Aş! D'abia l-au sgâriat!
Sărutare de săgeată... Nu-i lucru de speriat...
Dec! A fost rănit şi dânsul într'o singură bătaie,
După ce trecuse teafăr prin douăzeci de războaie.

RĂZAŞUL

Dar să lăsăm toate astea... Nu ştiu ce voiam să-ţi zic...
Aa! Uite pe fereastră!... Priveşte!... Nu vezi nimic?...

(cântă, arătând cu mâna)

Cu miros de viorele
Trandafiri şi micşunele,
Bate vântul ţării mele!
Bate-ai, vântule, curat,
Să alini al meu oftat!
Bate-ai, vântule, uşor,
Să-mi mai treacă din cel dor!
Bate-ai, vântule, cu foc
Să mă muţi din acest loc!

Aşa-i, Vulpoiule dragă! Tare mă furnică dorul
Ţărişoara-i prea aproape: de-i asvârli cu toporul,
Dai de brazda românească!... Nu mai este pe-unde fui:
Pe la Muscali, pe la dracu, pe la tatăl dracului!
Şi-apoi astăzi în Moldova nu mai e nici Petrea Şchiopul,
Prietenul ciocoimii, bat'o focul şi potopul!
Alt vodă stătuse 'n locu-i, un stăpân mai omenos,
Care şade sus, dar ţine cu norodul cel de jos!
Cică-l cheamă Aron-Vodă... un voinic, un flăcăiandru,
O viţă lăpuşnenească: feciorul lui Alexandru...

Ştii? Cel Alexandru-Vodă ce mânca boieri de vii,
Incât îi făcea de groază bejenari pe la pustii!...
Aşa dar, pe-aci mi-e drumul. Trec prin foc şi prin furtună!
Să mai stea Răzvan şi singur.... Nu rămâi şi pace bună!...
Mă duc la Iaşi cu hrisoave...

(scoate din sân o legătură)

Iată-le! Aice sunt
Ispisoace şi direse chiar dela Ştefan cel Sfânt!...
E cam veche legătura, de mare mult ce-i purtată,
Dar n'o las de lângă mine, n'o las cu capul o dată!
O voiu strânge tot la sânu-mi, cât voiu umbla pe pământ,
Şi 'n urmă dând ortul popei, o voiu duce şi 'n mormânt!

(sărută legătura ş'o ascunde)

Voiu merge iar cu proţapul, o să vorbesc cu domnia,
Doară va da Sfântuleţul să-mi întoarcă răzăşia...

VULPOIU

Drace! Nu cumvaşi ai crede c'o să rămâi numai eu?
Culcă-te pe-acea ureche! Nu cunoşti tu gândul meu.
Orice ţipenie 'n lume un sfânt are sau o sfântă:
Pe tine, vezi bunăoară, răzăşia te frământă,
Pe mine mă prigoneşte frumuseţea codrului,
Când şedeam cântând din frunză la umbra stejarului.
Tu a tale, eu a mele, fiecine ale sale!...
Uite, zău, când mi se 'ntâmplă de 'ntâlnesc viind în cale
Un ciocoiu ca o fetiţă, mititel şi curăţel,
Lins la ceafă, dres la faţă, sprintenel şi spălăţel,
In sfârşit, o pocitură dintre cele guri căscate, —
Mă 'nvoaltă, mă răsuceşte ca să-i dau pe după spate!...
Când privesc într'o livadă copăcelul ofticos,
Cu crengi tocite de-omidă şi cu trunchiul găunos,
Hoţomanul meu de cuget mă gâdilă şi-mi şopteşte:

Nu-i aşa că 'n codrul nostru ciuperca mai bine creşte?
Când aud o păsăruică ciripind pe vr'un zaplaz,
Mi se pare ciripirea-i că, zău, n'are niciun haz,
Căci mi-aduc aminte bine... of, of, of, mi-aduc aminte
Cum ciripea dineoare, cum ciripea mai 'nainte,
Cum ciripea la pădure prin rărişul cel din crâng...
Şi când mi-o aduc aminte, pe loc îmi vine să plâng!

(intră Răzvan, cu braţul stâng oblojit)

RĂZAŞUL

Polcovnice!

RĂZVAN

Ha? Ce treabă?

RĂZAŞUL

Dă-mi drumul să plec de-aice.

VULPOIU

Şi eu...

RĂZVAN

Mă lăsaţi pe mine?

VULPOIU

Ba nu... totuşi... cum am zice...

RĂZVAN

Ce? Nu vă mai place dară al armelor meşteşug?
In loc de sabia lată vreţi la sapă şi la plug?
Vi s'a urît cu războaie? Pofiţi odihnă?...

RĂZAŞUL

Nu încă...

RĂZVAN

Poate vi-i foame? Vi-i sete?... N'aveţi cuşmă sau opincă?

VULPOIU

Nu...

RĂZVAN

Atunci care-i pricina!

RĂZAŞUL

Apoi dă, ce să vorbesc:
Mi-e dor de ţara Moldovei, de căminul strămoşesc...

VULPOIU

Şi mie...

RĂZVAN (furios)

Aşa, nemernici!... Cum? Vouă vi-i dor de ţară!...
Dar eu? Ce-s eu? Ce? Răspundeţi!... Sânt o gadină? O fiară?
Oare inima-mi cernită, ca o rază dup' un nor,
Nu plânge şi ea, sărmana, de focul acelui dor?
Numai voi iubiţi Moldova?... Dor de ţară!... Dor de ţară!...
Rândunicele când pleacă, se gândesc la primăvară,
Ca să se 'ntoarcă voioase iar în cuiburile lor,
Şi numai omul, el singur, să nu simţă niciun dor!
Fugiţi! Lipsiţi de 'nainte-mi...

VULPOIU

Polcovnice...

RĂZVAN (lovind cu piciorul în pământ)

Dor de ţară!

RĂZAŞUL (scărpinându-se la cap)

Zău, n'ai cuvânt să te superi...

RĂZVAN (punând mâna pe sabie)

Ieşi afară! Ieşi afară!...

(Răzaşul şi Vulpoiu ies prin o uşă, pe când Vidra intră prin alta)

VIDRA

Ce 'nsemnează astă larmă?

RĂZVAN

De 'ntâi, să mă liniştesc!

VIDRA

Eşti turburat?

RĂZVAN

Nu-i nemica... Nu pot să mă stăpânesc...
Dor de ţară!... Sânt cam iute...

(strigă)

Măi, Răzaşule! Vulpoiu!...

VIDRA

Dar ce vrei să faci, iubite?

(Vulpoiu intră cu sfială)

RĂZVAN (dându-i mâna)

Fie pace între noi!...
Celalalt de ce nu vine?...

VULPOIU

Aş! El fulgeră, trăsneşte,
După cum ştii că-i e firea: când se supără, plesneşte!

RĂZVAN

Spune-i că-l rog să mă ierte... Mi-aţi vorbit într'un ceas rău.
Cât despre plecarea voastră, o să vedem mai târziu.

VULPOIU

Să trăieşti!

(iese)

VIDRA

Aş vrea să aflu şi eu cu tot dinadinsul
Ce-i şi cum?

RĂZVAN

Am fost la hatman...

VIDRA

A! Şi ce-ai făcut la dânsul?

RĂZVAN

Dragă, o să-ţi spui în urmă lucrurile ce-am grăit:
Ajungă-ţi acum d'odată că ieşii foarte mâhnit...
M'arunc pe cal ca vârtejul, înfig în coastă-i un pinten,
Murgul scutură din coamă, sboară vesel, fuge sprinten,
Şi cu cât sălta mai tare, şi cu cât mai mult sărea,
Mişcarea-i cea furioasă simţeam că mă răcorea,
Până ce-l lăsai în voie, asvârlind din mâni căpăstru:
Calul, născut în Moldova, mă duse drept pân' la Nistru.
Nistru, apă românească, ce spumegă printre stânci,
Ingropând duşmanii ţării în vâlvorile-i adânci!
Nistru, ale cărui unde altădată 'n zile grele
Apărau în loc de tunuri hotarele ţării mele!
Nistru!... Nistru!... Pân' acuma ştiut-am să mă feresc
De-a trece pe lângă ţărmu-i, ca să nu mă ispitesc!
Şi să nu-mi aduc aminte că rămâi în ţări străine,
Pe când scumpa mea Moldovă nu-i departe dela mine!
Astăzi însă de nevoie mă simţii împins la mal,
Căci dorul ţării răzbate pân' şi sufletul de cal!...
Nainte-mi se desveliră, şerpuind ca un balaur,
Holde şi câmpii, în care, jucând pintre spice de-aur,

Se zăreau, ca pietricele presărate pe-un inel,
Bosoioc şi garofiţă, toporaş şi ghiocel,
Iar prin ele 'n depărtare, un Român muncind la soare,
Falnic, rumăn, plin de vieaţă, se părea şi el o floare!...
Le văzui acele locuri şi din văz le sărutai,
Ţara-mi, unde însuşi iadul par-că se preface 'n rai!..
Numai tu poţi înţelege, numai tu, Vidro iubită,
Poţi simţi cu ce durere am trecut eu prin ispită
Şi, scăldând calul în spume, dela ţărmul fermecat
Eu şi dânsul, fără voie, amândoi ne-am depărtat!...
Viu acasă... d'abia însă pus-am piciorul, şi iată
Vin Răzaşul şi Vulpoiul de 'naintea mea d'odată,
Neştiind că 'n pieptu-mi arde cel pojar îngrozitor,
Şi-mi vorbesc de ţara noastră, şi-mi grăesc de-al ţării dor
Ei să plece la Moldova! Dor de ţară! Dor de ţară!...
Iară sângele meu ferbe! Furia m'apucă iară!...

VIDRA

Vrea să zică, tu, Răzaşul, calul vostru şi Vulpoiu,
Sânteţi tocmai de-o potrivă, tot un fel şi tot un soiu?

RĂZVAN

Cum aşa?

VIDRA

Inima voastră se vaietă şi suspină
Dup' o pulbere deşartă, o bucată de ţărână,
Un pământ uscat şi rece, de ierburi acoperit,
Printre cari o floricică de 'ntâmplare a răsărit!..
Asta-i iubirea de ţară? De-aşa iubire mi-e jale,
De-aşa fiinţă mi-e milă...

RĂZVAN

Tu iar cu visele tale!...

VIDRA

Vise! Nu oricine poate să viseze-al Vidrei vis!...
Când te-am întâlnit în codru şi 'ntâlnindu-te mi-am zis:
Acest haĭduc o să 'ntreacă trândăvita boierime, —
Eu visam... ş'astfel de vise altul nu visează nime!
Când te-am smuls la lumea largă din ascunsu-ţi adăpost,
Impingându-te 'nainte, iarăşi visúl meu a fost!
Şi-acum eu visez, Răzvane, când mi se pare ciudată
Iubirea ţării ce numai prin buruieni se desfată!...
Omul ce-şi iubeşte ţara cu adevăratul dor,
Nu-i pasă de lutul ţării, ci de-al ţării viitor!
Năzueşte pân' la stele, fă-te tot şi tot mai mare,
Şi slava-ţi o să mărească ţara ta din depărtare,
Precum luminosul soare,
Din locaşu-i depărtat,
Sparge făr' să se pogoare
Valul nopţii 'ntunecat!
Fie Răzvan orişiunde, el tot ţara şi-o iubeşte,
Dacă prin faptele sale se ridică şi uimeşte,
Incât împrejuru-i face pe străin şi pe păgân
Să şoptească cu mirare: multe poate un Român!...

(Sbierea se arată în uşă)

RĂZVAN

Tu, Jupâne? Cum? Şi-aice?...

SBIEREA (frecându-şi mâinile)

Da, da! Ş'aice! Ş'aice!
De ce nu? Viu din Moldova ca să te fac mai ferice...
Jupâneasă foarte scumpă, nu ştii încă, negreşit,
C'uncheşelul dumitale nu mai este?... S'a sfârşit:
Şi-a încheiat catastihul, isprăvind de cheltuială,
Căci şi vieaţa omenească-i tot un fel de socoteală...

VIDRA (cu răceală)

A murit? Ce spui, jupâne? Şi dumneata cum o ştii?

SBIEREA

De vr'o câtva timp încoace eram vecini la moşii...
Când mă 'ntorseĭ din robîe, cu dobânzi întârziate
Cumpărai pe lângă Nistru nişte câmpuri nelucrate...
Apoi bine, jupâneasă, dumneata acuma eşti
Deplină stăpânitoare moştenirii părinteşti:
Patru sate, două iazuri, mii de vite râmătoare,
Şapte mori, o herghelie, şi-o pădure... Nu vinzi oare?

VIDRA

Dumneata ai vrea să cumperi?

SBIEREA

Ieften; bani în ţară nu-s;
Cu Turcii, cu bir, cu dajdii, toţi gălbănaşii s'au dus...

RĂZVAN

Nu! Noi nu vindem nemica! Voiu lăsa pe Leşi mai bine
Ş'o să m'aşez româneşte, în ţara mea şi la mine...

VIDRA

Aşa? Nu cumva, Răzvane, să ne 'nchidem într'un sat,
Gustând vieaţa de câmpie şi văzduhul cel curat
Intr'o cuşcă mojicească, plină cu miros de varză,
In casă grămezi de teancuri şi pe-acoperiş o barză?
Tu o să petreci, iubite, vânând potârnichi şi lupi,
Eu purtând grije de turme, de ţarină şi de stupi,
Iar vătavii, pârcălabii şi vecinii de moşie,
Văzându-ne, o să zică: ce bună gospodărie!...
Frumos traiu! plăcută soartă! Noi, o Vidră şi-un Răzvan,
Să 'nlemnim stând la o parte, nemişcaţi ca un buştean!..

SBIEREA

Este foarte potrivită socoteala dumitale:
Decât a sta la moşie, mult mai bine cu parale...

RĂZVAN

Dar ascultă, dragă Vidră, şi 'n Moldova ca ş'aici
Se dă cuvenita cinste la ostaşi şi la voinici...

SBIEREA (clătinând din cap)

Hem! s'ar putea ca ş'acolo să te primească polcovnic...
Insă la Români o slujbă nu-i tocmai lucru statornic!

VIDRA

Să văd eu, cum se 'ncovoaie cu sfială un Răzvan
Pe lângă cei mai din coadă boieraşi dela divan,
Pentru ca dintr'înşii unul, c'o inimă mai miloasă,
Ca la un câine din curte să-i arunce nişte oasă?
Ba poate că şi pe Vidra, pe nepoata lui Moţoc,
O să mă trimiţi, cu lăcrimi să mă duc într'un noroc
La nevasta vr'unui vornic sau la vr'o logofetească,
Care n'ar putea la mine să fie nici fată 'n casă!...
Aşa se capătă slujba, când tu te pleci ca s'o cei,
In loc d'ai sili prin fapte să te caute chiar ei!
Nu, nu! Las' ca ţara noastră să simţă durerea crudă
Că 'n sânu-i omul de frunte în deşert îl vezi c'asudă,
Şi din cupa desnădejdii bând ocară, bând amar,
Lucrează şi zi şi noapte, lucrează tot în zadar,
Căci mişeii, ca o strajă, cârma ţării împresoară,
Şi pe-oricine nu-i dintr'înşii, mi-l resping şi mi-l doboară!

SBIEREA

Ca unul şi-unul fac două, vorbit-ai drept şi frumos:
Pe mine, zău, tot mişeii din visterie m'au scos.
Mulţi mişei sânt în Moldova! Dumnezeu să te ferească
Eu ş'oricare om de treabă poate să se prăpădească!...

(către Răzvan)

Aşa dar vinde-ţi moşia, să n'ai bătaie de cap...
Uite, eu ca un prieten, aş vrea numai să te scap...

RĂZVAN (luând pe Vidra la o parte)

Iubită Vidră, mai lasă... De ce-i astă grabă mare?
Eu nu ţi-am spus încă toate... Mai este o 'mprejurare.

(cu răceală către Sbierea)

Vino mai târziu, jupâne... Mai târziu!

SBIERECA (cu umilinţă)

Vă las... Vă las...
Mă 'ntorc într'o jumătate, ba nu! Intr'un şfert de ceas.

(se depărtează, apoi se opreşte în uşă, se mai închină odată şi iese)

VIDRA (cu tărie)

Fie! Eu ţi-am spus, Răzvane, ş'acum îţi voiu spune iară
Că Vidra nu vrea să plece ca să se 'ngroape la ţară...

RĂZVAN

Bine! Nu ne vom întoarce! Vreau şi eu să-ţi dovedesc
Cât de mare ţi-e puterea şi cât de mult te iubesc...

VIDRA

Dar oare vieaţa-mi întreagă nu-i destul să-ţi dovedească
In toată clipa, că Vidra ştie şi ea să iubească?
Eu nu mă gândesc, Răzvane, eu nu mai pot cugeta
Eu nu mai pricep nimica decât înălţarea ta.

RĂZVAN

Nu vom pleca la Moldova; mă supun voinţei tale;
Dar lumea-i încăpătoare; s'alegem o altă cale;
La Nemţi, la Turci sau aiurea, oriunde-mi vei porunci
Atâta-i cu neputinţă de-a mai rămânea pe-aci...

VIDRA

Şi de ce-i cu neputinţă?

RĂZVAN

Ştii c'am fost la hatman...

VIDRA

Bine...

RĂZVAN

Acum el n'o mai ascunde ş'o spune la orişicine
C'o să fie cu Moldova un război înfricoşat...
Astăzi la dânsul acasă ne-a chemat pe toţi la sfat,
Ne spuse de 'ntâi că Leşii sânt rău cu ţara nemţească,
Ş'având legături cu Turcii ar dori să le păzească;
Ne mai spuse c'Aron-Vodă, noul Domn moldovenesc,
Ţine 'mpotriva Turciei cu 'mpăratul cel nemţesc;
Ne-a mai spus altele multe, înşirând vr'o patru oare,
Şi 'nsfârşit, drept încheiere, ne-au arătat o scrisoare,
In care craiul îi zice să fie gata pe loc
A trece hotarul ţării cu sabie şi cu foc...
M'ai lăsa tu oare, Vidro, ca braţul meu să izbească
Un piept de Român? S'aprinză o colibă românească?

RĂZAŞUL (intrând zăpăcit)

Vine hatmanul! El însuşi!...

(iese)

VIDRA

Eu te las a cugeta
Că... lovind pe-un Domn netrebnic, vei scăpa chiar ţara ta...

(Vidra iese prin o uşă, pe când prin alta intră hatmanul)

HATMANUL (privind în urma Vidrei)

Este sora dumitale? Acea femeie vitează
Ce te 'nsoţeşte 'n războaie, înfruntă moartea, veghează
Pe câmpul de bătălie, în rând cu ostaşii mei,
Pe cari ades îi întrece?... Minune dintre femei!

RĂZVAN

Este Vidra...

HATMANUL

Astădată cerul a fost cu dreptate,
Dând o asemenea soră la un asemenea frate...

(se aşează, se gândeşte, apoi după o tăcere)

Fiind c'astăzi dimineaţă ne certasem oare-cum,
Tu nu te-aşteptai, sânt sigur, să ne mai vedem acum?...

RĂZVAN

Nu, hatmane. Neaşteptată e numai cinstea cea mare
De-a te vedea 'n locuinţa unui om fără 'nsemnare...

HATMANUL

In întâlnirea ce-avurăm, pare-mi-se că-mi spuseşi...?

RĂZVAN

Şi ţi-o mai spui înc'odată că-mi dau vieaţa pentru Leşi
Ş'oriunde mă vor trimite, le voiu sluji cu credinţă
Dar nu mă bat cu Românii... nu; asta-i peste putinţă!...

HATMANUL

Polcovnice! Bagă seama că, mai mult ca orişicând,
Eşti dator tocmai acuma să te jertfeşti chiar nevrând.
Ajutorul dumitale, decât altul orişicare,
Ni-i cu totul de nevoie în această 'mprejurare.
Dumneata cunoşti Moldova; ţara ş'oamenii cunoşti,
Locurile, rânduiala, tot ce trebui pentru oşti...
Războaiele se câştigă nu numai prin vitejie;
Ades mai mult ca prin braţe se face prin dibăcie...

RĂZVAN (posomorîndu-se)

Am înţeles! Prin urmare, vouă vi-i trebuitor
Un om vândut, o iscoadă, un mişel, un trădător...

HATMANUL

A, polcovnice! Se poate să-mi faci astfel de dojene?
Dumneata eşti Leah acuma, căci *patria ubi bene*,
După cum zice Latinul, şi nu mai eşti Moldovean:
Poţi să te baţi cu Moldova, făr' a te numi viclean...

RĂZVAN

Hatmane, Latinul zice... dar fii bun de-mi tălmăceşte,
In cuibul meu, la Moldova, nu se 'nvaţă latineşte...

HATMANUL

Ţara este unde-i bine...

RĂZVAN

Aşa?... Păcătos Latin
Cine iubea de-o potrivă pe-un frate şi pe-un străin,
Zicând că ţara-i o turtă, încât să poată stomahul
Leah a mă face pe mine, sau Muscal să facă Leahul!
Nu, hatmane! Niciodată!... Fie pâinea cât de rea,
Tot mai dulce mi se pare, când o ştiu din ţara mea!...

HATMANUL (sculându-se)

Vrea să zică, eşti statornic în hotărîrea luată
De-a ieşi din sânul nostru?

RĂZVAN

Da. Şi-o mai spun înc'o dată:
Dar mă jur că de nevoie şi cu părere de rău:
Dumneata singur ai face tot aşa la locul meu...

HATMANUL (aşezându-se după o tăcere)

Pe castelanul Piotrowski îl cunoşti; rudă cu mine,
In războaie totdeauna s'a bătut destul de bine,
Fiind dintre cei de frunte şi la luptă şi la sfat.
Nu-i bătrân, nu-i fără stare, este foarte învăţat...

Ei bine! eu, cum s'ar zice, aş putea să pun la cale
Ca nepotul meu Piotrowski să ia sora dumitale...

RĂZVAN (sculându-se)

Pe Vidra? El o iubeşte? Ţi-a spus?

HATMANUL

Nu...

RĂZVAN

El nu ţi-a spus?...

HATMANUL

Piotrowski o să m'asculte: tânărul e prea supus...

RĂZVAN (liniştindu-se)

Bine! O să 'ntreb pe Vidra... Vom vedea ce-o să ne zică!...
El nu ţi-a spus că o iubeşte? Să fi spus... Dar nu-i nemică...

HATMANUL

Ş'aceasta nu-i încă totul. Ca să leg cu ţara mea
Pe viteazul cel mai mare din câţi am putut vedea,
Eu, eu hatmanul, sânt gata să-ţi dau în căsătorie
Pe fiica mea...

RĂZVAN (mişcat)

Cum? pe fiica-ţi...

HATMANUL

Aşa, polcovnice...

RĂZVAN

Mie?

HATMANUL

Nu mă mir că te uimeşte...

RĂZVAN

Da! Ş'o s'uimească pe toţi!
Hatmane! Eu în Moldova ştii oare ce am fost?

HATMANUL

Ce?

RĂZVAN

Hoţ!

HATMANUL (sculându-se cu mirare)

Hoţ? O, Doamne!...

RĂZVAN

Hoţ de codru! Să răpească şi s'omoare,
Nu făcea braţul meu alta... Imi mai dai pe fiica-ţi oare?

HATMANUL

Trecutul nu ne priveşte... Să privim ce este azi:
Eu te văd boier, polcovnic, ostaşul cel mai viteaz;
Când ţara mea-ţi datorează izbânde strălucitoare,
Iar cine caută pete, le găseşte chiar în soare,
Eu îţi dau pe fiica-mi!

RĂZVAN

Insă... gândeşte-te...

HATMANUL (aşezându-se)

M'am gândit.

RĂZVAN (după o tăcere)

Hatmane prea luminat! In Biblie ai citit
Că Faraon din Eghipet s'a 'nfundat cu păcătoşii
Din voia dumnezeiască în undele Mării Roşii?

HATMANUL

Dar ce 'nsemnează 'ntrebarea?

RĂZVAN

Astfel pieri Faraon;
Puţini dintr'ai săi scăpară din acel grozav canon;
Totuşi o altă pedeapsă dela urgia cerească,
O pedeapsă şi mai crudă, au trebuit să primească.
Dumnezeu îi osândise în urma celui potop
Mii de veacuri să colinde, fără ţintă, fără scop,
Alungaţi din ţară 'n ţară, din loc în loc ca o turmă,
Dispreţuiţi de noroade ca lucrul cel mai din urmă,
Şi 'nvârtindu-se pe drumuri, până la groaznica zi
Când trâmbiţa judecăţii din cer o vor auzi,
Şi-atunci lumea despletită, ca muierea vinovată,
O să strige: Doamne! Doamne! mai iartă-mă ş'astă-dată!

HATMANUL

Polcovnice! Vino 'n fire...

RĂZVAN

Acel neam nenorocit
La Dumnezeu în osândă şi la oameni huiduit,
Suferă cu nepăsare mânia ursitei sale.
Bărbaţii lor nu ştiu alta, decât să fure, să 'nşale,
Tăvălindu-se 'n minciună, în mişelii cufundaţi,
Iar femeile ajută, şi chiar întrec pe bărbaţi,
Vânzând drumaşilor floarea tinereţelor plăpânde,
Ş'apoi sufletul Satanei, când alta nu se mai vinde,
Căci soarta lor e să vânză... nu le pasă, ce şi cui!

HATMANUL

Ţigani?

RĂZVAN (ştergând sudoarea de pe frunte)

Tatăl dumitale a fost Leah?

HATMANUL

Ce vrei să-mi spui?

RĂZVAN

Insă maica dumitale, se zice c'a fost Maghiară?

HATMANUL

Polcovnice! Ce 'ntrebare? Unde mergem?

RĂZVAN

Aşa dară,
Eşti Maghiar?

HATMANUL

Ba Leah; dar totuşi prea-ciudate mi se par
Aceste vorbe fără noimă...

RĂZVAN

Eşti Leah! Vai, nu eşti Maghiar!...
Neamul se ia după taică! După taică! Biata mamă
De loc nu se socoteşte, de loc nu se bagă 'n samă!...
Sărmana maică ce poartă copilu 'n sângele său,
Ca să-i dea suflare vieţii duce chinul cel mai greu,
Cu cântecul ei ne 'nvaţă, cu laptele-i ne nutreşte;
Când plângem noi, ea, drăguţă, c'un zâmbet ne linişteşte
Şi plânge de bucurie, văzându-ne că zâmbim;
Maica, cea dintâiu fiinţă pe care noi o iubim.
Cea dintâiu ce ne iubeşte, nu-i nemică! Totu-i tată!
O, dreptate omenească! O, dreptate blestemată!...

HATMANUL (cu îngrijire)

Polcovnice! Tu mă sperii... Eşti bolnav... Eşti rătăcit...

RĂZVAN

Maică-mea a fost Română. Tată-meu.., Mai în sfârşit,
Eu... eu sânt Ţigan!

HATMANUL

O Doamne! Tu Ţígan?... Nu-mi place gluma!...

RĂZVAN

Da! Ţigan, Ţigan!... Ei bine, să te mai vedem acuma!

HATMANUL (îşi pune mâna pe frunte, se gândeşte, apoi după o tăcere, în cursul căreia Răzvan îl priveşte aţintit)

Intreaga ţară leşească...

RĂZVAN (apucându-l iute de mână)

Taci, hatmane! Nu uita
Cine-s eu, ş'adu-ţi aminte şi cine eşti dumneata!...
In vieaţă numai o dată întâlnii în neagra-mi cale
Una singură fiinţă cu simţirea dumitale,
Ce din falnica 'nălţime a naşterii boiereşti
Privind cu ochii cu care tu, hatmane, mă priveşti,
Cu mâna-i îmi strânse mâna şi-mi vorbi cu omenie.
Acea fiinţă e Vidra... nu soru-mea, ci soţie.

HATMANUL (sculându-se şi rezemându-se de umerii lui Răzvan)

Am făcut, ca Leah şi hatman, tot ce 'n putinţă mi-a stat,
Şi nemic, nemic în lume, din parte-mi n'aş fi cruţat,
Ca să câştig ţării mele pe iubitul meu tovarăş...
Dar nu-i chip! Să fim prieteni! Mâna ta!... spuindu-ţi iarăşi
Că primeam cu bucurie un ginere ca Răzvan!...

VULPOIU (intrând iute)

Polcovnice! Dela ţară un boier... Un Moldovan...

(Lasă să intre Başotă şi iese. Răzvan face o mişcare de mirare. Başotă, văzând pe hatman, se opreşte în uşă.)

HATMANUL

Boierule din Moldova! Nu te cunosc pân' acuma,
Şi totuşi te rog dă-mi voie ca să-ţi spun o vorbă numa...
Norodul vostru se zice c'oareşicând ar fi venit
Şi s'ar trage tocma-tocma din Râmul cel prea-vestit;
Dar cum oare vreţi ca lumea să v'asculte, să vă crează,
Când întreagă firea voastră cu totul se depărtează
Din obiceiul acelor oameni ageri şi vârtoşi,
Pe care voi cu trufie ni-i arătaţi ca strămoşi?
Râmlenii cei din vechime căutau fără 'ncetare
Ca să scoaţă la lumină tot ce-i bun şi tot ce-i mare,
Incât la plug şi la sapă găseau adesea bărbaţi
Cu cari se făleşte lumea: pe Catoni şi Cincinaţi...
La voi însă, când o rază
De soare pătrunde 'n ţară,
Toţi se scoală, toţi turbează,
Toţi voiesc s'o dea afară!...

(arată la Răzvan şi iese)

BAŞOTĂ (închinându-se)

Cer iertare; viu d'a-dreptul dela drum şi plin de prav,
Mă chiamă...

RĂZVAN

Ştiu cum te chiamă, jupâne mare vătav!
Ne cunoaştem foarte bine.

BAŞOTĂ (închinându-se)

Luptându-te cu Muscalii
Umplut-ai Moldova 'ntreagă de numele dumitale,
Şi slava ce-o câştigaseşi nu puţin a mai crescut
Prin vestea că mai în urmă şi pe Tătari i-ai bătut;
Deci, icoana mătăluţei, la Cracovia lucrată
Şi care, cum eşti acuma, întocmai astfel te-arată,
Stăpânul meu Aron-Vodă o ţine 'n palatul său.

Unde cu multă plăcere putut-am s'o văd şi eu;
Şi cum o văzui, pe dată zis-am: mare, mare, mare!
Nas de şoim! o frunte 'naltă! din ochi inima tresare!
Mai în sfârşit, toată faţa numai duh şi numai foc!...
Căci pe cei aleşi de soartă eu unu-i ghicesc pe loc...

RĂZVAN

Nasul meu, ochii şi fruntea vor fi fost de tot altminte;
Aşa dar nu-i de mirare că nu-ţi mai aduci aminte!...
Ş'apoi altceva mai este; eu eram atât de mic,
Incât vătavul cel mare, zărind un sărman pitic,
Nu vrea nici să-l bage în seamă sau d'aproape să-l privească,
Ş'ar fi putut cu piciorul ca pe-o muscă să-l turtească!
Piticul însă de-atuncea, speriat de-un vis grozav,
N'a uitat şi n'o să-l uite, pe-acel puternic vătav...
Dar lăsând acestea toate, spune-mi cinstite jupâne,
Ce 'ntâmplare, ce furtună te-o fi aducând la mine?

BAŞOTĂ (închinându-se)

Măria sa Aron-Vodă, din voia lui Dumnezeu
Moşteanul ţării Moldovei, domnul şi stăpânul meu, —
Ba şi naş, căci mai deunăzi, din părinteasca sa milă,
Mi-a făcut nespusa cinste de-a-mi boteza o copilă, —
Mă trimite cu solie la polcovnicul Răzvan,
Ca să-i spui că-l chiamă ţara, dându-i un loc în divan...

RĂZVAN

In divan?...

BAŞOTĂ (închinându-se)

Sântem în luptă cu puterile păgâne,
Şi după câte se spune, o să mai vedem ca mâne
Că şi Leahul trece Nistrul Turcului în ajutor.
Un război atât de straşnic nu-i tocmai lucru uşor!

Deşi Nemţii şi Muntenii sânt legaţi cu noi frăţeşte,
Deşi oşti avem destule, deşi hrana nu lipseşte,
Totuşi este trebuinţă şi de-un hatman ispitit:
Stăpânul meu Aron-Vodă, la dumneata s'a gândit...

RĂZVAN (iute)

Cum ai spus? Ce zici? Eu hatman? Mai spune dar înc'o dată!...
Hatman?... Hatman în Moldova?... Ce 'ntâmplare neaşteptată!...

BAŞOTĂ (închinându-se)

Sărut mâna. Merg la gazdă şi stau gata orişicând
La porunca dumitale... Cred c'o să plecăm curând?...

(Iese cu multă umilinţă, pe când Vidra se arată în altă uşă, oprindu-se fără a fi văzută de Răzvan.)

RĂZVAN (după o tăcere)

Acest om fără dreptate de nu m'arunca 'n robie,
Eu n'aş fi cătat lumină la codru şi 'n haiducie;
De nu mă ducea norocul în umbra negrei păduri,
Pe minunata mea Vidră n'aş fi 'ntâlnit-o aiuri;
De nu iubeam o femeie cu o inimă semeaţă,
N'aş fi găsit în războaie un nume şi-o nouă vieaţă!...
Acest om, fără s'o ştie, m'a ridicat pân' aci:
O Doamne! căile tale cine le poate ghici!
Tu, ce pe duşmanii noştri ades ni-i faci o unealtă,
Prin care ne 'mpingi cu 'ncetul la ţinta cea mai înaltă!

VIDRA (apropiindu-se)

Jupâne! Jupâne hatman!

RĂZVAN (strângându-i mâna)

Tu o ştii?

VIDRA

Ţi-a mai rămas
Să faci pe calea măririi un singur, un singur pas!

RĂZVAN

Un pas?

VIDRA

Ca s'apuci cu falà scaunul lui Ştefan cel Mare
Şi patruzeci mii de oaste să te-aştepte 'n ascultare,
Bucuroşi a 'nfige lancea, în ce parte-i va îndrepta
Un deget al mânii tale, o vorbă din gura ta!

RĂZVAN (turburat)

Scaunul lui Ştefan cel Mare?

VIDRA

Ştefan cel Mare, iubite!

RĂZVAN (punând mâna pe braţul cel legat)

Ştii tu oare că Tătarii poartă săgeţi otrăvite?...
Astă rană...

VIDRA (zâmbind)

Astă rană?... Ei bine?... Ce-i?... Să vedem?
Te temi de moarte, Răzvane?... De când asta?...

RĂZVAN

Da, mă tem!...
Nu mă temeam mai 'nainte, până cė cu desfătare
Nu gustai, Vidro iubită, din fagurul de-a fi mare!

VIDRA

Aşa-i, Răzvane, că-i dulce?

RĂZVAN

O, nepoata lui Moţoc!
Sufletul meu fără de tine n'ar fi cunoscut de loc
Astă simţire ciudată, ce-l îndeamnă să dorească
Jos la picioarele sale toată lumea să privească!...

VIDRA

Şi numai tu ca un munte ce primeşte cel de'ntâi
Mândrul soare, pe când noaptea stă culcată peste văi!...

RĂZVAN

O da! Voiesc a fi mare, precum Sbierea cu grămadă
Voieşte movile de-aur numai la dânsul în ladă!

(Sbierea scoate capul prin uşa din fund)

Insă rana! Braţu-mi arde... O săgeată cu venin!

SBIEREA (înaintând)

Vindeţi? Dacă daţi mai ieftin, eu plătesc acum peşin.

CÂNTUL V

MĂRIREA

Aşa s'a plătit şi lui Răzvan răul
ce-l făcuse şi el lui Aron-Vodă.
MIRON COSTIN, Cap. II.

FEŢELE:

RĂZVAN, hatman moldovenesc
VIDRA
BAŞOTĂ
SBIEREA

TĂNASE, RĂZAŞUL, VULPOIU, ŞOLTUZUL — căpitani

UN COPIL

MAI MULŢI CĂPITANI ŞI TÂRGOVEŢI

Palatul lui Răzvan în Iaşi

(Răzaşul şade gânditor, fluierând o doină, cu capul plecat pe mână. Afară se aud din depărtare împuşcături de tun.)

VULPOIU (intrând)

Bună ziua, căpitane!

RĂZAŞUL

Ziua rea, nu ziua bună:
Unde vezi tu bunătate, când tot fulgeră şi tună?
Măi Vulpoiule, nu-i bine...

VULPOIU

Te prea poftesc mai întâiu
Să te 'nveţi a nu mai zice nici «Vulpoiule», nici «măi»!
Sânt căpitan ca şi tine, şi nu-s căpitan degeabă:
Te rog dar să-mi zici de-acuma: căpitane...

RĂZAŞUL

Mare treabă!
Nu cumva să-ţi zic «jupâne» sau «boierule»? Ce spui!
Mai aşteaptă! Deocamdată pune-ţi, dragă, pofta 'n cui!
Leahul ne trimete 'ntr'una ghiulele peste ghiulele,
Noi stăm închişi în cetate ca dobitocul în piele,

Merinda se 'mpuţinează, iarbă de puşcă mă tem
Că peste două-trei zile de leac n'o să mai avem,
Şi tu te gândeşti acuma, moară-stricată! dihane!
A da lege şi poruncă ca eu să-ţi zic: căpitane?...

VULPOIU

Te sperie Leahul?... Asta-i?... Apoi pe pace să fii,
Noi ne-am înfrăţit cu dânşii.

RĂZAŞUL

Dar tu de unde o ştii?...

VULPOIU

Drace! Vulpoiu ce nu ştie? Ascultă, să-ţi spui pe faţă,
Măria sa Aron-Vodă trimis-au azi dimineaţă,
Chiar pe Başotă vătavul drept la hatmanul leşesc...

RĂZAŞUL

Şi crezi tu?...

VULPOIU

Cu bună seamă! Nicidecum nu mă 'ndoiesc!...
Leşii sunt gata la pace... Vrei dovezi? Ei bine, iată!....
Dintâi cetatea Sucevei nu s'a luat niciodată
Şi, prin urmare, nici astăzi nu se ia uşor;
Apoi Başotă vătavul e un faimos vorbitor,
Şi deci, îndrugând la fleacuri, pe Leşi o să-i ameţească,
Că-i ştiut ce fel de poamă-i înţelepciunea leşească;
In sfârşit, duşmanul vede că nu-i glumă cu Răzvan,
Cunoscându-l din aproape că-i suflet de hoţoman!...
Aşa dar la dracu lupta, ducă-se naibei vrăjmaşul,
Târgu-i rupt, pacea-i făcută, n'ar strica nici aldămaşul;
Cârşmăreasa nu-i departe: o măsură doi şalăi
Cotnar din via domnească...

RĂZAŞUL

Măi Vulpoiule...

VULPOIU

Iar «măi»?
Nu poţi să zici: «căpitane»?... Zău c'o s'ajungă la ceartă!..

RĂZAŞUL

Bre, n'am văzut pân' acuma o făptură mai deşartă,
Trăsni-te-ar căpitănia, căpitane mare fleac!
Sânt sute de semne rele, iar bune nu-s nici de leac.
Hatmanul nostru, de pildă, când intră, când vrea să iasă...
Mereu se tot poticneşte, intrând şi ieşind din casă...

VULPOIU

Dec! Astea sânt semne bune!

RĂZAŞUL

Semne bune?

VULPOIU

Negreşit!
Este rău când omul cade, iar nu când s'a poticnit...

RĂZAŞUL

Vezi că ş'altceva mai este...

VULPOIU

Orişicâte mi s'ar spune,
Tălmăcind cum se cuvine, toate semnele sânt bune!

TĂNASE (intrând)

O veste, copii!... O veste!...

VULPOIU

Căpitani, iar nu copii!
Te rog, căpitan Tănase, ca şi dumneata s'o ştii...
Am ajuns şi eu odată să fiu un obraz în lume,
Şi tocmai acuma nimeni nu vrea să-mi zică pe nume!

RĂZAŞUL

Ce veste?

TĂNASE

O veste mare. Vătav Başotă 'n sfârşit
Impăcă treaba cu Leşii, şi Domnul a iscălit...
Avem pace chiar la vreme: ne lipseau hrana şi pravul
Nu era chip a mai merge...

VULPOIU

Isteţ mai e şi vătavul!

RĂZAŞUL

Cu Leşii? Asta-i nemică!... Mai este Turc şi Tătar...

VULPOIU

Haida-de! Ei sânt departe... Grije le porţi în zadar...

TĂNASE

Ba nu-i vorbă că-s departe; dar Leşii se 'ndatorează
A ne tocmi şi cu dânşii...

RĂZAŞUL

Cine-i nebun ca să-i crează!

(Afară se aud strigăte: să trăiască Aron-Vodă)

VULPOIU

Aron-Vodă să trăiască... Auziţi, ce chiu? ce zvon?
Mult mai iubeşte norodul pe Măria sa Aron!

TĂNASE

Adică, orice s'ar zice, e un Vodă cum se cade;
Pe sărăcimea o cruţă, pe cei cu caftan îi rade,
Iar nu lasă pe ciocoiul, fără fund şi fără dop,
Să despoaie toată ţara, cum făcea Petrea cel Şchiop!...
Insă nu-i lucru temeinic a norodului strigare,
Sânt bătrân. Văzui cam multe... Strigaŭ alţii şi mai tare:
Să trăiască Lăpuşneanul, şi-l vicleniră urît;
Despot-Vodă să trăiască, ş'apoi mi l-au omorît;
Să trăiască Ştefan Tomşa, şi-l goniră ca pe-un câne;
Ioan-Vodă să trăiască, şi-l dete 'n ghiare păgâne...
Intr'o clipă Lăpuşneanul, Tomşa, Despot şi Ion
Fură sus şi jos d'odată... Vai şi de Vodă Aron!
Una crede ş'alta spune, iar face din zăpăcire
Necrezute şi nespuse: aşa-i Românul din fire.

RĂZEŞUL

Bine-ar fi s'avem odihnă! După ce dela divan
Mi-am câştigat judecata, mulţumită lui Răzvan,
Cum aş mai sbura, bădiţă, să-mi mai văz de răzăşie!...

VULPOIU

Nu-ţi este greu, căpitane, ca să spui o nerozie?
Eu unul, din ziulica de când m'am căpitănit,
Uitat-am nu răzăşia, ci chiar codrul înverzit!...
Ş'aice-s ca şi 'n pădure, având puterea de-a face,
Fără frică de pedepse, tot ce vreau şi tot ce-mi place.
Neghiobii, ce nu m'ascultă, stau la pândă de-i ochesc,
Ş'apoi mi-i iau la bătaie, mi-i închid şi mi-i globesc...
Sântem oameni, căpitane, pentru cari totul e lesne,
Căci lumea cea mai măruntă nu ajunge nici la glesne.
Venit-au apa la moară! Vom măcina cât putem:
Să ne folosim de timpuri când alţii de noi se tem!...
Ce să te mai plângi atâta pentr'un paiu de răzăşie,
Când acuma ţara 'ntreagă e pentru noi o moşie!...

RĂZVAN (intră foarte turburat)

Bine că sânteţi aice!... Unde-i Vidra?... Ascultaţi!...
Mergeţi!... Pe toţi căpitanii pe dată să mi-i chemaţi!...
Eu v'am fost ca ş'un părinte!... Adunaţi-i mai în pripă!...
Timpul sboară!... Mai de grabă!... Intr'o clipă! într'o clipă!...

(iese prin uşa din stânga)

VULPOIU

Ha, ha! Inţeles-aţi oare vr'un singur cuvânt măcar?
Mă tem că hatmanul nostru e cu trei roate la car...

RĂZAŞUL

Ce-ţi spuneam eu dineoară? Tot la vorba ceea vine:
Poticneala-i mare lucru... Măi Vulpoiule, nu-i bine!...

VULPOIU (furios)

Măi? Iar măi?

TĂNASE

Noi pierdem vremea, tot la fleacuri înşirând...
Haidem! Pe toţi căpitanii să-i adunăm mai curând,
Hatmanul ştie ce face. El învaţă, el răspunde.
Este datoria noastră ca să-l ajutăm oriunde...
Eu ştiu că 'n ţara Moldovei unul e Răzvan, mă jur!
Păcat că-i Ţigan... La dracu!... Asta-i singuru-i cusur!

(Ies toţi prin uşa din fund, pe când pe cea din stânga intră Răzvan şi Vidra.)

RĂZVAN

Da! S'au împăcat cu Leşii...

VIDRA

Şi cu păgânii?...

RĂZVAN

Fireşte!

VIDRA

Trebuia tu să-i dai sfaturi...

RĂZVAN

Dela mine nu primeşte...
Atâta-i mai rău! Iubito, cată drept în ochii mei!
Drept!... Aşa!... Spune-mi acuma, nu citeşti nimic în ei?

VIDRA (cu nedumerire)

Sânt tulburi...

RĂZVAN

Tulburi?... Atâta?... Foarte bine! Vrea să zică
Nici Aron-Vodă în ochii-mi n'a putut citi nemică!...
Ochii mi-au fost cu credinţă...

(strângând pumnii şi cu glas înnecat)

Vidro! Vidro!... Eu voiesc
Negreşit una din două: sau moarte, ori să domnesc!

VIDRA

Asta-i şi dorinţa Vidrei... Insă trebuie amânată...
Nu-i timp...

RĂZVAN

Astăzi, astăzi, astăzi; sau astăzi, ori niciodată!
Aron se 'mpacă cu Leşii şi cu ajutorul lor
Se 'ntăreşte la domnie, pe când eu sughiţ şi mor!
Aron se 'mpacă cu Leşii, şi sabia-mi nu mai poate
Prin duşmani să mă slăvească, iar slava duce la toate!
Aron se 'mpacă cu Leşii... Fără nume, fără tron,
Ce fac eu? Răspunde-mi, Vidro!... Aşa dară, jos Aron!

VIDRA

Nu te grăbi, mă 'ngrijeşte o presimţire ciudată,
Şi presimţirea femeii nu se 'nşeală niciodată.

RĂZVAN

Vorbe seci!

VIDRA

O nu, Răzvane! Chiar astăzi eu am visat
O vedenie grozavă, un lucru înfricoşat...
Maica ta 'n haine cernite din mormânt păşea spre mine,
Ochii-i se 'nnecau în lăcrimi, pieptu-i gemea de suspine,
Şi durerea-i plămădită cu mânia la un loc,
Îmi striga din gura-i moartă: piei, nepoata lui Moţoc!...

RĂZVAN

Vise! O nimica toată! Luptătorul, care 'n vieaţă
Intâlneşte la tot pasul însăşi moartea faţă 'n faţă,
Incât i se par acuma d'o potrivă morţi şi vii,
Nu-l tulbură o nălucă ce sperie pe copii!...
Ş'apoi unde-i acea Vidră, care-mi tot spunea odată
De-a nu fi ca mici pârae, ci ca Dunărea cea lată?
Unde-i acea Vidră, care zi şi noapte mă 'nvăţa
Că pân' şi iubirea ţării e pofta de-a se 'nălţa?
Unde-i acea mare Vidră, ale căreia cuvinte,
Ca o sămânţă măruntă, îmi cădeau adânc în minte,
Şi din tainicele brazde ale sufletului meu,
Prinzând rădăcini cu 'ncetul, desvelindu-se mereu
Ieşir' acuma deodată, pline de suc şi de vieaţă,
Râzând de viscoli, ca bradul încins cu sute de braţă?
Unde-i Vidra?... De 'nainte-mi stă un chip tremurător,
Ce de spaimă crede 'n umbre şi plânge de spaima lor...
Aşa? Tu, ce-ai fost în stare, cu 'mbrânciri necontenite
Pân' la marginea măririi să m'aduci pe nesimţite,
Tocmai astăzi, când ajungem la doritul nostru mal,
Te 'ngrozeşte faţa mării ce ridică val pe val?...
Află dară, că degeaba unda muge, vântul geme;
Răzvan, împins pân' aice, de furtuni nu se mai teme,

Şi călcând cu desperare peste undă, peste vânt,
Va şti să meargă 'nainte: sau la tron, ori la mormânt!...

(Intră Răzaşul, Vulpoiu, Tănase şi mai mulţi căpitani)

VIDRA

Mă duc să mă 'nchin, Răzvane... Numai în zile de goană
Omul uită necredinţa şi 'nţelege o icoană!...

(Iese)

CĂPITANII

Să trăieşti!

RĂZVAN

Nu-i timp de vorbe!... Pe când viteazul Mihaiu
Scaldă Ţara Muntenească, dela Giurgiu până'la plaiu,
In sângele de năpârcă al urdiilor păgâne;
Pe când Jigmon Ungureanul, la hotarele române,
Păscut cu noi împreună de şarpele veninos,
Işi pune pieptul în luptă pentru crucea lui Hristos;
Pe când Neamţul, Francul, Papa, ţările creştine toate,
S'au unit ca să doboare spurcata păgânătate;
Numai Leşii cei sburdalnici sânt cu Turcul înţeleşi,
Iar Domnul Aron al vostru s'a tocmit argat la Leşi!
Sânteţi Români, şi Românii n'au suferit niciodată
Pe fruntea Domnilor ţării măcar o singură pată!
Un Vodă-i un fel de doftor, şi norodul, fraţii mei,
Nu-i dator să fie jertfa doftorilor celor răi!...
Mulţi Domni avuse Moldova; cei buni au domnit o vieaţă,
Ceilalţi au purtat cununa o singură dimineaţă;
Căci făcându-se lumină şi soarele fiind sus,
Poporul da jos pe-aceia pe cari poporul i-a pus!...
Un Vodă, ca orişicine, îşi ia plata după faptă...
M'aţi înţeles? Vremea trece...

CĂPITANII

Jos Aron!...

RĂZVAN (arătând uşa)

Ţara v'aşteaptă!

(Căpitanii ies, afară de Vulpoiu şi de Tănase)

VULPOIU

Să-l ucidem?

RĂZVAN

Nu, lăsaţi-l!... Domnii când nu mai domnesc
S'aseamănă cu strigoii: ei umblă, dar nu trăesc...

VULPOIU

Bine!...

RĂZVAN

După ce-l veţi prinde, să daţi semne din pistoale!

VULPOIU

Inţeleg!... Ş'apoi să facem ca norodul să se scoale
Ş'adunându-se cu gloată, mic şi mare pe maidan,
Să sbiere dobitoceşte: trăiască Vodă Răzvan!...

RĂZVAN

Pe Başotă...

VULPOIU

Ştiu! Cu dânsul voiu avea chiar eu a face:
De mult îl pândesc de-aproape, că nici de frică nu-mi place!...

(iese)

TĂNASE

O să plec şi eu îndată, numai o vorbă să-ţi spui...
Faci rău!...

RĂZVAN

De ce?

TĂNASE

Apoi bine, nu se cade orişicui
A şedea pe scaunul ţării...

RĂZVAN

Ce 'nsemnează?...

TĂNASE

Proasta minte
Ar vrea să 'ndulcească vorba şi nu găseşte cuvinte...
Dă-mi voie să-ţi spui pe faţă...

RĂZVAN

Spune verde, moş Tănas!

TĂNASE

Despot fu Grec, Ioan-Vodă fu Armean şi Iancu Sas...
Dar orişicum pân' acilea, din mila dumnezeiască,
Noi n'am avut niciun Vodă... ştii! Ţara o să cârtească.
Ce să-i faci!... Mai bine hatman. Să nu fi fost tată-tău...!

RĂZVAN (încruntat)

Cum?...

TĂNASE

Apoi de! Bătrâneţe!... Să ne ierte Dumnezeu!...

(iese)

RĂZVAN

(se aşează cu capul plecat pe mâini, apoi se scoală, face în tăcere câţiva paşi prin odaie, se opreşte pe loc)

Nu-i greu încă patru zile de-a ne mai lupta 'n cetate
Pân' ce tabăra lui Jigmon va lovi pe Leşi la spate...

D'ocamdată, pân'atunce, nu ne temem de păgâni:
Ramazanul lor mai ţine tocmai două săptămâni...
M'am gândit bine la toate... Câte griji şi câte trude
Numai ca s'apuci domnia!...

(cu tulburare)

Dar pistolul nu s'aude!...

(ascultând)

Nu!... Tot nu!...

(Işi freacă fruntea, se aşează iarăşi pe divan şi pleacă capul pe mâini)

VIDRA (intrând încet)

Acum, iubite, nu-i timp a mai cugeta!
Steaua lui Răzvan e mare: încrede-te 'n steaua ta!...
Fii bărbat în orice soartă; şi 'n cădere, şi 'n izbândă,
Privind cu sângele rece la răsplată sau osândă!

RĂZVAN (sculându-se)

Tu n'ai auzit pistolul?

VIDRA

De nu vei avea noroc,
Blăstemul o să izbească pe nepoata lui Moţoc,
Care din cupa măririi s'a străduit să te 'mbete.
Şi nici ea nu-i vinovată! Nu!... Sânt neamuri cu pecete
In cari Dumnezeu sădeşte vr'un bine sau vr'un păcat,
Ş'apoi toţi d'acelaşi sânge îl moştenesc ne 'ncetat!
Neamul lui Moţoc nu poate s'aibă altă cugetare,
Decât numai-numai-numai văpaia s'ajungă mare!...

RĂZVAN

Tu n'ai auzit pistolul?... Pistol!... Nu l-ai auzit?
Spune!

(cu furie)

Ureche! Ureche!...

(afară se aude o împuşcătură)

A! De-acuma s'a sfârşit!
Sânt Domn! Trăiască domnia!...

(cu amărăciune)

Cât de lesne, cât de iute
Se răstoarnă Domnii ţării, cel mult în zece minute!

(către Vidra)

Dar tu nu mai spui nemica? Mai dinioară mi-ai zis
Nu ştiu ce... ba mi se pare... de!... îmi povesteai un vis...
Mai spune-mi-l înc'o dată...

VIDRA (îngenunchind)

Iţi mulţumesc, Doamne Sfinte,
C'ai auzit cu 'ndurare o rugăciune fierbinte!...

(se scoală)

Crezut-ai dară, Răzvane, că se poate speria
De nişte deşerte vise chiar o inimă c'a mea?
Gândit-ai oare, iubite, c'o nălucă muierească
Ar putea glasul măririi în pieptu-mi să-l năbuşească?...
Vântuleţul, ce-adiază printre viţe din lăstar,
Rămâne fără putere în faţa unui stejar,
Pe care numai furtuna îl sgudue şi-l sfăramă...

RĂZVAN

Furtună?

VIDRA

Cea mai cumplită!

RĂZVAN

Eşti Doamnă, Vidro...

VIDRA

Sânt mamă!...
Aici copilul se mişcă... Simţindu-l în sânul meu,
Uit toate şi văd acuma, văd că-s femeie şi eu!...

(afară se aud strigăte: să trăiască Răzvan-Vodă)

RĂZVAN

Ascultă, iubito Vidră! Ascultă, scumpo soţie!...
Sângele nostru din leagăn va moşteni o domnie!...

(intră Şoltuzul şi mai mulţi târgoveţi)

ŞOLTUZUL (închinând lui Răzvan pe o tablă de argint struguri şi spice de grâu)

După datina străbună, rămasă dela mai mari,
Eu, şoltuzul ot-Suceava cu cei doisprezeci pârgari,
Aleşi ca să fim în fruntea târgoveţilor d'aice,
Dorim Măriilor Voastre ani mulţi şi vieaţă ferice,
Incât să 'ncingeţi Moldova, asemenea unui brâu,
Numai cu livezi de struguri, numai cu câmpii de grâu;
Căci norodul, dând domnia, se mulţumeşte cu poame,
Ca să nu piară de sete şi să nu moară de foame,

RĂZVAN

Primesc din mâinile voastre prinosul de bun ogur,
Ş'a fi părintele ţării făgăduesc şi mă jur:
Nu voiu uita niciodată, c'a Românului tărie
Este plugul şi cântarul mai pre sus de boierie...

ŞOLTUZUL

Tot după vechi obicee, păstrate din veac în veac,
Ales-am din sânul nostru băiatul cel mai sărac,
Pentru ca Măriei Tale din gura-i copilărească
Să dea, fără să se teamă, o povaţă bătrânească...
Copile, sărută poala îmbrăcămintei domneşti,
Şi cum vei putea mai bine, oraţia s'o citeşti!

BĂIATUL (după ce sărută mâna ce-i întinde Răzvan)

Măria Ta!
Nu te supăra,
Ci fii bun a ne asculta!
Iţi vom spune cam multe
Şi mărunte,
Dar tot lucruri plăcute,
Să fie drag orişicui să ne asculte,
O sută de ani să domneşti,
Pe duşmani să-i biruești,
Pe vrăjmaşi să-i pedepseşti
Pe Turci
Să-i pui în furci,
Pe Tătari
Să-i pui în pari,
Pe Leşi şi pe Cazaci
Să-i dai la draci,
Alta să nu le faci;
Pe Unguri şi pe Nemţi
Tot acolo să-i trimeţi:
Ş'aşa mai departe,
Ca toţi să-şi aibă parte,
Ş'aşa înainte
Ca toţi să 'nveţe minte,
Ş'aşa rânduri-rânduri
Ca toţi să se puie pe gânduri!...
Dar cu Moldovenii tăi,
Măcar de-o fi şi răi
Măria Ta să fii bun cu ei;
Şi de-i vedea unii şi desculţi,
Măria Ta tot să-i asculţi;
Căci norodul e cam năzdrăvan:
Face multe pozne într'un an;
Şi ţara-i cam nebună:
Face multe pozne şi 'ntr'o lună.
Ba la 'ndemână
Şi 'ntr'o săptămână;
Iar de nu te-i păzi,
Chiar într'o zi
Multe-i auzi!

RĂZVAN (dându-i o pungă)

Destul! Să trăieşti, băiete!...

(intră Răzaşul, Tănase şi mai mulţi căpitani)

RĂZAŞUL

Măria Ta! Sănătate!
Isprăvit-am toată treaba fără multă greutate;
P'Aron-Vodă la răcoare în spătărie l-am pus;
Boierii, Mitropolitul, pe toţi la palat i-am dus;
Mai în sfârşit, lucru-i gata!

RĂZVAN

Unde-i Başotă?

RĂZAŞUL

El are
Pe Vulpoiu cu toată ceata de vânători în spinare.

RĂZVAN

Bine, dragii mei tovarăşi!... Stăpânirea-mi în curând
La toţi şi la fiecare va da răsplată pe rând...

SBIEREA (intrând iute, speriat, pierzând răsuflul, cu o lădiţă în mână)

Jupâne!... Mărite Doamne!... Scapă-mă! Norodul pradă!
Sinete, zapise, ţara, lumea-i în această ladă!...

RĂZVAN

Linişteşte-te jupâne, Averea-ţi chiar pe maidan
O poţi lăsa fără grijă în zilele lui Răzvan...

SBIEREA (răsuflând mai uşor şi făcând semnul crucii)

In ladă tot e mai sigur!... Părăluţa cere pază:
Mai bine s'o ţii sub cheie, ca nimene să n'o vază...

VIDRA

Doamne, soţule, stăpâne! Nu mă mai pot opri!...
Intr'un glas cu ţara întreagă, viu a-ţi ura şi a-ţi dori

O domnie fericită... Ba înc' aş mai vrea ca mâne
Tu să legi într'o cunună toate ţările române,
Incât dela Marea Neagră pân' la falnicul Carpat
Să nu domneşti ca un Vodă, ci ca Răzvan împărat!

CĂPITANII

Da, da, da! Impărăţie!...

TĂNASE (trist)

Ar fi bine d'ocamdată
Să rămânem cu Moldova!

SBIEREA

Ce om fără judecată!
Dar Moldova-i sărăcită! Nu-i chip altfel s'o cârpeşti
Decât unind laolaltă mai multe ţări româneşti...
Două şi două fac patru: cea mai dreaptă socoteală...

RĂZAŞUL

Vulpoiu avuse dreptate... Nu mai cred în poticneală!...
Toate semnele sunt bune!... Măria Ta, la palat
Ne-aşteaptă Mitropolitul cu toţi boierii din sfat...

RĂZVAN

Să mergem! Voiesc acuma din gura domniei mele
Ţara s'audă nădejdea d'a scăpa din zile grele.

SBIEREA (cu umilinţă)

Stăpâne prea-milostive, unde-i merge, merg şi eu:
Lada mea e 'n siguranţă numai lângă Domnul meu...

(Toţi se pregătesc a ieşi)

VULPOIU (intră cu spaimă)

Pierduţi!...

TOŢI

Ce veste?

VULPOIU

Vătavul...

TOŢI

Ce-i?...

VULPOIU

Başotă...

TOŢI

Zi!...

VULPOIU

Trădare!
Scăpă din mâinile mele, deschise poarta cea mare,
Leşii au umplut cetatea!...

(Sbierea cade mort, fulgerat de apoplexie)

RĂZAŞUL (clătind din cap)

Poticneala!...

TĂNASE

Eu ştiam
Că nu se cădea s'apuce scaunul ţării orice neam.

VIDRA (luând pe Răzvan de mână)

Iubite! Nu sta pe gânduri... Când soarta te prigoneşte,
Fii mândru chiar în cădere!...

CĂPITANII

Măria Ta! Porunceşte!...

VIDRA

Şi ce s'aşteptaţi voi oare dela viteazul Răzvan,
Decât paloşul în mână, şi 'nainte la duşman?

RĂZVAN (scoţând sabia)

Să trăiască neagra moarte! Ne cunoaştem foarte bine!...
Cine vrea s'o strângă 'n braţe, iată calea! După mine!...

Moartea-i mireasă,
Mormântu-i casă,
Viermii sânt naşi
Hai la vrăjmaşi!...

(iese urmat de căpitani)

VIDRA

Moarte!... Moarte!... Dar se poate? Moară oamenii cei mici,
Precum călcâiul turteşte muşuroiul de furnici;
Omul însă, care lumea pe palmă-i ar vrea s'o poarte,
Zodia-i, scrisă pe frunte, respinge pismaşa moarte!...

(se gândeşte)

Dumnezeule puternic! De ce mai faci uriaşi,
Dacă 'n rând cu toţi piticii, pradă morţii vrei să-i laşi?
Cum? Cereasca ta dreptate se pogoară pân' la fiară:
Vulturul trăeşte veacuri, iar musca de-abia o vară,
Şi numai omul cel mare, stăpâne, Tu-l osândeşti
Ca să moară d'opotrivă cu muştele omeneşti!...

(se cutremură)

O, nu, nu! Răzvan nu moare!... Orice paiu în astă lume
Trebui s'aibă vr'o ursită, o ţintă, vr'un scop anume,
La care-i dator să meargă, de vântul sorţii împins,
Şi cade numai atunci când este semnul atins!...
Calea lui Răzvan e lungă şi de-abia se desfăşoară:
Pân' la capăt e departe... Răzvan nu poate să moară!
Nici chiar Dumnezeu el însuşi nu schimbă ceea ce-i scris!...

(iute)

In genunchi, Vidro!...

(îngenunchiază şi ridică ochii în sus)

Iertare!...

(cu spaimă, punând mâna la ochi)

Visul meu!... Grozavul vis!...

(sculându-se cu tărie)

Şi de ce eu stau aici, când Răzvan înfruntă focul!?...
Daţi-mi armă! Lângă dânsul, în primejdie mi-e locul...

(se repede la armătura de pe perete şi se opreşte)

Dar copilul meu, o Doamne!

(se cutremură)

Ce-aud?

(Din spaţiu răsună o voce ca un ecou:)

Dar copilul meu?

(Vidra cu groază îşi întoarce faţa spre uşă, ca şi când ar vedea pe cineva acolo)

Muma lui Răzvan!... Mă 'ntreabă... Şi ce-i pot răspunde eu?

(făcând semnul crucii)

Piei, nălucă, piei! Sânt mamă!

(face un pas îndărăt)

Nu te-apropia!

(răsună iarăşi ecoul):

Sânt mamă!...

(Vidra sdrobită de emoţiune se aruncă pe divan)

Ea vrea dinte pentru dinte! Muma mumei cere samă!...

(face o mişcare şi se scoală cu energie)

Oare nu mai sunt eu Vidra?

(abătută)

E cumplit al mumei dor!...

(Pe prag apare Răzvan, greu rănit, ţinut de Vulpoiu şi de Răzaş. Vidra se repede înainte-i)

A! Scăpat! Ce fericire! Tu!

RĂZVAN (cu glas slab, pe când Vulpoiu şi Răzaşul îl pun pe divan)

Am biruit şi mor!...

(arătând la cadavrul lui Sbierea)

Nu-mi ziceai tu oare Vidro, să fiu întocmai ca Sbierea?
Eu cu cinstea şi mărirea, el cu prada şi averea!

(Vidra îngenunchiază şi-şi ascunde faţa în mâini)

Dar ce-i mai trebuie acuma mii de galbeni în grămezi?
Ce-mi foloseşte domnia? Pe-amândoi aci ne vezi
Praf, pulbere şi cenuşă!... Nebuni ce din lăcomie,
El pentru o biată lescae, eu pentr'un ceas de mândrie,
Necruţând nemica 'n lume, neştiind nemica sfânt,
Uitam că viaţa-i o punte dintre leagăn şi mormânt!

(cu durere)

Mi se 'ntunecă vederea, dar văd ceva de departe...
O jumătate din mine de cealaltă se desparte...
Ah, veniţi, veniţi cu toţii!... Unde-i bătrânul Tănas?

RĂZAŞUL

Apărându-te pe tine, mort în luptă a rămas!

(Vulpoiu plânge)

RĂZVAN (în agonie)

Ţigan!... Ţigan!... Apă!... Apă!...

(cade mort peste Sbierea)

RĂZAŞUL

Decât o aşa domnie,
Mii de tunete, mai bine-i un petec de răzăşie!
Smeul smeilor să 'ncapă într'o şchioapă de mormânt!...

VULPOIU (cu spaimă)

Nu vezi că-i moartă şi Vidra? N'a zis un singur cuvânt,
Nicio vorbă, niciun ţipăt, privind pe Răzvan că moare!...

VIDRA (sculându-se liniştită)

Voi puteţi vorbi ş'a plânge!...

VULPOIU

Doamnă!...

VIDRA

Pe voi nu vă doare!...

RĂZAŞUL (cu furie)

Dar tu l-ai ucis, ciocoaică! Tu la moarte l-aduseşi!
O să mi-o plăteşti acuma, tune-fulgere!

(Scoate cuţitul şi voieşte s'o lovească)

VIDRA (cu sânge rece arătând la uşă)

Să ieşi!

(Răzaşul lăsă mâna în jos şi pleacă capul)

ALEXANDRU HASDEU
(1811   1872)
Portret în uleiu, colecția Academiei Române

ADDENDA

POEZII

ELOGIUL CASTRAŢIUNII[1])

D. Flechtemnacher e rugat a aranja muzica, căci altfel...

Intr'o istorie turcească
Citit-am pe'ntre flori de cuc,
C'oricine burta vrea să-şi crească
Pe dată facă-se eunuc.
D'aceea, domnilor, d'aceea
Sunt năcăjit şi tulburat:
De mult mă sbuciumă ideea
Cu orice preţ să fiu castrat!

Un pântecuţ ce nu te lasă
S'aibi altă grijă de nimic,
Iţi dă un aer, că nu-ţi pasă
De omul slab, ce-ţi pare mic.
D'aceea, domnilor, d'aceea
Sunt năcăjit şi tulburat:
De mult mă sbuciumă ideea
Cu orice preţ să fiu ca... Strat!

Istoria turcească zice
C'au fost eunuci viziri şi paşi,
Ş'Inalta Poartă fu ferice
Având la cârmă oameni graşi.

---

[1]) *Aghiuţă*, an II, n. 10 [8 Ianuarie 1864], p. 78; semnat: ...n ...o ... u.

D'aceea, domnilor, d'accea
Sunt năcăjit şi tulburat:
De mult mă sbuciumă ideea
Cu orice [preţ] să fiu castrat!

Ş'apoi eu unul crez ca'n dogma,
Că individul rotofeu,
Murind, în rai va merge toema...
Şi raiul nu e'n drumul meu.
D'aceea, domnilor, d'aceea
Sunt năcăjit şi tulburat:
De mult mă sbuciumă ideea
Cu orice preţ să fiu ca... Strat!

Scris în ziua de Sf. Ioan.

UN VIS[1]

Miezul nopții s'a ivit
Și prin lume-a răspândit
Ceata visurilor dalbe:
Visuri negre, visuri albe,
Ce îngână până'n zori
Pe sărmanii muritori.

Alecsandri.

Deputații vin la treabă,
Ca să primească degiabă,
Câte doi galbeni pe zi;
In dealul Mitropoliei
Viitorul României
Curând se va limpezi.

De grabă ușa'n laturi dați,
Să intre domnii deputați!

De 'ntâi, ei nu vor să crează
Că țara se administrează:
Voesc un aspru control!
Comisii parlamentare
Se trimit din Adunare
Să dea Guvernul de gol.

De grabă ușa'n laturi dați,
Să intre domnii deputați!

Camera țipă că Stege
Finanțele nu 'nțelege,
Deși-i altfel bun băet;

---

[1]) *Aghiuță*, an II, n. 11 [16 Ianuarie 1864] p. 81—82.

Dela el danţul se 'ncepe...
Cauza lesne se pricepe:
Ştiţi că banii-s cu magnet!

Degrabă uşa'n laturi daţi
Să intre domnii deputaţi!

Apoi se trece la Culte,
Unde se zice că multe
Şi mari abuzuri s'ascund;
Monăstirile 'nchinate
Trebuie din scurt apucate
Până'n al lăzilor fund.

Degrabă uşa'n laturi daţi
Să intre domnii deputaţi!

Acuma haidem la trupe,
Cată a nu ne 'ntrerupe:
Ş'aci poate vom găsi
Dela fân, dela ciuboate,
Dela remont, dela toate,
Vr'un clenciu d'a ne folosi.

Degrabă uşa'n laturi daţi
Să intre domnii deputaţi!

Nici chiar Orbescul nu scapă!
Ii vine rândul să 'ncapă
Şi dânsul la răfuiri:
Să dea Camerei pe seamă
Spre-a se zeciui la vamă
Şosele, poduri, clădiri.

Degrabă uşa'n laturi daţi
Să intre domnii deputaţi!

Acuma dup'atâta trudă
Boierii crapă de ciudă
Că nu mai au ce căta...
Cer cuvânt — unul strigară —
Partea penitanciară
Uitarăm a constata.

Degrabă uşa'n laturi daţi,
Să intre domnii deputaţi!

Cinci comisari se trimete,
Panu, Sturdza şi Rosetti,
Iancu Ghica şi Ştirbei;
Inchisorile să vază,
De-s bune, de sunt în pază,
Şi costă pe an câţi lei.

Degrabă uşa'n laturi daţi,
Să intre domnii deputaţi!

Visul aci se sfârşeşte:
Un purice mă trezeşte:
Incât chiar fără să vreau
Am lăsat în puşcărie
Cinci capi din Oligarhie,
Inchişi prin refrenul meu!

Degrabă uşa'n laturi daţi,
Să intre domnii deputaţi!

EVLAVIA[1])

Sunt un călugăr păcătos
Ascuns supt trista rasă:
Imi place vinul spumegos
Zâmbind colea pe masă;
Beau cel local din poloboc,
Din sticlă — malvazie...

Şi toate astea la un loc
Fac eŭ-la-vie!

Sunt un călugăr cerşetor
Purtând desagi pe spate:
Intrec în cărţi pe-un cartofor,
Intrec pe zece, frate!
Lanscnetul, ştosul, orice joc
Primesc cu veselie...

Şi toate astea la un loc
Fac eŭ-la-vie!

Sunt un călugăr umilit
In cap cu comănacul:
Supt chip de puică de iubit
Mă 'mpac cu însuşi dracul;
Pe Tinca o sărut cu foc,
Pe Safta — cu beţie...

Şi toate astea la un loc
Fac eŭ-la-vie!

---

1) *Aghiuţă*, II, n. 13 [Februarie 1864], p. 97—98.

Sunt un călugăr făr' de neam
In mână cu metanii;
Nemic mai sfânt pe lume n'am,
Nemic mai sfânt ca banii;
Căci banii îmi aduc noroc
In orice-mi place mie...

Şi toate astea la un loc
Fac eŭ-la-vie!

D. COGĂLNICEANU[1])

1.

Lui Rosset
Zice el:
O să vezi —
Zice el —
Că al meu —
Zice el —
Minister
Zice el —
Va urma —
Zice el
Orice sfat —
Zice el
Ce-mi va da —
Zice el
Foaia ta —
Zice el.

2.

Lui Boleac
Zice el:
Să mă crezi —
Zice el
C'orişicând —
Zice el —
Şi'n orice —
Zice el —

[1]) *Aghiuţă*, II, n. 14 [13 Februarie 1864], p. 111.

Cu Rosset —
Zice el —
Sunt duşman —
Zice el
Iar al tău —
Zice el —
Serv plecat —
Zice el!

3.

La boieri
Zice el:
Sunt boier —
Zice el:
La ţărani
Zice el:
Sunt ţăran —
Zice el:
Şi oricui
Zice el:
Ţiu cu voi —
Zice el...
Şi mereu
Zice el —
Zice el —
Zice el!!

O DOINĂ POSTUMĂ[1])

Nu aveam o şchioapă de pământ să-mi fie
Locul meu... acuma-mi stăpânesc mormântul;
Şi nu îndrăzneşte ciocoiul să vie
Să-mi stoarcă pământul!

Alergam ca vita, mânat de poruncă...
Mă desfăt acuma'n ticna boierească:
Ar vrea şi nu poate ciocoiul la muncă
D'aci să m'urnească!

Mă bătea boierul... acum nu mă bate
Nici vântul, nici raza fierbintelui soare;
Timpul n'a şters încă semne de pe spate,
Dar nu mă mai doare!

Imi lipsea cămaşa pe ger şi pe ploaie
Când şedea ciocoiul lângă calda-i vatră;
Acum port o haină, care nu se moaie:
Ţărână şi piatră!

Fraţii şi copiii, ce-au rămas în ghiară,
Din a lor durere auzindu-mi cântul,
Dela ciocoime atâta să ceară
Cât mi-a dat mormântul.

---

1) *Aghiuţă*, an II, n. 15 [20 Februarie 1864], p. 113.

DRUMUL DE FIER[1])

Frunză verde buruiene,
Să trăiască Mavroghene!

De când drumul cel ferat
De Cameră s'a votat,
Fiecare deputat
Vr'un peşcheş a câştigat!

Frunză verde treanca-fleanca,
Să trăiască Salamanca!

Nu-i destul c'avem ciocoi;
Ne mai trebui lanţuri noi:
Să tot curgă ca şiroi
Cârduri de străini la noi!

Frunză verde buruiene,
Să trăiască Mavroghene!

Dând la plată înzecit
Decum alţii au plătit,
O s'avem un drum pocit,
Cum nici nu s'a auzit.

Frunză verde treanca-fleanca,
Să trăiască Salamanca!

Ţara strigă pân'la cer,
Oameni'n robie pier:
Cerem legi dela boier...
El ne dă un drum de fier!

---

1) *Aghiuţă*, an. II, n. 17 [5 Martie 1864], p. 129.

ODĂ LA PLECAREA D-LUI BOTEZ-FLORESCU, SUPRANUMIT «TOLOLOI»[1])

De astăzi încetează toate,
Şi Camera nimic nu poate:
Nici să mai cerem în zădar!
Deci luni patru pân'acuma
Ea a lucrat la drojdii numa
Şi i-a rămas de lucru spuma...
Dar
Cum oare Camera să facă
Când Tololoi la ţeară pleacă?

D'acuma chestia rurale
S'a sprăvălit d'a dura 'n vale:
Nici să mai cerem în zădar!
Deşi mereu ţăranii sbiară,
Deşi de mult întreaga ţeară
E în primejdie să piară...
Dar
Cum oare Camera să facă
Când Tololoi la ţeară pleacă?

Mă crează cineva, nu crează, —
Budgetul nu se mai votează:
Nici să mai cerem în zădar!
Deşi Guvernul nu mai ştie
Prin ce minune să se ţie
Făr'o lescae 'n visterie...

---

[1]) *Aghiuţă*, an II, n. 17 [5 Martie 1864], p. 131.

Dar
Cum oare Camera să facă
Când Tololoi la ţeară pleacă?

Reforma cea electorală
Şi cea constituţională...
Nici să mai cerem în zădar!
Stă Adunarea 'n nemişcare
Lipsindu-i omul său cel mare
Cu capul gol ca o spinare...
Dar
Cum oare Camera să facă
Când Tololoi la ţeară pleacă?

TREISPREZECE! [1]

O baladă în genul lui Schiller

1.

Dela Galaţi la Mărăşeşti
Când drumul dărâmatu-s'au,
El cu condiţii boiereşti
In antrepriză datu-s'au,
Ca să se facă o şosea!

2.

Coconul Lascar Catargiu,
Mufluz c'un mare pântece,
Tot plănuia de timpuriu
Cum punga să şi-o vindece:
El antrepriză a luat!

3.

Ministrul, ce p'atunci a fost,
Ceruse o garànţie;
Dar Catargiu nu-i tocmai prost,
Căci dete drept cvitanţie:
« Răspunde toată starea mea! ».

---

[1]) *Aghiuţă*, II, n. 18 [12 Martie 1864] p. 143—144.

4.

D'aci el banii a primit
Din visteria Statului,
Ş'acum se pune pe gândit
La tactica furatului:
Să dreagă făr'a cheltui!

5.

Pe'n fabrice dela Galaţi
Sunt oase ce se leapădă,
Şi care dela fabricanţi
Oricine vrea — le capătă
Cu preţuri ca şi făr' de preţ!

6.

Coconul nostru cum sosea,
Ia oase dela fabrică,
Şi face, frate, o şosea
Ciclopică, cantabrică,
Numeasc'o singur cum va şti!

7.

Dar oase — lucru îndrăcit! —
Tot nu ajung de-a-binele;
Şi drumul nu s'a isprăvit:
Mi-l râd pân' şi găinele...
Habar nu are Catargiu!

8.

Istoria nu s'a curmat;
D'aci să vezi frumoasele!
Ministrul rău s'a întărtat,
S'au întărtat şi oasele...
Ce-a fi, — n'o să ghiciţi în veci!

9.

Guvernul cere bani mereu:
Dar Catargiu cu zâmbete
Mi-l tot amână ca Ovreu
Din Sâmbete în Sâmbete,
Zicându-i: «eu avere n'am!».

10.

Iar oasele mi-l mustră 'n vis
Supt chipuri prea-fantastice;
Am auzit că el le-a zis
Cuvinte cam sarcastice:
«Sunt carne, şi de oase râd!».

11.

Deci, pân'acum nici minister,
Nici stafiile Iadului,
Nu 'nfricoşează pe boier,
Semeţ ca vârful bradului!
Dar aşteptaţi şi veţi vedea!

12.

Căci este scris în prorocii:
«Coconul cu şoselele
In casa pentru datorii
O să-l mănânce ielele».
Aşa-i şi scris, aşa-i şi drept!

13.

Dela Galaţi la Mărăşeşti,
Nici iernile, nici verile,
In veci să nu călătoreşti,
Nici nopţile, nici serile:
Căci vai de capul tău!

CONJURAŢIUNEA LUI FIASCO[1]

Epopeie în 156 de versuri

Sumar: Să plâng sau să râd? Să tac sau să spui? — Ce sunt boierii şi unde e Iisus al d-lui Rosetti? — Enumeraţiunea luptătorilor Români şi... Ovrei, dar nu Turci, şi nici Turlaci. — Un nume ţigănesc, care nu se împacă cu poezia. — Cum oglinzile servesc la formarea poporului. — Discursul d-lui Manolache Epureanu din care se naşte un nor... fără ploaie. — Discursul d-lui Costafor, care se sfârşeşte prin cuvântul «în zădar!». — Discursul d-lui Arsachi, alunecos ca şi capul d-lui. — D. Boierescu desleagă nodul lui Gordias. — D. Cogălniceanu e responsabil chiar pentru păcatele lui Adam. — Situaţiunea d-lui Docan faţă cu şampania, şi efectele acestei situaţiuni. — Cine a rămas de râs?

Imi vine a plânge; dar trebui să râd:
Căci lucruri ciudate în Cameră văd;
Aş tace... dar pofta-mi puind-o în cui,
Când vorba-i de ţeară — nu pociu să nu spui.
Am limbă, am gură, am voace, am piept:
Voi râde, voi spune... ce dar mai aştept?

Să ştiţi că ciocoiul, în faptă'n cuvânt,
Ca dracul, înşeală supt forma de sfânt;
Ş'ades, judecând de pe îmbletul său,
Biet omul mi-l crede că-i chiar Dumnezeu!
Rosetti, bun'oară, odată ni-a spus,
Că vede'n Bibesco un alt Iisus;
Şi, tare'n credinţa-i, urmează d'atunci
La zece,... mai multe zecimi de porunci!

[1] *Aghiuţă*, n. 19 [19 Martie 1864], p. 148—150.

Rosetti-i o pildă: sunt alţi mai cu cap,
Cari, toate ca toate, de laţuri nu scap;
Deunăzi poporul întreg românesc
Era să se... lasă să vă povestesc.

Boierii în taină ţinură divan:
Oteteleşano şi Iancu Docan,
Arsachi, şi Cornea şi cel Costafor
Pe care Ovreii de rabin îl vor,
Un domn Niculesco, un domn Boieresc,
Doi fraţi Epureni (fraţi, nu mă 'ndoiesc),
Şi alţii, pe care tu dacă-i cunoşti,
Ştii bine că nu sunt nici ageri, nici proşti,
Dar ceea ce se zice: nici-turc-nici-turlac,
Ce dară?... proverbul o spune, eu tac!

S'adună boierii la Otetele...
Un astfel de nume e chiar o bele:
In dreapta, în stânga, îl strâmb, îl sucesc...
Degiaba! că versul e tot ţigănesc!
Voi spune dar numai, că locul vestit,
In care ciocoii acuma au venit,
Era un salon cu atâtea oglinzi,
Incât nu vedeai nici părete, nici grinzi!

Se uită boierii în sus şi în jos,
Se uită din faţă, se uită din dos:
Oglinzile fac că oricare ciocoi,
Răsfrânt de lumină, se schimbă în doi,
In patru, în zece... mai mulţi Niculeşti,
Mai mulţi Costafori şi mai mulţi Boiereşti!
Sărmanul Arsachi privea în oglinzi
Vr'o zece ca dânsul pleşuvi şi făr' dinţi,
Iar fraţii-Epurenii de sigur că'n veci
N'au dat pân' acuma de alţi douăzeci!
Boierii se 'ngâmfă şi strigă în cor:
«Aci în salon e întregul popor!»

Apoi cel mai mare dintre doi Epureni
Incepe: «Boieri moldoveni şi munteni!
«Pân'azi cu Guvernul am fost noi prea buni,
«Făcându-i o sumă de concesiuni.

«Nu-i vorbă, că buna credinţă era
«D'a nu da nemic şi nemic d'a lucra,
«Nu-i vorbă... dar fie oricum, ę probat,
«Că multe am dat şi prea mult am lucrat!
«Acuma vă 'ntreb: de-om merge tot aşa,
«Ei tot vor mai cere, şi tot vor lua;
«Incât la sfârşit vom ajunge şi noi
«A fi patrioţi... copleşiţi de nevoi!»

Tăcere. Pe frunţi se lăţeşte un nor.
In fine, cuvântul şi-l ia Costafor:
«Eu crez, că poziţia noastră oricum
«Nu-i tocmai aşa de gravă acum.
«De 'ntâi să vedem: ce-am făcut? multe legi,
«Din cari pentru ţeară nimic nu alegi!
«Control? pensiuni? posturi? drumuri de fier?
«Acestea-s menite chiar pentru boier!
«Moşii închinate?... ne pasă puţin,
«Că doare p'un popă, ş'un popă străin!
«Instrucţia?... vorbă! n'or merge la şcoli
«Clăcaşii bătuţi, fără parte şi goli!
«Din legea penală am scos la pustii
«Constrângerea pentru... o ştiţi... datorii!
«In fine, o zic, o repet, o declar:
«Să nu desperăm de p'acum în zădar!»

Vorbi Epureanul, vorbi Costafor;
Vorbeşte Arsachi de vorbele lor:
De'ntâi recunoaşte că ei amândoi
Sunt vrednici d'a fi 'mbrăţoşaţi de ciocoi;
Că unul şi altul au spus adevăr,
Deşi se cam iau în opinii de păr;
Apoi el urmează: «In oricare cas,
«Mai mult de făcut de p'acum a rămas.
«E legea rurală, e votul întins...
«D'om da noi şi astea, curat că ne-am stins!
«Dar e şi mai rău, să se afle cumva,
«Că noi legi acestea nu vrem a le da.
«Aş vrea a le da, şi aş vrea să nu dăm:
«Politica cere mereu s'amânăm!»

Adânca tristeţe cuprinse pe toţi,
Căci toţi d'opotrivă sunt marí patrioţi.
D'odată se scoală cel om Boieresc
Şi zice: « Al vostru eu chiar mă numesc.
« Admir ce-au vorbit oratorii tus-trei,
« Şi are dreptate oricare dintre ei.
« Noi mult am lucrat... ne-am făcut populari;
« Dar jocul a fost tot çam joc de coţcari.
« Poporul repetă ca un papagal,
« C'al său Parlament e nespus liberal.
« Daţi jos ministerul, zicând orice'ţi vrea:
« Găsirea de clenciuri, nu-i sarcină grea.
« Din noi să alegem un nou Cabinet,
« Şi atunci vom lucra... vom lucra la buget;
« Iar legea rurală şi votul lărgit
« Vor sta 'n aşteptare d'un timp fericit;
« Şi Camera tot din plămâni va sbiera:
« — Guvernul s'opune, Guvernul nu vra! ».
Aplaude răsună. Oglinzile crap.
« Halal Boerescu! ce cap, bre! ce cap! »
Indată se scrie trei coale de blam,
In care 'ncepând dela tata Adam
Păcatele toate făcute pân'az
Lui Cogălniceanu s'aruncă 'n obraz!
Boierii citesc, recitesc, iar citesc,
Adaogă, schimbă, îmbunătăţesc,
Pun virgule, puncturi, exclamaţiuni;
In fine, fac sute şi mii de minuni,
Voind ca să fie perfect al lor op,
Şi astfel s'ajungă d'a-dreptul la scop, —
Să cază ministrul, să cază în praf:
Căci sufere ţeara prin lipsa de jaf,
Căci geme poporul văzând cu fiori
Că i se anunţă un alt viitori!

Acuma ciocoii la masă se pun [1]):
Bucatele-s bune şi vinul e bun!
Să bea, să mănânce: hrisovul din ceri
Atâta de lucru a dat la boieri!

---

[1]) In text: *Acuma ciocoii la masa sa pun* [Ed.].

Pe stridii şampania curge spumând,
Butelcele iute despare pe rând,
Şi iată, pân'ce s'a adus *bla-manja*,
Docan binişor să 'mbătase deja,
Ş'atuncea promite, crezându-se treaz,
Că'n Cameră el va citi, ca viteaz,
Chiar mâini moţiunea... Ş'acestea zicând,
Se plecă pe masă ş'adoarme curând!
In vis îi apare ministrul primar,
Ce-i cade 'n genunchi şi-l tot roagă 'n zădar,
Să nu-l pedepsească, că-i mare păcat...
Dar mândrul Docan doarme ne 'nduplecat!

Aci mă opresc, căci am vrut să descriu
Aceea ce alţii ori ştiu, ori nu ştiu;
Pe când rezultatul e prea cunoscut:
Ciocoii degiab'au mâncat şi-au băut!
A doua zi'n Cameră, după-al lor plan,
Citeşte propunerea bietul Docan
Şi cere ca blamul să fie votat...
Atunci prim-ministrul zâmbind s'a sculat,
Şi-a şters ochilarii, din ochi a clipit,
Şi zise: « mă credeţi că sunt fericit;
« De nu vă mai plac şi de nu mă mai vreţi
« A merge p'acasă de îndată puteţi! »
Ciocoii în clipă se moaie de tot
Şi blamul în faşă muri făr' de vot,
Incât chiar de râs au rămas tuturor:
Arsachi, Docan, Epureni, Costafor...

SĂ VORBIM ROMÂNEŞTE! [1]

Cugetarea românească
Are portul românesc:
Nu lăsaţi dar s'o ciuntească
Cei ce limba ni-o pocesc.

Când Românul se 'ndârjeşte
Din ţâţână când mi-l scoţi,
El-'ţi toarnă româneşte
Un blăstem de şeapte coţi.
Când de dragoste s'aprinde
El vorbeşte lin şi blând,
Incât dorul te cuprinde
Dulcea-i vorbă ascultând.

Niciodată altă limbă,
De pre buze româneşti,
Nu se 'ndoaie, nu se schimbă
După gândul ce gândeşti.

La mânie, la iubire,
La suspin şi chiuit,
După chiar a noastră fire
Graiul nostru e croit.
La iubire, la mânie,
La chiot şi la suspin,
România-i România
Cu fagur şi cu pelin.

---

[1]) *Amicul Familiei* (Gherla) cursul III, semestrul II, 4/16 Decemvrie 1879, p. 94—95.

Sucind limba românească,
Stricând graiul strămoşesc,
După moda franţuzească,
Sau cu modul latinesc,
Ne-am strâns minţile cu fracul
Şi simţul ne-am îmbrăcat
Cu haina, de unde dracul
Copiii şi-a înţărcat.

Românimea cât trăieşte
Graiul nu şi-l va lăsa;
Să vorbim dar *româneşte*.
Orice neam în limba sa!

ALEXANDRINAE NUGAE[1])

Poetul nu mai este bun
Decât la regi să fie slugă
Şi să-i tot spele cu săpun
De linguşire şi de rugă,
Făcând din pupăză — păun!

Iar de cumva el nu se 'njugă
A scrie versuri kiar pe-un tun
Sau pe vr'o brânză de Azugă,
Atunci semeţul căpcăun
Se vede 'mpins ca o svârlugă
Şi Curtea-i strigă că-i nebun...

Indrugă dar prostii, îndrugă,
Trecând ca fumul de tutun;
Dar Neamţul îţi va zice: — Pun!

Ὁ Βασιλίσκος

---

[1]) O copie transcrisă cu litere majuscule — ca să nu se recunoască grafia autorului — se găseşte în Mapa I din manuscrisele lui Hasdeu, depuse la Academia Română. Nu avem de ştire dacă această poezie a fost publicată undeva. După conţinut, pare a fi scrisă între anii 1869—1871, când Hasdeu purta cunoscutele polemici antidinastice în *Traian* şi *Columna lui Traian*. (Ed.).

APĂRAREA LUI B. P. HASDEU ÎN PROCESUL DE PRESĂ AL NUVELEI «DUDUCA MAMUCA» [1])

In procesul de presă, intentat «Luminii» de către d-l procuror al curţii criminale, pentru epizodul Emiliei, înşirat în romanţul «Duduca Mamuca»; pronunţat în 3 Iunie 1863.

Maxima de nihilo nascitur historia . . .
***Propertius*; II, 1**

Dupre toate legile lumii, D-lor, o singură vină, fie ea cât de grea, numească-să ea crimă, delict, contravenţie, sau altfel; o singură vină, fie ea cât de pipăită, nu poate atrage asupră-şi două pedepse. Bazându-mă pe acest principiu juridic universal, aş fi în dreptul meu a respinge din capul locului, în câteva cuvinte, procesul, ce mi se oferește prin bunătatea d-lui procuror. Aş putea să vă spui că, fiind profesor la Colegiul Superior de aice, am fost destituit, încă dela 18 a lunii trecute, tocmai din cauza pasagiului foii mele, pentru care voiţi să mă mai judecaţi o dată; nenorocitul pasaj despre Emilia şi mumă-sa! nefasta pagină 43! Destituţia mea, D-lor, este o amendă mai mare decât toate câte le prevede o lege de presă, şi, pe de-asupra, ea este pentru mine chiar un fel de pedeapsă de moarte. D-voastră ştiţi că, dupre legile scolastice, profesorii colegiali se numesc pe vieaţă. Oare-i aşa? Deci, destituţia unui asemenea este curmarea vieţii lui, ca şi tăierea capului. Tot dupre acele legi, ca profesor colegial superior, eram îndreptăţit a avea până la moarte câte 1000 lei pe lună. Am acuma 26 de ani şi, prin urmare, dupre teoria probabilităţii şi dupre table de mortalitate, lesne pot să mai trăiesc, cu voia d-lui procuror, cel puţin 24 de ani. Aşa dară, destituţia mea este ca şi o amendă de 280.000 lei, cuveniţi pe 24 ani. Unii din D-voastră nu mi-ar îngădui, poate, decât 12 ani de viaţă de acum înainte? Fie, D-lor, şi mai jos! fie numai 6 ani; şi tot încă legea presei nu statornicește nici pentru o crimă o amendă de 70.000 lei! Iată ceea ce mi-au făcut Emilia

[1]) *Lumina* III, n. 17, p. 65—74; *Apărarea Redactorului.*

şi cu mumă-sa! Aţi avea tot cuvântul, D-lor, numai doară a mă jeli; iar nu ca să mă aruncaţi colac peste pupăză într'o pricină de mai 'nainte judecată şi osândită, ba încă ce fel!

Totuşi, D-lor, am trei puternice motivuri pentru a nu mă mărgini cu argumentul de mai sus: globirea şi înmormântarea mea prin destituţie. 1. Am fost dat afară fără a fi întrebat şi ascultat, fără a se fi împlinit formalităţile prescrise, hurduz-burduz, cum nu se mai face nici peste Dunăre! Nu recunosc dar această purtare a d-lui Ministru de Culte şi a feluritelor consilii şi comiteturi de instrucţie publică mari şi mici, dincoace şi dincolo de Milcov; n'o recunosc, fără numai ca un act *ab irato*, cum zic legiştii, în contra căruia îmi rezerv dreptul a protesta la oportunitate. 2. Procesul de faţă este pentru mine cel dintâi proces de presă, adică, pentru un jurnalist el este ca şi cea dintâi bătălie pentru un ostaş sau cea dintâi punere în acuzare pentru un procuror. N'aşi dori ca lupta mea să se pară a fi prea uşoară. Voesc eu însumi a-mi închipui măcar, că acuzatorul meu e un adversar primejdios şi plin de putere; şi că, pentru a veni la capăt, îmi trebuieşte toată ghibăcia unui bun gladiator! 3. A fi acuzat nu este încă a fi criminalist. Cine ar mai fi sfânt, dacă o singură pâră ar ajunge la rostirea osândei; zicea împăratul Julian. Aşa dar, un acuzator primeşte asupră-şi o sarcină foarte grea şi adesea neplăcută, citând pe cineva înaintea tribunalului: el trebuie să dovedească vina, sau altminteri devine vinovat el însuşi! Nu mă voi mulţumi, D-lor, cu absoluţia D-voastră dacă ea nu va fi însoţită de tragerea la răspundere a d-lui procuror pentru neîntemeiata călcare a liniştii unui cetăţean. Mai pe scurt, din cele spuse vă încredinţaţi, nu numai că nu mă acaţ de destituţia mea din postul de profesor, ca de un mijloc de a scăpa de nepărtinitoarea D-lor voastre judecată, ci, tocmai din contra, încă cer eu însumi a se desbate cu toată scumpătatea procesul, care mi-a procurat plăcerea de a mă afla înaintea acestui respectabil tribunal; o cer, D-lor, pentrucă resping cu desăvârşire validitatea destituţiei mele; pentrucă prin apărarea mea se va reînălţa caracterul foii mele; şi, mai în sfârşit, pentru a cădea nevinovăţia mea pe capul învinovăţitorului meu.

D-l procuror zice că pasajul de pe pagina 43, în Nr. 15, în care eu descriu, în ce mod o mamă a economisit pe fiică-sa Emilia, înlocuind-o pe 'ntuneric în privirea amantului; d-l procuror zice că acest pasaj *à la Paul de Kock*, înşirat în romanţul meu «Duduca Mamuca», ar fi contrar moralităţii publice, şi s'ar osândi prin un articlu oarecare din legea presei. Deocamdată, să lăsăm însuşi articlul de o parte, pentru a reveni asupra-i mai în urmă cu nişte arme tot atât mai lovitoare.

Dintru întâi să cercetăm numai: pasajul este el oare moral sau nemoral? şi dacă voi isbuti să vă probez, D-lor, că el nu e nici decum nemoral, apoi atunci las pe toţi d-nii procurori să-mi găsească articli, prin care s'ar putea opri... ce? ceiace nu este nemoralitate! Aflăm o singură cale, pe care e cu

putință a se constata moralitatea sau nemoralitatea publică a pasajului despre Emilia și mumă-sa; anume să căutăm în ce mod primeau alte pasajuri de acest soiu popoarele vechi și nouă, *străinii* și *Românii*. Aveți, D-lor, vreun alt mijloc de constatare? Cred că nu mi-l puteți arăta; căci, dacă pasajul în chestie are nenorocirea a nu plăcea în minutul de față unui domn cutare sau cutare, aceasta e încă departe și prea departe de a fi un argument de nemoralitate publică, ci numai de gust individual. Istoria literaturilor și judecata cea sănătoasă, iată ceiace mă va ajuta a dovedi onorabilului tribunal că lucrurile nu sunt atât de negre, precum ele s'au părut a fi respectabilului d. procuror; și apoi, după aceia, bucuros voi trece și la legea presei, și la răspunderea acuzatorilor, și la orice veți voi, D-lor!

Ar trebui să vorbesc trei zile și trei nopți în șir, pentru a putea enumera o a miie parte din pasajurile analoage și încă mult mai descoperite, ce ne'ntâmpină în literatura veche. Exemplul cel mai obștește cunoscut și, totdeodată, cel mai cu greu de a se osândi, este, fără îndoială, « Cântarea Cântărilor » a înțeleptului Solomon. Citit-ați, D-lor, pe Grecul Aristofan? să nu-l citiți cumva, căci veți fi siliți altminte a intenta un procés de presă cenușii celebrului comic. Din Latini, Ovidie, Petronie, Apuleiu, Plaut, etc., vor trebui amendați cu nu știu câte mii de lei și surguniți la monastire pe nu știu câte luni, pe temeiul articlilor d-lui procuror! Apoi trecând la literaturile moderne, nici veți fi în stare a închipui vreo pedeapsă destul de aspră pentru Francezul Rabelais. Italianul Boccacio, Englezul Shakespeare, Neamțul Goethe, etc. Și cu toate astea, D-lor, acești autori se numesc *per excellentiam* clasici și se recunosc de toată lumea, ca modeluri, ca urieși, ca luminile literelor! In literatura română aș putea să vă citez, D-lor, mai multe *nemoralități* din « Bondarul », din « Nichipercea », din scrierile d-lui V. Alexandrescu-Urechea, etc.; dar mă tem, ca să nu le tăgăduiți, cam cu drept, însușirea de literați și să nu vi se pară poznaș a auzi aceste nume obscure după ce am înșirat pe căpeteniile literare antice și moderne. Așa dară, D-lor, voi alege numai pe fruntașii junei noastre literaturi: d-nii Alexandri, Negruzzi, Eliad, Beldiman, Conachi... și, fără a mă mulțumi cu o simplă menționare a opurilor acestor genii naționale, voi aduce chiar textele lor, deși sunt sigur că nu se află aice nimeni care să nu le fi citit și admirat în mai multe rânduri. Eu unul știu bine, D-lor, că aș preferi a petrece în iad cu un d. Alexandri, Negruzzi, Eliad, Beldiman, Conachi..., decât să casc gura în împărăția cerului în societatea unui « Bondar », « Nichipercea » sau d-l Alexandrescu-Urechea! Totuși, mai înainte de a începe cu citațiile mele, sunt dator a vă preveni, D-lor, că mi s'a fost hărăzit prea puțin timp, abia câteva zile, pentru a pregăti apărarea mea contra unei acuzații care, de ar fi ea temeinică, m'ar aduce la o osândă de mai multe luni, în puterea articlilor d-lui procuror. Astfel, îmi era de tot cu neputință, într'o singură săptămână sau ceva mai bine, a extrage din autorii români

toate pasajurile de felul celui încriminat în foaia mea; am cules dară numai precât îmi adusei aminte în repejune; două trei bucăţi... însă tot încă prea deajuns, pentru a demonstra deplin una din două: sau pasajul meu e nevinovat şi atunci e vinovată acuzaţia lui; sau pasajul e vinovat şi atunci sunt vinovaţi toţi autorii noştri cei mai de frunte, prin care se făleşte literatura română, fără care ea ar semăna cu acea irocheză sau otentotă, şi cu care bucuros aş împărţi, D-lor, în orice împrejurare, şi laurul, şi culpa!

De curând s'a tipărit aice, în Eşi, vodevilul d-lui Alexandri, representat de mai 'nainte pe scenă şi întitlat: «Rusaliile în satul lui Cremene». Priveghetorul Resvrătescu e zugrăvit curtenind pe frumoasa vătăviţă Susana. Iată dialogul:

« *Resvrătescu.* Susano, ştii una?
« *Susana.* Ba nici două.
« *Resvrătescu.* Imi vine să mă prind argat la voi.
« *Susana.* Pentru ce?
« *Resvrătescu.* Pentru vorba ceea: Decât a bărbatului mai bine a argatului ».

D-voastră înţelegeţi foarte bine, D-lor, ce vra să zică: « decât a bărbatului, mai bine a argatului ». Mă mir, zău, cum de nu strigă d-l procuror: « acesta e un principiu anti-social! Bărbaţii se desmoştenesc în favoarea argaţilor! ian să căutăm la articlii legii presei! ian un proces! etc. ».

In « Cârlanii », vodevilul d-lui Negruzzi, jucat la teatru ieşean în 1849 şi reprodus prin tipar în 1857, adică deja sub aspra domnie a legilor de presa, un tânăr cuconaş, Lionescu, cere în versuri dela o tânără ţărăncuţă, Voichiţa, ca să-i deie... iată să vedeţi ce anume să-i deie:

« *Voichiţa.* Nu te 'nţeleg. Spune ce vrei dela mine, cuconaşule?
« *Lionescu.* Când babaca la neneaca
Vre un mic favor cerea,
Neneaca cu. bucurie
Dorinţa îi împlinea;
Tu fă cum făcea neneaca,
Eu voi face ca babaca ».

Iată, D-lor, în piesa d-lui Negruzzi, întâlniţi încă o neneacă ca şi în romanţul meu; ba încă o neneacă, care face nu ştiu ce cu babaca, aşa ca s'o ştie şi copiii! Acest pasaj este el oare mai moral decât quasi-nemoralitatea mea? Să însemnaţi, D-lor, că elevii gimnaziali au jucat în ist-an această piesă sub direcţia d-lui Maiorescu!

După d-nii Alexandri şi Negruzzi, se cuvine un locşor d-lui Bolintineanu, primul poet de peste Milcov, cum zic unii şi alţii. Ei bine! în romanţul său

« Manoil », tipărit la Iași nu tocmai așa de mult, eroul este zugrăvit primind în odaia sa un cârd de acele fete ce n'au nume în societate, în următorul chip:

« Abia intrarăm în casă, și lacheul îmi anunță sosirea unei fiice a Vinerei. Zisei să intre.

— Cum te chiamă, drăguliță? o întrebai...

— Din ce tărâmuri vii, neiculiță? îmi răspunse ea. Aoleo! una este Zlatca Evreica, dela munte până la Dunăre, în țara Românească...

După aceasta veni una, încă copilă, încă novice: timidă și sperioasă ca o păsărică prinsă în laț. Ea pleca ochii și părea că roșește de meseria ce uneltea. Aceasta veni însoțita de mumă-sa. O mumă ce-și aducea copila, să o sacrifice pe altarul viciului! o mumă!...

Ușa se deschise; toată adunarea bătea în palme.

Era Mărioara.

— Cine-i stăpânul casei? mă întrebă ea.

— Iată-l! îi răspunse unul; Manoil...

— Vede? întrebă ea pe un june.

— Vede, îi răspunse acesta.

— Lovește colea! îmi zise Mărioara, întinzându-mi mâna.

— Ce ai întrebat de văd?

— Nu înțelegi limbajul nostru?... ai bani? iată ce am întrebat. Dar iată Creața, Despinca, Fata-Cucoanei!... Să trăiască Sultanul!... ah! cât am să te iubesc!...

— De mâine înainte.

— De mâine? nu voiu... din astă seară... ».

O mamă, D-lor, care-și vinde fata, e mai nemorală decât acea care se jertfește gratis în locul ei, ca în romanțul încriminat din foaia mea! D'apoi Zlatca, Marioara, Creața, etc.!! De ce dară nimeni nu s'a sculat și nu se scoală contra nemoralității d-lui Bolintineanu? De ce d-le procuror?

Am ajuns acum și la ilustrul Eliad, unul din părinții literaturii și fundatorii jurnalismului la Români. Intr'una din foile sale, d-lui satirizează sistemul ortografic al unui oarecare ministru de finanțe, zicând:

« D-l Sarsailă cu iataganul de brâu scrise într'o zi *camăta*, și dete unui subaltern să citească. Acesta era mai așa de păcătos la scris și la citit ca și d-l Sarsailă (pentrucă: *tel maître, tel valet*, zice Francesul). Vorba li era despre criza financială și despre creșterea dobânzilor sau a cametei; pe hârtie era scris: « se întinde foarte mult camăta... ». Subalternul citi: « se întinde foarte mult ca măta... ». « Ba ca măta », strigă înfuriat d-l Sarsailă... ».

Iată dar, sub pana d-lui Eliad, o femee « care se întinde foarte mult »; ba încă tocmai o mamă, ca și în pasajul romanțului meu, cel căzut în ochiul d-lui procuror! Ce obscenitate! Ce nemoralitate! Ce delict! Revoltă-se

acuzatorul meu şi şteargă pe Alexandri, Negruzzi, Eliad, de pre faţa pământului, înlocuindu-i prin doctori şi licenţiaţi de acei cari n'or să aibă în veci procese de presă dintr'o cauză foarte simplă: ei sau nu scriu nimica, sau scriu nimica! încât li se aplică maxima cea străbună: *ex nihilo nihil fit.*

Sunt acum doi ani, D-lor, de când d-l ban Alecu Balica publică din manuscriptul «Eteria» [al] celebrului nostru poet epic Beldiman. Nu mai departe decât pe una din cele de 'ntâiu pagine, mă întâmpină următorul portret al junelui fiu al postelnicului Rizu:

« Ingâmfat în a sa slavă, ades la curte mergea,
« Iar maică-sa după dânsul în gura mare plângea;
« Bocindu-se ruga grecii, şi pe mare şi pe mic,
« Să nu-l lase să se culce noaptea fără ghigilic,
« Franzolă, pui de găină, ciorbă să-i dea de mâncat,
« Şi noaptea două saltele să-i aştearnă de culcat;
« Un pruncar aşa în oaste, ce dracul ar fi lucrat?
« Ştiu, că dacă-l prindea Turcii prea mult s'ar fi bucurat ».

O Doamne! şi legea presei să fi suferit în 1861 o astfel de apologie a obiceelor turceşti! Şi editorul, venerabilul d. cavaler Balica, n'a fost tras înaintea feţei procurorului de atunci! E vederat, D-lor, că în doi ani România a făcut un mare progres juridic: mai deunăzi se trecea cu vederea dragostea turcească; astăzi se pune în acuzaţie pân' şi o intrigă curat europeană, ca acea din « Duduca Mămuca »!

Dar cea ce întrece toate citaţiile de mai sus, lăsând departe în urmă pe d-nii Alexandri, Negruzzi, Bolintineanu, Eliad, Beldiman... ; cea ce covârşeşte cu o mie de poşti istoria Emiliei şi cu mumă-sa; sunt faimoasele poezii ale lui Conachi. Cine oare nu le cunoaşte! Voi să recitesc, D-lor, numai una din ele:

« Aseară, de-un veac trecut,
« Să gust' hazul m'ai făcut,
« O! doamna mea cea miloasă;
« Şi să cred că n'ai oprit
« Nici un lucru nejertfit
« Din câte ai mai frumoasă:

« Ochi, guriţă, piept şi sin,
« Voi la care eu mă 'nchin,
« Şi tu rai ascuns prea tare,
« Pomeniţi necontenit
« Cât sbucium şi vânzolit
« Aţi avut cu luptă mare.

« Cum simţeam că se bătea
« Inima ei subt a mea,
« Cu răsufluri îndesite:
« Piept pe piept tot apăsând,
« Guriţa gură muşcând,
« Ţiţişoare desvălite... ».

Poezia lui Conachi, precum vedeţi, D-lor, nu e o sadea-descriere a dragostei, ci însăşi mecanica voluptăţii: un curs practic! Ş'apoi ştiţi oare cine a fost editorul? o damă, principesă Vogoride, al cărei simţământ moral este, în ori-ce caz, mai desvoltat decât al ori-şi-cărui bărbat, fie şi al unui... procuror.

Scrierile lui Conachi sunt în mâinile tuturor şi nimeni nu se scandalizează! Fost-a vre-o-dată măcar o vorbă despre procese de presă, despre articlii legii, etc.? Intreb pe însuşi acuzatorul meu şi d-lui... tace!

Dupre câte am spus, judecaţi, D-lor, dacă bietul pasaj de pe pagina 43 a foii mele ar fi călcând cât de puţin aşa numita moralitate publică? Un romanist, un poet, un istoric sunt portretiştii societăţii: vinovaţi-s ei oare, zugrăvind-o cum ea este? In vodevilul d-lui Alexandri e nemoral priveghetorul Resvrătescu, iar nu d-l Alexandri; în piesa d-lui Negruzzi e nemoral cuconaşul Lionescu, iar nu d-l Negruzzi; în epopeea lui Beldiman sunt nemorali Turcii, iar nu Beldiman; şi aşa mai departe. In romanţul meu cine oare este nemoral? acel tip studenţial, care e înfăţişat ca eroul intrigii; tip, ce uşor se poate adeveri, din nenorocire, în toate universităţile Europei; iar nici de cum romanistul! Desvălind în toată golitatea lor, înaintea poporului atenian, mârşavele desfrânări ale lui Timarc, Eschin zice: « Nu e vina « mea, dacă în tabloul unei asemenea vieţi mi este cu neputinţă a alege « trăsături şi culori morale... o să fiu silit a-une-ori a-mi îngloda graiul »! Iată teoria şcolii realiste în literatură! Iată pentru ce Cântarea cântărilor, Aristofan, Ovidie, Petronie, Apulei, Plaut, Boccacio, Shakespeare, Rabelais, Goethe, Alexandri, Negruzzi, Eliad, etc. nu sunt răspunzători pentru caracterele, depinse în opurile lor; nu sunt şi nu pot fi nemorali! Nemorali sunt aceia ce se recunosc pe sine în atari caractere şi le prigonesc sau defaimă din egoism! Nemorali sunt aceia, ce n'ar voi ca lumea să-i afle cine sunt!

Mai 'nainte de a păşi în materie, o să vă fac, D-lor, o observaţie de prima importanţă, prin care se va proba văzând cu ochii, ce preţ poate să aibe acuzaţia de nemoralitate publică, intentată pasajului despre Emilia şi mumă-sa. După teoria d-lui procuror, ar fi nemoral a scrie despre lucruri nemorale. Oare puteţi tăgădui, d-le acuzator, acest rezumat al cuvintelor d-voastre? Nu puteţi. O ştiam de mai înainte! Ei bine, D-lor; dacă d-voastre veţi găsi cu cale părerea d-lui procuror, apoi atunci parcă înşivă nu

înscrieţi şi publicaţi pe toată ziua actele cele mai neertate, atârnate de jurisdicţia tribunalului. Eu am scris numai despre dragoste, pas grand'chose; pe când d-voastre desfăşuraţi omorurile, furtişagurile, otrăvirile, incestele, etc., etc. Oare cine ar fi mai vinovat? Au de ce d-l procuror nu vă intentează d-lor voastre un înfricoşat proces de presă? Oricine mă acuză pe mine pentru a fi depins devergondajul unei babe cată numai decât să acuze şi pe judecătorul, cel ce înregistrează sute şi mii asemenea petreceri! D-voastre sunteţi confraţi ai mei, D-lor! D'apoi încă însuşi d-l procuror, acuzând scrierea nemoralităţilor, scrie despre nemoralităţi şi, prin urmare, se acuză pe sine însuşi! Iată la ce urmări conduce învinovăţirea ce mi se face! Oare vă mai dă mâna, D-lor, a crede în nemoralitatea publică a paginei 43?

Din desvoltările de mai sus decurge, fireşte, acea necesară consecinţă, că o lege de presă sau că se zădărniceşte, lăsând să se furişe în ea un articol opritor de a scrie despre viţiurile societăţii; sau că ea îşi înţelege cercul de activitate, păstrând tăcere asupra acestui punt. Legislaţia română ne înfăţişează în treptata sa formare ambele aceste faze. Legea presei din 1856 datorită lui Ghica Vodă, opreşte pe autori, § 44, lit. *j* « a ataca moralitatea publică », şi statorniceşte la caz de delict, § 45, art. 9, « închisoare la monastire dela 5 zile până la 5 luni, iar amendă dela 50 lei până la 1000 lei ». Această lege a avut puterea sa numai până la promulgarea unei nouă la 1 Aprilie 1862. Intre 1856 şi 1862, în curs de 6 ani, întâmplatu-s'a vr'un singur proces de presă pentru scrieri nemorale? Nu! şi nici a putut să se întâmple, precum aţi văzut, D-lor, căci ar fi trebuit să cază sub aceiaşi osândă toţi câţi scriu, mari şi mici! Legea presei de an a înlocuit pe acea veche, şi astăzi ea este singură în vigoare. Păstrat-a ea dispoziţiile § 44 lit. *j* şi § 45 art. 9 din legiurea lui Ghica Vodă? Nici câtu-i negru supt unghie! Vă întreb acuma, D-lor, care e mai bun argument al neaplicabilităţii unei legi, decât acela, când ea se anulează fără a se fi aplicat vre-o-dată? Aceasta e o recunoaştere oficială, D-lor! Aşa dar, şi judecată cea sănătoasă, şi istoria literaturilor, şi până şi votul Obşteştii Adunări apără pe autori contra unei acuzaţii procuroriale de a fi atacat moralitatea publică. E curios acuma să aflăm, pe ce oare s'ar fi bazând învinovăţitorul meu?

§ 50 din legea presei din 1862 se rosteşte: « Publicarea sau reproducerea « făcută cu rea credinţă a unor veşti mincinoase, a unor documente închi« puite, falşificate sau pe nedrept atribuite altora, când nişte asemenea « veşti ar fi de natură a tulbura liniştea publică, sau a vătăma morala pu« blică, sau ar fi de natură a aduce dispreţ asupra agenţilor autorităţii publice, « va fi pedepsită cu o închisoare de la o lună până la un an, şi cu o amendă « dela 50 până la 1000 lei ». Iată pravila, D-lor, ce buna voinţă a d-lui procuror, în lipsa altora, a aplicat-o către pasajul despre Emilia şi mumă-sa. Articolul repeteşte de două ori cuvântul « veşti » şi apasă asupra zicerii « documente »: un romanţ ca « Duduca Mămuca », fire-ar el, D-lor, o colecţie

de *veşti* şi de *documente*? Unde e glosarul juridic, care ar fi înzestrat pe d-l procuror cu această curioasă definiţie? Articolul hotăreşte o pedeapsă *minimum* o lună şi *maximum* un an, pe când legea cea veche pentru atacuri contra moralităţii publice, răsuflată fără a se fi aplicat, nu cere decât *minimum* 5 zile şi *maximum* 5 luni. Intre 5 zile şi o lună, între 5 luni şi un an, ce mare deosebire, doveditoare totalei deferinţi între delicte! Şi nici e de mirare, D-lor, o pedeapsă atât de aspră pentru *veşti mincinoase* şi *documente închipuite, falşificate* sau *pe nedrept atribuite altora*: şi nu numai atâta, ci încă *publicate* sau *reproduse cu rea credinţă*!! Acest delict e prevăzut prin însuşi Codul Penal, § 253, Nr. 1, 2, 3... «despre plastografie, jurământul «mincinos, mărturia mincinoasă şi vicleană». Pentru mila lui Dumnezeu, D-lor, lăsaţi să se mai citească o dată, de două, de zece ori pasajul încriminat! Citiţi-l din scoarţă 'n scoarţă, din stânga în dreapta, din dreapta în stânga, de sus în jos, de jos în sus, în toate direcţiile putincioase... Cuprinde el oare măcar o umbră de toate aceste imputări?!

Acuma, D-lor, judecaţi între mine şi d-l procuror. Sfârşesc prin cuvintele lui Demostene în procesul său cu Afob: «Cer şi rog, o! judecătorilor, să vă «amintiţi legile şi jurământul, ce l-aţi depus mai 'nainte de a vă urca pe «tribună!».

B. P. H.

NOTĂ

La rostirea acestei apărări a fost faţă un public nepilduit până acuma în sala Curţii Criminale, în cauze de presă: toată *smântâna* Eşului, dupe espresia unui din auzitori; peste două sute de persoane, a cărora simpatie pentru pârîtul isbucnea la tot pasul prin murmure de mulţumire.

După o desbatere, urmată în două zile consecutive, 3 şi 4 Iunie, majoritatea tribunalului, respingând pâra d-lui procuror, a venit la următoarea încheere:

«Curtea Criminală cunoaşte pe D-l Hâjdeu *nevinovat* de acuzaţia, «ce i s'a întins, şi prin urmare, hotăreşte: ca să rămâie *liber de «răspundere* în acest caz.

«Membrii: D. Gherghel, L. Catargiu,
V. Forescu, S. Mano».

Intreb acuma pe toţi Românii amici şi neamici: cu ce drept destituitu-m'a D-l fost ministru de Culte din postul de profesor colegial, pentru o scriere judecătoreşte recunoscută ca nevinovată? Insă, acest *tel* ne pregătim a-l *descurca* mai cu adinsul în unul din numerii viitori.

B. P. H.

MICUŢA

TREI ZILE ŞI TREI NOPŢI DIN VIAŢA UNUI STUDENT

Un an mai târziu, în 1864, la Bucureşti, Hasdeu publică în revista humoristică pe care o conducea, *Aghiuţă*, o nouă versiune a nuvelei *Duduca-Mamuca;* de astă dată, sub titlul *Micuţa. Trei zile şi trei nopţi din vieaţa unui student.* In acelaş an, nuvela apare în volum, la « Typografia Cesar Bolliac », unde se tipărea şi *Buciumul* şi *Aghiuţă.* Este un volumaş în 16 , de 102 pagini, care poartă sus, de-asupra titlului, indicaţia: « Poveşti d'a lui Aghiuţă ». Tot pe copertă, se găsesc două citate:

Da mihi fallere, da justum sanctumque videri...

Horatius

Was ever woman in this humour won?
I'll have her... but I will not keep her long!

Shakespeare

O scurtă prefaţă prezintă această nouă versiune.

« Doamnelor şi Domnişoarelor!

« Fiindcă nu vă mai pot înşela eu, invidia şi egoismul nu-mi permit a lăsa ca « să vă înşele alţii: aşa dară m'am decis a vă închina o doftorie contra vicleniilor « bărbăteşti.

« Darurile, eroismul şi suferinţa sunt trei magnete pentru a atrage simpatia « femeii. Ei bine! Feriţi-vă a da peste daruri false, peste eroism fals, peste sufe- « rinţă falsă...

« Să nu o păţiţi ca Micuţa, sau şi mai rău!

Autorul
Doctor Artis amandi ».

POVÊŞTÎ D'A LUÎ AGHIUŢĂ.

MICUŢA.

TREI ḐILE ŞI TREI NOPŢI DIN VIÊŢA UNUI STUDENT

DE

BOGDAN PETRICEICO-HAJDEU.

Da mihi fallere, da justum sanctumque vediri.
HORATIUS.

Was ever woman in this humour won?
I'll have her. . . but I will not keep her long
SHAKSPEARE.

1864

Typografia Cesar Bolliac Strada Seaune Nr 40.

BUCURESTÎ

Coperta volumului
MICUŢA

Micuța a fost republicată în foiletonul *Epocei Literare* în 1896. și a apărut încă o dată în volum, cu ortografie înnoită, în 1923. în « Biblioteca Universală », precedată de două notițe ale lui Caragiale (54 pagini, petit in 8°). Textul este în general corect reprodus, cu excepția câtorva grave erori, care mutilează uneori înțelegerea pasajului întreg (d. ex. « te salut în așteptarea *a treiei « schimbări la față »* — este tipărit: « te salut în așteptarea *a trei schimbări la față* », p. 25).

Reproducem versiunea din 1864, păstrând cât mai mult din particularitățile de limbă și de ortografie pe care le accepta Hasdeu atunci. Am păstrat, așa dar, formele: încungiurată, sum (sunt), cătat (căutat), oara (ora), ochilari, giumătate, dupre, lampele, etc. N'am păstrat anumite monstruozități grafice care nu corespundeau nici unui particularism fonetic demn de a fi menționat (« z » din « d »; « i » și « e » mut; diftongurile prin accent, etc.). Dealtfel, chiar Hasdeu, în versiunea 1864, are ortografia nesigură și incoherentă. Scrie « frances » și « franceză »; « cupea » și « cupeu », etc. Greșelile de tipar abundă; o parte din ele s'au transmis și retipăririi din 1923.

MICUȚA

TREI ZILE ȘI TREI NOPȚI DIN VIAȚA UNUI STUDENT

ZIUA ÎNTÂIA

Aveam șaptesprezece ani; eram student în drepturi la o Universitate germană oarecare, și țineam cu chirie trei odăi *au premier* în casa d-nei Ana Pacht, veche actoriță în demisiune, a cărei unică fată, domnișoara Maria, copiliță de șasesprezece ani, apăruse atunci de curând pe scenă, culegând din capul locului aplauzele publicului iubitor de... domnișoare.

Eu o numeam « Micuța », deși era Nemțoaică, ba poate chiar pentru că era Nemțoaică: pe de parte, ca om, o iubeam; va să zică o iubeam pe de o parte; pe de altă parte, ca Român, nu-mi plăceau lucrurile și chiar fetele nemțești și, numind pe frumușica mea Micuță, prin însăși aceasta o românizam și o iubeam oarecum și pe de altă parte.

Ce-i dreptul, era frumoasă! Era frumoasă ca o Româncă! Avea niște ochi... culoarea și mărimea nu îmi aduc bine aminte! Avea un păr... de seama ochilor. Avea o guriță... dar de atunci au trecut mulți ani, și 'n mulți ani am uitat multe feluri de gurițe! n'am uitat numai că Micuța mea mi se părea a fi foarte frumoasă, neînchipuit frumoasă, frumoasă strașnic!

Contractul de chirie se rostea așa: « D-l Ghiță Tăciune va plăti d-nei Ana Pacht câte patruzeci de fiorini pe lună, pentru trei odăi și pentru câte cinci feluri de bucate la prânz pe zi, între care ș'un aluat; idem câte o mâncare serile ».

A doua zi după mutarea mea în casa stimabilei doamne Pacht, intrai în apartamentele dumneaei, despărțite de ale mele prin un lung, îngust și 'ntunecos coridor, făcui o profundă reverință, zâmbii și...

— Ce mai faceţi, cucoană?

— Sunt bine; iar d-voastră?

— Nu mai puţin.

— Mă bucur.

— Duduca nu-i acasă?

— Îi la repetiţie.

— Mă rog, cucoană; la câte ceasuri şedeţi la masă?

— La două nesmintit.

— Şi mâncaţi...?

— Se înţelege!

— Eram să vă 'ntreb dacă mâncaţi tot aceea ce-mi trimeteţi şi mie?

— Da.

— Mâncaţi cu gust?

— Ce întrebare!

— O, cât sunteţi de fericită de a putea mânca cu gust!

— D-voastră, pe semne, aveţi stomah desorganisat?

— O nu; dar îmi lipseşte gustul de mâncare.

— Poate bucatele nu sunt bune?

— Nicidecum; din contra... dar este un lucru la mijloc, cucoană. Nu sum deprins a mânca singur: în societate mâncarea se pare a fi mai gustoasă, gustul se pare a fi mai mâncăcios... Aş vrea dară...

— Să şedeţi la masă cu noi?

— Dacă nu va fi cu supărare?

— Putem începe chiar de astăzi. Aţi fost aseară la teatru?

— Am fost.

— Cum vi s'a părut Maria mea în rolul Gertrudei?

— Nu mi-a plăcut.

— Pentru ce?

— Domnişoara joacă cu prea mult foc.

— Şi de aceea nu vă place?

— Da; artistul ar trebui să fie totdeauna rece, rece ca dreptul positiv, rece ca litera legilor, rece ca pandectele, rece ca...

— Dar fi-va el atunci natural?

— Pentru mine.

— Cum aşa pentru d-ta?

— Natura mea fiind rece, receala pentru mine e naturală.

Doamna Pacht trecuse peste patruzeci de ani; cu toate acestea, ca veche actoriţă «*jeune*», ea se socotea capabilă a juca ori-şi-când un rol tânăr; aşa dar, pentru a vedea dacă sofismul meu e sincer, ea îmi puse mâna pe umăr şi, clipind din ochi, zise cu o voace foarte quasi-dulce:

— Oare nu glumeşti, amice? Eşti rece?

Am lăsat ochii în jos şi m'am închinat cu cea mai mare seriositate.

— Plecăciune, cucoană.

— Vă duceţi?

— Iertaţi-mă, cucoană; aveţi prea mult foc.

— Eu?

— Nu sunteţi naturală.

Intrând în odaea mea, aprinsei o ţigară şi mă pusei a medita asupra principiilor juridice ale lui Bentham, care cel dintâi a descoperit că omul poate să facă tot ce-i place; de odată uşa a scârţiit şi s'a deşchis; întorc capul şi văd... un nas! un nas în crăpătura uşei, un nas antediluvian, adecă un nas a cărui mărime covârşeşte în acelaş grad mărimea nasurilor vulgare, precum mastodontele covârşea pe elefante. Eram să mă sperii; dar auzii tot într'o vreme, răsunând de sub baldachinul nasului, o voace sau, aşa zicând, o sbierare bine cunoscută, şi care mă făcu să ghicesc pe loc pe proprietarul colosalului nas.

— Aicea şeade Tăciune?

— Intră, intră, feldeşule! răspunsei din odae, şi baronul Rosen se afla deja lângă mine.

Baronul Rosen, student jurist şi coleg al meu, era un june bogat, scurt, gros, alb, năsos, şi cunoscut obşteşte în societatea universitară sub porecla de «feldeş». Cine nu mai avea porecle! Pe mine, bunăoară, tovarăşii mă numiau «spiţer», zău nu ştiu din care causă: sau pentrucă iubeam parfumurile şi pomăzile, sau pentrucă aveam cam adesea nevoe de feliurite doftorii, ca unul ce mă deosibeam din copilărie prin slăbiciunea constituţiunii; sau pentrucă curtasem pe doamna Benedeck, frumoasa spiţerească văduvă, dela care mi-au rămas până acum, ah! drept suvenire, treizeci-şi-şapte flacoane, mari şi mici, colorate şi necolorate...

Rosen s'a pus înaintea mea într'o posă foarte eroică, cu mâna stângă în şold, cu mâna dreaptă întinsă deasupra capului meu, cu piciorul stâng

înapoi şi cel drept înaintat în depărtare ca de o palmă; cu nasul rădicat şi gura căscată. Apoi conversaţiunea s'a început aşa:

— Şiretule!

— O!

— Desfrânatule!

— A!

— Craiule!

— E!

— Vicleanule!

— U!

— Dobitocule!

— I! I! Mai stăi şi tu. Am sfârşit toate vocalele şi am nevoie a recurge la consune. Măi, ai înebunit tu?

— Cum de ai îndrăznit, spiţerule, să te muţi în casa Anicăi?

— Mă tem că-ţi place cucoana Ana?

— Te provoc la duel.

— Şi la duel, şi la quadrile! Despreţuesc numai solo şi trio.

— Ia lasă gluma la o parte; zise baronul aşezându-se. Iţi place mademoiselle Marie?

— Quelle idée!

— Nu-ţi place?

— Cum vrei să-mi placă o copilă, un ce nedesvoltat, necopt, neformat, nematur, nedeplin, nesfârşit, nefinit, nepractic, nepragmatic... ça fait pitié!

— De ce dar te-ai mutat în casa Anicăi?

— Trebuia, frate, să mă mut undeva.

— De ce n'ai rămas în casa lui Klumpen?

— Vrea să zică tu nu ştii nemica?

— Despre ce?

— O! o istorie foarte lungă! Află că Klumpen a căpătat un gust foarte estetic, de când i-a murit femeia, care era modelul urîciunii: les extrémités se touchent. El ţine numai o slujnică, dar frumuşică ca o cadână mahometană, şi nu numai c'o ţine, dar încă ţine prea mult la dânsa. Se pare însă că şi Frosa lui are un gust nu mai puţin estetic; încât Klumpen, pe care numai doară tu îl poţi întrece în privinţa fisică, nu plăcea nicidecum bietei copile. Mutându-mă în casa lui, — sum norocos cu grisete! — *veni, vidi,*

vici; mai pe lung vorbind, chiar dela cea dintâi zi mi-am însuşit *jus servitutis quae in faciendo consistit* asupra Frosei. Trei luni de zile Klumpen nu ştia nimic despre co-proprietarul său, şi începeam deja a spera că voiu căpăta în curând *jus prescriptionis*, când deodată... Şi aşa mai departe. Precum vezi, Feldeşule, mutarea mea în casa doamnei Pacht n'a fost de bună voe.

— M'ai recorit la inimă, spiţerule!

— Mi-am făcut datoria, ca spiţer; deşi în facultăţi nu se 'nvaţă farmacopeea feldeşilor. Mai adaug a zice, că sum atât de departe de a iubi pe păpuşica ta, încât voi fi gata a-i vorbi în favoare-ţi, a-i iperboliza meritele tale, iperbolice numai în profil; a... à propos, de când oare te-au smintit graţiile ei?

— De aseară la teatru.

— La teatru... Hm! Ştii c'ar trebui să-i faci un prezent?

— Parbleu! dar n'o cunosc pân'acum. Introdu-mă.

— Mai târziu. Nu eşti frumos (c'est peu dire!) şi deci, pentru a plăcea unei femei, trebui mai 'nainte de toate s'o previi făr' a fi văzut, s'o faci s'admire caracterul şi generozitatea ta, să apari ca un ideal sublim îmbrobodit într'un real urît. De 'ntru'ntâi trebui să-i faci un prezent anonim, lăsându-mă pe mine a-i desvălui la ureche, par'că un secret, numele galantului adorator, adăogând din parte-mi un lung comentariu despre ilustrele tale merite.

— Minunată idee! Vino, spiţerule, să te strâng în braţe!

— Bucuros: numai ţine nasul mai departe.

Ne-am sărutat, şi Rosen, departe de a ghici pe buzele mele vicleana îmbrăţişare a lui Iuda, eşi sau, mai de grabă, sbură din odae, rămâind ca să-mi trimiţă fără zăbavă, spre înmânare, cadoul în cestiune.

După ce tovarăşul despăru, m'am uitat la ciasornic: era două fără un patrar.

— Domnule Ghiţă! cucoana Ana vă pofteşte la masă.

— Ah! nici n'am auzit cum ai intrat, Cati! Duduca s'a întors dela repetiţie?

— Da.

— Vorbitu-s'a ceva despre mine?

— Cucoana Ana a spus că i se pare că nu sunteţi... adecă...

— In toate minţile?

— Da.

— Şi ce a răspuns duduca?

— Că aceasta nu se poate spune despre un poet.

— Şi ce a răspuns cucoana?

— Că învăţaţii sunt totdeauna nebuni.

— Şi ce a răspuns duduca?

— A tăcut.

— Şi ce a răspuns cucoana?

— A tăcut.

La masă găsii pe cucoana Ana şi pe duduca Micuţa şezând cu şervetele pe genunchi.

— Am auzit, domnule, c'ai fi având o natură foarte rece, — începu duduca.

— Natura mea nu vă place?

— Deloc.

— Atunci nu sunteţi femee.

— Daţi-mi voe a nu vă 'nţelege, domnule filosof.

— Străbunei d-voastre, Evei, plăcuse şerpele, cel mai rece din toate fiinţele. In orice cas, dacă natura mea nu vă place d-voastre, am fost destul de fericit pentru ca ea să placă neneacăi matale. Să fi văzut azi dimineaţă cu ce ochi dulci...

Cucoana Ana, lângă care şedeam, m'a pişcat de genunchiu.

— De ce mă pişcaţi, cucoană?

Intrebarea mea a fost pronunciată cu o naivitate perfectă. Duduca tăcea, dar ochii ei, trecând dela mine la mumă-sa şi vice-versa, esprimau o curiositate tragi-comică.

— D-ta vorbeşti azi neşte lucruri... începu cucoana Ana.

— Ei bine! să vorbim despre alt-ceva. Curcanu-i minunat!

— Ii iepure, domnule! nu-i curcan; întâmpină duduca.

— Se cunoaşte că n'aţi studiat filosofia.

— De ce?

— Gustu-i subiectiv; gustul s'află în noi; şi prin urmare, iepurele d-voastre e curcan pentru mine, de vreme ce subiectul meu simte în acest minut un gust curcănesc!

Cucoana Ana, deşi cam bosumflată, n'a putut reţinea râsul.

— Ai un spirit de contrazicere nepilduit, domnul meu.

— Contrazicerea e cu neputinţă în natură, doamna mea. D-voastră, n'aţi citit pe Hegel!

Intră Ditrich — aşa se numea feciorul meu.

— A venit sluga dela domnul baron.

— Mă iertaţi, cucoanelor! sum silit a mă lipsi de societatea d-voastre; să lăsăm pe mâine discuţiile noastre filosofice.

Incă nu închisei bine uşa, când am auzit răsunând voacea doamnei Pacht:

— Ce nătărău!

— Lucrurile merg bine. Norocul ajută pe nătărăi! — îmi zisei şi 'ntrai în odaea mea.

Baronul — model de bunomie — îmi trimise, dupre vorba noastră, un prezent superb; un « nécessaire » femeesc d'eben, încrustat cu aur smaltat.

Ii răspunsei prin următoarele rânduri:

« Feldeşule!

« Mâini la oara dreptului penale îţi voiu reporta despre resultat.

« Spiţerul, *manu proprio* ».

« P. S. — Trimite-mi chiar acum sania ta: aş vrea să es niţel la aer. Ştiu c'ai să şezi la masă, apoi o să dormi... trăsura va fi liberă; prin urmare, aştept ».

Până la acea zi, baronul nu acordase încă nimerui favoarea, ce-i ceream prin scrisoare. Peste o jumătate de oară o sanie sta la uşa mea.

— La bariera Blinde-Kuh! strigai viziteului.

Prin acea barieră am fost făcut prima mea intrare în oraş, viind a studia la universitate teoria Dreptăţii, pentru-a nu o aplica apoi niciodată în vieaţa practică.

In cei dentâi doi ani ai studiului juridic, m'am mutat de şeapte ori din casă 'n casă. Voiam acum, pe conta baronului, a revedea cele şease locuinţi trecute, reamintindu-mi en passant istoria petrecerei mele în fie-care din ele.

— Stânga!

Trecui lâng'o casă cu două rânduri a cărei rez-de-chausée era ocupat prin cinci blănării. In rândul de sus, cele două fereşti din capăt, am şezut eu trei luni fără patru zile. Celelalte odăi ocupa proprietăreasa, femee frumoasă, dar de patruzeci de ani; văduva unui bogat neguţitor. Am iubit-o

două luni; şi m'am jurat de atunci a nu mai iubi în veci o femee de ani patruzeci, sau în genere o blănăreasă.

— Dreapta!

Iat'o casă, care nu voiu uita-o niciodată. D'asupra şedeam eu, dedesupt Enrieta, modistă francesă, creatura oftigoasă, dar atât de încântătoare, încât mă făcea a crede, că oftiga e boala îngerilor. Intr'o seară trimite la mine, rugându-mă a nu face vuet, d-ei fiind bolnavă. Aşa s'a început cunoştinţa. O, zeilor! ce isvor de voluptăţi, purure noue şi din ce în ce mai fermecătoare! Ea a murit, sau, mai bine zicând, s'a stins peste şeapte septămâni pe braţele mele. Enrieta a fost singura femee, pe care mă pot lăuda a fi iubit până la moarte.

Stânga!

Ha! iată şi fericita locuinţă a d-lui concilier-titular! realisarea falansterelor lui Fourier. In casa din curte şedeam doi studenţi şi un împiegat, şi toţi ne bucuram deopotrivă, fără gelosie, fără certe, fără intrigi, de nesecabilele favoruri ale doamnei, al cărei bărbat era al patrulea tovarăş şi cel de pe urmă!

— Destulă plimbare! înapoi!

Intorcându-mă acasă, am găsit un nou răvăşel dela baron:

« Spiţerule!

« Am gândit mult despre modul, în care ai putea face mai nemerit, ca « zina mea să poată ghici numele adoratorului său. Dacă ea îţi va putea « conveni, iată-i esenţa. Vei pune în *nécessaire* alăturata aici marcă a nea« mului meu, ceea ce lesne va putea stârni curiositatea ei, ş'atunci îi vei « putea esplica, că, dupre cunoşcinţele tale eraldice, ea n'ar putea fi decât « a baronilor Rosen.

« Al tău până la moarte R. ».

Scrisoarea o păstrez pân'acum ca model de originalitate şi de stil, mai cu seamă de stil: ceva *à la* d-l Rosetti!

D'acum nu mai este îndoeală că *Feldeşul* iubeşte pe Micuţa: un om teafăr n'ar fi întrebuinţat atâtea « pot ». *Nécessaire*-ul şi saniea, lucruri la care nici m'am aşteptat din parte-i, vin a sprijini această evidenţă.

M'am uitat la marca lui R., întipărită pe un căpeţel de hârtie parfumată *couleur rose*. Scutul stemei nu presinta decât o stea şeptegrană, figură foarte ordinară în eraldica şvezească.

Am tras clopoţelul.

Marca mea, ca şi numele meu, ca şi natura mea, înfeţişează un *tăciune*. O întipării pe ceara tare d'asupra scutului baronului, care, adecă scutul, iar nu baronul, s'a ascuns fript; şi 'nchisei hârtiuţa în *nécessaire*.

Această idee poate nu mi-ar fi venit în minte fără scrisoarea Feldeşului — îmi zisei în mine. Adevărata dragoste e inventivă! Acum trebue să mai pun lucrurile la cale aşa ca baronul să fie încredinţat, că Micuţa a primit darul său, că-l iubeşte (pe dar sau pe baron — tot una!) *incognito*, ba că el a şi vorbit cu ea... O aşa mistificaţiune nu e tocmai grea; să recurgem la vre-o grizetă, care mâini la *bal-masqué*... Ah, Doamne, ce inspiraţie! Rosen are o amantă... Făr'a mă gândi mult, mă grăbii a scri următoarea epistolă polonă:

« Moja Kochana Pani!

« Am dovezi autentice despre necredinţa amantului d-tale. Permite-mi a veni chiar îndată, şi-ţi voiu proba lucrul, ba încă îţi voiu da mijloace d'a te încredinţa în persoană. In aşteptarea răspunsului, care te interesează, crez, mai mult decât pe mine, sum al d-tale Anonim ».

— Intriga e legată de minune, par'că într'un roman dumasian. Sermana Leşcuţă va juca rolul Micuţii.

Au intrat Ditrich şi Cati.

— Aţi tras clopoţelul? întrebă Ditrich.

— Da.

— Să v'aduc mâncarea de seară? zise Cati.

— Nu, dragă; dar bine c'ai venit tocmai acum. Eram să trimit să te cheme. Iat'un lucruşor, Catincuţă: trebui să-l dai în mâna duducăi. Spune-i că ţi-a înmânat pe 'ntuneric, în coridor, un om pe care nu l-ai putut vedea şi care a fugit, rostind numai aceste cuvinte: « La mademoiselle Marie pentru representaţia de aseară ». Ţine secretul pân' la o vreme, — adaosei vârîndu-i în mână o bancnotă de cinci fiorini.

Cati eşi cu *nécessaire* şi, fireşte, cu bancnota.

— Tu, prostule, du-te în uliţa Lorch; caută casa nr. 86, întreabă pe doamna Victoria Przikszewska, dă-i în mână, auzi: în mână, această scrisoare, cerând să răspundă. Ce ţi-am spus?

— Că-s prost.

— Adevărat; ş'apoi?

— Ca să mă duc în uliţa Lorch.

— Minunat! mai departe?

— Să mă duc mai departe?

— Ba spune mai departe!

— Să caut casa nr. 68.

— 86, gogomanule.

— 86, cuconaşule.

— Şi ce mai faci?

— Să'ntreb pe doamna Chiftoria Şicşicşicska.

— Victoria Przikszewska, măgarule.

— Chiftoria Şişcşicşicska, cuconaşule.

— Intreabă dar numai de o doamnă văduvă polonă; crez că doară n'o fi două văduve polone sub acelaşi acoperimânt.

— Văduvă polonă nr. 86.

— Casa, iar nu văduva, nr. 86, mă'nţelegi acum?

— Şi s'aduc un răspuns.

— Să nu spui cumva cine te-a trimis.

— Atâta?

— Fuga!

Doamna Victoria Przikszewska sau, cum o numia Ditrich, Chiftoria Şicşicşicska, — al patrulea personagiu principale al romanului meu, *ego* fiind cel dintâi, — văduva unui căpitan austriac ucis în Ungaria, primia dela recunoscătoarea ocârmuire o pensiune atât de mică, în cât, pentru a nu muri de foame spre economia financelor Statului, ea era silită a întreprinde negoţul frumseţelor goale şi leneşe. In acest mod trecând, asemenea căscărei, dela om la om, Victoria, într'una din zile, a dat peste *Feldeş*, şi *Feldeşul* tot atunci dete peste Victoria. — Ah! zise vicleana Polonă, uitându-se galeş în ochii celui mai slut şi mai bogat student al Universităţii, — ah! în zădar am cătat pân'acum un bărbat, care să mă 'nţeleagă! — Oh! răspunse bunaticul baron, topindu-se de focul cochetărielor celor mai rafinate, — oh,

în deşert am vĭsat până azi o femee, care să mă ĭubească! — Nu sum cu stare! — Nu sum frumos! — Ai simţiminte dulci, cari sunt destule pentru a aprinde amorul femeei! — Ai un chip îngeresc, care e deajuns pentru a învăpăia dorul bărbatului!... Victoria a leşinat şi *Feldeşul* s'a apucat s'o trezească prin o detunătură de sărutări, însoţite, fireşte, de gâdilitoarea frecătură a piramidalului său nas. Resultatul melodramei a fost, că baronul spre a înlătura sărăcia Polonei, o luă în întreţinere cu două mii de fiorini pe an, o trăsură de birjă şi daruri neprevăzute în budget; iar Polona, vice-versa, spre a înlătura diformitatea baronului, îĭ hărăzia de porunceală ceea ce « le beau sexe », dupre dreptul naturei ş'al nomenclaturii, ar trebui să hărăzească numai bărbaţilor frumoşi sau, cel puţin, *nostimi.*

Rosen de mai multe ori ĭnvita pe intimii săi amici, între cari eu eram primul actor, actor în ambe înţelesurile acestui cuvânt, la ceaiu, la Victoria. Polona cânta din piano şi din gură; vre-unul din musafiri o ajuta din flaut sau din violină; vr'o două-trei amice şĭ *con-breslaşe* ale gazdei, întovărăşite de *nenorocitorii* lor, încingeau o polcă sau un valţ; vr'o câţi-va studenţi sau militari se puneau la pichet sau la ştos, şi seara trecea pe nesimţite spre mulţumirea tuturor. Nu ştiu dacă, încungiurată fiind de o societate atât de variată, şi scutită de gelosiea baronului, omul cel mai lesne-crezător din lume; nu ştiu, zic, dacă Victoria, alunecându-se pe calea virtuţii ş'aducându-şi aminte trecutul, n'a avut cumva alţi amanţi, secundari, întâmplători sau *gratis.* Presumţiunea juridică mă face a o presupune ca ideal de credinţă femeească. Eu unul, pe cinste, nu i-am făcut niciodată curte, nu din amicie pentru baron, nu pentrucă frumuşica văduviţă nu mi-ar fi plăcut, ci simplu de lene; Victoria şedea prea departe. Odată numai, dupre a sa dulce rugăminte, i-am scris în album un sonet *ex promptu,* în care ziceam, pare-mi-se, cu o pompă prea poetică, că fericirea cea mai fericită este de a fi fericit în fericire.

Ditrich îmi aduse dela Victoria un bileţel cu cuvântul « Czekam », adecă, leşeşte, « aştept ».

— Ad o birjă!

Aveam pe masă o mască: m'am mascat, am pus în buzunar scrisoarea baronului cu « pot », din care am şters cuvântul « spiţer », fiindcă porecal mea era cam universalmente cunoscută, am aruncat pe umere blana; şi... iată-mă înaintea întrigatei Polone, într'un salon baroneşte îmbrăcat, *tête-à-tête.*

— Doamna mea! cine sum, vei şti mai pe urmă. Deocamdată, să nu perdem timpul în vorbe. Cunoşti această slovă?

Ii arătai scrisoarea.

— O, Doamne! slova lui Rosen.

— Citeşte.

— Domnule! cine eşti? Spune cine eşti? Om sau dimon?

— Sum prea moral pentru a fi drac; condiţia de om îmi convine mai degrabă; dar vorba nu e despre personalitatea mea, ci numai despre necredinţa baronului: mâini sau poimâini, doamna mea, ai să fii delăsată; o să perzi acele mii de fiorini; ai să rămâi cum ai fost mai 'nainte, în intervalul vieţei d-tale între capitanie şi baronie... Eu unul sum în stare a dărma planurile lui Rosen ş'a-ţi întări poziţia; dar trebui să-mi dai o ascultare deplină şi nemărginită. Te învoeşti? Mâini este balul mascat. Trebui să fii acolo. Baronul are să vie de asemenea, din îndemnul meu, pentru a întâlni pe noua sa amantă, pe care tot eu o voiu împiedeca a eşi din casă. Costumul lui voi şti mâine şi ţi-l voiu arăta în bal. Ceea ce ai să vorbeşti, vei şti tot atunci. După ce vei veni, abordează-mă şi spune-mi cuvântul «czekam» pentru ca să te pot recunoaşte. Eşti blondă ca şi iubita lui Rosen, eşti de aceeaşi stătură... lucrul va merge bine! Vino la nouă oare tocmai; m'ăi vedea plimbându-mă cu mâinile pe piept à la Napoleon, ş'apoi am să fiu necostumat, cum mă vezi acuma.

— Ascultă, mască. Dacă vei izbuti a-mi înlănţui pe Rosen, apoi...

— Apoi?

— Cum ţi se pare, oare sum eu frumoasă?

— Să presupunem că-i aşa, pentru a ne feri de dispute economico-politice despre valoarea relativă a două mii fiorini...

ZIUA A DOUA

Toată noaptea am visat nişte năzdrăvănii şi fantasmagorii de cele mai curioase, precum se întâmplă, în genere, dup'o zi plină de agitaţiune. Mi se părea a fi soră cu doamna Przikszewska; duduca Micuţa se metamorfozase în bărbat, ceea ce, în adevăr, i se cam prilejuia câteodată pe scenă; baronul Rosen mă curta pe mine, adecă pe exemplarul meu femeesc; duduca Micuţa, se 'nţelege, ca un tânăr ce era, curta pe Victoria. Nu mi-amintesc toate peripeţiile dramei; ştiu numai că ea s'a încheiat prin două cununii

de tot în caracterul visurilor; Micuţa s'a însoţit cu Przikszewska şi eu cu *Feldeşul.*

La 9 ceasuri mă 'ndrumai spre universitate. Aveam oara dreptului penale. Profesorul — un june cu ochilari pe nas, cu nasul rădicat în sus de frică să nu-i pice ochilarii, ceea ce — rădicarea nasului — îi era lesne de făcut din causa uşurităţii căpăţânii întregi, — profesorul ni esplica acum importanta cestiune *de adulteris*, şi ne desvolta, ca de pe carte, teoria celebrului criminalist german Feuerbach, cumcă violarea unei femei e fisiceşte cu neputinţă. Spre încheiere, el a surâs şi a zis cu un aer de profunditate: «eu unul, domnilor mei, mă unesc cu opinia lui Feuerbach numai întrucât priveşte pe bărbaţii fisiceşte neputincioşi».

— Domnule profesor! mi-ţi da voe a cere o deslegare? deslegare în înţelesul juridic al cuvântului; — zisei rădicându-mă.

— Mai ales, domnule.

— Legile romane, în casul adulteriului, vorbesc numai *de jure patris vel mariti*... prin urmare, este iertat a viola o fată, adecă o femee fără bărbat care, totodată, ar avea numai o mumă-văduvă?

Făcând această întrebare, eu gândeam fireşte, la duduca Micuţa.

— Cestiunea e foarte gravă; — răspunse profesorul, apăsând ochilarii care se pregăteau, pare-se, a sări de pe nas, pentru a întâmpina la cazul meu prin un alt *caz*. Cestiunea e foarte gravă. In lecţiunea viitoare o voi desbate exegetic cu ajutorul testurilor positive şi filosofice.

In acest moment răsună clopoţelul, şi profesorul eşi din clasă buiguind fraza: «cestiunea e foarte gravă, foarte gravă...». Pe semne, şi el avea vre'o duducă Micuţă!

— Ei bine, spiţerule! făcut-ai ceva? şopti baronul Rosen abordându-mă.

— Mai mult decât s'ar fi putut aştepta; ea îţi dă un rendez-vous desearä la bal masqué.

— Est-ce possible?

— I-am spus că eşti frumos ca un Persian, că eşti înfocat ca un Arab, c'o iubeşti ca un Turc, nici mai mult nici mai puţin; în fine, te-am prefăcut într'o minune orientală. Spre a nu mă desminţi, trebue să fii mascat şi să-ţi cunosc costumul de mai 'nainte, pentru ca s'o pot preveni.

— Voi fi drapat în flutur.

— Admirable! Vino [1]) la 9 trecute; ea te va aştepta. La bal te voiu lămuri mai bine despre toate.

— Prezentul i-a plăcut?

— E încântată.

— Nu şezi azi cu mine la masă?

— Iartă-mă; am mai multe trebi... uitat-ai amorul meu pentru Frosa lui Klumpen?

— Fi donc! o slujnică...

— De gustibus non est disputandum. Mie îmi plac florile câmpeşti; ţie florile cu miros: nasul tău uşor înghite orice aromate, al meu se teme de guturaiu! Adio!

— À revoir, mon cher! à revoir!

Mai tăgăduiască cineva cum că norocul nu e *causa causans* a tuturor noroacelor! Abia făcui câţiva paşi dela columnada universităţii, intrând în uliţa Milchbrei, cum deodată zăresc pe Micuţa eşind dintr'un magasin urmată de Cati, care ţinea într'o mână o legătură şi în cealaltă o păreche de papuci. Aleasa inimii mele mergea repede înainte, lăsând în stratul de zăpadă urmele unui piciorus fabulos, şi ascunzându-şi năsuşorul în moşon — asemenea păsăruicii, când îşi adăposteşte căpuşorul în căldura aripioarei. Precum vedeţi, şi iarna are o poezie a sa, diminutivă ca a lui Alecsandri, pe care trebui s'o căutăm în zăpadă şi în moşon.

— Imi pare bine că te-am întâlnit, domnişoară. Sum sigur că însuţi ai fi dorit să mă vezi în tête-à-tête, pentru ca să-mi poţi face două întrebări despre care ai gândit ş'ai visat toată noaptea.

— Cum ştii dumneata gândurile şi visurile mele, domnule Ghiţă? întrebă Micuţa cu o voace tremurândă, care dovedia că zisa mea, basată în parte pe un fapt positiv şi'n parte pe o indicare psicologică, a lovit-o drept în inimă.

— Va-să-zică am ghicit? nu-i aşa? zisei zâmbind.

— Eu n'am spus aceasta, apucă înainte Micuţa, lăsând ochii în jos... Insă aerul de siguranţă cu care m'ai abordat a putut cu tot dreptul să mă minuneze.

— Să nu făţărniceşti în zădar, domnişoară; eu sum un feliu de năzdrăvan; e prea greu ca neştine să ascundă ori-şi-ce dela mine. D-ta ai gândit ş'ai

---

[1]) In text: *vine* [Ed.].

visat toată noaptea despre nécessaire d'eben, ce l'ai primit aseară şi despre curtea ce mi-ar fi făcut neneaca dumitale eri dimineaţă, când erai la repetiţie. Trebui să recunoşti adevărul.

— Dumneata mă sperii, domnule! Cum de ai putut pătrunde în cugetul meu? Cum de ai aflat despre nécessaire? De unde această schimbare în manierile dumitale? Eri aş fi jurat că eşti...

— « Poet », cum m'a numit doamna Ana. Eri nu făceam deosebire între curcan şi iepure, şi astăzi citesc în fundul inimilor; eri mă lăudam cu răceala naturii mele şezând într'o odaie călduroasă şi astăzi vorbesc cu foc călcând pe ghiaţă... Vrei oare să-ţi lămuresc această cimilitură?

— Cu orice preţ!

— Seara la bal masqué întreabă-mă şi vei afla, cam pe la zece oare. Eri mă credeai prost, acum mă socoţi geniu; peste puţine ciasuri mă vei vedea nici una nici alta, dar ceva mijlociu. Aşa dar te salut în aşteptarea a treiei « schimbări la faţă ».

Micuţa îmi întinse mânuţa sa, palpitând de frig sau de emoţiune, nu ştiu; o strânsei cu aprindere şi ne despărţirăm pentru a nu intra în casă mpreună.

Tactica mea ostăşească în privinţa duducăi Micuţei se baza pe-o observaţiune filosofică foarte veche, ce o cunoşteam în teorie prin studiu mai 'nainte de a fi adeverit în practică prin un şir de esperimente. Bărbaţii, afară doară de poeţi, şi încă de poeţii cei fameni, — când iubesc o femee, o iubesc numai ca pe o femee, şi adesea o iubesc chiar mai puţin; femeile, din contra, iubesc deobşte un ideal, un ce mai pe sus de natura omenească, un înger sau un drac, ca Jannele d'Arc din veacul de mijloc, dar niciodată un bărbat cum sunt bărbaţii. Scelerateţa cea mai neagră atrage mai degrabă amorul unei femei, decât o onestitate mediocră a unui nici-turc-nici-turlac. De aceea hoţilor şi tâlharilor celor vestiţi nu le-au lipsit amante de foc, pe când un preşedinte de municipalitate sau un prefect de poliţie ordinarminte nu sunt iubiţi nici chiar de legiuitele lor jumătăţi. Voeşti, oare cititorule, ca să te iubească sexul, sau, cum zice d-l Cipar, sepsul frumos? o voeşti? fii totdeauna *prea*; *prea* în dreapta, *prea* în stânga, *prea* în mijloc, *prea* de 'nainte, *prea* de 'napoi, tot *prea* şi *prea*, în bunătate în răutate, în idei, în fapte, în vorbe, în aprindere, în răceală, *in omnibus rebus et aliis quibusdam!*

Credincios sistemei mele, la masă am fost *prea* tăcut; şi mersul conversaţiunei sămăna, prin monotonie şi delicateţă, cu al unei tragedii francese în versuri; bunăoară:

MICUŢA *(către mine)* — Vă duceţi desearǎ la bal?
EU *(către Micuţa)* — Da.
ANA *(către mine)* — Veţi fi mascat?
EU *(către Ana)* — Nu.
MICUŢA *(către mine)* — Sosu-i prea sărat, nu-i aşa?
EU *(către Micuţa)* — Da.
ANA *(către mine)* — Poate vreţi mai bine castraveţi.
EU *(către Ana)* — Nu.
MICUŢA *(către mine)* — Dimineaţa a fost foarte rece.
EU *(către Micuţa)* — Da.
ANA *(către mine)* — Aveţi obiceiu de a dormi după masă?
EU *(către Ana)* — Nu...

Dela masă la universitate, dela universitate la biliard, dela biliard acasă: sunt acţiunile care au umplut timpul meu până la opt oare de seară. Aşteptam cu nerăbdare minutul bătăliei, din care speram a eşi încununat... ba tocmai nu, căci cununiile nu-mi plac de fel: speram, cum ar zice Francesul, *avoir le dessus*: cu un simplu *le dessus* mă mulţumiam mai bine decât cu o mie de cununii! Locul bătăliei era plănuit la bal masqué, care se făcea obişnuit în cele trei saloane ale clubului; duşmanii mei, de naţii deosebite, erau numeroşi: baronul, Przikszewska, Micuţa; stratagema mea consta, ca a tuturor hatmanilor mari, începând dela Cocles, întru a-i combate în timpuri şi cu arme diferite dupre oportunitate; sau, potrivit politicei lui Machiavelli, de a face astfel, ca ei să se scarmene unul pe altul, rămâind ca eu să culeg apoi folosurile luptei.

Punct la nouă ciasuri stam lângă uşa salonului de'ntâiu. Aveam pe faţă un *domino*. Purtam paltonul, în care visitasem aseară pe Victoria, şi ţineam mânile pe piept à la Napoleon. Deodată răsună la urechea mea cuvântul « czekam ».

— Te aştept, dragă.

— Baronul e aice?

— Trebui să vie îndată, o să fie costumat în flutur.

— *Aceea* n'are să vie?

— Fii liniştită. Amanta baronului se chiamă Maria Pacht, actoriţă, şi totodată, lucru de mirare, domnişoară. O cunoşti?

— Mă mai întrebi! Cine nu cunoaşte creaturi de-acelea!

— Fii cu sânge rece. Baronul îi trămise eri un scump nécessaire d'eben încrustat cu aur. Până acum el o cunoaşte numai din vedere şi n'are dela ea niciun semn de înţelegere. Cată să joci bine rolul Mariei. Spune-i c'ai primit cadoul, mulţumeşte-i, făgăduieşte-i, şicanează-l, intrighează-l, fă ce-i vrea, eşti meşteră; numai...

— Numai?

— Vei strica totul de 'ndată ce îl vei întreba despre numele meu; trebueşte numai atâta, pentru ca el să priceapă că joci un rol străin.

— Şi numele tău, oare nu-l voiu afla niciodată?

— Uitat-ai făgăduinţa de aseară? Când voiu cere împlinirea ei, atu vei şti cum mă chiamă.

— Mă iubeşti dară?

— Ba.

— Apoi nu vei cere niciodată ceea ce ţi-am promis.

— Nu te iubesc, dar îmi placi; şi dela plăcere pân' la iubire e un singu pas; dar pune-te ceva în lături: nu vezi cum mă caută fluturul nostru? Victoria s'a depărtat.

— Iubite, domino! nu eşti cumva spiţer?

— Tocmai, sum spiţer din casa Anicăi tale.

— Ea-i aici?

— Cine? Anica?

— Dă-o dracului! mademoiselle Marie.

— Acum văd că eşti un flutur din cunoştinţele mele; vreau să zic, un feldeş metamorfozat în flutur, un «avatar», cum ar zice profesorul nostru de limba samscrită.

— Bravo! acum recomandă-mă, frate spiţere, la îngerul meu.

— Trebui să te previn, mai 'nainte de toate, despre un lucru de prima importanţă.

— Spune.

— Iţi aduci aminte istoria mea cu Frosa lui Klumpen?

— Scuteşte-mă! pentru mila lui Dumnezeu! mi-o repeţi de treisute de ori pe zi! nu te pot întâlni fără ca să auz îndată numele acelei nenorocite!

— Ce să fac, dragă Feldeşe! o iubesc. Dar să venim la vorba noastră. Mutându-mă în casa cucoanei Ana, mă temeam ca nu cumva s'ajungă la ştirea-i scandalul meu cu Klumpen. Tu înţelegi că, având o fată mare, ea n'ar fi suferit pe un locatar... Deci, în contractul nostru mi-am schimbat personalitatea, încât muma şi fata mă cunosc sub nume poreclă şi profesie imaginare de Teopomp Perepetuevici, student de medicină. Caută dară, pentru propriul tău interes, a nu mă desminţi.

— Iţi promit.

— Mai bine de toate, nici să vorbeşti despre mine.

— Fie şi aşa.

— Parola?

— Parola.

Il luai la braţ ş'am înaintat la Przikszewska.

— Frumoasă mască! iată generosul tău adorator, celebrul flutur înaorat de floarea nurilor, tăi, şi însetat de dorinţa de a întinde asupră-i splendidele sale aripi.

— Domino ţi-a spus adevărul cel mai pur, idolule inimii mele.

— Dă-mi dar braţul tău, încântătorule fluturaş, şi uită pentru această seară origina ta orientală, pentru a vorbi cum se vorbeşte în Europa.

— Vă las să gustaţi plăcerea dialogului: m'aşteaptă alte măşti mai puţin poetice.

Zicând acestea, mă repezii în sală unde mă aştepta Ditrich.

— Lasă blana în garderobă, îmbracă paltonul meu, pune pe faţă acest *domino*, şi plimbă-te prin saloane: dar să nu vorbeşti cu nimene niciun cuvânt, chiar de ai asurzi de întrebări. Mă'nţelegi?

Apoi reapărui în salon, ca un personaj din nou venit, lăsând pe amuţitul Ditrich a juca bine-rău, dar în tăcere, şi prin urmare într'un mod foarte filosofic, vechiul meu rol.

Am trecut în salonul al doilea, ferindu-mă d'a fi însemnat de către Feldeş, care şoptea nu ştiu ce la urechea falsei sale Micuţe.

— Poète! vous cherchez des sujets? mă'ntrebă o mască.

— J'en trouve un bien mauvais devant moi.

Incongiurai salonul al treilea.

— Spiţereasa Benedeck moare după tine, — îmi zise în fugă un domino.

— N'are decât să citească pe *Bolnavul imaginar* a lui Molière: *saignare, purgare, clystaelisare!*

Mă 'ntorsei în salonul al doilea.

— Vrei să-ţi povestesc viaţa ta dela leagăn şi până'n seara de astăzi? îmi zise o Circaziană.

— Te iert pentru depărtatul trecut: spune-mi numai ceea ce am făcut de eri şi până astăzi. Vezi că taci? eşti dar mufluză de parolă, şi te las ca să te îndrepţi în opinia publică.

Apropiindu-mă de uşa salonului întâiu, văzui intrând două măşti proaspete. Una, mai înaltă şi mai grasă, purta o rochie lungă de atlas mohorît ş'avea pe cap un feliu de coroană aurită cu dinţi; cealaltă, mai subţire şi mai mică, era îmbrăcată în rochie scurtă de atlas verde deşchis, cu un spenţer de catifea pimbie ş'o cunună de flori artificiale pe cap. Câte-va cuvinte, întrauzite din gura măscuţei verzi şi adresate către masca mohorîtă, mă făcură a ghici pe ambe.

— Lasă-mă să intrighez un pic pe nătărăul dumitale, — zice cea de'ntâi.

— Cum îţi place, dar sum încredinţată că peste cinci minute o să începi a căsca; — răspunse cealaltă, depărtându-se.

Apucai braţul măscuţei.

— Ai venit să-mi ceri seama, Marie?

— M'ai recunoscut?

Apoi luai braţul Micuţei, iertându-mi, drept precuvântare, a-i strânge mânuţa, care tremura în palma mea, dupre o espresie nouă în asemenea casuri, ca un peştişor prins în reţea; şi ne aşezarăm într'un colţ al salonului, unde o uriaşă columnă arunca asupra-ne binefăcătoarea sa umbră.

Micuţa tăcea.

Când o femee amuţeşte deodată în ajunul unei răstălmăciri amoroase: când, veselă şi glumeaţă până atunci, ea pleacă ochii în jos, sau se face a juca cu aliseda ceasornicului... e semn bun! ea au deja iubeşte, au presimte răsăritul dragostei. Crescut în şcoala poeţilor latini, adăpat la adâncele izvoare erotice ale lui Ovidie, Petronie, Properţie, etc., eu cunoşteam din copilărie, ca pe tatăl-nostru, *meteorologia* amorului; şi, văzând tulburarea fetei, îmi zisei în gând: o am!

Mânuţa Micuţăi se afla tot încă în a mea. Mă uitai în jur şi, însemnând numai dosul a două măşti cenuşii, cari steteau mai aproape de locuşorul

nostru, prin o repede mişcare, o mişcare, a cărei repejune se poate alătura doară cu lovitura unui pumnar italian, întipării pe degetele copilei o sărutare de foc, ca toate acelea prin cari se 'ncepe o iubire şi cari, vai! sunt cu neputinţă în urmă.

Micuţa iute îşi retrase mâna şi se sculă în picioare:

— Văz, domnule, că nu meriţi încrederea mea; adio.

Atâta numai aşteptam, pentru a pune în lucrare planul, artisticeşte concertat de mai 'nainte.

— Adio! Ţi-am spus fără cuvinte, prin o singură sărutare, ceea ce trebuia să ştii: te iubesc! Adio! adio! Marie!

Zicând aceasta, mă rădicăi cu demnitate şi despărui în vălmăşagul măştilor ce năvăleau din ce în ce mai numeroase cu apropierea miezului nopţei. Apoi întorsei capul şi zării pe Micuţa reaşezându-se gânditoare în misterioasa noastră poziţie din dosul columnei.

Tocmai atunci trecu lângă mine Feldeşul cu Przikszewska.

— Vi-to no-ta că-ta am-tu să-ta ţi-to spun-tu ce-to va-ta; zisei baronului în argotul studenţilor, care se cuprindea în aceea, ca silabele să se despartă şi după fiecare din ele să se adauge unul din aceste trei postpuneri: *to*, *ta*, *tu*, anume: *to* după vocalele *e* şi *i*, *ta* după celelalte vocale; şi *tu* după consune; încât frazul meu însemna simplu: vino că am să-ţi spun ceva. Numai optsprezece *burşi* în întreaga universitate vorbeau în perfecţie şi cu o iuţeală neauzită în această limbă, ce o numeam *totatutică.* Eu şi Feldeşul eram recunoscuţi ca doctori între ceilalţi.

— Cum să las pe Maria? răspunse baronul.

— Trebui să-mi faci această slujbă pentru zece minute.

— Dar, scumpul meu...

— Lasă-mă dară pe mine să-i spun eu oarece la ureche.

Şi trecând din partea Victoriei, îi şoptii leşeşte:

— Domino «czekam» te aşteaptă în salonul al doilea, lângă a treia fereastră.

— Vra-să-zică d-ta îmi cunoşti secretul, domnule Ghiţă?

— Să vede că aşa. Lasă braţul lui Rosen.

Victoria simţi că orice împotrivire la cererea mea ar fi fost primejdioasă şi, strângând mâna Feldeşului, ea îi zise:

— A revedere, amoraşul meu; până la viitorul bal mascat.

— Cum? pân'atunci nu ne vom mai întâlni, îngerul meu?

— Nu ştiu; nu pot făgădui: nu atârn de mine.

— Neomenosule! cum să nu ai tu milă de patima mea, de focul meu, de chinul meu, de...

— Îndatorire pentru îndatorire, iubite Feldeşe. Ţi-a venit rândul a-mi pruba amiciţia ta. Vezi acea mască, verde-pimbie din dosul columnei?

— O văz; dar ce-mi pasă mie...

— Ţie nu, fireşte; căci ea....ea nu este Micuţa! dar mult îmi pasă mie, fiindcă încep a o iubi şi trebue să-i dovedosc amorul meu, până acum respins, prin un ce eroic, care răpeşte şi supune inimile femeilor. Abordeaz'o şi fii scandalos cu ea; eu mă voiu apropia atunci şi te voiu provoca la duel; tu-mi vei da carta şi eu îţi voiu răspunde cu a mea... Dela sine se 'nţelege că duelul va fi numai imaginar! Se cere efectul şi nemica mai mult!

— Vei fi mulţumit!

Şi baronul merse repede spre Micuţa, pe când eu însumi mă furişai după columnă, auzind şi pândind totul, dar fiind totodată nevăzut de către biata păsăruică.

— Te cunosc, măscuţă, zise Rosen, aşezându-se lângă Micuţa. Ce de mai fiorini stors-ai dela mine! Aş vrea să ne reînnoim cunoştinţa...

Sărmanul baron nu ştia cu cine vorbeşte. Auzindu-l, eu abia îmi puteam reţinea râsul.

— Te 'nşeli, domnule; răspunse Micuţa cu o voace despreţuitoare şi voia să se scoale.

— Ia lasă, puică, marafeturile la o parte, întâmpină baronul, apucând-o de talie.

In acest moment apărui eu, parcă trecând din întâmplare, fără însă a mă uita la actorii scenei.

— Domnule Ghiţă! zise cu tulburare Micuţa. D-ta mă cunoşti şi, prin urmare, eşti dator a mă apăra.

— Până la moarte, domnişoară! Cine eşti, domnule? adausei, puind mâna pe umărul baronului şi măsurându-l cu mândrie dela cap până la picioare. Cine eşti? răspunde!

— Ia sum o mască, precum mă vezi, şi te poftesc, prietene, să-mi slăbeşti umărul, căci, zău, nu sum prea răbdător!

— Mă jur, că nu te voi lăsa să faci un pas, auzit-m'ai! — mai 'nainte de a-mi declara numele tău.

— Această declarare oare va avea ea urmări? Trebui s'o ştiu pentru ca să *nu-mi* pierd vorba în vânt, domnul meu.

Baronul îmi întinse carta sa, şi eu, lăsându-i umărul, îi detei p'a mea.

— Mâini la opt ceasuri ne vom întâlni, domnule baron.

— Pentru plăcerea dumitale, domnule Tăciune.

Am rămas iarăşi faţă 'n faţă cu Micuţa; dar, mulţumită politicei mele, împregiurările s'au schimbat cu desăvârşire. Acuma frumoasa mea privea în mine pe un cavaler din evul-mediu, gata a jertfi zilele pentru o singură slabă mişcare a mânuţei sale. Cine ştie — gândea ea în sine, — dacă-l voiu mai vedea vreodată! cine poate ghici dacă mâini dimineaţă glonţul sau sabia adversarului nu-l vor întinde mort pe câmpul luptei: şi eu, numai eu sum causa...

— Ghiţă! zise cu 'nduioşare Micuţa, — tu nu trebui să te baţi, eu nu vreau, eu nu-ţi dau voie.

Precum vedeţi, într'o scurtă *minută*, din « Domn » am devenit Ghiţă; din « Dumneavoastră », tu.

— Ce auz, Marie? Nu mă 'nşel oare? Tu ai vrea să trăiesc? tu mă iubeşti?

— Făgădueşte-mi că nu te-i bate.

— E cu neputinţă! onorul mai presus de toate! fi-voiu demn de dragostea ta, dacă m'ei vedea tremurând ş'ascunzându-mă de 'naintea armei unui om, provocat de către mine însumi?

— Dar dacă el te va ucide?

— Voiu peri voios, ducând cu mine în mormânt credinţa, că mor iubit de tine!

— O Doamne!

— Această întâlnire, oh! poate să *fie* pentru noi cea de pe urmă, Marie; de acea, am o rugăminte...

— Ce să fac! nu ştiu ce să zic!

— Dacă baronul mă va ucide, trămite la tatăl meu, a cărui adresă o vei găsi între hârtiile mele, acest inel cu marca familiei, care trece în neamul nostru dela părinţi la fii. In saltarul de sus al biroului, vei afla zece mii de fiorini în bilete de bancă şi actul de danie pe numele tău...

Să nu gândiţi, domnilor, cum că, în adevăr saltarele mele ar fi văzut vreodată măcar zece mii de parale; însă, în ajunul unei morţi care nu era să se 'ntâmple, interesul meu cerea ca să dau o idee cât mai frumoasă despre starea mea financiară. In aşteptarea biletelor promise în nefiinţă, presintai acum Micuţăi inelul meu; ceea ce era încă o viclenie; căci de pe tăciunele marcei, iubita mea recunoştea, fără ca să i-o fi spus eu însumi, călcându-mi oarecum fireasca modestie, cine anume e dăruitorul celebrului *nécessaire.*

Micuţa plângea sub mască.

— Recondu-mă acum la mama; şi...

Aici glasu-i s'a rupt ca o coardă, din care artistul voeşte a scoate neşte sonuri mai presus de puterea instrumentului.

— Şi? ai zis «şi», sufletul meu? n'ai sfârşit...

— Şi dacă moartea te va cruţa...,

— Iţi voiu jertfi rămăşiţa vieţei.

— Nu-ţi vei întoarce cuvântul?

— Nici în astă, nici în acea lume!

După un jurământ atât de pompos, începurăm a căuta prin saloane pe rătăcita doamnă Pacht, pe care am găsit-o, în fine, intrigând pe un consiliar-de-stat cu capul alb şi pleşuv ca al sfinţilor.

Aci ne-am mai strâns de mână ca nealtădată, şi mă depărtai, după ce auzisem cuvintele Micuţăi către d-na Ana:

— Hai acasă! mă doare capul...

Bravo! eată ce se cheamă a face treburi! Ulise în Odisea n'a fost mai isteţ în născocirea şi gruparea stratagemelor!

Astfeliu cugetam eu cu mândrie, căutând pe feciorul meu în toate unghiurile clubului, până ce-l zării, tocmai în salonul al treilea, strâmtorat într'un colţ de către amăgita Victoria, care, luându-l de pre costum drept mine, îi povestea ruseşte, franţuzeşte, leşeşte şi nemţeşte conversaţia sa cu Rosen, şi'n zadar cerea dela el poveţuiri mai departe; căci ascultătorul Ditrich, ţiind aminte porunca, nu răspundea nici prin cel mai mic cuvânt.

— Ah, iată şi d-ta, domnule Ghiţă! Fiindcă-mi cunoşti taina, spune-mi, pentru mila lui D-zeu, ce s'a îmtâmplat oare cu prietenul d-tale? Inchipuieşte-ţi, că de două ciasuri întrebuinţez în deşert toată elocvinţa mea pentru a scoate din gura lui măcar un singur son.

— Aşa-i politica amicului meu, dragă măscuţă. El va vorbi la timpul oportun, iar până atunci nu vei putea stoarce dela dânsul nemic, căci amicul meu e mare diplomat!

Şi plecându-mă la urechea lui Ditrich, care asculta cu uimire laudele ce-i dam şi cari el nu le înţelegea, îi zisei:

— Ia blana ş'aşteaptă-mă afară.

Ditrich eşi fuga.

— Ciudat lucru! chiar de necrezut! — zise Victoria, văzând alergarea lui Ditrich. De pe modul, în care el vorbi aseară şi'n ia-seară, nu l-aş fi putut socoti ca unealta unui alt; şi cu toate astea, văz că d-ta, un copil, — iartă-mi această franchețǎ, — i-ai fi poruncind!

— El e Mefistofeles al meu, neneacă! Citit-ai Faustul lui Goethe? Adio!

Şi mă făcui nevăzut.

Eşind afară, găsii pe Ditrich fără palton şi fără domino, aşteptându-mă cu blana.

— Strigă o birjă; iar singur du-te acasă şi culcă-te: eu voiu dormi în târg.

— Ştii unde şade doftorul Negus? întrebai pe droşcar, suindu-mă în sanie.

— Cum să nu ştiu, cuconaşule! Chiar acum am dus la d-lui un boier la cărţi.

— Iute dară!

Şi lungindu-mă în sanie, întonai cântecul studenţilor, făcând să răsune pustiitele uliţe şi sergenţii poliţiei să despere de a nu mă putea opri ca pe un pedestru...

ZIUA A TREIA

Doctorul Negus, un tânăr de douăzeci şi trei sau patru de ani, năltuţ, subţire, smolit la faţă, coroiat la nas, cu ochi mari, sprâncenat, cu o frunte destul de bine desemnată; avea una din acele figuri care plac şi se par frumoase la întâia vedere, mai cu seamă pentru un nefizionomist, dar resping pe un cunoscător prin un nu-ştiu-ce egoistic, mârşav, viclean; un nu-ştiu-ce săpat în liniile frunţii, în îndoitura nasului, în trăsăturile buzelor, în schimositura zâmbetului, în focul ochilor; mai în sfârşit, un nu-ştiu-ce întipărit în toate deodată şi cu neputinţă de a se analiza în amănunţime. Nenorocirea femeilor e de a nu aprofunda nemica. Judecând lucrurile numai pe d'asupra,

ele strigau: «Monsieur Négus est charmant!» şi *monsieur* Négus devenise, în câteva luni, doctor favorit al damelor.

Negus finea cursul de medicină, când eu intrai la drepturi. Ne-am cunoscut la baronul Rosen, la care toţi paraziţii universităţii aveau facultatea lor... de a mânca, fiindu-le urît să şeadă la masă singuri... cheltuind din pungă. De atunci încoace Negus, care n'a zăbovit de a recunoaşte în mine o natură cu totul necapabilă de a crede în filosofia morală, s'a făcut prietinul meu cel mai intim, deşi nici-odată nu-l invitam la masă, din cauza... că budgetul nu prevedea cheltueli estraordinare; şi peste o săptămână el îmi descoperi din amicie o taină, cunoscută de toată lumea, dar care m'a adus mai târziu la descoperirea unei alte, necunoscută de nemine.

Negus avea o amantă, de care nu ştia cum să se desfacă. Am promis, — zicea medicul nostru — că o voiu lua a doua zi după doctorizarea mea... am promis înaintea marturilor... înţelegi, c'ar fi o neiertată nebunie din parte-mi d'a-mi închide viitorul pentru totdeauna... Ea-i cusutoreasă... cum oare să facem? — Pentru ca să te pot sfătui în cunoştinţa causei, ar trebui s'o văd, să-i pătrund caracterul... — Aş fi fericit de ai putea încă să-i placi... — Şi să mă prinzi; nu-i aşa? Hai la dânsa! — Sofiica era o frumuşică copilă de şasesprezece ani, delicată, melancolică, sentimentală. Ea iubia pe Negus ca o nebună. Dintru'ntâi, voiam s'o curtez; dar văzându-mi munca zădarnică, mă hotărîi, cu o generositate cam silită, a fi numai amicul bietei fete, cel puţin pân' la o vreme. Peste o bucată de timp, Sofiica se îmbolnăveşte. Viind tocmai atunci, din întâmplare, eu mă aşezai într'o cămăruţă învecinată, cu capul plecat pe mână, pentru a nu auzi de aproape vaetele copilei şi plânsul mumei. Intră Negus, scrie o recetă şi trimite pe bătrâna la spiţerie. — Să iai, dragă Sofiică, câte o linguriţă de ceaiu la jumătate, numai decât la jumătate de oară; iar eu mă duc, voiu veni deseară, mă grăbesc. — Zicând acestea, Negus sărută pe Sofiica şi eşi, fără a fi visat măcar despre presenţa mea. După ce se 'ntoarse muma cu o sticluţă, eşii şi eu, promiţând a le revedea cât mai curând. Peste o zi mă abat la Sofiica! ea era moartă. Pe fereastră se afla sticluţa cu receta de-asupra. Azardul m'a împins a-mi arunca ochii pe eticheta sticluţei: *câte o linguriţă de ceaiu dimineaţa şi seara.* Crima lui Negus apăru întreagă înaintea ochilor mei. Imi adusei aminte cuvintele lui: nu ştiu cum să scap de ea! Fără a rosti un cuvânt, mă svârlii din odae afară şi mă repezii drept la locuinţa lui Negus.

— Ştiu totul, Negus! ştiu totul! — Ce fel de ton? — Sofiica a murit! — Fatalitate! o iubeai? — Să iai, dragă Sofiică, câte o linguriţă de ceaiu la jumătate... Aici Negus a sărit de pe scaun ca opărit şi m'a apucat de mână. — Cine ţi-a spus aceste cuvinte? — Mai ştiu şi altele: câte o linguriţă de ceaiu dimineaţa şi seara...

Alergând în goana calului dela Sofiica la Negus, eu mă aflam sub înrâurirea unei voci interne, strigânde: răsbună peirea nevinovatei jertfe. Eram o simplă unealtă a sentimentului. Cugetarea n'a avut nici o parte, cât de mică, în purtarea mea, până la minutul, când mă văzui faţă cu Negus şi pus în trista alternativă: sau de a-l acuza înaintea dreptăţii, cerând autopsia răposatei, sau de a mistui în sânu-mi cunoştinţa crimei, devenind părtaş prin interesata mea tăcere. Presupuindu-se că legile vor pedepsi pe Negus, au din aceasta va urma învierea Sofiicăi? Ca acusator al doftorului, în casul de faţă, în loc de a câştiga în opinia publică, oare nu voiu fi eu încă bănuit pentru nefasonabila mea familiaritate cu nişte cusutorese? Şi apoi, oare judecătorul nu mă va întreba: de ce n'ai cercetat receta lui Negus chiar când ai auzit cuvintele lui? de ce o aşa idee ţi-a venit în cap tocmai după moartea Sofiicăi?... Mi-a trebuit câteva secunde pentru a vedea realitatea poziţiei în care m'am vârît. Propriul folos mai 'nainte de toate! îmi zisei drept încheere. Vieaţa socială decurgând din combinarea intereselor individuale, — urmai mai departe în mine — datoria omului e d'a-şi păzi cămeaşa sa; treaba Provedinţii e d'a face ca păzitorii cămeşilor individuale să aibe nevoe unul de altul. Eu unul mi-oiu împlini misia; Provedinţa împlinească-şi pe a sa, cum va şti mai bine... Acuma înţelegeţi, în ce mod, îngropând în mine misteriul sticluţei, am ajuns a fi creditor de nu iubit — ceea ce ar fi contra naturei, — cel puţin temut şi ascultat.

Intrând în salon, văzui numai tot mese de joc. Ştosul, pichetul, vistul, domniau despoticeşte în această societate, împăcându-se şi urmând unul după altul, ca boerii adunării obşteşti. Căutând un locuşor mai retras, zării într'un colţ al odăii un individ, care se caracterisa prin aceea că în toată vieaţa sa el n'a fost nemica alta decât numai sadea jurnalist.

Nemine n'a putut afla vreodată, unde şi din ce părinţi s'a născut, sau unde şi când a studiat, sau ce ştia şi ce nu ştia domnul Wahlstimme. Când d-lui scrise primul său articol într'o foaie periodică oarecare, lumea a citit

cele dintâi rânduri, apoi a aruncat ochii asupra iscăliturii, şi asvârli numărul ziarului, zicând numai atâta: ce secătură!

Wahlstimme a urmat a scri, oamenii au urmat a nu citi scrierile lui; şi cu toate astea, el ajunse în fine a-şi face o reputaţie de jurnalist! ajunse la aceia, ca semnătura lui să devină în ziar un lucru tot atât de neapărat ca titlul sau ca indicaţia tipografiei! ajunse a fi respectat chiar de acei şi mai cu seamă de acei cari nu l-au citit niciodată!

Atunci Wahlstimme a început a purta pantaloni infinitamente scurţi şi plete infinitamente lungi, ca semne de liberalism estrem; a început a nu răspunde la nemica şi a întreba despre toate, dupre obiceiul oamenilor mari; şi s'a otărît a funda o foaie a sa proprie, în care se cuprindeau regulat următoarele:

1. O revistă politică interioară, al cărei înţeles era: dacă nu mă veţi asculta, veţi peri.

2. Un articol de fond, care voia să zică: veţi peri, dacă nu mă veţi asculta.

3. O revistă esterioară, în care se afirma, pe basa depeşilor telegrafice sau a foilor străine celor mai veridice, că, bunăoară, Garibaldi a încetat din vieaţă.

4. Corespondinţe, adecă minciuni iscălite de către autorii lor, ceea ce dovedeşte, orişicum, un mare curaj moral.

5. Indemnări de a subscri în favoarea, de pildă, a Beduinilor cari n'au mijloace de a înfiinţa o Operă în centrul Africei; dar mai adevărat numai în favoarea redacţiunii.

6. Facte-diverse...

Eu credeam a nu fi de prisos, ca duelul meu cu Rosen să figureze în factele diverse ale domnului Wahlstimme; aşadar îl abordai cu aerul de acea profundă admiraţiune, ce se cuvine unui mare literat, mare patriot, mare om de Stat, mare filantrop!

— Imi pare bine că vă întâlnesc, domnule Wahlstimme! poate nu ne vom mai revedea.

— De ce?

— Mâini dimineaţă mă bat în duel.

— Cu cine?

— Cu Finlandezul baron Rosen, coleg al meu de facultate.

— Nu-l cunosc.

— Un june temerariu, care a cutezat să susţină odată în societate, că dumneata...

— Ce?

— O! dar lucrul nu merită d'a fi raportat.

— Din contra, din contra! a susţinut, zici d-ta, că eu...

— Voiu repeta dară chiar cuvintele baronului: «d-l Wahlstimme a isbutit să pară a fi ceea ce nu este».

Jurnalistul s'a făcut că nu aude cuvintele mele, şi reîncepu interogatoriul:

— Cu ce armă vă bateţi?

— Cu carabina.

— Curios! şi la câţi paşi?

— La zece.

— Care e motivul duelului?

— Baronul a cutezat să fure dela mine papucul amantei mele.

— Cine e amanta dumitale?

— O jună Albinosă, cu ochii roşii ca trandafirul şi cu părul mai alb decât crinul!

— Imi daţi voe a anunţa evenimentul chiar în foaia de mâine?

— Dacă aceasta vă face plăcere!

— Eu voi presupune în articolul meu că d-ta ai ucis pe baronul Rosen; întâmplându-se cumva altminte, voiu rectifica factul în foaia de poimâini.

— Atunci să presupuneţi mai bine, că baronul m'a ucis pe mine.

— Mă unesc şi cu asta.

Wahlstimme ceru o bucată de hârtie, scrise câteva rânduri, şi rugă pe Negus de a le trimite pe dată la tipografia ziarului...

Iată dar, că dela a doua zi eu nu mai esistam pentru publicul Germaniei întregi, şi chiar pentru oricine citea nemţeşte!

După ce toţi musafirii s'au împrăştiat unul câte unul; după ce slugile au strâns mesele verzi şi lampele, şi au aşezat scaunele în giurul odăii; după ce am rămas numai eu şi doctorul, i-am povestit scurta mea intrigă cu Micuţa, scopul falsului meu duel cu Feldeşul, şi cerui să-mi facă o amputaţie.

— Amputaţie? Innebunit-ai, spiţerule? d'apoi nu eşti rănit?

— Vrei să zici, doctore, că am o rană imaginară? Ei bine! fă-mi o amputaţie tot atât de imaginară! Inchipuieşte-ţi, bunăoară, că vezi o gaură câtcolea în fruntea mea, şi urmează cu regularitate dupre cum te învaţă chirurgia. Ş'apoi îndată, fără zăbavă; sunt acum şase ceasuri şi la opt şi giumătate trebue să mă duci acasă în cupeul tău, lungit fără mişcare ca Gustav Adolf după bătălia dela Lutzen. Apucă-te, parbleu! Micuţa mă aşteaptă, cum te aştepta într'o vreme răposata Sofiica...

Numele Sofiicăi a produs un efect nedescris. Din negru, Negus deveni rădăciniu. Fără a întâmpina prin un singur cuvânt, el eşi în odaea de alături, aduse un plastir, o bucată de pânză ceruită şi bortelită ca o sită, corpii, comprese, bandaj... şi peste câteva minute eram îmbodolit la cap ca un paşă turcesc cu trei cozi, şi mă studiam cu mulţumire pe mine însumi în toate oglinzile salonului, zicând, ca junele d-lui Maiorescu în cursul său public: «Lumea este o ilusiune!». Erau doi inşi amputaţi, unul în oglindă, celălalt înaintea oglinzii... şi niciunul rănit!

— Mai trebueşte ceva, Negus? Sum prea rumen la faţă pentru un rănit în frunte! N'ai cumva vr'o biloseală?

Doctorul aduse o sticlă cu prafuri şi mă prefăcu într'o mumie din timpul lui Ramses: mă văzui galben ca şi când îmi mai rămâneau numai trei secunde de viaţă.

Nu mai era timpul de a ne culca; soarele s'a rădicat sus. Ni s'a servit ciocolată şi Negus ordonă a se înhăma caii. Tocmai atunci un curieriu ne aduse ziarul *Wahrheit* (Adevărul), foaia celebrului Wahlstimme, unde am găsit între altele:

« Un evenement deplorabile a avut loc chiar în momentul în care scriem aceste rânduri. Doi studenţi străini, Finlandezul baron Rosen şi Moldovalabul Ghiţă Tăciune s'au certat din causa papucului unei june Alhinose. Lucrul a ajuns la o provocaţiune, şi duelul a urmat astăzi în zori de zi, la zece paşi cu carabina. D-l Tăciune a căzut mort. Noi deplângem această catastrofă, cu atât mai mult că nenorocitul june Moldovalah a fost un amic intim al nostru şi un admirator sincer al ideilor noastre politice ».

Abia avui timpul a striga «bravo!» văzându-mă ucis cu atâta sângerece de către viteazul jurnalist, cum iată sosind o altă novitate: un jandar cu două scrisori, una de o mărime şi culoare ordinară, alta în o mică copertă

trandafirie şi pecetluită cu o *inimă* de bulină. Doctorul deschise pe cea de 'ntâi şi citi cu glas:

« Iubite Esculape!

« Femeea mea se află *un peu mal* de câteva zile; simte *une migraine terrible;* găseşte dar *là-dessus* o oară liberă *pour la voir.*

Al Domniei Tale amic şi serv,
« Mapppsch »

— Spune că voiu veni la 9 şi jumătate, zise Negus jandarului, care eşi îndată, cu toată vederata sa dorinţă de a studia mai îndelungat cadavroasa mea faţă şi legătura dela cap.

— Ascultă, bădiţă; — urmă el către mine, — eu ţi-oi citi şi celălalt răvaş, nu-i vorbă; însă te rog din amicie, să ţii secretul.

— Fireşte! cum se ţin toate secretele de amor între prieteni.

Negus amirosi scrisoarea, zicând: « mille fleurs! » şi apoi citi:

« Tiranule,

« Văz, cum mă răsplăteşti pentru sacrificiile mele. Iată o săptămână decând nu mai vii. Te aştept sau... te voiu despreţui!

« Până acuma a ta credincioasă
« Fani »

« *Postscriptum.* Ştii că bărbatul nostru se duce la tribunal dela 9 ciasuri. Te sărut de o mie de ori, scumpul meu!

« F. »

— Scrisorile procurorului cu soţia sa ne sosesc foarte la timp; zise Negus după o pausă de răsgândire. Falsul tău duel şi imaginara ta rană o să facă numai decât o mare zvonă prin târg; deci, pentru ca să nu urmeze cumva vreo cercetare legală, eu voiu căuta să previu pe Mapppsch, cum că totul e o glumă, un rămăşag, o jucărie... Gânditu-te-ai la aceasta, bre?

— Ba n'am avut când, frate; şi mă 'ncredinţez, că eram să fac cât pe ce o straşnică dobitocie, cu toate că sunt legist!

Negus sună clopoţelul.

— Tu, Max, şi cu Johann veţi merge cu mine; după ce vom ajunge la casa d-lui, îl veţi scoate din cupeu şi-l veţi duce pe sus, ca şi când ar trage de moarte. Mă 'nţelegi? — zise el camerdinerului, care-l asculta cu gura căscată, ca pe un predicator latinesc dela biserica papistaşă. Hai acuma! adause Negus către mine, şi am eşit.

Şezând în trăsură, am improvizat următorul cântec în felul tuturor improvisaţiilor, şi care zugrăvia planul meu în privinţa Micuţei:

Dracul, petrecând pe'n lume,
Şi-a făcut un groznic nume:
Toţi fugia, fugia, fugia
Cum de dânsul auzia!

In sfârşit, de ciudă mare,
El se zise bolnav tare,
Şi, lungindu-se pe pat,
Pielea popii a şi dat!

Oamenii cu bucurie,
S'au grăbit pe loc să vie,
Şi 'ngropându-l cu alaiu,
L-au trimis departe'n raiu!

De atunci, cu-ocaua mică
El se plimbă fără frică:
Şi lucrându-şi după plac,
Strigă: «doară nu sum drac!».

Aci am ajuns la poarta casei doamnei Pacht.

Până acum n'am avut trebuinţă de a descrie edificiul respectabilei mele gazde şi personalităţile celorlalţi chiriaşi, amabili ai mei megieşi. Urmând metodului matematic, am definit mai 'nainte de toate centrul; de aci nu-mi va fi greu a plimba o rază împrejur, din punt în punt, şi 'ndată veţi avea o circonferinţă!

Zidirea întreagă se alcătuia din rândul de jos, rândul de sus şi o mansardă. In rândul de sus locuiam peste sală eu şi însăşi stăpâna casei cu prăsila. In rândul de jos se afla sub mine o băcăneasă văduvă după trei

băcani, dela care toți studenții cfartalului luau pe datorie țâri, sardele, etc.; sub d-na Pacht — un Frances parfumar cu soția, șapte fete și trei băeți, vrâstați treptat, începând dela patru luni și până la nouăsprezece ani. In mansardă petreceau cu locuință, deasupra mea: două modiste, și deasupra d-nei Pacht: trei studenți dela școala veterinară.

Când cupeul lui Negus s'a oprit la poartă, parfumarul, Monsieur Jules, deschise ușa, scoase capul dela care se răspândea mirosul a nu știu câte sute de essențe, își apăsă pe ceafă scufica de lână albastră, și rosti cu un aer de Talleyrand: «Ça doit être que' que chose!». Tot atunci o mână nu tocmai de cele mici a început a șterge de sudoare unul din giamurile dela o ferestruică a mansardei, și apoi zării migălind ca în lampa magică figura unei modiste, *Fräulein Gretchen*, cea cu ochi-de-bou, după cum bătrânul Omer numia pe blonda Minervă.

Max al lui Negus deschise portița cupeului.

— Mai încet! strigă doctorul. Nu vezi în ce stare se află rănitul, dobitocule? Mon cher monsieur Jules! adause el; prêtez-nous votre secours! O mon Dieu! quel malheur!

— Que vois-je! M'sieur Ghitza blessé!

In acest minut amândouă modistele, câte și trei veterinarii, proprietăreasa țârilor, cei zece moștenitori ai parfumeriei cu mancele și muma lor, Cati și feciorul meu erau deja afară!

Bietul Ditrich, ce-și închipuia acuma pe stăpânul său în gura morții, își frângea mânile și își smulgea părul, aducându-și aminte, pe semne, că răposatul nu i-a plătit leafa pe trei luni.

Veterinarii au început a esplica modistelor diferența dintre un om rănit și un câne împușcat.

Franțuzimea năcăjia pe Negus pentru a afla *le pourquoi* al ranei.

Cati alergă ca o căprioară sus și se 'ntoarse cu doamna Pacht și Micuța. Dar sărmana duducă nici a avut când să vază bine pe cavalerescul său apărător dela balul-mascat: ea a leșinat pe pragul ușii, căzând fără simțiri pe scară; și îndată grupa privitorilor s'a împărțit în două: modistele, băcăneasa și Francezele au rămas lângă mine, veterinarii și Francezii s'au aruncat să ajute Micuței: atracția sexului fiind o lege fisică ca și atracția newtoniană!

Max m'a ridicat de suptsuori, Johann m'a luat de picioare, Negus îmi sprijinea capul, *Fräulein Gretchen* îmi ținea mâna dreaptă, uitându-se la

mine cu o nespusă îngrijire, plină de o sensibilitate curat nemţească; *Fräulein Annchen*, modista cea mai tânără, bălae ca un *pudel*, îmi ţinea mâna stângă, strângând-o convulsiv din o prea mare simpatie; Francesele ciripiau; băcăneasa sforăia: cu astfel de alaiu am fost scos din trăsură, Micuţa, Cati şi d-na Pacht se făcură deja nevăzute odată cu partea bărbătească a societăţii. Cu ochii aproape de tot închişi, fui suit în odaea mea şi lungit în aşternut. Negus a rugat apoi pe toţi să iasă, a tras zăvorul uşii, şi am rămas numai noi.

Nebun de bcucurie, am sărit din pat.

— M'ai în datorat, Negus, până la mormânt! îi zisei, sărutându-l în gură cu încântare. Ha, ha, ha! era să mor de râs... nu de rană! Deacuma mă desbrac şi mă culc. Tu să treci la d-na Pacht şi s'o rogi, s'o rogi foarte mult a mă priveghea în lipsa ta.

— Las' pe mine!

— Poate ţi se va înfăţişa prilejul de a şopti vr'o două cuvinte la urechea Micuţăi. Spune-i că presinţa sa mi-ar uşura durerea... că-ţi e cunoscută causa duelului.

— Şi celelalte!

Eram deja desbrăcat şi întins pe perne, când Negus luă ziua bună, îmi dori ispravă, şi eşi.

Ditrich, intrând pe vârful degetelor, se apropiă de minc.

— Cuconaşule!

— Of!

— Cuconaşule!

— Uf!

— Cuconaşule!

— Ah!

— Cuconaşule!

— Tu... eşti... chiamă... pe... Ca-ti... Oh!

Ditrich reveni peste un minut cu slujnica d-nei Pacht.

Făcui lui Ditrich semn cu mâna ca să iasă.

— Ce nenorocire s'a întâmplat cu d-voastră, domnule! — a început Cati, ştergând lacrimile ce-i curgeau din ochi, caşi când ea ar fi mâncat o oca de hrean. Cine ar fi crezut! De aţi şti cât de mult sufere duduca! D-ei, de aseară mi-a spus tot! n'a dormit toată noaptea..., astăzi văzându-vă rănit, a leşinat; se pare c'o să aibă friguri, de slăbiciune nu poate sta în

picioare... Doftorul, care v'a adus pe d-voastră, îi rânduește acum niște doftorii . . .

— Doftorii?

Eram cât pe ce să mă arunc din pat, auzind despre doftoriile lui Negus și reamintindu-mi în o clipă istoria Sofiicăi! Abia m'am putut stăpâni, și urmai cu vorba mai liniștit, trăgând glasul «cu limba de moarte»:

— Dra-gă... a-du... rece-ta... s'o... văd... ca... să... nu... știe... nime... D'ar... veni... du-du-ca... de... seară.

Sprintioara Cati n'a zăbovit a-mi aduce receta. Fiind prea bolnav pentru a o putea lua în mână, rugai pe frumoasa mea să mi-o ție înaintea ochilor și apoi citii:

Rp. Ambrae levant.
Scrup. j.
Pulv. Cantharid.
Scrup. jβ.
Acet. Morph.
Drachm. jβ.
Sacchar. albi.
Unc. j.
M. f. atque divide în XII partes aequales.
D. u. La un cias un praf.
18 7 XII Dr. Negus.

. . . .

Până aci am reprodus din cuvânt în cuvânt, chiar din literă în literă, manuscriptul lui Ghiță Tăciune, coleg al meu dela universitatea ***, carele s'a împușcat sunt acum câteva săptămâni, și cum s'a împușcat! tocmai în noaptea cununiei sale cu o domnișoară, frumoasă ca un înger, de spirit ca un demon, și înzestrată — ceea ce lipsește și îngerilor și demonilor, — cu cincizeci mii de galbeni în numărătoare!!

«Micuța» s'a găsit pe masa răposatului, într'o copertă sub adresa mea și cu următoarea epistolă:

« Prietene,

« Sinuciderea mea este un anacronism. Adevăratul ei moment a trecut sunt deja șeapte ani. Deatunci eram mort în idee, și dacă nu mă ucideam în realitate, causa era că nu voiam ca lumea să poată presupune din parte-mi măcar o umbră de pusillanimitate. Oamenii ar fi zis: el s'a ucis pentrucă nu și-a putut face o poziție în societate, pentrucă suferia de lipse, pentrucă... și așa mai departe. Ei bine! îmi trebuia cincizeci mii de galbeni; îmi trebuia o soție ca fecioara căriia îi las numele meu, și nemica al meu afară de mine; îmi trebuia toate astea pentru ca să capăt, în fine, dreptul de a mă împușca. L-am câștigat scump acest drept! Ce va spune lumea? Aș dori prea mult s'o pot ghici. Nu-i rămâne până nici clenciul de a mă declara de nebun, căci atunci o vor desminți lungile mele diplome de doctor în legi și licențiat în litere!! Așa dar, oamenii vor fi siliți a crede, fără alte comentarie, că m'am împușcat simplu pentrucă am obosit de a trăi. Causa ți se pare, poate, a fi cam curioasă? Crede-mă, amice, cine trăește prea-repede, ostenește întocmai așa, ca acela care aleargă prea iute; și unul și altul ajung la scopul lor mai curând decât broaștele țestoase ale umanității! dar odată ce au ajuns la scop, ei nu mai au ce face...

« Iți las un manuscript pe care nu l-am sfârșit, fiindcă m'am oprit, din întâmplare, pe descrierea recetei; și atunci mi-a venit ideea de a rămânea comic până și în ajunul sinuciderii: e foarte natural a muri vorbind de recete! Tu ai cunoscut toate personajele « Micuței »; deci, adună-ți suvenirile, și sfârșește singur acest scurt epizod din scurta mea vieață!

« Al tău — vorbă să fie — Ghiță! ».

Am primit cu bucurie amicala însărcinare a nenorocitului meu — vorbă să fie — Ghiță, și, cu ajutorul hârtiilor sale postume, am reușit a complecta cele « Trei zile și trei nopți din viața unui studinte ».

Micuța a căzut în lațul lui Tăciune chiar în ziua imaginarului duel cu baronul Rosen. Receta lui Negus, compusă din opium și gândaci de turbat, a făcut minuni în această împrejurare.

A doua zi, Tăciune s'a sculat teafăr din pat, dar n'a eșit din casă vr'o două zile, păstrând astfel buna cuviință și... legătura dela cap. Aceste două zile au fost pentru el un adevărat paradis al lui Mahomet, redus la o singură *hurie*.

In a treia zi Micuța începu să-i amintească despre « necesitatea cununiei ».

— Ai uitat, iubito, că nu am vârsta legiuită; să mai aşteptăm un an, sau... doi ani.

— Promite-mi înaintea mamei: nu-ţi cer altceva, scumpul meu!

— Să promit?... bine!... chiar mâine o să vorbim cu cocoana Ana.

După masă, Ghiţă îşi deslegă capul şi alergă la baronul Rosen.

— Ce nou, Spiţerule? Tot târgul vueşte despre duelul nostru şi despre rana ta. Văzut-ai astăzi pe Maria?

— Ai un noroc fabulos, Feldeşule!

— Spune mai degrabă!

— Aşteapt-o pe ea azi în odaia mea, pe la unsprezece de seară.

— Pe ea?

— Ţi-am spus odată.

— Nu glumeşti?

— Pe cinste; totuşi...

— Totuşi?

— Să nu cumva să aprinzi lumânarea.

— Oare să fiu aşa de urît?

— Mă poţi crede, că eu unul nu te voiu măguli în astă privinţă.

— Fie cum zici; mă învoesc; n'am ce face!

— Mai este ceva.

— Mai este?

— Să nu vorbeşti cu Micuţa.

— Nu te pociu înţelege!

— La bal-mascat toate glasurile sunt acoperite şi se par deopotrivă; acolo sub mască, ai putut scăpa cu una cu două... dar trebui să-ţi spui cu francheţă, că ai o voace foarte nemusicală, şi mă tem ca domnişoara să nu se sperie! E cam deprinsă a leşina.

— Ş'apoi tot aşa are să fie?

— Ba numai la început, bădiţă, până ce-ţi vei face o cale bătută...

— Primesc şi asta; însă, dacă ea singură va începe a vorbi?

— Urmează-ţi drumul fără a răspunde!

— O dragoste originală!

— Cu atât mai romantică!

— Dar tu, unde vei dormi? eu unul te previu că-mi păstrez postul până dimineaţa.

— A la bonne heure! eu mă voiu pitula unde va da târgul şi norocul!

Baronul, parfumat ca o calfă de neguţător, intră într'amurg în apartamentul lui Ghiţă, unde-l aştepta Ditrich, prevenit de către stăpânu-său; pe când însuşi Ghiţă juca în biliard, palavragia şi râdea ca un nebun, curtând trei arfoniste în cafineaua « Châteaux aux fleurs ».

La unsprezece ore punct, Micuţa eşi pe vârful degetelor din odaia sa, trecu cu mare pază coridorul, deschise încetişor o uşă şi... iat-o cuprinsă în braţele baronului. Tot atunci, Ghiţă eşia din « *Châteaux aux fleurs* », cântând:

Marlborough s'en va-t-en guerre,
Miroton . . . .

Şi-şi îndrepta paşii acasă!

După ce se sui pe scară, eroul nostru avea înaintea sa donă uşi: cea din dreapta ducea în odăile lui, cea din stânga în odăile d-nei Pacht. El se opreşte, pare a sta pe gânduri, apoi bate de trei ori la uşa vechei actoriţe, care odihnea de un ceas pe sânul... Morfeului.

— Cine-i acolea? răsună dinăuntru o voace speriată.

Ghiţă deschise uşa, şi d-na Ana îl recunoaşte la slaba lucire a candelei dinaintea icoanei sfântului Sigfried, cel cu istoria zmeului.

— Ce să fie; Domnul meu? o tragedie!

— Ba numai o melodramă, doamna mea!

Ghiţă îi arătă cu mâna patul deşert al Micuţei.

— Unde-i Maria? o Doamne!

— Fiica d-voastre e în odaia mea, în convorbiri misterioase cu baronul Rosen.

Doamna Pacht sări din pat, uitându-şi de tot costumul de noapte, vreau să zic lipsa costumului, şi se răpezi la uşe.

Ghiţă o reţinu.

— Incă un pas şi-ţi perde pe sărmana fetiţă, care se află acuma foarte înaintată pe calea norocului.

— Adevărat spui! voiu strânge pe toţi chiriaşii, voiu intra cu marturi...

— M'aţi înţeles de minune; însă mai este ceva la mijloc. Mai 'nainte de a fi a baronului, Maria a fost a mea şi chiar acuma ea îşi închipueşte, pe 'ntuneric, că se află lângă mine! Eu am vândut-o baronului, am vândut-o doamna mea, precum se vinde un faeton puţin usat, dar eşit din modă. Necessariul de abanos a fost din partea baronului... şi eu l-am presintat în

numele meu; duelul de mai deunăzi a fost o poveste; în sfârşit, am întrebuinţat mii de viclenii pentru a ajunge la scopul meu... Baronul nu trebui s'o ştie! Cătaţi ca Maria să nu mă dea de gol: altfel, ea este perdută.

D-na Ana isbi uşa şi sbură pe scara ce ducea la mansardă; de aci ea se pogorî în rândul de jos, şi'n câteva secunde reapăru însoţită cu două modiste, trei veterinari, băcăneasa şi Monsieur Jules cu tot neamul! Se înţelege dela sine că hainele nopturne ale acestei societăţi nu erau nici de cum « ca într'o zi de sărbătoare ».

Ghiţă redeveni nevăzut: el merse liniştit înapoi la « Château aux fleurs » pentru a sfârşi o partidă de chegle, cântând astădată: « Te souviens-tu? disait un capitaine... ».

Când gloata chiriaşilor doamnei Pacht se ivi cu o mulţime de lumânări înaintea baronului şi a Micuţei... simţul de pudoare şi frica legii de presă nu-mi permit a descri starea în care se afla tocmai fericita păreche. Ovidiu a zugrăvit-o de mult lătineşte:

« Nunc juvat in teneris dominae jacuisse lacertis;
Si quando, lateri nunc bene juncta meo est... ».

Duduca a leşinat, dupre obiceiul pământului. Feldeşul se învălătuci în plapumă, se sculă în picioare ca statua lui Dante, şi începu:

— Protestez...

Nu ştiu ceea ce s'a petrecut mai departe, afară numai de resultatul care a fost îndatorirea baronului de a lua pe Micuţa de soţie.

Pe la două după miezul nopţii, Ghiţă, obosit ca un cal de poştă şi tăcut ca un peşte, reintră în stăpânirea apartamentelor sale, porunci lui Ditrich să afume, — nu ştiu pentruce, — în toate colţurile iatacului, şi adormi apoi, plănuind modul în care o să vorbească deacum înainte cu baronul, cu Micuţa, cu Victoria, etc.

Feldeşului nici în cap i-a plesnit vreodată d'a se îndoi de buna-credinţă a amicului său: interesul d-nei Ana şi al Micuţei a fost, fireşte, de a nu-l desminţi în această privinţă. Peste o săptămână, Baronul zice *adio* universităţii şi se cunună cu duduca. Ghiţă a asistat la biserică, a jucat şi a băut la nuntă, a fost cel întâiu a ferici pe tineri.

Oricât de nepăsător în alegerea mijloacelor, eroul nostru avea o inimă bună. Cununia Micuţăi era o fatalitate pentru vechea amantă a Feldeşului,

şi el, Ghiţă, se simţea a fi singura causă a fatalităţii. Peste câteva zile, el vine la noua baroneasă, pe când baronul său nu era acasă.

— A, vicleanule! tot nu mă uiţi?

— Nu uit niciodată pe amicii mei şi tocmai de aceea am venit la tine cu o rugăminte.

— Refuz, orice să fie.

— Vom vedea, cucuţo, dacă ţi-a da mâna. Mai 'nainte de a te lua, baronul a avut o întreţinută...

— Şi d-ta cutezi a-mi povesti nişte asemenea mârşăvii?

— Fără «D-ta» şi fără «mârşăvii», dragă baroneasă: ne cunoaştem de aproape. Aşadar, biata întreţinută, *la povera ragazza*, a rămas acuma, din pricina ta, lipsită de pâine şi murind de foame. Păcat! Cer dela tine, dela d-ta, dela d-voastră, să faci sau să faceţi ca baronul să-i dea pentru asigurarea viitorului şase mii de fiorini!

— Şi oare cum crezi tu că eu voiu stărui în favorul unei...

— Te întreb odată pentru totdeauna: vrei sau nu? da ori ba?

— Nu; de o mie de ori, nu!

— Chiar astăzi voiu descoperi Feldeşului adevărul intrigei noastre: ne vom bate, vei rămânea poate văduvă... eu unul ţiu prea puţin la vieaţă...

Ghiţă s'a sculat să iasă.

— Opreşte-te! încă un minut! cât eşti de sălbatic!

După mai multe vorbe şi răsvorbe, Micuţa s'a îndatorat a stoarce dela bărbatu-său cele şase mii de fiorini. Ghiţă a fost însărcinat din partea Feldeşului d'a duce banii la Victoria.

Peste nouă luni dup'acest eveniment, frumoasa Polonă a născut un fiu, care fu botezat sub numele românesc de «Şerban»..

Ghiţă n'a trăit cu Victoria mai mult de-un an şi a lăsat-o, drept moştenire, lui Negus. Intr'o zi, când ea era dusă de-acasă, doctorul deschise cu o cheie falsă sipeţelul de sub pat, scoase cele şase mii de fiorini, şi de atunci n'a mai dat cu ochii de săraca jertfă. Astăzi ei se judecă. Cu această ocasiune, un mare număr de învinovăţiri, până acum dosite, s'au grămădit asupra capului lui Negus. Unii zic că se va osândi la lucrări publice; alţii susţin, cumcă va scăpa, fiind sprijinit de cucoanele cutare, cutare şi cutare.

Jurnalistul Wahlstimme e unul din apărătorii lui Negus pe calea publicităţii..

NOTE ŞI VARIANTE

POEZII

Hasdeu publică cea dintâi culegere de poezii în 1873. Este un volum de IV + 140 pagini, in 16°, intitulat: *Poesie* (Bucuresci, Typographia Laboratorilor Români, 19 Strada Academiei). Pe copertă se află următorul *motto* din Petöfi: *S ki új utat tőr; gaz es tűske várja...* « Cine rumpe o cale nouă, aşteaptă pulbere şi scaeţi...». Volumul se deschide cu o *Prefaţă* a autorului, pe care o reproducem:

« Niciodată n'aş fi cutezat a scoate la lumină această anatomie a suferinţelor mele, dacă nu ştiam că unora le place sumbra şi violenta pictură a lui Caravaggio, în care vezi numai oase şi muşchi în loc de frageda şi catifelata carne.

Genul imperios al inspiraţiunii mele poetice oferă aspra idee sub o formă dură.

Mai multe bucăţi din colecţiunea de faţă, bunăoară « Viersul », « Lui N. Nicoleanu », şi altele, explică până la un punct ţâţânele sociale, pe cari se mişcă acest fenomen psihologic.

De câte ori mi s'a întâmplat a fi dulce şi molatec, mă miram eu însumi.

Iată o prefaţă, în care un autor se face fără milă propriul său critic! »

In ediţia noastră am publicat textul definitiv, aşa cum se află el în culegerea de *Poesie*. Variantele care urmează arată deosebirile dintre versiunile prime — tipărite în periodice — şi volumul din 1873.

MUZA. Tipărită în *Foiţa de istorie şi literatură*, Iaşi 1860, p. 117. N'a fost publicată în volum. După ştiinţa noastră, n'a mai apărut în altă revistă condusă de Hasdeu, sau la care colabora el.

IONAȘCU VODĂ. Cea dintâi versiune publicată în *Din Moldova*, vol. I (Iași, 1862), p. 12:

Sângele roșește câmpul din belșug,
Otomanii fug —
Iată că-i ajunge oastea românească!
«Zmeilor, ucideți!» sună tot mereu:
Vai, amar ș'aleu!
D'o așa năvală Domnul te ferească!

«Robi să nu se prinză: nu voiu să mă'ncurc!
Taie tot ce-i turc!»
Astfel Ionașcu-Vodă poruncește.
Pală duce hora, al săgetei cânt
S'acordează'n vânt
Și în piept de dușman falnic amuțește:

Nu mai vezi păgâni; vrau să zic, de-i cați,
Ii privești culcați
Iarba înnegrită d'azi li-i așternutul!...
Inima-mi tresare, când în cărți citesc,
Cât de bărbătesc
Fostu-ni-a odată, fostu-ni-a trecutul!

D'unde până unde un boier:
Zanea vistier,
Aducând cu sine un vizir sau pașă.
«Doamne!» — către Vodă zice umilit —
«Focu-i potolit:
«Să deschidem dară punga cea vrăjmașă!

«Bogătașul ista, capu-și spre-a păstra,
«Poate număra
«Pietre scumpe, aur și argint — comoare!»
Domnul cu iuțeală strigă: «Măi fârtați!
«Dracului să dați
«Turcul și boierul pe-o spânzurătoare!»

FEMEIA INNECATĂ. Prima variantă, publicată în *Din Moldova*, an. I (1862), n. 2, p. 27—28:

Era Bahluiul mare.
Pe ţărm şezând,
In gând,
Pe rând,
Treceam niajunsurile vieţii solitare,
— « D'aş fi căsătorit! »
— Spusei atunci destul de tare —
« Ce trai
« De rai
« Să tot iubeşti şi tot să fii iubit
« Neadormit!
« Ce dulce armonie!
« De-acuma dar, oricum să fie,
« Imi trebui mie
« O soţie
« Nurlie,
« Durdulie,
« Hazlie,
« Vie,
« In scurt, cu merite — o mie:
« Să mor de bucurie! »

D'o dată
Iată
C'aleargă în spre mal
Un oarecine,
Dând busna peste mine:
La faţă — om, la fugă — cal,
Altminteri nătărău!
— Bre, ce-ai păţit, vecine?
Pe semne doagele nu ţi-s depline?
— Rău şi rău
(Răspunde călătorul meu)
Nevasta mi-a luat-o drăguţul de părău:
S'o dus! tot mări-dus!
Şi-i caut trupul eu!
— Ţi-a fi, prietene, cam greu;
Căci trebuia s'apuci la vale
A cursului bătută cale,
Iar nu pe-aici în sus!
— Invaţă alţii, măi;

Doar pe flăcăi
Ca tine!
Femeea mi-o cunosc prea bine!
Ziceam că «sânt», ţipa că «nu-s»;
Mergeam spre răsărit, striga că «spre Apus»;
L'amiaz i se părea că-i noapte;
Şi astfel pentru toate!
Deci
Să 'nţelegi
Că ea pe veci
Nu poate
In chip obicinuit să 'nnoate;
Şi râul să fi fost oricât de furios.
Săracul val
Fu nevoit s'o tragă nu în jos,
Ci tot la deal:
Să scape bucuros.

Versiunea pe care o tipărim noi a apărut în *Columna lui Traian*, an. III, Nr. 11, (13 Martie, 1872), p. 81, şi a fost republicată în volumul *Poesie* (p. 122—124) cu o singură variantă:

p. 7, r. 12: Invaţă *alţii*, măi,

ADEVĂRATUL POET. Publicată în *Din Moldova* (*Lumina*), II, n. 7, p. 9—10.

ŞTEFAN TOMŞA VODĂ ŞI VORNICUL ION MOŢOC. Publicată întâiu în *Lumina*, II (Iaşi, 1863), n. 11, p. 84—85.

BRADUL. Prima versiune publicată în *Lumina*, III (Iaşi, 1863), n. 17, p. 80, republicată întocmai în *Aghiuţă*, n. 24 (Bucureşti, 3 Mai 1864), p. 182:

Văzut-aţi mândrul brad în plaiu
Stând verde 'n orice vreme,
Sau arde soarele de Maiu,
Sau vântul iernei geme!

El falnic sufere pe rând
Şi arşiţa şi ghiaţa,
Şi fulgerul pe 'n stânci sburând,
Şi viforul şi ceaţa...

Acuma 'n douăzeci de ani
De chinuri ne'ntrerupte,
El s'o deprins cu-ai săi duşmani,
S'o înrudit cu lupte!

Să-i daţi odihnă 'n locul şes,
In liniştita vale...
Lipsit de traiul său ales,
El s'ar usca de jale!

Versiunea din *Poesie* (p. 119—121), pe care am tipărit-o în ediţia noastră, a apărut întâiu în *Columna lui Traian*, an. III, n. 17, 24 Aprilie 1872.

TABLOU FLAMAND. Versiunea din *Lumina*, III, n. 17, p. 80 — intitulată *Un tablou Flamand* — a fost reprodusă şi în *Aghiuţă*, n. 24 (3 Mai, 1864), p. 181, sub titlul: *Un tablou de familie.* Faţă de textul din *Poesie* (p. 107—108), care se află în ediţia noastră, versiunea din 1863 prezintă următoarele variante:

p. 14, r. 4: *Osândea pe Turcul*, zicând că-i un câine,
r. 5: Franţa *se preface* de azi până mâine,
r. 6: *Neamţu-i fără cuget*, Moscovitu-i hoţ.
r. 9: *Care 'n nerăbdare* hămăia mereu.
r. 11: *Ii* ruşine, dragă, gura să nu-ţi tacă!
r. 12: *Apoi zău, Jujucă*, nu fii aşa rău...

Restul poemei — p. 14, r. 13—20, p. 15, r. 1—4 — este complet schimbat:

Fata, dulcea floare, neatinsă de-albine,
Şedca lâng' o masă, cu faţa în mine,
Cu foc de purpură pe obraji de crin;
Eu ţineam în mână o carte uitată:
Când priveam la mamă, când pândeam pe tată,
Şi 'nnotam cu ochii 'n al copilei sin!..

Tablou Flamand a mai fost publicat în *Columna lui Traian*, an. III, n. 18 (3 Mai 1872), de astă dată într'o formă foarte apropiată de cea pe care o va avea în volumul *Poesie.* Sunt numai două variante:

p. 14, r. 16: *Privia pe fereastră în mica* grădină,
p. 15, r. 2: *Insă când bătrânul nu băga* de seamă,

LUI N. NICOLEANU. Apărută întâiu în *Satyrul*, n. 5 (Bucureşti, 6 Martie, 1866) sub titlul *Amicului meu San-Huang-Ki* şi semnată Puang-Hon-Ki. (După cum se ştie, San-Huang-Ki era « pseudonimul chinezesc » al lui N. Nicoleanu, iar Puang-Hon-Ki, al lui Hasdeu). Reprodusă apoi în

Familia, V (1869) n. 29, p. 338—339, sub titlul *Amicului meu N. N.* Faţă de textul din *Poesie* (p. 138—140), versiunea din *Satyrul* prezintă următoarele variante:

p. 16, r. 1: *Cât e june, omul plânge*
r. 2: *Râde omul, cât e june*
r. 4: *El în cântec plânsu-i stinge,*
r. 5: *Râsu-i în cântec depune:*
r. 7: *Râsul e* speranţă plină
r. 8: *Plânsu-i rază* de speranţă
r. 9: *Până n'a apus*
r. 11: D'unde cântecul *se 'nalţă*
r. 18: *Oare cum să cânt?*
r. 19: *Dar eu sum... ş'orice fiinţă*
r. 20: *Are-un scop în armonie*
r. 21: *Cu destinul său:*
r. 22: *Desbrăcat de suferinţă,*
p. 17, r. 1: *Nemişcat în bucurie*
r. 2: *Voi să cuget eu!*
r. 4: *Care altă soartă* 'n lume
r. 5: *Vrei să-mi nimereşti?*
r. 6: *Fără numai, tot ce* trece
r. 12: *Nu e astfel cum* se pare
r. 13: Totul *are o* măsură!
r. 20: *Ies din* carnaval!
r. 21: *Pân' atunci, în râs şi 'n jale,*
r. 22: *Prin speranţă* te îmbată
r. 24: Cântecul deschide *cale*

ODA LA CIOCOI. « In Februarie 1869 *Oda la boieri* a fost publicată în ziarul *Românul*; coaliţiunea cu aristocraţia din 1868 se rupsese şi acea din 1870 nu se încordase încă.

« Reprodusă în broşură, această poezie s'a vândut atunci numai în Bucureşti în trei mii de exemplare.

« Acum este timpul s'o scoatem din nou la lumină, de astădată în *Columna lui Traian*, un organ decis a nu se contrazice în vecii vecilor ».

Cu aceste cuvinte era prezentată *Oda la boieri* în « Columna lui Traian » an. I, nr. 23 (28 Mai, 1870), p. 2. Intr'adevăr, această satiră politică avusese un deosebit succes la apariţie. Textul din *Românul* (19 Februarie 1869,) fusese retipărit într'o broşură aparte: *Oda la Boiari. 1848—1869* de B. Petriceicu-Hâjdeu (Bucuresci, Tipografia C. A. Rossetti, Str. Colţei No. 42; 14 pagini in 16°). Pe copertă, se afla următorul citat din Ioan Neculcea:

« Aşia socotescŭ eŭ cu firea mea acésta prostă: cândŭ va vré Dumnedeŭ se facă se nu fie rugină pe ferŭ, şi Turci în Ţarigradŭ se nu fie, şi lupiĭ se nu mănânce oile în lume, atunci póte nu vorŭ fi nicĭ Fanarioţĭ în Moldova şi nici în ţéra Muntenéscă, nicĭ vorŭ fi boiărĭ, nici vorŭ puté mânca aceste doue ţerĭ aşia cum le mănâncă... ».

*

Paginile 3—4 ale broşurii cuprind justificarea politică a autorului:

« In ultimele şedinţe ale fostei Camere, ajungând şi eu a înţelege perfecţiunea nouei stări de lucruri în România, am apărat cu mult zel ministeriul actual.

Am demonstrat atunci, cu procesele-verbale ale Parlamentului în mână, cum că cabinetul d-lui Dimitrie Ghica păcătuise la fiecare pas contra naţiunii şi contra Constituţiunii, numai din dorinţa de a-şi realiza programa primitivă, împăcând toate partidele.

Astfel amicii politici ai d-lor Beust şi Andrassy au fost trimişi să ne reprezinte la Paris şi la Constantinopole: naţiunea română insultată pentru împăcarea partidei austro-maghiare.

Astfel desfiinţarea districtului de Bolgrad, propusă şi patronată în modul cel mai imperativ, până a face din ea o cestiune ministerială: constituţiunea română insultată pentru împăcarea partidei guvernatorului dela Chişinău.

Astfel d-l Macedonski pus contra legii în capul armatei şi devenit apoi singura cauză a dizolvării unei reprezentaţiuni naţionale: ţara şi pactul fundamental insultate pentru împăcarea unei partide anonime, în misterele căreia iniţiase pe d-l prim-ministru o epistolă ocultă dela Paris...

Incetând de a fi deputat şi persistând totuşi în simpatiile mele pentru oamenii astăzi la putere, de vreme ce nu-i mai pot apăra de pe tribună, m'am decis da a le adresa o odă ».

Inainte de a fi republicată în « Columna lui Traian », *Oda la Boiari* a fost reprodusă de revista « Familia », an. V (1869), n. 9, p. 98—100.

Faţă de versiunea din *Poesie* (p. 48—55) — unde este intitulată « Odă la Ciocoi », şi pe care am tipărit-o în ediţia noastră — *Oda la Boiari* prezintă următoarele variante:

p. 18, r. 5: *Boiarule ! cinci veacuri, cinci veacuri şi mai bine*
r. 7: Sugeai *tu 'n* frunză sucul şi sângele din vine
r. 11: *De* jaf *şi* umilinţă,
p. 19, r. 1: *Ce* vede capul jertfei sburat dintr'o izbire,
r. 5: Căci nu credeai c'un suflet se face *mult* mai tare,
r. 15: Ca un satrap, *la umbră* lungit într'o grădină
r. 17: Privind cum se iveşte *când* ziua *e* senină

r. 21: Şi iată *într'o clipă furtuna sparge cerul*
r. 22: *Cu* flacăra urgiei...
r. 19: *Aşa din adormire nesocotea boiarul*
r. 20: Suspinul României!..
[rândurile 19—20 din versiunea definitivă sunt, în prima versiune, rândurile 21—22, şi viceversa].
p. 19, r. 26: *Un abure* ce piere!..
p. 20, r. 1: *Un abure e norul*, suspinu-i o suflare
r. 5: *A douăzecea* iarnă, *a douăzecea* vară
r. 8: Răspunse *lumea* toată
r. 19: Căci *vremea* este totul:
r. 21: *A douăzecea* vară 'mbrăcase ieri câmpia
r. 22: In *busuioc* şi 'n grâne
r. 25: *A douăzecea* iarnă în haina-i de mireasă
p. 21, r. 9: Dar ce privesc, o Doamne! Eu cânt *şi deodată*
r. 13: *Boierii* se rădică, ca hoituri învechite
p. 22, r. 1: Când *teancuri* de verdeaţă, din mii de flori ţesute,
r. 2: *Câmpiile* aşterne
r. 6: *Şi teama încetează!..*
r. 15: *Sau poate că cadavrul* se 'ntâmplă câteodată
r. 23: O nu! E viu *boiarul!* Nu-i vis, nu-i rătăcire,
r. 25: Nu-i *spaima* sburătoare, născută 'n zăpăcire
r. 26: *Grăbită* să disparã!
r. 27: Nu-i chiar nici letargia *lăsând o paloare*
p. 23, r. 1: O nu! E viu *boierul! La trai şi la culoare*
r. 6: Şi pripăşiţi *p'aice;*
r. 7: Aceeaşi goliciune *de* inimă, *de* minte,
r. 8: *De* cugete române;
r. 11: O nu! E viu *boierul!* Nu-i mumie, nu-s moaşte!
r. 23: *N'om* mai greşi d'acuma! Trecutul să *ne* 'nveţe
r. 25: La vânătoare! Insă... *nu* puştele şi beţe:

La sfârşitul *Odei la boiari* este indicată data precisă a compunerii: 11 Februarie 1869.

Versiunea publicată în «Columna lui Traian» cuprinde câteva noi variante, în afară de acelea pe care le-am notat mai sus; se observă însă şi forme care au fost păstrate în redacţiunea definitivă. Pentru simplificare, vom însemna cu A textul *Odei la boiari*, şi cu B textul definitiv, care se află în ediţia noastră.

p. 18, r. 5: varianta A
r. 7: » »
r. 10: » »

r. 17: Şi tu râdeai jupâne; *râdeai cu fericire*
p. 19, r. 1: var. A
r. 2: Se *bucură* şi râde
r. 5: var. B
r. 8: Sau p'un *polog* de spice,
r. 15: var. A
r. 17: » »
r. 19—23: var. A
r. 26: var. B
p. 20, r. 1: *Un abur este norul*, suspinu-i o suflare
r. 5: var. A
r. 7: De când prin mii de *glasuri* suspinului din ţară
r. 8: var. A
r. 19: Căci timpul este totul: *o oară dintr'un secol*
r. 22: var. A
r. 23: » »
r. 25: » »
p. 21, r. 8: *Şi cu puterea* nouă
r. 9: Dar ce *zăresc*, o Doamne! Eu cânt şi deodată
r. 13: var. A
r. 25: *Au nu cumva* natura, sărind din căi bătute,
p. 22, r. 1: Când *teancul de covoare*, din mii de flori ţesute,
r. 2: var. A
r. 3: Şi filomela cântă, şi soarele *clipeşte*
r. 6: var. A
r. 12: Din *bolta* 'ngrozitoare
r. 15: var. A
r. 23: var. A
r. 25: Nu-i *spaima* sburătoare, *născând din* zăpăcire
r. 26: var. A
r. 27: Nu-i chiar nici letargia *ce 'nfige o paloare*
p. 23, r. 1: var. A
r. 6: » »
r. 7: » »
r. 8: » »
r. 12: » »
r. 17: Chemând *Evrei* şi Unguri să *salte* pe morminte
r. 20: Locusta cea 'ngropată,
r. 21: De *nu-i striveşti* chiar oul, din fundul negrei groape
r. 22: *Răsare* mai *turbată!*
r. 23: *Am mai păţit adesea!* Trecutul să *ne* 'nveţe
r. 26: *Ci sacra* libertate!..

COMPLOTUL BUBEI. Intâiul titlu al acestei balade era: *Congiuraţiunea leproşilor*. Aşa se tipăreşte în ziarul *Traian*, n. 97 (31 Decemvrie 1869), p. 391—92. Titlul *Complotul Bubei* apare la publicarea celei de a doua versiuni, în *Columna lui Traian*, an. II, nr. 20 (82) din 24 Mai 1871. Această versiune, cu o singură modificare, trece în volumul *Poesie* (p. 37—45).

Congiuraţiunea leproşilor, din *Traian*, începe cu o strofă care a fost suprimată în versiunea ulterioară:

O cronică, scrisă de mână
Pe-un petec de piele bătrână,
Ni spune un lucru ciudat.
Cinci veacuri şi şease decade,
Din care un an se mai scade,
Cu 'ncetul de-atunci au sburat.

p. 24, r. 1: Era 'ntr'o *veche* pădure,
r. 7—12: [complet schimbate]:

In cuibul acel neferice —
Precum cronicarul îi zice
La leatul mai sus arătat, —
A fost o petrecere mare;
Leproşii din patru hotare
Veniră în cârduri la sfat!

p. 25, r. 8: Trecând *pintre ele* în dungă
r. 13: *Ca* 'n lume să nu mai domnească
r. 15: [se termină cu un semn de întrebare]
r. 22: Se umflă *să scoaţă* cuvântul,
r. 30: [lipseşte]
p. 26, r. 5: [lipseşte]
r. 10: [lipseşte]
r. 15: [lipseşte]
r. 16: Unde-i *sfântul* ca s'arunce
r. 21: In codrul *cel uitat*;
p. 27: r. 3: *Pe lângă os* de câne
r. 13: Strigaţi *cu* bucurie,
r. 14: Săltaţi *cu* veselie,
r. 23: *Acum* se mai ascunde
Stăpânul tremurând:
r. 32: Căci lepra *e* pe tron!
p. 28, r. 22: Se va porni *din dată*
r. 23: *Pe* lumea cea curată

r. 24: *Rebelul* nesupus
r. 28: Când buba *este* sus!

Versiunea publicată în *Columna lui Traian*, 24 Mai 1871, are următoarea indicaţie: *Se dedică d-lor Costaforu, Mavrogheni, Maiorescu, Negruzzi, Pogor*, etc.

Singura variantă a acestei versiuni este:

p. 26, r. 16: Unde-*s sfinţii* ca s'arunce
r. 17: Cu *pietrele 'n voi?..*

SĂRĂCIA. Publicată în *Columna lui Traian*, an. I, nr. 14 (20 Aprilie 1870), p. 4. Faţă de textul din *Poesie* (p. 59—61), o singură variantă:
p. 30, r. 2: *Stă ca un puşcaş* la pândă,

VORNICUL IANCU MOŢOC. Publicată în *Columna lui Traian*, an. I. nr. 16 (30 Aprilie 1870), p. 2—3. Republicată, fără variante, în *Poesie* (p. 62—65).

ŞTEFAN ŞI RADU. Publicată în *Columna lui Traian*, an. I, n. 41 (23 August 1870), p. 2—3. Este una din puţinele poezii pe care Hasdeu le datează: *Puşcăria din Văcăreşti, 16 August.* Asupra arestării sale ilegale, Hasdeu a scris în *Columna lui Traian*, an. I, n. 40 (19 August 1870) un articol, pe care îl reproducem în al doilea volum al acestei ediţii. Numărul 40 al *Columnei*, apărut cu mare întârziere — numărul precedent poartă data de 2 August 1870 — aduce această informaţie abonaţilor: « In curs de opt zile d. Hăsdeŭ a suferit toată rigoarea arestului. Nu voim totuşi ca abonaţii noştri să se poată plânge », etc. Se oferă *Istoria toleranţii religioase* abonaţilor pe un an şi şase luni, şi *Răzvan şi Vidra* celor pe trei luni.

Versiunea scrisă în « Puşcăria din Văcăreşti » are următorul motto din *Cid-Campeador*;

Asis' parten unos d'otros
como la unia de la carne...,

pe care tot Hasdeu îl traduce: « Aşa se despart unii de alţii, ca unghia dela carne... ».

Ştefan şi Radu, într'o nouă versiune, apare în *Revista Nouă*, an. I, nr. 5 (15 Aprilie 1888), purtând data: « Mărţişor 1888 ». Această formă, în afară de o singură, neînsemnată, modificare, se retipăreşte în volumul *Sarcasm şi Ideal* (Bucureşti, 1897), p. 160—166. Faţă de versiunea definitivă, pe care am reprodus-o în ediţia noastră, textul din *Columna lui Traian* prezintă următoarele variante:

p. 35, r. 15: *Ii pune 'n* cale
p. 36, r. 1: Mare şi mare
r. 2: *E fiecare*
r. 7: *In loc d'a* bate
r. 10: *Vor* să se bată...

Inainte de r. 11, un vers care lipseşte în versiunea definitivă:

Frunză verde de bujor !
r. 14: Pân' ce iată că *loveşte*
r. 15: Intâlneşte şi *loveşte*
r. 17: *Cu cumplitu-i* buzdugan
r. 19: Şi-l *izbeşte*, mări drept
[rândurile 21—22, inversate]
r. 24: *Căci la piept e* înfăşat
Cu pieptarul *ferecat*
r. 25: *Ferecat şi fărmecat*;
r. 26: Buzduganul *sboară* 'n vânt
r. 28: *Iar pe unde se proptea*
r. 29: Pământul se *desfăcea*,
p. 37, r. 2: Işi *aruncă* mâna jos
r. 4: *O* măciucă s'a şi dus,
r. 6: Ca *un lemn de* rădăcină,
r. 8: Ci străbate *păsăreşte*
După r. 10: *De nimene biruit*,
r. 19: Măciuca s'a *potrivit*
r. 21: *De o dată*
r. 26: *Şi pe unde se trântea*
r. 27: *La pământ toate turtea*,
r. 28: *Pân' ce s'a turtit şi ea !*

După r. 28, următoarele versuri care lipsesc în versiunea definitivă:

Ca tulpina bradului —
Buzduganul Radului !
Ca trunchiul stejarului —
Măciuca Ştefanului !
Dar să fie nouă brazi,
Nu se teme un viteaz;
Şi stejarii la voinic,
De-ar fi nouă, tot nemic;
r. 29: *Că pe* cine-i puiu de zmeu
p. 38, r. 1: Pe *un pisc*, pierdut în nor,
r. 3: *Carele ţinea* aminte

r. 6: De când mă-sa l-a *născut,*
r. 8: *In* munţi şi 'n lunci
r. 13: *Şoimuleanul cel* bătrân
r. 15: *Se uita cu foc de* jale
r. 17: *Şi gândea în gândul său*
r. 19: *Nici Muntean*
r. 20: *Nici Moldovean*
[lipsesc r. 21—22]
r. 23: *Incă nu ştiam în lume*
r. 24: *Căci aveau un singur nume...*

Versiunea aceasta, din *Columna lui Traian,* se încheie cu rândul 26. Lipsesc, aşa dar, 59 de versuri; aproape două pagini din textul ediţiei noastre. Hasdeu avea dreptate să-şi dateze a doua versiune — din *Revista Nouă* — « Mărţişor 1888 », căci era, într'adevăr, nu numai o redactare revizuită, dar şi o considerabilă sporire a acestui « cântec bătrânesc ».

Textul din *Revista Nouă* are o singură variantă faţă de forma definitivă:

p. 39, r. 2: *Că şi şoimii* plâng de jale!

DORUL. Publicată în *Columna lui Traian,* an. I, nr. 52 (19 Octomvrie 1870), p. 4. Faţă de textul din *Poesie* (p. 56—58), prima versiune prezintă următoarele variante:

p. 41, r. 12: Din care *l-am primit,*
r. 17: Când razele *din* soare,
p. 42, r. 15: Şi *unda cea d'azur,*

LUNTREA. Publicată în *Columna lui Traian,* an. I, nr. 53 (25 Octomvrie 1870), p. 2. Variante faţă de textul definitiv (*Poesie,* p. 66—67):

p. 43, rândurile 2, 3, inversate
p. 43, r. 6: *Aşa legănată*
r. 7: *Ajunge odată*
r. 9: *Şi sufletu-mi are* o ţintă, *dar timpul ce sboară*
r. 14: Când *luntrea* se 'ntâmplă că groaznicul vânt o doboară,

MUNTELE ŞI VALEA. Publicată în *Columna lui Traian,* an. I, n. 55 (19 Noemvrie 1870). Variante faţă de textul din *Poesie,* (p. 33—34):

p. 45, r. 6: *D'abia* rodeşte cu sfială
r. 18: Poporul *care geme* jos

FRUNZELE. Tipărită în *Columna lui Traian,* an. II, nr. 7 (69), 15 Februarie 1871. Republicată, fără nicio modificare, în *Foaia Societăţii Românismul,* an. II, n. 2—3, p. 149, apoi în *Poesie,* p. 1—2.

FEMEIA CU CĂŢELUL. Apare întâiu în *Columna lui Traian*, an. II, nr. 32 (94), 30 August 1871; retipărită în *Foaia Societăţii Românismul*, an. II, n. 2—3, p. 150. Variante faţă de textul din *Poesie*, (p. 26—27):

p. 48, r. 10: *Fără* ajutor de níme

După r. 14, următoarele două versuri:

Şi pe ea o priveghia
Să nu pară numai ea,

CÂINII ŞI LUPII. Apare întâiu în *Columna lui Traian*, an. III, n. 4 (24 Ianuarie 1872). Faţă de textul definitiv din *Poesie* (p. 116—118), pe care l-am reprodus în ediţia noastră, versiunea din *Columna* prezintă următoarele variante:

p. 50, r. 7: *Buldogi*, dulăi, prepelicari, zăvozi,
r. 18: *Ce-i* moştenită
p. 51, r. 9: Şi ei *sunt câni*
r. 12: Având strămoş pe mopsul, *ce-a scăpat*
r. 23: Frumos *în* teorie,

Ultimele două versuri lipsesc.

Pentru a arăta legătura dintre Evrei şi Nemţi, Hasdeu — în *Poesie* — scrie: *Kestia israelită.*

VIERSUL. Tipărită întâiu în *Columna lui Traian*, an. III, n. 15 (10 Aprilie 1872), p. 113. Retipărită în *Poesie* (p. 23—25). Variante:

p. 52, r. 6: Şi eu câte odată smulg *harpa-mi* din tăcere

OVIDIU LA GURILE DUNĂRII. Tipărită în *Columna lui Traian*, an. III, nr. 29 (15 August 1872), p. 233; apoi tot acolo, în textul *Istoriei Critice* (« Columna », III, nr. 34, p. 318—319; 1 Decemvrie 1872). Retipărită în *Familia*, an. IX, nr. 32 (19/31 August 1873), p. 369—370. Faţă de versiunea definitivă (*Poesie*, p. 111—115), textul din *Columna lui Traian* prezintă următoarele variante:

p. 54, r. 8: Nedemni *să le răspunză* un echo 'n versul męu!
r. 9: Cât mai *adie* vântul răcoritor al verii,
p. 55, r. 7: Cât din a lui făptură *abia* se văd obrajii,
r. 14: Şi 'n loc a soarbe *spuma*, mănânci bucăţi de vin!
r. 17: Şi-atunci din oboseală *de vrei să-ţi stâmperi setea*
r. 18: *C'un strop de apă vie*, spargi întărita ghiaţă
p. 56, r. 1: De necrezut, şi totuşi *sunt martorul pe care*
Nemica nu-l împinge s'ascunză adevărul,
Şi trebui să mă crezi; eu am văzut chiar marea

r. 5: Pe *culmile* marine călcând ca pe ţărână
r. 16: Vezi peştii ce se *'ncrustează*, şi unii mai trăiesc!

Textul din *Familia* prezintă variantele: p. 55, r. 17—18; p. 56, r. 1, 5, 16. Varianta p. 56, r. 1 este uşor modificată:

Şi trebui să mă *credeţi;* eu am văzut chiar marea...

DARUL DUNĂRII. Tipărită întâiu în *Columna lui Traian*, an. III, nr. 30 (1 Septemvrie 1872), p. 249; *ibidem*, nr. 34, (1 Decemvrie 1872), p. 319, în textul *Istoriei Critice*. Faţă de textul din *Poesie* (p. 129—131), versiunea din *Columna* are următoarea variantă:

p. 58, r. 17: *Hameiul* singur numai inform îmbracă şesul

CIOCÂRLIA. In volumul de *Poesie*, (p. 127—128). Nu ştim dacă, şi unde, această poezie a mai fost publicată înainte.

MATER DOLOROSA. Tipărită în *Revista Nouă*, an. I, nr. 2 (15 Ianuarie 1888), p. 76; republicată în *Amicul Copiilor*, an. II, nr. 5 (August 1892), p. 159. Faţă de versiunea definitivă (*Sarcasm şi Ideal*, 1897, p. 159), textul din *Revista Nouă* prezintă următoarele variante:

p. 61, r. 2: Prin moartea *ce dă viaţă* la noile idei
r. 8: Piroane, ea le simte; *oţetul*, *dânsa-l bea!*
r. 12: *Inaripat în sboru-i*, spre sferele de sus.
r. 14: Că din acele *picuri* albina s'a născut

ALB ŞI NEGRU. Publicată, sub titlul *Din Iarnă*, în *Revista Nouă*, an. I, n. 3 (15 Februarie 1888), p. 103; tipărită din nou în *Amicul Copiilor*, an. I, nr. 13 (Octomvrie 1891), p. 306. In volumul *Sarcasm şi Ideal* (p. 154), are titlul *Alb şi Negru*.

Variante din *Revista Nouă;*

p. 62, r. 3: Moartă-i lumea *sărbezită*, peste care, fără faţă,
r. 7: In zădar *privirea cată* negre bengiuri în albeaţă!

MULTIPLICAMINI. Tipărită în *Revista Nouă*, an. I, nr. 4 (15 Martie 1888), p. 149; are subtitlul « Baladă realistă ». Faţă de textul definitiv (*Sarcasm şi Ideal*, p. 155—157), versiunea din *Revista Nouă* are următoarele variante:

p. 63, r. 2: Şi-a logodit *acuma fata*;
r. 3: Căci, de! era *de mult ea* gata,
r. 4: Şi-o cere — *mai ales* — un graf.
p. 65, după r. 4:

« *De cât un mare capital,*
« *Mai dulce-i camăta, chiar mică,*
« *Căci fără muncă se rădică,*
« *Crescând ca spuma fără val.*

p. 67, r. 7: Un strănepot *acum* doreşte

AŞTEPTÂND. Tipărită întâiu în *Revista Nouă*, an. II, nr. 3 (15 Martie 1889); republicată în *Sarcasm şi Ideal*, p. 170—178. Este cea mai realizată şi mai întinsă poemă — scrisă în desnădejdea morţii Iuliei — pe care Hasdeu se 'ndură s'o publice. Din aceeaşi epocă datează şi poezia inedită *Afară vâjâia furtuna* (« Flacăra », 17 Ianuarie 1913; reprodusă de Barbu Lăzăreanu, *Umorul lui Hasdeu*, p. 132—33, notă). De fapt, se poate considera *Afară vâjâia furtuna* ca cea dintâi ciornă a poemei tragice de mai târziu, *Aşteptând*. Dar câtă deosebire între versurile sălbatece, crude, exasperate din *Afară vâjâia furtuna* — şi forma dură, şi împăcarea filosofică, din *Aşteptând!*

Afară vâjâia furtuna
Lucind zigzaguri de scântei;
El cugeta, ca 'ntotdeauna,
Cu ochii pe portretul ei,
Portretul moartei lui copile,
Portretul îngerului său!
El cugeta: De-atâtea zile,
De-atâtea nopţi chem moartea eu!
    Căci moartea-i vieaţă pentru mine,
    Căci vieaţa-mi este un blestem,
    Căci vreau să mor, şi nu mai vine
    Dorita moarte ce-o tot chem!

Furtuna vâjâia mai tare
Şi fulgeră mai îndesat;
El cugeta cu 'nduioşare
La trăsnetul ne 'nduioşat:
Ah, doar i se va face milă
De chinul meu nemărginit!
Mai roagă-l tu, a mea copilă,
Să-mi curme dorul cel cumplit.
    Căci moartea-i vieaţă pentru mine,
    Căci vieaţa-mi este un blestem,
    Căci vreau să mor şi nu mai vine
    Dorita moarte ce-o tot chem!

Furtuna urlă mai turbată
Şi fulgerele se 'nteţesc;
El cugetă la dulcea-i fată
Privind la chipu-i îngeresc

Şi murmură: De-ar vrea să dee
Din cele trăsnete ce sbier
In pieptu-mi numai o scânteie,
Atâta rog, atâta cer!
Căci moartea-i vieaţă pentru mine
Căci vieaţa-mi este un blestem,
Căci vreau să mor şi nu mai vine
Dorita moarte ce-o tot chem!

Furtuna iată că 'ncetează
Şi-acum pe cerul limpezit
Se plimbă 'nvoioşat o rază
A soarelui desbrobodit.
Dar mai grozav în pieptu-i tună,
Ii sparge inima de tot
Şi strigă mintea lui nebună:
— Trăsnească-mă, căci nu mai pot!
Căci moartea-i vieaţă pentru mine,
Căci vieaţa-mi este un blestem,
Căci vreau să mor şi nu mai vine
Dorita moarte ce-o tot chem!

Variante din *Revista Nouă*, faţă de textul definitiv:

p. 66, r. 13: Un şir de ani, *ca* rândunică
r. 14: Pe vară *tu veneai* la noi.
p. 71, r. 14: Şi dinţii mei *să-i simţă* scrâşnind în capul lui!..
p. 73, după r. 6, urmează aceste versuri, care au fost suprimate în versiunea definitivă:

Cea de pe urmă foaie din mândra-ţi moştenire
Să fie şi din vieaţă-mi cea de pe urmă zi;
Şi când voi pune «Fine»,
S'adorm cu fericire,
Ca numai sus cu tine
Să mă mai pot trezi!

LA CASA DE NEBUNI. Publicată în *Revista Nouă*, an. II, nr. 8 (15 August 1889), p. 287—291; datată 17 Septemvrie 1889 (?). Versiunea aceasta prezintă, faţă de textul definitiv (*Sarcasm şi Ideal*, p. 179—185) următoarele variante:

p. 74, r. 2: *Mă sui tăcând, şi-alt* semn mai fac
r. 5: Căci *dobitoacelor* cu minte
r. 6: *La ce să le mai* ţii un spiciu
r. 8: Pricep *din deget sau din* biciu?

r. 10: *Şi plec la casa de nebuni,*
r. 11: *La falansteru 'n care unii*
r. 12: *Sunt mari poeţi şi mari tribuni.*
r. 13: *Eu n'am venit la dumneata*;
r. 14: *Din cei cu minte* n'am ce face,
r. 15: Şi-aş vrea pe toţi să-i pot uita!
r. 18: Cu flori şi pomi, amestec *din* umbră şi lumină;
r. 19: Iar printre ele *falnic*, încet, nepăsători,
r. 20: Păşesc, albind ca spectri, *măreţii* visători.
p. 75, r. 1: In fund, tot alb *la haină*, salcâmul înfloreşte.
r. 2: Nebun şi el, mirosu-i *degeaba-l răspândeşte.*
r. 7: O frunte mai măreaţă, *în care* cu fiori
r. 11: *Dar* totul gingaş, palid, electro-străveziu...
r. 12: *Il văd şi-acuma 'mi pare, şi nu pot să-l descriu!*
r. 14: Rămâi *ca stan de piatră.* El galeş mă priveşte:
r. 15: Ş'un glas ce te străbate prin *noate-i feciorești*
r. 16: Mă 'ntreabă: *Vii la mine? Ce vrei şi cine eşti?*
[r. 20 în locul r. 21, şi viceversa]
r. 28: *Năramze, trandafiri şi crini!*
p. 76, r. 14: *Şi să mă 'nfigă* iar pe cruce
r. 15: *Iubesc şi sufăr, căci — sunt* Crist.
r. 17: Prin *moartea*-mi omul se 'nnoeşte
r. 18: Şi tu *să-mi fii* evanghelist.
r. 25: In cer *ne-aşteaptă* plata.
r. 30: *Mă 'nnalţ* la Tatăl meu!..
p. 77, r. 8: *E numa 'n capul meu; grădină, casă, voi,*
r. 9: *Eu vă visez pe toţi, vă ţes ca 'ntr'o poveste;*
De nu m'aş deştepta, c'aţi şi pierit apoi.
r. 11: — Ce-s eu? *Nu prea găsesc cuvinte.*
r. 12: [*A-ţi spune tocmai ce-s,...* — lipseşte]
r. 17: In vis *m'am săturat* şi nu m'auzi urlând.
r. 21: Atunci visez că trec pe lângă *cel* brutar.
r. 24: O jimblă *i-o ştersei.* Mă prinde şi m'apucă.
r. 25: *Mă duc* la comisar. Mă judecă prin vis.
p. 78, r. 7: Că-i vis, o ştiu, dar *totuşi e nostimă* ideea
r. 11: Ş'apoi visez c'adorm visând — vai! — că *mi-e* foame.
r. 16: S'adormi şi tu. *Râzând*, de nu m'aş deştepta!
r. 20: Pe-un Capşa să-l visez decât *p'alde* Isus!
r. 23: *De-aci şopteşte'n aer*, privind cu ochii ţintă
r. 26: *N'am auzit pe nimeni...*
p. 79, r. 5: Tu *nu* ştii, căci ţărâna te 'nlănţue 'n cătuşă,
r. 10: E fiul meu, pe care 'n *bătaie* la Vidin

r. 12: Din ceasul morții, *dânsul* trăiește mai deplin.
r. 20: Că firea *ți-a dat* ochii să vezi cum să mănânci!
r. 23: Nu-l vezi? E *falnic*, mândru, cu nimbul tot lumine,
r. 24: *Pe-o frunte-cer* sub care doi gemeni curcubei
r. 27: Sub stele... ah! ce zâmbet! *O piatră* lăcrămează,
r. 29: Dar *ar zâmbi* ș'o piatră, de i-ar fi dat să vază
p. 80, r. 2: Sunt buze 'n *care îți pare că vezi* întregul Mai!
r. 3: Iar ca parfum — cuvântul *se 'ntinde și te 'mbată;*
r. 11: De fiu-său *el* îmi vorbea
r. 15: *Plutind ușor către pământ*
r. 21: *Lăsa jos* corpul pe pământ
r. 30: *Cum încă nu-s nebun!*

GAUDEAMUS. Tipărită în *Revista Nouă*, an. II, nr. 9 (15 Septemvrie 1889), p. 335—36. Variante față de textul definitiv (*Sarcasm și Ideal*, p. 168—169):

p. 81, r. 1: *Când o fi ca să duceți la criptă*
r. 2: *Nu pe mine, căci eu nu mă las,*
r. 3: *Dar pe vasu-mi, în care-i înfiptă*
r. 4: *Cea făclie sclipind din cel vas*
r. 9: *De iubire, sau altfel oricum,*
r. 10: *Ce se țin la toți pe morminte,*
r. 11: *Ba la unii se spun și pe drum*
r. 15: Aș dori să *văz* fețe voioase
r. 18: Și din care scăpat-a *cel* gând
p. 82, r. 9: Ce *de* lacrimi vărsai pân 'să plec!

TABLE-D'HÔTE. Tipărită în *Sarcasm și Ideal*, p. 187.

DUMNEZEU. Apărută întâiu în *Revista Nouă*, an. VII, nr. 3 (Decemvrie 1894), p. 83—84. Față de textul definitiv (*Sarcasm și Ideal*, p. 193—201) această versiune prezintă următoarele variante:

p. 84, r. 2: *Și cel mai de pe urmă, ascuns ca un copil*
r. 3: *Ce nu se poate naște și* totuși, plin de vieață
r. 6: Ca Făt-frumos din basmul *c'o babă ș'un moșneag*
r. 8: Miratei lumi *să-i zică;* dintr'însul m'am născut.
p. 85, r. 8: *Ca zidul cel* ciclopic durat făr' de ciment?
p. 86, r. 12: Cel mic se 'nzorzonează, *căci este mititel*
p. 87, r. 16: *Ce*-adie peste capu-mi, șoptindu-i: «omu-i muscă»!
p. 88, r. 2: Cu toate *ce-s în* ele și printre ele sunt,
r. 11: *Miracol* fără care în veci nu s'ar pricepe
r. 24: Dar nu-i întreg: *finalul rămase pribegit.*
p. 90, r. 5: «Mi-e dragă chiar o piatră; dar un arhanghel! *care*
p. 91, r. 6: Le răspândea *prin* suflu-i, și fiecare punct.

RĂZVAN ŞI VIDRA

[*Răzvan-Vodă* începe să apară în foiletonul ziarului *Perseveranţa* Joi 23 Martie 1867 (an. I, nr. 6), şi continuă până în nr. 33 (29 Iunie 1867). Se tipăreşte în volum în cursul aceluiaşi an. Nu cunoaştem decât ediţia a II-a: *Răzvan-Vodă. Dramă istorică în 5 acte în versuri* (Bucuresci, Tipografia Lucrătorilor Asociaţi, 1867; VI + 152 pagini, in 8⁰). Cu toate încercările noastre, n'am putut găsi un exemplar din ediţia I; în bibliografiile publicate până în prezent, nu sunt indicate decât ediţia II şi ediţiile ulterioare. De altfel, rămân câteva lucruri turburi în ceea ce priveşte prima tipărire a acestei drame istorice; *ediţia II* este indicată pe o bucată de hârtie, lipită pe coperta interioară, deasupra următoarelor cuvinte: *Ediţia II, revăzută, îndreptată şi adausă cu arii româneşti de d. Flechtenmacher.*

Intr'adevăr, textul acestei ediţii a II-a nu diferă prea mult de versiunea publicată în foiletonul *Perseveranţei*. Revizuiri radicale şi adăugiri importante apar de abia cu ediţia a III-a, unde până şi titlul este schimbat: *Răzvan şi Vidra, Poemă dramatică în cinci cânturi* (Bucuresci, Typographia Lucrătorilor Associaţi, 1869; VI+ 186 pagini, in 16⁰). După şaisprezece ani. Hasdeu publică o nouă ediţie, cu mici schimbări de text: *Răzvan şi Vidra, Poemă dramatică în cinci cânturi* (Ediţiunea IV, Bucuresci, Editura Librăriei Socec, 1895; 203 pagini, in 16⁰). Această ultimă redacţiune a fost reprodusă în ediţia noastră. După moartea lui Hasdeu, *Răzvan şi Vidra* a mai fost reeditată, dar aceste reeditări (în special cea din « Biblioteca pentru toţi ») cuprind grave erori.

Toate ediţiile apărute în timpul vieţii lui Hasdeu sunt însoţite de note. In ediţia II, aceste note se găsesc în josul paginilor; în ediţia III şi IV, notele sunt tipărite la urmă. De asemenea, ediţia III şi IV cuprind, tot la urma volumului, un: *Apendice. Modeluri de vechea limbă şi versificaţiune română.* Sunt publicate texte din Psaltirea Diaconului Coresi, Miron Costin, Dosoftei şi Varlaam. In ediţia noastră n'am mai reprodus acest *Apendice.* Am tipărit însă integral toate notele din ediţia II, III şi IV, indicând în care ediţie au fost introduse fiecare din ele.

Ediţia a II-a are următoarea *Prefaţă:*

« Această dramă este, sau cel puţin aş fi dorit să fie, o producere literară, psihologică şi istorică.

Din punctul de vedere literar, am avut a mă lupta cu dificultatea versificaţiunii, sporită astă dată prin o altă dificultate şi mai mare, anume acea de a scri în limba românească din secolul XVI, fără neologisme şi fără inversiuni moderne.

In privinţa psihologică, mă îngreuia varietatea caracterelor ce le introdusei în cadrul dramei mele: caracterul înfocat, generos, eroic şi impresionabil

al lui Răzvan; caracterul ambiţios, imperativ şi orgolios al Vidrei; caracterul avar şi laş al lui Sbierea; două caractere de ţăran românesc, personificate în Moş-Tănase şi în Răzaşul; în fine, nu ştiu dacă am reuşit, dar intenţia mea a fost de a da fiecărui personagiu, chiar şi dintre cele mai secundare, câte o nuanţă proprie şi obiectivă.

In fine, în privinţa istorică, avui în vedere două preocupaţiuni de o potrivă importante: istoria epocii în genere şi istoria lui Răzvan în parte. Din cronicarii noştri noi ştim numai atâta, că finitul secolului XVI a fost unul din perioadele cele mai oligarchice din analele României. Această luptă de ură între boieri şi popor, între cei avuţi şi cei săraci, între cei apăsaţi şi cei ce apăsau, eu m'am încercat a o face pe cât se putea mai plastică în actele I şi II. In zadar ar voi cineva să mă acuze de aluziuni la actualitate: mai repet o dată, eu am voit a depinge aristocraţia şi democraţia românească din secolul XVI, iar nici de cum mârâiturile partidelor de astăzi. Afară de aceasta, pentru a completa tabloul istoric al epocii, am găsit loc de a schiţa unele instituţiuni şi obiceie, neatinse de cronicarii noştri, dar conservate, din întâmplare, în documente, în legislaţie, sau în tradiţiuni.

Cât priveşte istoria lui Răzvan în specie, răposatul Bălcescu scrise în *România Literară* o biografie foarte erudită a acestui brav aliat al lui Mihai. I-a scăpat însă din vedere două împrejurări destul de interesante; anume, de 'ntâi că muma lui Răzvan fusese Româncă; şi al doilea, că Răzvan a fost pe lângă Aron-Vodă nu agă, ci hatman, după mărturia lui Miron Costin.

In sfârşit, mă vor întreba unii: de ce n'am lăsat pe Răzvan să domnească cinci luni, precum a domnit în realitate? şi de ce nu i-am permis a muri în ţeapă?.. Răspunsul e lesne de făcut. Pe de o parte, într'o dramă cinci luni este un singur moment, iar pe de altă parte nemic nu poate fi mai puţin dramatic decât o ţeapă. Istoria ne spune în bloc că Răzvan domni *foarte puţin* şi *muri într'un mod tragic în urma unei bătălii cu invazia polonă*; ei bine! opera mea nu contrazice deloc aceste două fapte sintetice!».

In ediţia a III-a, Hasdeu renunţă la această interesantă *Prefaţă*, mulţumindu-se numai cu câteva rânduri de prezentare:

«O operă curat literară, care dobândeşte onoarea unei a treia ediţiuni după un interval d'abia de un an, nu are trebuinţă de o prefaţă; căci chiar dacă scrierea ar fi rea, şi tot încă autorul se mulţumeşte, că opiniunea publică s'a înşelat de 'mpreună cu dânsul şi, prin urmare, nu are cui face scuze, obiectul ordinar şi stereotip al tuturor introducţiunilor».

Ediţia a IV-a are următoarea *Prefaţă:*

«A treia ediţiune din *Răzvan şi Vidra* de vreo zece ani şi mai bine nu se mai află în vânzare. Acuma, când Casa Socec et Cie mi-a propus de a scoate această a patra ediţiune, fusei întrebat dacă nu cumva doresc a face

o nouă prefaţă. Atunci mi-am adus aminte că am o veche socoteală de limpezit cu d-l P. P. Carp, de pe vremea când domnia-sa «făcea pe grozavul» în literatură. Sunt aproape treizeci de ani, amândoi tineri încă, noi am lucrat fiecare ce a ştiut şi cât a putut: eu scrisesem pe *Ioan-Vodă cel Cumplit* şi pe *Răsvan;* iar d-l Carp le-a criticat pe ambele, asigurând cu seriozitate că ele şi autorul lor nu preţuesc la un loc două parale. Este învederat că eu nu puteam să mă supăr şi n'am răspuns. Cu timpul, *Ioan-Vodă cel Cumplit* a devenit o carte clasică, pe care învaţă elevii în şcoală. *Răsvan*, la rândul său, ajunge la a patra ediţiune, după ce mai în toţi anii s'a reprezentat pe scenă, rămânând până astăzi în repertoriul teatral. S'a întâmplat însă într'un mod sistematic o poznă: de câte ori se afişa *Răsvan*, se găsea la moment vreo foiţă care, chiar în ajunul primei reprezentaţiuni, reproducea articolul d-lui P. P. Carp, ca să facă adecă cunoscut că: Aristotele şi Schopenhauer au spulberat pe Hasdeu. Pentru ca foiţele de acest soiu să nu-şi mai dea în zadar o asemenea osteneală, public eu însumi, în fruntea ediţiunii de faţă, acel memorabil articol; şi-l public întocmai, din literă în literă, cu logica lui, cu erudiţiunea lui, cu stilul lui, cu ortografia lui, cu toate ale lui, iarăşi fără a-i răspunde. Citească-l oricine, citească-l o dată, de două ori, de trei ori, pentru a *se monta* astfel sub impresiunea lui, o impresiune directă şi imediată, şi apoi *montat* să citească pe *Răsvan şi Vidra.* Să vedem, ce o să se zică atunci despre pretinsul verdict al lui Schopenhauer şi al lui Aristotel, pe lângă cari, cu aceiaşi drept, s'ar mai putea invoca autoritatea lui Confucius. Eu unul, mai de 'nainte, nu mă sfiesc de a mulţumi d-lui Carp, plătindu-i cu legiuta dobândă, acum când amândoi suntem bătrâni, o poliţă din tinereţe; plătind-o cu aceeaşi franchеţă şi cu acelaşi cavalerism care ne-au distins boier-boiereşte totdeauna pe amândoi, fie în bine, fie în rău, fie cu ştiinţă, fie cu pospaiu, după cum e şi boierul».

Incepând cu ediţia III — care, repetăm, prezintă mari deosebiri faţă de textul anterior, şi poate fi considerată ca o versiune nouă — *Răzvan şi Vidra* poartă pe copertă şi pe pagina de gardă următorul motto din *Cazania* (1644) Mitropolitului Teofil: *Mărirea deşartă şi iubirea de argint, acestea sunt neşte neputinţe iuţi ale sufletului* — *motto* care se păstrează şi în ediţia IV.

Faţă de textul definitiv — ediţia IV, reprodus întocmai în ediţia noastră — există deci trei texte anterioare, pe baza cărora am alcătuit variantele:

1) textul din *Perseveranţa* care în lipsa unui exemplar din ediţia I, poate fi considerat ca reproducând aidoma această ediţie;
2) textul din ediţia II (1867);
3) textul din ediţia III (1869).

Versiunea din *Perseveranţa* şi versiunea publicată în ediţia a II-a sunt aproape identice; acelaşi lucru se poate spune despre versiunile ediţiei III şi IV.

In variantele care urmează, *am notat întâiu deosebirile dintre ediţia II şi textul definitiv;* căci toate aceste deosebiri se găsesc întocmai şi în textul din *Perseveranţa.* Acolo unde textul din *Perseveranţa* prezintă variante *faţă de ediţia II*, le-am indicat prin paranteze [ ], indicând întotdeauna titlul revistei, d. ex.: [*Perseveranţa*, p. ... r. ...]. Deci, de câte ori se întâlneşte o indicaţie la *Perseveranţa*, să se ştie că forma aceasta este *mai veche* decât ediţia II. In ceea ce priveşte variantele textului ediţiei III faţă de versiunea definitivă, le-am notat tot în paranteze: [Ediţia III].

Textul ediţiei noastre este reprodus aidoma după ediţia IV. Am păstrat cât mai multe din grafiile care aveau o justificare fonetică; d. ex. calău, părău, vătav, răzaş, sânt (sunt), litvă, etc.

Dedicaţiune. Se tipăreşte de abia în ediţia III-a, ea lipsind în ediţiile anterioare. Faţă de textul definitiv al acestei poezii, aşa cum îl aflăm în ediţia a IV-a, versiunea ediţiei III prezintă următoarele variante:

p. 155, r. 5. Tu însă, ca o lampă *rămasă 'n* mângâiere
r. 13. In *oarele d'acelea* de sumbră poezie,
r. 17. *Precum se 'nchiagă unda, de veacuri* picurată
p. 156, r. 9. *Al unor viscoli cari, cu tine de 'mpreună*
r. 10. *Atuncea le-am simţit?*

Ediţia a II-a, spre deosebire de cele ulterioare, are la începutul dramei, imediat după prefaţă, tabloul tuturor personagiilor (*Persoanele;* în ediţiile ulterioare, *Feţele*); în timp ce la celelalte ediţii se indică personagiile fiecărui *Cânt* în parte (ediţia a II-a cunoaşte *Acte*, nu *Cânturi*).

Răzvan, ţigan
Vidra, nepoata lui Moţoc
Sbierea, boier bătrân
Moş Tănase
Başotă, mare vătaf
Răzaşul, Vulpoi } Hoţi
Hatmanul polon
Minski, Piotroski } ofiţeri poloni
Un boier tânăr
Un spion muscălesc
Un cioban

Un şoltuz
Un copil
Burgezi, burgeze
Hoţi, ostaşi poloni, etc.

Acţia se raportă la anii 1580—1595. Actele I, II şi V se petrec în Moldova; actele III şi IV în Polonia.

ACTUL I

Ed. II: *Scena reprezintă o piaţă în Iaşi. In fund faţada unei biserici de stil bizantin bastard. Pe avantscenă, de 'naintea bisericei, o piatră. In laturi se zăresc edificii de arhitectură turcă.*

TĂNASE (*şezând* pe piatră, *cu capul plecat şi cu desagii la picioare)*

SBIEREA *(venind încet şi numărând pe degete).*

p. 159, r. 1. *Milueşte-mă jupâne; nu 'ntoarce privirea ta*
r. 2. *Pentru una, Cel ce vede cu înzecit îţi va da!*

SBIEREA (oprindu-se):

r. 3. *Ce spui? Zece pentru una? O camătă minune*
r. 4. *Insă altfel este fapta, şi altfel în vorbă se spune...*
Află dară că, dând una, n'o mai vezi, n'o mai găseşti!
[Ed. III: p. 159, r. 3. Cum? Ce spui? *Miia la sută?* O camătă minunată!]

TĂNASE *(*sculându-se *şi stând în faţa lui Sbierea)*

r. 6. *Un bănuţ îmi va ajunge, că de trei zile în gură*

SBIEREA: r. 9. De trei zile? Ce minciună!.. *Ş'apoi eu nu-s vinovat!*
r. 11. Un bănuţ! Cum nu! E lesne!.. *Banii 'n vânt nu se aruncă!*
r. 12. *Decât să cerşeşti,* mai bine ia toporul şi la muncă.
[Ed. III: r. 10. *Pentru mine-i chiar tot una,* de-ai mâncat sau n'ai mâncat...]
Ed. II lipseşte: Răzvan se arată în fund şi se opreşte din dosul lui Sbierea.
r. 14. *Cât mai are 'n cap o ţintă sau vreo* nădejde 'n sân!
[Ed. III: r. 15. Nu cerşeşte cât mai are *vreun* pai de nădejde 'n sân!]
p. 160, r. 1. *Am lucrat şi eu,* jupâne, *când avusei* vitişoare,
r. 4. *Ş'acum, vai jupâne! d'abia cu zile am rămas!..*
r. 5. Copilaşii plâng de foame, *trei băieţi şi o fetică...*
După p. 160, r. 5, în ed. II se indică:

Scena II

TOT ACEIA şi RĂZVAN (venind cu un aer distrat şi oprindu-se din dosul boierului):

r. 6,´ lipseşte în Ed. II.
r. 8. Auzi! *Iţi* trebui copii!
r. 9. Un neam de *calici!..*

TĂNASE *(clătinând din cap şi reaşezându-se).*
(Sbierea face trei cruci mari de 'naintea bisericii şi se depărtează *ţanţoş...*)
Inainte de r. 11, indicaţia:

Scena III

MOŞ TĂNASE *şi* RĂZVAN

RĂZVAN *(arătând în urma lui Sbierea)*
r. 11. Aşa cruci evlavioase, aşa faţă *umilită.*
r. 12. *Aşa 'nchinări prea-plecate,* până la brâu şi mai jos.
r. 13. Nu făcea nici sfântul Petre, nici *chiar Iisus Christos!*
r. 15. Pe când *dracul* după dânsul cu limba scoasă aleargă!..
[Ed. III, r. 15: Pe când dracul după dânsul cu limba scoasă *mi*-aleargă!..]
r. 16. Aoleu! O punguliţă!.. *Ba* un săculeţ cam greu!..
r. 17. Il va fi pierdut *jupânul cu frica lui* Dumnezeu...
(strigă tare)
r. 18. Măi, opreşte-te, jupâne!.. *Jupâne, stăi* de m'ascultă!..
r. 21. Fugi! N'am bani! *Du-te încolo!* N'am nemic, nemic, nemic!

RĂZVAN *(cu ironie)*
r. 22. *N'are nemic* sărăcuţul! *Trebui să-l crez!..* Prin urmare
r. 23. Omul neputând să piarză tocmai lucrul ce *nu* are,
p. 161, r. 1. Punga nu-i a lui? *El însuşi mi se leapădă de ea*
r. 2. *Iar alt stăpân nu s'arată... Să fie dară a mea!..*
r. 3. *Galbeni douăzeci, din care cei găuriţi sunt de veste,*
r. 4. *C'or fi fost ei altă dată în salba unei neveste*
r. 5. *Sau pe sinul unei puice dela ţară... şi apoi*
r. 6. *Au trecut prin jaf şi silă în sacul unui ciocoi!..*
r. 8. Pe *cei* albi i-ar face negri, ca cel mai negru *cărbune!..*
[*Perseveranţa*, r. 8: *Ar face pe omul alb negru* ca cel mai negru cărbune!..]
r. 10. Pâinea, *ce mi-aş cumpăra-o cu ăşti bani,* m'ar otrăvi!..

(Către Tănase)

r. 15. TĂNASE *(considerând pe Răzvan cu atenţie)*
Dela un Ţigan pomană? *Nu!*

r. 16. RĂZVAN
Cum?.. Şi *p'acel* boier

r. 17. *Pentr'o singură groşiţă l-ai fi slăvit pân' la cer?*
[*Perseveranţa*, r. 18: E Român, oricum *să fie*]
r. 19. *Ciocoiul* e Român? Vai, ce ocară!
[*Perseveranţa*, r. 19: *E* Român? Vai, ce ocară]
r. 20. Te 'nşeli, moşule! El este *ori o piatră, sau o fiară,*
[*Perseveranţa*, r. 20: *El Român? Te'nşeli!* El este *sau* o piatră, sau o fiară]
r. 21. *Dar Român nu, niciodată!.. Mai Român, o da, sum eu!..*
p. 162, r. 1. Nu căta că *este oacheş* şi pârlit obrazul meu,
r. 2. *Că şi noaptea nu e albă,* dar pământul odihneşte,
r. 3. Că şi pâinea de secară *nu e albă,* dar hrăneşte!..
[*Perseveranţa*, r. 3: *Căci* şi pâinea de secară *nu e albă,* dar hrăneşte!..]
r. 4. Ş'apoi, moşule, *eu nu sum* un Ţigan de rând, mă jur!
r. 5. Nu, nu, crede-mă! In pieptu-mi *bate-un suflet* de vultur!
[lipsesc r. 10—15].
r. 15. O porumbiţă *să aibe* un bărbat ciorói...
[Ed. III, r. 15: O porumbiţă *să-şi aibe de* bărbat cioroi...]
[*Perseveranţa*, r. 17: *Taci, moşule! Taci!*].
r. 19. N'atinge ţărâna mamei, *că nu ştiu, zău,* ce-o să fie:
r. 20. *Nu mai răspund pentru mine,* când sum cuprins de mânie!..
[Ed. III, r. 20: Mi se 'ntâmplă multe pozne, *cându-s* cuprins de mânie!..]
r. 21. Eu *nu sum* Ţigan... ţi-am *spus-o*!.. *Nu mă mai necăji!..*
r. 22. Mai pe scurt, na, iată banii!.. pleacă *odată* d'aci!..

r. 23. TĂNASE *(cu despreţ)*

Dela *un rob* nici voiu cere, *nici voiu lua vreodată:*
r. 24. *Soarta mea* e neferice, dar a ta e blăstemată!
r. 25. *Să ştiu c'oiu muri* de foame, mâna mea *nu voiu* păta
r. 26. Primind milă dintr'o mână, care nici ea nu-i a ta!
p. 163, r. 1—9. *Eu rob?* Dar bată-te focul, *eu sum slobod ca oricine!*
Kir Anastase vlădică, murind, m'a iertat pe mine,
Şi d'atunci, moşule, iată două erne şi trei veri
Gust mândria d'avea aripi, ca o pasere în ceri!
Sbor la stânga, sbor la dreapta, ca voioasa ciocârlie,
Pe care n'o mai opreşte fcrecata colivie!..
r. 13. Mai este ceva. *Văzut-ai vreun Ţigan grămătic?*
r. 16. Grămătic?.. nu!.. *Să-ţi spui verde, că n'am văzut pân' acuma...*
r. 17. *Grămătic în ţara noastră este om!.. chiar om!.. nu gluma!..*

r. 19. TĂNASE *(cu indignaţiune)*

p. 164, r. 2. Dar gramatici, *nu!..* Ei bine! *află că eu avui parte*
r. 3. *La monastire la Putna să 'nvăţ tot felul de carte*

r. 4. Serbească şi românească, *şi-astfel fusei* de mic
r. 5. *La kir Năstase vlădică* cel mai isteţ gramatic!..
r. 7. *Ţi-am dovedit că eu nu sum un Ţigan ca* toţi Ţiganii...
[Ed. III, r. 7: Şi te rog a nu mă pune *d'arândul* cu toţi Ţiganii!..]
r. 8. Dar aceşti bani, măi băiete, *vor fi furaţi... nu-s ai tei*
r. 9. *Vor fi furaţi! Ai dreptate... Vor fi furaţi de acei*
r. 10. *Ce tot fură dela ţară, dela mine, dela tine;*
r. 11. *D'acei ce mănâncă mierea muncitoarelor albine;*
r. 12. *D'acei ce ne storc vieaţa; ş'apoi unui biet sărman*
r. 13. *Nu se 'ndură să-i arunce în obraz un gologan!..*
r. 14. *Vor fi furaţi! Ai dreptate! Vor fi furaţi de acelea*
r. 15. *Javre la cari omenească este numai doară pielea,*
r. 16. Iar sufletul *cu* dobândă e luat dela satan,
[Ed. III: r. 16: Iar sufletul *în* dobândă fu luat dela satan].
r. 17. *Pentru ca să se 'ntoarcă* mai murdar şi mai viclean!..

TĂNASE *(emoţionat)*

r. 19. RĂZVAN *(continuând)*
Vor fi furaţi! Ai dreptate!
r. 20. Insă *nu sum eu* acela care *fur dela* un frate!
[Ed. III, r. 20: Insă n'oiu fi eu acela care *despoaie* p'un frate!]
r. 21. Mama, buna măiculiţă, *ar tresări în mormânt,*
r. 22. *Dacă m'ar crede în stare a fura măcar prin gând!..*
r. 23—24. *Ş'apoi judecă tu singur, nu fură nimeni în lume*
Pentru ca să dea la altul, fără să-l ştie pe nume,
Fără ca vreodinioare să-l fi văzut undeva,
Fără ca din toată punga să-şi lase 'ncai o pară!..
Dar zău, nu mă tot aprinde! Ce să mai *vorbim* degiabă!
Iată banii: mulţumeşte, du-te *şi cată-ţi* de treabă!

[*Perseveranţa*, r. 23: *Dar ce să vorbim degiaba! Sângele în cap mi se urcă!*
r. 24. Iată banii: mulţumeşte, *du-te şi nu mă încurcă!..*]

(văzând îndoiala lui Tănase)

r. 25. *Moşule! Să-ţi spui atâta: de-ar fi banii chiar furaţi*
r. 26. Copilaşii tăi te-aşteaptă *goi, flămânzi* şi înnsetaţi!..

p. 165, r. 1. TĂNASE *(luând punga)*
Bogdaprosti, măi băiete!.. *Ce păcat, ce rău* îmi pare,
r. 2. *C'un Ţigan poate să aibe* un suflet aşa de mare!
r. 4. *(strânge dăsagii şi se scoală)*
Tat'-tău *va fi fost*, băiete, *un ştrengar, un* blăstemat
r. 5. *De s'a aprins mă-ta sărmana* în linguşirile lui!

[Ed. III: De-au întortochiat pe mă-ta 'n *linguşiturele* lui!..]
r. 7. *Dragoste! curat o boală*, ce *de om* când se lipeşte
r. 9. Toate lucrurile 'n lume *pune cu susul în jos:*
r. 10. Ingerul urît se pare, *dracul se pare frumos!..*
[*Perseveranța*, r. 9: Toate lucrurile 'n lume *mi le răstoarnă pe dos!..*]
[Ed. III: r. 9. Toate lucrurile 'n lume *pune cu susul în jos*].
r. 11. *(vrea să plece, apoi se opreşte):*
Dar eram să uit, băiete, *a te 'ntreba* cum te chiamă!
r. 13. Muri an... ba nu! trăieşte! trăieşte 'n *inima mea*
r. 14. Şi va trăi totdeauna *ca într'un leagăn în ea!..*
r. 15. Dumnezeu *să te ajute*, precum tu m'ajuţi pe mine
r. 16. Zilele tale *să fie* tot zile lungi şi senine;
r. 20. Mi-ajunge *un* singur galben, zău, aşa Răzvane dragă!
r. 21. Mai sunt mulţi săraci, şi *nu voiu ca eu să am de* prisos
r. 22. Pe când se sbuciumă *alţii*, simţind cuţitul la os.
r. 23. RĂZVAN *(cu desplăcere):*
p. 166 după r. 2. (Ia o *monetă* şi dă punga lui Răzvan)
r. 3. Fă *cum eu îţi spui*, căci altfel, zău, nu primesc nici un ban...

Scena IV

RĂZVAN *(singur):*
r. 5. Bietul om!.. Ce fudulie! *Ce apucături mărețe!*
r. 6. Cineva *l-ar putea crede*, că-i un împărat *în zdrenţe!..*
r. 7. Ce despreţ! *Ce vorbe late!.. Tată-său* n'a fost Ţigan!..
r. 8. Lumea-şi bate joc de mine! *Lumea râde* de Răzvan!..
după r. 10 *(*Lipeşte hârtia *de* un stâlp *şi se retrage*, pe când uşa bisericii se deschide, *ieşind mai mulţi burgezi şi burgeze).*

Scena V

Mai mulţi burgezi şi burgeze

[Inainte de ediţia III, « Dascălul » nu era notat aparte printre personagii; el era « Burgesul I ». Aşa dar, în primele redacţiuni nu erau *trei* « târgoveţi », ci *patru* « burgesi »; şi anume:

burgezul I	Dascălul
burgezul II	târgoveţul I
burgezul III	târgoveţul II
burgezul IV	târgoveţul III

Trebue să se ţină seamă de aceasta intervertire de personagii, pe care noi nu o putem semnala la tot pasul, ci numai în acele pasagii unde am reprodus varianta versului. Ed.].

(Burgezul I se opreşte lângă placard, iar ceilalţi formează grupe).

BURGEZA I

r. 11. Uf. Nu mai stău pe picioare *de obosită* ce sânt!
r. 12. Zău, *nu-mi prea place* zăbava, fie locul cât de sfânt!
r. 13. *Părintele Ioniţă est un preot* cu minte
r. 16. In două vorbe ţi-arată calea *la iad* şi *la raiu;*
r. 17. Ş'apoi îţi zice: *alege! — Şi cu aceasta* sfârşeşte.
[Ed. III, r. 17. Ş'apoi îţi zice: *ia seama!* — şi 'ntr'o suflare sfârşeşte!

între r. 17-18 *(*BURGEZUL I, *stând lângă placard, începe a râde cu hohot).*

p. 167, r. 1. BURGEZUL II *(abordând pe Burgezul I)*
Măi! Dar tu ce râzi acolo, singur, chiar ca un amintit?
[Ed. III, p. 167, r. 1. *Dar tu ce-mi râzi,* măi fârtate, singur, chiar ca un smintit?].
r. 3. Spune, *ce scrie acolo?*
r. 5. Nu cumva *iar vr'un nou* cântec, *râzând* de biata Domnie?

BURGEZUL I *(cu ironie)*

Veniţi, citiţi, înţelegeţi, şi atunci o să vedeţi.

între r. 11—12. BURGEZUL III

Nici eu nu prea.

BURGEZUL IV

Ba eu de loc!

BURGEZUL I

Ha! ha! Nici unul?
r. 13. *Nu,* vezi bine!

p. 168 după r. 5. CELELALTE BURGEZE

între r. 6 şi p. 169, r. 12: BURGEZUL I

Fiindcă voi nu ştiţi carte; *fiindcă voi faceţi gură;*
Şi fiindcă, din păcate, a Românului făptură
Este d'a fi mai obraznic, cine e mai nătărău;
Mi-e milă de voi...

TOŢI

Ei bine?

BURGEZUL I

Ei bine, voiu citi eu;

BURGEZUL II

Citeşte !

BURGEZUL III

Da ! da !

BURGEZUL IV

Incepe !

BURGEZELE

Ascultare ! Ascultare !

BURGEZUL II

Eu port lână în ureche ! Rădică glasul mai tare...

BURGEZUL III

Dar nu sbiera, că pe mine mă cam supără la cap...

BURGEZUL IV

Mai în sfârşit, tu citeşte nici prea tare, nici prea slab !

BURGEZUL I *(tuşeşte, apoi începe a citi)*

p. 170, r. 3. Petru-Vodă schiopătează; *dar slut nici de cum nu este!* [*Perseveranţa*, r. 3; ... *dar slut nicidecum nu este !*].
r. 5. *Ba e* frumuşel la faţă, *chiar ca Fătul din poveste !*

p. 171, r. 1. BURGEZUL I

Măi ! Vreţi *s'ascultaţi sau nu vreţi?*

r. 2. BURGEZUL II

Negreşit ! Ce mai întrebi !

r. 4. BURGEZUL IV

Ei bine ! De ce nu 'ncepi?

r. 5. BURGEZUL I *(citeşte)*

r. 11. BURGEZUL I *(citeşte)*

p. 172, r. 1. *Iată !..* Iarăşi frunză de năgară?
r. 2. Ce Doamne! Tot numai una? *Par'că* n'ar fi într'o vară.

r. 4-9. BURGEZA II

Rosmarin sau busuioc !

BURGEZUL II

Pe semne că la muiere limba nu-şi află un loc !

r. 10. BURGEZA I *(cu indignaţie)*

r. 11. BURGEZUL IV

Bre! Doar! *nu vei fi o doamnă!*

p. 173, r. 1. BURGEZUL I *(citeşte)*

r. 7. BURGEZUL II

Măi! oare *vorba* la dracu *să nu fie foarte groasă?*

r. 8. BURGEZUL III

Nu, nu! Nici decum! La dracu!

r. 10. BURGEZUL II

Fie şi la dracu, totuşi *n'ar strica cuvinte dulci;*
[Ed. III, r. 10: Fie şi la dracu, *totuşi mie-mi plac vorbe mai dulci*]
r. 11. De pildă: la cel *cu coarne şi cu coadă* să te duci;
r. 12. Se 'nţelege că-i tot dracul, *dar vorba* e mai cioplită...

r. 13. BURGEZUL I

Ba cu coarne şi cu coadă poate să fie ş'o vită!

r. 15. BURGEZUL III

Mai bine, *pre* legea mea!
[Ed. III, r. 15. Mai bine, *pre* legea mea!].
r. 16. Ho! Incet! Vine vătavul!.. *Să nu dăm de vr'o belea!*

p. 174, r. 1-2. BURGEZUL I

Soseşte nenorocitul, tocmai când vorbeam de vite
Se 'ntâmplă câte o dată vorbe foarte nimerite!

Scena IV

după r. 2. *(Tot aceia,* BAŞOTĂ *mai mulţi slujitori)*,
r. 3. Oameni buni! Ce staţi aice? Ce *este?* Ce v'aţi oprit?
r. 4. Cu ce scop?.. A! o hârtie!.. Să vedem, ce *aţi* citit?
[Ed. III, p. 174, r. 4. Cu ce scop?.. A! o hârtie!.. Să vedem, *ce-i* de citit?].

BURGEZUL II

r. 5. *Ia, o poruncă* domnească.
r. 9. *Sunt* sigur, *că este* iarăşi vr'un cântec neruşinat!..

r. 10. BURGEZUL II

Ba nu, zău!..

r. 11. BURGEZUL III

Nu mai citeşte!

r. 14. *Voi* toţi sunteţi *laolaltă* părtaşi ai nelegiuirii!

p. 175, r. 1. *Vă am în mâinile mele!..* Vi-i dragă vieaţa sau *nu?*

r. 2. *Spuneţi-mi* dar adevărul! *Iute!.. Măi, răspunde tu!*

r. 3. Tu ai o faţă cam proastă; *fruntea* jos, *gura* căscată,

r. 4. Semnele cele mai bune *d'o* inimă nestricată...

[Ed. III, p. 175 r. 4. Semnele cele mai bune *d'o* inimă nestricată...]

r. 5. Pune dar mâna pe cuget, *şi spune-mi, cine a scris*

r. 6. Acest cântec, ce cutează *pe* Vodă să-l ia în râs?

[Ed. III, p. 175 r. 6. Acest cântec, ce cutează *p'un* Vodă să-l ia în râs?]

r. 8. Eu nu ştiu *nemic... zău nemic...* de nu-i aşa, să fiu câine!..

r. 11. A citit? *Care* anume? *Cine a citit?* Arată!

r. 12. BURGEZUL II *(arătând la* BURGEZUL I*)*

Acesta jupân vatave... *chiar acesta!.. uite, iată!..*

r. 15. Dar, *zău, nu de bună voe:* tot dumnealor m'au *silit...*

r. 16. *Cercetează* şi *întreabă...* Nu sunt eu cel cu *pricină!*

[Ed. III, p. 175 r. 16. *Cercetează* şi-i întreabă... *Nu-s* eu acel cu pricina!]

r. 17. A citi când nu te lasă, *nu crez* să fie *vr'o vină!*

[Ed. III, p. 175 r. 17. A citi când nu te lasă, *să fie oare vr'o vină?*]

după r. 17: *Scena VII*

Tot aceia şi RĂZVAN *(mestecându-se în grupa burgezilor)*

BAŞOTĂ *(către popor)*

p. 176, r. 1. *A citit moldoveneşte...*

r. 3. *Nu e* aci întrebarea. Eu ştiu, că moldoveneşte!

3. 4. Dar citit-a oare iute? Făr' a se *împedeca?*

[Ed. III, p. 176, r. 4. Dar citit-a oare iute? Fără *d'a* se 'nvălmăşa?]

r. 5. *Inşirat?* Limpede? Neted? Repede? *Cu foc?*

r. 6. *Da, da!*

r. 7. BAŞOTĂ *(către Burgezul I)*

Cu foc, hoţule?.. Ei bine! *La asta ce-mi vei răspunde?*
Cu foc? Auzi!..

r. 8. Hoţ, jupâne! Eu nu *vreau* a *mă ascunde!*

r. 9. *Am citit cum se cuvine, că doară* nu în zădar

[Ed. III, p. 176, r. 9. Citit-am cum este *rândul;* vezi bine, că nu 'n zadar]

r. 11. *Obraznicule!* Cum, Doamne, nu ţi-e greu? Nu ţi-e ruşine

r. 12. Să-mi spui *tu aste* palavre? *Să* vorbeşti *astfel* cu mine?..

[Ed. III, p. 176, r. 12. Să-mi spui *tu* mie palavre, când vorbeşti tocmai cu mine?]

r. 13. Eu! eu vatavul cel mare! mă 'nţelegi, *cine sum eu?*
[Ed. III, p. 176, r. 14. Mâna dreaptă a lui Hatman, carele la *locul* său]
r. 17. *Eu nu pociu* citi prea iute ceea ce *un altul* a scris!
[Ed. III, p. 176, r. 17. N'aş putea citi prea iute ceea ce *un altul a scris!*]
r. 21. Deci, judecata *e* scurtă. *Este* foarte *vederat,*
[Ed. III, p. 176, r. 21. Deci, *judecata-ţi* e scurtă, fiind foarte vederat,]
r. 22. *Că tu eşti foarte* obraznic *şi eşti* foarte vinovat,
p. 177, r. 1. Tu ai scris cântecul ăsta! *Te văd* eu după sprânceană!
r. 2. *Tu ai nas ca* de vulpe, *ai o bărbie* vicleană,
r. 3. *Ochi mici, buză* subţire... chiar un chip de fariseu!
r. 4. Vezi, că *te cunosc?* Pe mine *a mă 'nşela este greu!..*

r. 6. RĂZVAN *(cu naivitate):*
Mai staţi! *De ce* aşa *grabă?* Turci, Tătari sunteţi voi oare,
r. 7. *De vă arătaţi îndată gata* a ne spânzura?..
r. 9. Să fie oare cu cale, *pentru'o goală secătură*
r. 10. A *spânzura aşa de lesne un puiu de om? o făptură?..*
[Ed. III, p. 177, r. 14. El nu-i faraon, nu-i cioară; *îi* Român, îţi este frate...]
r. 16. O să-l învăţ eu *dreptate!* Să mă 'nfrunte *un* netot?..
r. 19. Atunci *lăsaţi dar* pe dascăl şi luaţi-mă pe mine;
r. 20. El nu-i vinovat, sărmanul; cântecul *l-am* făcut eu;
p. 178, r. 1. Chiar eu, *vezi bine!*
r. 3. Un Ţigan să scrie stihuri, *eu n'aş fi crezut!..* Ce-i drept,
r. 4. *Mutra ta par'că* arată *ceva* ager şi deştept...

r. 6. RĂZVAN *(întrerupându-l)*
Foaie verde *maieran,*
r. 10. Ciudat! să ştie carte *un blăstemat* de Ţigan!
r. 15. C'ar *fi bine* ca boierii să umble goi şi desculţi;
r. 17. *Să nu* fi fost nici un dascăl, ca să-l *înveţe* scrisoare!..
[Ed. III, p. 178, r. 17. *Să nu* fi fost nici un dascăl, ca să-l pună la scrisoare!..]
r. 18. Cată dar, dascăle, cată! *Ai scăpat* cum ai scăpat,
r. 19. Dar păzeşte-te de *mine,* c'o să dai de vr'un păcat!..
r. 20. Acuma tu, faraoane, *răspunde-mi deocamdată,*
r. 21. De ce te-apuci tu d'o treabă *oprită* şi neiertată?
r. 22. O faci oare de la tine, sau cineva *te-a* fi *pus?*
[Ed. III, p. 178, r. 22. O faci oare de la tine, sau cineva *ţi-a* fi spus?]

p. 179, r. 1. RĂZVAN *(cu bonomie)*
Apoi de, jupân vătave, *unui-i jos altu-i sus!*
[Ed. III, p. 179, r. 1. Apoi de, jupân vătave, *unu-i jos, altu-i sus!*

r. 2. Dumneata mereu *tot* spânzuri ş'astfel trăieşti boiereşte,
r. 3. Eu fac *cântece* şi *doine*, ca să-mi petrec ţigăneşte;
r. 4. Fiecare cu ce poate!.. *Nu este dat* orişicui
r. 5. *Dreptul d'a ucide oameni* în mijlocul târgului!..

(se scarpină la cap)

r. 6. Ş'apoi acest drept, jupâne, *uite! de* mi s'ar *da mie*,
r. 7. Eu n'aş *ucide* niciunul, ca să *pociu* ierta o mie!
[Ed. III, p. 179, r. 7. Eu n'aş omorî niciunul, ca să *pociu* ierta o mie!
r. 8. Şiret Ţigan!.. *Nu e* lesne a *ierta p'un* osândit!
[Ed. III, p. 179, r. 7. Şiret Ţigan!.. Dar nu-i lesne *d'a* scăpa *p'un* osândit!]
r. 9. Fapta, ce tu ai făcut-o *este* un lucru *cumplit!*
[Ed. III, p. 179, r. 9. Fapta, ce tu ai făcut-o, *îi* un lucru de gândit!]
r. 10. A necinsti cârmuirea, a *nesocoti* divanul,

după r. 11. *(după o pauză)*

r. 12. *Cu toate astea* o lege, un vechiu şi sfânt obicei,
r. 14. *Nu sunt* însurat, jupâne...
r. 16. Ai putea să scapi cu zile!.. *Este o lege, ce zice*,
[Ed. III, p. 179, r. 16. Ai putea să *fii* cu zile!.. In pravila ţărei zice,]
r. 17. *Că de* osândă se iartă, pe cine-l *vrea* de bărbat
[Ed. III, p. 179, r. 17. Cum-că de osândă se iartă, pe cine-l *vrea* de bărbat]
r. 19. *Aşa este* obiceiul, datina cea strămoşească!

r. 22. FATA I *(iese înainte, complimentând)*

r. 23. FATA II *(iese înainte cu mâinile în şolduri)*

p. 180, r. 2. *Sunteţi* fete cum se cade? Nu-i aşa? De măritat?
r. 7. *D'o moarte grea şi grozavă p'acest* băiat priceput?
[Ed. III, p. 180, r. 7. *D'o* cazně foarte cumplită, acest băiat priceput?]

r. 10. FATA I *(lăsând ochii în jos)*

r. 12. FATA II *(cu mândrie)*

Şi nici eu!.. Ferească Sfântul!.. *O coţofană! un rob!..*
[Ed. III, p. 180, r. 12. Şi nici eu!.. Ferească Sfântul!.. *O batjocură! un rob!..*]
r. 14. *Aşa?* Atunci de ce doară *aţi ieşit* voi amândouă,
r. 15. *Cu atâta fudulie, ca să ne răspunde-ţi nouă,*
r. 16. *Cântând din tobe şi surle*, că sunteţi de măritat?

r. 17. FATA *(cu confuzie)*

De ce!.. *aşa!..* să se ştie

r. 18. FATA II *(cu insolenţă)*

p. 181, r. 1. RĂZVAN *(către popor)*

r. 2. *Aşa dar d'acum* 'nainte *să* ştiţi bine fiecare,
[Ed. III, p. 181, r. 2. Astfel dar *d'acum'* nainte, veţi şti bine fiecare,]
r. 3. *Şi să mai spuneţi ş'altora,* spre ştiinţa tuturor,
[*Perseveranţa*, r. 3: *Să spuneţi şi altora să fie ştiut* tuturor].
r. 5. *Fete de neam şi de cinste,* ce-ar vrea bărbaţi să-şi găsească...]

r. 7. *Scena VIII*

Tot aceia şi SBIEREA

SBIEREA *(intrând)*

r. 8. *Fără dobândă, degiaba,* fără nici un folos!

r. 9. RĂZVAN *(cu melancolie):*
Ai văzut, jupân vatave, că *nu este* fată 'n lume
r. 10. *Care să nu s'oţerască auzind* de al meu nume!..
[Ed. III, p. 181, r. 10. Ca să nu *se 'nfioreze,* când aude *d'al* meu nume!..]
r. 11. *E frumoasă acea* lege, ce iartă *p'un* vinovat,
[Ed. III, p. 181, r. 11. Frumoasă-i legea străbună, ce iartă *p'un* vinovat,]
r. 13. *E frumoasă acea* lege, care *ştie,* că o ceaţă
r. 14. Se pierde, când o *străbate* o rază de dimineaţă;
r. 15. *E frumoasă acea* lege, care crede, că nu-i rău
r. 16. *Omul ales d'o fiinţă, curată* ca Dumnezeu!..
r. 17. *E frumoasă acea lege...* dar *nu este* pentru mine,
r. 18. Precum într'o florărie nu-i loc *pentr'un* mărăcine!..
[r. 19—22 lipsesc].
r. 23. Eu Ţigan! eu... o jupâne! Decât *tot* vai *şi* amar,
r. 25. Pentru cea de 'ntâiu greşală *moartea 'n streang ar fi prea mare*
r. 26. Slujitori! *deocamdată duceţi-l la* închisoare!

p. 182, r. 2. BAŞOTĂ *(cu asprime, către Răzvan)*
Cum? Aşa să fie oare? *Ai* furat? Tu?..

r. 3. RĂZVAN *(cu linişte)*

r. 5. Ţiganul îşi *dă în* petec!
r. 7. Un ticălos! Un *desmetec!*
[Ed. III, p. 182, r. 7. Un ticălos! Un *desmetec!*]
r. 8. *Au fost* douăzeci de galbeni... D'abia nouă-spre'ci mai sânt!..
r. 9. Unde-i unul? unul? unul?.. *Să mi-l dai* de supt pământ:
r. 11. Un gălbănaş *ca un* soare!

p. 183, r. 3. In locu-i *este* o pâine într'o colibă săracă...
r. 7. SBIEREA *(iute apucând pe Başotă de mână)*
r. 9. Ciudat, boierule dragă! Apoi *ce vrei să-ţi fac eu?*
r. 10. SBIEREA *(cu aprindere)*
Cum ce? Vreau sfânta dreptate!.. Cum ce? *Vreau* galbănul meu!..
r. 12. In ce *gură 'ncăpu* legea
r. 13. SBIEREA *(gesticulând)*
r. 14. *Jupân vatave, ascultă!..* Nu mă lăsa păgubaş!..
r. 16. Ori de nu; atunci, jupâne, *stăpânu-său să-mi plătească!..*
[Ed. III, p. 184, r. 1. Al cui eşti tu, măi Ţigane? *Cum se chiamă domnul tău?*]
r. 2. RĂZVAN *(cu mândrie)*
r. 3. SBIEREA *(cu bucurie)*
r. 4. *Să mi-l dai rob chiar pe dânsul* în loc de despăgubire!..
r. 6. Furul *se dă aceluia*, dela care a furat!
r. 7. RĂZVAN *(cu groază)*
r. 9. *Fireşte!*
[Ed. III, p. 184, r. 9. *Fireşte!*]
r. 10. Vrei, boierule, să-l capeţi *foarte ieften* în robie.
[Ed. III, r. 10. Vrei, boierule, să-l capeţi *foarte lesne 'n obăcie!*]
r. 16. *Ştie bine.*
r. 18. SBIEREA *(cu mulţumire)*
r. 20. *Aşa este* legea ţărei...
[Ed. III, p. 185, r. 5. Cam cutezător, *cam falnic*, dar deştept şi cărturar.]
r. 6. Nu 'nţeleg, nu *pociu* pricepe, şi nu *voiu*, ca el să fie
r. 7. Bună pradă *pentr'un* altul, pe când îmi place şi mie!..
r. 8. Deci, *îţi dau eu acel galben, şi robul va fi al meu.*
[*Perseveranţa*, r. 8: *Chilipir, îţi dau eu acel galbăn*, şi robul va fi al meu!]
[Ed. III, p. 185, r. 8. Deci ia-ţi galbănul din parte-mi, *şi robul va fi al meu*]
r. 9. SBIEREA *(cu iuţeală)*
r. 11. Boierule! Ştii prea-bine, *că sunt* vătavul cel mare...
r. 12. Dec! şi eu la visterie *am fost* ftori-cămăraş!
r. 13. Boierule! Află *însă*, că postelnicul mi-e naş!..
p. 186, r. 1. Boierule! Taci din gură, *că mă fac leu-paraleu!..*
[Ed. III, p. 186, r. 1. Boierule! Taci din gură, *că mă fac un paraleu!..*]

r. 2. RĂZVAN *(cu amărăciune* către popor)
r. 4. *Aşa este!*
r. 5. TOŢI *(cu sgomot)*
r. 7. Taie-i pe toţi! Nimiceşte *p'aceşti* mojici cu nărav!
r. 10. Nu m'eţi robi voi pe mine! *Mă jur că nu!* Mai de grabă
[Ed. III, p. 186, r. 10. Nu m'eţi robi voi pe mine! *Mă jur că nu!* Mai de grabă]
r. 16. Dar de Vodă, nu... Ei bine!.. *Voesc să-mi dai ştreangul meu!*
r. 18. *(luând* pe Sbierea la o parte)
r. 19. *Să uităm cearta!* Pe cinste, *a fost o glumă,* o şagă,
p. 187, r. 2. Cu neşte răzaşi!.. Un petec... Nu-i tocmai *un lucru* mare...
r. 4 (se strâng de mâini cu *afectaţie)*

RĂZVAN *(iritat)*

[r. 6 lipseşte].
r. 7-8: *A vedea trebele ţărei d'aproape nu li se cade!*
(Slujitorii gonesc *pe burgezi şi burgeze,* cari se depărtează cu nemulţumire).

BURGEZUL II

Lasă-mă, jupân vatave, să văz *Ţigan* spânzurat!
r. 11. *Ba* afară! *afară, neam blăstemat!*

după r. 11: *Scena IX*

Tot aceia, fără burgezi şi burgeze

r. 13. Ca să *ţipe* că-i *dreptate* sau că nu este dreptate...
r. 14. Slujitorilor, la lucru!.. Apucaţi *p'acest* Ţigan!
r. 15. RĂZVAN *(cu linişte* dându-se în mâinile slujitorilor)
Mă *las* eu singur, jupâne!
p. 188, r. 2. Legaţi-mi-l şi *să-l* duceţi *drept...*
r. 3. RĂZVAN *(pe când slujitorii îl leagă)*
Drept la spânzurătoare!
r. 4. *Un om ce vrea om să fie,* decât rob mai bine moare!..
[Ed. III, p. 188, r. 4. Omul *ce vrea om să fie,* decât *şerb* mai bine moare!]
r. 6. SBIEREA *(cu îngrijire)*
Păcat! Vorbeşte 'ntr'aiurea!.. *Să nu fi înnebunit!..*
r. 7. Prietene! Ia-ţi Ţiganul, *şi să aibi de dânsul parte...*
[Ed. III, p. 188, r. 7. Prietene! Ia-ţi Ţiganul, *c'aşa i-a fost scris în soartă!*
r. 8. *Duceţi-l drept la boierul!..*

[Ed. III, p. 188, r. 8. *Duceţi-l drept la boierul!..*]
r. 9. *Cum? Eu rob? O, moarte, moarte!*
[Ed. III, r. 9. *Cum? Eu rob? O, moarte, moarte!*]

ACTUL II

Scena prezintă un crâng în codrul Orheiului în Basarabia nordică. In fund se vede printre arbori un pârâu, curgând de pe o stâncă, iar pe avanscenă un trunchiu, răsturnat în chip de laviţă.

Scena I

MAI MULŢI HOŢI *(lungiţi pe iarbă)*

p. 191. r. 1. *Ian spuneţi-mi*, ce să facem, ca să *mai treacă* din vreme?
r. 2. *Să facem* ce face frunza, când prin codru vântul geme;
r. 3. *Ori să facem* ca izvorul, când aruncă *unda* lui,
r. 4. Scăpărând argint din *spume*, pe verdeaţa codrului;
r. 6. *Şi copaciul* nu se lasă, luptându-se bărbăteşte!

după r. 8. HOŢUL II
Să trăieşti! Aşa îmi place.
[Ed. III, p. 191, r. 10. Blând ca *dulcea* sărutare, crunt şi groaznic ca furtuna!]

r. 9-11. HOŢUL I
Dar cine din noi să cânte?

HOŢUL II
Cine? Mai încape vorbă! Cine arde mai fierbinte!

RĂZAŞUL *(sculându-se)*
Eu.

TOŢI
Da. Să cânte Răzaşul!
r. 12. *Jalea mea o să vă spui,*
r. 13. *Ca să-mi şterg plânsul cu plânsul*, cum se scoate cuiu cu cuiu,
r. 14. Dar ce zic! Nu sum *eu singur*, care sufere şi plânge;
p. 192, r. 1. *Nu sum singur* eu, *pe* care *doina mea îl va atinge;*
[Ed. III, p. 192, r. 1. N'oiu fi singur eu, în care doina-mi *inima va frânge;*]
r. 4. *Toţi acei ce*, ca o moaşte, *păstrează în sân* urice,
r. 6. *Că strămoşii lor, în lupte râuri de sânge vărsând,*

[Ed. III, p. 192, r. 6. *Că strămoşii lor în lupte, râuri de sânge vărsând,*]
r. 7. Au câştigat ca răsplată câte-o brazdă de *pământ !..*
r. 9. Mult mare mi-este mânia! *mult mare mi-este amarul !..*
r. 10. Eu am auzit, bădiţă, *cum că şi pe la* Munteni
r. 15. Tot vecinii *îi* înşeală, tot vecinii *îi* desbracă!
r. 16. Vecini de cei cu putere, cu caftane *aurite*
r. 18. Vecini dintr'aceia care, cu *o vorbă*, c'un cuvânt
r. 19. *Un sat întreg*, plin de vieaţă, *îl* prefac într'un mormânt!
r. 20. Vecini, dintre cari acuma de văz *vre unul*, *mi-l* spintec,
r. 21. Şi *tot zâmbesc spintecându-l...*
r. 23. Ba n'am uitat! *Am vrut* numai *să-mi puiu sângele* în foc,
r. 24. *Vorbind de trecut, ca astfel* să pociu cânta mai cu foc!

p. 193, r. 27. HOŢUL III
Uf, uf, uf! Rău mă frământă!
HOŢUL IV
Mi-e şi cald! mi-e şi răcoare!

p. 194, r. 17. *Scena II*
Tot aceia, un boier tânăr şi un cioban, apoi Răzvan
HOŢUL I *(sărind în picioare)*
r. 18. CEILALŢI *(sculându-se şi apucând armele)*
r. 19. Liniştiţi-vă, că *doară mă cunoaşteţi...* suntem *fraţi!*
r. 20. Eu vi-l aduc pe credinţă: eu *sum* chezaş şi povaţă!

r. 22. BOIERUL
Care este căpitanul?
r. 23. RĂZVAN *(ieşind dintre arbori)*

p. 195, r. 2. BOIERUL *(cu mirare)*
Dumneata? *Aşa să fie? Dumneata biciul de spaimă,*
[Ed. III, p. 195, r. 2. Dumneata? Să fie oare! *Biciul de groază şi de spaimă.*]
r. 3. De care se *teme* ţara?..
r. 4. *Numai cei răi să se teamă.*
[Ed. III, p. 195, r. 4. *Numai răii să se teamă*].
r. 6. Ei bine, *acum* ştii *cine sum* eu;
r. 7. Spune-mi dar şi tu, jupâne, *cum este numele tău?*
r. 12. BOIERUL *(cu impacienţă)*
r. 13. Lucrul, *carele m'aduce*, trebue isprăvit îndată...
[Ed. III, p. 195, r. 13. Lucrul, *carele m'aduce*, trebue isprăvit îndată...]

r. 15. RĂZVAN *(întrerupând)*
r. 19. Ca să cunun *d'al* de tine numai cu duhul de moarte!..
p. 196, r. 5. *La ei haina*, mintea, faţa, inima, totu-i subţire!..
r. 6. RĂZVAN *(liniştindu-se)*
r. 7. Apoi îţi *ziceam*,
r. 8. *Că iubesc* pe oarecine, fireşte fată de neam.
r. 9. Din nenorocire *însă*, ea n'are mamă *şi* tată
[Ed. III, p. 196, r. 9. Din nenorocire totuşi, *n'având nici mamă, nici tată*,]
r. 10. Şi unchiu-său, *vrând s'apuce o avere însemnată*,
[Ed. III, p. 196, r. 10. *Unchiu-său* vrea să-i răpească moştenirea cea bogată,]
r. 11. *S'a hotărît s'o închiză* călugăriţă la schit...
r. 12. *Ce faptă neomenoasă! Ce* lucru *neauzit!..*
r. 13-16. RĂZVAN *(cu ironie)*
Sărmana!.. Dar zestrea-i mare!.. *Iubeşti prea mult*
pe orfană?..
Sărmana!.. Mori după dânsa!.. O vrei cu zestre?.. Sărmana!
r. 17. Iată trei sute de galbeni. Alţi trei sute, *şi mai mult*,
r. 18. O să-ţi aducă ciobanul, *când lucrul va fi făcut...*
p. 197, r. 2. BOIERUL *(cu desplăcere)*
r. 3. CIOBANUL *(întrerupând)*
r. 4. *Cine oare* n'o cunoaşte
r. 6. Un fătoiu ce călăreşte şi *împuşcă ca* un smeu
r. 9. Ştiut! După ce-i *nepoată* acelui vornic Moţoc,
[*Perseveranţa*, r. 10: *De care tremura ţara şi păgânii ca de foc!*]
r. 10. *De care se ferea ţara şi păgânii* ca de foc!
r. 12. *Negreşit!.. Te arde setea* s'apuci zestrea mai în grabă!..
r. 14. *Ce lucru vrei tu anume dela codru* 'ntunecat?
[*Perseveranţa*, r. 14: *Ce fel doreşti tu anume dela* codru 'ntunecat?
[Ed. III, p. 7, r. 14. *Care lucru vrei anume dela codru* 'ntunecat?]
r. 15. Chiar acuma, căpitane, zece călăraşi *cu* silă
p. 198, r. 2. CIOBANUL *(râzând)*
Aşa! Nu-i *lucru* uşor
r. 3. Vidra-i o fată semeaţă, *umplută* cu fudulie,
[Ed. III, r. 3. Vidra-i o fată semeaţă, *ticsită* cu fudulie,]
r. 4. *Care n'ar băga în* seamă nici chiar pe sfântul Ilie!..
r. 6. *Dumnealui* ştiu c'o iubeşte, dar nu ea pe dumnealui...
r. 9. *Ha, ha!* După cununie!

r. 10. Adevărat! Eu uitasem, *c'aşa-i* legea pe la voi:
[Ed. III, r. 11. Numai *zestrile* 'nainte, iar iubirea mai apoi!..]
r. 13. Unde dintre două inimi *una este* cumpărată!..
[Ed. III, r. 13. Unde dintre două inimi *una-i marfă* cumpărată!..]
după r. 18. *Dar pe Vidra s'o aduceţi dintru'ntâi în acest loc,*
Ca să văz şi eu nepoata acelui vornic Moţoc,
Ce-mi tot răsturna în ţară domnie peste domnie,
Cum se răstoarnă plăcinta după tavă pe tipsie!

r. 19. CIOBANUL *(vrând să plece)*
r. 20. *Slujba cea mare,* ce astăzi *mi-o vei face dumneata.*
p. 199, r. 1. *Iţi* făgăduesc pe cinste că, dacă din întâmplare
r. 2. Vei fi prins de cârmuire, te scap eu din *închisoare:*
r. 4. *Imi sunt* rude de departe...

r. 5. RĂZVAN *(cu desgust)*
r. 7. *Ce porunceşti?*

r. 8. RĂZVAN *(încet,* luându-l *la*-o-parte)
r. 9. De-i pricepe că miroase *a trădare...*

r. 10. RĂZAŞUL *(punând mâna pe cuţit)*
Las' pe mine!
r. 13. Răzaşul nu se pogoară *a se bate* cu femei!
(Răzvan face semn cu mâna, şi toţi ies).

Scena III

RĂZVAN *(singur)*

r. 15. Aşa m'aprinde pe mine *numai cuvântul:* femeie!..
r. 16. Femeie! De când pe dânsa *a făcut-o* Dumnezeu,
p. 200, r. 1. Şi privind cu mulţumire *la înveselita lume,*
[Ed. III, r. 1. Şi privind cu mulţumire *către 'nbobocita lume,*]
r. 2. Zice: eu sânt *ziditorul,* dar femeia este *culme!..*
[Ed. III, r. 2. Zice: eu sunt *temelia,* dar femeia este *culme!..*]
r. 3. Femeie!.. Şi totuşi omul, de lăcomie *orbit,*
r. 4. Iubeşte nu pe femeie, ci *aurul* cântărit...
r. 5. Pentru dânsul e femeie *o moşie* măsurată.
[*Perseveranţa,* 2-5: *Ce-i femeia pentru dânsul?* o moşie măsurată]

r. 8. *Scena IV*

RĂZVAN *şi* MOŞ TĂNASE

TĂNASE (arătându-se în *fund)*

r. 9. RĂZVAN *(oprindu-l)*

r. 12. Te cunosc, deşi d'atuncea *a trecut* un veac întreg:

r. 14. TĂNASE *(mişcat)*

r. 16. Bătându-ţi joc de *robie*... Zău! nu mai pricep nemică...
r. 19. *Am fost rob, am fost* în lanţuri, ş'acum inima-mi suspină
r. 20. Intâlnindu-te pe tine, *carele ai fost pricină!..*
[Ed. III, r. 20. Intâlnindu-te pe tine, *carele fuseşi pricină!..*]

r. 21. TĂNASE *(cu mirare)*

p. 201, r. 1. Tu, moşule! Tu singur! *Ş'apoi tot din vina ta*
r. 2. *Iată-mă 's haiduc de codru, numai pentru a scăpa!*
r. 4. *Tot tu o să fii pricina... tot tu!..*

r. 5. TĂNASE *(exasperat)*

Eu?.., Glumeşti tu oare?..
r. 7. *A-ţi da pieptul meu drept ţintă, rugându-te a lovi!..*
r. 8. Tu! *Numai tu eşti de vină, îndemnat de oarba soarte,*
[Ed. III, p. 201, r. 8. Tu! *Numai tu* eşti unealta, *îndemnat de cruda soarte,*]
r. 9. *Ce amestecă, împleteşte şi întortochează toate,*
[Ed. III, r. 9. *Ce amestecă şi 'npleteşte şi 'ncurcă faptele toate,*]
r. 10. Astfel *că adesea omul,* bun ca blândul mieluşel,
r. 11. Face *mii de fapte rele,* făr' s'o ştie *însuşi* el!..

r. 13. RĂZVAN *(continuînd)*

Ţi-aduci aminte *afurisita* de pungă,
r. 15. Că sunt mulţi sărmani; *că nu vrei, ca tu să aibi de prisos*
r. 16. Pe când se sbuciumă *alţii,* simţind cuţitul la os?..
r. 17. Moşule! făcând aceasta, puteai să *gândeşti* tu oare,
r. 18. C'o să măi cufunzi pe mine în *robie* 'ngrozitoare?..
r. 20. De *luai* tu punga 'ntreagă, eu scăpam *nebănuit!..*
r. 21. Ha, ha, ha! Ş'apoi mai strige *capetele* înţelepte,
r. 22. *Că omul* ştie *ce face şi la ce să se aştepte,*
r. 23. *Uitând că 'n lume adesea un fluture, ce trece 'n sbor,*
r. 24. *E în stare* să răstoarne toată prevederea lor!..
r. 26. *Invăleşte câte o dată o amăgire grozavă!..*

p. 202, r. 1. TĂNASE *(cu durere)*

r. 2. *Tu nu m'ai vestit* în clipă, *pentru ca în locul tău*

r. 6. *Zică lumea tot ce-i place*, este, *zău*, ca ş'un Român!..
r. 7. Haide! Ce-a fost, *nu mai este!.. Spune-mi, moşule, mai bine*,
r. 8. De *ce* târăşti tu la codru oasele tale *bătrâne?*

r. 10. TĂNASE *(lăcrămând)*

r. 14. Sunt Români, *ce mor* de foame! sunt Români, ce mor de sete
r. 15. Astfel în toată Moldova *lui păcătos moş-Tănas*
r. 16. Nici un sprijin, nici un razâm, nici un scut *nu i-a* rămas,
r. 18. Şi *zicând* «Doamne-ajută!» calea codrului s'apuce!..
r. 19. *De o bucată de vreme*, cerşitorind pe maidan,
p. 203, r. 1. Unii te laudă foarte, ca pe-un *mare* viteaz;
r. 2. Alţii, adică boierii, te *ocărăsc* cu năcaz;
r. 4. Că *orice alta* i-aş face, degeaba! ea nu se schimbă
[Ed. III, r. 4. C'alta orice *nu* i-aş face, degiaba! tot nu se schimbă!..]
r. 7. Tu o să-i scoţi din *ruşine*, tu o să-i speli *de* păcate,
r. 14. Dar *nu e* vorba de *asta!..* Apoi, precum îţi *spuneam*,
r. 15. Rămâind singur în lume, fără *copii, fără neam*,
r. 18. M'am pus pe gânduri, băiete! *m'am gândit, m'am răsgândit*,
r. 19. Ş'acum iată-mă-s *în codru*, bucuros că te-am găsit
r. 22. *Cu* Leşi, *cu* păgâni, *cu* Unguri, *cu Nemţii* d'ai lui Despot.
[Ed. III, r. 23. Şi ce-am învăţat *p'atuncea*, n'am uitat încă de tot!..]
r. 24. Mă vezi prăpădit, dar altfel această mână *uscată*
r. 27. Mai bine *aice 'n codru* prin mine *să moară ei!*
p. 204, r. 1. O fiinţă cât de slabă, *e tare* când îşi răzbună!
r. 2. *O să mă vezi şi pe mine!..* Sunt haiduc, şi pace bună

r. 3. RĂZVAN *(cu entuziasm)*

Aşa *te voi, barbă albă!* Ş'o să vezi peste puţin,
r. 4. *Că oraşu-i* leghioană şi numai codru-i *Român!..*
[Ed. III, r. 5. In oraş totu-i *şerbie;* cel mai mic şi cel mai mare,]
r. 7. Fiecare *este slugă*, şi nici unul nu-i stăpân;
r. 8. Insuşi Domnul cu ruşine *se robeşte* la păgân!..
r. 12. Omoară sărmana jertfă, pe care *o* nemeresc,
r. 13. Dar n'o înjugă 'n *robie* ca fiara cea omenească,
[Ed. III, r. 13. Dar n'o 'njugă '*n obăcie*, ca fiara cea omenească]
r. 14. Care prada-i n'o ucide, şi n'o *lasă* să trăiască!..
r. 22. *Ce însăşi* firea îl ţese din ierburi şi floricele
r. 23. Lumea *însă* de departe ne numeşte cu fiori
r. 24. *Hoţi şi ucigaşi de oameni*, tâlhari şi omorâtori...
r. 25. O nu, moşule! Nu crede! Aşa *a fost* totdeauna.
r. 27. Precum muşchiul se lăţeşte *pe* copaciu, pe care-l tai,
r. 29. Săracul ţăran, *ce* pierde vitişoarele sau plugul,

r. 30. *Neferice rob*, ce fuge blăstemând biciul şi jugul,
r. 31. Toţi cei slabi, izbiţi de soartă, *amărîţi şi apăsaţi*,
[Ed. III, r. 31. Toţi cei slabi, izbiţi de soartă, *de năpăşti înconjuraţi*,]
r. 33. Când priveşti *toată Moldova aruncată 'n* jaf şi 'n silă;
[*Perseveranţa*, r. 33: Când priveşti *întreaga ţară aruncată* 'n jaf şi silă]
p. 205, r. 5. O! atunci *îţi* pare bine, când *d'o dată* se ridică
r. 9. *Unda cuvintelor* tale m'alină, mă linişteşte!..
[Ed. III, r. 9. *Unda* cuvintelor tale m'alină, mă linişteşte!..]
r. 11. *(cu un fel de năcaz)*
O Doamne! *să iasă ele din gura* unui Ţigan!..

Scena V

Tot aceia, VULPOIU, SBIERÉA

VULPOIU *(de departe)*

r. 13. Ce *este?*
r. 14. VULPOIU (târând *pe* Sbierea)
r. 16. RĂZVAN *(cu mirare)*
r. 17. SBIEREA *(speriat)*
r. 18. TĂNASE *(posomorât)*
p. 206, r. 2. *De aramă poleită* cu aur... *ba* cu argint!..
r. 4. L-am găsit *pe* drum la stânga, într'o căruţă stricată;
r. 6. Dar fiindcă vrea să fugă, îi *dedei* un bobârnac.
r. 7. Şi simţii atunci d'aproape, *că roata are* un sac!..
r. 10. SBIEREA *(murmură* frângându-şi mâinile)
Taleri trei mii patru sute *opt-zeci* şi şapte ş'un ort!..
r. 12. TĂNASE *(cu indignaţie)*
Daţi-mi *cineva* o armă, căci poftesc cu poftă mare
r. 13. Să-i număr *eu câte unul* vr'o zece mii pe spinare!
r. 14. RĂZVAN *(cu tristeţe)*
[*Perseveranţa*, r. 14: Eu Ţigan şi iată cine e *boier şi e* Român]
r. 15. *Eu rob la un om ca dânsul, şi el să-mi fie stăpân!..*
r. 16. TĂNASE şi VULPOIU *(consternaţi)*
Dânsul?..
r. 18. *Ca să* 'ngenunchezi, *stăpâne, lângă robul* dumitale!
r. 19. *Un boier, ce are dreptul* d'a şedea chiar în Divan,

r. 21. Scoală *dar ca altă dată*, scuipă-mă şi pălmueşte,
p. 207, r. 1. Scoală dar *ca altă dată*, şi pune *ş'* argaţii tăi,
r. 2. Ca *şi dânşii să-mi dea* palme! ca să mă scuipe şi ei!
r. 3. Ţara 'ntreagă *e a* voastră!.. Codru sau oraş? Ce-ţi pasă!
r. 4. *Orişicând* şi *orişiunde, eşti* tot la tine acasă!..

Scena VI

Tot aceia, boierul cel tânăr, Vidra, mai mulţi hoţi

(Boierul şopteşte ceva Vidrei, care nu-i răspunde nemica, ci se uită cu sfială şi cu curiozitate în toate părţile)

r. 16. Ăst boier, pe care *astăzi îl priviţi* îngenunchiat,
p. 208, r. 1. SBIEREA *(tremurând)*
r. 2. VULPOIU *(ameninţându-l)*
r. 5. Ca painjinul, ce ţese *într'ascuns* vicleanu-i ciur,
r. 6. *Il* întinde, şi-l anină, şi-l acaţă *împrejur*
r. 8. Aşteptând *să cază musca în capcana* cea subţire
r. 10. *Ş'o* tot rumpe *ş'o îndeasă* în stomacu-i desfundat,
r. 11. Şi iar îşi cârpeşte ciurul, şi iar *se pune la pândă*,
r. 12. Şi iar ocheşte *o pradă să treacă ca să se prindă*...
r. 13. Astfel *boierul acesta, de-l vedeţi gras şi umflat,*
[Ed. III, r. 13. Astfel *şi boierul ăsta, de-l vedeţi plin şi rotund,*]
r. 14. *Să ştiţi bine, că şi dânsul multe muşte a mâncat!..*
[Ed. III, r. 14. *Să ştiţi bine, că şi 'ntr'ânsul musculiţele s'ascund!..*]
r. 19. *Cu nestâmpărul mai grabnic, cu focul mai duşmănesc,*
r. 20. *Cu setea de răzbunare, cu care eu îl urăsc!*
r. 22. El, cu pravila în mână şi pe *buză* cu dreptate,
p. 209, r. 3. Unde mă *ţinea* în zgardă, ca pe-un câine 'n bătătură..,
r. 4. Il urăsc cu *o nespusă* şi nepovestită ură!..

(Vidra face o mişcare de oroare)

TĂNASE *(exasperat)*

r. 12. RĂZAŞUL *(cu bruscheţe)*
r. 13. Mai bine acum *îndată* să-i *dau cu* măciuca în piept!
r. 14. RĂZVAN *(arătând la Sbierea)*
r. 15. SBIEREA *(când îl scoală Vulpoiu, cu desperare)*
r. 16. Mă jur c'am lăsat acasă *socoteli neîncheiate!..*
r. 17. Iartă-mă!.. Tocmai pe tocmai!.. *Mi-ai fost rob: te* iert şi eu!..
r. 18. De vrei, îţi voi da ş'un zapis!.. Martur *este* Dnmnezeu!..

p. 210, r. 1. Vulpoiule du-l din codru! *Scoate-l* până la răspânte.
[Ed. III, r. 4. Alege la deal, la vale, *în* răsărit, *în* apus !
r. 5. Răzvan te *avuse* 'n palmă şi numai c'un semn de mână
r. 7. Totuşi uite! nu-ţi lipseşte *un fir dintre* perii tăi!..

(Vidra e foarte *emoţionată)*

r. 10. RĂZAŞUL *(cu asprime)*

r. 11. Că tu *îţi petreci* cu glume ş'ai uitat de răzbunare!
r. 15. Ca să cred că răzbunarea *e un fel de sărutare !..*
[Ed. III, r. 15: Ca să cred că răzbunarea... *îi un fleac de sărutare !*]
r. 16. *Ciocoiul este al nostru şi nu e numai al tău!*
r. 17. Nu-l iert eu, bată-l *năpastea !..*
r. 20. *Ţine minte,* căpitane, *că noi n'am ales pe tine*

p. 211, r. 1. O VOCE DIN GRUPA HOŢILOR
r. 4. RĂZVAN *(cu demnitate)*

D'azi înainte Ţiganul nu mai este căpitan

r. 5. *Când m'aţi pus vatav de codru,* dându-mi în mână securea
r. 6. *Aţi jurat, c'o* să m'asculte lunca, drumul şi pădurea!

(aruncă barda jos)

[Ed. III, r. 6. *Jurară-ţi* c'o să m'asculte lunca, drumul şi pădurea !]
r. 7. *Iată arma,* ce-a pătat-o jurământul cel viclean;
r. 9. Puneţi dintre voi p'acela, *cine-i* meşter să vă înveţe
r. 10. A *lovi în slăbiciune, a izbi în* bătrâneţe
[Ed. III, r. 10. A năvăli 'n slăbiciune, *a se* izbi 'n bătrâneţe]
r. 11. Sau p'o singură furnică *a da* iureş câte doi!
după r. 12. *(voeşte a ieşi)*

r. 13. RĂZAŞUL *(oprindu-l)*

r. 1. TĂNASE *(cu mulţumire)*

Da, da! Şi de ţigănie să nu *i se* mai *vorbească!*

r. 3. SBIEREA *(cu neîncredere)*

Să plec?.. E adevărat!..

r. 7. RĂZVAN *(cu indignare)*

r. 10. SBIEREA *(împotrivindu-se)*

r. 13. Taleri trei mii patru sute *optzeci* şi şapte ş'un *ort!..*

Scena VII

Tot aceia, fără Sbierea şi Vulpoiu

VIDRA (înaintând *cu demnitate* şi întinzând mâna către Răzvan)

r. 14. Aş fi mândră, căpitane, *de a strânge mâna,* care
r. 15. *Ştie să ierte duşmanul şi nu ştie să-l omoare...*

RĂZVAN *(cu confuzie)*

r. 18. Spălată *numai de ploaie, neagră şi aspră* din fire,
r. 19. *Să cuteze a atinge* mâna-ţi albă şi subţire?
[Ed. III, r. 19. Cuteza-va ea s'atingă mâna-ţi *dalbă* şi subţire?..]
p. 213, r. 1. De când oameni din codru *m'au răpit mergând* pe drum,
r. 2. N'am oftat, n'am zis o vorbă, *am fost* mută până acum,
r. 5. Dar nu-i pasăre pe lume *ca să nu* cânte cu dor,
r. 6. Când ziua *e luminoasă* şi cerul e fără nor;
r. 7. Nu-i femeie *să nu* simţă în inima-i *o mişcare,*
r. 8. Când s'aşterne de 'nainte-i *strălucind* o faptă mare!..
r. 9. Rob, Ţigan, *orice ş'oriunde* soarta să te fi adus
[Ed. III, r. 9. *Şerb,* Ţigan haiduc, *d'oriunde* soarta să te fi adus,]
după r. 10. (Răzvan *rămâne extaziat de emoţie)*
r. 11. Aferim! Ce mai muiere! *Iată o Română verde!*
[Ed. III, r. 11: Aferim! Ce mai muieri! *Iat'o Româncuţă* verde.]

r. 12. BOIERUL *(cu indignaţie)*

Ce faci, dragă jupâneasă? *Ce ruşine!* Cine-ar crede!..
[Ed. III, r. 12: Ce faci, dragă jupâneasă? *Ce ruşine!* Cine-ar crede!..]

r. 15. RĂZAŞUL *(cu furie)*

Căpitane! Căpitane!.. *Fă-mi* şi mie o pomană!..
r. 16. Dă-mi voie măcar dintr'ânsul să-ţi *fac* de prânz o tocană!
r. 19. *Aşa ca să nu se vază,* de-a fost boier sau viţel!..
[Ed. III, r. 19. *Incât nici să nu se vază, d'a* fost boier sau viţel!..]

r. 20. RĂZVAN (ieşind din *distracţie)*

Cum?.. *De ce astă urgie?..* Lăsaţi-l în bună pace!..
r. 21. El *nu ne-a* făcut nemica...
p. 214, r. 1. *Cum nu! Ce are a face.*
r. 3. *L'ai auzit* şi tu *însuşi,* că te numeşte tâlhar!..
r. 4. Eu tâlhar?.. *Cine-a zis-o?..* Răzvan nu putea s'auză,
r. 5. Căci *simţirea-mi* se pierduse, rătăcită pe o buză
r. 7. *Că tot mai răsună încă şi 'n mine* şi 'n giurul meu!..

(către Vidra)

r. 14. *Care s'arunce* privirea-i, sub gunoiu de umilinţă,
r. 15. *La un om, ce 'n toată viaţa* n'a gustat de nicăiri
r. 16. Decât despreţ şi nemilă, batjocură şi *ocări!..*
[Ed. III, r. 16. Decât despreţ şi nemilă, batjocură *şi 'mbrânciri...*]
r. 17. Dar ştii tu oare puterea, *ce au* cuvintele tale,
r. 18. Luminându-mă, ca raza, *ce pătrunde într'o vale,*
[Ed. III, r. 18. Luminându-mă, ca raza, străcurată *printr'o vale,*]
r. 19. *Unde umbra cea de noapte, sub vălu-i întunecos,*
r. 20. *Ascundea* în adormire tot ce-i bun, tot ce-i frumos?..
r. 21. Tu mi-ai dat o *viaţă* nouă, mi-ai deschis o nouă cale!
r. 24. Ce putere! *Ce putere!*

r. 25. RĂZAŞUL *(cu nemulţumire)*

p. 215, r. 1. RĂZVAN *(după o pauză, cu descurajare)*

Dar tu taci! Tu taci acuma?.. Iţi pare rău dumitale,

(Vidra întoarce capul)

r. 3. *Poate că-ţi* aduci aminte, cine eşti? Ei bine dar,
r. 4. *Să-mi aduc şi eu aminte,* că Răzvan e un tâlhar
[Ed. III, r. 4. *Să n'uit dar nici eu atuncea,* că Răzvan îi un tâlhar!]

r. 5. *(către boierul cel tânăr)*

r. 6. *Acuma ştiu* cum mă chiamă, ş'o să mă port tâlhăreşte...

r. 8. BOIERUL

Ba nu!.. *Ia-o* dumneata!..
r. 10. Ciobanul *ţi-i va* aduce!..

(urmează recitarea)

p. 216, după r. 10. *Păunaşul codrilor,*
r. 27. Uf, uf, ce inimă mare! Păcat, zău, că nu-i *român!*

r. 28. BOIERUL *(cu confuzie)*

r. 29. RĂZAŞUL *(frecându-şi mâinile)*

r. 30. BOIERUL *(cu naivitate)*

p. 217, r. 1. RĂZAŞUL *Luptă* voinicească
r. 2. Unul pe altul s'apuce, şi apoi *să mi-l* trântească!
[Ed. III, r. 2. Unul *p'altul* să-mi apuce, ş'apoi să mi se trântească!]
r. 3. Dar căpitanu-i mai tare... *e mai spătos...* mai cu piept!..
r. 4. Lesne poate să mă bată... nu se cade... *nu e drept!..*

RĂZVAN *(cu ironie)*

r. 7. Pentru mine *e tot una:* ne vom bate cum va vrea;
r. 8. D'oiu muri, nu-i mare treabă; *de nu,* Vidra e a mea!

(scoate *sabia*, pe când Răzaşul dă pe *a sa Boierului)*

r. 9. Apucă *arma*, jupâne!..

[r. 10—11, lipsesc].

VIDRA *(cu energie, descoperindu-şi faţa şi punându-se între Răzvan şi boier):*

Nu! Opriţi-vă îndată!
Lupta voastră pentru mine d'ar fi cât de 'nfricoşată,
Ea totuşi e o nemica pe lângă lupta, ce eu
O simţesc cum răsuceşte, cum rădică sânul meu!..
Nu, Răzvane! Nu te bate! Nu, căci Vidra nu-ţi dă voe!..
Las' boierul să trăiască: tu de moartea-i n'ai nevoe!..
Aruncă arma din mână!.. Răzvane, îţi poruncesc!..

RĂZVAN *(lăsând jos sabia)*

Imi porunceşti?..

VIDRA *(după o sforţare)*

Ah, Răzvane!.. Răzvane, eu te iubesc!..

[Ed. II, r. 13. Nu, Răzvane!.. *Nu, Răzvane!..* Nu te bate...]

ACTUL III

p. 221. *Scena prezintă un câmp în apropierea unui loc de bătălie, în partea nordică a Poloniei, la marginile Moscovei. In fund se văd corturi.*

Scena I

Trei ostaşi *poloni* (din cari I şi II duc *în litieră* pe cel *d'al* treilea, greu rănit).

[Ed. III: Trei oştaşi, din cari I şi II duc pe cel *d'al* treilea, greu rănit.]

r. 1. Mulţi Muscali ucis-ai *astăzi?*

r. 2. Cu *ce armă?*

r. 4. Cu suliţa două sute şi cu *sabia* vr'o trei!

r. 5. *Cinci-şease sute în totul*... poate şi mai mult!..

[Ed. III, r. 5. Opt sau *nouă sute 'n totul*... Poate şi mai mult!..]

r. 6. *Sunt sigur!*

[Ed. III, r. 6. *Sunt sigur!*]

r. 9. *Insă am rănit* vr'o mie... Tu mă ştii, că *sum* voinic!..

p. 222, r. 3. Muscalul de-ar fi ca dracul, tot nu-i chip *să* biruiască!..

r. 4. OSTAŞUL III *(cu voce murindă)*

Of!.. Eu mă sfârşesc *cu totul*... şi voi, ca neşte nebuni,

[Ed. III, r. 4. Of... Eu mă sfârşesc *cu totul*... şi voi, ca nişte nebuni,]

r. 5. Când nu tremuraţi în tufe, *vă 'ntreceţi spuind* minciuni!..
r. 6. Ah! duceţi-mă la doftor!.. *Mai de grabă... mai de grabă...*
[Ed. III, r. 6. Ah! duceţi-mă la doftor!.. *Incai să mor mai de grabă!..*]

Scena II

r. 7. *Uite! inima în mine moare, plesneşte şi crapă!..*
[Ed. III, r. 7. Uite, măi! Inima 'n mine plesneşte, *fierbe* şi crapă!..]
r. 8. Sângele mi se ridică, *mi se urcă* în obraz,
[Ed. III, r. 8. Sângele mi se ridică şi *mi se suie 'n* obraz]
r. 9. De ciudă, *de amărîre,* de durere, de necaz!
r. 10. Cum ţi se pare *aceasta!* într'o *oştire* crăiască,
[Ed. III, r. 10. Cum ţi se pare, iubite, *ca* într'o tabără crăiască,]
r. 11. Tocmai în mijlocul nostru, *în ţara* noastră leşească,
r. 13. *Un Moldovean... el să fie totdeauna cel de 'ntâi,*
r. 17. *Că acest* **Valachus** *este* **vir fortissimus**...

r. 18. MINSKI *(cu mânie)*
[Ed. III, r. 23. Aceasta m'aruncă 'n friguri, în furie *şi 'n* turbare!...]
p. 223, r. 1. Să pătrunză *el în* cortul voevodului rusesc!..
r. 3. Spune singur tu, *iubite,* dacă nu era mai bine
r. 4. *Neşte asemenea lucruri* să se fi făcut de tine?
[Ed. III, r. 4. Neşte *asemenea* izbânde să se fi făcut de tine?]
r. 5. Sau de *orişicare altul?..* iar de mine mai ales!..
[Ed. III, r. 5. Sau *d'un* altul orişicare... iar de mine mai ales!..]
r. 8. Dar, *carissime* amice, aşa va fi totdeauna,
r. 9. Că **virtus** *nu este alta* decât **prospera fortuna!**
r. 10. Răzvan e **felix ad casum!** *Toate îi merg* găitan!
r. 13. Tabăra *noastră întreagă* îl înalţă şi-l ridică,

r. 19. *(se uită în jur, apoi cu o voce misterioasă)*
Eu sum sigur ş'aş fi gata *a* jura, c'acest Răzvan

r. 23. PIOTROWSKI *(cu curiozitate)*

r. 24. MINSKI *(încet)*

p. 224, r. 1. PIOTROWSKI *(speriat)*

Ce spui, **Domine mi Deus**!.. De unde *o ştii* aceasta?..
r. 4. *Şi care* 'ntovărăşeşte *mereu* pe acest Răzvan?..

r. 7. MINSKI *(cu un aer triumfător)*

r. 9. *Că acea muiere este* dracul *sub chip* femeesc!
r. 11. Are *putere* p'oricine să 'ntunece, să-l înşale,

r. 17. Dracul e foc, iar femeea *se poate zice că-i fum...*
[Ed. III, r. 19. Orice-i vrea, *îi* însuşi dracul...]
r. 21. **Alii duo Valachi,** ce-i tot văz *mai de un an*
r. 22. **Conjunctissime vivere** *pe lângă acel* Răzvan...

p. 235, r. 1. MINSKI *(privind cu groază în partea de unde vin Răzaşul şi Vulpoiu)*
r. 2. Ce mişcări *neomenoase!* Ce obrazuri necioplite!..
r. 4. Lucrul este cu putinţă — ei bine! *atuncea vai*
r. 5. Ce legi aspre *aş* mai face, că să dau peste hotară
r. 6. Şi să gonesc într'o clipă toţi Moldovenii *din ţară!*
[Ed. III, r. 6. Şi să gonesc într'o clipă toţi Moldovenii *din ţară!*]

după r. 8. *Scena III*

Tot aceia, RĂZAŞUL VULPOIU

RĂZAŞUL *(fredonând de departe)*

r. 15. MINSKI *(cu o voce dulce)*
r. 18. Căci *sănătatea în lume* e mai bună decât toate!
r. 19. Mă *bucură* întâlnirea... Doream să vă văz de mult...
r. 21. *Intreabă, dar măi pe scurt!*
[Ed. III, r. 21. *Intreabă, dar mai pe scurt!*]
r. 23. *E sărăcie* de crieri şi sărăcie de pungă!
p. 226, r. 1. Aş dori *să aflu numai!.. Răzvan îmi este foarte drag*
[Ed. III, r. 1. Aş dori s'aflu... *Ei bine...* Răzvan al vostru mi-i drag]
r. 2. Şi vorbind *cu oarecine, am făcut* un rămăşag,
r. 3. Ca să nu-l pierd... mă pricepeţi... *adecă, îmi trebuie mie*
r. 4. *Să-mi spuneţi,* ce fel de slujbă sau ce fel de boierie
r. 5. *Avusese în Moldova acest viteaz strălucit,*
r. 7. Podoaba *oştirii* noastre, *mai în sfârşit o minune!*

r. 8. VULPOIU *(cu naivitate)*
r. 10. Ba să-i spui! Dece *săracul să piarză* un rămăşag!
[Ed. III, r. 11. Mai vârtos, *ştiind* acuma, că Răzvan îi este drag!..]
r. 13. *Este* în ţara Moldovei dintre cele mai alese;
r. 14. O treaptă atât *de mare,* încât era mititel
[Ed. III, r. 14. O treaptă atât *de mare,* încât era mititel!]
r. 15. Boierul cel mai puternic, când se *afla* lângă el!..

r. 18. RĂZAŞUL *(silindu-se a stăpâni mânia)*
Măi, ajungă!
r. 19. Că ne-am înţeles odată *a nu* face vorbă lungă!..

p. 227, r. 1. VULPOIU *(cu ironie)*
r. 2. La toate câte *mă 'ntreabă*, să-i *pociu* răspunde pe şleau!
[Ed. III, r. 2. La toate câte doreşte să-i *pociu* răspunde pe şleau!]
r. 3. Că doar *nu cearcă să afle* cu vr'un scop de răutate,
r. 4. Mai cu seamă *că iubeşte* pe Răzvan *ca pe* un frate!..
r. 7. Dar *slujba e mai* de frunte prin putere şi simbrie
r. 8. De, cum pe la voi aice *este o căpitănie*...
r. 10. *Ba şi călare ades:*
[Ed. III, r. 10. *Ba şi călare -i ades:*]
r. 12. In codru se pedestreşte, *ieşind* încalecă iară:
r. 13. *Aşa* este rânduiala oştilor la noi în ţară!..
r. 15. Ha drace! *La asta nu m'am gândit!..*
r. 16. (după o *pauză)*
Cât poate da o moşie, *el* căpăta înzecit...
r. 17. Adecă ceva şi ca dijmă, în bani, *în vite, în grâne,*
[Ed. III, r. 17. Adecă cevaşi ca dijmă, în bani, *în vite şi 'n grâne,*]
r. 18. *Ce era dator pe dată să-i numere orişicine!..*
[Ed. III, r. 18. Ce trebuia la poruncă *să-i dea pe loc orişicine!..*]
r. 20. O! se 'ntâmpla câteodată *într'o zi două şi trii...*
r. 21. Cât ţinea vremea de vară *şi pe urmă,* la iernatec!
r. 22. Ne *odihneam* cum fac Turcii: obiceiu îndemânatec!
[Ed. III, r. 22. Ne *reposam* cum fac Turcii: obiceiu îndemânatec!]
p. 228, r. 2. RĂZAŞUL *(întrerupând cu furie)*
r. 4. MINSKI *(cu mirare)*
Ce este? Ce vrei, voinice?..
r. 5. RĂZAŞUL *(lovind cu piciorul în pământ)*
r. 7. Ba nu; *am vrut* să ştiu numai...

după r. 12: *Scena IV*
VULPOIU *şi* RĂZAŞUL

p. 229, r. 2. De când *părăsi Moldova* şi codrul blagoslovit!
r. 9. *Aci* o să sufăr toate, căci e cuibul meu!..
r. 11. *Aşa se cădea a face şi mie şi orişicui;*
r. 12. Iar nu să caut orbeşte *capătul* pământului!
[Ed. III, r. 12. Iar nu să caut orbeşte *capătul* pământului!]
r. 13. *Să-mi uit eu de răzăşie!..* Poate că prin judecată,
r. 14. *Hrisoagele* mele iată-s!
[Ed. III, r. 14. *Hrisoagele* mele iată-s!]

r. 18. *Ce eu le tot spăl* cu lacrimi, *mătur de praf* cu suspine,
[Ed. III, r. 18. Pe cari le stropesc cu lacrimi, *mătur* de praf cu suspine,]
r. 21. Ii ziceam eu: măi Răzvane, *n'asculta ce alții spun!*
[Ed. III, r. 21. Ii ziceam eu: măi Răzvane, *n'asculta tu ce alți-ți spun!*]
r. 22. Decât orice traiu în lume, *traiu 'n codru e* mai bun...
p. 230, r. 4. Aşa-i când bărbatu-i coadă, *şi muierea este* cap!..
r. 6. N'are cusur ca *femeie*... Celelalte vai!
[*Perseveranța*, r. 10: Pe care Vidra-l tot mişcă, *învârtindu-l* fără preget.]
r. 10. Pe care Vidra *îl* mişcă şi-l întoarce fără preget,
r. 12. Ş'apoi eu nu dau cu gândul, oricât de mult *mă gândesc,*
r. 14. M'am gândit şi eu *la asta*, ş'am ajuns *la* încheere,
r. 15. *Cumcă* Vidra e *nebună*, ca orişicare muiere,
[Ed. III, r. 15. Şi cred că Vidra-i *nebună*, ca orişicare muiere,]
r. 16. Iar Răzvan, *d'a fost vrodată* cu o minte de bărbat,
r. 17. De când ascultă pe Vidra, *cu totul* s'a deochiat;
r. 21. *Este vederat*, că *Leşii nu prea* fac haz de Răzvan...
r. 22. *Dar apoi ce-ar mai fi oare, să mai afle că-i Țigan!..*
r. 24. *Iată ce ne face Vidra, ducându-l* de nas!
p. 231, r. 2. Leşii au o lege *aspră*, c'un om de neam ţigănesc
r. 4. Alte neamuri să poftească, orişicând *şi* orişicine

după r. 6. *Scena V*

Tot aceia, spionul muscălesc, apoi Răzvan

r. 12. Nu mă 'mpac! Iartă-mă Doamne! *Eu nu ştiu ce este ură:*
r. 15. *Unde aş putea* să-l aflu, în numele lui Hristos?..
(zărind pe Răzvan, care se arată în fund)
r. 18. *Eşti sabia* lui arhanghel, *eşti* toiagul lui Aron,
r. 19. *Piatra* lui David prorocul, *sau măciuca* lui Samson...
p. 232, r. 2. *E* de nevoie *ca să vorbim fără marturi,*
[Ed. III, r. 2. E de nevoie, *ca să vorbim fără marturi,*]
r. 3. *Precum vorbise Iehova cu Moise...*
[Ed. III, r. 3. *Precum vorbise Iehova cu Moise...*]
r. 4. RĂZVAN *(către Vulpoiu şi Răzaşul)*
Dați-vă 'n laturi.
[Ed. III, r. 4. RĂZVAN *(către Vulpoiu şi răzaşul) Dați-vă'n laturi.*]
r. 5. RĂZAŞUL *(cu o jumătate-voce)*
r. 10. Brațul meu e lângă mine şi *paloşul* lângă braț...

după r. 12. *Scena VI*

Răzvan şi spionul muscălesc

după r. 15. (Răzvan face un semn *afirmativ)*

p. 233, r. 5. Să-mi juri mai întâi de toate, *că la* Leşi *n'o să* mă dai...

r. 12. RĂZVAN *(întrerupându-l)*

r. 15. *Tocmai* atunci când li-i gândul *să ne 'nhaţe* mai uşor...

[Ed. III, r. 15. Chiar atuncea când li-i gândul *să ne 'nhaţe* mai uşor!..]

r. 16. *De ce ai venit aice?* Dela cine *şi de unde?*

[Ed. III, r. 16. Ce vrei? Ce cauţi p'aice? Dela cine vii şi *d'unde?*]

r. 17. *Ce caţi în* oastea leşească? *Ce vrei* cu mine?.. Răspunde!..

Scena VII

Tot aceia şi Vidra (îmbrăcată bărbăteşte)

SPIONUL (văzând pe Vidra, care se apropiase şi se *puse* în faţa lui):

[Ed. III între r. 17-18: *Iscoada* (văzând pe Vidra, care se apropiase şi se *puse* în faţa lui.)]

r. 18. Acest om... astă muiere... muierea *nu este om,*

r. 19. După cum mărturiseşte *sfântul Ion* Chrisostom...

r. 20. RĂZVAN *(posomorîndu-se)*

r. 21. SPIONUL *(continuînd)*

Femeia e limbută: ea nu pricepe ce-i taina!

p. 234, r. 3. RĂZVAN *(consternat)*

Zici că eşti preot?.. Dar spune-mi, *un preot poate el oare*

[Ed. III, r. 3. Zici că eşti preot?.. Dar spune-mi, *preotul iertatu-i oare*]

r. 4. *Să lepede* jos vesmântul, călcând rasa sub picioare,

r. 6. Iscoadă *în toată* lumea, *popă* numai în altar?

[Ed. III, r. 6. Iscoadă 'n întreaga lume, *popă* numai în altar?]

r. 8. Pentru *Rusia* şi pentru pravoslavnica credinţă

[Ed. III, r. 8. Pentru *Rusia* şi pentru pravoslavnica credinţă]

r. 14. Ş'apoi *făcând toate* astea *ai vre un* folos, mă rog?

[Ed. III, r. 14. Ş'apoi *făcând toate-acestea* unde-i folosul, mă rog?]

r. 16. *Cinste. Acestea sunt vorbe.*

r. 17. Folos, cinste, e *tot una, judecând mai de aproape...*

[Ed. III, r. 17. Folos, cinste, tot aceea, deşi se *numeşte* altminte!]

după r. 21, *Lovind ceata muscălească, ce fuge d'un singur om,*
Cum se sparg stoluri de vrăbii de 'naintea unui şoim
Sau precum o săgeată sboară la vânătoare,
Se izbesc din deal la vale iepurii şi căprioare,
Şi care e mulţumirea şi răsplata ce-o primeşti?
[Ed. III, după r. 21. *Lovind oastea muscălească, ce fuge d'un singur om,*
Spartă ca stoluri de vrăbii, de 'naintea unui şoim,
Sau precum, când o săgeată sbârnăie la vânătoare,
Se trântesc din deal în vale iepurii şi căprioare!..]
p. 235, r. 2. Pe când tu *împrăşti spaima,* dând cu pieptul la năvală,
r. 3. Alţi *mai* mulţi s'ascund în umbră, de unde *ieşind* cu falā
[Ed. III, r. 3. Alţi *mai* mulţi s'ascund în umbră, d'unde răsărind cu falā]
r. 7. Jupâneasa *a vorbit* dumnezăeşte!
r. 9. *Precum prin* Ana, Iudita, Estera, mai în sfârşit
r. 13. VIDRA *(imperios)*
r. 18. VIDRA *(emoţionată)*
p. 236, r. 1. *Şi pe* d'asupra, pentru creştineasca faptă,
[Ed. III, r. 11. Deci, mitropolitul nostru pe dată *va* să-l deslege,]
r. 13. Precum *sunt scrise anume la* sfântul Nomocanon
[Ed. III, r. 13. Precum anume *sunt scrise* în Sfântul Nomocanon]
r. 14. *De pildă* cap. paisprezece soborul din *Halkedom*
[Ed. III, r. 18. Fugi, şi spune *tuturora,* ce la mine te-au trimis,]
r. 20. Pentru care lumea toată *e* marfă negustorească;
r. 21. *Pentru care* omul *este* o vită, ce-un precupeţ
r. 22. O cumpără *şi pe urmă o vinde* şi mai cu preţ
r. 23. *Pentru care vrednicia* prin cumpănă se cunoaşte...
r. 24. *Voi ce târguiţi* cu dramul până şi sfintele moaşte
p. 237, r. 1. Şi cu mâna *vânzătoare* rămăşiţa unui sfânt.
[Ed. III, r. 2. A schimba, după tocmeală, *în* aur sau *în* argint!..]
r. 5. Muscalii *îţi dau* îndată cinstea de căpitănie
[Ed. III, r. 5. *Muscalii-ţi* dau chiar îndată cinstea de căpitănie!..]

după r. 8. *Scena VII*
Răzvan, Vidra, Vulpoiu

[Ed. III, r. 13. De toată *căpitănimea-i* ocolit şi 'nconjurat?]
r. 14. Spionul se uită la *dreapta* unde arată Vulpoiu şi *dispare* în partea *opusă.*
[Ed. III, r. 17. De mine? Ce *rătăcire!*]
p. 238, r. 4. Al treilea chiar din lume *ar vrea să te dea afară*
r. 5. Iar hatmanul *îi ascultă* neclintit ca un butuc;

[Ed. III, r. 7. Vezi Răzvane ce greşeală d'a ne vesteji *p'aice*,]
r. 10. Te-aşteaptă căpitănia, de-i face *un singur* pas...
r. 13. RĂZVAN *(decisiv)*
r. 16. Şi d'o dată cu beţia, răsuflată *în* uitarea:
r. 19. VIDRA *(sarcastic, punându-se la o parte)*:
Ba mai *bine o* unealtă, o păpuşe, o momeală,

după r. 20: *Scena IX*

Tot aceia, hatmanul, Piotroski, Minski, mai mulţi ofiţeri poloni şi în urma lor Răzaşul

r. 21. MINSKI *(continuând conversaţia cu hatmanu)*:
Sum sigur şi foarte sigur, *hatmane prea-luminat,*
r. 22. *Că oştirea* n'o să guste hotărârea ce-ai luat...
[Ed. III, p. 239, r. 1. **Asciscere peregrinos**, multe primejdii *ni*-aduce:]
r. 2. Pe străini lasă-i *la urmă*, **sapientissime Duce**...
r. 3. *Oricine apără ţara, se numeşte* pământean...
r. 4. Eu te căutam pe tine, *iubitule* căpitan!
[Ed. III, r. 4. Eu te căutam pe tine, *iubitule* căpitan!]
după r. 4. RĂZVAN *(salutând)*
r. 7. Aceasta *e puţin;* după dreptate.
r. 10. RĂZVAN *(cu confuzie)*
E prea mult...
r. 14. In faţa *oştirei* mele şi *în* numele crăesc!
r. 15. *(Auzind aceasta Vulpoiul sare în sus, Răzaşul îşi freacă mâinile).*
[Ed. III, r. 15. *Vulpoiul sare în sus, Răzaşul îşi freacă mâinile.*]
RĂZVAN *(pe când ofiţerii* îi strâng mâna)
Eu?.. Dar cum... *Prin ce cuvinte...*
r. 16. MINSKI *(cu efusiune)*
r. 17. *Ca* să te facă polcovnic!.. Aş leşina de plăcere...
[Ed. III, r. 17. *Să te mai* facă polcovnic! Aş leşina de plăcere!..]
r. 18. O dorinţă 'nvăpăiată *mă muncia necontenit,*
r. 19. Că dup' atâtea răsboaie *să te vedem mulţumit!..*
p. 240, r. 1. **Satisfactionis** *te sărut şi eu acuma,*

r. 3. Insă nici căpitănia *nu mi se pare a fi*
r. 4. *O treaptă destul de mare pentru a te răsplăti;*
r. 5. La seinul cel mai *d'aproape*, ţara o să te primească,
[Ed. III, r. 5. La seimul cel mai *d'aproape*, *ţara-mi* o să te primească,]
r. 6. *Drept răsplată mai deplină*, în boierimea leşească...
r. 10. A da! *o să-ţi mai dau încă cevaşi pe neaşteptate*...
r. 11. In tabăra muscălească *am găsit* un Moldovean;
r. 12. *E de tagma boierească*, *socotind după* caftan,
r. 14. *Şi din ceprazuri rămase d'abia vr'o câte-va aţă*...
după r. 15 *(Răzvan salută. Hatmanul şi ofiţerii încep a se retrage).*
MINSKI *(întorcându-se iute, cu o figură radioasă)*
r. 17. Toate bunurile lumii *a-ţi dori şi* a-ţi ura;
r. 19. Inima-mi de bucurie, *uite!* saltă, saltă saltă...
după r. 19. (Iese. Răzvan încrucişează mâinile pe piept şi rămâne nemişcat, pe gânduri. Vidra îl *observă* în tăcere)

Scena X
Răzvan, Vidra, Vulpoiu, Răzaşul
VULPOIU *(cu gesturi de o satisfacţie burlească)*
p. 241, după r. 1. (Târăşte afară pe Vulpoiu, *fredonând).*
r. 6-7 [lipseşte].

după r. 7: *Scena XI*
Răzvan şi Vidra
(Vidra se apropie)
RĂZVAN *(ieşind din confuzie)*
[Ed. III, după r. 7, RĂZVAN *(ieşind din uitare şi văzând-o pe Vidra)*]
r. 8. Iartă-mă scumpo iubită!.. *Şi* fericirea ne apasă,
r. 10. Simţ în mine-o greutate... *aş vrea şi nu pociu să crez*...
r. 13. Căpitan! Ce mare *lucru!*.. Căpitanu-i o furnică!..
[Ed. III, r. 13. Căpitan! Ce mare *lucru!*.. Căpitanu-i o furnică!..]
r. 15. Care pentr'un paiu sunt gata *să moară bând şi* cântând!..
[Ed. III, r. 15. Care pentr'un paiu sunt gata *a muri* bând şi cântând!..]
r. 17. Sunt atâţia că 'n mulţime *nici unul nu se cunoaşte*...
[Ed. III, r. 17. Sunt atâţia că 'n mulţime *nici unul nu se cunoaşte*...]
r. 18. Căpitan!.. O jucărie!.. Căpitan!.. *E un cârlig,*
[Ed. III, r. 18. Căpitan!.. O jucărie!.. Căpitan!.. *E un cârlig,*]
r. 19. *Cu care se poate prinde numai peştele cel mic!*..
[Ed. III, r. 19. *Cu care se poate prinde numai peştele cel mic!*..]

r. 20. RĂZVAN *(cu mirare)*

Cum? Căpitanu-i o glumă într'o *oştire* crăiască?

după r. 21. VIDRA:

Când omul, urcând o scară, ca s'ajungă undeva,
N'a trecut decât o treaptă sau două trepte d'abia,
Şi partea de sus a scării de trecut îi mai rămâne,
S'opreşte el oare 'n cale-i, zicând: destul pentru mine?!

[Ed. III, după r. 21. VIDRA:

Când omul urcă vr'o scară, poftind s'ajungă undeva,
Ş'a trecut d'abia o treaptă sau două trepte d'abia
Iar partea de sus a scării de păşit îi mai rămâne,
El nu se popreşte 'n cale-i, zicând: destul pentru mine!]

r. 22. *Dar nu mă 'nvăţai tu însăşi, ca să* mergem la duşman,
[Ed. III, r. 22. *Dar nu mă 'nvăţai tu,* Vidro, *d'a* merge chiar la duşman,]
r. 24. Nu-mi spuneai *mai* dineoare, cu mânie şi mustrare,
r. 25. Că 'ntr'o *oştire* domnească *căpitan e* lucru mare?..
r. 27. *Nu e* mult de când în codru, *în fruntea unor* haiduci,
p. 242, r. 1. Numele-mi suna *departe*, ca o seceră, ce sună,
r. 2. Când *taie iarba stricată, ca să scape pe cea bună!*
[Ed. III, r. 2. Când retează buruiana, *de* creşte iarba cea bună!]
r. 3. Eu credeam atunci, că 'n lume *nu mai poate fi aiuri*
[*Perseverenţa*, r. 3: *Şi credeam* că'n lume nu mai poate fi aiuri.]
[Ed. III, r. 3. Eu credeam atunci, că 'n lume *nici nu poate fi p'aiuri*]
r. 4. O zodie mai *dorită ca vieaţa* unei păduri,
r. 5. Unde brazii şi stejarii *viteji fără de păreche,*
r. 6. *Ce 'nfruntă* mii de furtune, *uriaşi din vremea veche,*
[Ed. III, r. 6. *Ce 'nfruntă* mii de furtune, viteji *fără de păreche,*]
r. 7. Mi *se 'nchina* cu răbdare, m'apăra şi m'asculta,
r. 10. *Am lăsat* cărări înguste ş'am ieşit la calea largă,
r. 11. *Am uitat* codrul, Moldova, tot ce-a fost, tot ce-a trecut,
r. 12. *Ş'am venit în ţări* străine, cum ai *vrut* şi *când* ai vrut!..
r. 13. *Acum* norocu-mi zâmbeşte: sunt căpitan şi pe cale...

r. 14. VIDRA *(întrerupând)*

r. 16. Numai tu pe bucuria-mi tragi un văl *neaşteptat,*
r. 17. Pe când c'un ceas mai 'nainte erai *de altă* părere...
[Ed. III, r. 17. Pe când c'un ceas mai 'nainte erai *d'o altă* părere...]
r. 18. Nu sum un copil, *cu care să se joace* o muiere!
r. 19. *Dar acea muiere este neamul acelui bărbat,*
[Ed. III, r. 19. Da! O muiere *ce-i* neamul acelui groaznic bărbat,]
r. 20. *Carele în ţara noastră* patru domni a răsturnat,

r. 22. *Ca talazurile 'n mare*, în pieptul meu de muiere!
r. 23. Ah, ascultă-mă, Răzvane! *Pintre oamenii de jos*
r. 24. Foarte mulţi sunt tari *la* mână *şi c'un suflet inimos*,
r. 25. *Şi totuşi stau ca o broască*, cufundată într'o baltă,
[Ed. III, r. 25. Dar totuşi rămân *ca o broască, ce-i* cufundă 'ntr'o baltă,]
r. 26. De-unde numai câteodată ieşind *la raza cea caldă.*
[Ed. III, r. 26. *D'unde* numai câteodată *iese la raza cea caldă*,]
p. 243, r. 2. *Şi nu poate* să mai guste întunericul şi tina,
[Ed. III, r. 2. *Şi nu poate* să mai guste întunericul şi tina,]
r. 3. *Dar vai!* n'a trecut o clipă: *uite* broasca înapoi
[Ed. III, r. 3. Pe când n'a trecut o clipă; iată *că broasca 'napoi*]
r. 6. Mii de bunătăţi cu care *întâmplarea* te 'nzestrează,
r. 8. Până *ce nu 'ncape 'n* mâna *unui* lucrător isteţ,
[Ed. III, r. 8. Până când *nu 'ncape* 'n mâna lucrătorului isteţ,]
r. 9. *Care-l apucă cu cleşte*, îl curăţă pe cărbune,
r. 10. Şi dintr'o grămadă neagră *îl vezi* scoţând o minune,
[Ed. III, r. 11. Strălucită ca oglinda *şi* gingaşă *'ncât* suflând,]
r. 12. *Suflarea se 'ntipăreşte* pe luciul cel plăpând!
r. 16. Acea sete, *care arde* şi 'nghieaţă inima mea!..
[Ed. III, r. 16. Acea sete, *care fierbe* şi 'nghează inima mea!]
r. 18. Atunci când *buzele* Vidrei *de obrazul tău s'atinge*,
[Ed. III, r. 18. Atunci când buza Vidrei *d'obrazu-ţi pârlit s'atinge*,]
r. 19. Ochii mei în ochi-ţi cată, *mâna-mi pe mâna ta strânge*,
r. 20. *Din sufletu-mi câte-o parte se deslipeşte mereu*,
r. 22. Şi *pe* furiş se strecoară adânc în sufletul tău!..
r. 24. *Vidra este pentru tine* ca izvoarele de munte,
r. 26. *Ce fac Dunărea spumoasă* din pâraiele mărunte...

după r. 27. *Scena XII*
Tot aceia şi Vulpoiu (şovăind)

p. 244, r. 5. Ştii cela ce-ţi strângea mâna?.. *Ştii un măgar încălţat?..*
[Ed. III, r. 5. Ştii cela ce-ţi strângea mâna?.. Ştii, *asinul încălţat?..*
r. 7. Hi, hi! ştii Leahul acela?.. *Ştii, că vrea pe jupâneasă?*
[Ed. III, r. 7. Hi, hi! ştii Leahul acela?.. *Ştii, că vrea pe jupâneasă?*]
după r. 7. RĂZVAN *(turburat)*
r. 13. Hi, hi, hi!.. Mi-e somn... mi-e lene!.. *Măi Leahule! Te ia dracul!*
după r. 13 (iese *rânjind şi ameninţând de departe pe Minski).*

Scena XIII

Răzvan, Vidra şi Minski

RĂZVAN (mergând iute înaintea lui Minski şi apucându-l de mână *cu violenţă)*

r. 14. Ascultă-mă, cum te chiamă!.. Ştii *tu* un lucru sau ba?

după r. 15. MINSKI *(speriat)*

p. 245, r. 1. RĂZVAN *(scuturându-l de mână)*

r. 5. Eu nu ţi-am făcut nimica... *A ne* bate nu-i cu cale..,

r. 9. Numai atât? Ei bine... *De câte ori m'oiu zări,*

între r. 10—11 *(profitând de mirarea lui Răzvan care îi lasă mâna).*

între r. 11—12 *(iese iute cu salutări repezite).*

Scena XIV

Răzvan, Vidra

r. 13. Mă mir, Răzvane, văzându-te *râvnitor!*

[Ed. III, r. 13. Mă mir, Răzvane, văzându-te *râvnitor!*]

între r. 14—15. RĂZVAN (luând-o de mână cu *pasiune)*

r. 17. *Râvna este foc, iar focul, d'orişiunde ar veni,*

[Ed. III, r. 17. *Râvna este foc*, iar focul, oricât de jos ar veni,]

r. 20. Dar *dragostea* fără *râvnă* nu se poate, nu se poate!..

[Ed. III, r. 20. Dar dragostea fără *râvnă* nu se poate, nu se poate!..]

p. 246, după r. 2. *E căpitan ca şi tine, ba încă mai cu vechime!*

Vezi dară, că bucuria-ţi a fost chiar o micşorime!

Scena XV

Tot aceia, un ostaş şi Sbierea (care intră cu capul plecat şi *numărând* pe degete)

r. 3. *Iată robul, căpitane, pe care în dar ţi l-a dat*
Şi ţi-l trimite acuma hatmanul prea luminat...
(salută şi se retrage).

Scena XVI

Tot aceiaşi fără ostaş

r. 4. Sbierea! *Rob al meu!..*

r. 5. Tu eşti, *Răzvănaşe* dragă?..

[Ed. III, r. 5. Tu eşti, *Răzvănaşe* dragă?..]

r. 6. Şi dumneata, jupâneasă?.. Parcă *văz* o pungă întreagă!..

r. 7. Te rog să ne spui şi nouă, prin ce *poznă* încăpuşi

r. 9. SBIEREA *(cu naivitate)*

r. 10. Că tabăra muscălească *e* foarte încăpătoare?
r. 11. Ş'apoi, *având şi necazuri, am slăbit* mai mult d'un şfert:
r. 13. Eu te 'ntreb, prin *ce minune* te găseşti în astă ţară
p. 247, r. 2. Prin moşia mea... *greşală!.. prin o moşie la* Prut!
[Ed. III, r. 2. Prin moşia mea..., *greşală!.. prin o moşie la Prut!*]
r. 5. *Un fâşic numai cu taleri*, altul numai cu florinţi,
[Ed. III, r. 5. Cel dintâi *numai* cu taleri, altul numai cu florinţi,]
r. 6. Al treilea *numai* galbeni de cei ungureşti cu zimţi!..
[Ed. III, r. 6. Al treilea *numai* galbeni de cei ungureşti cu zimţi!..]
r. 7. Ce chimir!.. De piele neagră, *ş'am* băgat bine de seamă,
r. 8. *C'avea 'n* juru-i acăţate zece nasturi de alamă...,
[Ed. III, r. 8. *C'avea* 'n juru-i acăţate zece nasturi de alamă...]
r. 11. Dela Leah să te *ia altul*, încât astfel într'o zi
r. 12. D'odată cine mai ştie *în ce* ţară te-ai trezi!..
r. 14. Să te răscumperi din lanţuri şi să scapi de *tăvăleală.*

r. 15. SBIEREA *(cu spaimă)*

Cum? Să mai plătesc? Vai mie! *N'aş fi făcut-o în veci!*
r. 16. *Sunt de doi ani în robie, şi d'ar fi şi douăzeci,*
r. 19. Ş'apoi eu am totdeauna *nădejde în* Dumnezeu,
r. 20. Că Sfântul *o să mă scape*, fără să-i dau nici un leu,
r. 21. Decât numai *doară poate* vr'o lumânare de ceară,

r. 23. RĂZVAN *(cu ironie)*

p. 248, r. 1. RĂZVAN *(continuând)*

r. 2. SBIEREA *(iute)*

r. 3. Răzvănaşe, cer dreptate! *Nu este chip ca să tac...*
r. 4. Hoţii tăi atunci în codru mă despoiară *de* sac!
r. 6. Nu te bucura drăguţă, de o *avere* streină...
r. 8. Taleri trei mii patru sute *optzeci* şi şapte ş'un zlot...

între r. 8—9. VIDRA (luând pe Răzvan la o parte cu *aprindere)*

r. 14. VIDRA *(continuând)*
Şi *fiecare adaos de bogăţie*

r. 16. O dorinţă mai setoasă, *un* avânt mai arzător
r. 19. *Aruncă-i tot ce cuprinde pământul,*
[Ed. III, r. 19. *Aruncă-i tot ce cuprinde pământul,*]
r. 20. *Şi pietrele nestimate, şi* aurul, şi argintul...
[Ed. III, r. 20. *Şi pietrele nestimate, ş'auru 'n grămezi, ş'argintul...*]

r. 21. SBIEREA *(cu voluptate)*

Şi... *şi...*

p. 249, r. 1. Dânsul *n'o să-ţi spuie:* acuma *sum* mulţumit!
[Ed. III, r. 1. Dânsul tot n'o să-ţi *spue: stăi!* acuma-s mulţumit!]
r. 2. *Haide-de-de-de!* Fireşte! Doară n'am înebunit!
[Ed. III, r. 2. *Haide-de-de-de!* Fireşte! Doară n'am înebunit!]
r. 3. *Dacă şi tu, o Răzvane,* ai simţi aşa de tare
r. 4. *Dulcea* patimă d'a creşte tot mai mare şi mai mare,
[Ed. III, r. 4. *Dulcea patimă* d'a creşte tot mai mare şi mai mare,]
r. 5. Precum Sbierea mii de galbeni din nemic a *adunat,*
[Ed. III, r. 6. Tu dintr'o căpitănie *ridicate-ai* împărat!..]
r. 9. Răzvănică! Sufleţele! *Nu uita,* că eşti creştin...
[Ed. III, r. 9. Răzvănică! Sufleţele! *Nu uita,* că eşti creştin...]
r. 10. Numai camătă *ar* face nouă sute pe puţin...

r. 11. RĂZVAN *(cu scârbă)*

după r. 12, în ediţia II, se termină actul.
[Ed. III, r. 15. Du-te dar de te 'nvârteşte 'n *păcătoasa-ţi* vizuină:]
[Ed. III, r. 16. *Cearcă* mintea 'n întunerec, scaldă-ţi sufletul în tină.]

ACTUL IV

p. 253. *Scena prezintă o cameră modestă în locuinţa lui Răzvan, într'un orăşel polon la hotarele Moldovei. O uşă în fund, alta la stânga, o fereastră la dreapta.*
[Ed. III. *Locuinţa lui Răzvan într'un orăşel leşesc la marginea Moldovei.*]

Scena 1

Răzaşul şi Vulpoiu

r. 1. Nu mai pociu bată-l năpastea, *de atâta* timp în şir
[Ed. III, r. 1. Nu mai pociu, bată-l năpastea, *d'atâtica* timp în şir]
r. 2. Să nu *văz* o sărmăluţă, ci tot numai borş cu ştir!
[Ed. III, r. 2. Să nu *văz* o sărmăluţă, ci tot numai borş cu ştir!]
r. 5. De *amară* ce mi-e vieaţa, nu mai ştiu cum i-aş mai zice!..
r. 6. Şase veri *şi şase ierni,* nu o lună, *nu un an,*
[Ed. III, r. 6. Şase veri *şi şase ierni, nici-o lună nici-un an,*]
r. 7. *De când, întocmai ca umbra, mă ţin lipcă de Răzvan;*
r. 8. Ba *chiar şi* umbra, fărtate, când *nu-i* lumină s'ascunde,
[Ed. III, r. 8. Ba zău chiar *ş'umbra,* fărtate, *când nu-i* lumină s'ascunde,]
r. 9. *Iar eu tot* rămân cu dânsul, *orişicând şi orişiunde!..*

r. 10. *Am haiducit împreună* şi 'npreună am trecut
r. 12. Cu Muscalii, cu păgânii, *nu un an şi nu o lună,*
r. 13. Şase veri şi *şase ierni ne-am bătut tot* împreună!..
[Ed. III, r. 13. Şase veri şi *şase ierni* bătutu-ne-am împreună]
r. 14. Haide! Cineva *ar* crede, că numai voi amândoi
[Ed. III, r. 14. Haide! Cineva te-ar crede, *cumcă* numai amândoi]
r. 15. Aţi făcut şi mari şi late! *Dar unde pui pe Vulpoi?*
r. 16. *Oricum să fie*, acuma fostul nostru harambaşă
r. 17. *A ajuns* obraz de cinste, cât un vizir sau un paşă:
p. 254, r. 1. *Ii* polcovnic, *ii* om mare, şi ca mâini o să-l privim
[Ed. III, r. 1. *Ii* polcovnic, ii om mare, şi ca mâni o să-l privim]
r. 2. *Iacată aşa d'o dată mai de-hai, mai aferim!..*
[Ed. III, r. 2. Inălţându-se deodată şi mai *pe sus!*...Aferim!..]
r. 3. Nu-i vorbă... i se cuvine... *nu câştigă* de pomană!
r. 4. Chiar săptămâna trecută *a căpătat şi* o rană
[Ed. III, r. 4. Chiar săptămâna trecută *căpătat-a chiar* o rană]
r. 6. Aş! D'abia *s'a* sgâriat!
r. 7. *Il sărută o săgeată*... Nu-i lucru de speriat!..
r. 10. Dar să lăsăm toate astea!.. Nu ştiu, *ce eram* să-ţi zic...
r. 22. *Ţărişoara e aproape:* de-i *arunca* cu toporul,
[Ed. III, r. 22. Ţărişoara-i *chiar* aproape: de-i asvârli cu toporul,]
r. 23. Dai de brazda românească!.. Nu mai *sum* pe unde fui:
r. 25. *Ş'acuma nici în Moldova* nu mai este Petrea Şchiopul,
[Ed. III, r. 23. Ş'apoi astăzi în Moldova *nu mai şade* Petrea Şchiopul]
r. 27. *Nu, nu! Este un alt Vodă, un Vodă* mai omenos,
r. 28. Care şade sus, dar ţine *tot* cu norodul de jos!
[Ed. III, r. 28. Care *deşi-i sus*, dar ţine *tot* cu norodul de jos!]
p. 255, r. 1. Ştii! Cel Alexandru-Vodă, ce mânca *ciocoi* de vii,
r. 2. Incât îi făcea de groază *să fugă* pe la pustii!..
r. 3. Aşa dar, p'aci mi-e drumul! *Nu rămân şi pace bună!*
r. 4. Să mai stea Răzvan şi singur... *Ce naiba tot împreună!...*
r. 5. Mă duc la Iaşi cu *hrisoage*...
[Ed. III, r. 5. Mă duc la Iaşi cu *hrisoage*...]
r. 7. *Zapise şi ipisoace* chiar dela Ştefan cel Sfânt
r. 9. Dar n'o las de lângă mine, *uite*, cu capul o dată!
[*Perseveranţa*, r. 11. Şi 'n urmă, dând *pielea* popei, o voi duce şi 'n mormânt...]
r. 12. *Voi merge la Aron-Vodă*, o să vorbesc cu domnia,
[Ed. III, r. 12. *Voi merge dar l'Aron-Vodă*, o să vorbesc cu domnia]
r. 13. Doară va da Sfântuleţul să-mi *dobândesc* răzăşia!..
[Ed. III, r. 13. Doară va da Sfântuleţul *ca să-mi câştig* răzăşia!..]
r. 14. Drace! Nu *cumva* ai crede, c'o să rămâi numai eu?

[Ed. III, r. 14. Drace! Nu cumva *tu-i crede*, c'o să rămâi numai eu?]
r. 16. *Orice om în astă* lume *are un* sfânt sau o sfântă
r. 17. *Vezi pe tine*, bunăoare, răzăşia te frământă,
[Ed. III, r. 17. *Aşa bunăoare pe tine* răzăşia te frământă]
[Ed. III, r. 20. Tu a tale, eu a mele, fie-cine *'şi* ale sale!..]
r. 21. Uite, zău, când mi se 'ntâmplă *a 'ntâlni cumva în* cale
[Ed. III, r. 21. Uite, zău, când mi se 'ntâmplă *să 'ntâlnesc cumva 'şi în* cale]
r. 23. Lins la ceafă, *alb* la faţă, sprintenel şi spălăţel,
[Ed. III, r. 23. Lins la ceafă, *slab* la faţă, sprintenel şi spălăţel,]
r. 27. Cu crăngi *roase* de omidă şi cu trunchiul găunos,
p. 256, r. 3. Mi se pare ciripirea-i *că nu are* niciun haz,
r. 5. Cum ciripia *altădată*, cum ciripia mai 'nainte,
după r. 7. *(îşi şterge ochii cu mâneca).*

Scena II

Tot aceia şi Răzvan (cu braţul stâng legat)

RĂZAŞUL *(întâmpinându-l la uşa din fund)*

[Ed. III, după r. 7. Intră Răzvan cu braţul stâng *legat*]
r. 9. Ha? *Ce este?*

r. 13. VULPOIU *(cu confuzie)*

Ba nu... *însă*... cum s'ar zice...

r. 14. Ce? *Acuş* nu vă *mai place al* armelor meşteşug?

p. 257, r. 4. RĂZAŞUL *(cu bruscheţă)*

r. 8. Dar eu? *Ce sum eu? Răspundeţi!..* Sum o gadină? O fiară?
[Ed. III, r. 8. Dar eu? Ce-s eu? *Ce-s?* Răspundeţi!.. Sunt o gadină? O fiară?]
r. 10. Nu plânge şi ea, sărmana, *de acel puternic* dor?
r. 13. Ca să se 'ntoarcă voioase iar *la* cuiburile lor,
[Ed. III, r. 13. Ca să se 'ntoarcă voioase iar *la* cuiburile lor,]
r. 14. *Şi omul se poate oare să nu simţă acel dor!*
[Ed. III, r. 14. *Ş'omul poate oare singur* să nu simţă nici un dor!..]
p. 258, după r. 2. (Răzaşul şi Vulpoiu ies prin *uşa din fund*, pe când Vidra intră *prin uşa din stânga).*

Scena III

Răzvan şi Vidra

după r. 8. *Scena IV*

Tot aceia şi Vulpoiu *(intrând* cu sfială)

RĂZVAN *(strângând mâna lui Vulpoiu)*

p. 259, r. 1. VULPOIU *(cu veselie)*

după r. 1. *Scena V*

Răzvan şi Vidra

r. 6. Dragă, o să-ţi spui *îndată* lucrurile ce-am *vorbit;*
r. 7. Ajungă acum *atâta,* că ieşii foarte mâhnit...
r. 15. Ingropând duşmanii ţării în *vâlvoarele-i* adânci!
[Ed. III, r. 15. Ingropând duşmanii ţării în *vâlvoarele-l* adânci!]
r. 16. Nistru, ale cărui unde *în zilele cele grele*
r. 17. Apărau în loc de *armă* hotarele ţărei mele!
r. 18. Nistru!.. Nistru!.. *Până astăzi am ştiut* să mă feresc
r. 21. Pe când scumpa mea Moldovă *e aice lângă mine!*
r. 23. Căci dorul ţării răzbate *până şi* suflet de cal!..
r. 25. Holde şi câmpii, *în care pintre spicele de aur*
[*Perseveranţa,* p. 260, r. 1. Se zăreau, ca pietricele *ce 'nconjoară un inel*]
r. 2. Bosoioc şi garofiţă, *rosmarin* şi ghiocel,
[Ed. III, r. 2. Bosoioc şi garofiţă, *rosmarin* şi ghiocel,]
r. 5. Le văzui acele locuri, şi din văz *o* sărutai
r. 6. *Ţara, unde* însuşi iadul *s'ar putea preface 'n* rai!..
r. 10. *Şi eu şi el fără voie,* amândoi ne-am depărtat
r. 11. Viu acasă... d'abia însă *pusei* piciorul, şi iată
[Ed. III, r. 11. Viu acasă... d'abia însă *pusei* piciorul şi iată]
r. 12. *Vulpoiu şi Răzaşul vine în faţa mea deodată,*
r. 13. Neştiind că 'n pieptu-mi arde *un* pojar îngrozitor,
[Ed. III, r. 13. Neştiind că 'n pieptu-mi arde *pojarul* îngrozitor,]
r. 14. Şi-mi vorbesc de ţara noastră, *de al ţării noastre* dor!
[Ed. III, r. 14. Şi-mi vorbesc de ţara noastră, *şi-mi vorbesc d'alţărei dor!*]

r. 17. VIDRA *(sarcastic)*

[Ed. III, r. 18. Sunteţi *toţi chiar d'o* potrivă, tot un fel şi tot un soiu?]

între r. 18—19. RĂZVAN *(cu mirare)*

r. 22. Un pământ *rece şi umed,* de ierburi acoperit,
[Ed. III, r. 22. Un pământ *umed şi rece,* de icrburi acoperit,]
r. 23. *Printre care din întâmplare o floare* a răsărit!..

r. 26 RĂZVAN *(cu impacienţă)*

p. 261, r. 1. VIDRA *(cu mândrie)*

Vise!.. *Nu poate oricine d'a visa al* Vidrei vis!..
r. 5. Când te-am smuls la lumea largă din *ascunsul adăpost,*
[*Perseveranța,* r. 9. *Cela* ce-şi iubeşte țara cu adevăratul dor]
r. 10. *Nu cată* la lutul țărei, ci *l'al* țărei viitor!
[Ed. III, r. 10. *Nu cată* la lutul țărei, ci *l'al* țărei viitor!]
r. 11. *Inalță-te, fă-te mare, năzueşte pân' la stele,*
[Ed. III, r. 11. *Inalță-te, fă-te mare, năzueşte pân' la stele.*]
r. 12. Şi slava-ți o să *se verse şi asupra țărei tele.*
]Ed. III, r. 12. Şi slava-ți o să *se verse ş'asupra Moldovei tele,*]
[Ed. III, r. 17. *Să* fie Răzvan *oriunde,* el tot țara şi-o iubeşte,]
r. 19. Incât *face* împrejuru-i pe străin şi pe păgân
[Ed. III, r. 19. Incât *îndeamnă 'mprejuru-i* pe străin şi pe pagân]

r. 21. *Scena VI*

Tot aceia şi Sbierea (intrând pe uşa din fund şi oprindu-se)
r. 21. *Cum,* jupâne? şi aice?..
r. 22. *Şi aice! şi aice!*
r. 25. *Că uncheşul* dumitale nu mai este? S'a sfârşit,
r. 27. Căci şi vieața *omenească e* un fel de socoteală...

r. 28. VIDRA *(cu indiferență)*

A murit? Ce spui, jupâne? *Dumneata de unde ştii?*
[Ed. III, r. 28. A murit? Ce spui jupâne? Şi dumneata cum *d'o* ştii?]
p. 262, r. 5. Deplină stăpânitoare *a averii* părinteşti:

r. 9. SBIEREA *(iute)*

Ba nu, nu! Eu sum sărac!
[Ed. III, r. 9. *Ba nu, nu! Eu sunt sărac!*]
r. 10. *Aş dori cu trup şi suflet, dar vai! nu-i chip ca s'o fac...*
Totuşi s'ar găsi îndată un altul, om mai cu stare,
Care să cumpere dacă... n'o să vă scumpiți prea tare:
Acum timpurile-s grele, bani în țară nu-s şi nu-s;
Cu Turcii, cu una cu alta, toți gălbenaşii s'au dus!..
[Ed. III, r. 10: *Aş dori cu trup şi suflet, dar nu găsesc chip s'o fac...*
Totuşi s'ar afla prea lesne altul cineva cu stare,
Incât să cumpere dacă... n'o să vă scumpiți prea tare:
Acum timpurile-s grele, bani în țară nu-s şi nu-s;
Cu Turcii, c'una, cu alta, toți gălbenaşii s'au dus!..]

r. 13. VIDRA *(cu ironie)*

r. 14. Gustând vieața de câmpie şi *aerul* cel curat

r. 15. *Dintr'o* cuşcă mojicească, plină cu miros de varză
r. 18. Eu purtând grije de turme, de *arie* şi de stupi,
r. 21. Frumos traiu! plăcută soartă! *O Vidră* şi un Răzvan
r. 22. *Să 'nlemnească la o parte*, nemişcaţi ca un buştean!..
In Moldova sunt în totul trei mii de boieri de ţară,
Cari, ne având altă treabă, se ceartă pentru hotară:
Cu tine o să se facă cu unul mai multişor...
O să fie trei mii unul!.. Ce strălucit viitor!..
[Ed. III, între r. 22—23. *In Moldova sunt în totul trei mii de boieri de ţară,*
Care n'având altă treabă, se ceartă pentru hotară:
Prin tine cisla lor creşte c'un trântor mai multişor:
O să fie trei mii unul!.. Ce strălucit viitor!..]

r. 23. SBIEREA *(cu gravitate)*
Este foarte potrivită socoteala *dumisale:*
[Ed. III, r. 23. Este foarte potrivită socoteala *dumisale:*]
r. 24. Decât a sta la moşie, *mai bine să ai parale...*
p. 263, r. 3. Hem! s'ar putea *şi acolo* să te primească polcovnic...
r. 5. Să *văz* eu, cum se 'ncovoaie cu sfială un Răzvan
[*Perseveranţa*, r. 5. *O! Da! să se căciulească* cu sfială un Răzvan]
r. 6. Pe lângă cei *depe urmă* boieraşi dela divan,
r. 7. *Pentru ca apoi vreunul, cu inima* mai miloasă,
r. 10. O să mă trimiţi cu lăcrimi să mă *plâng şi să mă rog*
r. 11. La nevasta *unui* vornic sau la *o* logofeteasă,
r. 12. Care n'ar putea la mine *să fie fată din casă!..*
r. 13. Aşa se capătă slujba, *când vii singur* ca s'o cei,
[Ed. III, r. 13. Aşa se capătă slujba, când vii *însuţi* ca s'o cei,]
r. 14. In loc d'ai sili prin fapte *ca să te caute ei!..*
[Ed. III, r. 14. In loc d'ai sili prin fapte să te *cate singuri ei,*]
r. 15. *Nu!* Lasă ca ţara noastră să simţă durerea crudă,
r. 17. Şi din cupa desnădejdii bând ocară şi *amar*
r. 20. *Şi p'oricine nu le place, îl respinge şi-l omoară!..*

r. 21. SBIEREA *(zâmbind către Vidra)*
Ca unul şi unul două, ai vorbit drept şi frumos!
r. 22. *Şi pe mine tot mişeii din visterie m'au scos!..*
r. 25 *(întorcându-se* către Răzvan)
Aşa dar, *vinde* moşia, să n'ai bătaie de cap...

p. 264, r. 1. RĂZVAN *(cu confuzie* luând pe Vidra la o parte*)*
Iubito Vidră, mai lasă... De *ce* astă grabă mare?
r. 2. Eu nu ţi-am spus încă toate... *Este o împrejurare...*

r. 3. SBIEREA *(salutând* cu umilinţă*)*
r. 6. (se depărtează, apoi se opreşte în uşa *din fund, mai salută* odată şi iese).

Scena VII

Răzvan şi Vidra

VIDRA *(cu energie)*

Fie! Eu ţi-am spus, Răzvane, *am spus-o ş'o mai spui iară,*
r. 9. Cât de mare *e puterea-ţi,* şi cât de mult te iubesc...
r. 10. Dar *vieaţa-mi întreagă* oare nu-i destul să-ţi dovedească
r. 11. *La tot minutul,* că Vidra *poate* şi ea să iubească?
[Ed. III, r. 11. In toată clipa, că Vidra *poate* şi ea să iubească?]
r. 13. *Eu nu ştiu, nu vreau nemica,* decât înălţarea ta...
[Ed. III, r. 13. *Eu nu ştiu, nu vreau nemica,* decât înălţarea ta...]
r. 15. *Lumea e* încăpătoare; s'alegem o altă cale;
r. 16. La Nemţi, la Turci sau aiurea, *oriunde vei* porunci,
r. 17. *Dar este* cu neputinţă d'a mai rămâne *aci*...
p. 265, r. 3. Acum el n'o mai ascunde, *ci o* spune la *oricine,*
r. 4. *C'o să aibe* cu Moldova un războiu înfricoşat...
r. 5. Astăzi la dânsul acasă *ne chemă* pe toţi la sfat...
r. 7. *Şi, având pace* cu Turcii, ar dori *ca s'o* păzească;
r. 9. *Stă* împotriva Turciei *cu împăratul* nemţesc:
r. 10. Ne-a mai spus altele multe, înşirând vr'o *două* oare,
r. 11. Şi 'n sfârşit, *ca* încheere, *ne-a* arătat o scrisoare,
r. 12. In care craiul îi zice *a fi* gata, *ca* pe loc
r. 13. *Să poată trece hotarul* cu sabie şi cu foc...
r. 15. Un piept de Român? *Să arză* o colibă românească?
după r. 15. VIDRA *(cu confuzie)*

Nu, Răzvane... însă... însă...

RĂZVAN

Atunci altă cale nu-i,
Decât să plecăm departe.

VIDRA *(cu o voce dulce)*

Ba mai 'nainte să-mi spui,
Dacă hatmanul nu poate... ca să-ţi dea vr'o naintare?..

RĂZVAN *(cu indignaţie)*

Şi de-ar da?..

VIDRA *(cu sfială)*

Atuncea... Atuncea...

Scena VIII

Tot aceia şi Răzaşul

[Ed. III, după r. 15: VIDRA

Nu, Răzvane... însă... însă,..

RĂZVAN

Atunci altă cale nu-i,
Decât să plecăm departe...

VIDRA *(dulce)*

Ba mai 'nainte să-mi spui,
Dacă hatmanul nu poate... ca să-ţi dea vr'o naintare?

RĂZVAN

Şi d'ar da?..

VIDRA

Atuncea... atuncea...]

r. 16. *Polcovnice! Lucru mare*
Vine hatmanul! El însuşi!
[Ed. III, r. 16. *Polcovnice! Lucru mare*
Vine hatmanul! El însuşi!]
r. 17. *(iese, lăsând uşa din fund deschisă).*

VIDRA *(cu o jumătate de voce)*

Iubitul meu! Nu uita,
[Ed. III, r. 17. *Eu plec, scumpul meu!.. N'uita,*]
r. 18. *Că şi rămâind aicea, tu poţi iubi ţara ta...*
[Ed. III, r. 18. *Că şi rămâind aicea, tu poţi iubi ţara ta...*]

după r. 18. *Scena IX*

Răzvan, Hatmanul

(Răzvan merge la uşa din fund întru întâmpinarea hatmanului. Hatmanul intrând salută pe Vidra, care îi întoarce salutarea şi iese prin uşa din stânga, după ce făcuse cu mâna un semn persuasiv lui Răzvan).

HATMANUL *(privind cu admiraţie în urma Vidrei)*

r. 20. Ce te 'nsoţeşte *în lupte*, înfruntă moartea, veghează
p. 266, după r. 3 (se aşează, se gândeşte, apoi după o *pauză)*
r. 4. Fiind *că azi* dimineaţă ne certasem oarecum,
r. 5. *Nu te aşteptai, de sigur, d'a mă* mai vedea acum?..
[Ed. III, r. 5. Tu nu te-aşteptai, sunt sigur, să ne mai vedem *ş'acum?*]

r. 6. RĂZVAN *(cu modestie)*
Hatmane! Neaşteptată e numai cinstea cea mare

r. 9. RĂZVAN *(iute)*
Ş'o mai spui încă o dată, că-mi dau vieaţa pentru Leşi,
r. 13. Eşti dator tocmai acuma *a te* jertfi chiar nevrând.
r. 15. *Ne este mai* de nevoie în *astă* împrejurare.
r. 16. Dumneata cunoşti Moldova; ţara, *oamenii* cunoşti,
r. 19. *Adesea braţul nu face cât poate o dibăcie...*
[Ed. III, r. 19. Ades mai mult ca prin braţe *se poate* prin dibăcie.]
p. 267, r. 3. După cum zice Latinul, *iar* nu mai eşti Moldovean,
r. 4. *Şi poţi să loveşti* Moldova, făr' a te numi viclean...
r. 6. *(apăsând asupra vorbelor)*
r. 16. *O mai* spui încă odată:
r. 17. *Insuţi dumneata* ai face tot aşa la locul meu...

r. 19. HATMANUL *(reaşezându-se* după o pauză)
Pe castelanul Piotrowski *îl ştii, că-i* rudă cu mine;
[Ed. III, r. 19. Pe castelanul Piotrowski-l cunoşti, *că-i* rudă cu mine,]
r. 21. *Este un ostaş de* frunte şi la luptă şi la sfat,
r. 22. Nu-i bătrân, *are avere,* este foarte învăţat...
p. 268, r. 1. Ei bine! eu, *ca epitrop,* aş putea să pun la cale,
[Ed. III, r. 1. Ei bine! eu, *ca epitrop,* aş putea să pun la cale,]
între r. 2—3. RĂZVAN *(cu turburare)*
[Ed. III, între r. 2—3. RĂZVAN *(cu turburare)*]
r. 6. Piotrowski o să m'asculte: *este un tânăr supus...*
r. 7. Bine! O să 'ntreb pe Vidra... Vom vedea ce *o să* zică!..
r. 11. Eu, eu hatmanul, sunt gata *a-ţi* da în căsătorie

r. 13. RĂZVAN *(emoţionat)*
Cum? *Pe fiică...*
[Ed. III, r. 13. Cum? *Pe fiică...*]

p. 269, r. 1. RĂZVAN *(după o sforţare)*
Ş'o să uimească pe toţi!
r. 6. Hoţ de codru! Să răpească, *să omoare,*
r. 7. *Braţul meu făcea atâta!..* Imi mai dai pe fiica-ţi oare?..
r. 8. Trecutul nu ne priveşte... *Să cătăm ce este azi:*
[Ed. III, r. 8. Trecutul nu ne priveşte... *Să cătăm ceea ce-i azi:*]
r. 10. *Ţara mea îţi* datorează *multe zile* strălucite
r. 11. *Şi ne eşti de trebuinţă şi de p'acum înainte...*

r. 15. RĂZVAN (după o *pauză)*
[Ed. III, r. 15. Hatmane prea luminat! In Biblie-i *fi* citit,]
r. 16. Cum Faraon din Eghipet *se 'nfundă* cu păcătoşii
p. 270, r. 3. *Numai vr'o câţiva* scăpară din acel grozav canon;
r. 4. *Insă* o altă pedeapsă dela urgia cerească,
r. 7. Mii de *ani să colindeze,* fără ţintă, fără scop,
r. 8. *Mânaţi* din ţară în ţară, din loc în loc ca o turmă,
r. 9. Despreţuiţi de noroade ca lucrul cel *după* urmă
r. 11. Când trâmbiţa judecăţii din cer *se va* auzi
r. 12. *Ş'astă* lume despletită, ca muierea vinovată
r. 13. O să strige: Doamne! Doamne! *iartă-mă încă o dată!..*
r. 17. *Sufere d'atunci încoace* mânia ursitei sale!
r. 19. *Scăldându-se în* minciună, în mişelii cufundaţi;
r. 20. Iar femeile ajută *şi întrece* pe bărbaţi,
[Ed. III, r. 22. Ş'apoi sufletul Satanei, când *nemic* nu se mai vinde,]
r. 23. Căci soarta lor e să vânză *orişice şi orişicui!..*
p. 271, r. 2. *Ce vrei să spui?*
r. 11. De loc nu se socoteşte *şi nu* se bagă *în* seamă!..
r. 13. *Rabdă dureri fără nume, pedeapsa lui Dumnezeu!*
r. 14. Cu cântecul *său* ne 'nvaţă, cu laptele-i ne nutreşte!
r. 16. Şi plânge de bucurie, *pe când ne vede* zâmbind!
r. 17. Maica, *ce iubind veghează! Maica, ce doarme iubind:*
r. 18. *Maica! Maica nu-i nemica!.. Totu-i tată, tată, tată!*
p. 272, r. 3. O Doamne! Tu Ţigan?.. *Ce vrea să zică?*
r. 5. *Hatmanul* (îşi pune mâna la frunte, se gândeşte, apoi după o *pauză,* în cursul căreia Răzvan îl observă *cu anxietate)*
Ţara leşească întreagă...
[Ed. III, r. 6. Taci, hatmane! *Taci! N'uita,*]
r. 7. *Cine sum,* ş'adu-ţi aminte şi cine eşti dumneata!..
r. 8. In vieaţă numai odată întâlnii în *trista-mi* calé.
[Ed. III, r. 8. In vieaţă numai o dată întâlnii *în trista-mi* cale]
r. 9. Una singură fiinţă cu *inima* dumitale,
[Ed. III, r. 9. Una singură *făptură* cu simţirea dumitale,]
r. 10. Ce din *trufaşa* nălţime a naşterii boiereşti,
[Ed. III, r. 13. *Această făptură-i* Vidra... nu soru-mea, ci soţie!]
între r. 13—14. HATMANUL (sculându-se şi *răzemându-se pe umărul* lui Răzvan).
[Ed. III, între r. 13—14. HATMANUL (sculându-se şi răzemându-se *pe umărul* lui Răzvan)]
r. 15. *Şi orice alte mijloace* din parte-mi n'aş fi cruţat,
r. 17. Dar nu-i chip!.. Să fim prieteni!.. *Lăsându-te, îţi spui iarăş,*

r. 18. Că primeam cu bucurie *p'un* ginere ca Răzvan!..
[Ed. III, r. 18. Că primeam cu bucurie *p'un* ginere ca Răzvan!..]

după r. 18. *Scena XI*
Tot aceia, şi Vulpoiu

între r. 19 şi p. 273. r. 1 *Scena XII*

(Răzvan face o mişcare de mirare *la intrarea lui Başotă, care* văzând pe hatman, se opreşte în uşă).

HATMANUL *(abordând pe Başotă)*
[Ed. III, r. 1. HATMANUL *(apropiându-se de* Başotă)]
r. 2. Şi totuşi te rog dă-mi voie *a-ţi* spune o vorbă numa...
r. 4. Şi s'ar trage *tocmai-tocmai dela Râmul cel vestit;*
[Ed. III, r. 4. Şi s'ar trage *tocmai-tocmai* din Râmul cel prea vestit;]
r. 5. Dar cum oare vreţi *ca alţii* să v'asculte *şi* să crează,
[Ed. III, r. 5. Dar cum oare vreţi *voi, alţii* să *v'asculte şi* să crează,]
r. 6. *De vreme ce traiul vostru* cu totul se depărtează
[Ed. III, r. 6. *Pe când toată firea voastră* cu totul se depărtează]
r. 7. *Dela pildele* acelor oameni ageri şi vârtoşi,
r. 8. Pe care voi cu *îngâmfare îi socotiţi de* strămoşi?
r. 11. Incât la plug şi la sapă *adesea găseau* bărbaţi,
r. 13. La voi însă, când un *soare luceşte* cum-va în ţară,
r. 15. *Vă faceţi punte şi luntre ca să-l daţi afară!..*
între r. 16—17. (arată la Răzvan şi iese, *pe când Başotă strânge din umeri cu mirare).*

Scena XIII
Răzvan, Başotă

r. 17. BAŞOTĂ *(salutând)*
r. 19. RĂZVAN *(întrerupând)*
r. 21. BAŞOTĂ *(salutând)*
r. 22. *Ai umplut* Moldova *toată* de numele dumitale,
r. 23. Şi slava, ce-o câştigaseşi *atuncea,* a mai crescut
r. 25. Deci, icoana *dumitale,* la Cracovia lucrată
[Ed. III, r. 25. Deci, icoana *dumitale,* la Cracovia lucrată]
r. 27. *Măria sa* Aron-Vodă o ţine 'n palatul său,
p. 274, r. 1. Unde cu multă plăcere *am putut* s'o văz şi eu;

r. 2. Şi cum o văzui, *îndată zisei: iată omul mare!*
r. 3. Nas de şoim! *frunte înaltă! în* ochi inima tresare!
r. 5. Căci pe cei aleşi de soartă eu *unul îi ştiu* pe loc,
între r. 5—6. *Precum tot pe loc descopăr şi firile cele proaste...,*
Dar mă mir, d'unde pe mine dumneata mă poţi cunoaşte?
Nu ne-am văzut nici o dată!..

RĂZVAN *(cu mirare)*

Nici o dată?

BAŞOTĂ *(salutând)*

RĂZVAN *(cu amărăciune)*

Crez că nu...
Adevărat! Eu uitasem!.. Când boierul mă văzu,
[Ed. III, între r. 5-6. *Precum tot pe loc descopăr şi firile cele proaste...*
Dar mă mir, d'unde pe mine dumneata mă poţi cunoaşte?
Nu ne-am văzut nicăirea!..

RĂZVAN

Nicăirea?

BAŞOTĂ *(închinându-se)*

Cred că nu...

RĂZVAN *(cu amărăciune)*

Adevărat! Eu uitasem!.. Când boierul mă văzu,]
r. 6. Nasul meu, *fruntea şi ochii* vor fi fost de tot altminte;
r. 8. Ş'apoi *mai este şi alta:* eu eram atât de mic,
r. 9. Incât vătavul cel mare, *văzând* un sărman pitic,
r. 10. Nu vrea *să-l* bage în seamă sau d'aproape să-l privească,
r. 11. Ş'ar fi putut cu piciorul ca p'o muscă să-l *strivească*
r. 13. N'a uitat şi n'o *să uite* pe acel *mare* vătav...
r. 14. Dar lăsând *toate acestea,* spune-mi, cinstite jupâne
r. 15. Ce 'ntâmplare, ce furtună *te aduce astăzi la mine?*

r. 16. BAŞOTĂ *(salutând)*

r. 19. *Imi făcu* nespusa cinste de-a-mi boteza o copilă,—

r. 23. BAŞOTĂ *(continuând)*

r. 26. Un război atât de straşnic *nu este* lucru uşor!
p. 275 r. 4. *Măria sa* Aron-Vodă la dumneata s'a gândit...
r. 5. Cum ai spus? Ce zici? Eu hatman?.. Mai spune *încă* odată...
r. 6. Hatman?.. Hatman în Moldova?.. Ce *soartă* neaşteptată!..

r. 7. BAŞOTĂ *(salutând)*

Sărut mâna. Merg la gazdă, *fiind* gata orişicând

(iese cu multă umilinţă).

Scena XIV

RĂZVAN şi VIDRA *(care* se arată *şi se opreşte pe pragul uşei din stânga* fără a fi văzută de Răzvan).

RĂZVAN *(după o pauză cu emoţie)*

r. 10. Eu n'aş fi cătat lumină *în* codru şi 'n haiducie;
r. 11. De nu mă ducea norocul în umbra *unei* păduri,
r. 12. *Pe Vidra, fără 'ndoială,* n'aş fi 'ntâlnit-o aiuri;
[Ed. III, r. 12. *Pe mult iubita mea Vidră* n'aş fi 'ntâlnit-o *p'aiuri;*]
r. 13. De nu iubeam o femeie cu inimă *măreaţă,*
r. 15. Acest om fără *să* ştie, m'a ridicat pân' aci:
r. 17. Tu, ce pe duşmanii noştri ades *îi* faci o unealtă,

r. 21. VIDRA *(cu voluptate)*

p. 276. r. 3. Şi patruzeci mii de oaste *s'aştepte cu* ascultare,
r. 4. Bucuroşi a 'nfige *arma, oriunde-i* va îndrepta
r. 10. Astă rană?.. *Dar ce este?* Să vedem!
r. 15. *Aşa,* Răzvane, că-i dulce?
r. 19. Jos la picioarele *mele* toată lumea să privească!..
[Ed. III, r. 19. Jos la picioarele *mele* toată lumea să privească!..]

p. 277, r. 3. RĂZVAN *(cu aprindere)*

r. 4. Voieşte *a strânge aur* numai la dânsul în ladă...
(Sbierea scoate capul prin uşa din fund).

[Aici se sfârşeşte ACTUL IV.]

[Ed. III, r. 5. Insă rana! *rana! rana!..* O săgeată cu venin!..]
Braţu-mi arde!.. Da!.. Mă muşcă!.. Ca şi când ar fi un spin!..]

SBIEREA *(înaintând)*

[Ed. III, r. 6. *Hatmane prea luminate! O să-ţi aduc eu în grabă*
Un vraciu iscusit şi ieften, sau şi mai bine vr'o babă,
Care descântă 'ntr'o clipă orice urmă de venin,
Ş'apoi făr' nici o lescae: pentr'un păhar de pelin!..]

ACTUL V

p. 281. *Scena prezintă camera lui Răzvan în cetatea Sucevei. Două uşi.*

Scena I

RĂZAŞUL *(singur)*

(Şade gânditor, fluierând o doină cu capul plecat pe mână. Afară se aude din depărtare împuşcături de tun).

Scena II

Răzaşul. Vulpoiu

VULPOIU *(intrând prin uşa din fund)*

r. 6. *Ca* să te 'nveţi *a nu zice* nici «Vulpoiule», nici «măi»!
[Ed. III, r. 6. Să te 'nveţi a *nu-mi* mai zice nici «Vulpoiule», nici «măi»!]
r. 9. *Auzi treabă!..*
[Ed. III, r. 9. *Auzi treabă!..*]
r. 11. Mai aşteaptă! D'ocamdată, *îţi vei pune* pofta 'n cui!..
r. 12. Leahul ne trimite *hojma* ghiulele peste ghiulele,
p. 282, r. 2. Că peste două-trei zile *nici* de leac *n'o să* avem,
[Ed. III, r. 2. Că peste două-trei zile *nici* de leac *n'o să* avem,]
[*Perseveranţa*, r. 4: *Să fac* lege şi poruncă, ca eu să-ţi zic căpitane?..]
r. 5. VULPOIU *(îmbunându-se)*
[Ed. III, r. 6. Noi ne-am înfrăţit cu dânşii!.. *Aşa-i!..*]
între r. 6-7. RĂZAŞUL *(cu mirare)*
între r. 7-8. VULPOIU *(triumfător)*
r. 9. Măria sa Aron-Vodă *trimise* azi dimineaţă
r. 12. Cu bună seamă! *Crez şi* nu mă îndoesc!..
r. 15. Şi prin urmare, nici astăzi *a o lua nu-i* uşor;
[Ed. III, r. 15. Şi prin urmare, nici astăzi nu se ia *de tot* uşor;]
r. 16. *D'aci* Başotă vatavul *este un bun* vorbitor,
[Ed. III, r. 16. Apoi Başotă vatavul *este* faimos vorbitor,]
r. 17. *Incât cu una cu două* pe Leşi o să-i ameţească,
[Ed. III, r. 17. *Incât* îndrugând la fleacuri, pe Leşi o să-i ameţească;]
r. 18. Că-i ştiut ce fel de *poamă* înţelepciunea leşească;
r. 20. Cunoscându-l *prea d'aproape* că-i suflet de hoţoman!..
r. 22. Târgu-i rupt, pacea-i făcută, *mai lipseşte* adălmaşul;
r. 23. *Dar* cârşmăreasa-i aproape: o măsură doi şalăi,
p. 283, r. 2. VULPOIU *(întrerupând cu supărare)*
r. 4. Bre! N'am *mai* văzut pân' acuma o făptură mai deşartă!
r. 5. Trăsni-te-ar căpitănia, *că doar' ştiu şi eu ce-ţi spui:*
[*Perseverenţa*, r. 5: *Trăsnească* căpitănia, *că doar ştiu şi eu ce-ţi spui*].
[Ed. III, p. 5. Trăsni-te-ar căpitănia, *că doar' ştiu şi eu ce-ţi spui:*]

r. 6. Sunt sute de semne rele, *şi bune nici unul nu-i !*
[Ed. III, r. 6. Sunt sute de semne rele, *şi bune nici unul nu-i !*
r. 8. Mereu se tot poticneşte, *ieşind şi intrând* în casă...
[Ed. III, r. 8. Mereu se tot poticneşte, *ieşind şi intrând în* casă...]
r. 10. RĂZAŞUL *(cu mirare)*
r. 12. *Va fi* rău când omul cade, iar nu când s'a poticnit...
[Ed. III, r. 12. Este rău când omul cade, *dar* nu când s'a poticnit...]
r. 13. *Insă* altceva mai este...
r. 14. VULPOIU *(întrerupând)*
r. 14. Orişicâte *îmi vei* spune,
r. 15. Tălmăcind *cu dibăcie*, toate semnele sunt bune!
[Ed. III, r. 15. Tălmăcind *cu dibăcie*, toate semnele sunt bune!]

r. 16. *Scena III*
Tot aceia, moş Tănase

p. 284, r. 1. VULPOIU *(cu importanţă)*
r. 3. Am ajuns şi eu odată *a fi* un obraz în lume,
r. 7. Impăcă treaba cu Leşii, şi *Vodă* a iscălit...
r. 10. VULPOIU *(cu bucurie)*
r. 12. Haida-de! Ei sunt departe!.. *Le porţi grijă* în zădar...
[Ed. III, r. 12. Haida-de! Ei sunt departe!.. *Le porţi grijă* în zădar...]
r. 13. *Nu-i vorbă că sunt* departe, dar Leşii se 'ndatorează;
p. 285, r. 1. Adecă, orice s'ar zice, *este* Vodă cum se cade:
[Ed. III, r. 1. Adecă, orice s'ar zice, *îi* un Vodă cum se cade:]
r. 3. Iar nu lasă ca ciocoiul, *venit din cer cu hrisob,*
[Ed. III, r. 3. Iar nu lasă ca ciocoiul, *venit din cer cu hrisob,*]
r. 8. Despot-Vodă să trăiască, şi *d'aci l-au* omorât;
r. 9. Să trăiască Ştefan Tomşa, şi-l goniră *cu ruşine;*
[Ed. III, r. 9. Să trăiască Ştefan Tomşa, şi-l goniră *cu ruşine;*]
[Ed. III, r. 11. Intr'o clipă Lăpuşneanul, Tomşa, *Depotul ş'Ion*]
r. 13. Una crede, *alta* spune, *şi* face din zăpăcire
r. 15. RĂZAŞUL *(meditând)*
r. 15. Bine ar fi s'avem *pace!* După ce dela Divan
r. 17. Cum aş mai *merge acuma* să-mi caut de răzăşie!..
r. 18. VULPOIU *(cu indignaţie)*
Nu-ţi este greu, căpitane *a spune* o nerozie?..
r. 20. *Am uitat* nu răzăşia, ci *însuşi* codru 'verzit!..

r. 21. Ş'aici sunt *ca* şi 'n pădure, având puterea d'a face
r. 22. *Tot ce 'n minte îmi plesneşte*, tot ce vreau şi tot ce-mí place!
r. 23. *Orişicine nu* m'ascultă, stau la pândă *de-l* ochesc,
r. 24. *Apoi mi-l* iau la bătaie, *mi-l* închid şi *mi-l* globesc!..
[Ed. III, r. 24. *Apoi* mi-i iau la bătaie, mi-i închid şi mi-i globesc!..]
r. 26. *Cei ce nu sunt dintr'ai noştri* nu *ne ajung* nici *pân'* la glezne,
[*Perseveranţa*, r. 26. *Acei ce nu-s dintr'ai noştri nu ne-ajung nici pân'* la glezne!]
r. 27. *Ne-a* venit apa la moară! Vom măcina cât putem:
r. 29. Ce te mai plângi *tu* atâta pentr'un paiu de răzăşie,

p. 286, r. 1. *Scena IV*

Tot aceia, Răzvan

RĂZVAN *(intră foarte turburat şi vorbind cu întreruperi)*

r. 2. Mergeţi!.. Pe toţi căpitanii *în* dată să mi-i chemaţi!..
r. 3. Eu v'am fost ca *un* părinte!.. Adunaţi-i mai în pripă!..

r. 5. *Scena V*

Tot aceia fără Răzvan

VULPOIU

Ha, ha! Inţeles-aţi oare *un* singur cuvânt măcar?..
r. 6. Mă tem, că hatmanul nostru *are* trei roate la car!..
r. 10. Noi pierdem vremea, verzi *ş'uscate* înşirând!...
[*Perseveranţa*, r. 10. *Nu ne priveşte a 'nşira toate pe rând...*]
r. 13. *Datoria noastră este a-l ajuta orişiunde...*
r. 15. Păcat că-i Ţigan... *aceasta este* singuru-i cusur!..
între r. 15-16 (ies toţi prin uşa din fund, pe când prin cea din stânga intră Răzvan şi Vidra, *continuând conversaţia).*

Scena VI

Răzvan, Vidra

r. 16. Da! *S'a* împăcat cu Leşii...
p. 287, r. 3. *Cu atât* mai rău!.. Iubito, cată drept în ochii mei!
r. 9 (strângând pumnii şi cu *o voce năbuşită)*

r. 11. VIDRA *(cu confuzie)*

r. 13. RĂZVAN *(iute)*

Astăzi, astăzi, astăzi; *ori mai bine* niciodată!
[Ed. III, r. 13. Astăzi, astăzi, astăzi; *ori mai bine* niciodată!]

r. 15. Se 'ntăreşte *în* domnie, pe când eu sughiţ şi mor!
r. 17. Prin duşmani *să-mi dea o slavă*, iar slava duce la toate!..

după r. 19. VIDRA

Stăpâneşte-te Răzvane!.. Tu uiţi c'o astfel de faptă
Cere multă chibzuială... Iubite, mai aşteaptă!..
Trebue mai întâi ca Leşii să se poată depărta,
Lăsând p'Aron în cetate, cu tine şi 'n voia ta!..

[Ed. III, între r. 19-20. VIDRA:

Stăpâneşte-te Răzvane!.. N'uita c'o astfel de faptă
Cere multă chibzuială... Iubite, mai aşteaptă!..
Trebuie dintr'untâi ca Leşii să se poată depărta!..
Lăsând p'Aron în cetate, cu tine şi 'n voia ta!..]

p. 288 [lipseşte r. 1.]
r. 2. *Două nopţi în şir, iubite, ieri şi* astăzi am visat
r. 3. O vedenie *cumplită*, un lucru înfricoşat...
[Ed. III, r. 3. O vedenie grozavă, un lucru *de 'nfricoşat...*]
r. 4. *Maică* ta, *în* haine *negre*, din mormânt păşea spre mine,
r. 8. *Sunt* vise, *nemica alta!* Luptătorul care 'n viaţă
r. 11. Nu-l *supără* o nălucă, ce sperie pe copii!..
[Ed. III, r. 11. Nu-l *supără* o nălucă, ce sperie pe copii!..]
r. 12. Ş'apoi unde-i acea Vidră, care *îmi* spunea odată
r. 15. Că *însăşi* iubirea ţării e pofta d'a se 'nălţa?
r. 21. *Rădicându-se* ca bradul *cel cu o sută de braţe?!..*
r. 23. Ce de spaimă *vede* umbre şi plânge de spaima lor!..
r. 27. Te 'ngrozeşte faţa *apei*, ce *aruncă* val pe val?..
p. 289, r. 2. *El va merge înainte* sau la tron, ori la mormânt!..

între r. 2-3. *Scena VII*

Tot aceia, Răzaşul, Vulpoiu, Moş Tănase, mai mulţi căpitani

între r. 4-5. *Scena VIII*

Tot aceia, fără Vidra

r. 9. Pe când *Jigmond* Ungureanul, la *otarele* române,
[Ed. III, r. 9. Pe când *Jigmond* Ungureanul, la *otarele* române,]
r. 10. *Şi el de groaza Turciei strâns cu cuţitul la os,*
r. 12. Pe când *Nemţii*, Francul, Papa, ţările creştine toate (ed. III, id.)
r. 15. *Iar Vodă* Aron al vostru *este închinat la Leşi!..*

între r. 15-16. TĂNASE

Aşa-i!

TOŢI

Aşa-i ! Ai dreptate !..

VULPOIU

O dreptate foarte mare !..

RĂZVAN

Insă, o să-mi spuneţi, poate, că această împăcare
Va fi smulsă fără voie de vr'un biciu Dumnezeesc?
De vr'o urgie, la care bietul pitic omenesc
Nu-i chip să-i stea împotrivă, şi ne având ce să facă,
Tace, primeşte pedeapsa, şi de nevoie se pleacă?..
Nu fraţilor ! Nu-i urgie !.. Nu fraţilor ! Nu e bici !..
Cetatea noastră e tare şi 'n cetate sunt voinici !..
Ajunge că până astăzi Suceava mai stă 'n picioare,
Căci peste două-trei zile ne mai soseşte ajutoare...
Vedeţi dară, c'Aron-Vodă ne-a trădat şi ne-a vândut?

TĂNASE

Sigur !..

TOŢI

Ne-a ucis mişelul !

VULPOIU

Acum ce-i de făcut?..

[Ed. III, între r. 15-16. TĂNASE

Aşa-i !

TOŢI

Aşa-i ! Ai dreptate

VULPOIU

O dreptate foarte mare !..

RĂZVAN

Totuşi o să-mi spuneţi, poate, c'astă jalnică 'npăcare
A fost smulsă fără voie de vr'un biciu dumnezeesc?
De vr'o urgie, la care bietul pitic omenesc
Nu-i mijloc să-i stea 'npotrivă, şi n'având ce să mai facă,
Primeşte cruda pedeapsă şi de nevoie se pleacă?
Nu, fraţilor ! Nu-i urgie !.. Nu, iubiţilor !.. Nu-i bici !..
Cetatea noastră-i prea tare, şi 'n cetate sunt voinici !..
Slava domnului, pân' astăzi Suceava mai stă 'n picioare,

Iar peste două-trei zile ne mai sosesc ajutoare...
Vedeţi dară, c'Aron-Vodă ne-a trădat şi ne-a vândut?

TĂNASE

Sigur!..

TOŢI

Ne-a ucis mişelul

VULPOIU

Acuma ce-i de făcut?..]

r. 18. Un Vodă *este un* doftor, şi norodul, fraţii mei,
r. 20. Mulţi domni avuse Moldova: cei buni *domniră* o vieaţă,
[Ed. III, r. 23. Poporul da jos p'aceia, *pe care dânsul* i-a pus!..]
p. 290 între r. 2-3. (Căpitanii ies *cu tumult*, afară de Vulpoi şi *moş* Tănase).

Scena IX

Răzvan, Vulpoi, Moş Tănase

r. 5. S'aseamănă cu strigoii, ce umblă, dar nu trăesc...
r. 9. Ş'adunându-se *în* gloată, mic şi mare pe maidan,
r. 12. Ştiu! Cu dânsul *chiar eu voi avea* a face:
r. 13. De mult îl *pasc de departe*, că nici de frică nu-mi place!..

între r. 13—14. *Scena X*

Răzvan, Moş Tănase

p. 291, r. 10. Dar orişicum *pân' acuma*, din mila dumnezeească,
r. 11. *N'am avut încă un* Vodă... ştii!.. Ţara o să cârtească!
[Ed. III, r. 11. Noi n'am avut nici un Vodă... ştii!.. Ţara *va* să cârtească!]

r. 15. *Scena XI*

RĂZVAN *(singur) (face cu agitaţie* câţiva paşi prin odaie, *apoi* se opreşte pe loc *meditând)*

Nu e greu *vr'o* patru zile *a* mai *răbda* în cetate,
r. 16. Pân' ce *oştile* lui *Jigmond* vor lovi pe Leşi la spate...
[Ed. III, r. 16. Pân' ce tabăra lui *Jigmond* va lovi pe Leşi la spate...]
p. 292, r. 2. Ramazanul lor mai ţine *încă* două săptămâni...

între r. 6-7. *Scena XII*

Răzvan, Vidra

VIDRA (intrând încet *prin uşa din stânga)*

r. 10. Privind cu *sânge* rece la răsplată *şi* osândă!..
[Ed. III, r. 10. Privind cu *sânge* rece la răsplată, *la* osândă...]
r. 14. Care din cupa măririi *a ştiut ca* să te 'nbete!..
[Ed. III, r. 14. Care din cupa măriri *s'au* străduit să te 'mbete!..]
r. 16. In cari Dumnezeu sădeşte *câte un adânc păcat,*
r. 17. *Ce* toţi *de acelaşi* sânge îl moştenesc neîncetat!
[Ed. III, r. 18. Neamul lui Moţoc nu poate s'aibe *nici o* cugetare,]
r. 19. Decât numai-numai-numai *pofta d'a ajunge* mare!..

RĂZVAN *(distrat fără s'o fi ascultat)*

r. 20. Tu n'ai auzit pistolul?.. *Pistolul n'ai auzit?..*
p. 293, r. 1. A!.. *Acuma* s'a sfârşit!
r. 6. Nu ştiu ce... ba mi se pare... *da,* îmi povesteai un vis...
[Ed. III, r. 6. Nu ştiu ce... ba mi se pare... *dec!* îmi povesteai un vis...]
r. 7. Mai *spune-l încă o dată...*
r. 10. Crezut-ai *oare,* Răzvane, că se poate speria
[Ed. III, r. 10. Crezut-ai *oare* Răzvane, că se poate speria]
r. 11. De nişte *vise deşarte o inimă ca a mea?*
[Ed. III, r. 11. De nişte deşerte vise chiar *ş'o* inimă c'a mea?]
r. 13. Ar putea glasul măririi în pieptu-mi *să* năbuşească?..
p. 294, r. 3. Uit toate, şi *văz* acuma, *că sunt* femcie şi eu!..
r. 4. RĂZVAN *(cu exaltare)*

între r. 6. *Scena XIII*

Tot aceia, şoltuzul şi mai mulţi *burgezi*

ŞOLTUZUL *(prezentând* lui Răzvan pe o tablă de argint struguri şi spice de grâu*)*

r. 16. Nu voiu uita niciodată c'a *Românilor* tărie
r. 19. *Am ales* din sânul nostru băiatul cel mai sărac,
după r. 39. *Şi de-i zice: lasă-mă să te las,—*
O să păţeşti şi 'ntr'un ceas...

p. 296, r. 2. *Scena XIV*

Tot aceia, Răzaşul, Moş-Tănase, mai mulţi căpitani

r. 3. *Am isprăvit* toată treaba fără multă greutate:
r. 9. Pe Vulpoiu cu toată ceata de *armăşei* în spinare!
r. 10. Bine, dragii mei tovarăşi!.. *Domnia mea* în curând

r. 12. *Scena XV*
Tot aceia, Sbierea

r. 15. Sinete, zapise, ţara, *lumea e aci în* ladă!..

r. 16. SBIEREA *(respirând* mai uşor şi făcând semnul crucii)
r. 18. Doamne, soţule, stăpâne! Nu *mai pociu a mă* opri.
r. 19. *Şi eu într'un glas cu ţara* a-ţi ura şi a-ţi dori
p. 297, r. 1. O domnie fericită... ba *încă aş* vrea, ca mâne
r. 2. *Să 'mpleteşti într'o* cunună toate ţările române,
[Ed. III, r. 2. *Să se lege 'ntr'o* cunună toate ţările române,]
r. 4. *Să domnească nu* un Vodă, ci un Răzvan împărat!..

r. 5. CĂPITANII *(cu entuziasm)*
Da, da! *O împărăţie!..*
[Ed. III, r. 5. Da, da, da! *O 'mpărăţie!..*]

între r. 7-8. SBIEREA *(iute)*
[Ed. III, r. 8. Ce *mai* om *făr' judecată!..*]
r. 9. *Moldova e* sărăcită! Nu-i chip altfel s'o cârpeşti,
r. 11. *Unul şi cu unul două:* cea mai dreaptă socoteală!..

r. 12. RĂZAŞUL *(meditând)*
r. 15. Să mergem! Voesc *ca astăzi* din gura domniei mele

r. 19. *Scena XVI*
Tot aceia, Vulpoiu

VULPOIU *(intrând* cu *precipitaţiune, sufocat de* spaimă)
r. 20. Ce *este?..*

p. 298, r. 5. VULPOIU *(luând răsuflare)*
r. 10. Că nu se cădea *domnia s'o apuce* orice neam!..
r. 14. *Şi care altă poruncă vă poate da un Răzvan,*
r. 15. Decât *sabia* în mână şi 'nainte la duşman!

p. 299, r. 1. RĂZVAN *(cu exaltare,* scoţând sabia)

r. 3. CĂPITANII *(în cor apucând armele)*

Mormântu-i casă
Moartea-i mireasă

între r. 6-7 *(iese cu sgomot, repetând cântecul, care se mai aude câtva timp şi apoi se pierde în depărtare).*

Scena XVII

VIDRA *(singură)*

r. 7. Moarte! *Dar se poate oare?*... Moare oamenii cei mici,
r. 9. *Insă omul*, care lumea *ar vrea* pe palmă s'o poarte,
r. 11. (se gândeşte, *apoi cu indignaţie)*
Dumnezeule puternic! De ce *faci tu* uriaşi,
r. 12. Dacă *în* rând *cu piticii* pradă morţii vrei să-i laşi?..
r. 15. Şi numai omul cel mare, *tu, Doamne, îl* osândeşti
r. 16. *A muri* de-o potrivă cu muştele omeneşti!..
între r. 16—17 *(se cutremură şi după o pauză)*
r. 18. *Are un ţel, o ursită, un scop, o ţintă* anume,
r. 19. *La care trebue* să meargă, *de oarba soartă* împins,
r. 20. Şi cade numai *atuncea, când semnul este atins!..*
p. 300, r. 2 (sculându-se cu *energie)*
Şi de ce *să* stau *aice... Daţi-mi un arc* o *săgeată:*
[Ed. III, r. 2. Şi de ce *să* stau aice... *Daţi-mi un arc* o *săgeată:*]
r. 3. *Vidra ştie să se lupte, Vidra poate să se bată!..*
[Ed. III, r. 3. *Vidra ştie să se lupte, Vidra poate să se bată!..*]
r. 4. Dar copilul meu!.. O Doamne! *e cumplit al mumei dor!..*
[Ed. III, r. 4. Dar copilul meu!.. O Doamne! *Cumplitu-i al mumei dor!..*]
[rândurile 5—13, *lipsesc*].
r. 14. (Pe prag *în faţa* Vidrei, apare Răzvan, greu rănit, *susţinut* de Vulpoiu şi de Răzaş)
r. 13. A! Scăpat!.. *Ce fericire!..*
(apucându-l de mână cu efuziune)
Tu!..

p. 301, r. 1. *Scena XVIII*

Vidra, Răzvan, Răzaşul, Vulpoiu

RĂZVAN (cu o *voce slabă*, pe când Vulpoiu şi Răzaşul îl *depun* pe divan)

r. 3. *Iubind* cinstea şi mărirea, *precum el iubea averea?*
[Ed. III, r. 3. *Iubind* cinstea şi mărirea, cum *iubea dânsul averea?..*]
r. 4. *Ce-i trebuie lui acuma aurul strâns* în grămezi?
r. 5. Ce-mi foloseşte domnia?.. *Aci p'amândoi* ne vezi
r. 6. Praf, pulbere şi cenuşe, *acei ce din lăcomie,*
r. 7. El *pentr'o* biată lăscaie, eu pentr'un ceas de *domnie*
r. 9. Uitam că vieaţa-i *o clipă între* leagăn şi mormânt!..
[Ed. III, r. 9. Uitam că viaţa-i *o clipă dintre* leagăn şi mormânt!..]
r. 10. Mi se 'ntunecă vederea... *Pieptu-mi arde, arde, arde!..*
[Ed. III, r. 10. Mi se 'ntunecă vederea... *Pieptu-mi arde, arde, arde!..*]

r. 11. *Jumătatea firii mele* de cealaltă se desparte...
[Ed. III, r. 11. *Jumătatea firii mele* de cealaltă se desparte...]
r. 12. E *grozav!.. Nu-mi place moartea!.. Insă unde-i moş Tănase?..*
[Ed. III, r. 12. Ah, veniţi, veniţi cu toţii!.. *E grozav!.. Unde-i Tănase!..*]
după r. 13. *Eu n'am murit!.. Proastă vieaţă, bat'o trăsnetul s'o bată!..*
Mult aş fi dat măiculiţă, să mor cu dânsul odată!..
(Vulpoiu plânge).

RĂZVAN (în agonie)

Nu mai văz... Ah capul!.. Capul!.. Moartea... o privesc...
mă chiamă!
Vidro!.. Iubito!.. ascultă... O rugăminte... Eşti mamă...
(face o sforţare şi se scoală în picioare).
Invaţă copilul nostru, ca să nu dorească 'n vèci
Bunuri ce sclipesc ca sticla, bunuri fragede şi seci!..
(şovăind)
Ţigan!.. Ţigan!.. Apă!.. Apă!.. (cade mort lângă cadavrul lui Sbierea).
[Ed. III, între r. 13—14:
Apărându-te pe tine, mort de paloş a rămas!..
Eu n'am murit!.. Proastă viaţă, bat'o trăsnetul s'o bată!..
Mult fire-aş dat, măiculiţă, ca să murim toţi o dată!..
(Vulpoiu plânge).

RĂZVAN (în agonie)

Nu mai văd... Ah, capul!.. Capul!.. Moartea... O privesc...
Mă chiamă!..
Vidro!.. Draga mea... Ascultă... O rugăminte... Eşti mamă...
(face o silinţă şi se scoală în picioare)
Invaţă copilul nostru, ca să nu dorească 'n veci
Bunuri ce sclipesc ca sticla, bunuri fragede şi seci!..]
(şovăind)
Ţigan!.. Ţigan!.. Apă!.. Apă!..
(cade mort peste Sbierea).
r. 16. Smeul smeilor să 'ncapă *într'un stânjen* de mormânt!..
[Ed. III, id.]
p. 302, r. 1. VIDRA (sculându-se *palidă, dar* liniştită).
r. 3. VIDRA *(cu dispreţ)*

Pe voi nu vă doare!..
[Aici se sfârşeşte actul V]
[Ed. III, r. 5. O să mi-o plăteşti acuma, *înghiţitea-ar iadul!*]
[Ed. III, r. 6. *Ieşi!..*]

NOTELE LUI HASDEU LA RĂZVAN ŞI VIDRA

p. 164, r. 1. *Adecă, nu-i vorbă, nici calăii nu sunt rari...*

Despre această ocupaţiune a Ţiganilor, vezi: Toppeltinus, *Origines Transsylvanor.*, ed. 2, Vien. 1762, op. 6, p. 56.— Benko, *Transsylvania*, Vindob. 1778, t. 1, p. 502.— Miron Costin, *Letop.*, t. 1, p. 231. — Grellmann, etc.

p. 165, r. 4-5. *Tat'-tău va fi fost, băiete, o groază de blăstemat*
De-au întortochiat pe mă-ta în linguşirile lui!

Despre părinţii lui Răzvan, vezi: Heidenstein, *Rerum Polonicar.* lib. XII Francof. 1672, p. 315: «Rozvanum quemdam, qui matre Valacha, patre ex eo genere hominum, quos Ciganos vulgo vocant, natus».

p. 170, r. 4, *Petru-Vodă schiopătează, dar nu-i slut!..*

Despre frumseţea lui Petru cel Şchiop, vezi: Crusius, *Turco-Graecia*, Basil. 1584, p. 275.— Hammer, *Geschichte d. Osmanisch. Reiches*, t. 3, p. 205.

p. 174, r. 9. *Par'c'aş fi sigur că-i iarăşi vr'un cântec neruşinat!*

In pravila lui Vasile Lupul, publicată în 1643, dar bazată pe neşte materialuri cu mult mai vechi, se prevede deja pedeapsa pentru «cela ce va scrie versuri sau va scoate cântece întru ocară cuiva...». Vezi: Misail, *Epoca lui Vasile Lupul*, p. 54.— E remarcabil că asemeni satire au fost familiare străbunilor noştri chiar în timpii cei primitivi ai Romei; dovadă cele XII Table: «qui malum carmen incantasset...».

p. 178, r. 7. *Logofătul e viclean...*

Mare-logofăt era pe atunci Luca Stroici, unul din oamenii cei mai învăţaţi şi cei mai perfizi ai timpului, despre care vezi monografia mea: *Luca Stroici, părintele filologiei latino-române*, Bucureşti 1864. [Nota aceasta lipseşte în ed. II].

p. 178, r. 18. *Cată dar, dascăle, cată!..*

Vezi opiniunea lui Ştefan Tomşa despre oamenii cei învăţaţi, în Miron Costin, *Letop.*, t. 1, p. 231. [In ediţia II, se reproduce şi textul lui Miron Costin. Ed.]

p. 179, r. 16 *Cum-că de-osândă se iartă, pe cine-l ia de bărbat*
O copilă, o fecioară, un suflet nevinovat...

Acest sublim obicei a existat în Moldova până la începutul secolului nostru, dupre cum îşi mai aduc aminte bătrânii. El se pare a fi o reminiscinţă a supremei veneraţiuni ce avusese anticii Romani pentru virginitate.

p. 182, r. 4, 5. *Ţiganul la mal se 'nneacă !..*
Ţiganul îşi dete în petec.

O mulţime de asemenea proverbe şi anecdote despre Ţigani, vezi în Anton Pann, *Povestea vorbei.* [In ediţia II-a, urmează: « O colecţie şi mai numeroasă posedă în manuscript d. Fundescu ». Ed.].

p. 184, r. 6. *Furul se dă acelui dela care a furat...*

Acest obicei a existat deja în pravila cea perdută a lui Alexandru cel Bun, precum arată un călător, care a trecut prin Moldova în anul 1420. Vezi: *Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy,* Mons 1840: « les larrons jusques à neuf furent prins et a moy livrez la hart au col... ». Pasagiul întreg noi l-am reprodus în *Arhiva Istorică,* t. 1, part. 1, p. 129—30. In documente scrise româneşte aceasta se numeşte: « a da pe fur de grumaz ». Originea obiceiului se referă la legislaţiunea romană din celle XII Table. Vezi Gaius, Comment. II, § 189: « liber verberatus addicebatur ei, cui furtum fecerat... ».

p. 192, r. 11. *Ar fi răzaşi ca şi-ai noştri, numiţi acolo moşneni...*

Răzaş şi moşnean sunt sinonime în toată puterea cuvântului. Răzaş vine dela « redire », verb juridic, care înseamnă la anticii Romani moştenirea averii teritoriale în marginile unei singure familii. Vezi: Terentius apud Heinecc, *Antiquitates Romanae jurisprudentiae,* Argentor. 1734 t. 2, p. 11. [Ed. II, urmează: « Din *redire* s'au format *haereditas,* adecă moştenire în genere, şi *haeredium,* un petec de câmp »].

p. 192, r. 13. *Le zice chineji, dar este chiar o breaslă răzăşească...*

Vezi Puscar, *Dissertaţ. despre împărţirea Ardealului,* p. 15, 16, etc.— Kemény, *Ueber die ehemal. Knesen und Kenesiate der Walachen,* în Kurz, *Magazin,* t. 2, p. 286—339.— Vizsgálódás az erdélyi kenézségekról, Enyed, 1846., etc. [In ed. II, nu există decât referinţa la Puşcariu. Ed.].

p. 192, r. 25. Doina Răzaşului am cusut-o din fragmentele cântecelor naţionale, publicate de D. Alexandri în *România Literară,* suplem., p. XIX şi XXIII. [Nota aceasta există numai în ed. II. Ed.].

p. 197, r. 9. *Ştiut ! După ce-i din osul acelui vornic Moţoc...*

Despre acest Moţoc, care a răsturnat unul după altul pe Ştefan Rareş, pe Joldea-Vodă, pe Alexandru Lăpuşneanu şi pe Basiliu Despote, vezi Urechie,

Letopis., t. 1, p. 176, 182 etc., Engel, *Geschichte der Moldau*, p. 192, 202, etc., Șincai și alții.

p. 204, r. 8. *Insuși Domnul cu rușine pleacă fruntea la păgân...*

Botero, *Relazioni universali*, Venezia, 1600, t. 2, p. 120: « I Vaivodi di « Moldavia, di Valachia, e di Transilvania, si mantengono ne' loro principati « a viva forza di presenti, e si mutano ogni giorno quei di Valachia e di « Moldavia, perchè si danno a quel che più offerisce, e per poter mantener « quel che si e offerto, consumano i popoli...».

p. 205, r. 7. Toate aceste principii ale haiduciei române din secolul XVI, vezi-le în baladele naționale despre Codrean, Grue Grozovan, Mihu, și chiar balada mai modernă despre Bujor, în Alexandri, *Balade*, t. 1, p. 16, 31, etc.; t. 2, p. 41, 97, etc. [Nota aceasta, numai în ed. II. Ed.].

p. 216, după r. 10. In ed. II acest vers este:

Stând în calea lor,
Păunașul codrilor.

Numai în ed. II, Hasdeu are următoarea notă:

Deja d. Alexandri observă, că « păunașul codrilor » derivă dela Pan, divinitatea silvestră a Romanilor. Justificarea acestei opiniuni, vezi-o în Dionys. Halie., lib. I, § 31 (ed. Kiessling):

ἐτύγχαιε δέ τοτε τήν βασιλείαν τῶν, Ἀβοριγίνων παρειληφώς Φαῦνος, Ἄρεως ὥς φασιν απόγονος, ἀνῆρ μετὰ τοῦ δραστηρίου καl συετὸς, καὶ αὐτὸν ὡς τῶν ἐπιχαωρίων τινα Ῥωμαῖοι δαιμόνων θυσίαις καὶ ᾠδαῖς γεραίρουσιν.

p. 216, r. 26. Forma acestei balade aparține autorului; idea însă e luată din numeroasele poesii naționale despre *păunașii codrilor*, din care unele s'au publicat de D. Alexandri. [In ed. III—IV, nota aceasta lipsește].

p. 217, r. 6. La Romanii primitivi însuși resbelul fusese dintr'untâiu o luptă între doi, de unde și cuvântul *duellum*, din care mai târziu s'a format *bellum*: « duellum id postea bellum » zice Varro, *de lingua lat.*, VII, 49. Această instituție se conservă la Români sub feluritele forme de luptă voinicească, mocănească, dreaptă, etc., despre care vorbesc baladele populare. Insă duelul modern, bazat pe așa numitul « punt de onoare », și supus regulelor precise în privința armelor, marturilor, nobleței și altele, este de origină pură germană, și pătrunse la Românii din Moldova prin intermediul Poloniei, unde în secolul XVI această « luptă nemțească » luase niște proporțiuni imense. Vezi Lelewel, *Pojedynki w Polszcze*, Poznan 1856, p. 12. [Nota aceasta, numai în ed. II. Ed.].

p. 222, r. 17. *C'acest vir Valachus este strenuissimus...*

A amesteca cuvinte, locuţiuni şi chiar fraze întregi latine, a fost în Polonia o modă de eleganţă şi de erudiţiune, mai ales pe la finele secolului XVI. Din acest punct de vedere, personagiul lui Piotrowski este un tip istoric.

p. 225, r. 3. *Eu unul îţi spui atâta, că de-oi fi vr'o dată crai...*

In Polonia, după stingerea dinastiei Jagellonilor, toţi nobilii, până şi cei mai de jos, erau eligibili la tron. Proverbul favorit al acelei epoce erea: « ţăranul nobil este egal Voevodului » (szlachcie na zagrodzie, rówien wojewodzie...). [In ediţia II, nota nu are decât prima frază. Dela « Proverbul favorit... », se adaogă în ediţiile ulterioare. Ed.].

p. 225, r. 13, 14. *La marginea drumului*
In calea Armeanului...

Tot comerciul Moldovei din secolul XVI se afla în mâinile Armenilor, ceiace explică sensul acestei doine, publicate de D. Alexandri.— Pentru citaţiuni, vezi scrierea mea: *Istoria toleranţei religioase în România*, p. 61—65. [In ed. II, nota are numai prima frază. Ed.].

p. 227, r. 12. *In codru se pedestreşte, pe câmp încalecă iară...*

Vezi Bălcescu, *Arta militară la Moldoveni*, în *Magaz. Istoric*, t. 2, p. 52.

p. 229, r. 17. *Dela Alexandru-Vodă şi dela Ştefan cel Sfânt...*

Aşa numea poporul pe Ştefan cel Mare. Vezi Ureche, *Letop.*, t. 1, p. 145.— Strykowski, *Kronika Polska*, Warszawa 1846, t. 2, p. 320.

p. 231, r. 2. *Leşii au o lege-anume: un om de neam ţigănesc*

Vezi legile din 1565 şi 1578, în *Volumina Legum*, t. 2, p. 608 şi 691.— Cf. Czacki, *O Cyganach* în Dziela, Poznan 1845, t. 3, p. 300.

p. 231, r. 5. *Iar Jidovii, mai cu seamă, sunt ca 'n ţara lor...*

Despre Evreii în Polonia vezi o interesantă scrisoare din 1601 în Burmann, *Sylloge epistolarum*, Leidae 1727, t. 2, p. 69—71.

p. 233, r. 14. *După cum mărturiseşte fericitul Chrisostom...*

Vezi Königswarter, *Hist. de l'organisation de la famille*, Par. 1851, p. 337, unde mai citează un canon synodal: « Mulier non est facta ad imaginem Dei ».

p. 234, r. 6. *Iscoadă 'n întreaga lume, popă numai în altar...*

Cum că preoţii greci şi ruşi din secolul XVI jucau în adevăr asemeni roluri, vezi *Akty Zapadnoi Rosii*, t. 4, p. 159—160, 203—236 şi *Acta Tomiciana*, t. 1, p. 154. [Aceasta notă lipseşte în ed. II. Ed.].

p. 236, r. 13. *Precum anume sunt scrise în sfântul Nomocanon...*

Vezi *Nomocanon Photii cum comment. Balsamonis*, ed. Justelli, Paris, 1615, p. 186—197.

p. 240, r. 6. *Spre mai deplină răsplată, în boerimea leşească...*

Despre această înaintare a lui Răzvan în armata polonă sub regele Ştefan Batori, vezi Heidenstein, loco laudato: «pro gregario primum milite inter «pedites meruerat, postea a Stephano Rege virtutis causa ad ordinem per«ductos fuerat...».

p. 246, r. 15. *Dela Tătari mă luară...*

Despre tot ce suferea Moldova în secolul XVI din cauza invaziunilor tătăreşti, vezi Gratiani, *De Despota Vallachorum Principe*, Varsaviae, 1759, p. 19, 75: «senibus atque imbelli aetate occisa, aedificiis incensis, quindecim «millia capitum Christiani nominis in servitutem abduxere».

p. 253, r. 2. *Să nu văd o sărmăluţă, ci tot borş cu ştir...*

Până la introducerea cucuruzului sub primul Mavrocordat, varza sau curechiul forma mâncarea naţională a ţăranului român, dupre cum zice Miron Costin, *Letop.*, t. 1, p. 9: «în toată viaţa în mâncare cu dulceaţa curechiului». Despre origina slavonică a borşului cu ştir, vezi Golembiowski, *Domy i dwory*, Warszawa, 1830, p. 32-3.

p. 254, r. 20. Această sublimă doină, ceva modificată, am luat-o din Grandea, *Miosotis*, p. 128. [Nota aceasta lipseşte în ed. III şi IV. Ed.].

p. 254, r. 28. *Care şade sus, dar ţine tot cu norodul de jos!*

Despre cruzimea lui Aron-Vodă în privinţa boerilor vezi Urechie, *Letopis.* t. 1, p. 205—209. [Nota aceasta, numai în ed. II. Ed.].

p. 254, r. 30. *O viţă lăpuşnenească: feciorul lui Alexandru...*

Aşa se întitulează însuşi Aron-Vodă în crisoavele sale. Vezi Wickenhauser, *Moldawa oder ein Urkundenbuch*, Wien 1862, t. 1, p. 93.

p. 262, r. 3. *Cumpărai pe lângă Nistru neşte câmpuri nelucrate.*

Aşa era pe atunci mai tot litoralul Nistrului din cauza invaziunilor tătăreşti, precum arată călătoria Olandezului Douza, *De itinere suo Constantinopolitano*, Lugduni Bat., 1599, p. 16.

p. 262, r. 6. ... *mii de vite râmătoare*...

Una din principalele resurse de bogăţie în zona de mijloc a Basarabiei nistrene. Vezi Kantemir, *Beschreibung der Moldau*, Leipz. 1771, p. 69.

p. 262, între rândul 22—23; vers care lipseşte în ed. IV:

In Moldova sunt în totul trei mii de boieri de ţară...

Vezi notiţa statistică din 1566, pe care eu am publicat-o în a mea *Archivă Istorică a României*, t. 3, p. 14. [Suprimându-se patru versuri în ed. IV, nota aceasta — ca şi cea următoare — nu se găseşte decât în ed. II, III. Ed.].

p. 262, între rândul 22—23:

Care, n'având altă treabă, se ceartă pentru hotară...

Aproape toate procesele la Români erau pentru hotare, sau « per formulam finium regundorum », dupre expresiunea dreptului roman, de unde însăşi sentinţa judecătorească lua numele de « hotărâre ». Acest fapt, confirmat prin mii de documente, probează că la străbunii noştri predomina sistema proprietăţii mice.

Despre Montesquieu observă *Esprit des lois*, lib. XVIII, cap. 13: « c'est le partage des terres qui grossit principalement le code civil , ... ». [Nota aceasta a fost suprimată în ed. IV, suprimându-se patru versuri; cf.variante. Ed.].

p. 267, r. 6. *In cuibul meu, la Moldova, nu se 'nvaţă lătineşte*...

Cantemir, *op. land.*, p. 340. [Nota aceasta, suprimată în ed. III, IV, Ed.].

p. 270, r. 2. *Astfel pieri Faraon*, etc.

Din această opiniune poporană despre origina Ţiganilor a derivat la noi numele lor « Faraon » sau « Baraon ». E remarcabil că autorii romani de câte ori vorbesc despre vechii Egipteni, parcă descriu pe Ţiganii de astăzi, bună-oară: Amm. Marcell, I, XXII, § 6 şi 16, Ariston ap. Aula-Gell., I, XI, cap. 18 etc.— Cronicarul săsesc Weyss, carele cunoscuse personalmente pe Răzvan, zice: « Resovan war gewiss nationis aegyptiacae...». Vezi Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben z. Gesch. Siebenburgens*, Kronstadt, 1860, p. 145.

p. 282, r. 22. *Târgu-i rupt, pacea-i făcută, mai lipseşte aldămaşul.*

O beţie aşa zicând juridică, prin care se încheiau toate tocmelile la Români. Cuvântul e unguresc, însemnând « bine-cuvântare », dar noi îl găsim deja în crisoavele româneşti din secolul XV. [Nota aceasta lipseşte în ed. III, IV. Ed.].

p. 285, r. 2. *Pe sărăcimea o cruţă, pe cei cu căftan îi rade.*

Aşa descrie o cronică grecească pe Vodă Ştefan Tomşa, atât de maltratat în letopiseţul cel aristocratic al lui Miron Costin: « Ştefan, domn bun şi înţelept, cum arătară faptele în urmă, bun mai ales pentru săraci, dar aspru către boieri, pentrucă aceştia erau nedrepţi către sărăcime; Ştefan însă ştiu să-i îmblânzească şi să-i facă miei, tăind din ei, împilându-i, luîndu-le averile şi desolându-le casele: săracii măreau pe împăratul Christos, că nu mai erau supăraţi de nimenea... ». Vezi Papiu, *Tesaur de monumente*, t. 1, p. 338. Cf. cronica săsească a lui Peter Banfi, în Trauschenfels, *op. laud.*, p. 264.— Tot această linie de purtare ţinură în politica lor interioară Petru Rareş, Ioan-cel-Cumplit şi Aron-Vodă. [Nota aceasta, suprimată în ed. III, IV. Ed.].

p. 288, r. 4. *Maică-ta, în haine negre, din mormânt păşia spre mine.*

A se cerni este un cuvânt slavon, care însemnează a se îmbrăca în *negru*; cu toate astea, străbunii noştri au luat dela Slavi numai expresia, iar nu şi obiceiul, care este curat latin, consacrat prin însuşi dreptul roman: « qui luget, abstinere debet ab albâ veste ». Vezi J. Paul, *Sentent.*, lib. I, tit. 21, §14. [Notă suprimată în ed. III, IV. Ed.].

p. 289, r. 23. *Poporul da jos p'aceia pe cari poporul i-a pus...*

Cum că la Români n'a existat niciodată nici măcar umbra aşa numitului « drept divin », dovadă că chiar Ştefan cel Mare, deşi cucerise tronul cu sabia în mână şi deşi era fiu de domn, totuşi a fost silit să convoace adunarea poporului şi « i-a întrebat pe toţi, este cu voia tuturora să le fie domn? » Vezi Urechie, *Letopis.*, p. 118. Mai multe alte probe, care nu pot avea aci locul lor, au fost desvoltate în Cursul public de dreptul constituţional al Românilor, pe care îl ţinusem în sala Ateneului Român în Septembrie-Novembre 1866.

p. 294, r. 7. *Eu, şoltuzul ot Suceava, cu cei doi-spre-zeci pârgari...*

Despre şoltuzi, pârgari şi toată organizaţiunea vechilor municipalităţi române, vezi în a mea *Archivă istorică*, t. 1, part. I, darea de seamă, p. VII—VIII.— Despre obiceiul de a oferi principelui la intrare în domnie struguri şi grâu, cată Heidenstein, *op. cit.*, p. 318.

p. 295, r. 39:

Această sublimă *orație* noi am auzit-o în Besarabia dela bătrânul boier Vasile Cristea. Lipsa mențiunii despre Muscali demonstră că ea este anterioară secolului XVIII, iar prezența Nemților se pare a face o aluzie anume la epoca lui Mihai Viteazul şi a lui Răzvan. Cuvântul « orație » este o curioasă moştenire juridică dela Romani, care a rămas în limba noastră fără-a adopta obicinuita finală *ciure*. Până acum ne-am fost cunoscute numai « orațiile » de căsătorie, adică « oro uxorem », după expresia lui Terentius; orația însă, pe care o dăm aci, este cu-totul politică. In privința formei, confrunteaz-o cu acea publicată de D. Fundescu în *Calendarul lui Warta* pe 1866, p. 86—89. [Notă suprimată în ed. III, IV. Ed.].

TABLA DE MATERII

	Pag.
Prefaţa	V
Curriculum vitae	XI
Introducere	XXXVII

POEZII

Muza	3
Ionaşcu Vodă	4
Femeea înnecată	6
Adevăratul poet	8
Ştefan Tomşa Vodă şi Vornicul Ion Moţoc	10
Bradul	12
Tablou flamand	14
Lui N. Nicoleanu	16
Odă la Ciocoi	18
Complotul Bubei	24
Sărăcia	30
Vornicul Iancu Moţoc	32
Ştefan şi Radu	35
Dorul	41
Luntrea	43
Muntele şi Valea	45
Frunzele	46
Femeia cu căţelul	48
Câinii şi lupii	50
Viersul	52
Ovidiu la gurile Dunării	54
Darul Dunării	58
Ciocârlia	60
Mater Dolorosa	61

Pag.

Alb şi negru 62
Multiplicamini 63
Aşteptând 66
La casa de nebuni 74
Gaudeamus 81
Table d'hôte 83
Dumnezeu 84

PROZĂ LITERARĂ

Duduca Mamuca 95

DRAMĂ

Răzvan şi Vidra 151
Dedicaţiune 153
Cântul I: Un rob pentr'un galben 155
Cântul II: Răzbunarea 187
Cântul III: Nepoata lui Moţoc 217
Cântul IV: Incă un pas 249
Cântul V: Mărirea 277

ADDENDA

POEZII

Elogiul castraţiunii 303
Un vis 305
Evlavia 308
D. Cogălniceanu 310
O doină postumă 312
Drumul de fier 313
Odă la plecarea d-lui Botez-Florescu, supranumit « Tololoi » 314
Treisprezece! 316
Conjuraţiunea lui Fiasco 319
Să vorbim româneşte! 324
Alexandrinae Nugae 326

PROZĂ

Apărarea lui P. B. Hasdeu în procesul de presă al nuvelei « Duduca Mamuca 327
Micuţa 336